41-c
45
BIBLIOTECA NAZIONALE VITTORIO EMANUELE
6
31 B
45

Ut. 2.

6-41-c-45

6 - 41 - c - 45

by Google

IACOBI SADOLETI, EPISCOPI CARPENTORACTI, S. R. E. CARDINALIS

EPISTOLARVM LIBRI SEXDECIM.

Eiuſdem ad Paulum Sadoletum Epiſtolarum liber unus.

Vita eiuſdem autoris per Antonium Florebellum.

APVD SEB. GRYPHIVM
LVGDVNI,
1554.

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE ROMA
6-41-C-49

ALEXANDRO FARNESIO S. R. E. CARDINALI PAVLVS SADOLETVS EPISCOPVS CARPENTORACTI, S. P. D.

CVM Sadoleti patrui mei obitus, Ampliſsime Farneſi, cum mihi luctum ac mœrorem attuliſſet, quem paterna eius in me beneficia, meaq́; perpetua erga eum pietas poſtulabat: nullum doloris mei expertus ſum melius aptiusq́; ſolatium, quàm quòd extremo illius mandato, & meo unà officio, conor Deo infirmitatẽ meam adiuuante, ſatisfacere. Nam cùm is & ſæpe aliàs, & cùm iam penè animam exhalaret, hanc mihi Carpentoractenſem eccleſiam, quam ipſe præſens, quoad ei licitum fuit, ſumma cura & diligentia rexerat, pro ſua paterna in eam charitate, diligentiſſ[illegible]mmendaſſet, meq́; ut ab eius cuſtodia nulla re unquam auellerer, uehementiſsimè hortatus eſſet: nullam moram poſt eius mortem interpoſui, quin ad parendum tam ſalutaribus præceptis, & ad obeunda tam ſancti & præclari muneris officia, me conferrem: cuius mei conſilij maiorem in dies fructum capio. Sed cùm officij mei ratio, & illa, quam ſanctiſsimæ patrui memoriæ debeo, pietas, hoc præterea à me poſtulare uideretur, ut illius ſcripta, & lucubrationes, quæ penes me eſſent, ederem: ad eas me legendas, & accuratè conſiderandas (ſocio hac in re, & adiutore uſus Antonio Florebello) dedi: cùm is, ut ſummè gratus, officioſusq́; eſt, unam ob cauſam hanc,

quò

quò homini de ſe optimè merito, cuiq; iure & chariſſimus, & probatiſſimus fuit, mecum unà fidem ſuam officiumq; præſtaret, accerſitu meo ſe ad me in Galliam contuliſſet. Atq; eam quidem eius ſcriptorum partem, quibus locos ad religionem & ſacras literas pertinentes tractat: quanquam multa ab eo in hoc genere egregiè ac præclarè inſtituta comperimus: tamen edendam minimè putauimus. Non quin eadem in illis, quæ in reliquis eius libris, qui eo uiuo exierunt, & pietas extet, & ſacrarum rerum ſcientia: quæ & nos magnopere delectarent, & cæteris item iucunda ad legendum fore non dubitaremus. Sed cùm ea quæ aliquot hiſce annis inſtituerat, propter crebras (quod tute ſcis) ſummi Pontificis interpellationes, multasq; & magnas in urbe occupationes, abſoluere atq; expolire minimè potuerit: ſatius eſſe duximus, non quæ nos de illius ſcriptis probaremus, ſed quæ ipſe probaturus fuiſſet attendere. Cùm uerò orationes quaſdam, & magnum præterea epiſtolarum aceruum inueniſſemus, eas potius edendas eſſe iudicauimus: non omnes quidem, ſed eas tantum, quæ accuratius nobis ſcriptæ eſſe uidebantur. Atq; orationes quidem aliâs. Hoc autem tempore epiſtolas in decem & ſeptem uolumina digeſtas, emiſimus: quas utinam etiam ipſas patruus meus antequam diem ſuum obijſſet corrigere ipſe atq; emendare potuiſſet. Sed etſi nõ dubito, quin illius correctio, & (ut ita dicam) expolitio, multum illis additura fuerit uenuſtatis, atq; elegantiæ: non propterea tamen ſum ab edendo deterritus: cùm ſperare mihi uidear, ſtudioſis eloquentiæ hominibus, earum lectionem, neq; iniucundam, neq; infructuoſam fore. Eas autem idcirco ad te Farneſi ampliſſime, mittendas putaui, quòd meæ ſingularis in te obſeruantiæ, & gratæ animi uoluntatis pro tuis erga me &

BIBLIOTECA NAZ. V. E. ROMA

patruum meum meritis, quæ & multa ſanè & inſignia fuerunt, & abs te nuper præſtanti tua erga me & fratrem meum liberalitate cumulata atq; aucta ſunt, ſignum ac teſtimonium aliquod extare uolui: præſertim cùm ad eas, quæ in te elucent uirtutes, hanc quoq; laudem accedere intelligerem: quòd tu, etſi maximis & grauißimis occupationibus & curis, quas tecum auus tuus Pont. Max. *idemq; princeps ſapientißimus partitur, nunquam ferè non diſtringeris: quod tamen interdum otij tibi & uacui temporis datur, id in optimarum artium ſtudijs libentißimè conſumis. Quippe ex quibus, præterquàm quòd maxima cum animi uoluptate recrearis, ad magnas res agendas & tractandas uehementius inſtrueris. Te autem cognouiſſe uideor, huius generis ſcriptorum patrui mei delectari præcipuè eſſe ſolitum: quò etiam libentius feci, ut non eas modò epiſtolas, quæ ad te ſcriptæ ab eo fuiſſent, in tuo nomine ederem: ſed uniuerſas etiam, quæ ad cæteros, ad te mitterem. Equidem maiora tibi præſtare pro tuis in me meritis & cupio, & debeo. Sed tamen quando maioribus officijs non poſſum, hoc ſaltem munuſculo meum ſummum erga amplitudinem tuam ſtudium declarandum eſſe exiſtimaui.* Vale. *Carpent.*

M. D. XLIX.

INDEX COMMONSTRANS QVIS CVI SCRIBAT, ET QVOTIES.

Achilli Bocchio Bononienſi 373
Adamo ab Epiſtolis Ferdinando Regi Rom. 606
Alberto Pighio Cāpenſi 614
Alberto Pio Carporū principi 160
Alexādro Farneſio S.R.E. Cardinali 321.435.437.438.439.440.442.448
Alexander Farneſius Cardinalis Iac.Sadoleto Epiſcopo Carpent. 324
Alexandro Cæſarino 544.546
Ambroſio Catharino 553.554.555.557
Andreæ Alciato Iureconſulto 70.72.74.371
Andreæ Gritto Duci Venetorum 366
Angelo Colotio 187
Antonio Prato Epiſcopo Senonenſi, S.R.E. Cardin. 200.203.204.206.207
Antonio Puccio Cardinali 220
Antonio Suriano Patritio Veneto 352
Antonio Pulleoni Siculo 354
Antonio Florebello 649
Antonio Perrenoto Epiſcopo Atrebatenſi 588
Antonio Paleario 181
Auguſtino Grimaldi Epiſcopo Graſſæ 152
Auguſtino Triuulcio S.R.E. Cardinali 230.231.233
Auguſtino Beatino 376
Bonifacio Amerbachio Baſilienſi 41.134
Benedicto Accolto S.R.E. Cardinali 236.238.240.242.245.255.257.259.356
Benedictus Accoltus S.R.E. Cardin. Iac.Sadoleto Epiſcopo Carpent. 237.248
Bloſio Palladio 263
Chriſtophoro Madrucio epiſcopo Tridētino 601.603
Claudio Rangono Comiti 368
Coſmo Gerio, Fani Epiſco-

po 359
Deſiderio Eraſmo Roterodamo 37.120.122.127.129.130.133
Didaco Mendozæ 608
Dionyſio Cardin. ſancti Marcelli 528.529.530.533
Donato Rullo 629.631
Egidio Cardinali 115
Federico Fregoſio Archiepiſcopo Salerni 25.28.79.82.85.87.91.101.106.495
Federicus Fregoſius Archiepiſcopus Salernitanus, Iacobo Sadoleto Epiſcopo Carpentoractis 108
Florētio Voluſeno Scoto 639
Franciſco Guicciardino 163
Franciſco Ripæ Iureconſulto 167
Frāciſco Turnonio S. R. E. Cardinali 216.219.552
Franciſco Bellencino Mutinenſi 369
Franciſco Fregepani Vngaro Epiſcopo Agrienſi 425.427.429
Franciſco Quignenio Cardinali s. Crucis 526
Frāciſco Mario Molſæ 642
Franciſc. Marius Molſa Iac. Sadoleto Cardinali 643
Idem Paulo Sadoleto 646
Friderico Nauſeæ 383.431
Gab. Paleoto Bononiēſi 641
Galeatio Florimonti, Sueſſano 186
Gaſpari Contareno S. R. E. Cardinali 330.332.500.503.504.506
Georgio Duci Saxoniæ 391.396.398.404
Georgio Cælio Luſitano 612
Germano Brixio 136.138.144.379
Greg. Corteſio Abbati 497
Eidem Cardinali 582
Gregorius Corteſius Cardinalis Iac. Sadol. Card. 584
Guido Aſcanio Sfortiæ S. R. E. Cardin. 478.479.484
Gulielmo Bellaio Langeo 147.148
Gulielmo Bauariæ duci 417.418 420.423
Gulielmo Poletto Cācellario Galliæ 516.519.521.523
Henrico Luſitano S. R. E. Cardinali 610
Herculi Gonzagæ S. R. E. Cardinali 30.65.567

Herculi II. Duci Ferrariæ 361
Hermanno Archiepiſcopo Colonienſi 558
Hieronymo Nigro 20.294.299.301.304
Hieron.Niger Iac.Sadoleto Epiſc.Carp. 297.305
Hieronymo Vidæ Albæ epiſcop. 377
Hippolyto Medici s.R.E. Cardinali 68.269
Hippolytus Medices Cardinalis Iacobo Sadoleto Epiſcopo Carpent. 273
Hippolyto Eſtenſi s.R.E. Cardinali 491
Iacobo Simonctæ Epiſcopo Piſauri 293
Eidē Cardinali 547.550
Iacobi Sadoleti s.R.E.Cardinalis Vita, per Antonium Florebellum. 697
Iac.Sabello Cardinali 585
Ioanni Matthæo Giberto, Epiſcopo Veronæ 9.110.112.113
Ioanni Saluiato s.R.E.Cardinali 33.35.153.156.158.387.542
Ioanni Franciſco Pico, Mirandulæ Comiti 117
Ioanni Bellaio Epiſcopo Pariſienſi 194.196
Eidē s.R.E.Car. 198.386
Ioanni, Nicolao Aptæ Iuliæ Epiſcopo 211
Ioanni Lothoringo s.R.E. Card. 222.224.225.226
Ioan.Petrus Craſſus Epiſcopus Viterbij Iac.Sadoleto Epiſcopo Carpent. 326
Ioanni Petro Craſſo Epiſcopo Viterbij 328
Iulio Peflugo Decano Miſnenſi 408.412
Ioan.Cochlæo 410.413.415
Ioanni Archiepiſcopo Vpſalienſi Gotto 433
Ioan.Petro Caraffæ s.R.E. Cardinali 625
Io.Hurtado Mendozæ 566
Io.Baptiſtæ Speciano 622
Io.Bernardo Feliciano 628
Ioanni Morono Cardinali legato Bononiæ 579
Ioanni Toletano Epiſcopo Burgenſi 590
Iſidoro Clario Abbati 633.635
Laurētio Campegio s.R.E. Cardinali 267

Laurentio Granæ Signiæ, et Mario Aligero Rheatis Epiſcopis 347.364
Lazaro Bonamico 12.169.171.177.179.374.616
Lazarus Bonamicus Iac.Sadoleto 174.176
Lilio Gregorio Gyraldo 377
Ludouico Pariſeto iuniori 308
Marcello Ceruino Epiſcop. Neocaſtrenſi 489. Eidem Cardinali 535
Mario Maffæo Volaterrano Epiſcopo Cauallicenſi 345.349.365
Mario Aligero Rheatis, & *Laurentio Granæ Signiæ Epiſcopis* 364.& 347
N.Senatus *Tholoſani præſidi* 42
N.Accromontio S. R. E. Cardinali 228
N.Arch. Capuæ, S. R. E. Cardinali 344
Nicolao Rodolpho S. R. E. Cardinali 539.540
Nic.Peitellio 637
Paulo III.Pont.Max. 310.313.318.451.453.458.460.462.467.472.476.478
Paulo Iouio Epiſcopo Nuceriæ 165
Paulo Sadol. 652.& ſeq.
Paulus Sado.P.Bembo 675
Idem Rodulpho Pio S.R.E. Cardinali 678
Petro Bembo 13.16.46.48.51.56.58.64.66.362.370
Eidem Cardinali 492
Pino Riuenſi Epiſcopo 150
Proſpero Sanctacrucio 620
Ranutio Farneſio 594.596
Reginaldo Polo 281.286.288.390.508.513
Reginaldus Polus, Iac.Sadol.Epiſc.Carpent. 275
Rodulpho Pio epiſcopo Fauentiæ 162.363
Romulo Amaſæo 373.618
Sebaſtiano Gryphio Typographo 183
Scipioni Blanchino 619
Thomæ Campegio epiſcopo Feltrenſi 575
Thomæ Caietano S. R. E. Cardinali 75.77
Vbaldino Bandinello 264

FINIS.

IAC. SADO-
LETI EPISCOPI CAR-
PENTORACTI, S. R. E.
CARDINALIS EPISTO-
LARVM LIBER
PRIMVS.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. IOAN. MATTHAEO *Giberto Epiſcopo Veronæ,* S. P. D.

POSTQVAM *ueni Carpentoracte, has primas exaraui literas, eaſq; ad te, aliquanto ſerius, quòd fueram ſanè incommoda ægritudine impeditus: ſenſeram enim ex itinere* δυσουρίαν*, quo morbo tamen releuari iam uideor. Sed ſiue illam mihi maritima iactatio contraxit, ſiue iter terreſtre aliquid poſtea addidit ad illius morbi moleſtiam: omnino intelligo, me hac corporis imbecillitate iam non ad aliam rem ullam, quàm ad ocium & quietem idoneum eſſe. Quod ipſum uideor nunc demum, tuo ſingulari beneficio, & ſumma principis benignitate conſecutus. Nos à portu Centumcellis Nicæam uſq; nauibus peruecti fuimus, nihil ipſi illa, quod appareret, maris agitatione offenſi: cùm cæteri omnes ferè, qui erant mecum, graui nauſea conflictati eſſent, Nicææ duos dies manſimus. Inde digreſſi à Valdemontio: cuius mihi humanitas magnæ uoluptati fuit, iumentis pretio coactis iter terra fecimus: ſeptimo die Nicæa*

peruenimus Carpentoracte, ad diem v. Nonas Maij, læti, uelut ex diuturnis fluctibus ſtabilem aliquando & deſideratam terram aſpicientes, ſi lætitiam noſtram rumores de rebus urbanis non interpellaſſent: parùm illi quidem conſtantes, ſed tamen mihi moleſti. Audieràmus autem Labeone iam conſcendentes, Germanos milites, quos nos, ab Vrbe cùm proficiſceremur, pro pacatis reliquimus, animis commutatis, ſpectare denuò ad arma: remq; iterum adductam eſſe in diſcrimen. Hic mihi metus, atq; hæc ſolicitudo ita hæſit in animo, ut poſtea euelli non potuerit: nec ſum ſedato animo futurus, quoad certum ſciero, quid euenerit, & num ſalus noſtra etiam nunc infeſta, an improborum & perfidorum conſilia, uel ipſa per ſeſe conſenuerint, uel metu compreſſa ſint. Equidem interim illa conſolatione ſuſtentor, quòd uideo dies iam complureis rumores illos conticuiſſe. non enim ſimile eſſet ueri, ſi quid accidiſſet poſtea tumultuoſius factum, tantas res tandiu ſilentio iacere oppreſſas. Sed quoquomodo ſeſe habet res, me meus incredibilis erga ſummum Pontificem amor, neutiquam patitur curæ & angoris expertem eſſe. Qui ſi aliquo eſt adhuc proprio in periculo (quod utinam ne ita ſit, atq; in hoc Deus miſericors noſtras preces exaudiat) næ ego perquàm doleo grauiter, tum eius ipſius cauſa, cuius ego ſalutem ſemper antepoſui meæ: tum etiam mea. Viderer enim mihi ab officio quaſi deſciuiſſe, ſi hoc tempore tali dominum deſeruiſſem: atq; eum dominum, in quo ego amando, ornando omni pietate atq; omnibus officijs colendo, neq; uirtuti ipſius unquam, neq; meo ſtudio ſatisfacere potuiſſem. Sed & tunc quid me angeret, quo eſſem uinculo Deo immortali obſtrictus, quo deniq; animo, qua ſpe placatiorum rerum, ab eo digreſſus ſim, ipſe

tu

tu optimus es teſtis. Et *nunc in his quoq; locis ac terris ea mente ſum, ut ſecundas res ipſius alijs fruendas libentiſſimè relinquam: aduerſarum non recuſem eſſe particeps. Deum autem quæſo, id quod acturus aſſiduè & precaturus eum ſum, ut pacem & ocium aliquando afferat &* Pontifici Maximo, & *Italiæ: quò liberius ac diutius illius eximia uirtute & humanitate frui omnes poſſimus. Sed hæc hactenus.* De *te ipſo, mi Giberte, aueo plurimum, & ex te cognoſcere: quem ego habeo autorem meæ tranquillitatis: cui uni beneficio alterum par nunquam reperietur.* Itaq; *quantum tibi debeam, & ipſe ſentio: & dabo profecto operam, ut cæteri omnes intelligant.* Ego *nunc quod maximè eſt neceſſe, recuperandæ ualetudini ſtudeo, quam cœlum iſtud urbanum ualde mihi labefactarat: ut id quod agere feſtino, commodius deinde nauare poſſim.* Rapior *enim cupiditate incredibili, ad ueræ immortalitatis ſpem: quam uideor mihi habere in manibus, maximis* Dei *beneficijs, & mea ſumma uoluntate incitatus.* Itaq; & *ad gerendum piè ac ſanctè ſacerdotium hoc, animo ſumus alacres, & ad artium honeſtiſſimarum ſtudia inflammati.* In *altero, ut ne iſthinc obturber, tuæ & eximiæ autoritatis, & ſummi erga nos amoris præcipuæ partes ſunt: in altero mea fuerit culpa, ſi non & tuæ, & cæterorum de me opinioni reſpondero: liceat modo per ualetudinem.* Efficiam *enim profecto, ut omnes fateantur, meam uel egregiam operam, uel præclaram certè uoluntatem extitiſſe.* Quo *in genere, quid tibi receperim, quid* Pontif. Max. *fuerim pollicitus, optimè in memoria habeo.* Tu *ut me ſicut conſueuiſti diligas ac tueare, te maximopere mi* Giberte *iucundiſſime rogo.* Vale. Carpentoracti, XVI. Calend. Iunias, M. D. XXVII.

IAC.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. LAZARO BONAMICO, S. P. D.

SI *uales gaudeo. Poſt meum ab Vrbe diſceſſum nihil adhuc omnino à quoquam literarum: ac ne à meis quidem. Itaq; in deſiderio ſum, & de illis, & de te, & de cæteris amicis aliquid audiendi: atq; utinam omnia ex mea ſententia.* Nos *uenimus* Carpentoracte *ad* v. Non. *Maias, ſumma horum hominum gratulatione, quorum auxit lætitiam inopinatus noſter aduentus. Itaq; quod ſemper optauimus, ex diuturnis fluctibus uidemur tandem portum eſſe conſecuti: modò uos iſthic ſalui, ſummiq;* Pontificis *res eum teneant ſtatum, quem maximè cupimus, nihil mihi ad ſpem beatæ uitæ non abundè uidetur affore.* Nam *& paruo ſat contenti ſumus: & in hoc honore piè ſanctéq; adminiſtrando quoad nobis datum diuinitus fuerit,* Deo *ipſi eidem deſeruire contendemus: & in libris ac literis toti uolutabimur: ueteremq; & diuturnam ſitim optimarum artium noſtro tandem arbitrio, in ipſis fontibus explebimus.* In *hoc genere toto, quod pertinet ad arteis honeſtas, & ad noſtra illa tibi non ignota ſtudia, uideo te unum maximo eſſe mihi poſſe adiumento.* Nam *& de tuæ doctrinæ ubertate hauriendum nobis erit, & bonorum librorum ex te copia requirenda.* Quorum *alterum tute mihi recepiſti cùm adhuc eſſem* Romæ: *alterum mihi ſemper patuiſſe intelligo. Sed de libris peto à te magnopere, ut promiſſa mihi perficias: ea in re impenſæ parci nolo.* Gratiam *autem eam tibi referam, quæ maximè & tua uirtute & noſtra amicitia erit digna.* Ego *ei nunc præuerti uolo curæ, ut ualetudini recuperandæ ſtudeam, quam urbanum iſtud cœlum non mediocriter labefactarat: & ſpero me optati*

fore

ſore compotem. Te ſi rogem, ut priſtinum tuum amorem erga me conſerues, faciam & tibi profectò, & amicitiæ noſtræ iniuriam, quòd uidear quaſi conſtantiæ tuæ diffidere. Itaq; non committam ut de hac re iure me accuſare poßis. Tantùm à te petam, ut Vbaldinum, Sangam, Lælium, Pyrrhinum, Colotium, cæteroſq́;, partim amicos, partim etiam diſcipulos tuos, ſaluere iubeas meis uerbis: nec patiaris hebeſcere in eis igniculos beneuolentiæ, qua erga me uidebantur eſſe affecti. Imprimis uerò amplißimis uiris Campegijs patronis tuis, & patri & filio, quibus ego mirificè deditus ſum, idq́; eorum merito, ſalutem à me dicas plurimam. Vale mi Lazare ſuauißime, & tibi perſuade, te à me mirabiliter amari. Carpentoracti, XVI. Calend. Iunias, M. D. XXVII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. PETRO BEMBO, S. P. D.

DIu eſt, quòd deſtitimus inter nos mißitare literas: neq; enim inueteratæ amicitiæ tanta coniunctio, talem operam ullam, aut oblectamentum requirebat. Alia porrò non fuerunt, de quibus eſſet opus alterum noſtrum ab altero certiorem fieri. Sed cùm tu in ocio atq; in literis aßiduis eſſes, ego maximis Romæ curis & ſolicitudinibus impedirer, in longe diſpari conditione uitæ, pari tamen beneuolentia inter nos iuncti ſemper fuimus. Nunc autem, poſtquam Dei immortalis admirabili beneficio ex illis turbulentis fluctibus me euolutum, & ad portum ociumq́; traductum, ea excepit uita quam maximè ſemper appetiueram: non exiſtimaui noſtrâ neceßitudine, aut ipſo tempore alienum eſſe, aliquid ad te literarum dare: præſertim

cùm

cùm tu mihi idoneam ad ſcribendum occaſionem præbuiſſes. Cognoui enim ex Bini noſtri literis, quas ille ad me Venetijs miſit, uigere apud te beneuolentiam mei abſentis, & memoriam amicitiæ noſtræ cum fide conſeruari: cùm is ſe ad te uiſendum acceßiſſe, aliquotq́; horas conſumpſiſſe tecum ſermonibus ſuauißimis confirmet: eaq́; de te prædicet, quæ & tuis plurimis maximisq́; uirtutibus, & meo perpetuo de te iudicio conſentanea ſunt. Ac mihi quidem quòd intelligo me amari abs te, non tam nouum nunc quidem, quàm ſemper gratum atq; optatum accidit. Quòd uerò erga Binum ipſum egregia humanitate uſus es: eiq́; & opem, & ſtudium, & autoritatem tuam detuliſti, quodq́; hoc etiam prolixius cauſa mea feciſti: de eo habeo tibi magnam gratiam. Certè enim is & diligitur à me, & per ſe dignus ipſe eſt, quem tu quoq; diligas: eſt enim ſumma modeſtia, & ſumma probitate præditus: doctus præterea, & elegans, & cum laude uerſatus in utroq; genere ſcribendi. Sed hoc tu facile pro tuo ſingulari ingenio perſpicere per te potes. De me autem ipſo ſi cupis noſſe qui noſter ſtatus ſit: Ego Carpentoracti habito, quo ueni ante diem v. Nonas Maias, id tandem aſſecutus, quod & meæ quietis cauſa tantò antè optaueram, & Deo immortali iamdiu debueram. Locus ipſe ab omni terrore & tumultu liber: hominum ſecunda in nos uoluntas: ocij iam non ſpes, neq; deſiderium, ſed certa, & haud dubia poſſeßio. Deniq; omnia eiuſmodi, ut planè me in limine poſitum beatæ uitæ fuerim arbitraturus, niſi ad mea priuata incommoda, Reipublicæ calamitas quoq; tanta acceſſiſſet. Nam quòd ego fortunis omnibus ſpoliatus, tanquam naufragio facto, nudus ad litus euaſerim: non tam graue mihi quidem eſt, iam uſu & ratione edocto, ferenda eſſe

fortiter

fortiter uulnera fortunæ (etſi quod fuit grauiſsimum, libri quoq; mei eandem calamitatem ſubierunt) quàm audire urbem omnium nobiliſsimam, domicilium Imperij ac dignitatis, ſedem & patriam omnium noſtrum, ita captam atq; direptam : clades, cædes, ſtrages tot, tamq; inauditas, ab hoſte immani & impio fuiſſe factas. In quibus & Pontificis maximi, quem ego incredibiliter amo, indigni caſus : & multorum præterea chariſsimorum atq; amiciſſimorum hominum mortes & exilia, me uehementer perturbant. In quo angore animi etſi ea requiro ex ſtudijs doctrinæ doloris ſolatia, quæ mihi adiumento & leuationi eſſe poßint : tamen haud ita multum uſq; adhuc profectum eſt. Omnem enim medicinam uincit dolor : nec ſic poſſum ſtudere conſtantiæ, ut obliuiſcar humanitatis. Sed hæc Deus uiderit : cui me totum addixi. Ego ſi ab his difficultatibus, quæ me plurimæ premunt, & ab omni parte circunſiſtunt, reſpirare aliquando cœpero : efficiam profectò, ut aliquis ſtudiorum meorum & ocij fructus appareat, in quo præclaram tuam uoluntatem imitabor : ingenium & facultatem non aſſequar. De omnibus autem ſcito tuam iudicationem fore. Vale, & nos dilige. Nauagerio tuo, & M. Antonio Michaëli noſtro, Nigro, duobus Teupulis, cæteriſq; amicis (ſunt enim utriq; noſtrum ferme communes) plurimam uerbis meis ſalutem dic. Carpentoracti, III. Nonas Nouembris,

M. D. XXVII.

IAC.

IAC. SADOLETVS EPISC.
CARPENT. PETRO BEMBO,
S. P. D.

Noli admirari, ſi & mea, & tua expectatione ſerius, meas haſce dedi, ad tuas amiciſſimè atq; humaniſſimè ſcriptas literas: morbo impeditus ſatisfacere officio non potui: quo tamen leuari iam uideor. Itaq; ut primum facultatem nactus ſum, non commiſi, ut diutius deſiderares à me hoc officium: uel ego potius ut deſiderarem. Miro enim ſtudio tenebar reſpondendi tibi: cùm uſq; eo accuratè, & ſuauiter mihi reſcripſiſſes, ut omnem amorem tuum erga me in illis planè literis intueri liceret. Nam & iucundam memoriam uetuſtæ inter nos beneuolentiæ declarabant: & ſocietatem doloris eius, quem ex communis Reipublicæ calamitatibus uterq; noſtrum ſuſcepiſſet: & quod maxime tua uirtute & prudentia dignum erat, leuationem à moleſtijs, quam & tu adhiberes, & mihi ipſi cenſeres eſſe adhibendam. Quorum alterum manſueti animi & miſericordis, commoueri aliorum miſerijs: alterum etiam ſapientis, ſi quid ad te priuatim iacturæ perueniat, ſcire adhibere ea ſolatia, quæ ad continendum animum in officio, apta eſſe uideantur. Itaque ego, etſi mea ſponte non admodum imbecillus, tuo tamen hortatu atq; exemplo fortior factus ſum: nam me quidem non tam priuatæ meæ difficultates mouebant, (quæ, quanquam multæ, & magnæ, tamen non tam acerbæ, quia graues: quam tolerabiles, quia non nouæ uidebantur) quàm tot innocentium atque amiciſſimorum hominum exitijs, tanta Latini penè nominis internicione, perturbabar. Præſertim cùm & is Pontifex in crudeliſſimorum hoſtium ueniſſet poteſtatem, quem ego ſummè amarem: & ea

& ea urbs oppreſſa eſſet ac direpta, à qua ego eſſem & fortunæ meæ ſubſidia, & artium optimarum ornamenta (ſi qua modò ſunt in me) omnia conſecutus: quo etiam difficilior mihi erat ad conſolandum ratio, quàm fuerit tibi. Tu enim quibus auxilijs ſummæ uirtutis, & prudentiæ, ad confirmandum animum uſus es: ea ipſe domo, atq; abs te ipſo attuliſti. Ego quæ ſolatia meo dolori adhibere cogito, ea ab urbe illa ipſa accepi, cuius cauſa mihi maxime dolendum eſt: ut idem mihi doloris monumentum ſit, quod debeat eſſe leuatio. Itaq; illæ ipſæ literæ, quas tu proponis nobis, & quarum certè nos ope & auxilio plurimum uti cogitamus, planè hærent in ancipiti, & conturbatæ ſunt. Si adſunt mihi, metuunt ne ingratæ ſint in illam urbem, unde ſunt profectæ: ſi deſunt, ne parum functæ officio uideantur. Sed, quomodo nunc res ſe habet, conſolaretur nos profectò tum ratio ipſa, tum earum rerum, quæ poſtea ſecutæ ſunt uis ac natura: Pontifice iam liberato ex impiorum manibus, urbe Roma reuiuiſcente, arbore ea, quæ exciſa fuerat, tanquam ab radicibus, de integro fruticante: niſi grauiter pertimeſcerem, idq; uidere iam uiderer, ex tantis, & tam acerbis calamitatibus, quas per tot annos Italia paſſa eſt, gradum potius aliquem ad futura mala iactum eſſe, quàm præteritis cumulum adiectum. Quòd ſi tu aliter ſentis, habesq; in alteram partem quod potius ſequare: quæſo me hoc metu quàm primum libera. Dices: Quid ergo? etiam ſi hæc ita futura ſint; iccirco'ne angoribus dedere nos debemus? Minimè hercule iſtud quidem: neq; enim eſt fortis uiri pendere ex alienis euentibus. Sed tamen φιλανθρωπία quædam eſt, quæ nos afficit: cogitq;, ut uultum ex uultu, ſic animum ex animis neceſſariorum noſtrorum immutare. Quantum

autem mihi & tibi cum Latio ſit, quantum cum Italia, quàm arctum deniq; cum ipſa urbe Roma uinculum intercedat, non ſolùm coniunctionis, ſed ſanctiſſimæ cuiuſdam quaſi neceſſitatis, magis perſpicuum eſt, quàm ut commemoratione egere uideatur. Quapropter, ut hanc orationem totam iam concludam, & ita fero fortiter communes miſerias, ut non obliuiſcar humanitatis: & ſic doleo aliorum uicem, ut putem mihi nequaquam propterea ab animi conſtantia deſciſcendum eſſe. Confugio igitur, te eodem hortante & ſuadente, ad literas: quarum nimium iamdiu commercio & aſſiduitate conſuetudinis carui. Quo quidem ipſo fit, ut tibi nihil poſſim ex eo genere in præſentia mittere quod lectione dignum ſit: dies fortaſſe aliquid afferet: & meæ ſpes, commentationesq; non ſemper abibunt irritæ. Sed abs te, quem librum Vrbinatem te ſcribis confeciſſe, eum ego auidè expeto. Recordor enim primo illo fœtu cùm eum recens peperiſſes, quantopere mihi is liber arriſerit: quàm mihi mirè placuerit & elegantia in eo ſermonis, & copia, & grauitas ipſa, ac prudentia. Quæ cùm ego tum plena iam & perfecta eſſe arbitrarer: tu tamen homo lynceus, & acutius cernens, quàm cæteri omnes, perſpiciebas animo quiddam præſtantius, quò nos ne cogitatione quidem aſpirare poſſemus. Ita multorum annorum mora & lima, & uenuſtatem illi ac dignitatem, & nobis deſiderium legendi auxit. Quòd ſi certos nactus fueris, qui deferant, (nam ut non tuto committas, minimè poſtulandum eſt) gratiſſimum mihi feceris ſi eum mihi quàm primum miſeris. De Bino meo quòd iſta in illum uoluntate es, & lætor, & habeo gratiam. Scripſi ego ad eum ſtatim acceptis tuis literis: ſed ita acciderat, ut cùm eæ menſe Decembri datæ eſſent,

mihi

mihi Martio deniq; redderētur: quo tempore ille Venetijs iam exceſſerat,& ad Pontificem erat profectus. Vbicunq; is erit, tamen magno illi honori & emolumento ſemper erit, tum domus tuā ac familiaritas: tum apud cæteros autoritas & commendatio. Quod quidem eo cupidius manere illi ſaluum apud te opto, quòd duriore adhuc fortuna conflictatus exitum ſuorum conſiliorum etiam nunc nullum uidet. Nos hîc uiuimus in fortuna tenui, de reliquo ſat contenti. nam & amœnis in locis ſumus, & in amore omnibus: quodq; cunctorum maximum eſt, quæcunq; pacem & tranquillitatem animi turbare poſſunt, omnia penitus ex animo ipſo eiecimus atq; expulimus. Itaq; nullam iam cogitamus,niſi cum philoſophia habere rationem: quo in genere ut aliâs ſcripſimus, te adiutore potiſsimum & duce uti meditamur. Egidium Cardinalem minus cōmode ualere mihi ualde moleſtum eſt. Amo enim hominem maiorem in modum. Nam cùm omni eximia uirtute & humanitate præditus eſt: tum & mihi,& tibi ſemper fuit amiciſsimus. In tanta autem penuria noſtri temporis uirorum talium,& amandus & colendus à nobis præcipuè eſt.Ei ut plurimam dicas meis uerbis ſalutē, itemq; nuncies, ad eum me ſcripturum fuiſſe, niſi ualetudini eius parcendum eſſe duxiſſem, uehementer te rogo. Vale mi chariſsime & ſuauiſsime Bembe, noſq; quod facis dilige, communibusq; amicis ſalutem à nobis dic.

Vale. Carpentoracti,
pridie Idus
Maias.

M. D. XXVIII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. HIERONYMO NIGRO S. P. D.

EX *eis literis, quas abs te* IIII. *Idus Iulij datas,* V. *Calend. Septembris accepi, cognoui, quod per mihi gratum fuit, te ex illo acerbo & horribili caſu, quo urbs Roma, & totius ferè Italiæ reliqua dignitas, immanis barbariæ fluctibus oppreſſa eſt, amiſsis rebus cæteris ſaluum ipſum atq; incolumem in patriam reuertiſſe: quod & de te cognoſce, & de alijs item nonnullis qui ob uirtutem & amicitiam mihi ſunt chariſsimi, non mediocre mihi ſolatium in meis maximis doloribus præbuit. Quanquam enim, ut tute ſcribis, fortunis ſpoliari graue eſt, præſertim innocenti, cui nullo ipſius merito iſta accidunt: grauius etiam amittere optimorum ſtudiorum lucubrationes, multis uigilijs, & multo ſudore diu collectas: tamen ea uis malorum, & tantus concurſus omnium calamitatum fuit, ut non peſsimè cum illis uideatur eſſe actum, quibus libertatem in hoc tempore, & ſalutem tueri fuit licitum. Quod tibi & alijs pleriſq; tui ſimilibus, meis familiariſsimis, Dei immortalis ope & auxilio contigiſſe lætor. Nam quod ego ſapientia quadam uidear conſecutus, ut abfuerim in tam acerbis rebus, atq; temporibus: nequaquam id mihi arrogo, ſed hoc eiuſdem Dei erga me beneficium agnoſco, gratiasq; ago illi, quantas equidem poſſum. Nam quas debeo ut agam & referam, non modo meæ, ſed ne ullius quidem humanæ facultatis eſt. Certè enim ſi quid ego uidi, aut præmonui: ſi quid in me aut boni ſenſus in tanto rerum motu, aut prouidentis in poſterum conſilij fuit, totum id fuit è Deo: cui dum cupio dare*

eas

eas operas, quæ à mea fide & à pietate mea requiruntur: quid mirum, ſi ita accidit, ut bonum conſilium euaſerit ſapientia? Nec uerò ego aliud mediusfidius ſtatuo eſſe ſapientiam; quàm meminiſſe unumquenq;, quid ſui officij & muneris ſit: idq; cum fide & cum integritate præſtare. Quod ſi hi fecissent, qui maximè debuerunt, (de ſummo Pontifice non loquor, cuius mihi uirtus, clementia, integritas ſemper uiſa eſt non ſolùm magna, uerùm etiam admirabilis) quod nunc ad omnium iniurias & contumelias proiectum eſt, in priſtina ſua ueneratione maneret ſacerdotium. Sed recordaris profectò reliquorum ordinum, morumq; communium, labem & confuſionem: quos ego accuſando non inſequar: non quin cauſa fuerint uniuerſæ calamitatis: ſed quia non poſſum commemorare ſine dolore, quæ & urbi omnium nobiliſsimæ & hominibus multis mihi neceſsitudine iunctis, infanda & atrocia contigere. Illud dico, quod ſentio, Deum hominesq; conteſtans, cupiſſe optimum Pontificem mederi moribus perditis. Sed cùm res ferro egeret, non malagmate: ipſius autem natura & lenitas à uehementioribus remedijs abhorreret: ut in corporum ſolet morbis, ſic in corruptis moribus, quæ intempeſtiuè adhibita eſt, auxit morbum potius medicina quàm leuauit. Mihi quidem ſæpe ſummi Pontificis uirtutem ac probitatem, beneuolum etiam aduerſus ipſum me animum, egregiamq; humanitatem, mecum reputanti, ſic amore animus incenditur, non aliquo nouo uidelicet, ſed illo ueteri & diu antè ſuſcepto: ut interdum mihi peccare uidear, quòd non præſto ſim, tantarum illi miſeriarum & conſolator, & comes. Quòd ſi non his uinculis ſanctioribus detinerer, nec tanti munere officij Deo eſſem aſtrictus. aut ſi arbitrarer, poſſe

b 3 me

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

me unà cum Dei, & Chriſtianæ Reipublicæ *honore ac commodo, illius ſaluti, dignitatiq́; prodeſſe: crede mihi, quominus me in omne demitterem diſcrimen, non periculo ullo, non ulla propoſita acerbitate deterrerer. Sed rem intelligo adductam in eum locum, ut lugendum tantummodo nobis ſit, nec meam uicem mihi quidem, (quoquo enim modo ſe habet re[illegible]ca nauis eſt in portu) ſed humanitate uincor, & mollitia animi quadam, ut aliorum incommoda ducam pro meis.* Nam *me, etſi eadem, quæ tam multos peſſundedit, fortuna afflauit: quod meis & meorum familiarium non tam fortunis, quàm reliquijs ueterum fortunarum amiſſis, omnes ad me nudi atque egentes conuolauerunt: tamen quoniam ferre hæc modicè didici, uel natura, uel conſilio, uel etiam uſu planè doctus: uiuo autem degoq́;, & in ea gente regioneq́; terrarum, quæ pace & concordia imprimis ſedata eſt, & in eo obeundo munere quod mihi maxime congruens & honeſtum eſt: non meam uicem doleo, ſed aliorum.* Nam *mihi quod ipſe gratuler habeo potius, quàm quod lugeam.* Eorum *uerò, quos amaui amoq́;, incommodis quin mouear, fieri nullo modo poteſt.* Habeo *tamen ſpem, & rationem quandam, quæ mihi, ut in malis, non parum ſolatij affert: illam uidelicet, quam ad* Deum *ipſum refero: quem ſcio, & noui, ita iraſci ſolere peccatis hominum, ut ſibi ſolui eas pœnas uelit, quæ illis ipſis, qui deliquerunt, utiles ſint & ſalutares.* Quam *eandem rationem te reputantem (petis enim à me per literas, ut tibi aliquid conſulam, quod ſit leuamentum doloris tui) uolo bene ſperare de reliquis rebus. Cui enim caſtigatio fuit, eidem erit* Deo *ſalus noſtra curæ.* Porrò *ea magis ex uirtute & religione, & probatis moribus, quàm ex opibus multis*

& lau

& lauta ſupellectili ſpectanda eſt. Quòd ſi multò minore in bono læſi fuimus, ut in eo quod maximum bonum eſt, augeamur, quis lugeat iure? neq; hanc felicitatem quandam potius, quàm calamitatem fuiſſe ducat? Sed de his ſatis. Ego te tuos labores, & ſtudiorum uigilias perdidiſſe, ualde moleſtè fero: quod mihi idem accidit, caſu propè mirabili, euentu triſtiore. Cùm enim direptis rebus cæteris, libri ſoli ſuperſtites ab hoſtium iniuria intacti, in nauim coniecti, ad Galliæ littus iam peruecti eſſent: incidit in uectores, & in ipſos familiares meos peſtilentia. Quo metu ij permoti, quorum ad littora nauis appulſa fuerat, onera in terram exponi non permiſere. Ita aſportati ſunt in alienas & ignotas terras: exceptisq; uoluminibus paucis, quæ deportaui mecum huc proficiſcens, mei reliqui illi tot labores quos impenderamus, Græcis præſertim codicibus conquirendis undiq;, & colligendis: mei tanti ſumptus, meæ curæ, omnes iterum iam ad nihilum reciderunt. Ex quo ſat perſpectum eſt, præter communes cum genere Italo hoc tempore inimicitias, proprium aduerſum me bellum gerere fortunam. Sed nihil illa proficiet: maximum habeo in ſummo Deo, non paruum in æquitate animi perfugium. Non me tantum quotidianæ illius iniuriæ conuellunt, quantum aſſuefaciunt ferre hæc humana fortiter atq; conſtanter: atq; eo quidem fortius, quòd Deum mihi patronum non deeſſe intelligo: nullo hoc meo merito, nullis uirtutum officijs, fateor. Sed quid refert, ſi is adeſt tamen, meq; ipſe & protegit, & tutatur? cuius, quò minus ego illis dignus ſum, hoc ſunt maiora erga me & præſtantiora beneficia. Pro quibus utinam aliquando gratus in illum eſſe poßim. adnitar quidem certè, maiusq; etiam donum eius agnoſcam, ſi

gratus fuero: quàm cætera cuncta pro quibus gratia debeatur. Quid ergo eſt? hoc uulnere quo nullum grauius ſtudioſis hominibus infligi poteſt, amiſſarum ſcilicet uigiliarum & lucubrationum, tu leuius multò percuſſus es, cui ingenium & ætas ſuppeditat, quàm ego: cui quantulum quæſo eſt reliqui? Sed tamen ne ſic quidem deficio animo: tibiq; autor ſum, eadem illa ſtudia acrius repetendi: ut non plus detractum fortunæ iniuria quàm per diligentiam additum eſſe uideatur. Illud *fuit extremum in tuis literis, uelut approbatio amoris erga me tui: quòd ſcribis nihil tam optabile tibi eſſe, quàm eſſe apud me, & hoc ocio frui mecum.* In *quo, ne uiuam mi* Niger, *ſi tibi concedo, ut tu me cupidius appetas, quàm ego te.* Amaui *ſemper plurimum ingenium, probitatem, ſedatum animum, ſpectatos mores: ſed imprimis tuum bene mihi perſpectum erga me amorem. Quominus autem, quod ſummè cupiebam, aliquod illuſtre ad te commodum atq; ornamentum ex noſtra amicitia proficiſceretur: meminiſti profectò quæ res fuerit impedimento. Quod nunc quidem uertit in bonum ſi quidem minus malum eſt carere, quàm amiſiſſe. Quæ autem ſunt in his locis, eiuſmodi ſunt: ut, animus ſi ſit æquus uacuusq; cupiditate, nihil fieri poßit amœnius: &, ſi his rebus contentus eſſe poßit, hoc eſt paulominus quàm mediocribus: ocij quidem & honeſtißimarum ac iucundißimarum uoluptatum affatim eſt: quodq; imprimis tibi eſſe gratum ſcio, ſumma noſtra in te conſtat beneuolentia. Sed de re tota tuum conſilium eſt, utrum uidelicet, & quando.* Nos *quidem tui ſumus.* Lazarum *queror ita noſtri oblitum, ut nihil adhuc ad me dederit literarum.* Nec *puto tamen ab eo me non amari, quem ego mirifice diligo.* Eum *de hoc commonefacias*

uelim:

uelim: multamq; & illi, & cæteris amicis ſalutem à me dicas. Vale mi Niger, & nos amare perſeuera. Iterum uale. Carpentoracti, v. Idus Septembr. M. D. X X V I I.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. FEDERICO FREgoſio Archiepiſcopo Salerni, S. P. D.

PAulus ad nos reuerſus, ſimul ut in me incidit, ipſo primo aſpectu & colloquio, ſtatim interrogatus à me, nunquid Lugduni tecum eſſet congreſſus, & te, quod tantopere cupiebat, conuenire potuiſſet: Ego uerò & conueni hominem, & multum cum eo ut eſſem, ualde mihi ex ſententia contigit: neq; arbitror, inquit, alios dies mihi in uita illuxiſſe iucundiores, quàm hos, quibus frui tanta uirtute atq; humanitate fuit licitum. Tum multa de te, de moribus, de literis, de omni genere ſermonum, conſuetudinumq; tuarum eſt locutus. Quæ cùm ego audirem, meo perpetuo de te iudicio conſentanea, non mediocriter lætabar, prædicationem ueterem noſtram huius quoq; adoleſcentis aſſeueratione & teſtimonio confirmari. Qui (quod mihi credas uelim) non paulò eſt, quàm uſus ferat, & quàm ætas illa poſtulet prudentior. Sed cùm neq; ille laudandi & prædicandi, neq; ego percontandi finem facerem, is dies in ſermonibus de te nobis totus conſumptus eſt. Non enim ſatiari poteramus, cùm quem ego amorem erga te diuturnum iam dudum & ſtabilem conſeruarem, ille eo recente flagraret. Quod mihi quoq; accidiſſe recordabor primis illis temporibus amicitiæ noſtræ, ac familiaritatis: quibus ita eram ſtudio tui, propter tuas eximias & maximas uirtutes incenſus, ut tum demum

conquieſcerem animo, cùm tecum eſſem: neq; aliud tempus ullum gratum mihi atq; optatum accideret. Hiſdem nunc ueſtigijs Paulus ingreſſus, ab eadem uirtute tua,quæ me cepit, ipſe quoq; arreptus eſt: ut in amore tui & obſeruantia habiturus ſis poſthac non hominem unum ex noſtra familia, ſed familiam cunctam. Sed quòd tu alijs occupationibus impeditus, quemadmodum conſtitueras in hæc loca uenire nequiueris: mihi (ut uerè fatear) ualde moleſtum eſt. Iam enim præceperam animo fructum eximiæ cuiuſdam uoluptatis, quem in te uidendo & amplectendo percepturus eſſem. Tum autem erat multarum rerum, conſiliorum etiam multorum, inter nos communicatio facienda: in quibus & tu ſententiam meam penitus cognouiſſes,& ego tuam exquiſiſſem. Ita parati uterq; noſtrum (ſicut ego opinor) ut uter conſilium attuliſſet melius, id ambobus ratum eſſet. Accidit autem euſdem fortunæ iniquitate,quæ me ſemper eludere conata eſt, ut me hæc quoq; expectatio ſummæ iucunditatis fruſtraretur. Quòd ſi me procuratio eccleſiæ, & διοικήσεως meæ non tenuiſſet, quam hoc tempore obire more maiorum & explorare eſt neceſſe: nulla res mihi fuiſſet tanti, ut non ad te ſubito conuolarem: quod tamen ſum, die quidem incerta etiam nunc, ſed tamen aliqua facturus. Nam & longo interuallo te reuiſere perquàm opto: & quò propiores ſumus, hoc te careo ægrius: cui noſtræ ægritudini tuo aſpectu & colloquio ſubueniendum omnino eſt. Quibus autem de rebus ego cogitaram ſermones inter nos conferri oportere: eæ res partim ad Rempublicam & ad temporum horum naturam conditionemq; pertinent: quod genus cùm non ſatis tuto literis committatur, prætermittere totum eſt ſatius: partim in ratione traducendæ uitæ, & in omni genere

ſtudior

ſtudiorum literarumq; uerſantur. De quibus & communicare inter nos etiam abſentes, & crebro epiſtolas mittere licebit. Quanquàm in hoc genere quidem, & meorum conſiliorum rationes Paulus ad te pertulit: & de tuis mecum uiciſſim eſt locutus. Atq;, ut perſpicio, haud ferè diſſentimus. Nam quòd tu Hebræas, ego potius Græcas ſecutus ſum literas: idem eſt ſpectatum ab utroq; noſtrum. Quid enim intereſt qua quiſq; ſemita, dum eò tamen perueniat, quò ueniendum eſt? Sanè ſolùm in eo paruula ineſt diſſenſio: quòd tu ita ſacras literas uideris eſſe amplexus, ut alias omnes reieceris, & ſepoſueris: ego ſic ad eaſdem propero, atq; contendo, ut tamen aliarum comitatu uelim accedere inſtructior. Sic enim intelligo, (quod idem omnibus patere arbitror) ut in hiſce militaribus & bellicis ſtudijs, quò quis fortior eſt uir, & imperatori ſuo acceptior: hoc armis, & equis, & omni militiæ inſtrumento magis curat ut ſit inſtructus: ſic nobis in hac cœleſti militia ſummo omnium regi & imperatori Deo noſmetipſos exercentibus, nullum externum ornamentum, quod huic ſtudio non officiat, eſſe repudiandum. Sed de his, ut etiam dixi, & ſcribam ad te accuratius, cùm ſenſum tuum omnem ex literis tuis cognoro, & ut ad nos planius ipſe omnia perſcribas uehementer à te poſtulo. Illud conſtare debet utriq; noſtrum, quod conuelli nullo modo poteſt: in omni genere ſcriptorum, ſtudiorumq; noſtrorum, Latinam linguam præcipuè à nobis excolendam eſſe: qua nec grauior ulla eſt, nec præclarior: præterquàm quòd nobis ab eis uiris maioribus noſtris tradita eſt, quorum admirabilis incredibiliſq; ſapientiæ neminem poteſt omnino pœnitere: in qua quidem ego, cùm ſpero te atq; opto unà cum cæteris artibus optimis, quibus mi-

rificè

rificè deditus es, aſsiduè uerſari: tum ego certè uerſor: hoc etiam commodius, quòd tuæ bibliothecæ gratiſsimo mihi munere copioſior factus ſum. Pro quo ago equidem *tibi gratias: ſed eas referre mallem quàm agere: cui rei occaſionem aliquam aliquando dies allatura eſt.* Tu ut ua*letudinem tuam diligenter conſerues: noſq́; , quod facis, ames: & te à nobis plurimum àmari ſcias, & ſi petere uidetur eſſe ſuperuacaneum, tamen abs te peto.* Vale. Car*pentoracti,* Idibus *Maijs,* M. D. XXVIII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. FEDERICO FRE- *goſio Archiepiſcopo Salerni,* S. P. D.

Q*Vòd cognoui ex literis tuis te ualere rectè, memoriamq́; mei abſentis & beneuolentiam conſeruare, eo ualde lætatus ſum.* Q*uòd uerò in eiſdem literis erat aſcriptum, te proficiſcentem* Lugduno *illas ad me dediſſe, id mihi nonnullam afferebat moleſtiam.* Non enim *poſſum non cum aliquo morſu doloris ferre: te, cui ego uni omnium hominum cupio eſſe coniunctiſsimus: diſiungi etiam magis à me, & ad remotiores regredi terras: cùm ego te abeuntem, quem corde & animo amantiſsimo proſequor, pedibus conſequi non poſsim.* Nec *uidere mihi uideor interdum, quid me retineat: cùm multa tamen impediant, quibus à ſpe propinqua uidendi & conueniendi tui ſum excluſus. Sed quod corpore non poſſum, id amore equidem & cogitatione facio, ut tecum ſim: neq; hora ulla à contemplatione tui abſentis mihi præterit uacua.* Q*uòd ſi liceret unà eſſe: ut ego te ad præclara illa ſtudia, quibus aliquando ſimul fuimus dediti, excitarem? ut*

te

& non paterer ſiue diffidentia quadam, ſiue aliarum potius occupationum concurſu, à ſpe præſtantiſsimarum rerum relangueſcere? Etenim uiſus ſum perſpicere tuis ex literis ſententiam quandam eiuſmodi tuam, quaſi tu mediocritate contentus ſis. Quod ſanè nollem: ita enim natura factus es, ita inſtitutus, ut ſumma ac prima magis ſpectare debeas. Atq; ego, qui te adhortor, non is ſum tamen, qui autoritate multum ualeam: aut qui ſciam mihi id capere conſilij, cuius tibi ſum autor: quippe qui uel negligentia naturæ, uel imbecillitate quadam animi, quotidie multa conſtituens, nihil audeam aggredi. Verùm non qui ego ſim, ſed qui tu eſſe poßis, tibi eſt cogitandum. Quòd ſi tempora impedimento ſunt, rerumq; tuarum rationes ita te implicatum cum multis retinent, ut conſeruandi officij cauſa neceſſe ſit & ſæpe te, & à multis perturbari: ſuſtineat hanc etiam fortuna, cum plurimis alijs peccatis, iniquitatis ſuæ culpam. Nos autem id demus operam, de quo eſt in tuis literis præclariſsimè ſcriptum, ut quotidie efficiamur meliores. Et eſt hæc una tamen omnium maxima præſtantiſsimaq; doctrina, quam non Platoni, neq; Ariſtoteli, ſed omnium doctori & creatori Deo acceptam ferimus. Nam de ratione ſcribendi, utrum Latinè inter nos oporteat, an ſecus, liberum ſit utriq; noſtrum. Ego tuis literis, cuiuſcemodi illæ fuerint, contentum me fore confiteor: modò accipiam crebrius. In quo peto à te, ut non inuideas hanc exoptatam uoluptatem expectationi meæ. Nihil enim mihi poteſt eſſe iucundius, quàm de te crebro, & ex te ipſo cognoſcere. Quo quidem in munere ego tibi præibo, ut tu me imiteris: ſæpiusq; ad te ſcribam, ut eliciam tuas. Paulus in ſtudijs remißior nunc quidem eſt: quem ego languorem

liben

libenter aſcribo tempori. Nihil enim *eſt quod nolim potius exiſtimare in cauſa eſſe, quàm naturam, aut uoluntatem adoleſcentis: qui ſi quo incredibili ingenio eſt præditus, totum intendere ad optimas artes amplectendas uoluerit, næ ille non ſolùm nobis, qui propinquiores ſumus, ſed alienioribus etiam magno futurus eſt ornamento.* Nos *ambo ualemus, teq́; ualere plurimum optamus, & beneuolentiam noſtri conſeruare, ſicuti à nobis quidem ſumma ea cum fide & conſtantia erga te conſeruatur. Vale. Carpentoracti,* x v. *Calend.* Auguſti, M. D. X X V I I I.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. HERCVLI GONzagæ S. R. E. Cardinali, S. P. D.

IOannes Franciſcus Binus, *qui tibi has literas reddidit, uir eſt eis uirtutibus ornatus, quas cognoui ſemper & requiri à te, & amari. Nam cùm in ſcribendo literarum uenuſtate ac manu omnibus, quos quidem ego adhuc uiderim, facilè antecellit: tum uerò in dictando, & lucubrando tanta facundia eſt, ut idoneus fuerit habitus, qui mihi in eo munere ſuccederet: quo, ut tu optimè noſti,* Romæ *non mediocri cum dignitate fungebar.* Eſt *enim meæ diſciplinæ alumnus: deditq́; mihi aliquot annos non mediocri mea cum utilitate operas: tantumq́; ingenio & labore profecit, ut in pontificijs epiſtolis ac diplomatis, facilè iam eius ſcripta pro meis probarentur.* Quodq́; *paucis admodum contigit, in utraq; lingua, &* Latina, *& uernacula, ea uidelicet, quæ nunc eſt* Italiæ *familiaris, pares progreſſus fecit.* Adiunxit porrò *ad has artes, quæ ingenij & doctrinæ ſunt, illas quoq́;, quæ ſunt bonorum*

& uir

& uirorum, & morum: nam & fide, & probitate, & omni diligentiæ genere atque aſsiduitatis, & mihi, & omnibus prorſus ſatisfecit. Is, ut dicebam, cùm locum honorificum apud ſummum Pontificem *eſſet nactus: cumq́; & teſtimonio meo, & ſuæ uirtutis commendatione,* Principis *ſummam gratiam ac beneuolentiam obtineret: eiuſdem fortunæ iniuria, cuius iniquitate cætera ceciderunt, è ſumma ſpe & honore priſtino deturbatus eſt: re familiari ſua, quod durius etiam eſt, nec ſatis commodè antea conſtituta, & nunc penitus direpta. Quod quidem fato quodam meo illi accidit: qui cùm ſe, & ſpes ac rationes omneis ſuas in meam fidem contuliſſet, uehementerq́; ego cuperem illius conſulere fortunis, & id ſæpius conatus eſſem: non potui tamen aſſequi, ut id ipſe efficerem. Quod autem fuit proximum, id effeci, ut eum in eo loco conſtituerem, ubi & ſperare uberiora, & adipiſci poſſet. Nunc in his urbis* Romæ *& totius* Italiæ *ruinis, quæ me & communis patriæ, & plurimorum amicorum ac neceſſariorum incommodis, & imprimis ſummi* Pontificis*, quem ego omnibus unum antepono, cauſa, uehementiſsimè perturbant: cùm ad humanitatem nihilominus pertinere arbitrer, ſuſcipere curam eorum quos & iudicio meo, & beneuolentia ſum complexus: exiſtimaui, ſi res* Romanæ *ita cecidiſſent, & collapſæ eſſent, ut ex tanto, tamq́; acerbo naufragio, ne tenues quidem ſupereſſent reliquiæ priſtinæ dignitatis: eſſetq́; ipſi* Ioann.Franciſco *reditus ad ſuum obeundum munus penitus interclusus: neminem eſſe digniorem qui potiretur hanc gloriam, tali uiro opitulandi, quàm te, cuius ego & amplitudini ſemper faui, & uirtutem & liberalitatem naturæ ſum admiratus. Quæ quidem*

hoc

hoc in te illuſtriora omnibus uideantur neceſſe eſt, quòd cæteris Italiæ *luminibus extinctis, ſola penè tua uirtus & nobilitas relicta eſt.* Itaq; *nequaquàm quidem mirum eſt, ſi, qui ſuæ confidunt uirtuti, fortuna uerò duriore uſi ſunt, hoc tempore te intueri unum, & in te ſpes ſuas conſtituere coguntur: ſicut &* Binus *ipſe conſtituit, & ego ut ita faciat, illi quoq; autor ſum.* Sed *quod ad commodum & utilitatem tuam pertinet, ſi hunc hominem amplecti tua beneuolentia, & in familiaribus tuis habere inſtitueris, eiuſq; operam & induſtriam in tuis rebus adhibere: parcè mihi, & cautè de eo eſt dicendum: ne uidear cùm beneficium à te petam, potius te afficere beneficio uelle: cùm præſertim quantum ex tali miniſtro commoditatis, opportunitatis, dignitatis, principi uiro accedere poßit, tu pro tuo ingenio & prudentia ſtatuere optimè queas.* Quod *autem attinet ad me, qui in ſummo dolore, quem ex rebus publicis capio, hac quoq; cura ſolicitor, ut hominis mihi dediti, omniq; uirtute præditi, quem ego ſummè diligo, tranquillitati & commodo conſulatur: peto à te mi optime, & præſtantißime* Hercules, *atq; omni animi ſtudio te maximo opere rogo, ſi quid mei amoris reſidet in te, & ſi communium ſtudiorum coniunctio, quæ in amicitia uim habere maximam ad beneuolentiam ſolet, me ex animo tuo effluere paſſa non eſt: mihi des hoc abſenti, quod ego maxime expeto, uoloq;, ut hominem hunc, de manu mea, in manum iſtam tuam beneficam & liberalem acceptum, in familiaritatem & gratiam recipias, uelisq; illi apud te eſſe locum, quò ſuo labore, induſtria, fidelitate, amorem tuum & iudicium emereri poßit.* Quod *illum ita maturè itaq; officioſè facturum eſſe confido, ut tu ſi meo teſtimonio fidem habere, & mihi morem gerere animum*

indux

induxeris, quod te equidem facturum non dubito, facilè & quàm primum ſis intellecturus, ad tua multa & fortunæ & familiæ ornamenta, ex huius hominis familiaritate magnum quoque decus accedere. Me quidem tanto tuo beneficio deuinxeris, ut tibi perpetuam pro eo gratiam ſim debiturus. Quod ut facias, ut uehementer etiam atque etiam rogo. Vale. Carpentoracti, XIIII. *Calend. Iulij,* M. D. XXVII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. IO. SALVIATO. S. R. E. *Cardinali,* S. P. D.

NOuem menſes ferè ſunt, cùm ego Carpentoracte, ut meam ipſe gererem & gubernarem eccleſiam, me recepi: cùm uiginti ipſis diebus antè Roma eſſem profectus, quàm illa acerba horribilisq; clades urbi illi omnium clariſsimæ & nobiliſsimæ incidiſſet. Qua mea illinc profectione, cùm res illas libenter relinquerem, ab uno Pontifice Maximo & clementiſsimo ægrè fui diuulſus. Amo enim eum, & amaui ſemper: nec meo in illum ſtudio & uoluntate quicquam adhuc in uita expertus ſum ardentius. Quo etiam maiorem ex illo grauiſsimo caſu cepi animo dolorem: quem tamen ſcribendo non perſequar, ne & meam ipſe moleſtiam augeam: & te uidear uelle ad luctum illarum rerum mecum unà reuocare. Quod autem ad meum officiũ & obſeruantiam ergà te pertinet, poſteaquàm huc ueni, cogitaui iam ſæpius ad te ſcribere. Non enim te fugit, dum Romæ fuimus ambo, te mihi ſemper propoſitum fuiſſe, quem præcipuè colerem: non ſolùm amplitudinis & dignitatis tuæ cauſa (hoc enim tibi commune erat cum multis) ſed multo etiam magis, quòd tu

mihi uidebaris, in illo genere & ordine, uel ſolus, uel certè cum pauciſsimis, antiquæ illius uirtutis exemplum retinere. Eram igitur tibi ex animo deditus: neque tu id neſcis. Quam meam opinionem & obſeruantiam confirmabat, tum inſignis beneuolentia, qua fui ſemper coniunctus cum patre tuo clariſsimo uiro: tum tua erga me perpetua præſtanſq; humanitas, cuius nullo tempore obliuiſci poſſum. Cogitaui igitur ſcribere ad te. Sed cùm nullum ſuppeteret (his quidem temporibus miſeris, perditiſq;) argumentum, quod uel mihi ſcribenti, uel tibi meas literas legenti, eſſe aptum uideretur, diſtuli uſque in hunc diem: nec mediusfidius, quò nunc habeam magis quid ſcribam, quàm habuerim antea. Sed quia quicquid nunc demum ſcripſiſſem, id te putaui placatiore animo eſſe lecturum: cùm non ſolùm dies, id quod omnibus commune eſt, ſed etiam prudentia, quæ tua laus propria eſt, ſedaſſet in te animi moleſtias. Quanquàm qui ſedari poßint, non planè perſpicio. Non enim ſunt noſtra mala eiuſmodi, ut ſi in una parte offenſum ſit, in altera ſit proſperè actum. Sed cùm uno interitu omnia iaceant proſtrata, ubi amplius ſpe ulla nitamur non habemus: niſi ad eum ſolùm reſpiciamus, qui altiſsimum poſuit refugium ſuum: quò uidelicet, neq; mali flagellum aliquod, neque fortunæ temeritas poteſt aſpirare. Quod equidem oro optoq; quotidie, ut ita fiat. Sed ſi cæteris non poßim, mihi quidem ipſi conſulere potui: habeoq; conſtitutum, nequaquàm amplius poſthac à ſummi Dei cultu ac famulatu me ſeiungere, cui uni ſum dicatus ac deditus: hoc arctiore fidei & deuotionis uinculo, quàm plerique: quòd cognoui meam illi ſalutem & libertatem eſſe curæ. Itaque certum eſt, quod tempus uitæ reliquum mihi fuerit, id omne ad Dei immortalis cultum, &

artium

artium optimarum ſtudia conferre. Quod ſcribo ad te aliquanto liberius. Senſi enim te nunquàm abhorrere à talibus conſilijs, quæ cum Deo coniuncta ſunt: quæ qui deludere & aſpernari ſolebant, cùm opes & potentias nimium ſectarentur, intellexerunt, ipſo euentu docti, falſo ſe conſilio à ueris rationibus aberraſſe. Sed de his hactenus: neque enim hæc eiuſmodi ſunt, in quibus immorari admodum lætabile ſit. Ego quem amorem, quamq́ obſeruantiam erga te iam inde ab initio noſtræ coniunctionis cœpi, perpetuò ſum conſeruaturus. Tu me ut diligas, & in tuorum numero ducas, tibiq́ deditiſſimum eſſe exiſtimes, magnopere à te peto. Vale. Carpentoracti, III. Nonas Februarij, M. D. XXVIII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. IO. SALVIATO S. R. E. Cardinali, S. P. D.

TVis literis pleniſſimis humanitatis & beneuolentiæ, quibus ad meas reſcripſeras, nihil adhuc reſpondere potui, morbo impeditus, non negligentia retardatus. Fuerunt autem illæ, ut quidem eſſe debuerunt, mihi iucundiſſimæ. Nam & memoria mei tua mirum in modum me delectauerunt: & in optimam partem accepi, tum iudicium, quod ipſe de me in illis faciebas: tum conſilium, quo cohortabare, ut nollem hoc tempore deeſſe reip. cui tot annos ſumma cum fide & diligentia ſeruiuiſſem. De iudicio quidem, quod tibi ego idoneus uidear, in quo ſit aliquid opis & adiumenti reipub. (quando hoc ita accipio, ut id tui potius erga me amoris indicium eſſe putem, quàm ullius meæ uirtutis teſtimonium) habeo tibi magnam gratiam. Talis enim uiri beneuolentia ſatis mihi pro illuſtri teſti-

monio eſt. Quòd uerò aut me deceat, aut id uera & recta ratio à me poſtulet, ut referam me rurſus in illos fluctus, ex quibus Dei *immortalis incredibili benignitate ſemel ereptus ſum: quanquàm in omni genere prudentiæ plurimum tibi tribuo, tamen in hoc planè quidem non aſſentior.* Eſt *enim meum mihi munus attributum, quod nec deſerere debeo, neq; ab hac mente, illius piè recteq; adminiſtrandi, ipſe deſeri. quod quidem ego perſpicere non poſſum, quo pacto abſentes probè adminiſtrent, cùm ego ipſe qui adſum, attendoq;, re experiar, hanc unam omnium maximè laborioſam & difficilem eſſe prouinciam. Sed ut hoc mutari conuelliq; poſſit: quis mihi præſtet, ritè omnia deinceps in urbe actum iri? optimus quidem & iuſtiſſimus eſt* Pontifex*: ſed cuiuſmodi cæteri ordines? cuiuſmodi tempora? Qui hominum mores?* Nos *uerò qui ſatis diu ſatisq; uehementer illis rebus dedimus operã, & aliqua inſeruiendo reip. naufragia iam fecimus, aliquando littus portumq; nacti, obnixè illum teneamus. Equidem quod reliquum dabitur uitæ, id &* Deo *& muſis ſic impendere totum deuoui, ut aliam nullam cum quoquam cogitem habere rationem. nec deſpero in hoc ipſo quoq; genere uitæ, fore me & ipſi ſummo* Pontifici*, quem incredibili quodam amore proſequor, & cæteris amicis, ornamento aliquando ac uoluptati.* Tantum *tenere mihi hanc pacem animi, & hunc fructum tranquillitatis, quo mirificè perfruor, ad diem uitæ ultimum liceat. in quo mens quidem mea perquàm eſt conſtans, ſed fortuna eſt ipſa pertimeſcenda, cuius tanti & tam uarij ſunt ad lædendum conatus, aduerſus quam illo perfugio uti meditamur, quod eſt unum omnium certiſſimum & maximum: ut in* Deo *ipſo omnis ſpes uitæ, omnia ſubſidia fortunæ conſtituamus: qui ſi fuerit nobiſcum, quis*

contra nos erit? Atque hæc pauca ad te, uelut excuſans opinionem meam, ſi non ea eſt omnino ſententiæ tuæ conſentanea: cùm præſertim probè intelligas ipſe, etiam ſi in me eſſet ingenium atque eloquentia, quæ quidem perquàm minima eſt, quàm nihil tamen illa profectura ſit in tam auerſis ab æquo & bono, cunctorum moribus ferè & uoluntatibus: quæ non modò nihil appetunt rectum, neque honeſtum: ſed ne in eo quidem ipſo, quod perperam appetunt, habent certam & conſtantem rationem appetendi. Sed hæc fortaſſe plura, quàm oportuit. Quòd autem priuati iam tecum officij eſt: quòd tu meam beneuolentiam & agnoſcas erga te, & tuam mihi ipſe uiciſſim tribuas, meq́; in numero ducas tuorum: uehementer (ut uerum fatear) mihi gratum eſt: tibiq́; confirmo, ſi quid aliquando euenerit, ut re ipſa declarandum ſit, quo ſim in te animo: me non ſolùm æquaturum, ſed (ſi licebit) ſuperaturum etiam tuam de me opinionem. Tu ut mei memoriam conſerues, hominiq́; omnibus ingenij & uirtutis ornamentis prædito, Alberto Pio *Carporum principi, plurimam ut dicas meis uerbis ſalutem, te magnopere rogo.* Vale. *Carpentoracti,* III. *Nonas Maij,* M. D. XXVIII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. DES. ERASMO Roterodamo S. P. D.

Accepi tuas literas, Baſileæ *Calend. Octobris datas: in quibus erat manu tua aſcriptum, alteras te eodem exemplo antè dediſſe: quas non acceperam. Sed & hæ tardius huc allatæ ſunt, medio enim* Nouembri *mihi ſunt redditæ. Quas habui, mi* Eraſme *doctiſſime, omni ratione gratiſſimas. Nam & effigiem tuæ eximiæ uirtutis, ſummæq́;*

meq́; humanitatis, mihi ante oculos totam poſuerunt: quam ego ſemper ſoleo & mirari, & amare: & tuæ erga me ſingularis beneuolentiæ fuerunt mihi fideliſsimæ teſtes. Quòd enim tantam de ſalute mea curam ſuſceperis: atque uſque eò fueris ſollicitus, quoad habueris certum, quid me factum eſſet: meq́; in his locis conſtitiſſe cognoueris: amici nimirum animi, & egregiè beneuoli, hæc magna eſt ſignificatio, in qua ne uiuam mi Eraſme, *ſi tibi concedo, ut in amando me ſis ſuperior. Multa equidem quæ in te ſunt, atque haud ſcio an multo plura quàm in quoquam alio, dilexi ſemper & admiratus ſum, ingenium, eruditionem, copiam: atque illud imprimis, quòd tu iſta tanta doctrinæ ornamenta ad pietatis ſtudium, & ad* Chriſti *celebrandum nomen contuliſſes. Huic uerò tuo tanto in meipſum amori, etſi animo ac beneuolentia ſum par, uerbis tamen & literis ſatisfacere non poſſum. Dum enim auidè cupio exprimere quàm me tibi deuinctum putem, mihi nec ſtylus, nec oratio ſuppetit: quòd tu per te melius poteris exiſtimare. Sanè, quod ad me attinet, admirabili* Dei *beneficio, ſalus mihi tum & incolumitas eſt inuenta, cùm uiginti diebus ipſis ante miſerrimum caſum* Romæ, *ex urbe illa exiui, iter habens ad eccleſiam meam, & in ea reſidere, quod reliquum eſſet uitæ, conſtituens: quo quidem uoto iam antea* Deo *eram obſtrictus. Nec uerò dubito, quin recta & grata* Deo *hæc uoluntas, cauſa meæ incolumitatis extiterit. Nam mea reliqua eiuſmodi ſunt, ut mihi illius magis miſericordia ſit opus. Sed quò ego minus meritus ſum, hoc ſummi eiuſdem* Dei *clementiæ & benignitati maior à me debetur gratia. Meas quidem fortunas omneis, acerba mihi urbis fortuna eripuit. In his ipſam bibliothecam, quam ego* Græcis *&* Latinis *libris*

magna diligentia undique comparatis, reſtrſeram: quæ omnium fuit, ut & tu exiſtimas, & ipſe ſentio, iactura grauiſſima. Sed tamen omnia in partem bonam accipienda ſunt. De Bembo meo nihil eſt quod labores. Is uiuo etiam tum Leone, morbo coactus, cœli mutandi cauſa, contulit ſe Patauium: ibidemq; conſedit, & nunc quoque commoratur, totus literis & ſtudijs deditus, omnemq; habens cum Muſis rationem: quem ego arbitror pangere profectò aliquid, quod ipſi laudi futurum ſit, cæteris non mediocri uoluptati. Vrbis Romæ caſum quem pluribus defles, non alterius arbitror eloquentia dignè poſſe deplorari, quàm tua. Incredibile eſt, quantum calamitatis & damni, ex illius urbis ruina, omni humano generi inuectum ſit. In qua etſi uitia quoque nonnulla inerant, maximam tamen multo partem dominabatur uirtus: domicilium certè humanitatis, hoſpitalitatis, comitatis, omnis'que prudentiæ, ciuitas illa ſemper fuit: cuius excidio, ſi qui, ut ſcribis, lætati ſunt: ij non homines, ſed feræ potius immanes ſunt exiſtimandi. Quanquàm hoc paucis uſu arbitror contigiſſe, ut aut non doluerint nobiliſſimæ omnium & multo præſtantiſſimæ urbis clade: aut ſi furore quodam uſque eò debacchati ſint, ut hoc illi exitij mali'que optauerint, nunc ſaturatis odijs, non aliqua furoris ſui pœnitentia, & uiciſſitudine rerum humanarum moueantur. Sed de his uiderit Deus. Quos tu quòd ſcribis reſipiſcere iam cœpiſſe, cupio equidem ut ita ſit: id'que precari Deum non deſinam: non enim odi illos, quin eos reuerti ad ſanitatem opto: ſed tamen Deus uiderit. Ego quòd te habeo ſocium huius doloris, neque parum ex eo me conſolor, & de tua optima mente atque natura egregium iudicium facio. Quod utinam pacis &

concordiæ communis aliqua aliquando ratio habeatur: quò melius conſolari noſmetipſos, & rectè ſperare de omni repub. poſſimus. Nunc & tu prudentiſſimè ſcribis, & ego intelligo, omni hac ſpe (niſi Deo *aliter ſtatutum ſit) penitus ſublata, nihil neque bonis literis loci, neque ſtudijs pietatis, relictum iri.* Nec *tamen propterea deficere animo, aut defatigari debemus, quin cuncti, qui artibus optimis imbuti & inſtituti ſumus, ſubueniamus pro ſua quiſque parte huic tanto damno, communi'que iacturæ: & in libris nauemus pacis & pietatis operam, ſi minus in repub. & in cœtu hominum poſſumus.* In *qua quidem actione, & ego elaboro, & te uideo tantam iam laudem conſecutum eſſe, ut non modò aſſequi te, ſed uix imitari quiſquam confidat.* Nam *quæ nos multo cum labore, longo tempore, rudia tamen & imperfecta facimus, tu nullo negotio breuiſſimo in tempore, planè expolita abſoluta'que lucubraris: ut iam non in te curæ ſit, ſed naturæ, orationis ille nitor, & uerborum ſententiarum'que incredibilis ubertas.* Quo *etiam minimè mirum tibi uideri debet, multos eſſe obtrectatores tuæ laudis, & inuidos: eſt enim edita in altum laus tua, neque omnes eiuſmodi, ut magis eos uirtus ad amorem, quàm celebritas famæ ad maleuolentiam adducat.* Qui *tamen abs te contemnendi, & nihili faciendi ſunt: non enim digni ſunt, quorum uel habeatur mentio.* Ego *ſicut & amor erga me tuus, meus'que uiciſſim erga te, & mea natura, & imprimis officium amicitiæ poſtulat, ſemper futurus ſum, & tuarum clariſſimarum uirtutum fautor, & dignitatis ac nominis præcipuus amator.* Vale *duodecimo* Calendas Decembris, M. CCCCC. XXVII. Carpentoracti.

IAC.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. BONIFACIO AMERBACHIO Baſilienſi S. P. D.

Legi tuas literas, plenas beneuolentiæ, & officij: in quibus quòd merita mea erga te tantopere commemoras, facis tu quidem abundantia amoris: nam ego eiuſmodi officia, quæ ſimilibus tui uiris probis doctisq; tribuuntur, magis honeſtare eos qui tribuunt, quàm eos quibus deferuntur, ſemper arbitratus ſum. Quamobrem ſi quid egi tua cauſa, non tam mihi te gratias, quàm me occaſioni agere oportet. Atq; utinam, qua in te uoluntate ſum, tantum mihi dediſſet fortuna facultatis, ut magna aliqua in re meũ animum melius perſpicere potuiſſes: non te feſelliſſet opinio tua, ſi quam de natura & moribus meis ſuſceptam habes. Etenim cùm ſim uirtutis atq; doctrinæ planè ſtudioſiſſimus, teq; utraq; earum plurimum ualere perſpexiſſem: iam ex eo tempore, quo te primùm Auenione cognoui, amaui te perpetuò poſtea, nihilq; non tua cauſa mihi faciendum eſſe duxi: neq; me meæ ſemel ſuſceptæ in te beneuolentiæ unquàm pœnituit. Nunc uerò, cùm te oſtendas tam memorem, tamq; gratum, humaniſsimisq; uerbis omne tuum ſtudium mihi deferas, etiam amantius abſentem ſtudioſiusq; cõplector. Quid enim faceres, ſi aliquo magno beneficio à me eſſes ornatus, cùm pro tam parua re, tam magnam te mihi debere gratiam prætеferas: omnino omneis habeo cauſas diligendi tui. Quapropter uelim hoc tibi perſuadeas, paucos te habere, de quibus tibi æquè, ac de me polliceri poſsis. Sed hæc factis libentius præſtabo, quàm uerbis. Irenæ librum accepi, quod ſanè mihi iucũdum munus fuit: gaudeoq; ea quæ ea quæ diu abſcõdita fuerũt, noſtra ætate potiſsimum luci eſſe reddita. Ego aſsiduus in literis ſum:

cudo etiam neſcio quid: quod ſi confecero ex ſententia, erit aliquid, credo, ad ueræ pietatis ſtudia profectum. Sed incredibilis in me eſt tarditas: in quo ego ſoleo Eraſmum noſtrum maximè admirari, eiusq; ingenij uim, & orationis ſuſpicere copiam. Cui tu plurimam ſalutem dic, tametſi eius quoq; literis ipſe reſcribo. Vale mi Amerbachi, & nos dilige, omnesq; iſtic uiros doctos qui rectè pieq; ſentiunt, meis uerbis ſaluta. Carpentoracti, XI. Calendas Decemb. M.D.XXVII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. N. SENATVS THOlosani Præſidi S. P. D.

CVm ueniſſem Carpentoracte ad V. Nonas Maias, meæ eccleſiæ deſeruiendi, & Deo in ea operæ officijq; impendendi cauſa, rebus Romanis aliquando penitus relictis, quod quidem meum conſilium, Dei eiuſdem erga me benignitas, & ſecuti exitus poſtea, comprobauerunt: quæſiui ſtatim ex his quos ſcire putabam, quibus in locis eſſes, cupiens ſcribere ad te, & fundamenta noſtræ beneuolentiæ iam pridem auſpicatò iacta (ſi quidem optimum auſpicium uirtus eſt) literis cōfirmare. Cùm autem mihi de te nihil certi reſponderetur, propterea quòd negocijs publicis à Rege aſſiduè adhibitus, itineribus crebris diſtrahe-rēre, neq; diutius ferè uno in loco conſiſteres: & ob eam cauſam, & quòd deinde triſtibus nuntijs ex Italia multis allatis, & priuata mea incommoda, & multò magis publicæ calamitates animum meum non leuiter perturbauerāt, uſq; in hunc diem à ſcribendo fui retardatus. Nunc uerò, depulſis nubibus illis mœroris ac moleſtiæ, quas mihi in animo tantorum malorum cogitatio congregarat, cùm

(quod ſolet eſſe non difficillimum ijs, qui in ſummo Deo *ſpes ſuas poſuerunt) ſpretis humanis caſibus, ad ſerenitatem animi, & ad conſtantiam me retuliſſem, ſtatui has ad te dare literas: quas ubicunq; eſſes, tamen ſperaui ad te aliquando perlatum iri, per quas & officio ſatisfacerem (ſum enim tibi pro tuis multis erga me meritis iampridem ualde obſtrictus) & renouarem in te, quoad fieri poſſet, memoriam ac beneuolentiam mei nominis.* Ego *iam ab eo tempore, quo primùm ad ſenatum* Tholoſanum *(cui tu maxima cum dignitate præes) cauſa eccleſiæ meæ fuit delata, cognoui meorum procuratorum, hominum probatiſſimorum, teſtimonio, qui uir eſſes, qua integritate, qua prudentia, quanta autoritate præditus: intellexi quoq; tum illud, te ita eſſe ſtudijs optimarum & artium & literarum deditum, ut in eo genere laudis & ſcientiæ excelleres.* Quod *quidem ego maximum in homine, ſi cum uirtute innocentiaq; iungatur, ſtatuo ornamentum eſſe.* Non *enim ſi rarum eſt, iccirco deſinit eſſe præclarum.* Quin *ad ſplendorem & nobilitatem huius doctrinæ, qua expolitur humanitas, quæq; una præcipuè animos hominum ad ueram dignitatem honeſtatemq; inſtituit, addit quandam admirationem etiam raritas.* Magnum *eſt enim, & prorſus admirabile, ita quæri à quopiam in hoc tempore ſapientiam, ut ea non ad quæſtum ullum, ſed tantùm ad bene beateq; uiuendi rationem referatur.* Equidem *his tot tuis ornamentis laudibuſq; acceptis, ſuſceperam iam erga te non mediocrem beneuolentiam: cùm acceſſerunt officia deinde tua erga me abſentem, meoſq; præſentes, qui cauſam meam apud ſenatum iſtum defendebant, plena gratiſſimæ humanitatis.* Oſtendiſti *enim illis, te (quòd meæ quieti & tranquillitati, quoad æquitas ferret, cuperes eſſe conſultum)*

in tota

in tota ratione iuris adminiſtrandi, quod tu pro tua ſingulari iuſtitia potiſſimùm obſeruaturus eſſes, habiturum libenter rationem mei: ut, cùm primùm rectè fieri poſſet, de re tranſigeretur: atque ego curis illis & moleſtijs omnibus liberarer. Quam uoluntatem erga me tuam uſq; adeò memini tum mihi accidiſſe gratam, ut nullum tantum onus gratiæ eſſet, cuius non me tibi debitorem putarem. Nihil enim eſt, quod me magis alliciat, uel rapiat potius ad amandum, quàm amoris erga me ſignificatio. Quæ cùm in te non mediocris apparuiſſet, multaq; eſſent præterea, quæ ego in te non probarem ſolùm, uerum etiam admirarer: memini tum me ita conſtituere, tanti uiri amicitiæ nil mihi eſſe debere optatius. Itaq; & ſtatim tibi de hac mea uoluntate literas miſi, & multis mandaui, ut coràm eam tibi exponerent. Secuta ſunt tempora, quibus tu, Regis tui de tua præſtanti uirtute iudicio, ad grauiores res obeundas Tholoſa euocatus, ego in illis Italiæ fluctibus uerſatus, ambo grauibus curis negotijsq; diſtricti, à ſcribendo ceſſauimus. Nunc autem, cùm Dei immortalis incredibili beneficio, cui meam ſalutem cognoui fuiſſe curæ, ego in portum ex alto tandem peruectus ſim: habeamq; conſtitutum, quod reliquum uitæ eſt totum in eo munere fungendo ponere, quod à me eidem Deo maximè debetur: putaui cõuenire beneuolentiæ in te meæ, te de aduentu noſtro, omniq; ſtatu facere certiorem: ut ſcires, me repudiatis priſtinis illis uitæ actionibus, quæ, etſi à me non mediocri cum dignitate tractabantur, ad illa tamen iam aſpiranti, quæ diuina immortaliaq; ſunt, impedimento magis erant, quàm adiumento, reuolutum totum eſſe in eas literas, & ad ea honeſtiſſimarum artium ſtudia, per quæ noſmetipſos noſcendi, & ad Deum ipſum propius accedendi, ampla nobis

facult

facultas parata ſit. quam facillime conſequemur, ſi cum ſtudio ueræ ſapientiæ cultũ puræ ſanctæq; religionis in unum quaſi complexum copulabimus. Quod ſumus Deo adiuuante ſtudioſe effecturi. Et quoniam te quoq; eadem uoluntate adhæc præclara ſtudia propenſum eſſe intelligo: audebo te hortari, non tam ambitione, quàm beneuolentia adductus, ut maneas in ſententia, atq; inter publicas res adminiſtrandas, impertias huic etiam curæ aliquid temporis: quò & fructus uberiores uitæ beatæ percipias, & fias ad illa gerenda atq; tractanda, ſi fieri poteſt, etiam inſtructior. Ego quam ſemel erga te ſingularem ſuſcepi beneuolentiam, eam perpetuò & cum fide conſeruabo. Tu ſi me uiciſsim, ut ſpero, & ut inſtituiſti facere, dilexeris, mihiq; aliquid aliquando literarum miſeris, dabo operam profectò, ut te ne unquàm nec iudicij de me tui, nec noſtræ inſtitutæ neceſsitudinis pœniteat. Vale. Carpentoracti, XI. Calendas Nouembris

M.D.XXVII.

IAC. SADOLETI EPISC. CARPENTORACTI, EPISTOLARVM LIBER II.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. PETRO BEMBO, S. P. D.

SVBITVS diſceſſus Pauli Sadoleti (qui fratris Patruelis filius, mihi ad manum adoleſcens, non ſolum ſummâ ſpe atq; indole omnium uirtutum, ſed ipſis iam uirtutibus prǽditus, repentino nuntio de patris morte coactus, à me proficiſcitur) facit, ut conturbatiore animo ad te ſcribam de tuo libro quæ ſcribēda ſunt. Quem ego librum tibi remitto, nactus idoneum hominem, qui perferret. De quo ipſo tamen accipe pauca. Lectus enim eſt à me perdiligenter: mirumq; in modum ea me lectio delectauit. Nam & chariſsimi amiciſsimiq; hominis præclara ingenij ac doctrinæ monumēta aſpiciens, cum ipſum, quem maximè diligo, uiſus ſum aſpicere: & ipſa oratio, ac dicendi genus, eiuſmodi eſt; ut nihil nitidius, nihil elegantius, neq; uenuſtum magis poſsit deſiderari, uel in delectu cultuq; uerborum, uel dignitate & copia ſententiarum. Itaq; ego, qui eas parteis in dialogo gero, quas tu me pro tua in me beneuolentia gerere uoluiſti, ſumq; in illis teſtimonium illuſtre tui de me iudicij conſecutus, facilè agnoſco, in iſtis ipſis ſcriptis me multò diſertius & commodius loqui, quàm ſoleam in meis: proq; eo magnam tibi habeo gratiam. Quod enim maximo cum labore, nequeo tamen aſſequi: id ſum tua opera ſine labore ullo meo perfacilè

adep

adeptus. Ac ad reliquas quidem ſuauitates multas ac magnas, quibus me affectum ſenſi, illa acceßit, cæteris non minor, quòd temporum noſtrorum, ueterumq́; dictorum, ac factorum, quæ nobis unquàm inter nos acta & communicata ſunt, omniũ eſt mihi memoria ex illo libro renouata, tum, cùm erat noſtra ætas ad omnem alacritatem & animi hilaritatem longè aptior. Habita quoque eſt illuſtris mentio multorum fortium uirorum, quibus cum utriq; noſtrum iucundißima fuit familiaritas: quorum partem maximam mors nobis eripuit. Quo etiam tu maiorem officij & pietatis laudem es meritus. Quos enim iuuenis apprimè dilexiſti, eos ætate iam prouecta eis honoribus exornas, per quos & uirtus unà eorum, & tui præſtantis ingenij laus immortalitati conſecratur. Sed hæc hactenus. Etenim cùm ſcribam negligentius, ſimq́; animo ſuſpenſior, uerendum mihi eſt, ne tanquàm omnia conans dicere, parum tamen dixiſſe uidear de eo, de quo nihil ſatis pro dignitate dici poteſt. Itaque uenio ad alteram partem. Contendiſti enim tu à me per literas pluribus uerbis, ut in corrigendo & mutando, quæ mihi mutanda eſſe uiderentur, neu ſtylo parcerem: ne'ue ullam in eo amoris, aut indulgentiæ ducerem rationem. Ergo obtemperare tuis præceptis uolens, annotaui nonnulla, hercule magis ut fidem tibi facerem diligentiæ meæ, quàm quòd ualde neceſſarium arbitrarer. Sed malui tibi ſuperſtitioſus, quàm parum ſeruans religionis uideri. Ea tu porrò in optimam partem accipies. De reliquo, mi Bembe, aliqua ſemper inter nos: in quo te non deſinam hortari, ut omiſſis alienioribus ſcriptis, te ad hoc genus ſcribendi totum conferas, in quo quidem facilè tueri principem locum potes. Illuſtrabit, mihi crede, hæc tempora, & nomen ſimul

tuum

tuum Latina oratio: quæ & grauitatem maiorem habet in ſeſe, & utilitatem ad omneis res accommodatiorem. Quanquàm & hoc, & omnia, multò tu melius. Federicus Fregoſius *his proximis diebus in* Italiam *profectus eſt. matris etiam ipſe morte euocatus. Ei ego miſi commentarium quendam, in quo de ſacris agitur rebus,* Venetijs *imprimendum. De quo ſi quid tu audieris, (nam non ſum auſus hoc genus ſcriptorum ad tuum iudicium deferre tanquàm à lenioribus ſtudijs alienius) peto à te pro noſtra amicitia, ut aliquam curam adhibeas, quò ſine mendis edatur. hoc ſola autoritate aſſequi potes: & ſi tibi oſtenderis gratum id futurum eſſe.* Noſtris *communibus amicis, &* Colæ *tuo, quem ego quoq; non mediocriter diligo, plurimam dic ſalutem.* Vale *mi chariſſime* Bembe, *& nos ut facis ama.* Carpentoracti, v I. Calend. Iulij.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. PETRO BEMBO S. P. D.

QVòd *excuſationem præponis in tuis literis, quamobrem libri tui non tam citò miſsi mihi fuerint: in eam accipio partem, ut tu potius humanitate tibi ſolita utaris, quàm quòd id fuerit neceſſe.* Nihil *enim tuum, ullo unquàm tempore, uenire in ſuſpicionem negligentiæ poteſt.* Et *illi quidem auidè expectabantur à me: uerùm ut tamen, quoquo ueniſſent tempore, gratiſsimi futuri eſſent.* Sed, *ut perſpicio, correxit moram omnem liberalitas tua: cum fœnore enim redditi nobis ſunt, accepimusq; plus quàm ſperaremus, & quàm fuerat inter nos pactum.* Itaq; *magis eſt cur tibi gratias agam, quàm quod de tuorum, ut ſcribis, tarditate querar.* Ego *uerò illos & legi, &*

lego:

lego:tantumq; ex lectione eorum capio uoluptatis: quantum uerbis conſequi non poſſum. Nam & ſermonis nitor atq; elegantia, & rerum, quæ inibi explicantur, ubertas, uarietas, dignitas, & amiciſsimi hominis in eis imago ac monumentum, & meus mehercule erga te ipſum amor, omnia eiuſmodi, ut miranda mea quædã ſit in legendis illis delectatio. Nec multo ſecus in uernaculis. Non enim credo exiſtimare te, funditus me guſtum omnẽ illiuſmodi ſcriptorum etiam perdidiſſe: facisq; nonnullam amicitiæ iniuriam, qui me in inuidiam eam uoces, tanquam illa ſint non mei ſtomachi: ſic enim ſcribis. Quáſi non ego poſsim pronuntiare complura tua in eo genere, quæ olim à me memoriæ mandata ſunt, cùm Aſulanis tuis ediſcendis, operæ & temporis nõ minimum impendiſſem. Sed tu fortaſſe cõijcis ex eo, illa mihi non placere, quòd te auocare ſolebã ab illis literis. Faciebam ego id quidem, ſed conſilio, ut uidebar, bono. Cùm enim in Latinis maior multo ineſſet dignitas, tuq; in ea facultate princeps mihi longè uidere re, non tam abſtrahebam te illinc, quàm huc uocabam. Nec ſtudiũ reprehendebam in illis tuum, ſed te maiora quædã ſpectare debere arbitrabar. Quòd ſi tu ea magnitudine ingenij es, ut præclare utrunque præſtiteris: non mea ratio redarguenda, ſed tua prædicanda, & ferenda in cœlum eſt uirtus. Paulus quidem meus ita incenſus eſt ſtudio tua legendi, ut ſatiari non queat. quem hic nos habemus iam non diſcipulum nunc quidem, ſed mirificum comitem ſtudiorum noſtrorum. Tantos enim progreſſus habet in literis, ut eius quoque nos iudicio in noſtris ſcriptis libentiſsimè utamur. De Iouio quod ſcribis, gratum eſt: cognoui ego illum ſemper mihi amiciſsimum, & uerò etiam tibi. Habet enim ille quod pauci, ut in eadem palæſtra, in qua ipſe ſe

exercet, aliorum nihil inuideat induſtriæ: ex quo maiore etiam laude eſt dignus. Meum quidem conſilium huc concedendi, & in his permanendi locis, cùm ſemper mihi placuit: tum etiam magis mihi probatum debet eſſe, ſi tibi eſt: & illis, quibus cum te locutum Bononiæ, *& illorum opiniones de me inaudiſſe narras. Quos gaudeo equidem in ea eſſe ſententia, ut probent; ſed tu unus mihi multorum inſtar. Equidem ipſe, quod ad mei animi ſenſum attinet, maiorem indies capio ex eo conſilio uoluptatem. Non eram enim natus omnino ſeruituti; & erat tempus aliquod nobis ad recolenda noſtra illa præclara ſtudia ſumendum. Tum ætas iam ad ocium ſenectutem'que deflexa, me ad requietem, & tanquàm in portum inuitabat. Tum autem alia multa. Quanquàm quid ego ſingula commemorem? cùm id ita ut facerem, ſuaſerint mihi omnia? Egi igitur quod putaui eſſe rectum: quàm ſapienter, neſcio: fortiter quidem, & feliciter certè. Ea enim ſunt conſecuta, ut qui etiam non ex ratione, ſed ex euentis conſilia hominum ponderant, meum factum non ſint auſi uituperare. Quare quoniam ſumus in portu, teneamus ſtationem quam cepimus, & quod reliquum fuerit uitæ, honeſtiſſimis ſtudijs atque actionibus impendamus. Deus modo propitius ſit, & commodè ualere liceat: præſtabimus, ut ratio extet otij noſtri. Vnus nobis deeſt conſpectus, uel potius congreſſus tuus: qui nunc quidem foret, ut tu ſuauiſſime ſcribis, noſtrum utrique dulciſſimus. Sed quoniam id non poteſt, ſimus hac epiſtolarum inter nos collocutione contenti: quæ quid'nam prohibet quæſo, ut ne ſit crebrior? Amabò te, quando ad eam urbem es, in qua omnium ferè gentium negotia geruntur, perſpice, quorum fide & opera opt*

ra optimè inter nos commeare poſſint literæ : equidem ſequar conſtitutum tuum. Commentarium meum planè nolo Venetijs imprimi, ab illo ἀρχετύπῳ duntaxat, qui commutatus fuit pluribus locis. Eum Lugduni imprimendum curauimus : cuius mittimus tibi uolumen unum, uerius aliquantum nos quidem exiſtimantes, non placiturum illum tibi, nec tui fore ſtomachi : nec tam mehercule, quòd non præclaræ in eo agantur res : ſed quia barbara multa & obſoleta neceſſariò aſperſa ſunt : noſti enim morem huius ſcriptionis. Tu boni conſule quicquid eſt, & nos amare perſeuera, mi chariſſime atque optatiſſime Bembe, amore illo fraterno, quo iamdiu coniuncti inter nos ſumus germanum in modum. Flaminium optimum adoleſcentem, & eundem deditum optimis ſtudijs, Colamq; item tuum, cuius ego fidem, diligentiam, uirtutem, quotidie pluris facio, ſaluere iube plurimum uerbis meis. Vale. Ex ſuburbano noſtro Carpentoractenſi, XI. Calend. Auguſti, M. D. XXX.

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE ROMA

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. PETRO BEMBO S. P. D.

GRatum eſt mihi, quòd uideo tibi curæ eſſe, quemadmodum crebrò inter nos per literas colloquamur: quando quod potuit eſſe gratius, ut liceret nobis garrire coràm quæcunq; in buccam ueniſſent (qui quotidianæ fructus familiaritatis uberrimus eſſe ſolet, & ſuauiſſimus) nobis fato quodã eſt ereptum. Sed tamen ne huius quidẽ officij exercitatio deſpicienda eſt : eſt enim & iucũda & dulcis : modo literæ curſum haberent & ſecundum & facilem. Video enim tuas datas Ianuario menſe, mihi extremo

Maio fuiſſe redditas, cùm hæ prius ad aulam Regis perueniſſent, & illinc demum, tanquàm errore agnito, ad me ſe uix aliquando recepiſſent. Ego tamen in dandis literis ſequar inſtitutum tuum, ut Lugdunum mittam, unde Venetias poſtea perferantur, ad Lazarum Bayſium legatum Regis, hominem, ut ego quoque cognoſſe uideor, & doctum & perhumanum. Qui cùm ad me prior ſcripſiſſet, non exiſtimauit amicitiam petitis altè principijs, & magno ambitu uerborum conciliãdam eſſe. Sed ſcripſit apertiſsimè & familiariſsimè: ut ingenuæ ſuæ naturæ illuſtre teſtimonium iam tum mihi dederit. Amo igitur eum, neque id mediocriter. Porrò accedet corollarium, mihi quidem non moleſtum, ut item ad illum ſemper aliquid dem, quò etiam meæ ad te commodius ferantur. Sed ad literas tuas. Illæ uerò, mi Bembe ſuauiſsime & optime, admirabile eſt, quanta animum meum uoluptate affecerint: quod, utrum eloquentiæ in illis tuæ tribuendum putem, an amori in me tuo, qui undique in illis literis ſe oſtendit, difficile eſt dictu. Eminet enimuero utrunque, meq́; ita delectat, ut nihil unquàm magis. Sed de genere orationis ſtyli'que elegantia, uereor, ne ſi plura dicam, tibi etiam ipſi uidear ineptus. Teſtatum enim iam diu apud omneis eſt, & qui tu ſis, & de te ego quid ſentiam. De amore ergo potius, quem tuum eſſe erga me tantum, quantum audeo optare, & uideo, & uehementer lætor. Itaque illa quàm ſuauiter ſcripta, de mea beneuolentia erga te, tibi planè perſpecta, de fratrum noſtrorum filijs, de ſtudijs domeſticis, de omni cura cogitationeq́; rerum etiam intimarum? quæ tu tam amanter, tam fraternè ſingula commemoras, ut non tuas literas legere, ſed te ipſum uidear audire loquentem: quem ego abſentem, tanquàm præſentem, & audio mediusfidius,

dius, & quotidie intueor. Ac (ſi uerum loqui uolumus) hoc eſt proprie amare, communicare uidelicet recondita conſiliorum ſuorum: non id, quod plerique facimus, cum nullo argumento propoſito accedimus ad ſcribendum, uerbis crebro iactare, & quaſi oſtentare beneuolentiam. Sed ne uiuam, ſi concedo tibi, ut plus me ames, quàm ego te amo: qui in hac ratione præſertim, debeam partes ferre potiores. Nam ut mittam initia & ortus familiaritatis noſtræ, quorum ſemper mihi quidem iucunda eſt recordatio, cùm tu principio à me appetitus, dediſti mihi te promptum & facilem, ac in omni genere elegantem ac perhumanum: ut'que reliqui deinceps temporis indicia tuæ erga me uoluntatis præteream, quæ & magna & multa ſunt: hoc tuo officio quid poteſt eſſe conſtantius, quòd eandem amicitiæ fidem abſenti mihi præſtas, quam olim præſenti iamdiu præſtitiſti? Namque ego, qui ueteribus neceßitudinibus relictis, ad nouas atque inſolitas fortuna quadam translatus ſum: ſi conſeruo memoriam meorum familiarium, quid (quæſo) aliud facio, quàm id quod natura fert? ſcilicet ut leniam deſiderium animi mei recordatione eorum quos diligo? Tu qui domi cum tuis charißimis remanſiſti, qui amicis abundas, cuius domus aßiduè floret copia lectißimorum hominum: cùm me ipſum tanti abſentem facis, in amoreq́; perſiſtis, nec diuturna iam diſiunctione noſtra quicquàm eſſe imminutum de tua priſtina uoluntate ſignificas, & beneuolentiæ in te meæ faces ſubijcis: & tibi officij ſummam laudem uendicas. Quæ nulla re à me poteſt, niſi magnitudine amoris compenſari. Sed quid ago? labor equidem longius: etſi enim hæc grata memoratu, minime tamen neceſſaria ſunt. Quapropter ea miſſa faciamus. Quòd tuus in fratris filio

inſtituendo labor non eum adhuc exitũ aſſecutus ſit, quem tu ſperares: credas mihi hoc uelim, non minus curæ mihi rem eam eſſe, quàm tibi ipſi. Quid enim intereſt, utrũ tuus ſit, an meus? Sed ego ſpe quadam adducor, ut confidam, fore tibi illum aliquando uoluptati. Multum enim illũ ætas, multum imitatio domeſtici exempli adiuuabit: nec boni ſeminis uirtus facilè eſt interitura. Quapropter ſuadeo tibi, ut neque ſpem de eo, neque ſtudium deponas. Meus quidem, cùm eſt uti ego maximè uolo, Deo habeo gratiam. Is te unum ſummè omnium colit: miroq́; afficitur deſiderio, tum uiſendi te, tum arctius adhærendi tibi: cui rei utique aliqua aliquando capietur occaſio. De ſtudijs noſtris, in quæ præter expectationem ſuam, & cæterorum, uterq; noſtrũ delapſus eſt, hoc de me tibi habeo dicere: uiſum fuiſſe mihi, iſta magis conuenire huic iam ætati, & huic perſonæ quam gero, eſſeq́; officio meo coniunctiora, quàm illa, quæ lucis quidem habent ac laudis plus, ſed utilitatis certè minus. Itaque in hæc iam totus immineo: perfectoq́; Hortenſio, quem habeo nunc in manibus, etſi negotij eius magnitudo penè ut deſperem facit, (eſt enim res prorſus maximi operis) ſed tamen eo aut perfecto, aut abiecto, non facilè aliud agere me, neq; alibi uſpiã, quàm in ſacris literis uerſari cognoſces. Tua uerò ſuſceptio conſcribendæ hiſtoriæ, dignitatis plena eſt (ut ego iudico) non mediocris: nam & honorifico ſenatus conſulto ad hoc munus uocatum fuiſſe, eximiæ tuæ eſt gloriæ: præſertim cùm illud non ambitione expreſſum, ſed ſponte, & ipſo iudicio ſenatus exortum fuerit: & tua ſummopere laudanda ac prædicãda eſt pietas, non denegaſſe patriæ hanc operam, ut illius geſtæ res tuo ingenio potiſſimum, grauiſſimoq́; teſtimonio poſteritati proderentur. Quare id cupio tibi bene & feliciter euenire.

nire. Quanquàm non illud quidem tibi tam optandum eſt, quàm ut incolumis diu ualetudine bona perfruare: cætera enim abundè adſunt, per quæ & tui ingenij laus, & Rei tuæ publicæ monumentorum memoria conſecretur immortalitati. Tibi ſanè ea res cecidit non incommodè: non enim neceſſe habuiſti, id quod mihi contigit, deflectere à uetere curriculo ſtudiorum tuorum, & uelut incognita in uia imprimere nouas orbitas. ſiquidem hoc opus, eſt (ut ille inquit) omnium unum oratorium maxime. Sed ne illud quidem aſſentior, uiſum iri hoc tibi difficile, aut laborioſum: quid enim eſt, quod tibi, pro tuo iſto ingenio, iſtaq; doctrina, ac eloquentia, qua inſigniter præditus es, aut nouum accidere, aut difficile poſſit? Verùm de his ſatis: Colam meum tantopere probari à te, & magnificri, neq; miror, & uehementer gaudeo. De Flaminio idem ſentio, quod tu. Lazarum Bonamicum audio tradere Patauij publicè doctrinam bonarum artium iuuentuti. Eum ego hominem maiorem in modum diligo: neque dubito, quin tibi iam factus ſit perfamiliaris: ſummo eſt ingenio, excellentiq; doctrina. Sed uirtus, & probitas, & in omni officio fides, atque conſtantia, in primis in illo homine amanda & complectenda eſt. Eum tu ſaluere iubebis uerbis meis plurimum. Credo te memoria tenere, confectam à me olim, cùm Romæ etiam eſſem, orationem quandam in Iudæos, quam ego cauſam in duas actiones partiri inſtitueram: ſed prior fuit pars tantummodo abſoluta, ſi tamen abſoluere eſt, quod parum politè efficias: eam ego nũquàm duxi edendam, neque hercule nunc in alia ſum uolũtate. Sed cùm flagitanti iam ſæpius, & amicitiæ nomine uim quaſi afferenti, Herculi Gonzagæ, homini & nobilitate uirtuteq; maiorum ſuorum, & ſuis ornamentis ac laudibus

ampliſsimo, omniumq́; & cultu & amore digniſsimo, reſiſtere amplius non poſsim, illam ad eum mitto, (modò enim in faſciculum coniecta eſt) hac lege tamen, in quo multis precibus cùm eo ago, ut ne cuiquam omnino copiā illius deſcribendæ faciat, præterquàm tibi, ſi id forte petiueris: & ſi damni nihil putaueris, bonas horas tuas in ea legenda conſumere non bene. Quod tibi notum eſſe uolui, ut cùm de meo animo certior factus eſſes, quid tibi eſſet faciendum, ipſe ſtatueres. Vale mi optatiſsime atq; humaniſsime Bembe, & Marcum Antonium Michaëlem, quem ego unicè ſemper dilexi, quem'que mei uiciſsim cognoui amantiſsimum, ſaluta meis uerbis etiam atque etiam. Carpentoracti, X I. Calend. Iulij, M. D. X X X I.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. PETRO BEMBO S. P. D.

CV'm haberem plus aliquantum otij quàm tu, ſeruaui uetus inſtitutum, ut Latinè ad te ſcriberem: tametſi quacunque lingua ſcribatur inter nos, neutri quicquàm accidere poteſt iucundius. De te enim ſentio, item uti de me ipſo, cui omnis tua epiſtola incredibilem ſemper quandam adfert uoluptatem. Cepellus ille, quem tu mihi commendas, ad me ipſe non adijt: literas tuas miſit. Ei ego denuntiari iuſsi, ſi quid opera mea uellet uti: omnia me tua cauſa, quæ is uellet, eſſe facturum. Orationem meam tibi tam placuiſſe, quàm ſcribis, uehementer gaudeo: & ſi hoc mihi præter opinionem accidit. Semper enim ego de illa faſtidioſius iudicaui. Sed tu amore fortaſſe inductus, quo erga me, & res omneis meas afficeris, honorificentius ſentis de illa, quàm ipſa res ferat. Quod ſi ita eſt, ego tamen

iacturæ nihil facio, quantum enim de fructu ingenij deperdo, tantum mihi ex amore tuo erga me uoluptatis adijcitur. Fregoſium *noſtrum futurum tecum aliquot menſes, peream, ni inuiderem tibi, niſi te tantopere amarem. Sed amabò mi* Bembe *ſuauiſſime, dato hoc mihi, ut de ueſtris mirificis ſermonibus, aliquid, nos quoque qui abſumus, deguſtare poſſimus.* Id *perlepidè fiet, literulis ab utroque ueſtrum familiariter ad me ſcriptis: quas ego loco ueſtri exoſculer, & in manibus aſſiduè habeam, collocarę́q; cum ijs: & quoniam in uiuis capitibus non poſſum, in imagine talium amicorum, amori meo in uos incredibili aliquid oblectamenti & exoptatæ uoluptatis dem.* Equidem, *qui alioquin hîc libenter ſum, cùm fructus illos dulciſſimos ueſtri congreſſus cogito, relegatus mihi uideor.* Sed *obdurandum eſt: eſt enim quiddam, quò ego aſpirare conor, quod utiq; eſſe ſtatuo cæteris rebus præſtantius: idq́; etiam facit, ut tuo amantiſſimo conſilio, quo mihi præcipis, quas parteis in ſcribendo ſequi debeam, minus facilè obtemperem.* De *tuis ſcriptis atque hiſtorijs, in quas ingreſſus es (ut anteà tibi ſcripſi) mea ſumma eſt expectatio: neque ea tamen maior ingenij tui uiribus.* Itaque *iam uidere mihi uideor, patriam tuam, ſuis opibus florentem, tuæ uocis teſtimonio etiam futuram ornatiorem.* A' Lazaro *accepi literas, illisq́; reſpondeo.* Te *quòd delectet ueteris noſtræ coniunctionis memoria, haud mirandum eſt: nihil enim illa amantius, neq; fidelius.* Sanè *eadem mihi ita iucunda eſt, ut non ſolùm fructu ſuauitatis, ſed ornamento etiam non mediocris honoris me afficiat.* Quippe *cùm tibi me eſſe cordi, uim mihi in ſe magnam laudis ac iudicij habere uideatur.* Vale *mi chariſſime atque optatiſſime* Bembe. Carpentoracti, v. *Idus Martias,* M. D. XXXII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. PETRO BEMBO S. P. D.

CVm Auilam tuum per ſe libenter uidi, hominem (ut tute ſcribis, & ego ſemper cognoui) & prudentem, & probum: tum autem, quòd ueniebat à te, & è tuo ſinu quaſi erat profectus, nihil accidere potuit mihi illius aduentu colloquioq; optatius. Itaque noli exiſtimare, alios ſermones biduum illud, quo nobiſcum manſit, cum eo mihi fuiſſe, præterquàm de te. Omnia ſum expiſcatus, quæ de homine coniunctiſsimo, omniumq; mihi longè chariſsimo, aut quærere noſtra diuturna iam diſiunctio mihi ſuadebat: aut audire amor erga te meus ſummus expetebat. Quæ quidem cuncta eſſe ſicuti ego maximè cupio, teq; eum tenere ſtatum, qui ſit maximè ad tranquillam & honoratam uitam appoſitus, & tibi gratulor, & mihi ſummopere gaudeo. Quoniam enim ij inter nos ſumus, ut pro fraterna noſtra neceſsitudine omnes noſtri in unum conſpirent & conſentiant ſenſus: ego in bonis tuis rebus me eundem ſtatuo eſſe atque te, & eadem mihi uideor frui fortuna, quando eadem, qua tu, perfruor uoluptate. Sed ad reliquas quàm plurimas iucunditates, quas Auilæ aduentus mihi attulit, permagna mihi acceſsio fuerunt tuæ ſuauiſſimæ ornatiſsimæq; literæ: quibus ego ſæpiſsimè legendis, non tamen ſatiatus ſum: tantum in illis humanitatis, tantum officij, tantum incredibilis cuiuſdam ſpirat beneuolentiæ. Atque hæc præterea, ſic ſuauitate orationis omnia condiuntur, nihil ut mihi uidear unquàm legiſſe dulcius. Me uerò in illis cùm ualde delectauit iudicij tui teſtimonium, quod mihi de mea oratiuncula das, plenum, ut ego perſpicio, & fidei & amoris: tum uerò grauis

illa

illa & ſapiens admonitio, amiciſſimi mihi hominis imprimis uiſa eſt, quæ à me requiris meæ priſtinæ uitæ conſuetudinem: eò quòd tibi uidear in illum hominem aliquanto acerbius eſſe inuectus, quàm moderati hominis natura poſtulet. Ego uerò mi Bembe, cùm nil tuo iudicio ſtatuam eſſe grauius, facilè ita eſſe adducor ut credam, ac diſcedo in ſententiam tuam, meq́; duco erraſſe, quando is tibi uidetur error. Sed ego, primùm in oratione illa antiquum morem dicendi imitari conatus ſum. Scis enim ipſe, quàm aſperè, quamq́; uehementer in improbos inuehi ſoliti ſint ij, quorum nobis ingenium atq; eloquentia præcipuè probatur. Sordes porrò, & amentia, uel feritas potius quædam hominis illius, in quem inuehebamur, ſuſtinere illiuſmodi orationem uidebantur, præſertim cùm tractarem eum locũ, nihil magis perniciosum eſſe Reipub. quàm principum auaritiam, & nimiam pecuniæ coaceruandæ cupiditatem. Is autem in quem ſcribebamus, infinitis in eo genere ſordibus, non ſolum commaculaſſet fimam ſacerdotij: uerùm omnia omnino non æquitatis modo, uerum etiã humanitatis iura conturbaſſet. Poſtremo, id quod mihi maximè fraudi fuit, non magis exituram orationem illam putaui, quàm eas, quas nunquàm ſcripſeram. Quod quando contigit ſecus, ſi tamẽ cõtigit, (eſt enim illa penes amiciſſimos, qui ſciunt me eam uulgari nolle) danda opinor nobis eſt opera, ut actionem alteram aliquando, hoc eſt corpus totum cauſæ conficiamus. Cuius rei cùm tempus uenerit, (nam, ut nunc eſt, alijs rebus occupatus ſum) tunc te adiuuante, & ſuppeditante ingenium tuum lucubrationibus noſtris, illa in manus hominum egredietur limatior. Verùm de oratione hactenus. Te procedere in conſcribenda hiſtoria, iamq́; octo annorum res geſtas complexum eſſe, ual-

de læt

de lætor: ſum enim ea in expectatione, uiſuros nos, quod iure comparemus ac exæquemus antiquitati. Ego in eis adhuc ſtudijs uerſor, quæ tibi minus probari intelligo. Sed cùm iampridem opus quoddam incepiſſem, cui perficiendo præfinierã hyemem eam quæ iam exacta eſt, in hoc tempus ſum ualetudinis incommodo reiectus. Quare æſtatis quoq; huius uacationem poſtulo: nã ineunte proxima hyeme conſtitui omnino reuerti ad Hortenſium, omniſq; in eo abſoluendo adhibere & induſtriæ neruos, & diligentiæ meæ. Lampridium tecum multũ eſſe, hominẽ dignum eis ſtudijs, in quibus ſemper magna cũ laude uerſatus eſt, plurimum gaudeo: cui tu quòd teſtimonium eximiæ uirtutis apud me das, non fuerat id neceſſarium: ego enim hominem ſatis bellè noui. Sed tamen mihi fuit iucundum, talium enim uirorum mentione mirificè delector. Lazaro noſtro Bonamico reſcripſi: eas tu curabis reddendas literas, cumulumq; addes ſalutem illi meis uerbis. Itemque Colæ tuo, & M. Antonio Michaëli, cuius mihi aſſiduè uiuit memoria. Tuq; imprimis mi Bembe, ſi nos amaris, curabis ualetudinem tuam diligenter, atq; iſta animi tranquillitate ocioq; perfruere. Vale etiam atque etiam. Carpent. VI. Idus Maij, M. D. XXXII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. PETRO BEMBO S. P. D.

Commodum recognoueram librum de liberis rectè inſtituendis, daturus illum librarijs deſcribendum, ad teq; poſtea miſſurus, ut antequàm exiret in manus hominum, tuo imprimis iudicio penderetur, cùm mihi nec opinanti nuntiari iuſsit, homo & laude uirtutis & nobilitate

præſt

præſtans Reginaldus Polus, cras ſtatim ſe Patauium proficiſci, & ſi quid ad te uellem, me admonuit. Eum ego in craſtinum diem expectabam. Sed talem hominem qui perferret nactus, quo meliorem, & certiorem ne optare quidem potui, præcipitaui libri deſcriptionem: neque unius manu fui contentus, totusq; nunc ſum in ea diligentia atque cura, ut is abſoluatur, (ſi modo aſſequi potero) ad teq; deferatur. Quem, oro te mi doctiſſime Bembe, ita legas, ut perſuaſum tibi imprimis habeas, me abs te opem expectare, non laudem. Scio quantum tribuam et doctrinæ, & iudicio tuo: iure utrunque quidem. Quis enim eſt hac noſtra ætate te uno dignior, cui omnium bonarum artium ſtudioſi primas deferant? Sed amor ille tuus mihi perſpectus & cognitus, quo me complecteris, interdum dubitare me paululum cogit, ne indulgentius agas mecum, quàm mihi fortaſſe expediat. Hoc ego uellem, & hoc te etiam rogo, ut ad meam hanc lucubratiunculam perlegendam, eo animo accedas, quaſi mihi ſtudeas obtrectare potius, quàm plaudere. Non enim dubito, ſi talem curam adhibueris, quin aliquot depræhenſis ſublatisq; erroribus, liber ſplendidior & limatior prodeat. Sed hoc nimium uehementer te rogare, alienum eſſe uidetur à fraterna noſtra neceßitudine: quæ ipſa per ſeſe admonet utrunque noſtrum, ut ea inter nos officia tribuamus, ac expectemus uicißim, quæ ueritatem amicitiæ maxime confirment. Equidem, ſi id tibi rectè fieri poſſe uidebitur, ut aliorum quoque doctorum hominum de eo iudicia exquiras, libenter conceſſero. Etiam ut deſcribendum aliquibus des, ſi quis forte extiterit, qui hanc & papyrum & operam uelit perdere. quod non nolet fortaſſe Gonzaga noſter, uir bonarum literarum ſitientißimus. Sed ego ita tibi hoc permitto, ſi menda

menda prius ſuſtuleris, non ſcriptoris magis illa, quàm autoris. Denique ut tuo periculo cuncta fiant. Nam ego in tua fide, beneuolentia, humanitate, totus requieſco. Nigro meo dicas uelim, accepiſſe me eius literas, quas dederat ad me ab urbe diſcedens, & eleganter & amicè ſcriptas. Quibus quò minus adhuc reſpondeam, certa cauſa eſt, quam opportuno tempore expoſiturus ſum. Interea quidem ut me diligat, ſéque à me apprimè diligi ſibi perſuadeat, ab illo meis uerbis petito. Lazaro noſtro ſcribam aliquid, quanquàm & parum habeam temporis, & ualde ſim occupatus: quæ res etiam facit, ut ad te quoque minus accuratè nunc ſcribam. Vale, III. *Nonas Septembris,* M. D. XXXII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. PETRO BEMBO S. P. D.

NOn ſcribo tibi, ſero me accepiſſe tuas literas, (te quoque enim ſcire uideo id ipſum) cùm, prius quæ miſſæ fuerant, in itinere ipſo deperierint. Has quidem, quas accepi, ſcribo mihi fuiſſe iucundiſſimas. Nec tam me hercule ob eam rem, quod fortaſſe ſuſpicari poſſit non nemo, nempe quòd te laudant, inquiens. Puto id quidem etiam aliquid eſſe: (non tam enim iudico uerecundi eſſe hominis, & ipſa moderatione animi temperati, quàm & inſulſi & ſtupidi, talis uiri approbatione & teſtimonio, qualis tu es, non delectari) ſed ego ad animi mei lætitiam palmarium eſſe in illis ſtatuo, quòd uideo te eorum ſermonibus, qui de me honorificè loquantur, non ſecus ac tuis laudibus, ut tute ad me ſcribis, gaudere, & triumphare. In quo agnoſco non amorem ſolùm, ſed planè magnitudinem animi tuam,

qui niſi eſſes ipſe omni laude cumulatus, non tam libenter fáueres eorum famæ, qui quantauis ipſi laude uirtutis floreant, te ipſo tamen ſe confitentur inferiores. Ego uerò mi Bembe *neque quibus ornatus ſim uirtutibus ſcio: (nihil enim in me eſſe intelligo, quod magnopere ſpectandum prædicandum'ue ſit) & de te ſentio idem quod ſemper ſenſi, nihil fieri poſſe tuo ingenio, eloquentia, uirtute, humanitateq; præſtantius.* Polus *quidem noſter, ut eſt blandus conciliator amicitiarum, uoluntatumq; conglutinator, non amantius profectò mihi teſtimonium apud te potuit dare, quàm tibi ſæpe tribuit apud me. Cuius ego tibi familiaritatem & quotidianum uſum inuiderem, niſi & illum, & te in oculis gererem: amo enim utrunque ueſtrum.* Itaque *uereor, ne ſi quid mihi ſeorſum ab alterutro, ex uobis appetam, facere iniuriam amicitiæ uidear: quæ præſcribit, ut amicorum commodis æquè gaudeamus, ac noſtris. Quòd ſi in* Italia *eſſe conſtituiſſem, certè nuſquàm me conferrem aliò quàm ad uos: in ueſtraq; conſuetudine potiſſimum, in ueſtris familiaritatibus & amantiſſimis congreſſibus conquieſcerem. Sed neque ea de re deliberare fas mihi puto, & meus reditus in* Italiam, *etſi munere hoc officij imprimis quod ſuſtineo, tamen etiam uoluntate mea mihi penitus præciſus eſt.* Hîc *enim ita uiuo, ut mori hîc ibidem uelim: eademq; terra, quæ uitam meam ſuſtinet, corpus etiam ipſum, cum ſupremus uenerit dies, contegat.* Maſſiliam *acceſſi,* Pontificem *ſalutatum, ut debui: illo enim officij uinculo me obſtrictum eſſe imprimis arbitrabar.* À *quo ſic fui exceptus, ut nihil mihi in mentem uenerit optare, in quo non eius benignitas, & ſingularis humanitas, mihi penè ſe obuiam obtuliſſe uiſa ſit, uſque eò facilem eum, & liberalem in cunctis ſum expertus. Sed & multorum*

torum præterea, qui ex urbe uenerant, egregiam erga me uoluntatem ſtudiumq́; cognoui. Ex *quo ualde lætus diſceſſi illinc: non emolumentis præmijsq́; fortunæ, quæ iam apud me ualent minimum, ſed multis & claris teſtimonijs amoris ac beneuolentiæ, quæ ego maximi facio, à compluribus uiris ampliſsimis atque ornatiſsimis honeſtatus.* Quamobrem *ſtemus in eo, quod iam dictum eſt, ut familiaritatis noſtræ deſiderium miſsitandis literis leniamus.* Non *enim eſt cauſa cur tranſmittendæ alpes, aut mare inferum cur pernauigandum ſit: cùm crebra inter nos ſcriptio, & ſuaues huiuſmodi epiſtolæ, ſi non alternos nobis uultus, at effigiem certè animorũ, & uim amoris totam ante oculos ponant atq; conſtituant: in quo uoluptas noſtra præcipuè ſita eſt.* Neque *eò dico, quin mihi te uidere, atque intueri, foret dulciſsimum: ſed illud ſperare, imprudentiæ eſt: optare, temeritatis.* Hoc *quidem quod noſtrum eſt, quod noſtri arbitrij ac poteſtatis, in quo nullum ius ſibi fortuna uendicat, præſtemus uterque noſtrum, ut fructum amicitiæ noſtræ, charitate, ac beneuolentia: iucunditatem conſuetudinis, epiſtolis repræſentemus: quorũ in altero fides, in altero uoluptas à nobis eſt attendenda.* Nigrum *meum amo, ut debeo: ad eumq́; puto me daturum literas.* De Lazaro *aueo ſcire quid agat: nihil enim iam diu ab eo literarũ, ac ne nuntiũ quidem, ex quo noſſe potuerim.* Colam *tuũ ſaluere plurimũ iubeo, cuius & memoria mei, & beneuolentia delector.* Te *de meis capere eam uoluptatem, quã capio egomet, & tibi prorſus credo, & mihi eſt pergratum.* Certè *quod ad ocium ſenectutis meæ attinet, quæ aut inſtat iam, aut admodum propinqua eſt, uideor habiturus, in quorum pietate & modeſtia acquieſcam.* Ambo *quidem literis mirificè dediti, & tui imprimis ſtudioſi*

dioſi peramanteſq; ſunt. Quod cùm agunt, non ſe addere tibi quippiam, ſed ſe ornare adoleſcentiam ſuam clariſsimi tui nominis cultu, & ſingulari obſeruantia arbitrantur. Vale, VI. *Idus Martialis,* M. D. XXXIIII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. HERCVLI GONZAGAE S. R. E. *Cardinali* S. P. D.

SVperioribus proximis diebus, cùm tibi lucubrationem quandam meam miſiſſem, neq; ipſe tunc propter ualetudinem ſcribere potuiſſem: monui meos, ut me tibi excuſarent, perpetuamq; meã in tua amplitudine omnibus meis officijs colenda, tibi declararent uoluntatem. qui ſe id diligenter feciſſe, teq; in optimam partem omnia accepiſſe, mihi reſcripſerunt: inſuperq; te eis præcepiſſe, ut ſcriberent ad me, ſi quid haberem impræſentia elucubrati, aut quandocunq; aliquid haberem, id ne grauarer cõmunicare tecum: ne ſi ſecus agerem, grauior fieret à me amicitiæ noſtræ, & ueteri inter nos coniunctioni iniuria. Quo ego nuncio dupliciter delectatus ſum: Nam & tui de me animi iudicium, & egregiam tuam cognoui ad optimas artes amplectendas uoluntatem: quæ mihi ſemper in te omni digna honore, & laude uiſa eſt, hoc etiam magis, quòd in tanta raritate & penuria eorum, qui nobilitatem cum uirtute habeant coniunctam, tu unus excellis: qui utrunq; ita adeptus ſis, ut in tuis plurimis maximiſq; ornamentis, maior tamen multo uirtuti tuæ, quàm fortunæ gratia habenda ſit. Itaque recordor iam inde ab tua ineunte adoleſcentia, me ſemper iudicaſſe, te fore unum, aut certè præcipuum inter cæteros, in quo his temporibus perditis lumen ueræ dignitatis illuceſceret: qui omnibus & naturæ & fortunæ bo-

nis inſtructus, nobilitatem & potentiam, non arma iniuriæ, ſed inſtrumenta bonitatis eſſes habiturus. Poſtea uerò quàm ego in has ſanè longinquas regiones me contuliſſem: tuq; ad urbem acceſſiſſes, domiciliumq; in ea fortunarum ac dignitatis tuæ conſtituiſſes: nunquàm mihi inauditus fuit ſplendor tuus, & ſingularis in omni genere morum elegantia, & comitas. Quæ cùm una & conſtanti omnium uoce laudaretur, non dici poteſt qua lætitia afficiebar: cùm intelligerem, cæterorum quoq; hominum iudicia cum meis de te iudicijs conſentire. Atq; hæc quæ nobilitati & generi, & tuæ, maiorumq; tuorum dignitati debita erant, illuſtrius tamen abs te gerebantur, quàm reliquorũ uſus ferat. Quid? illa quæ iam tua ſunt & propria, quæ pauci iſto loco attingunt, quanti tandem facienda ſunt? quòd bonas literas, quòd optimas artes, omniaq; honeſtiſſima ſtudia ita conſectaris, ut in honore ipſo, nõ in inſignibus honoris, quibus ſolis pleriq; nituntur, ſtatum tuæ dignitatis poſitũ putes. Atqui ab his initijs uiri illi oriuntur, quorum nunc conſilijs maximè eget Reſp. quæ, niſi me fallit, adducta eſt in id diſcrimen, ut uehementer nobis ſit de communibus fortunis extimeſcendum. Sed qui in ſecundis rebus comparant ſeſe, ut poßint aduerſas & dubias, ſi quando inciderint, conſilio regere, & uirtute ſuſtinere: hi omnia in ſe obtinent beatæ uitæ præſidia: ad quæ tute eximiè paratus es. Facile enim & prudentiã in capiundis conſilijs, & in dandis fidem, autoritatẽ in ſententia dicenda, in omni uita conſtantiãq; & grauitatem, iſta tibi optimorum autorum lectio ſuppeditabit. accedente præſertim uſu atque ætate. Quorum quidem princeps Ariſtoteles, cuius libros, eos qui de moribus & de repub. ſunt, habere te in manibus, & ego confido, & imprimis planè expedit: omnes enim in

illis

illis & prudentiæ,& doctrinæ ſcatent fontes.Sed ego fortaſſe ineptus,qui hæc ad te ſcribã,quæ tu melius ſcis, quàm ipſe qui ſcribo. Facit autem amor, non temeritas mea, me loquaciorem.Quapropter de his hactenus. Quod ad meas autem lucubrationes attinet: Ego illas orationes,quas requiris, neq; confeci, neque adeo amplius mihi conficiendas puto: alienæ enim uidentur hac iam ætate, & hoc genere uitæ quod profitemur. Vnam earum quam perſcripſeram, miſiſſem tibi,ni ueritus eſſem,ne quorundã offenderem animos, qui mihi neceſſariò in illa oratione nominandi ſunt. Sed loco illarum mittam tibi cùm primum probare cepero, dialogum de optimo genere inſtituendæ adoleſcentiæ, quem æſtate proxima confeci:in quo multa,& magna complecti conatus ſum: hoc labore maiore, operaq;: difficiliore,quòd neminem habui ueterũ,qui me adiuuaret. Vnus omnium antiquorum (quod ſciam) de hac eadem re Plutarchus ſcripſit: ſed non in eum modum, ut mihi magnopere imitandus eſſe uideretur. Nunc habeo in manibus de Philoſophia librum, in quo illa à me defendenda eſt, grauiter uituperata à T. Phedro: etenim partes illas ei dedi, amico homini iam mortuo, per quas & ingenium illius, quod erat in eo ſummum,& naturæ prompta ad accuſandum laceſſendumq;, commendaretur poſteritati. Sed eſt opus arduum admodum,& perdifficile. Nam cùm de rebus altiſsimis,& maximè remotis à communi hominũ ſenſu, diſſerendum eſt: tum obſcuriſsimæ res illuſtribus uerbis & ſententijs explicandæ.In quo alter eſt cogitandi & concipiendi labor, alter non minor, cogitata exponendi. Spero tamen fore,ſi ad calcem peruenero,ut maximis utilitatibus,quæ è Philoſophia ſunt,intellectis, & tota ui præſtantiſsimæ diſciplinæ cognita, multum poſthac luminis

dubijs hominum mentibus afferatur. Sed de his quoq; ſatis. Extremum eſt, *ut te orem, ut me tui amantiſſimum ſtudioſiſſimumq́; , & diligas abſentem, & tuo patrocinio protegas, ac tueare.* Vale. *Carpentoracti,* V I. *Calend.* Februarij, M. D. XXXI.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. HIPPOLYTO MEDICI S. R. E. *Cardinali* S. P. D.

QVantam *uoluptatem acceperim, & quo fructu lætitiæ ac iucunditatis fuerim cumulatus ex amplificatione dignitatis tuæ: peto à te, ut ne meis ex literis coniecturam facias, cùm id facilius ſit tibi exiſtimare, quàm mihi ſcribere. Certè ita lætatus ſum, ut ex pauciſſimis, quæ maximè deſideraui, hoc mihi imprimis gratum optatumq́; acciderit.* Factum *eſt autem* Dei *immortalis benignitate, ut noſtrum gaudium omni ex parte fuerit expletum, bona iam ualetudine* Pontificis *maximi patrui tui nobis nuntiata: in cuius ſalute & uita cùm ſalus omnis mea repoſita ſit, cumq́; ego eum præter uenerationem debitam, uſqueadeo amem, ſemperq́; amauerim, ut neminem ardentius: nil mirum eſt, ſi ex uobis & ueſtro in utranq; partem ſtatu, ſtatus omnis pendet & periculi, & ſalutis meæ.* Nam *de te quidem ipſo quid nominatim dicam? in quo ego ſtatim ab ineunte pueritia, ea perſpexi indicia ingenij, humanitatis, modeſtiæ, cæterarumq́; uirtutum omnium, ut iam tum facilè appareret, qualis tu in ætate uir poſtea eſſes futurus. Cuius tamen ætatis legitimum quaſi tempus expectare noluiſti: ſed optimis artibus literisq́; deligendis, ac prudentium hominum familiaritate adhibenda, perfeciſti, ut uirtutis in te curſus, quàm ætatis fuerit celerior. Gratulor*

tulor igitur, & uerè, ac ex animo gratulor, cùm dignitati tuæ, tum illis eximijs uirtutibus, per quas omni honore & amplitudine digniſsimus es iudicatus. Et tum hoc gaudeo, tum etiam illud, quòd ad eam ſectam uitæ potius es conuerſus, quæ & longe tutior, & ad beatam tranquillamq́; degendam uitam accõmodatior multo eſt. Quamobrem, quod eſt omnis ueræ gratulationis extremum, Deum immortalem ſupplex deprecor, ut tibi iſte honos proprius, & quòd in iſtum ordinem dignitatemq́; ueniſti, id tibi fauſtum, felix, proſperum, fortunatumq́; perpetuò ſit: quod eiuſdem ſummi Dei benignitate & clementia, tua adiuuante uirtute, ſic confido futurum eſſe. Et quoniam iam tu quoq; harum gentium paſtor ac rector, & huius tuæ alterius patriæ, quam diuino iudicio es conſecutus, patronus factus es: horum populorum cauſam, ſalutem, iura, libertatem, fortunasq́; omnes tibi ita commendo, ut maiore animi ſtudio commendare non poſsim. Egent enim maximè tua cura, patrocinio, fide, uigilantia, ſicut quotidie ipſe multis ex rebus cognoſces. Illud item teſtabor, te in uicario priſtino retinendo, multum & populi ſtudijs, & eccleſiæ tuæ utilitati con ſuluiſſe. Eſt enim uir omni uirtute integritateq́; præſtans: ac, quod ad rem non parum pertinet, etiam aſpectu, & facie uenerandus: affinis præterea ſummi omnium & maximi iureconſulti Ioan. Franciſci Ripæ Auenione habitantis; cuius egregiam operam & ſingularem utilitatem, in omnibus tuis rebus tibi paratam & promptam experiere. Ego neq; me ipſum, qui iamdudum tuus ſum, neq; mea ſtudia atq; officia tibi polliceor, ne uidear quæ tua in poteſtate iandiu ſunt, ſi ea de integro tibi deferam, noui quotidie muneris gratiam abs te inire uelle. Vale, & nos dilige. Carpentoracti, VI. Idus Februarij, M. D. XXIX.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. ANDREAE ALCIATO S. P. D.

NVnquàm eſſem arbitratus accidere poſſe, ut ex amici hominis moleſtia aliquid ueniret ad me uoluptatis: ſum enim, ſi quiſquam alius, officij in eo genere retinendi maximè cupiens. Sed nunc planè ex inſtituto meo depulſus ſum. Quòd enim Medullionis Brixiaci controuerſia tuas ad me elicuerit iucundiſſimas literas, mirificè (fateor) ſum delectatus: cùm illæ præſertim ita ſcite ac elegánter ſcriptæ ſint, ut ſingulare meum ac perpetuum de tuo ingenio ac uirtute iudiciũ, non confirmarint ſolùm, uerùm etiam uehementer auxerint. Quas quòd te tardius ad me dicis dediſſe, parcentem occupationibus meis, ut ne meis ſtudijs intempeſtiuius obſtreperes: in eam partem accipio potius, ut tu de tuis ſtudijs nolueris eſſe detractum: cùm in omni genere artium optimarum tu excellenter & eximiè, nos aliquanto etiam minus quàm mediocriter uerſemur. Sed utut eſt, auderem uota facere, ut tibi quotidianæ ad me ſcribendi occaſiones darentur: niſi uererer, ne eodem tempore multorum lites & diſpendia precarer. Quare ſic habeto: tuis literis nec fuiſſe mihi aliquid cõplureis hoſce dies, nec potuiſſe eſſe gratius. Medullionem quidem ipſum cuius uolo cauſa, hoc etiam diligentius commendaui iudici Symonetæ per literas: quòd perſpexi eius cauſam à te doctiſſimo homine probari, quem nollem mehercule quicquàm negotij habere nec moleſtiæ. Sed quid id refert: τὰ χρήματα ἀνθρώποισι τιμιώτατα, δύναμίντε πλείστην τῶν ἐν ἀνθρώποις ἔχει. Igitur adiuuandus eſt, ſaluo tamen officio, quod te autore uideor mihi recte facere. Pro quo tu quoq; quòd eidem Symonetæ ſcripſiſti, maxime illius cauſæ profuturus

ſuturus es. πᾶν γὰρ ἐξαίρει λόγος, ὃ καὶ σίδηρος πολεμίων δράσειεν ἄν. Erit autem hoc grauior tua commendatio, quòd non ſolùm amici in amicum ſtudium, ſed hominis etiam doctiſsimi & conſultiſsimi, iudicium atq; autoritatem affert. Illa duo extrema ſunt in tuis literis: unum, quòd affirmas me egere non poſſe opera tua, cùm ego ea ſemper egeam: quis enim poteſt talis & uiri, & amici quotidiana opera non indigere? Alterum, quòd optas, ut in his ſtudijs eſſe aſsiduus poſsis: atqui incredibilis tua ingenij magnitudo facit, ut nequaquam optato opus ſit. Quod enim nos, & unum tantum, & id ſpiſsius: tu idem celerrimè, & præterea alia plura comprehendis. Quapropter eſt magis, cur tibi ipſe gratulere, quàm cur quicquam optes. Quòd ſi mei ſuffragij prærogatiua eam haberet religionem, quam in antiquis comitijs habere erat ſolita: in quibus nemo unquàm à prima centuria renuntiatus eſt conſul, quin fuerit idem magiſtratum illum aſſecutus: peruellem te totum, quantuſcunque es, noſtrum omnino eſſe, arcem'que & uitæ tuæ & doctrinæ, in his liberalioribus & uberioribus ſtudijs collocare. Quod ſi contingeret, nullam profectò barbariam te ſocio atque adiutore pertimeſcerem. Et tamen ſic etiam diuiſus, & in alteram forte partem propenſior, maximo es & temporibus his, & rei literariæ, ornamento. Ego, quod ad animum meum erga te attinet, tantum tibi tribuo, quantum profectò paucißimis: ita te amore complexus ſum, ut omnia tua cauſa mihi uidear debere. Quòd ſi acciderit, ut opera id oſtendendum ſit, efficiam ut intelligas, maximam apud me rationem eſſe & amoris mutui noſtri, & tuæ eximiæ præſtantis'que uirtutis. Vale. pridie Calend. Maij, M. D. XXIX. *Carpentoracti.*

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. ANDREAE ALCIATO S. P. D.

CAſtellanus noſter legit mihi particulam literarum tuarum: qua rationibus tui diſceſſus expoſitis, adſcribis, ſi eæ mihi probatæ rationes fuerint, te ſatis habiturum: neq; quid alij ſentiant, aut loquantur, ualde laboraturum. Quod ego ita accipio, ut agnoſcam in eo tuum priſtinum erga me amorem. Tantum enim iudicio meo tribuis, quantũ ego mihi non arrogo. Sed quod ad tui facti iudicationem attinet: ego, mi Alciate, *tantum conſtituo in te ipſo eſſe & uirtutis & conſilij, ut quodcunq; agas, id mihi ab optimo animo & eximia prudẽtia ſemper proficiſci uideatur: cauſasq́; tui abitus exiſtimaui iuſtiſsimas, quæ te uirum talem ad nouum capiendũ conſilium impuliſſent. Sed quod me tangit priuatim, quodq́; ego ex meo ſenſu loquor, nunquàm profectò diſsimulabo, diſceſſum illum tuum mihi dolori non mediocri fuiſſe. Nec tamen uelim te hoc ita accipere, quaſi ego factum tuum aliqua ex parte reprehendam, non enim reprehenſionis ille fuit dolor, ſed mei in te amoris. Etenim ſi, cum in his locis eſſes, infinita penè commoda, egregiasq́; utilitates mihi in te paratas eſſe intelligebam: quòd & in natura tua comitatẽ, & in ingenio præſtantiam, & in amicitia ingenuè conſeruanda fidem, & in omnibus partibus uitæ atque ſermonis, humanitatem, elegantiamq́; experiebar: quid mihi priuato his tot bonis, doloris accidiſſe ex tuo diſceſſu putas? cùm præſertim, quod pluris eſt, quàm cætera omnia, mihi quotidie uerſanti in eis literis, in quibus tu excellis, ubi laboris atq; hæſitationis aliquid incidiſſet, paratum eſſet, te præſente, perfugium optimi & amiciſsimi, & in omni literarum*

& doct

& doctrinarum genere longè praecellentis uiri: cuius uel ſolo habitu uicinitatis, & animus, & uires meae ad ſtudia reficiebantur. Itaq; (ingenuè enim fatebor) quas in omni reliqua uita facio minimi, tunc opes non parum expetendas duxi. Non mea mehercule cauſa (turpe enim eſt id Philoſopho, Chriſtiano praeſertim) ſed quòd eas tunc ſi poſſediſſem, hoc tantum lumen haec prouincia non amiſiſſet. Sed etſi grauis mihi iactura, & his populis omnibus, tua deceſsione facta eſt: tamen quòd audio dignam tua uirtute & ſingulari praeſtabiliq; ſcientia, conditionem tibi eſſe delatam:teq; in Biturigibus ſumma illorum hominum uoluntate, & concurſu maximo auditorum, ius ciuile tradere: mei animi moleſtiam tuae uirtutis dignitas conſolatur. Hoc etiam magis, quòd uideo id eſſe gratum homini omni honore & dignitate ampliſsimo Franciſco Turnonio ueſtro Epiſcopo Biturigum: cuius ego multas eximiasq; uirtutes cùm uenerer, multis quoq; illius erga me olim meritis, de quibus à meis certior ſum factus, obligatus uehementer ſim, cogor illo ipſo officio, quod ego praecipuè in omni uita colo, ipſius uoluntatem meis rationibus anteferre. Quem quòd audio aucta & amplificata dignitate, in Cardinalium ordinem honoremq; perueniſſe, equidem maiorem in modum gaudeo & gratulor: ſed tamen ut illi ordini magis aliquantum putem, quàm ipſi in hoc tempore ex eius honore ſplendoris & honeſtatis eſſe acquiſitum. Ad eum ego cùm cuperem ſcribere, & agere pro eius ueteribus in me beneficijs gratias: illa ratione ſum retardatus, quòd prius ſcire ex te uolo, ecquid putes noſtras ad illum literas non inopportunas futuras. Quod ipſum quaeſo ſcribe ad me, nosq; quod facis dilige:ac ualetudinẽ tuam conſerua diligenter, tibiq; perſuade, me, & mea omnia non

minus tibi prompta eſſe, quàm mihi ipſi: Vale, VIII.*Calend.Februar.*M.D.XXX. *Carpentoracti.*

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. ANDREAE ALciato S. P. D.

LIteras tuas ad quartum Calend. Iunij datas, pridie Nonas Quintileis accepi: quæ me tui erga me amoris ſignificatione uehementer delectauerunt. Magno enim argumento mihi eſt, me abs te diligi & magnifieri, quòd adis me cum fide, tuis de rebus conſilium meum unà atq; operam expetens. Quorum utriuſq; utinam tantam haberem facultatem, ut tibi & tui ſimilibus abundè poſſem ſuppeditare. Sed de conſilio mi Alciate, quod tibi reſpondeam parum admodum eſt: uel quòd eius in te ipſo ſatis ſtatuo eſſe, uel quòd ipſe quod feci, cùm illa turbulenta & dubia (ut mihi quidem uidebatur) reliqui, quò hæc multò quietiora conſectarer: id indicio eſſe poteſt unicuiq; quid ſentiam. Quanquàm enim noua hac pace uideantur uetera bella Italiæ repentè eſſe ſublata: tamen recentibus etiam nunc uulneribus nondum cicatrix planè obducta eſt: animiq; ijdem permanent mutuis exaſperati odijs, & partium ſtudio infecti. Quibus quantum ſit confidendum, tuæ imprimis prudentiæ eſt exiſtimare. Tibi autem ipſi, ſi in ea loca migraueris, ut contingant reliqua ex tua ſententia, grauiora certè prælia excipienda erunt, uel obtrectantium tuæ laudi, uel commoda tua oppugnantium. Nam quòd te patriæ amor eò uocat, humanum id quidem eſt: ſed & ſapienter ab illo Poëta dictum legimus, Patriam eſſe ubicunq; ſit bene. Verùm de hoc, ut dixi, tuum conſilium ſit, meum eſt potius ad omnia quæ tu uelis, operam tibi

meam

meam ſtudiumq; deferre.Itaq; quod quæris,ecquem Bono*niæ amicum habeam, qui tibi operam dare in tuo hoc negocio agendo poßit, qui & mea cauſa uelit, & autoritate ad agendum ſit idoneus:uix uideor habiturus.Omnes enim ferè quibus cum mihi fuit familiaritas, alio caſu alius diem ſuum obierunt:ut de quo tibi pollicear nominatim habeam neminem:niſi fortè* Bartholom*æum fratris filium* Cornelij *noſtri* Volt*æ, ſummi uiri & nobis amiciſsimi, qui magno cum gemitu omnium,& de hac* Prouinci*a nuper,& planè modò de uita deceßit.Huius,ut dico,fratris filius,etſi ætate iuuenis eſt, propter uirtutem tamen, familiæq; dignitatem, & clariſsimi optimiq; patrui memoriã, gratioſus eſt apud omnes. Eum ego confido ſuſcepturum eſſe has partes, præſertim in cauſa illuſtri & honorifica. Habet enim hominis doctiſsimi commendatio non mediocrem dignitatem. Sed ego,ſi tibi uideatur,ad legatũ ipſum quoq;,& ad quadraginta uiros literas dabo,tribuamq; debitum tuæ uirtuti teſtimonium:neq; ſolùm hortabor,ſed obſecrabo etiam, ut te tali uiro atq; doctore accerſendo ſtudioſis iuris ciuilis, & ſuæ ciuitati eſſe conſultum ac prouiſum uelint. Hæ literæ quid profuturæ ſint neſcio:nihil obfuturas uideor poſſe præſtare.Sed ut ego oſtẽdo tibi quid ſim facturus,ſic tuum nunc iam, quid placeat tibi, & quid me agere uelis, facere me per literas certiorẽ : ſimulq; rationẽ aliquam inire,quò illæ celerius huc perferãtur:ut tibi,cui ualde cupio,non uoluntate ſolùm, ſed diligentia etiam ſatisfaciam.* Vale. Ex *hortis noſtris ſuburbanis,* VIII. *Idus Iulij,* M.D.XXX.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. THOMAE CAIETANO, S.R.E. Cardinali S.P.D.

Lætus

LAetus ſum, te Romam ſaluum atq; incolumem reuertiſſe: quod ut primum cognoui ex meorum literis, confeſtim ſcripſi hæc ad te, cupiens tecum loqui per literas, quando (quod libentiſſimè facere ſolebam) coràm amplius non poſſum. Non enim meus in te amor, & ſingularis obſeruantia, qua te ſemper ſum proſecutus, aut ſpatio temporis, aut locorũ interuallis diminuta eſt. Nec ego unquàm obliuiſcar, unum te ſemper extitiſſe, qui me ex animo dilexeris, fuerisq; mihi in rebus meis omnibus perpetuus propugnator & fautor. Pro quibus meritis ego tibi uiciſſim omne meum ſtudium, omnem meam obſeruantiam, cultum, honorem, beneuolentiamq; dicaui: fuiq; tuarum maximarum uirtutum, quas ego admirabar, apud cæteros prædicator. Nunc diſiunctis nobis tanto terrarum & regionum ſpatio, & tuum nihilominus amorem erga me eundem manere confido, & de meo tibi planè polliceor. De temporibus autem his, deq; hac ſtrage rerum omnium & ruina, pèr quam cuncta oppreſſa ſunt, nihil ſanè tibi ſcriberem in hoc tempore, neq; tantorum malorum acerbam memoriam refricarem, niſi intelligerem, quod cæteris dedecori & calamitati fuit, id ad ſingularem tuam laudem eſſe conuerſum. Quòd enim aduerſos caſus patienter tuleris, fortunarumq; tuarum iacturam pro minimo habueris, præſtiterisq; te in omni fortuna firmum atq; conſtantem, præclara laus, & docto homine ſapienteq; digna. Sed tamen tibi cum quibuſdam eſt alijs communis. Non enim defuerunt (quam ego coniecturam de me ipſo facio) quos bonorum ſuorum amiſſio de ſtatu ſuo minimè dimouerit. Sed quòd in tanto armorum ſtrepitu tumultuq; bellorum, furore hominum crudeliſſimorum atque auariſſimorum omnia perfringente, tam multis cædibus, direptionibus,

incend

incendijs, in pace & ocio eſſe potueris, & ad literas ſacras toto animo ita incumbere, ut utrunq; Inſtrumētum noſtræ fidei ſanctiſsimæ interpretandum ſuſceperis, totumq́; penè abſolueris: nec te aut periculi tui metus, aut alienorum incommodorum dolor, ab ea cura & intentione animi auocare potuerit: hoc eſt quod ego imprimis nouum & admirabile eſſe duco. Inſolita iſta uirtus, & incredibilis quædam animi altitudo fuit, quæ effecit, ut in tantis communibus miſerijs ſolus & placatus, & beatus eſſes. Quò etiam magis tuum hoc opus uidere deſidero: quod poſteris quidem noſtris tui excellentis ingenij, nobis uerò etiam uirtutis & admirabilis cōſtantiæ perhibeat teſtimonium. Equidem, quod ad me attinet, ipſe quoq; in literis uerſor: ſed conditione impari. Nam nec ingenio multum poſſum, & animo ſum infirmior: quanquàm mei damni cogitatio me nunquàm, plurimum autem afflictæ reipub. miſericordia commouit: tum autem maximis hìc difficultatibus in re familiari ſum conflictatus. Etenim mihi fuit neceſſe pro natura & inſtituto cōſuetudinis meæ, omneis meos & ueteres, & nouos recipere familiares, qui undiq; egentes & nudi ad me confluxerunt. Sed de his ſatis. Ego, ut etiam dixi, amorem & obſeruantiam, quam erga amplitudinem tuam ſemel iuſtiſsimis de cauſis ſuſcepi, eam inuiolatam retineo, ſemperq́; retenturus ſum. Tu ut in me amando pari uoluntate ſis, tuumq́; animum illum priſtinum, quem ego multis rebus olim habeo cognitum, erga me conſerues magnopere à te peto.

Vale. Nonis Nouembris,

M. D. XXIX.

Carpent.

IAC.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. THOMAE CAIETANO, S.R.E.Cardinali S. P. D.

DE tua erga me beneuolentia ſæpe mihi à meis ſcribitur: quam equidem non dubito firmam eſſe, idq; magnopere habeo gratum. Animus quidem meus erga te idem eſt, qui ſemper fuit, cùm tibi mirificè deditus, tum tuarum præſtantiſsimarum uirtutum admirator & cultor: quas ego ab ineunte fermè adoleſcentia omni ſemper honore & obſeruantia proſecutus ſum. Itaq; recordor, & me in Philoſophiæ ſtudijs non minima ex parte olim à te adiutum inſtructumq; fuiſſe, & tuam mihi nullo loco defuiſſe neq; opem & autoritatem in publicis rebus, neq; in priuatis meis beneuolentiam. Sed quæ tua erga me plurima extant beneficia, ea mihi fideli magis memoria conſeruanda ſunt, quàm multis uerbis iactanda & commemoranda. Quod autem eſt & tuæ ſummæ uirtutis ampliſsimæq; dignitatis proprium, & idem aliqua ex parte etiam ad me pertinet, id ego ex te niſi quid impediat, ſcire ſanè uelim: Quem tu, ſcilicet, huius concilij, de quo tam multi ſermones increbreſcunt, effectum aut exitum futurum putes. Nam ſi res agatur ſeriò, ſpesq; aliqua ſit latum iri auxilium bonis moribus & legibus, aduerſus tot & tam graues, cùm diſſenſiones in fide & religione, tum in communi uita corruptelas: optandum eſt omnibus nobis, & uehementer Deo ſupplicandum, ut bene ac proſperè procedat res. Egoq; quanquàm imbecillitate ualetudinis, & domeſticis difficultatibus ualde impeditus, nullum diſcrimen recuſaturus ſum, quò in eo intereſſe conuentu poſsim. Sin autem totum negocium fuerit ſimulatio, libentius manſurus in ſtatione mea ſum: neq; eò uenturus, ubi mea opera nemini utilis, mihi

autem

autem ipſi incommoda uehementer futura ſit. Hæc ego à te, ſi tua ſpectetur grauitas & dignitas, tanquàm à patre requiro: ſi excellens ſingularisq; doctrina, tanquàm ab eo, qui non meus, ſed omnium eſſe magiſter poßis. Hoc quidem ſic exiſtimo, ſi ſaluo officio fieri poſſe decreueris, te nihil in hac re prætermiſſurum eſſe, quod ad me monendum inſtruendumq; pertineat: etſi nulla maior mihi futura eſt inſtructio, quàm exploratio iudicij ac uoluntatis tuæ. Quod ut facere uelis, deq; eo ad me ſcribere, magnopere te rogo. Ego hîc in literis & libris aßiduus ſum: neq; intelligo iam, quid ſit aliud beatè uiuere, niſi quod prædicare ſolebat Solon, quotidie aliquid ſeneſcentem addiſcere. Quod nos hoc melius facimus & præſtantius, quòd ea conſectamur addiſcimusq;, per quæ ad noſcendum fruẽdumq; ipſum Deum ſpe firma exoptatæ immortalitatis adducimur. Tu ut ualeas, meq; abſentem, quod facis, diligas, & patrocinio tuo tueare, uehementer à te peto. Vale. Carpentoracti, M. D. XXX.

IAC. SADOLETI EPISC. CARP. EPISTOLARVM LIBER III.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. FEDERICO FREGOSIO *Archiepiſc. Salerni* S. P. D.

POST tuum è Gallia diſceſſum, adhuc nihil abs te accepimus literarum. Quod mirarer equidem, & tecum quaſi expoſtularem, ſi hanc tuam culpam, ac non eorum eſſe arbitrarer, qui quas literas ſuſcipiunt perferendas, eas aut negligentia, aut perfidia non curant

reddere

reddere. Nam quin tu iam aliquid ſcripſeris, mihi perſuadere nullo modo poſſum. Admonet enim me, cùm ipſum ſpatium eius temporis, quod à tuo abitu ad hunc diem interceßit, menſium trium iam ferè: in quo non ſcribere modò nobis, ſed ſcriptitare etiam potuiſti: tùm uerò tua illa mihi nota humanitas & inſignis erga me beneuolentia, uetat me quicquam de officio tuo ſuſpicari, quod aliter ſit ac deceat. Etenim profectò memor non ſolùm expectationis meæ, ſed tuæ etiam promißionis: cùm Lugduno confeſtim iam decedens Italiam uerſus, literas ad me manu tua dediſti: in quibus erat ſcriptum, te cùm primum in Italia conſtitiſſes, curaturum, ut de omni tuo ſtatu fierem certior: rationemq́; initurum quî & tutò, & facilè commeare inter nos literæ poſſent. Ac mihi quidẽ, cur in expectatione non parua tuarum literarum eſſe debeam, cauſæ complures ſunt. Primùm, meus ſummus in te amor, qui non ſinit intermitti apud animum meum cogitationem tui. Quapropter etiam de ſalute & incolumitate tua ſolicitus, omnem euentum itinerum tuorum ſcire ualde cupio: neq; ſolùm ut ualeas, ſed quid agas etiam, acturusq́; ſis, & quibus in locis conſeſſurus, Romæ'ne, ut eſt nonnullorum opinio, an alibi certo aliquo in loco. Deinde de Pſalmo meo aueo mehercule aliquando cognoſcere quid ſit factum: & ſi hæc quidem cura & cogitatio non minus ad te, quàm ad meipſum pertinet, communis enim ex illo ambobus nobis eſt honos: ſi tamen ex illo aliquis honos. Sed mea præcipua erat expectatio, quod maximè in hoc tempore meis rationibus conducebat, illum iam eſſe editum. Hanc ſpem tardari, & differri in tam longum tempus, ſanè mihi quàm moleſtum eſt, eritq́;, quouſq; quemadmodũ ſeſe habeat res, ex tuis literis certum cognoro. Nam ſi ij, quibus liber imprimendus

miſſus

miſſus eſt, rem forſitan contemnant, neq; ſtatuant idoneam, in qua uideatur eſſe elaborandum, præciſum iſthic quidem eſt omne negotium: ſed citò id mihi oportuit ſignificari: uel enim abieciſſemus de eo curam omnem, uel ad Lugdunenſeis tuos impreſſores conuerſi fuiſſemus. Sin eſt autem ut & probent materiem, & in ſcriptione uitium non reprehendant, quod equidem malim, permagni faciens hominum doctiſsimorum iudicia, quorum & copia, & gloria abundat illa ciuitas, quænam iſta quæſo, & unde exoritur tanta cunctatio? Sed ut fit in his rebus quæ ignorantur, quarum ratio certa conijci nulla poteſt, ſic mihi permulta de hac re cogitanti, uagari ſuſpicione quà uolo licet: firmo aliquo conſilio conſiſtere non licet. Qua ſolicitudine animi quieſci tum poterit, cùm tu me de re omni certiorem feceris. Tertium illud eſt, quod ego expecto à te, ut ſciam, quà, & per quos epiſtolas mittere tutò poſſim: mirum enim me tenet deſiderium ſæpius laceſſendi & compellandi tui: cùm tu præſertim iam locis à nobis factus diſiunctior, omnẽ ſpem oblectationis meæ tecum, in literis ſolis reliqueris. Cuius ego diſceſſu, in hoc tanto regno uideor penè ſolus relictus: hoc etiam magis, quòd profectionem tuam propè continuo eſt Paulus noſter conſecutus. Is enim paternæ mortis ſubito caſu, & inſperato compulſus incommodo, quò rem familiarem & pupillos fratres ſuos inuiſeret, conſtitueretq; res domeſticas, ante diem v. Calend. Iunij hinc eſt profectus, cùm tu octo diebus ipſis anteceſsiſſes: cuius tamen reditus nunc nobis in expectatione eſt, extremus enim Sextilis erat reuerſioni cõſtitutus: quam diem intelligis appropinquare. Qui ſi tecum potuit in Italia congredi, quod quidem ipſe & maximè expetebat, & fieri poſſe non diffidebat, planè ab eo fueris de omnibus noſtris rebus edoctus. Nos literas

eius non habemus ex ante diem x. Calend. Quintilis, neq; hoc ſine aliquo animi noſtri ſcrupulo. Cogit enim nos uereri propemodum omnia, uel beneuolentia, qua illum ut ſi filius eſſet unicus complectimur, uel poſteritatis cogitatio, cuius omnem ſpem & rationem in illo uno repoſuimus: uel quòd graui anni tempore, & inſalubri ferè ubiq; gentium cœlo, omne corporis periculum uidetur eſſe pertimeſcendum. Sed tamen in ſpe bona ſumus. Tu ſi nos diligis, quod profectò facis; ne me patiare, obſecro, tamdiu in deſiderio tuarum literarum eſſe. Etiam pro tua humanitate curabis, ut aliquot uolumina ad nos libro impreſſo demum mittantur, quò poßimus amicis munuſcula cum epiſtolis deferre. Vale, & ad nos quàm primum ſcribe: Bembúmq; noſtrum mirificum hominem, omni ſumma uirtute prædítum, eundémq; coniunctißimum utriq; noſtrum, aliquando nactus opportunitatem, meis uerbis iube ſaluere quàm plurimum. Carpentoracti, Idibus Auguſti, M. D. XXIX.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. FEDERICO FRE-*goſio Archiepiſcopo Salerni,* S. P. D.

ACcepi literas tuas, ante diem XV. *Calend. Ianuarij datas: ex quibus cognoui, quanto pòſt meæ ad te perlatæ eſſent, quàm fuerant datæ: & quæ te occupatio moráq; tenuiſſet, quominus, ut cupiebas, maturè ad nos ſcriberes. Ego uerò cùm tanto iam interuallo nihil abs te accepiſſem, neq; adeo de te: ſolicitarer autem non parum cupiditate cognoſcendi, quid tibi & rebus noſtris communibus contigiſſet, (ſunt enim inter nos omnia communia) cùm me præſertim in ea cura & cogitatione amor erga te meus ſummus*

quieſc

quieſcere non ſineret: fateor me diu in expectatione fuiſſe tuarum literarum: nonnullamq́; cepiſſe admirationem earum tarditatis. Sed tamen ut ſuſpicarer potius alia omnia, quàm coniunctionem noſtræ neceßitudinis uel minima ex parte imminutam eſſe, quà uel in amore apud te, uel quà in omnibus officijs conſeruandis fide ac diligentia. Nunc cùm tu & ualetudinis incommodo aliquandiu conflictatus, & moleſtißimis negocijs diſtentus fueris: atq; ea nunc impedimenta partim Dei beneficio, partim prudentia tua à te ipſo repuleris: gaudeo primas eas fuiſſe literas, quæ mihi lætum nuntium attulerunt: quæ ſi citius ueniſſent, moleſtiæ mihi fuiſſent. Tuamq́; tibi recuperatam ualetudinem, & ſapiens conſilium uitandæ urbis, uehementer gratulor: priſtinam quoq; tuam agnoſco animi magnitudinem. Vidi enim te olim cùm uiueremus unà, hæc ipſa contemnentem, quæ uulgus admiratur: tum ſcilicet, cùm ea adipiſci facillimè poteras. Et erant illa eiuſmodi, ut haberent aliquam, ſi non ueram dignitatem, at ſpeciem tamē, & ſimulacrum quoddam dignitatis. Nunc uerò: Sed quid ago? aut cur nequicquàm ſumo hanc operam? Ad noſtra potius, De Pſalmo cognoui, quo loci ſit res. Sed ego ingenuè tibi indicabo, cum iam deſperaſſem iſthic rem confici, miſi Pſalmum Lugdunum, aliquot correctum locis, ut imprimeretur ibidem, quartodecimo admodum ab hinc die, hoc eſt ad IIII. Idus Decembr. ut intelligas me moderatum cupiditati meæ, quoad in ſpe fuerim, iſthic rem confectum iri: octauo menſe uidelicet poſtquàm tu ex his locis diſceßiſſes. Nec tamen puto te exiſtimaturum, me egiſſe aliquid quod ſit contra officium. Nunc ſiue hic, ſiue illhic, noſtra utiq; de eo conquieſcit cogitatio: nec tamen adhuc quippiam habebamus certi, quid fieret Lugduni. Sed de his ſatis. De te

f 2 autem

autem ipſo, & de tuo diſceſſu in Italiam, qui meus tum fuerit ſenſus, nihil me attinet dicere; niſi illud, quod proprium eſt amoris, profectionem tuam dolori mihi non mediocri fuiſſe. Cauſas equidem diſceſſus, & graues, & iuſtas eſſe arbitrabar: quæ te hominem prudentiſſimum mouiſſent. Manſionem autem in Italia tuam, neq; ego probo, neq; te ipſum probaturum eſſe arbitror: quanquam enim ibi officio pio & neceſſario detineris: tamen cùm tibi tantundem ferè in Gallia cum Deo negocij ſit: & eadem te huc religio reuocet, quæ in Italiam euocauit: non uideo, peractis eis rebus quæ ad prouidendum conſulendumq; populis more & inſtituto maiorum inuentæ ſunt, quid te ſit in Italia diutius retenturum, quando cætera omnia, quod opinor te iam cognoſcere, uſq; eò confuſa perturbataq; ſunt, ut nulla res in iſtis locis ſit, quæ prudentem quempiam aut bonum uirum poſſit delectare. Quare ſi tu idem ſenties, fuerisq; expertus, poteris me autore officium & munus præſtandæ Deo religionis, ad cauſam tui reditus, rectè interpretari. Ibi enim potiſſimum commorari debemus, ubi plurimum proficere nos poſſe ſentimus: alijs quidem præterea etiam, ſed nonnihil & nobiſmetipſis. In quo ego diſputarem copioſius, niſi te doctiſſimum hominem, & optimè hæc ipſa uidere mihi perſuaſiſſem: & uererer ne tu fortaſſe magis ab amore meo erga te, & deſiderio tui, quàm à uero & integro iudicio huiuſmodi orationem proficiſci putares. Quamobrem hæc miſſa. Paulus nobiſcum eſt: nec ſiuit me diutius in expectatione ſui eſſe: extremo enim Sextili ad nos rediit, eſtq; nunc totus in Græcis literis: quòd ſi perfecerit ſtudium, non dubito quin omnia deinde facilia ſit habiturus. Nos nihil ſcribimus impræſentia, legimus autem libentiſſimè: multasq; & magnas iam

parteis

parteis Ariſtotelicæ doctrinæ tranſegimus, imprimis τὰ μετὰ τὰ φυσικὰ: in quibus uiſi ſumus nobis non pauca ſubtilius & acutius comprehendiſſe, quàm antea. O te ſi haberem, quo cum communicarem, nihil crede mihi fieri poſſet beatius. Hæc enim animi lætitia, ac in ſtudijs uoluptas ſocium requirit: ſine quo non illa quidem manca eſt: ſed eſſet ea mediusfidius hilarior tamen, atq; uberior. Paulus nondum tantis rebus par. Tu maximo animo, præſtantiſsimo ingenio, ſumma in me beneuolentia, eximia ſcientia. Sed fortuna obſtat, & quæ ipſam etiam fortunam uincit neceſsitas. Ergo idipſum ferendum eſt. Tuum conſtitutum dandarum & miſsitandarum literarum ſeruabo diligenter. Bembo meo aſcribes, quoties ad eum ſcripſeris, plurimam meis uerbis ſalutem. Tu uale, & nos dilige: quod te facere ita non dubito, ut nihil habeam tuo in me amore nec certius, nec iucundius. Vale IX. Cal. Februarij, M. D. XXX. Carpentoracti.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. FEDERICO FREgoſio Archiepiſcopo Salerni, S. P. D.

Cum in Gallia eſſes, crebro commeabant inter nos literæ: quod fiebat tum propinquitate locorum & regionum, (minus enim magnis omnino & ſpatijs uiarum & difficultatibus interſepti eramus) tum quòd eorum qui literas perferrent, maior erat copia. Poſtea uerò quàm tu in Italiam profectus es, omnia hæc nobis ſpiſsiora & difficiliora facta ſunt. Quod mihi ſanè magnæ eſt moleſtiæ. Etenim eiuſmodi ſunt tempora, & eæ impendent res, ut ſi unquàm aliàs, nunc cùm maximè tuum mihi conſilium &

beneuolentia requirenda ſint. Quæ ſi uicinioribus in locis eſſes, parata mihi arbitrarer: quia abes longè gentium, non illa quidem mihi erepta, nec adeo tamen in promptu adeſſe mihi intelligo. Sed quid me angat, ſolicitumq; habeat, etſi te per te ſatis exiſtimare arbitror, quòd eiſdem affici te puto in hoc tempore animi ſolicitudinibus & curis, tamē aliquid tibi à me ea de re putaui eſſe ſcribendum: ut quoniā amore, & optima in rem Chriſtianam uoluntate coniuncti ſumus, noſtras quoq; cogitationes & conſilia coniungamus. Increbreſcit enim quotidie magis (ut tute ſcis) de concilio rumor: cuius habendi multæ quidem ſunt cauſæ iuſtæ, ac graues: ac ſi uerè loqui uolumus, etiam neceſſariæ. Sed ecquid ſperandum ex eo boni ſit, magnæ uidetur eſſe conſiderationis: quæ fortaſſe ad nos nihil pertineret, niſi grauis officij onere premeremur. Quod præſtare debemus, nō tam hominibus quidem, quibus (ſi bene coniectura utor) ſancta & ſeuera conſilia haud ita multis placitura ſunt: ſed præpotēti Deo, cuius tantis aucti beneficijs, nihil habemus neq; in uita, neq; in fortuna, quod nō pro illius honore & nomine effundere ſimus parati. Hanc ego ſentētiam cùm mihi tecum ſtatuam eſſe communem, reliqua iam ſunt communicāda inter nos: quod conſilium ſequi, & quemadmodum noſmet gerere debeamus. Nam ſi (ut dico) fructus eſt expectandus aliquis ex hoc principum eccleſiæ & epiſcoporum conuentu, qui ſit Chriſtianæ Reip. profuturus: non dubium eſt, quin conueniamus, quemcunq; fuerit in locum concilium indictum, nec laborem ullum diſcrimen'ue fugiamus: tametſi mihi ipſi, propter domeſticas aliquot difficultates, imbecillitatemq́; corporis, futura ſit res moleſta. Sin autem, quod magis uereor, propter inextricabiles difficultates temporum totum hoc remedium ad ſedandas diſcordias, & ad morbos ex

animis

animis tollendos inane futurum ſit,atq; irritū: eſt iam non paruæ deliberationis res, quid agendum nobis, & utrum accedendum eò, an manendum domi in uigilia noſtra ſit, cùm alterum fortaßis conſilium inutile, alterum planè honeſtum ſemper habeatur. Hæc ego,ſi mihimetipſi confiderem,exquiſita potius & explorata ſcriberē ad te.cùm uerò tantum tuæ prudentiæ confidam,quantū meum perpetuum de tuo ſingulari ingenio iudicium poſtulat: peto à te, & pro amicitia noſtra rogo,ut ſuſcipias totius negotij deliberationem atq; curam: & ſiue habes iam ſtatutum,quid tibi faciendum ſit,ſiue es deinceps conſtituturus,me omnis participem conſilij & uoluntatis tuæ facias. Ego enim eo *ſum animo, ut quicquid à te probatum fuerit, id ut ſapienter ſanctéq; conſtitutum, ipſe quoq; ſecuturus ſim. Quare tu & de rumore ipſo, totáq; re,& de loco, temporéq; conueniendi, ſi quid habebis indagatum & compertum, facies me (ſi uidebitur) tuis literis certiorem. Imprimiſq; hoc ita cogitabis, ſi ueniendum aliquò ſit, ſummopere cupere me,quod ſine incommodo tuo fiat,contubernalem tibi eſſe. hoc mihi gratius atq; optatius accidere nihil poteſt.* Vale. VI. Calendas Februarij, M. D. XXX.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. FEDERICO FREgoſio Archiepiſcopo Salerni, S. P. D.

E*Tſi quotieſcunq; literas tuas lego, toties ſentio noua me quadam lætitia affici, ut nihil eſſe mihi poßit earum lectione iucundius: tamen proximæ literæ tuæ quas ego* Nonis Iulij *abs te datas, tertio* Nonas *Septembris accepi,mihi moleſtiæ aliquantum plus,quàm uoluptatis attu-*

lerunt. Nihil enim grauius accidere mihi potuit, nec quod minus ferre poſſent ſenſus animi mei, quàm intelligere, te ſuſpicari, aliquid mihi accidiſſe abs te, ex quo animus meus in te eſſet offenſior: cùm præſertim id agas tam multis uerbis, ut uere de me neſcio quid dubitaſſe uideare. Aſt ego contrà, primum hoc dico, nihil me unquàm eſſe in te conſpicatum, quod uel proprium eſſet tuum, uel mecum tibi in noſtra amicitia commune, in quo non & admirabilis mihi tua uirtus, & beneuolentia erga me, eximia uiſa fuerit. Et in utroq; quidem multa mea extant, neq; ea obſcura, de tua uirtute humanitateq́; teſtimonia. Sed non ſumam mihi impræſentia, cuncta ut commemorem. Illa perſtringam breui, quæ tui amoris erga me propria ſunt, quorum nũquàm me quidem cepit obliuio. Sed commemorationem antehac uerecundia impediuit, cuius tu nunc non prætermittendæ neceſſitatem quandam mihi affers. Nam ſiue prima noſtræ familiaritatis initia ſpectemus, quid tua tunc erga me comitate, liberalitate, beneficentia illuſtrius? ſiue hæc poſtrema, (nã media fortunæ uitio, occupationibus maximis utriuſq; noſtrum, & locorum diſiunctione, non tam teſtata eſſe potuerũt) quem ego poſſum afferre ex pluribus amicis, quos mea mihi officia quàmplurima conciliarant, qui maius erga me oſtenderit ſui animi ſtudium, aut cui tantopere ſalus mea curæ fuerit? Veni in Galliam, nudus rerum omnium, tanquàm ex naufragio in terram eiectus. An me oblitum putas illarum literarum tuarum, quas ad me prior miſiſti? in quibus cùm eſſet ſuauiſſima recordatio ueteris noſtræ neceſſitudinis, & declaratio amoris in me tui: non'ne cùm fortunas omnes tuas in communionem meorum temporum mihi obtuliſti, tum humaniſſimis atq; amantiſſimis uerbis paria facta reſponderunt? Iuuiſti me opibus, inſtruxiſti

libris,

libris,quorum ego iactura (maximam enim feceram) non mediocriter angebar : omnibus & prudentiæ,& liberalitatis tuæ conſilijs auxilijsq; fouiſti. Quo quidem tempore, cùm cætera mihi ex te iucundiſſima acciderent, illud tantum ſubmoleſtè ferebam, quòd maiora ſubire conabaris mea cauſa onera, quàm ut meus pudor facile pati poſſet. Hæc ego qui noſſe debeam & in memoria habere,quid ita, quæſo, ſum à te in iniuſtæ iracundiæ crimen uocatus? qui etiam ſi iuſtam aliquam haberem ſuccenſendi tibi cauſam, non poſſem id ſine nefario ſcelere, & ſine magna commutatione meæ naturæ ac uoluntatis facere: quam ita iampridem habeo inſtitutam, ut nullas agnoſcat iniurias, ſignificationibus autem beneuolentiæ maximè obligetur. Vide quæſo dulciſſime Federice, ne in hoc me aliquo inconſtantiæ & leuitatis crimine condemnes. Quod etſi moleſtum mihi foret tibi ita uideri: mea me tamen conſcientia conſolaretur. Mihi enim ipſe ſum cognitus, & ſcio nihil à me commiſſum, quod ad noſtræ amicitiæ fidem, uel minima ulla ex parte uiolandam poſſit ualere. Quanquàm ne tu quidem de me aliter ſentis: non enim dubito quin me firmum & certum amicum eſſe conſtituas: potiusq; tua illa ſuſpicio tota fuit amoris: & nimirum ita eſt. Habet enim hoc illa animi affectio peculiare, ut quod maxime appetit atq; optat, eius amittendi ſuſpicione maxime ſtimuletur. Sed tu ſi uerè de me exiſtimare uolueris, & cogitare cum animo tuo, quis aut ego ſim, uel cuiuſmodi eſſe debeam, præſertim aduerſus te, cuius tot & tanta erga me extant merita: cognoſces profectò,nihil fieri poſſe in omni amore & obſeruantia tui, ſtudio meo & uoluntate flagrantius. Nam quòd iamdiu non ſcripſi, primùm,non fuit quod ſcriberem, nec per quos: neq; tu tamen in eo diligentior me

fuiſti. Deinde, *nunquàm ego in literis arbitratus ſum indicium omne amoris & beneuolentiæ conſiſtere: uel eo argumento, quòd tam diu antea cùm nihil inter nos commeauerit literarum, incolumem tamen beneuolentiam ſeruauimus.* Et *tamen recordor me ſtatim ad eas tuas reſcripſiſſe quas* Auenione *cùm eſſem acceperam:* Pſalmiq; *impreßi uolumen unum tibi miſiſſe, cùm ſi tum me aut tua* Ariſtotelis *reprehenſio, aut cohortatio ad ſacras literas commouiſſet, fuerim aliquod ſignum turbati animi tibi daturus.* Ac *cohortatio quidem tua mihi & ſapientißimi conſilij, & amicißimæ uoluntatis ſemper plena uiſa eſt.* Cum Ariſtotele *uerò nulla mihi eſt cognatio, niſi quòd hominis illius acumen & doctrinam præcipuè miratus ſum: ac maximus mihi ille quidem & doctißimus* Philoſophorum *ſemper eſt habitus.* Sed *quid tam liberum eſſe debet, quàm ſuum unicuiq; de re quaq; iudicium? opinionum porrò inter amicos diſſenſio aliqua aliquando eſt, uoluntatum nunquàm.* Quamobrem *de his tu & quemadmodum uoles ita ſenties, & nos hoc animo erimus, ut* Philoſophiam *cum ſacra doctrina nunquàm non coniungendam eſſe arbitremur.* Sed *hæc ſatis, aut nimis fortaſſe multa.* Ego *his diebus accepi ex* Germania *aliquot doctorum hominum, & in his* Eraſmi *literas.* Pſalmum *noſtrum ibidem deintegro impreſſum ſtatim diuulgauerunt: unum uolumen miſerunt ad me: rem mirabiliter probant.* Eraſmus *quidem, ut ſibi ipſe diſplicere, & ſua iam ſcripta contemnere uideatur.* Literæ *ſcriptæ doctè & copioſè.* Sed *de doctrina nihil ſcilicet noui.* De *hominis probitate, ingenuitate, uirtute, aliquid noui fortaſſe, uel enim non tantum, uel non ita putares.* Scito *igitur ea in illius literis elucere ſigna integri animi, & probi, & alienam uirtutem ſtudioſè am-*

plect

plectentis : ut digniſsimus ſit, qui & ametur à nobis, & in honore habeatur. Cui ego me ut reſpondeam, paro : ne me humanitate & ingenuitate uinci patiar. Spes eſt aliquid in ea natione à nobis profectum fuiſſe. Quod ſi benignitate Dei fuerit factum, næ ego maximum, & maximè optatum mei laboris præmium fuero adeptus. Sed aliâs de his. Tu ut me ames, teq; à me & diligentiſsime coli, & conſtantiſsime amari, ut certum atq; exploratum tibi habeas, magnopere à te peto. Vale. Pridie Idus Septembris, M. D. XXX. *Carpentoracti.*

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. FEDERICO FREGOſIO *Archiepiſcopo Salerni,* S. P. D.

MAgnæ mihi delectationi fuerunt literæ tuæ : quæ mihi te cùm abundare ocio, tum autem id ocium conſumere in optimis ſtudiorum lucubrationibus ſignificarunt : beneuolentiamq; erga me tuam, cuius mihi ſemper gratiſsima eſt commemoratio, etſi non apertius quàm anteà, uberius tamen aliquanto mihi declarauere. Gaudeo te eum eſſe, qui & tibi ipſe ſummum bonum in uita, ſcrutandis & recolendis ſcripturis ſanctis repereris : in quibus certè, huius boni, quod non maximum modò, uerùm etiam ſolum eſt, cunabula ſunt poſita : & mihi eum animum in amicitia præſtes, ut mea tibi ſtudia maximæ curæ eſſe oſtendas. Quo quid poteſt eſſe amoris, officij, humanitatiſq; ſignificantius? Sed quoniam de his, quæ inter nos ſæpe interceſſerunt, officijs, deq; mutua noſtra beneuolentia, & aliâs crebro à nobis fuit dictum, &, ut arbitror, etiam dicetur : ueniamus ad literas tuas. Ac primùm illud

à te deprecor, ut in meis quod prius fuerat ſcriptum, multa me inueniſſe in Paulo, quæ fuerint prioribus ſeculis incognita, ne inſolentiæ & elationi animi mihi attribuas: etſi piget me uerborum illorum, quæ cùm illas ſcripſi literas, minus animaduerſa à me fuerunt: quod accidit feſtinatione quadam accelerationeq; ſcribendi. Etenim *non ad te ſolùm illo tempore, ſed ad complures præterea alios literas dabam: in qua occupatione & turba, cura mihi recognoſcendi, & perpendendi ex animo excidit.* Non *enim uolui incognita dicere ſimpliciter, ſed de quibus mihi non conſtabat ueteribus ea ſeculis à quoquam fuiſſe tradita.* Nam *hoc quidem plane, libereq; teſtor, me in abſtruſas quaſdam* Pauli *ſententias penetraſſe ſcrutando: quas, quoad noſſe potui, adhuc intelligo fuiſſe uel occultas, uel certe minus dilucidè explicatas.* Neq; *id tamen meo ingenio, quod perpuſillum eſt, ſed diuino beneficio ſine ulla hæſitatione tribuo. Solet enim* Deus *ipſe, fons bonorum omnium, ſic interdum etiam indignis impertire beneficia ſua: ut & hi, qui iis fruuntur, & qui hos uident perfrui, non humanum in eo meritum ullum, ſed tantum diuinam liberalitatem & gratiam admirentur. Sic igitur ſeſe res habet: ut ex illo meo labore atq; uigiliis, præferente lumen menti meæ ſancto illo ſpiritu, qui in domo quamuis ſordida ſuam tamen intactam & illibatam retinet dignitatem, ſperem fore myſterium fidei etiam incredulis, & prius iſta contemnentibus, ſi modo rationibus acquieſcere conſtituerint, clarum atq; illuſtre.* Nam *quòd me admones, ut interpretes eos legam, in manibusq; habeam, qui piè, & eruditè in* Paulum *commentati ſunt: conſilium tuum mihi uehementer probatum eſt. Quod quidem etſi mihi antea uenerat in mentem, fueramq; in eis libris, quos tu mihi proponis, diu & multum*

accur

accuratiſsimè uolutatus: poſthac tamen ſtudioſius etiam faciam, quòd tantopere tibi id placere intelligo. Veruntamen & Chryſoſtomus ſummus uir, atq; eximius Pauli interpres, magno mihi uſui fuit: & cæteri ſimili pietate ac ingenio non parum opis mihi auxilijq; contulere. Atq; hic quidem, modò quem nominaui, lingua expolitus, copia abundans, ſentẽtijs creber, genere quodam dicendi incitato atq; denſo, non docet ſolùm nos ea quæ ſunt fidei in Paulo, quod ipſum ſanè egregiè, & perquàm doctè facit: uerùm animos præterea quoq; noſtros uſq; eò permouet, ut cùm eum legimus, accuratéq; attendimus: tum maximè probi & iuſti cupiamus eſſe, imprimiſq; continentes. Auguſtini uerò, cuius ego ingeniũ præcipuè ſoleo mirari, inchoatam in hanc epiſtolam ad Romanos ſcriptionem tantummodo habemus: & quædam item epiſtolæ obſcuriora loca quaſi ſubciſiuis operis tractata. Origenes redundat & effluit, maximi uir ingenij, excellentiſq; doctrinæ: ſed cuius in tanta ubertate & copia, uix queas aliquid certi comprehendere. Huius ſententias imitati recentiores pleriq;, haud ita multum deinde de ſuo, quod accipere debeamus, attulerunt. Ambroſius reſtrictus, & quaſi refugiendo ſe oſtendens, ſumma tamen doctrina & ſanctitate uir. Laborioſus Thomas, idemq; magis alienæ ſententiæ narrator, quàm demonſtrator ſuæ: qui tamen collectis omnibus ijs propè, quæ ab alijs dicta ſunt, & laborem minuit nobis inquirẽdi, & curam acuit dijudicandi. Hieronymus aliquanto demiſſior, (ſi tamen is Hieronymus) quàm uideatur tantarum explicatio rerum poſtulare. Nam collectanea Græca quæ eſſe penes te ſcribis, (habeo enim ego ferè ſimilia quædam compoſita ab Eunomio) nihil aliud, ut ego cõijcere poſſum, quàm Chryſoſtomi ſelecta & breuia dicta ſunt. Vnus eſt

reliq

reliquus ex ijs, quos mihi nominandos duxi, Theophylactus: bonus nimirum autor, idem nudus ac uenuſtus, & qui uerum & germanum ſenſum Pauli breuiter atq; aptè, totidem penè uerbis, quot ille ſcripſit, perſequatur. Habes quorum ego potiſsimum ſubſidio & doctrina in hanc ſcribendi rationem ingreſſus ſum: quibus tu, ſi habes alios meliores, aut quos mihi æquè exiſtimes amplectendos, ſi eorum me certiorem feceris, obediam, & parebo autoritati tuæ: omniaq; te præmonſtrante libenter exequar, quæ ipſe conſulueris, & ad quæ tu me fueris adhortatus. De quæſtionum magnitudine, & difficultate, quæ in hac ad Romanos Epiſtola uerſantur, idem ſentio quod tu: nihil eſſe illis implicitum, neq; tamen excuſſum ac exagitatum magis: quas longo penè temporum interuallo ſopitas, Luterani rurſum in contentionē & certamen deduxere. De ijs quòd ſententiam meam exquiris, non eſt id unius Epiſtolæ negotium: & ſatis tamen in commentationibus noſtris de eis rebus diſputatum eſt. Breuiter tamen ſic habeto: Fidem à me diſtingui, & ſecerni ab operibus iuſtitiæ ijs, quæ per legem præcepta ſunt: ſine tamen iuſtitia quadā ſua diuiniore multo & præſtantiore, fidem nullam à nobis poſſe conſtitui. Nam quæ uerbis tantum uoceq; uſurpetur, ſi non ſit radix in corde prius ualidè defixa, ſimilem eam eſſe ramis non cognatis cum arbore, ſed hærentibus. Illa eſt fides Paulo, cùm corde creditur ad iuſtitiam: ſic enim demum ore confeſsio eſt ad ſalutem. Itaq; idem ipſe Paulus ad Philippenſes ſcribens, cùm iuſtitiam ſe legis libenter reliquiſſe, ut eam quæ ex fide eſt iuſtitiam adipiſceretur, exponit: fidem profectò ab humana iuſtitia hac ſegregat, & in diuina illam iuſtitia conſtituit. Quæ autem diuina ſit iuſtitia, & quæ humana, & in libris noſtris perſcriptum eſt, & nos te

ad

ad illorum lectionem reijciemus. Neq; *enim fas tantis de rebus tam exiliter impræſentia ſcribere.* De Libero *arbitrio,& de* Gratia,*quæ duo uidentur inter ſe ita eſſe oppoſita, ut maximis olim concertationibus agitata in eccleſia* Dei *fuerint, & nunc ab his recentibus hæreticis repetuntur.*Ego & Pelagium *grauiter accuſo,qui dari nobis præmium pro meritis noſtris ſine gratia uoluit: cùm nullum omnino meritum à nobis, niſi dono gratiæ prodeat, & proficiſcatur: & Auguſtino non uſquequaq; aſſentior.* Nimium *enim extremè ex cõtraria parte is diuerſam mihi cauſam uidetur defendiſſe: cuius ratio ſi uera ſit, in maximas difficultates, & impeditiſſimas actiones conſiliorum ac uoluntatum, hominum mentes incidere neceſſe eſt: ut nequeant explicare, quid optimum ſit factu.* Ego *uerò illam noſtri animi ac uoluntatis aſſenſionem ad arbitrium noſtrum reuoco,qua præbemus nos* Deo *faciles & obtemperantes, ut is deinde nos fingat & flectat, quò uelit: omnem autem plenam actionem,omnemq́; laudabilem boni operis fructum, & quicquid deniq; eſt in quo uis meriti inſit,ad diuinam gratiam ſine dubitatione ulla refero.* Atq; *hæc non modò ſic ponuntur à nobis, ſed ualidis (ut puto) rationibus argumentiſq; firmantur, autoritate ubiq; ſcripturæ adhibita,quæ commendet & corroboret rationem.* Verùm *de* Paulo *ſatis.* Quòd *ſcribis,dãnari à me ſtudium* Hebraicarum *literarum tuum:non puto ea mente me ad te ſcripſiſſe, ut operam tuam in ea re damnandam eſſe dicerem: potius illud non tam reprehendi equidem in te, quàm deſideraui,ut in* Latinis & Græcis *ſtudioſius te exerceres.* In *quo ego non* Hebraica *ſtudia contempſi, ſed illis hæc antepoſui: quæ ſunt(meo quidem iudicio)ad id quod quærimus longe utiliora.* Etſi *uereor, ne tibi uideat arrogans,*

qui

qui de incognitis rebus audeam iudicare. Sed (quæſo) audi quid moueat me: Primùm ſalus noſtra in Euangelio eſt:id autem eſt totum Græcè traditum. Deinde ſi ex uetere ſcriptura teſtimonia quærimus, quibus Euangelio fides addatur, parum'ne multa ex ea percepta habemus? At enim illa è fontibus haurire conducibilius multò eſt. Fateor: ſi poſſint haberi pura & liquida. Sed quid cauſæ eſt, quòd omnes penè qui ad eam linguam ſe dedunt, tanquàm cæteri nihil antea uiderint, nouas conuerſiones nominum ipſi reddere conentur? quod ipſum & in his libris cernimus, qui uim ſingulorum uerborum explicant, qui nullius ferme uocabuli ſignificationem & ſententiam referunt, non multiplicem. Cur Paulus ſummus legis doctor, natiuæ linguæ peritiſſimus, cùm ſacros ſcripturæ citat locos, eos ſemper non ab isto ipſo fonte, ſed à ſeptuaginta interpretibus accerſit? Nam quod de ſemine mulieris & ſerpentis tu commodè exponis, non aliter uideo à ſeptuaginta fuiſſe tranſlatum. Duo cherubin, duo teſtamenta exiſtere, perbellè interpretatum eſt: à numero uidelicet coniectura ducta. Nam ſi utriuſq; teſtamenti uis exprimenda fuit, decuit alterum cherubin, tanquàm inferiorem & miniſtrum, alteri ancillari: qui ambo tamen penes arcam Domini pares effecti ſunt. Vide potius, ne miniſterium Angelorum, quo Deus in populo illo dirigendo uſus eſt, eo monumento denotatum fuerit: qui duo ſtatuti ſunt, ut ab eo ordine unitas, quæ ſola eſt adoranda, remota eſſe intelligeretur. Quanquàm ego in his non pugno: licitum enim eſt unicuiq; ſuo modo interpretari: cùm ad ea quæ ex ſpiritu ſancto perſcripta ſunt, omnes quæ ad pietatem faciunt, accommodentur ſententiæ. Illud dico, eſſe quaſdam prædictiones in ſacris literis futurarum rerum, ita euidenter claras & manifeſtas, ut

nuſquàm aliò, quàm ad Chriſtum referri poßint : ſicut illa eſt inter homines uenturi Meßiæ diuerſatio : mors quoque eius, & ignominiæ ab Eſaia prope depictæ, & Zachariæ illa crux : & Iacob prophetia: conuocatio quoq; gentium, & ſponſi ſponſæq; connubium, quod in pſalmo quadrageſimoquarto ita decantatum eſt, ut perſpicuè appareat, duos eſſe, quibus honos ibidem, & nomen Domini Dei attribuatur. Multa prætereo breuitatis cauſa, & quòd tibi notiora eſſe arbitror, quàm mihi. Nomen quippe Dei omnipotentis, Tetragrammaton ad miracula patranda etiam ualere, his qui illud nouerint, ueteres exiſtimauere : totamq; eam ſcientiam appellauerunt Cabala. Cuius uis quæcunq; ſit, (non enim ſcio, neq; didici) maxima ſit quidem per me licet : non enim uolo à me cuiquam arti eſſe detractum. Quod tamen ſentio id proferam. Primùm, non egere nos huiuſcemodi arte ad ſalutem nobis comparandam. Deinde uiſos à me permultos, qui ex hac ſcientia non religionem, neq; pietatem : ſed aut uanas, aut etiam impias ſuperſtitiones ſuſceperint. Quod etſi accidere potuit, hominum, non artis uitio : tamen timiditas mea eiuſmodi ſemper fuit, ut nunquàm paſſus ſim eius rei nomen, nedum cognitionem & ſtudium, ad aures meas propius accedere. Quid ergo eſt? num nam repræhendo ego eos, qui iſta conſectantur? Minime : omnem enim cognitionem & ſcientiam dignam homine libero iudico : nec ſi quid fortaſſe ex aliqua aliquando periculi impendet, non tuam grauitatem & ſapientiam ſuperiorem omni periculo ſtatuo : ſed meam imbecillitatem uereor. Itaq; aut non ualenti mihi, aut non uolenti, illa eſſe aliena & remota ſtudia non admodum fero moleſtè. Qua etiam imbecillitate adductus, cùm ſuaſi tibi, ut Paulum aßiduè haberes in manibus: non id eò feci, quòd

putarem illum minus tibi familiarem eſſe: ſed quòd arbitrabar, quò plus in eo operæ ſtudijq́; poneres, in Hebraicis *autem literis minus, quantum temporis ſcilicet ex illis detraheres, ad* Paulumq; *transferres, hoc melius & præſtantius ſtudijs tuis conſultum fore. Qua in re, & in conſilio eiuſmodi dando, ſi erratum à me eſt, peto à te, mihi ut ignoſcas: bono quidem animo id feci, quanquàm fortaſſe imprudenter. Sed æquum eſt nos inter nos & non agnoſcere ſæpe culpas, & beneuolentiam ſemper adhibere.* Et *ſi hoc quidem poſterius tu unum facis, ego cum amore culpam aliquam interdum in meis factis adiungo.* Nunc *uenio ad quæſtiones, de quibus ſententiam meam ſciſcitaris: quarum duæ locorum ſunt, alteræ rerum. Quæris quod fuerit* Tertium *cœlum illud, ad quod ſublatus eſt* Paulus. In *quo reſpondeo tibi: tertium ibi cœlum à* Paulo *pro ſummo & ultimo poni, in quo non ſydera, neque aſtra, ſed diuina mens inhabitat: nam &* Tertium *illud ſuperlationis uim habet: & mox ſubiungit ipſe, audiuiſſe ſe ibidem arcana uerba, non contemplatum ſpectacula fuiſſe. Quanquàm autem iſta cœli mentio, non tam loci, quàm rei ſignificationem habeat: (non enim in loco habitat* Deus, *ſed ipſa* Dei *uirtus & potentia ſemetipſa continetur: cuius arcana qui audiunt, à* Deo *edocti, ad domicilium* Dei *extolluntur) tamen etiam ſi ordinis & loci reddenda eſt ratio, congruè cœlum iſtud tertium eſſe dicitur: quando primum, ducto hinc initio, eſt aëris & ignis circumiens unà cum cœlo mundi inferior globus: qui non ſolùm uulgò, ſed ab omnibus poëtis* Cœli *uocabulo nuncupatus eſt: uſq; eò, ut ne alienam quidem à natura ignei elementi ſuperiorum orbiũ naturam eſſe ueteres exiſtimarint. Quod idem & in* Geneſis *principio uidetur comprobatum: quà firmamentum*

mentum quod nominat cœlum,inter aquas duplices conſtituit Deus : tametſi de hoc quidem non tam mihi liquet. Alterum porrò cœlum aſtra ſignaq́; continet. Tertium eſt Deo,& cœleſtibus illis mentibus attributum. Sed ut dicebam,non tam locum,quàm rem notare uoluit Paulus.Summum enim profectò cœlum illud eſt, ex quo hauſta illi fuit diuina ſapientia. Quod item de ſinu Abrahæ, in quo recumbebat Lazarus, intelligendum eſt : nuſquàm enim ibi locus, ſed res tantum eſt deſcripta : cùm is qui iacebat in miſerijs,Lazarum uidit in beatitudine recumbentem. Aut ſi in eo locus quærendus eſt, ſinus Abrahæ regnum cœlorum eſt.Sicut ipſe Dominus alio loco,Veniēt multi,inquit, ex ortu,& occaſu,& recumbent cum Abraham,Iſaac,& Iacob in regno cœlorum. Filij autem regni eijcientur foras. Felicitas igitur eo loci,& miſeria in euangelio eſt expoſita : ea quæ morientes diſpari ſanè exitu exceptura eſt. locorum autem propriè non eſt ſpectata ratio. Inter felicitatem porrò & infelicitatem maximum utiq; interpoſitum chaos eſt : quod etiam eſt impermeabile, iudicio Dei præmijs iam, pœniſq́; conſtitutis. Hactenus de locis. Nunc de rebus eſt dicendum. Ac primò, Auaritiam eſſe idolorum ſeruitutem,non uno loco dixit Paulus : ea ratione,quòd qui pecuniæ ſtudent, totius uitæ ſuæ ſpem & fiduciam conſtituunt in pecunia. Quod in alijs cupiditatibus non fit : nam cæteræ cupiditates ſingulares ſunt, auaritia una reliquas omnes complexa eſt. Quæritur enim ad eam rem pecunia, ut cupiditatibus omnibus ſuppeditetur. Porrò ponere uitæ totius ſpem alibi quàm in Deo, alium ſibi eſt Deum adſciſcere, & adoptare : quod in auaritia præcipuè quoq; euenit,quando cupiditates aliæ ſubitis ferè motibus incitantur: auaritiæ habet certum & conſtitutum conſilium. Ita &

uitulum, quem dimiſſo Deo Iudæi adorauerunt, non ſine myſtico ſenſu, auaritiam eſſe cultum Idolorũ, *legimus fuiſſe aureum. Alter locus eſt apud* Lucam, *quo* Dominus *rediens à nuptijs, ſeruis fidelibus, qui uigilauerint, menſam appoſiturus eſt, eiſq́; ipſemet miniſtraturus.* Torquet *enim te uerbum illud* Tranſiens: *quòd non à tranſeunte, ſed à permanente uelles ſanctis* Dei *& electis conuiuium exhiberi. Sed error eſt in uerbo, non enim* Tranſiens, *ſed* Obiens, *debuit transferri: id enim* Græcè *eſt* παρελθών. Obire *autem præter oculos diſcumbentium multa neceſſe eſt, eum qui pluribus uelit miniſtrare; eſtq́; uerbum illud non abitus, ſed ſedulitatis. His ſic expoſitis, dicendum tibi à me ingenuè eſt: in quo uereor, ne tu aliena ſententia ſis, qui humanam putes ſapientiam, bonarum artium & literarum cognitionẽ eſſe, eam uidelicet quæ eſt inimica* Deo. Non *enim ita eſt. Humana eſt illa ſapientia, quam refutat & aſpernatur* Deus, *aduerſusq́; eam in honorẽ* Stultitiam *adducit, quæ illa ſapit & meditatur, quæ ad fructus rerum mundanarum comparandos apta, appoſitaq́; ſunt: quam nos* Prudentiam *uulgò appellamus:* Solertiam *quandam accuratè & cautè internoſcentem moleſtias, & uoluptates: eaq́; adhibentem, quæ opes, honores, diuitias, poteſtatesq́; ſint allatura: contraria uerò reijcientem, atque euitantem.* H*æc enim ad diuerſum longè finem ab* Deo, *tota directa eſt: & qui in hiſce ſtultus eſt, hoc eſt, cui iſta præ cœleſtibus cordi non ſunt, ille* Deo *præcipuè gratus & probatus eſt.* Artium *uerò liberalium, & philoſophiæ cognitio, in eximia parte ueræ ſapientiæ ſtatuenda eſt: ſi ſit ea ad* Deum *aſcendere uolenti tanquàm gradus, non autem ad mundi faſtum, præmiaq́; conuerſa.* Neque *ego arbitror, quod audacter confirmare poſſum, quenquam in ſacris*

ẽris literis, aut ulla deniq; in arte ſcientia'ue ſatis unquàm inſtructum & eruditum fore, cui ignorata philoſophia fuerit. Ad quam ego te adhortari *pro coniunctiſsima noſtra neceſsitudine non deſino : ut ea quæ te in adoleſcentia tua aluit & produxit, eadem prouectiore quoque ætate ornet & comitetur : tuq; artis præſtantiſsimæ & optimæ, cuius adminiculo & uiribus theologia eſt innixa, uberiores in dies fructus feras.* Vale & *nos dilige.* Carpentoracti, III. Nonas Aprilis, M. D. XXXIII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. FEDERICO FREGOSIO *Archiepiſcopo Salerni* S. P. D.

IN *extremis literis tuis, quas abs te* Nonis Iulij *datas, ego tertio* Idus Nouembr. *accepi, ratio à te reddita eſt, quare epiſtola tua ſit longior, teq; uelut excuſando, exponis, non potuiſſe propter rerũ copiam, & huius in ſcribendo muneris inexperientiam, (ſic enim loqueris) breuius & contractius ſcribere.* Quod *ego quam in partẽ proferas, conſtituere adhuc non poſſum.* Etenim *ſi mea id cauſa dicis, quòd uereare, ne quid tuarum longitudo literarum offenſionis mihi aut moleſtiæ afferat; arbitror fieri à te nonnullã & mihi, et mutuæ noſtræ coniunctioni iniuriam, ſi putas me offendi poſſe tuis literis : aut ſi ſuſpicari de me in animum inducis, quicquàm mihi accidere abs te poſſe, quod non ſit mihi omni cum lætitia, ac ſuauitate, & expectatum, & gratũ.* Imò *uerò tu, ſi quando breuiter ſcripturus ſis, ad id tibi potius excuſationẽ comparato : quaſi inuideas mihi eximiam partẽ meæ uoluptatis : cui iucundiſsima ſunt ſcripta tua, eadem quæ longiſsima.* Etenim *cùm te ipſo carere mihi neceſſe ſit, tuamq; optatiſsimam, & mihi*

certè ſpectatiſsimam uirtutem, prudentiam, humanitatemq; quotidie requirere in mentē ueniat: quid magis ſolatio poteſt eſſe, & leuamento, quàm in tuis literis, in tuis ſermonibus, ſcriptis, quando uiua uoce frui non licet, in tui memoria & cogitatione acquieſcere? Quæ tunc me maximum in modum delectat, cùm aliquid de te, uel abs te, recens ad me allatum aut audio, aut lego. Sinautē illud ipſum, ſcribere diffusè, & abūdanter, tibi ipſi fortaſſe graue, odioſumq; eſt, pluſq; in eo, quòd multum ſcribis, laboris, quàm quòd ad me ſcribis, ineſt uoluptatis: equidem tuo imprimis commodo eſſe colſultum uolo. Sed tamen ſcito tua iſta ſententia (ſi modo ea tua eſt) nil mihi accidere poſſe incommodius. Sed neq; ut hoc tu ita ſentias, perſuaderi mihi poteſt: & ego initium tuarum literarum ſæpenumero deguſtans, in quo ſuauiſsimè atq; amiciſsimè, tanquàm deplorans diſiunctionem noſtram, & quotidianos mecum congreſſus expetens, ſcribis, poſtquàm id nobis ereptum eſt, ut iam nequeamus eſſe unà, daturū te operam, ut ſacris de rebus ac quæſtionibus literæ inter nos, & percunctationes non conquieſcant: cùm facilè adducor ut credam, te quoque ad me libenter ſcribere: tum id certè tibi de me polliceor, & in ſcribendo ad te, & in tuas legendo, nullam à me percipi uoluptatem, quæ quidem mihi maior eſſe uideatur. Sed de his ſatis. Neq; enim dubito, quin tu in amicitia noſtra pari mihi & fide, & uoluntate reſpondeas. Quod modeſtiam meam (ſic enim appellas) tibi probatam eſſe dicis: gaudeo maiorem in modum, ſi quid fortaſſe imprudentius ſcriptum à me fuit, id à te in bonam partē accipi: pluſq; in hoc multò æquitati et humanitati tuæ, quàm meæ modeſtiæ & moderationi tribuendum eſt. Ego enim omnino ſcripſi inconſideratius: uiſuſq; ſum præ me ferre (à quo certe abeſſe

longè

longè cupio) iactantiam quandam uerborum, & animi leuitatem. Neutrum horum quidem ex ingenio meo: ſed tamen neſcio quo pacto mihi illud excidit, cuius me quotidie magis pœniteret) etenim magis indies ac magis difficultate ſuſcepti oneris ac muneris retardor) niſi in eum hominem incidiſſem, qui cum ſummo & ſingulari iudicio, ſummam quoque æquitatem & clementiam naturæ habet coniunctam. Quapropter ſi me amas, quantum profectò amas, aut illa de literis meis uerba tollito: aut ipſas potius concerpito literas: ne apud alios non tam æquos homines, neque tam amantes mei, meum mihi dedecori erratum ſit. De Fide & Operibus, nec tuam ſatis perſpicere quiui ſententiam, nec meam tibi paucis perſcribere audeo, etſi eram tum, cùm has literas dabam, in eo ipſo loco & parte operis mei, in qua de Operibus legis agitur, recognoſcenda, occupatus. Itaq; in id tempus hæc tantæ quæſtionis diſceptatio reijcietur, cùm abſoluto libro, aut illum integrum, aut ſaltem particulam iſtam excerptam ex eo ad te mittam. Reſponſiones meas tibi probari lætor: etſi id te magis confirmandi mei cauſa, quàm quòd tua illæ approbatione dignæ ſint, ita ſentire puto. Certè quod prouidebam & expectabam, potuiſſes tu me in maximas difficultates conijcere: ſi quà ſinum Abrahæ regnum intelligi cœlorum dixi, illud appoſuiſſes, quærendo & percunctando, num ante aduentum & myſteriū Chriſti quiſquàm omnino homo in cœlorū regnum introire potuiſſet. Scis enim his de rebus, quæ ſit, & quanta contentio. Tertium autem cœlum ſedē eſſe ſummi & præpotentis Dei, coniectura etiam magis, quàm cognitione certa ſuſcipimus. Nam quòd ad omnia tu paratas uelis ſcripturæ eſſe ſententias & autoritates, ſit id copiæ & intelligentiæ tuæ: nos enim in toto iſto

genere ieiuniores ſumus. Quòd Hebraicæ linguæ tantum tribuendũ putas, ego etſi in alia ſolitus ſum eſſe ſententia, non quòd linguam illam unquàm improbarim, ſed quòd Græcis ſemper magis ſui deditus: tamen cùm tantũ tuum iudicium ſit, facilè tibi aſſentior, rem ita ſe habere, ut tu dicis: hoc etiam magis, quòd tu utriuſq; linguæ egregiè peritus & prudens, ſummam dijudicandi facultatem habere potes. mea quidem pigritia huiuſmodi eſt, ut eo quod habeam, quamuis puſillo & tenui, cogar eſſe contentus: neq; ad maiora illa aggredienda, aut animus mihi, aut uires ſuppetant. Quamobrem tu & tuam uicem, & meam, ſi in his elaboraueris, quæ tantopere noſtræ religioni conducere exiſtimas: mihi uil de peribit. Nam & utilitate eadẽ tecum perfruar, & tuam gloriam (ſi modo eſt ſpectanda in hiſce rebus ulla gloria) mihi quoq; tecum ſtatuam eſſe communem. In tali enim amicitia & cõiunctione, cuiuſmodi noſtra eſt, nihil utriq; noſtrũ ab altero ſeiunctum poteſt eſſe. Duo Cherubin neque ego inficiatus ſum duo teſtamenta recte poſſe ἀλληγορεῖσθαι, & tamen ratio illa ueritatis, quam in ambobus eundem gradum tenere uis, aliquantum mihi diuerſa uidetur. Nam & umbræ uerè ſunt umbræ, & corpus uerè corpus: intereſt tamen non parum inter umbrarum & corporis ueritatem: utrunq; enim æqualiter uerum eſt, ſed non æquale uerum. Sic & Cœlum ſcabellum pedum Dei, etſi de eo æquè uerè cœlum eſſe id dicimus, atque Deum eſſe: longo tamen differt ueritatis interuallo à ſcabello ſuorũ pedum Deus. Verùm hæc ſubtilioribus iſtis diſceptatoribus relinquenda ſunt. De arcana illa Hebræorum diuinaq; ſcientia, quoniam nihil cognitum habeo, ne habeo quidem quicquàm quod dicam: meam omnem ſententiam ad tuum de illa iudicium accommodo. Quod mihi

de ea

de ea ſubmouerat aliquam ſuſpicionem, & tibi ingenuè prolocutus ſum: & tu ſcelus ac culpam nonnullorum in eo genere conuitijs inſectatus es. Mihi, his dimiſsis, illud potiſsimum curæ eſt, ut in Euangelijs & Paulo abſtruſos & reconditos indagem ſenſus. Vtor autem interpretibus nullis accuratius, quàm his autoribus ipſis, qui illa ſcripta diuinitus ediderunt, ut è fontibus magis, quàm ex riuis hauriam. Itaq; locum illum de Duobus gladijs in Luca meo quoq; ſenſu interpretatus: rectè, an ſecus, ut tu queas dijudicare, miſi ad te exemplum meæ lucubrationis, quam leges cùm tibi erit otium. Quin & illud, quod penè fueram oblitus, ſcito datum mihi negotium à Pontifice Maximo, quem nos uiſum & ſalutatum Maſsiliam acceſsimus, ut totum illum ſermonem interpreter, qui eſt à Chriſto habitus cum Nicodemo, capite III. Ioannis, ſi ritè recordor: in quo de Spiritu ſpirante ubi uelit, & quanquàm uox eius audiatur, ignorato tamen unde ueniat, aut quo uadat, obſcura admodum & perdifficilis eſt narratio, tantis doctiſſimorum diſſenſionibus, ut nihil uideatur fieri poſſe implicatius. Item & alter locus in extremo Euangelio mihi exponendus eſt, qua Chriſtus Magdalenam ipſum agnoſcentem prohibet ab amplexu. Noli me tangere, inquiens: nondum enim ad patrem aſcendi meum. In his duobus locis explanandis ſi quid tu mihi afferes ſubſidij, aq; opis, ac laborantem tuo præſtante ingenio ſubleuabis: erit cauſa, cur hunc laborē mihi fuiſſe optādum putem. Quod obſecro te quidē ut facias req; inſpecta accuratè & diligenter participē citò me facias et ſenſus et iudicij omnis tui. Quid aliud tibi ſcribam? quid? illud nimirū, mihi eſſe moleſtiſsimū, quòd uſq; eo tardè cōmeent inter nos literæ, quippe cùm recētes hæ tuæ quatuor menſes ipſos in uia moratæ ſint: quòd ſi

idem euenturum eſt in meas, quæ ſpes eſt, nos poſſe hac iucundiſſima, & mihi multũ exoptata conſuetudine ſcribendi inter nos, curasq́; communicandi, perfrui? Quare ſi Lugdunum ſcripſeris ad tuos ut ſtudeant eſſe diligẽtiores, & illos credo expergefeceris, & mihi feceris gratiſſiſſimum. Vale, Carpent. Idibus Nouembr. M. D. XXXIII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. FEDERICO FREGOSIO Archiepiſc. Salerni, S. P. D.

Accepi literas tuas, quas Bacchij *puer ad me attulit, è quo cùm percontatus eſſem de te ea quæ uolebam, atq; is mihi omnia læta reſpondiſſet: alacriore animo conuerſus ſum ad lectionem literarum: in quibus recognoui animum tuum priſtinum erga me, & plenam beneuolentiæ, atq; humanitatis uoluntatem: qua nihil mihi accidere ſolet optatius.* Hortenſium *meum ualde tibi placuiſſe ſanè gaudeo. cùm enim iudicium tuum faciam tanti, quanti certè facio, tum uerò homini amiciſſimo, omniumq́; grauiſſimo, probari labores meos maximum certè mihi fructum uoluptatis & lætitiæ affert. Siquidem ea quæ agimus, ab optimo quoq; maximè probari cupimus. Et ſane in hoc genere literarum nunc ſtudioſius uerſor, philoſophiæq́; magis inhæreo quàm antea. Recordor enim prudentiſſimum conſilium tuum, quod quibuſdam ad* Paulum *literis mihi das:* Videndum *nobis eſſe, qui ſacras literas tractamus, quemadmodum eas in publicum proferamus: quòd tantum ſit hominum faſtidium in hoc tempore, ut difficillimè reperiatur quod placere poſſit. Illarum uerò tractatio etſi non hoc conſilio à me erat ſuſcepta, hominibus ut placerẽ, ſed quoddam mihi officium iuſtum ac debitum ſuſcepi uidebatur:*

ut quon

ut quoniam uidebar mihi nonnullas Pauli ſententias planius & diligentius declaraſſe, induſtriæ & uigiliarum mearum fructum communicarem cum alijs. Tamen cùm *uideam rem ſecus euenire, quàm putaremus: neq; religionis, & pietatis ſtudium, quod ego maximè ſpectaram, ſed lites, & diſsidia potius ſeri: abſtinendum hoc quidem tempore opinor ab hac ratione ſcribendi, & ad philoſophiam omnem operam conferendum. Quod ſanè ego facio: iamq́; habeo mihi duo argumenta propoſita, ad quæ, æſtas cùm defluxerit, magno animo ſum aggreſſurus.* In quibus etiam *religionis ſemina & inuitamenta quædam ita aſpergam, ut appareat nos* Chriſtianos *eſſe, cæteriſq́; conſultum in optima ratione agendæ uitæ cupere.* Effugiemus enim hoc mo*do calumnias obtrectantium, quorum argumēta atq; ſcripta ſi ueram pietatem redolerent, animoſq́; hominum ad amorem* Dei *accenderent: aut ſi deniq; ipſimet ea, quæ tanto ſtrepitu ſpirituq́; prouoluunt, mente atq; intelligentia ita conciperent, ut ſcirent planè quid loquerentur: eſſent eorum reprehenſiones & monita cum ſummo honore à nobis accipienda. Sed quo animo ipſi contendant, nouit* Deus: *quàm uerò ſcienter agant, ac peritè, nos quoq; poſſumus aliqua ex parte iudicare.* Verùm *his omißis, de* Hortenſio *tibi reſpondeo, nullam mihi eſſe cauſam editionis feſtinandæ: cùm & multorum ſententias ex* Italia *expectem, impri miſq́;* Bembi *noſtri, & ipſe etiam accuratius librum ſim retractaturus. Magnam enim rêm, ut illa eſt, maiore fortaſſe animo à nobis ſuſceptam, quàm conſilio, uolumus etiam atq; etiam conſiderare.* Quod *quando facturi ſimus, nondum habemus exploratum: & tamen cum nobis conſtitutum id fuerit, certiorem te faciemus.* De *concilio uerò ſcribitur ad me ex urbe, rem decretam eſſe: ad annumq́; nos* Mantuam

conuent

conuenturos: quò ueniam equidem, neq; pro mea parte huic officio deero: etſi maximo meo cum incommodo hinc ſum me commoturus. Veruntamen impius, atq; ingratus erga omnipotentem Deum eſſem, cui in corde meo purè ſeruire cupio, niſi meas eius officij partes ſuſciperem. Vtinam modo agatur aliquid ſpiritu ſancto dignum: nos quidem operam pro noſtra exiguitate eam præſtabimus, quam nobis præſcripſerit, & inſpirauerit Deus. Quòd uerò ibidem te uiſurum me confido, magnum erit id ſolatium meorum incommodorum. Itaq; iam nunc tecum ago: ut tu, qui propius abes ab illis locis, futuruſq; es ad omnia expeditior, ſit ibi uideatur, des operam, quò uicinitate coniuncti eſſe poßimus: maximeq́;, ut librorum ad rem pertinentium copiam habeamus: quò cõmuni ambo & ſtudio, & uolũtate, quantum in nobis erit, conſulamus Chriſtianæ reip. Ac de his quoq; ſatis. Paulus te & ueneratur & obſeruat, idq́; optimo iure facit. Is mihi adiutor in hac regenda eccleſia & ſucceſſor datus eſt à Clemente VII. *Pont. Max. eiuſq; rei diploma habemus Maßiliæ confectum, nobiſq; perliberaliter, & ſine pretio ullo traditum. quod te ſcire uolui. Auere enim uidebare in tuis literis id cognoſcere. Vale.* VI. *Calend. Iunij,* M. D. XXXVI.

FEDERICVS FREGOSIVS ARCHIEPISC. SALERNI, IACOBO *Sadoleto epiſc. Carpent.*

S. P. D.

QVàm uellem mutua tibi amicitiæ noſtræ officia ex meis ſtudijs præſtare poſſe, & te quàm ſimillimo munere remunerari. Sed quãdo pares tibi referre gratias minimè poſſumus, eò maiores habebimus. Quapropter

hunc

hunc ad te ex noſtris contubernalibus nuntium deſtinaui, ut eſſet cui tutò, ac ſine utriuſq; noſtrum ſolicitudine liber tuus committeretur, & ad nos quam celerrimè perferretur. Mira enim auiditate teneor tuorum ſcriptorum, dum ea non lego, & dum lego uoluptate. Gratum tamen mihi admodum feciſſes, ſi ſuperioribus tuis literis libri argumentum ſignificaſſes. Sed hoc te puto facere uoluiſſe, ut una tantùm, ſed ea maiore lætitia perfunderemur. Tuæ autem prudentiæ erit, ſic librum inuoluere, & operimentis munire, ut à pluuiarum iniuria integer atq; incolumis nobis reddi poßit. Eum cùm perlegero, ſententiam de eo meam, atq; iudicium diligenter perſcribam: ut ex me cognoſcere poßis, quàm in tua ſcripta atq; in te ipſum iniquus ſis iudex. Nemo enim eſt (mihi crede) à quo ea probari malle debeas, quàm à te ipſo: nec grauius iudicium ad ea examinanda afferri poteſt, quàm quo in ſcribendo fuerint meditata. Scripſerã ego quoq; his diebus meditationes quaſdam in duos pſalmos quàm breuißimos, in CXXX. & CXLV. feruenti ſanè animi affectu, ſed frigido atq; inerti ſtylo: meo ſcilicet: quas ad te olim miſiſſem, niſi & eadem librariorum penuria ac tu, hic laboraremus. Et (ut uerum fatear) acrimoniam ingenij atq; iudicij tui ſubueritus eſſem, ne tu ab alijs exigeres, quod præſtare ſolus potes. Illudq; ueniebat in mentem, hui quid mihi cum tam ſeuero iudice, qui cùm ſua ſcripta cæteris probentur omnibus ac permagni æſtimentur, ſolus ipſe non probat ac reijcit. Sed ſi æquiorem fore te in me iudicem, quàm in te ipſum ſis, pollicitus fueris, fortaſſe mittam, & aliqua ratione eas deſcribendas curabo: ea etiam conditione addita, ut nulli omnino eas legendas concedas, niſi planè intimus amicus tuus ſit, ac propè domeſticus: ne antequam adhortationibus tuis de at-

terend

terendis Tullianis codicibus obtemperare cœpero, inertiæ ac tarditatis infamiam ſubeam. Miſi eas tamen Ludouico Baiucenſi epiſcopo, cuius iudicium non adeò reformido. In quibus cum utinam affectum deprehendere poſſes, quo ſcriptæ fuerunt: minus enim eſſent ineptæ: attamen aliquantulam in ſacris literis exercitationem agnoſces. Sed de his nimis multa. Profectionem meam in Italiam ex primo uere in ultimam æſtatem reieci. Quid etiam tunc facturus ſim, mihi nondum planè compertum eſt, ita omnia mea conſilia incerta atq; implicata reddidere eæ calamitates, quæ ex Italia nuntiantur. Quicquid autem ſtatuero, quàm primum ut ſcias curabo. Illo enim ſuaui amicorum noſtrorum conuictu atq; conſuetudine, ex qua ſummam uoluptatem percipere ſolebam, uix tandiu careo, uitamq; meam eo nomine acerbiſsimam puto. Hic uerò nouos parare, qui loco illorum ſubſtitui poßint, quos uel mors eripuit, uel fortuna diſiunxit, mihi ſane eſt impoßibile, his præſertim temporibus, his regionibus, his moribus. Fac ut ualeas: & amicitiam noſtram, ut literis mādas, ita etiam memoria conſerues. Paulo uerò noſtro multam ſalutem. Diuione, pridie Non. Febr.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. IOAN. MATTHAEO GIberto, epiſc. Veronæ S. P. D.

IAm diu eſt, cùm ego ad te nihil literarum dedi, quod accidit non obliuione tui mea, neq; pigritia, aut negligentia noſtra: ſed quòd ipſe meis occupationibus impeditus, dubitans de tuis, ueritus ſum ne mea ſedulitas forſitan tibi moleſta eſſet, ſi te à grauioribus & ſanctioribus curis inanium lectione literarum auocaſſet. Etſi inanes nunquàm epiſtolæ eſſe ſolent, quæ ut aliud nihil afferant, teſtes tamen ſunt amoris

amoris, & conſeruatæ optimæ uoluntatis. Verùm hoc te-*ſtimonium neq; (ut ego arbitror) tu à me deſideras: neq; ego abs te requiro. ſatis enim noſtra uetus conſtansq; amicitia teſtimonij utriq; noſtrum præbet, eſſe nos inter nos quales eſſe debemus: amiciſſimo animo uidelicet, & conſtantiſſima uoluntate coniunctos.* Ego *ijs proximis menſibus audiui, impreſſos eſſe tua impenſa, & opera, optimos autores* Græcos: *quorum in ſacris literis interpretandis egregia doctrina eſt & autoritas; quo nuntio ualde ſanè lætatus ſum, animumq; tuum priſtinum recognoui propenſum ad bene merendum de artibus optimis.* Quarum *tamen princeps iſta eſt, quæ ad* Deum, *& ad ueram felicitatem eſt directa.* Hoc *ſi ita ſit, quod ego confido eſſe, fretus tua animi præſtantia & liberalitate, peto à te, ut me certiorem facias: ut, ſiue ſit perfectum negotium, ipſis uoluminibus & libris, ſiue in eo ut perficiatur: ſpe propinqui commodi oblectare poſſim.* Nos *hic cōmentarios in* Epiſtolam *ad* Romanos *ſcribimus: opusq; difficile & arduum ita tractamus, ut in eo præcipuè laboremus, quo extare poſſit tibi quod iam pridem ſumus polliciti: obſcuras ancipitesq; ſententias in ea epiſtola permultas noſtra cura & diligentia dilucidiores fore.* Magno *in eam rem animo incumbimus: maiore etiam labore. ſed neq; animus noſter, neq; labor, ſine* Dei *ope quicquàm poteſt.* Ad *eum igitur confugiēdum eſt, omnisq; uerioris ſcientiæ illuminatio ab eo uno poſcenda, ac flagitanda.* De *cætero, ſat rectè nos ualemus, tametſi ingraueſcente iam ætate appropinquantis ſenectutis incommoda incipimus præſentiſcere.* Sed *illa feremus forti animo.* Tua *mihi curæ eſt ualetudo, quam cupio proſperam atq; bonam tibi perpetuò eſſe.* Et *quanquàm dixi paulò antè à neutro noſtrum debere deſiderari mutuum amoris*

&

& beneuolentiæ teſtimonium, quòd illud utriq; noſtrum de altero exploratum eſt:tamen ſi quandoq; ad me ſcripſeris, deq; tua erga me uoluntate certiorem me feceris, nunquàm non maximam capiam ex tuis literis uoluptatem. Hoc ſi tibi erit difficile ipſi, poteris idem per tuos. Omnis enim de te ſignificatio, & de ſtatu tuo atq; incolumitate, deq; recordatione noſtræ neceſſitudinis, ſemper mihi gratiſſima, atq; optatiſſima futura eſt. Vale, & nos dilige. Carpentoracti, VI. Calend. Nouembris, M. D. XXXI.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. IOAN. MATTHAEO GIberto, epiſc. Veronæ S.P.D.

Libros tuos accepi unà cum literis:quorum utrum fuerit mihi gratius, conſtituere ſatis non poſſum. Nam & literæ tuæ beneuolentiam, qua me cōplecteris, mihi declararunt: & libri uirtutem animi tui, illam ipſam priſtinam, quam ego antea in te cognoui:per quam tu ad illuſtrandas, & in honorem prouehendas optimas arteis ſemper fuiſti propẽſus. Ac reliqua quidem duo uolumina Damaſceni & Euthymij mihi grata, illud uerò in Pauli Epiſtolas Chryſoſtomi peroptatum etiam fuit. Quid enim mihi accidere potuit optatius, & rationibus meis magis accommodatum, quàm cùm in eadem me exerceam palæſtra, in qua tantus uir tantopere inſudauit, habere me eum & monitorem, & magiſtrum, cuius doctrinæ & autoritatis neminem poſſit pœnitere? Qui cùm in omnibus operibus ſuis, quæ multa ſunt, uel penè dicam innumerabilia, & fluens ſemper ſit, & dulcis, & ſine labore cultus, ſine deliciarum ſuſpicione nitidus: tum uerò in hoc opere ad ea ornamenta orationis, quæ dixi, neſcio quid plus grauitatis addidiſſe mihi

uiſus eſt. Cui ego palmam in intelligendis, ac enucleandis ſcripturis ſanctis, ſine ulla dubitatione tribuo. Proximus huic mea ſententia Auguſtinus: non ille quidem ingenio minor, nec ad ſcrutandum atq; ad exponendum minus diligens. Sed Græcæ linguæ ignoratio, qua imperfecta Auguſtinus utebatur, uim in eo maximi ingenij, tanquàm uirgultis & uepribus impeditam aliquoties detinuit. Habeo igitur tibi, atque ago, pro iſto tuo munere, & animo erga me, maximas gratias. In quo enim me hortaris, ut in hæc præclara ſtudia incumbam, beneuolentiam tuam mihi oſtendis, in quo uerò opitulare, etiam liberalitatem. Ego uerò magno animo operam do, ut quod opus inchoaueram, id ad exitum perducatur. Sed totis his quatuor menſibus ualetudine aduerſa à ſcribendo fui retardatus. nunc ualetudine recuperata, non committam ut ullum mihi tempus uacuum à literis prætereat. Quòd te multa deterreant, quominus ſuſceptam iſtam prouinciam optimorum autorum in lucem edendorum ſuſtinere poſſe confidas: ego rem totam tuo iudicio examinandam relinquo. Illud tamen confirmo, nihil fieri poſſe præclarius, neq; tuo nomini honorificentius. Meas epiſtolas tibi ſemper gratas accidere lætor: daboq; operam poſthac, ut & ad te ſæpius, & liberiore animo ſcribam. Vale, & nos dilige. Carpentoracti, III. Nonas Maij, M. D. XXXII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. IO. MATTHAEO GIBERto epiſcopo Veronæ, S. P. D.

Reginaldus Polus ea uirtute, nobilitate, & doctrina uir, qua tu optime noſti, cùm reuerteretur in Italiam, priſtinas (ut ego ſentio) conſuetudines doctorum homi-

num, & tuum imprimis conſpectum appetens, ad me diuertit: oſtenditq; mihi eas literas, quas tu ad illum ſanè quàm amicè, eleganterq; ſcripſeras. In quibus erat quoq; *mentio mei & honorifica, & multa. quæ cùm iudicium tuum de me, tum multum magis ſtudium beneuolentiamq; declararet.* Ego uerò, *& ſi ſubito penè aduentu illius, ac feſtinatione diſcedendi occupatus, nec tēporis ſatis ad ſcribendum, nec animi habere poteram: tamen putaui eſſe nefas, illum ad te ſine meis literis accedere.* Itaq; *has continuò exaraui: non tam ut gratias tibi agerem, quòd me aſſiduè in memoria haberes, (etſi illæ quoq; iure optimo tibi à me debentur) quàm ut indicarem tibi, ſummā me ex illis ipſis literis tuis cepiſſe uoluptatem, quòd me abs te intelligam amari.* Quanquàm *hoc quidem minimè nouū mihi accidit, ſed eius tum ſemper iucunda eſt commemoratio.* In quo te *arbitror exiſtimare, me non poſteriores in te amādo ferre partes.* Verùm *harum rerum affirmatio iam toties iterata inter nos, minus fortaſſe in hoc tēpore neceſſaria eſt.* Illud *quod te magis auere ſcire puto, quibus ego nunc in ſtudijs uerſer uidelicet, quid mihi habeam propoſitū, ipſe* Reginaldus *tibi exponere poterit, qui exiguum hoc tempus, quod mecum fuit, totum poſuit in inquirendo percontando, quæ mea ſtudendi, aut ſcribendi ratio, qui animus, quod conſiliū eſſet.* Cui ego planè *omnium mearum actionum cogitationumq; rationē reddidi.* Sed *quod mihi in eo magnæ uoluptati fuit, uideor cognoſſe in illo, cùm ſummū ingenium, & excellentem in Græcis Latiniſq; ſcientiam: tum uerò ſummam in moribus & congreſſum, elegantiā, atq; humanitatem.* Quem *hoc etiam nomine pluris facio, quòd intellexi te ab eo incredibiliter amari: uſq; eò ille de te, & de tuis rebus omnibus & amanter, & honorificè ſemper loquitur.*

Eum

Eum igitur habebis tu ſcilicet, noſq; in deſiderio manebimus & ipſius, & tui, & aliorum multorum: quorum familiaritas, & amicitia, mihi & ornamento erat, & ſolatio. Sed hoc feremus, ut poterimus. Illud tibi de nobis perſuaſum eſſe uolumus, uiuere apud nos perpetuò & memoriã, & beneuolentiam tui, deq; tua mutua erga nos uoluntate nobis uiciſsim exploratum eſſe. Tu ut ſtudia ea urgeas, quæ præclara & eximia maximo animo es aggreſſus, ualetudiniq; ſeruias, ualde te & hortor, & rogo. nihil eſt quod maius, aut accommodatius ad beatam uitam facere poßis. Vale III. Nonas Semptemb. M. D. XXXII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. EGIDIO CARDINALI S. P. D.

SI quantum ex tuis literis accepi uoluptatis, tantum ipſe meis literis exprimere poſſe confiderẽ: nihil aliud agerem profectò hoc tempore, quàm tibi miram quandam ex eis animi mei lætitiam, iucunditatemq; perſcriberem: per quam intelligeres, laboris tui fructum egregiè tibi conſtitiſſe, cùm amiciſsimo tuo, eidemq; tibi deditiſsimo, & utilitatis tantum, & delectationis attuliſſes. Sed quoniã eo onere me oppreſſum iri planè uideo, ſi ſuſcipere nitar, quod perferre non queam, ignoſces mihi, ſi ne conabor quidem id aggredi, quod perficere poſſe deſperem. Illud tantum ſcito, tuis mihi literis nihil accidere potuiſſe optatius: nec ſolùm ex ea parte, qua ad ea quæ quæſiueram & doctiſsimè ſimul, & humaniſsimè reſpondes: ſed etiam ex eo, quòd uidere uideor in illis omnem expreſſam imaginem amoris erga me tui: tanta in illis ſuauitas, tantum ſtudium ſatisfaciendi mihi: tantus & uerborum, quæ ad eam rem faciant,

& optimarum electiſsimarumq; ſententiarum ineſt lepos. Itaque intelligo nunc quidem, atq; experior, meum de tua præſtanti eximiaq; uirtute, ſapientia, bonitate, ueriſsimum ſemper certiſsimumq; fuiſſe iudicium. Nec quòd antea unquàm dubitarim, ſed quia dies, res, euentus, quotidie id magis comprobat. Nam ſi à mediocri uiro, & mediocri dignitate prædito, hæc amicitiæ officia præſtarentur, laudandus ille utiq;, quicunq; eſſet, & in paucorum numero reponendus: rem enim uulgò haud ita multum uſitatam in ſe ipſo oſtenderet. Ab homine uerò ampliſsimo, & omnibus ingenij, eloquentiæ, honoriſq; ornamentis cumulatiſsimo, retineri hæc officia fidelis amicitiæ, & in abſentem amicum nil beneuolentiæ humanitatiſq; prætermitti, hoc eſt mi Egidi uir maxime atq; ornatiſsime, quod in te habet laudis admirationem, non cum aliorum laudibus comparandam. Quantum enim te exæquas inferioribus amicis manſuetudine, beneuolentia, familiaritate, tantum altitudinem animi tui, uirtutis gloria exaggeras. Sed hæc hactenus, ſunt enim maioribus theatris propoſita. Quod ad ea attinet, de quibus te conſulueram, ſatis omnino abs te mihi eſt factum, doleo tamen te tua in eo genere ſcripta deſiderare: quorum uenuſtatē & elegantiam uel ex hoc conijcere poſſumus cuiuſmodi fuerit, quòd illa barbaris idonea uiſa ſunt quæ diſijcerentur. Illud & optarim ſcire, poſtquàm adſciſcunt Moyſis libros Maumethani, num & prophetas ſuſcipiant, multamq; in ueteri lege aſperſam eſſe exiſtiment futurarum rerū prædictionem: & an ipſi quoq; Meſsiam aliquem expectent. Nam uſum quidem uini cur interdixerunt, cùm tantum uxoribus compluribus ducendis, pellicibuſq; habendis, libidini ab illis ſit tributum? Si modò hæc uera ſunt, de quibus cupio à te fieri certior. Ego, ſi mihi optata

optata Deus conceſſerit, efficiam profectò, ut ne te pœniteat aliquantum hoc laboris mea cauſa cepiſſe. Sin autem (ut humana ſunt) mea ſpes me fortè fruſtrata fuerit, tu tamen uirtutis tuæ & officij fructum tecum auferes. Certe quod in obſeruantia, omniq; amore, & meritorum tuorum memoria, præſtari à me tibi, nomini, laudi, honoriq; tuo uſpiam poterit, largè enimuero id & prolixè præſtabitur. Vale. Carpentoracti.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. IO. FRANCISCO PICO, *Mirandulæ comiti*, S. P. D.

SVmma uoluptate affecerunt me literæ tuæ, recognoui enim in illis tuam priſtinam uirtutem coniunctam ſingulari erga me beneuolentia: quarum alteram ſemper in te colui, atq; admiratus ſum: altera cùm me antea delectauit, tum uerò præcipuè in hoc tempore delectat. quo ego abſens liquidius poſſum de uniuſcuiuſq; ſtudio atq; amore erga me, & de amicitiæ fide iudicare. Quam quod in te egregiam eſſe conſpicio, & cæterarum ſimilem uirtutum: cumq; tu is uir ſis, ut tuum de quoq; homine iudicium maximo illi ornamento ſit quem diligas: meritò fit à me, ut ego omnium rerum chariſſimum habeam hoc teſtimonium tuæ erga me uoluntatis. Quamobrem ſcito (iterandum eſt enim) nihil mihi potuiſſe accidere literis tuis optatius. Quòd autem ſcribis perhumanè atq; amanter, te non parum mea tui memoria lætari: eosq; reprehendis, qui tanquàm expertes omnis humani ſenſus, his amicorum beneuolentiæ ſignis atq; indicijs non moueantur: facis iure tu quidem. Quid enim magis eſt hominis, quàm amare uelle, atque amari? Aut qui omnino fructus communis uitæ eſt

dulcior, quàm conuictus & conſuetudo cum præſentibus amicis, inter abſentes mutua recordatio? Sed ego memoriam tui, ne ſi uelim quidem, dimittere ullo modo poſſum. Non enim leuiter fuit impreſſa: nec tu is es, in quo quid non inſigne ſit ad recordandum. Sed cùm & uelle obliuiſci amici ſit nefas: & tu inaudito quodam, & ſingulari genere uirtutis communem laudem & uſitatam multum anteceſſeris: non in memoria ſolum noſtra, ſed in ore, & oculis, & in intimis ſenſibus aſsiduus hæres. Cuperem nunc hîc commemorare, quæ res me impulerunt in admirationem tui, & quàm grauibus de cauſis ſim tibi deditus. Sed quoniam tu homo ſanctus & ſeuerus hæc ipſa contemnis, moderabor ipſe mihi, nec tibi oneri ero. Tantum dicam, hac noſtra ætate, his hominum moribus, adhuc nuſquàm uidiſſe me in ijs qui populis & cœtibus hominum cum imperiô præſunt, uim cum iure, poteſtatem cum modeſtia, religionem cum armis, ſummam rerum atque artium optimarum ſcientiam cum gubernandi labore atq; cura, niſi in te uno eſſe coniunctam: ut qui te ſemel nouerit, idem ſi fiat poſtea tui immemor, facilè etiã probare poßit, eſſe ſe oblitum ſui. Verùm pauca hæc hactenus, quæ tamen uereor, ne tibi nimium multa eſſe uideantur. De commentario meo incredibiliter gaudeo, & operam & ſtudiũ meum tibi probari. Quapropter ego, etſi ſponte mea ſatis in id ſtudium animatus, tua tamen cohortatione, & monitis factus ardentior, enitar poſthac, ut plura præſtare poßim. In quam eueſtigio curam & cogitationem incumberem, ni haberem in manibus ueteres quaſdam lucubratiunculas meas, quas perficere conſtitui, ne omnis anteactæ uitæ labor intereat. His quidem abſolutis, quod breui fore confido, omnis mihi opera in ſacris & rebus, & literis inſumetur. Deus modò

propitius ſit, conabor efficere aliquid, quod ſi non propter doctrinam, quæ in me perexigua eſt, neq; propter uitæ & morum ſanctitatem, à qua ego longiſsime abſum: at propter amorem & ſtudium Chriſtianæ religionis, quo ego ſum maiorem in modum incenſus, afferre nonnihil luminis ad communem uitam & utilitatis poſsit. Sed hæc Deus direxerit, is qui omnia unus poteſt. Ego te mi chariſsime, ac doctiſsime Pice, & amo coloq;, tantum ſcilicet, quantum cùm mea fides, tum tua eximia uirtus poſtulat, & me abs te amari uehementer gaudeo. Habeoq; Gregorio Lilio noſtro gratiam, qui occaſionem hanc præbuerit, & tibi ut ſcriberes ad me, & mihi tibi reſcribendi. Quem quòd foues & ſuſtentas in eius afflictis rebus, facis quidem quod te decet: neque ego habeo exemplum aliud quid deceat, quàm te ipſum præſtantius. Sed & mihi facis gratiſsimum, qui illum non mediocriter diligo. Erit igitur hoc quoque in numero tuorum optimè ſanctiſsimeq; factorũ. Paulus meus, & idem tuus (te enim ſemper ferè habet in ore) mirificè literis bonis deditus eſt: quas etiam ſequuntur mores boni. Itaq; tantos progreſſus facit, ut mihi ipſi magiſtro iudicium eius in meis ſcriptis, non modò exquirendum, uerùm etiam extimeſcendum eſſe uideatur. Eum ego confido (Deus ita conata adiuuet) & meæ, & ueſtrum, qui illius amatis, expectationi cumulatè ſatisfacturum eſſe: atq; in eam partem maximè, quam tu Pice rectè probas. Is tibi refert plurimam ſalutem. Vale, & nos dilige. Ex ſuburbano noſtro Carpentoracti,

IX. Calendas Auguſti,

M. D. XXX.

IAC. SADOLETI EPISC. CARPENT. EPIST. LIBER IIII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. DES. ERASMO ROterodamo, S. P. D.

ANNVS eſt, aut eo plus, cùm binas abs te literas accepi eodem exemplo: quarum quæ poſterius ſcriptæ erant, cùm priores mihi redditæ fuiſſent, eſſet autem in illis tua de mea incolumitate, & opportuno ad meam eccleſiam receptu, gratulatio plena amiciſsimæ uoluntatis: recordor me tum, ut noſter amor ferebat, diligenter tibi reſcripſiſſe. Pòſt mihi allatæ ſunt alteræ unà cum Pſalmo L X X X V. *& tua eius interpretatione: cuius ego lectione mirificè fui delectatus, tuamq; illam admirabilem ingenij uim, & copiam, in eo etiam recognoui. Sed quo minus tibi de eo tum aliquid ſcriberem, fecit occupatio, & par quidem meus labor: quem ego in interpretando Pſalmo* X C I I I.*paulò antè ſuſceperam. Sed neutiquam par tuæ facultas, neq; æqua ingenij aut doctrinæ uis, per quã celeriter opus à me inſtitutũ abſoluerem. Sum enim in hunc uſq; diem, ut uides, retardatus. Sed poſtquàm tandem confeciſſem, nihil habui antiquius, quàm hoc quicquid eſſet quod elucubrauerã, continuò ad te mittere:* χάλκεον ἀντὶ χρυσέων *uidelicet. Sed tamen ſiue tibi id probaretur, ut ſingularem animi uoluptatẽ ex hominis omnium doctiſsimi ac mihi beneuolentis iudicio caperem, ſiue non probaretur, præceptis tuis atq; doctrina in poſterũ melior fierẽ. Quorum utrum malim, & utrum mihi utilius ſit, non queo ſatis*

conſtit

conſtituere. Approbatio forſitan iucundior ſit, quæ ſit ab amico fideli eruditoq; profecta: emendatio certè utilior. Itaq; te uehemēter oro, atq; rogo, ut ſi quid duxeris reprehendendum, aut quoniam erunt opinor multa, quæ tibi homini acutiſſimo minus placebunt, ne parcas agere mecum ingenuè ac liberè: fidemq; amicitiæ, quam perſanctè coli à te non dubito, in hac re mihi potiſſimùm præſtes: hocq; ſic ſtatuas, tuum mihi iudicium in utramuis partem gratum atq; expectatum fore. Ego de tuo Pſalmo, ac de cæteris, quæ in hoc genere plura, præclaraq; edidiſti, & quotidie edis, cùm ingenium, & copiam, & facilitatem tuam mirari ſoleo: tum animi uirtutem, atq; conſtantiam: quod plurimis æmulis tuæ laudi obtrectantibus, ab inſtituto labore minimè deterreris: ſtudesq; quotidie magis, ut bonis & literis, & moribus per te conſulatur: in quo tua ſcientia & egregia uoluntas maximis mihi uidetur laudibus ad cœlum extollenda. Vnum eſt quod optarim, (quid enim me prohibet idem officium amici præſtare tibi, quod ego abs te requiro?) unum eſt, inquam, quod uelim, idq; tibi uehementer ſuadeam, ut à cōtentionibus omnibus te auoces: & aliqua in ſcribendo prætermittas, quæ ut non ſint à uera pietate abhorrentia, contra tamen inueteratas populi opiniones, & quorundam hominum, ſiue etiam ordinum ſtudia tendunt: quibus ſe non opponere maioris arbitror fore grauitatis. Quid enim te cogit hominem in omni doctrina ſummum, cum longè imparibus quaſi altercando, & iurgijs concertare? cùm præſertim ſacrarum ſcripturarum paratus campus ſit, latè in omnem partem patens: ubi te ad tuum arbitrium exercere, & omnes in eo ingenij tui diuitias explicare poſſis: quas admirentur homines, non de quibus litem tibi intendant. Equidem quicquid ſcribo, ſcri-

bo animo optimo, atq; amiciſsimo: & quòd maiorem in modum cupio, tantam uirtutem, quanta in te eſt, ab omni non dicam labe, ſed ſuſpicione labis etiam apud uulgus alienam eſſe. Verùm hæc tu melius. Nos mi Eraſme *quantum poſſumus, uterq; pro uirili parte, feramus opem labenti fidei Chriſtianæ, quæ ut uides ipſe, non ſolùm uitiorum in hoc tempore dominatu, & multitudine facinoroſorum hominum, quibus omnia redundant, ſed externis domeſticiſq; hoſtibus, omnibuſq; & bellorum & impietatis machinis oppugnatur: eſtq; ad cadendum procliuis, niſi eam, qui unus omnia poteſt, fulſerit & ſuſtinuerit* Deus. *Cui quidem* Deo *ac domino ſi gratiam eam, quam debemus, conabimur referre: & beatam ipſi inueniemus uitam: & cæteris noſter non inutilis erit, neq; infructuoſus labor. Quanquàm tu quidem hortatione non indiges. Nos ut locum noſtrum ne deſeramus, debemus magis prouidere. Sed de his ſatis. Tu ualebis, noſq; diliges, tibiq; perſuadebis, eſſe nobis maximæ curæ & quietem, & dignitatem tuam. Vale etiam atq; etiam mi* Eraſme. *Amerbachio noſtro plurimam ſalutem, à quo crebriores literas deſidero. Carpentoracti,* Pridie Idus *Februarij,* M. D. XXX.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. DES. ERASMO ROterodamo S. P. D.

TVum de meo Pſalmo *iudicium, tanquam profectum ab homine omnium doctiſsimo, & uiro maximo, magna quidem animum meum uoluptate affecit. Sed cùm tui nominis autoritas mi* Eraſme *eiuſmodi ſit, ut breuis tua commendatio pro inſigni laude cæterorum omnium ualere debeat facilè perſpexi, quo plùs tu in laudes dixiſti meas,*

quàm

quàm quod mei ingenij tenuitas ſuſtinere poſſet: tum id abs te amori in me tuo fuiſſe datum, & tuæ præſtanti eximiæq; humanitati: in qua tu mihi uideris iam uelle, ſicut in optimarum artium tractatione & ſcientia, omnibus nobis anteceller e. Etenim ſi meus frater germanus eſſes, quî potuiſti magis, aut oſtendere lætitiam animi tui, quàm ex mei ingenioli partu, qualicunq; illo quidem, percepiſti: aut tuam erga me beneuolentiã declarare: in quo ipſo utiq; apparet & extat quædam rara omnibus ſeculis naturæ tuæ probitas, & ſingularis integritas, nullo infuſcata obtrectandi ſtudio. Quod tamen eſt ueræ atq; perfectæ uirtutis proprium: cuius qui compotes ſunt, cùm ipſi ſibi confidant, alienas etiam ſolent uirtutes exoſculari. Sed ego me indignũ tuo iſto de me teſtimonio arbitraturus ſum, ſi tibi conceſſero, ut tu in me amando priores partes feras. Non enim aut ita tardo ingenio ſum natus, ut non cognoſcam, quid requirant præſtantiſſimæ uirtutes tuæ: aut ita ingrato, ut tuæ optimæ erga me uoluntati non parem gratiam reddam. Sed quoniam hæc factis melius præſtanda ſunt, quàm uerbis: ſed hactenus de eis dictum. Pſalmum tuum mihi redditum, cùm in prandio eſſem, & aliquot graues uiri mecum unà eſſent, auidè perlegi, curſim uidelicet, nec potui illum retinere quin mihi extorqueretur è manibus: tanta eſt cunctorum legendi tua cupiditas. Itaq; expecto dum eum deintegro legam. Quantum tamen ex illo primo aſpectu percipere potui, duæ me res in eo eximiè delectauerunt. Vna, quòd ubiq; ferè, & omnibus in locis, ſtimulis quibuſdam pietatis, ac religionis ex uerbis tuis animũ meũ pertentari ſentiebam: ita dulcis, & pia, & omneis deliniens ſenſus fluebat oratio. Altera, quòd tu certè in hoc genere factus es conſtantior aduerſus ineptorum hominum moleſtiſſim

ſtiſsimas garrulitates non tam refutandas, quàm contemnendas. Quod ego te prioribus literis cùm hortabar, iccirco mi Eraſme faciebam, quòd tuæ me dignitatis ſtudium & cura ſtimulabat. Quanquàm enim (ut tu ſcribis) altius uitijs dormientes inclamare aſperius aliquando ſit neceſſe: tamen id ita agere, ut non à ſtomacho neque ab iracundia illiuſmodi reprehenſio profecta eſſe uideatur, ſi cuiquam, tibi profectò conuenit. Difficile omnino eſt, uel potius inuſitatum, non commoueri cùm odiosè ſunt qui obſtrepant: & quò ipſi aliquid ſibi inanis gloriolæ aucupentur, inutilibus diſputationibus tanquàm gladiatorijs libellis laceſſunt ampliſsimos uiros. Sed ad tuam cæterarum laudum omnium excellentiam hanc quoque accedere decorum tibi eſt, ut eos uel negligas, uel ſi obiurgandi ſunt, paterno quodam admoneas affectu, quando tu quidem in ſacris literis, ad antiquum decorem ſplendorem'que reuocandis, & omnium noſtrum, & huius ſeculi es pater. Illud item cenſuerim, cùm iam accepta uulgò quædam ſint, quæ ſuapte natura ita redolent pietatem, ut ſolùm in eis, quod nimium eſt, ſubaccuſari poſſe uideatur, (cuiuſmodi eſt quorundam Sanctorum ueneratio, & picturarum crebritas) non eſſe popularibus ſtudijs obſiſtendum. Non quin multò ſit rectius figere in Chriſto cogitationum ſummam: ſed neque iſta à fide noſtra aliena ſunt, & non queunt omnes ad ſublimiora illa facile aſcendere. Hæc ego temerè ſcribo fortaſſe, & parum conſiderans quis ad quem. Sed ignoſce, mi Eraſme, audaciæ meæ. Summus quidam & incredibilis meus in te amor me cogit uti libertate in amicitia propè ad temeritatem: quanquàm tu quidem pro tua ſumma benignitate in bonam partem accipis. Sed ego ne ſim ſaluus,

ſi quicq

ſi quicquam aliud ſpecto, niſi quietem, & dignitatem, & amplitudinem tuam: quam ſemper tutatus ſum, & quantum in me fuit, etiam affectam præmijs, atq; ornatam eſſe uolui. Itaque recordor, me quondam Pontifici Maximo, *ei qui nunc eſt, ſuaſorem fuiſſe, ut tibi inſigne ſacerdotium quoddam in* Germania *traderet. Quod ille, qua bonitate eſt & ſtudio erga homines doctos, erat facturus, niſi certi contradixiſſent: hacq; aduerſus te nixi calumnia, bonum animum* Pontificis *in aliam uertiſſent partem. Stunicam autem hominem doctum meditantem aduerſus te ἀντιφωνήματα quædam, autoritate, & precibus ab ea uoluntate ſententiaq; deduxi: nec quoad ego manſi* Romæ, *quicquam ille in te ſcribere eſt auſus. Quid ergo eſt? ego quòd in hoc recente pſalmo duarum illarum rerum, quas notaui, alteram uideo penitus prætermiſſam, alteram leuiſſimè tactam, mirificè ſum tua moderatione animi & prudentia delectatus.* Nam *cætera tua in illo & admiranda, nec noua, orationis ſplendor, grauitas, copia, rerum quæ tractantur in eo, uarietas, ac dignitas, & quidem triplicata ſerie: ut perſpicuum ſit, orationis theſauros non exhauriri apud te, tanquàm collectos, ſed ſemper ſcatere.* Atq; *ego cùm meum dicendi genus comparo cum tuo, aſpicio planè me ſerpere humi, & nimis familiariter illa diuina tradere, quæ tu μυστικώτερα eſſe facis, & ea in ſua ueneratione grauitateq; conſeruas.* Et *tamen quicquid ſumus ego atq; tu, à* Deo *ambo totum obtinemus: in quem grati eſſe, eiuſq; honori & gloriæ perpetuò inſeruire debemus.* De Heſichio *quod quæris, habueram pſalmorum Græcum librum, uetuſtate inſignem: in eo procemium* Heſichij *luculentè ſcriptum in eam ſententiam, ut probare conaretur omnes pſalmos* Dauidis *eſſe.* Is *liber mihi cum cæteris*

omnib

omnibus perijt. Reliqua ſunt apud me Græca collectanea in pſalmos incerto autore: ſcripta non tam copioſè, quàm eleganter: quibus præcipuè utor. In ijs interdum citatur Heſichius. Sed ego cùm illa legi, & Latinorum aliquos de eorum numero quos prædicas: non tam illorum explanationem ualde ſequens, quàm ſpiritui ſancto permittens me totum, feror quacunq; me ille uocat: cuius utinam ut ſpiritualis in me homo, ſic etiam corporalis templum idoneum eſſe poſſet. Sed crede mihi mi Eraſme, noſtra nobis non parum adhuc obeſt infirmitas. Deus autem omnium potens, qui tibi labores, & ſolicitudines, & affectam ualetudinem dat: quis ſcit, an maiore tuo bono id faciat, quàm ſi quietem tibi & molle otium præberet? equidem confido ita eſſe, nihilq; mihi laborioſa ſolicitáq; uita, ſed quæ cum Deo prorſus coniuncta ſit, uidetur reuera fieri poſſe felicius. Germanicæ nationi bene ſit: amo enim gentem totam, digniſsimamq; arbitror, quæ in uera tuenda ac propugnanda religione, ſuorum maiorum gloriam conſequatur: cui qui obſunt, & contaminant patriæ ſuæ decus, ad bonam eos mentem conuertat Deus. Tuæ in Pſalmum meum annotationes mihi gratiſsimæ: itaq; cogito magnam partem illorum mendorum tollere: nam aliqua ſunt, quæ autoribus optimis nituntur. De me mi Eraſme, ſic tibi perſuadeas uolo: quanquàm ego tenuis ſum, & magnis à fortuna detrimentis mulctatus: nihil me tamen habere, quod non tuum æquè uelim eſſe ac meum. Neq; in hoc ſolum, ſed in omni tua dignitate atq; fama conſeruanda hoc ſum animo, ut ſponte per me ipſe, & abs te monitus, ſummam tibi fidem in amicitia ac beneuolentia ſemper ſim præſtaturus. Vale. XIIII. Calend. Octobris, M. D. XXX. Carpentoracti.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. DES. ERASmo Roterodamo,

S. P. D.

QVòd literæ meæ ad te tardiſſimè perferantur, planè moleſtum mihi eſt. Cuperem enim illas maturè reddi: nec tam, ut te delectarent, quod tu humaniſſimè atq; amiciſſimè fieri ſcribis: quàm ut meum tibi officium celeriter eſſet cognitum. Tuas quidem tertio Calend. Martij datas, ineunte Maio accepi. In quibus quòd mihi de ualetudine proſpera gratularis, equidem libēter accipio hanc gratulationem tuam, tui amoris eximij erga me teſtem. Veruntamen ſcito à medio Nouembri uſq; ad Aprilem extremum minus me commodè ualuiſſe. Itaq; toto hoc tempore & intermiſſa noſtra ſtudia conticuerunt, & ego nihil dignum uiro potui exequi. Ad meam nunc tamen priſtinam prouinciam ſum reuerſus, de qua antè ad te ſcripſeram, ut commentarios in Pauli epiſtolam ad Romanos cōſcribam. Quod opus etſi difficillimum omnium eſt, ſicuti & tu ſentis, & ego re ipſa experior: tamen animo non deficio. Vtinam ſic euentum meorum conſiliorū fortunet Deus, quemadmodum à mea parte nihil neq; laboris deerit, nec ſtudij. Accidit autem mihi peropportunè, ut nanciſcerer diui Chryſoſtomi commentarios in omnes Pauli epiſtolas Græca lingua impreſſos: qui mihi domo ab epiſcopo Veronæ miſſi ſunt: quorum ego famam, uel uolumen etiam ipſum ad te puto perueniſſe. Cupio quidem certè, ut quod tunc tibi defuiſſe ſcribis, cùm hoc idem opus eſſes aggreſſus, id nunc ſuppetat, ſi fortè tibi libeat quæ iamdiu exorſus fueras, ea nunc pertexere. Frobenianam operam non repudiabimus, cùm tempus erit excudendi: præſertim te tanto autore,

tore,

tore, ut res rectè geratur curam adhibente. Sed mihi magis, mi Eraſme, tuo iudicio erit opus, quod ego ſemper maximi feci, & facturus ſum. Res ardua eſt, ego difficiliter & tardè ſcribo. Nouos etiam, neq; eos paucos, inuenio ſenſus: qui boni ſint, an ſecus, (ego enim mihi ipſi non ſatis fido) talium uirorum, qualis es tu,(ſi tamen aliqui tales)iudicium exquirendum mihi eſt. Tuum certè imprimis,qui aut unus, aut præcipuè in hoc genere ſcribendi non doctrinam modò, quæ in te ſumma eſt, ſed copiam etiam & dignitatem orationis adhibuiſti. Baſilium Magnum ſua loquentem lingua exiſſe à te, & in manus hominum diuulgatum eſſe,uehementer gaudeo. Nam quòd mihi à te ſit inſcriptus, id maius eſt tui de me iudicij teſtimonium, quàm ego expectaſſem: aut quàm me dignum eſſe arbitrer. Sed tua humanitas & beneuolentia eiuſmodi, ut non quid me accipere,ſed quid te dare oporteat,potius expendas. Equidem maximas tibi de eo gratias habeo agoq;, etiam relaturus ſi occaſio fuerit. Te ita crebrò, & à tam multis peti, & mirum ſanè mihi, & permoleſtum eſt: nec uideo quæ ſit cauſa, niſi fortè ea, de qua iampridem ad te ſcripſi: extimatio tua uidelicet, quæ in tam alto ſita eſt loco, ut omnibus flatibus inuidiæ propoſita eſſe uideatur. Nam qui in hanc theologiæ palæſtram nomen ſuum profitentur, quò ſibi de principio commendationis aliquid in uulgus quærant: nomen eligunt clariſsimum, in quod inuehantur: auget deinde rixam ipſa contentio. Sed ego ſi iſto loco eſſem,una ſemel defenſione,in uniuerſum omnibus reſponderem: partim iuuentæ facta conſiliaq; excuſans, ſi quid fortè eſſet à me in illa ætate liberius ſcriptum: partim etiam modeſtè prudenterq; retractans, quæ eiuſmodi eſſent: ut etiam ſi non uerè, at ſaltem uerisimiliter

militer anſam aliquam poſſent præbere obtrectantibus: quod ſummos doctores ſanctiſsimos homines cernimus feciſſe. Poſtremò uerò, omnem ſenſum meum de fide catholica ita exponens, ut non poſſet cuiquam eſſe dubium quid ſentirem: hoc opere edito, perenne mihi ſilentium ſuſciperem aduerſus maleuolos, quorum inſolentiam iniquasq́ue calumnias, cùm res ipſa & ueritas, tum tua excellens fama, uirtusq́; refutaret.. Sed ego hæc non tam monendi tui cauſa loquor, (non enim tu eges monitore) quàm teſtificandi ſenſus & animi mei. Oecolampadium extinctum, utinam poſſem dolere iure. Sic enim literæ & doctrina hominis poſtulabat, niſi extitiſſet ille in alio genere pernicioſus. Pſalmum tuum auidè expecto, eumq́; perlegere cupio. Epiſtolarum tuarum uolumen audio exiiſſe, Lugduniq́; haberi: id ego miſi qui mihi emerent. Tu interea, mi Eraſme, ſi nos diligis, da operam ut ualeas, & ſuſtentes ætatem iſtam tuam ijs, quibus ſoles, optimarum artium ſtudijs, & conſcientia rectorum conſiliorum. Nos qui te plurimum amamus, nullo unquàm loco deerimus, nec famæ, nec laudi, nec uoluntati etiam tuæ. Vale. Carpent. VIII. Idus Maij, M. D. XXXII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. DES. ERASMO Roterodamo S. P. D.

IS qui tibi has literas reddidit, minus mihi ſanè cognitus eſt: neque ego hominis mores, naturamq́; perſpexi. Sed cùm adiiſſet ad me, diceretq́; ſe celebritate famæ, & amore quodam nominis tui commotum, uelle ad te proficiſci, ut ſub te magiſtro lautioribus literis operam daret: non potui non probare hoc eius conſtitutum: nam & rem pul-

cherrimam, & doctorem præſtantiſsimum appetere mihi uiſus eſt. Proinde *petenti à me commendatitias literas, libenter conſeruaui conſuetudinem meam: & in his, quæ ad humanitatem pertinent, facilem ei me præbui.* Commendo *tibi eum igitur: ſed ita, ut cùm ipſe de eo feceris iudicium, dignumq́; ſtatueris, quem in amicitiam tuam recipias: tum eum ſic adhibeas, & benignitate tua complectare, ut quod ſine ullo tuo incommodo fiat, aliquem ipſe fructum ſui huius rectiſsimi ſtudij conſequatur.* Ego *poſteaquàm ad te proximè reſcripſeram, biduo illo aut triduo accepi libellos tuos, quorum iam bonam perlegi partem: imprimisq́; ſum tuis defenſionibus aduerſus illos obtrectatores tuos mirabiliter delectatus. ſummam enim illæ doctrinam, & illam, quam ego maximè probo, egregiè redolent animi moderationem.* De *Baſilio iterum ago tibi etiam atque etiam gratias: quòd me ad eorum numerum, quos tui ingenij monumentis illuſtrare uoluiſti, aggregare dignatus es.* In *quo ſi tibi non par opera rependetur à me, at mea æqua certe tuæ iſti præſtanti erga me uoluntati reddetur uoluntas.* Vale *mi* Eraſme, & Amerbachium *noſtrum meis uerbis ſaluta.* Iterum *uale.* Carpentoracti, VII. Idus Iunias, M. D. XXXII.

IAC. SADOL. EPISC. CARP. D. ERASMO ROT. S. P. D.

Noli amabò putare, mi Eraſme, *quicquàm mihi eſſe, aut gratius tua erga me beneuolentia, aut iudicio grauius.* Itaque *& quicunq; iſtinc ueniunt, tuumq́; modò nomen, & nuntium de te aliquem ad nos perferunt, libentiſsimè à me accipiuntur: eoq́; etiam magis, ſi quod afferunt monumentum tui præſtantis ingenij, præclaræq́; in rem*

rem & pietatem Chriſtianam operæ, ac uoluntatis, qualia ſæpe multa à te proficiſcuntur: ut tibi moleſtũ eſſe nõ debeat, illos tenui à me munuſculo affici, qui id laboris mea cauſa ſuſcepere. Et de tuo iudicio (ita mihi diuos omneis opto eſſe propitios) in ea ſum ſententia, ut nihil meorum mihi probari poßit, quod ad religionem quidem, & ad literas ſacras pertineat, ſi non id antea tibi ſit probatum. Quapropter cùm confeciſſem commentarios in Pauli primam epiſtolam (quo labore, & quibus uigilijs, non dico, ſatis enim cognita tibi eſt illius Epiſtolæ obſcuritas) ſtatueram aliquot menſeis quieſcere, totumq́; me ab illa cura & cogitatione auertere: ut deinde recens, atque nouus ad meam recognoſcendam, & accuratius expendendam lucubrationem accederem. Qui tamen mos & mihi conſuetus eſt, & à uiris doctis ſolet uſurpari. Eratq́; mihi in animo, neminem omnino participem facere, antequàm ipſe probaſſem. Sed cogitans caſus humanos, & quanto mihi mœrori ac detrimento eſſe poſſet, ſi qua aſperior fortuna, quæ in utrunq; noſtrum profectò habet poteſtatem, commercium inter nos hoc literarium peremiſſet: librum è tribus primum, qui erat deſcriptus, dedita opera ad te miſi, in quo maxima quidẽ ſunt & pulcherrima fidei Chriſti myſteria. Quem peto à te mi Eraſme, & pro inſigni ac mutua beneuolentia noſtra rogo, eo animo ut legas: uti ita ſtatuas, melius mihi abs te multò conſultum fore, ſi reprehenderis in eo, quæ tibi reprehendenda eſſe uidebuntur, quàm ſi laudaueris, ſi qua erunt laudanda. Auſus equidem ſum, id quod uidebis ipſe, ab itinere cæterorum, iam diu trito atq; uſitato, deflectere: aliaq́; quadam ingredi uia, quæ mihi uiſa ſit magis emergere ex fluctibus quæſtionum, fortiusq́; & ſplendidius ad ueritatem contendere:

Deumq́;,ut mihi adeſſet,ſemper precatus ſum. Sed falli tamen poſſumus. Quamobrem mi Eraſme, *omnis in te ſpes mihi eſt,tuum iudicium quod tu modeſtè imminuis,ego autem plurimi facio,idq́; non iniuria, nunc mihi quidẽ ipſum perfugium & portus eſt,& totius mei laboris expolitio. egoq́; in te uno,tuoq́; in me amore,ac tua ſpectatiſſima uirtute,& doctrina acquieſco. Illud te nolo ignorare, deeſſe non pauca in hoc libro,quæ tunc adijcientur,cùm opus totum acrius examinandum reſumpſerimus.* Nam *& multa in eo explicatius diſſerenda ſunt, quàm nunc expoſita ſint: & collecta ex ſacris literis teſtimonia aliquot ſanè opportuna atq; illuſtria tum ſumus addituri, cùm de uulgando opere cogitabimus.* Nam *nunc quidẽ huic parti, quã ad te miſimus,ne lectionẽ quidẽ adhibui: ueritus ne correctionibus ac lituris ante tẽpus implicarer,quãdo omnẽ eiuſmodi curã (ut dixi) in aliud tempus reieci. De impreſſione nihil mallẽ,quàm id quod tu mihi conſulis, ut apud* Frobenium *trãſigeretur res:certus enim ſum,nuſquã melius.neq; ſumptu permouerer,ſed pudore quodã afficior propter bonitatem & modeſtiã Gryphij,qui mihi totus deditus planè eſt.* Q*uanquã erit hac quidẽ de re ſpatiũ deliberandi. Illud te ſummè oratũ uolo,ut hãc partẽ cõmentariorũ ita oſtendas cui uoles,ut nemini omnino deſcribẽdi copiã facias:res enim nondum planè perfecta eſt.* Ego *& familiariter ago tecũ,et me id tutò facere poſſe arbitror: ſumma enim mihi eſt & de tua humanitate opinio, & de integritate fides.* Q*uãobrẽ ſi quid tibi oneris impono,id ea mẽte facio, quòd tibi uolo eſſe perſuaſiſſimũ,nihil tibi eſſe uiciſſim in omnibus rebus tuis, & opera mea, & beneuolentia paratius.* Declarationes *tuas, etſi magnopere probaui prima illa lectione,ut ad te ſcripſerã,tamẽ de integro legam: nec dubito, quin*

to, quin ſim omnia in illis, quæ à te commutata ſint, melio-ra ex bonis facta reperturus. Legi commẽtarium in Sym-bolum, quo mirificè delectatus ſum. Os enim profectò ob-ſtructum iam eſt litigioſis hominibus, & ſibi iniuſtam lau-dem ex obtrectatione aliorum quærentibus, quos tua ex-cellens uirtus & autoritas ſatis per ſe ipſa refellit. Vale mi optime Eraſme, & noſtri memoriam retine, qui nun-quàm tui eſſe immemores poſſumus. Ad Amerbachium no-ſtrum do literas, cui lucubrationem meam uel imprimis oſtendi uolo. Iterum & ſæpius uale. Carpentoracti, v. Idus Iunij, M. D. XXXIII.

IAC. SADOL. EPISC. CARP.
D. ERASMO ROT. S. P. D.

DIu eſt cùm ego nihil de te, ne rumoris quidem, accepi. Quòd ſi tu ades in eiſdem locis, in quibus ſolitus es, tibiq́; commoda ualetudo eſt, ſicuti cupio equidem, & ſpe-ro, nonnulla de eo me tenet admiratio. Hominis enim πολυθρυλλήτȣ, καὶ πολυγραφωτάτȣ *non eſt uſitatum hoc ſi-lentium. Sanè nos poſt librũ illum tuũ de Concordia eccle ſiæ nihil aliud accepimus, quod ab Eraſmo ſcriptum eſſet. Itaq; non ſine aliqua ſumus ſuſpicione, ne aut minus fortaſ-ſe ualeas, aut in Belgas tuos profectus ſis. Videbare enim in literis tuis poſtremò ad me ſcriptis, ſignificare, te id co-gitaſſe facere. Quod ſi ita eſt, mi Eraſme, quæſo, ut certio-rem me de tuo omni ſtatu facias, qui pendeo animi, donec exploratum aliquid de te habuero: nam mihi tua ſalus & tranquillitas mirabiliter cordi eſt. Non dedit nobis fortu-na, ut in eiſdem locis uiueremus: quod utrique noſtrum, arbitror, mihi quidem certè fuiſſet optatiſſimum. Potuiſ-ſem enim apertius tibi, atque illuſtrius, omnem meum ſen-*

ſum & animum declarare. Sed quoniã id præterijt, actum ne agamus, ut dicitur, animos certè uirtus dedit in amore conſentientes: in qua tu multo præſtantior, maiores autem meæ partes ſunt, te ſummum uirum colendi, & diligendi. Tanquam igitur ad hominem omnium tibi amiciſſimum, ut de tuis rebus omnibus interdum ſcribas, uehementer te rogo. Mei in Paulum perfecti commentarij ſunt: itaque eos propediè cogito edere. In ijs plurimum mihi opitulatæ ſunt correctiones illæ tuæ, quas in primum librum adhibuiſti. Vellem idem in reliquos feciſſes, maximo mihi emolumento ea res fuiſſet. Sed fortuna nobis diſiungendis, multis meis & magnis inuidit iucunditatibus: cui quidem à nobis non poteſt obſiſti: ea enim ſummas frangit infirmatq; opes, nedum meas. Sed quod ad rem pertinet, potes perſpicere mi Eraſme ingenij tarditatem & imbecillitatem mei: qui tanquàm καλλιπίδης diutino curſu cubitum uix proceſſi, ut ex hoc quoque maior tibi à tua incredibili nauitate & induſtria uoluptas pariatur. Verùm hæc hactenus. Te mi chariſſime atque optime Eraſmè oramus, ut ſemel amorem erga nos abs te ſuſceptum conſtanter & perpetuò tueare. Vale. Carpentoracti, Calend. Nouemb. M. D. XXXIIII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. BONIFACIO AMERbachio *Baſilienſi* S. P. D.

NOlo te uereri, mi Amerbachi, ne tuæ literæ mihi aut intempeſtiuæ unquàm, aut minus gratæ ſint, cùm eas ego libentiſſimè legam, tuamq; in illis bene cognitam mihi modeſtiam ſemper mihi intueri uidear. Quamobrem nulla te à ſcribendo eiuſmodi ſuſpicio retrahat, dum id tibi

commod

commodum alioquin ſit: ſemperq́; ita exiſtimes, te mihi quoties ſcribis, toties rem gratam facere. Tuam de cœna Domini ſententiam, & cognoſſe mihi iucundum fuit, & eandem ego uehementiſſimè probo, illudq́; præterea adiungo, Tot ſeculorum perpetuam conſuetudinem à communi Eccleſia uſurpatam, non ſine approbatione ſpiritus ſancti tantum roboris habere potuiſſe: cùm præſertim tot ex illo numero ſanctiſſimi uiri extiterint, qui gratiam ſuam & amicitiam cum Deo miris rebus et multis ita declararint, ut dubium de eo eſſe non poſſet. Qui certè impij, nefarijq́; fuiſſent, & ab Deo penitus alieni, ſi panem pro Chriſti corpore, & rem prophanam pro rerum omnium effectore ſumpſiſſent ſibi adorandam, atque colendam. Quibus ipſe Oecolampadius profectò nec ſanctitate, nec doctrina fuit par. Atque is antequàm excederet è uita, cùm audiſſet parteis ſuas, hoc eſt eorum qui impiè de ſacramento corporis Chriſti ſentiebant, aduerſo prælio afflictas, quod prælium non humana ui, ſed numine omnipotentis Dei confectum eſſe conſtaret: ſi conuerſus eſt ad meliorem mentem, eius doleo morte: doctus enim ſanè uir, & bonis literis apprimè erat ornatus: etſi ego nunquàm illi magnam eruditionem in theologia tribui. Sin autem aduerſus Deum præſtitit contumax, equidem nunquàm cuiuſquam malo lætabor: uerùm non iniquo animo feram, ſementem tantæ prauitatis è medio ſublatam eſſe. Vtinam iſti ciuitati, & ciuibus in ea omnibus, rectus inſideat in fide catholica ſenſus: quorum ego alteri, propter nomen & nobilitatem urbis, alteris ex pietate charitateq́; Chriſtiana ualde amicus ſum. Qui ſi me audire uolent, quod illis tu meis uerbis (ſi uidebitur, & ſi occaſio dabitur) licebit dicas, maiorum ſuorum potius in tuen-

da uera religione Chriſti laudem, quàm temerè nouantium res bene conſtitutas, inſaniam pergent imitari. Opera quæ ſcribis Eraſmi ualde auidè expecto, nec dubito cæteris futura ſimilia: hoc eſt, plena doctrinæ & ubertatis. Quòd mihi Baſilius tantus autor fuerit inſcriptus, habeo equidem magnam uobis gratiam: ſed tamen alius erat quærendus potior, qui tali munere honeſtaretur: nam ego ingenuè loquor, non huius mihi dignitatis conſcius ſum. Tuam tamen, & Eraſmi mei beneuolentiam agnoſco, eamq́; gratiſsimam habeo: quam ego pari compenſo uoluntate. Vale. Carpentoracti, VIII. Idus Maij, M. D. XXXII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. GERMANO Brixio S. P. D.

SVperioribus diebus, cùm per incertos tabellarios literas à te accepiſſem: in quibus neq; locus unde illæ datæ, neq; dies erat aſcripta, etſi ex orationis tuæ filo ſtyliq́; elegantia, tum etiam amoris ſignificatione aduerſum me, non mediocrem cepi uoluptatem: tamen diu ſuſpenſo animo fui, quid'nam mihi in tali re faciendum eſſet, cùm ad reſcribendum quidem officium me impelleret: quò autē, aut per quem literas ad te darem, nullū conſiliū capere ſat certum poſſem. Pòſt uerò diligentius mecum meditatus, et illā faciens coniecturam, tales uiros, qualis es tu, Lutetiæ Parrhiſiorum libentius ſæpiusq; commorari: propterea quòd illa ciuitas ampliſsimum eſt doctorum hominum domicilium, literas eò miſi: ubi ſi te illæ reperiſſent, eſſet & officio meo, & animo ſatisfactum. Sin minus ibi te offendiſſent, meq; in eo opinio mea & coniecturæ ratio fruſtrata eſſet: per Budæum tamen ad te, ubicunq; eſſes, mitterentur.

Cui

Cui homini doctiſsimo atque optimo, tu ſimili uirtute & doctrina præditus, incognitus certe eſſe non potes. Verùm quòd mihi in literis tuis gratularis, quòd me, quem diu antè mortuum exiſtimaſſes, repente non modò uiuere, uerùm etiam dignitate atque honore auctum eſſe audiſſes: gratulatio tua, ut quæ ab optimo proficiſcitur ánimo, ſanè mihi probata eſt. Sed tu ſi unam illam eſſe mortem arbitraris, qua qui naturæ & mortalitatis conditioni ſatisfacit: planè nondum mortuus ſum, neque ſupremum fati diem adhuc executus. Si uerò grauiorem & ueriorē putas mortem, cùm quis cogitur alieno uiuere arbitrio, non ſuo: ſanè & mortuus fui, & reuixi poſteaquàm in hunc portum otij & tranquillitatis ſum peruectus. Scito enim me his quinque annis, poſteaquàm uidelicet Romanis *relictis rebus, in meam eccleſiaſticam prouinciam me contuli, ſolis guſtaſſe qui ſint fructus ueræ uitæ, nihilq́; expertum fuiſſe poſteà quod pœnitendum mihi eſſet.* Quare *tu ſi* μυστικῶς *gratularis mihi, habes lætandi de amico & gratulandi cauſam. Sin autem uulgari conſuetudine uerbi locutus es: en tibi amantiſsimum tui hominem non modò non mortuum, ſed uiuentem nunc quidem beatius quàm antea: cui iſta ipſa dignitatis acceſsio, qua te gaudere dicis, utinam illa non magis oneri, quàm honori eſſet. Sed tamen quoniam diuino numine in hoc loco poſiti, & in hoc honoris gradu locati ſumus: demus operam, quoad poſſumus, ut noſtra eidem* Deo *& opera parata ſit, & uoluntas.* De *te autem ipſo mi* Brixi, *quando ex eorum hominum numero es, quos ego colere & complecti ſtudioſè ſoleo, dediſtiq́; mihi per literas tuæ & doctrinæ & humanitatis ſpecimen: ſic me exiſtimare puta, te eſſe digniſsimum, quem omnes qui bonas arteis ſectamur, in oculis aſsiduè*

feramus, nihilq; uiciſsim accidere mihi poſſe tua erga me beneuolentia gratius. Quæ quoniam (ut ſcribis) à te ſuſcepta iam diu eſt, ex quo me ſcilicet primum Romæ cognouiſti: peto à te maiorem in modum, ut & ueterem illam renouare, & ſi eſt augendi locus, etiam augere & amplificare eam uelis. In quo tibi polliceor, me curaturum, ut in nullo amicitiæ officio, nec in uoluntatis ſtudio me uincas. Vale. Carpentoracti, XV Calend. Iulij, M. D. XXXII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. GERMANO Brixio S. P. D.

NOn potuit fieri commodius, nec magis ut ego uellem, quàm quòd meus liber tibi redditus fuit: primo'que ipſo in prælio, ut aiunt, cum homine diſertiſsimo doctiſsimoq; congreſſus, non dicam cum laude, (abhorret enim mea mens ab eo quod inſolentius uideatur dictum) ſed certè ſine ignominia diſceſſerit. Quanquàm tu quidē etiā illum laudas: in quo agnoſco uel beneuolētiam erga me tuam, uel comitatem naturæ, qua es præditus. Sed quòd epiſtolam meam deſideraſti, hocq; genus officij quod in ſcribēdis epiſtolis ſitum eſt, imprimis inter amicos uſurpari iudicas conuenire: uerè tibi dicam, Subitus diſceſſus Giramādi, qui me feſtinare ualde coëgit, tum autem hæſitatio quædā mea, cùm nec quibus in locis planè eſſes, nec quid rerum gereres ſatis noſſem: illudq; etiam ualde uererer, ne tibi homini uehementer in literis occupato obijcerem laborem: adduxit me, ut ſtatuerem per nuntios potius, quàm per literas tecum agendum eſſe: præſertim cùm homini & amico, & prudenti, id negotij committerem. Qui, quàm mirificè ſun

ce functus officio ſit, tum ex rebus ipſis, tum autem tuo imprimis iudicio teſtimonioq; cognoui. Illud uerò mihi pergratum accidit, quòd meum conſilium iſtuc mittendi librum, & ad theologorum ueſtrorum iudicium deferēdi, tibi quoq; eſſe intelligo probatum. Quod equidem, mi Brixi, *ea ratione feci, quòd Chriſtianam illam humilitatē animi, quam maximè in ſcriptis meis extollere, & in cœlum ferre, uериſsimis laudibus ſoleo: non ſolùm uerbis, ſed ipſa re, quantum à me fieri poteſt, cupio ſemper mecum habere coniunctam. Cuius ſi ut nomen, ita & ueritas Chriſtianis hominibus in cultu & in honore eſſet, tot hodie peſtilentiſsimarum hæreſum erroribus, & hac religionis labe careremus. Sed quòd ſcribis, te curaturum, ut æquis iudicibus, & à* politiorum literarum *cultu non abhorrentibus, res permittatur, habeo tibi magnā gratiā: iamq; id perfectum à te uideo. Scripſit enim ad me ex illis quidam ſanè quàm liberaliter: ut mihi in mentē uenerit lætari, eſſe apud theologos ueſtros* Muſis *etiam locū, uerùm illis ſanctioribus: quod tamen tibi &* Budæo *noſtro acceptū ferendum eſt. Certè id quod ſentis, eſt omnino uеriſsimum: nec res tam præclaras barbarè atq; abſurdè debere tradi, & quæ à me ſcripta in* Paulum *ſunt, ſine* Latina *&* Græca *eruditione intelligi uix poſſe: aut ne uix quidem.* Expertus *enim ſum ego, quæ ſubtilitas rerum, quanta & cuiuſmodi altitudo maximorum in illis myſteriorum inſit. Quæ tu quòd breui, & ſubita lectione tam accuratè perpenderis, non rerum facilitati, ſed tui ingenij magnitudini eſt aſcribendum. Quo niſi tu eximio præditus eſſes, crede mihi, impeditius multo iter ad illa percipienda & intelligenda offendiſſes.* Dies *tamen, & mora, & crebrior lectio, quotidie magis indicabit, nihil fieri poſſe rebus illis re-*

cond

conditius. Quod tibi hoc libentius ſcribo, quòd te quoque uideo in eodem ſtadio currere. Non enim mihi ignota neq; inaudita ſtudia ſunt tua: ſed & ex pluribus cognoui, & legi ipſemet homilias illas Chryſoſtomi, quas tu è Græco ſermone in Latinum uertiſti, ea & elegantia uerborum, et grauitate: ut non tam opulentiſſimum tranſtuliſſe autorem, quàm imitatus eſſe uideare. Itaq; expectabimus alias: gratumq́; mihi in eo feceris, ſi ut confectæ fuerint, mihi eas afferri quàm primum curaueris: etſi cùm ad conciones erit uentum, grauior tibi labor uidetur fore propoſitus. Noſti enim profectò quàm ardenter ille, quamq́; incitatè ſolitus ſit auditores non magis docere (mihi quidem uidetur) quàm aut obiurgare, aut accendere: etſi utrunque quidem, idq́; cum magna cura. Verum cùm in multis interpretandis Pauli locis ab eius opinione diſſentiam, iccirco tibi uiſus ſum eum minus legiſſe. Ego uerò in ipſo legẽdo, expendendo, interpretando Paulo, cùm omniũ ferè interpretũ, qui aliquo numero ſunt, ſcriptis & cõmentationibus uſus ſum: tum uerò Pauli eiuſdem ope & doctrina plurimum adiutus: qui quidem ſuimet longè optimus eſt interpres. Noli enim putare, me ad primam illam, quæ Romanis inſcripta eſt, epiſtolam exponendam acceſſiſſe, niſi prius perlectis, diuq́; uolutatis, omniq́; animi attentione perſpectis cæteris eiuſdem doctoris epiſtolis. Quarũ aſſidua & acri lectione in eos diuinæ ſapientiæ fontes ſum inductus, ex quibus ſi non hauſiſſe puriorem doctrinã, ſaltem leuiter ex illis aſperſus fuiſſe uidear. Vnum eſt in quo miror, quòd ita reprehendor à quibuſdam, quaſi deflectere uel tantulum à uetere translatione Pauli nefas ſit. Cuius tu rei, mi Brixi, qui utranque linguam probè noſti, optimus poteris eſſe iudex. Mihi enim ſi quicquàm in illis commen-

tarijs

turijs eſt,quod probetur,illud præcipuè eſt,quòd uiſus mihi ſum uerba è uerbis expreſſa uerè Latina reddere, quæ antè nimirum alieniora pleraq; erant, ut uis Apoſtoli ſententiaq; obſcuraretur. Ea ſi conatus ſum illuſtria & perſpicua facere,quod ordine,& proprietate Pauli uerborum accuratiſſimè ſeruata factum à me eſt: quidnam quæſo ea in re admiſſum eſt culpæ? cùm præſertim gratius hoc etiã meum factum eſſe debeat,quòd Luteranis ut ſua παράδοξα facilius probent,imperitosq; in fraudem inducant,ad ignoratam pleriſque linguam ſæpenumero confugientibus, hic utique campus doli & fallaciarum intercludendus fuit. Si tamen ego non ſum hallucinatus, quod fieri nimirum potuit,homo enim ſum. Alia quidem uia commodius iſtis contortoribus ſcripturæ ſanctæ occurri, illorumq; præſtigias & machinationes redargui uix potuiſſe exiſtimo. Itaque & initio mei operis hac potiſſimum de cauſa illam me ſumpſiſſe enodandam epiſtolam ſum teſtatus. Sed hæc hactenus. Venio nunc ad eas epiſtolæ tuæ partes,quæ partim me delectarunt mirabiliter,partim pudore etiam affecerunt. Nam quòd meæ lucubrationi tantum laudis impartis, quantum non tam à ſummo iudicio, quàm ab amiciſſimo animo profectum intelligatur: gaudeo equidem, me abs te ſic diligi, tuam'que iſtam præſtantem atque egregiam erga me uoluntatem permagni æſtimo. Sed res ipſa planè ut erubeſcam me cogit. Etenim quis ego ſum, quo ingenio, qua doctrina, quibus ornamentis præditus, cui ab homine doctiſſimo atque optimo tantum laudis tribuatur? Si enim in eo laudandus ſum, quòd ſim deditus optimis artibus & ſtudijs: quàm multi ſunt noſtra hac ætate,qui in eodem genere ſtudiorum excellunt?nonne horum talium frequentia & Italia, & Gallia, & ipſa quoque

Germa

Germania nunc referta eſt? Si uerò quòd optimas tueor & ſuſtineo partes, ab antiquiorumq; ſcitis atque decretis tranſuerſum unguem non diſcedo: non tam id laudi ulli dandum eſt, quàm uitio, ſecus ſi fiat, maximo. Nam *quòd in portum me ex urbanis illis fluctibus, & ex magna agitatione tranquillam in ſtationem recepi: ego ſanè liberam & uoluntariam uitæ agendæ rationem obnoxijs illis, & alienæ ſententiæ addictis rationibus, ob eam primum cauſam longè prætuli, quò uni iam* Deo *liberius famulari, & commiſſæ mihi ab eo eccleſiæ officium præſtare præſens poſſem.* Deinde, *ut mihi cum* Muſis *iamdiu optatum habere liceret commercium.* Cuius *quidem uitæ ſuauitas & delectatio tanta eſt, ut non regem eſſe, ſed regibus non egere, uerè regaliter uiuere, & ipſa uerè beata uita ſit.* Quanquàm *hoc argumentum nequaquàm in uulgus edēdum eſt, ne ad eos quidem, qui aliquam ſpeciem bonorum doctorumq; præ ſe ferentes, eiſdem nihilominus, quibus uulgus, honorum atq; opum cupiditatibus iactantur. Sed ego tecum tanquàm mecum hanc rationem puto.* Non *enim mihi plus aſſumo in huius laude conſilij, quàm tibi ipſi tribuo: quem & multis antea teſtibus, & tuis nunc ex literis planè intelligo in eadem mecum eſſe ſententia: niſi quòd tua uirtus hoc apparet illuſtrior, quòd ego multis diu curis, laboribus, uigilijsq; uexatus, quas ad alienum arbitriū ferebam & ſuſcipiebam, tandem tædio fractus, in quietis locum me contuli.* Tu *tua ſponte, ſolutoq; iudicio, ſtudijs ambitionis miſſis, in eundem portum es peruectus.* De *qua præclara animi tui moderatione, rectiſſimoq; conſilio, & eiuſdē mecum ſocietate muneris, & tibi gratulor, & mihi apprimè gaudeo.* Nullo *enim alio comite ornatior, aut hāc inire prius uiam, quæ minimè populo nota eſt, iamq; ob*

deſuet

deſuetudinem dumetis inhorruerat, & ſtirpibus, aut nunc tenere eandem poſſum. Sed de his quoq; ſatis. Iulij fratris mei quòd mihi mentionem facis, eodem penè amore ac ſi frater ipſius germanus fuiſſes, ueteremq́; tuam cum illo familiaritatem prædicas: peream mi Brixi, niſi cùm meum erga te ſtudium ad ſummum creuiſſe crederem, maximus tamen hac de cauſa cumulus acceßit: non enim exiſtimarã noſtram coniunctionem iam inde ab illius tecum conſuetudine auſpicatam fuiſſe. Neq; uerò aut te urbanum meminiſſe mihi uidebar, aut pòſt in Gallia tibi quicquàm rei cũ fratre fuiſſe meo noueram. Sed omnis tui cognitio principio mihi in Gallia oblata eſt, primùm ex literis tuis, quas iam longo interuallo accepi iucundißimas. Deinde ex epiſtolis & Eraſmi ad te, & ad illum tuis, illo'que imprimis opere mihi ſanè probato, quod conuertendo Chryſoſtomo lucubraſti. Poſtremò uerò Lugduni, deindeq́; Maßiliæ, cùm ad ſummos principes ſalutatum acceßiſſem, ſermones cum pluribus permultos & habui & accepi de te: cùm tua uirtus & doctrina, maximeq́; iſta animi æquitas, qua tu fortunæ & cupiditati tuæ modum conſtituiſſes, omnium unà & conſtanti uoce laudaretur. Itaq; cùm plurimas iam haberem tui magnificiendi cauſas: cum'que hoc nouißimum ſtudium, quod tu in meis exhibendis ſcriptis honoris mei cauſa ſuſcepiſſes, uehementer tibi me obſtringeret: illa tamen mei fratris commemoratio tam piè, tamq́; amanter abs te facta, prorſus effecit, ut te in illius penè loco diligam. Quam ob rem rectè feceris, idq́; mihi erit gratißimum, ſi ita ſtatueris, quæcunq; à coniunctißimo fratre officia ſperari, aut expectari poſſunt: ea tibi à me prompta eſſe & parata: ut ſi uſus uenerit quò memet ipſum tibi patefacere penitus poßim, nõ ſis maiorem

erga

erga te beneuolentiam cuiuſquàm neque fidem in amicitia integriorem cogniturus. Illud *te rogo, ut quid theologi ueſtri de meis ſcriptis ſenſerint, certiorem me facias: cura etiã adhibita, ut literæ ad me diligentius perferantur.* Nam *quas menſe* Aprili *dediſti, eas mihi ſcito extremo* Iunio *fuiſſe redditas: quibus ut debui, ſine mora reſpondi.* Tuis *addubitationibus, quæ ad linguæ* Latinæ *rationem pertinent, altera ſeorſum pagella conor ſatisfacere.* Vale *mi doctiſſime Germane, & nos amare perſeuera. Carpentoracti, prid. Cal. Iulias,* M. D. XXXIIII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. GERMANO Brixio S. P. D.

ET *literæ tuæ, id quod aliâs quoque conqueſtus ſum, tardiſſimè ad me perlatæ fuerunt: (datæ enim pridie* Idus Februarias, *poſt* Nonas Aprileis *denique mihi ſunt redditæ.)* Et *ego quò minus ad eas continuò reſponderem, ualetudine ſui aduerſa impeditus. Scito enim me octauum iam menſem pituita uſq; eò laborare, ut & odoratum penitus, & uim etiam guſtãdi aliqua ex parte amiſerim.* Qui *morbus hyemis tempôre lẽtior, eoq; magis tolerabilis: quòd humoribus pigrè & ſegniter ſe mouẽtibus, ſenſum in nobis mali obtuſiorem aliquanto facit.* Vere *nouo excitatur, & ad nocendum corpori acuitur.* Itaque *& febricula aliquot diebus tentatus ſum, & nunc capite frequenter langueo: non tam dolore quidem, quàm grauedine quadã occupatus, atq; preſſus. Sed mihi multis adhuc fruſtra remedijs adhibitis, recuperãdæ ualetudinis ſpes, ſecũdũ* Deũ, *reliqua eſt ĩ appropinquãtis caloris aduẽtu.* Quæ *ſi nos fefellerit, feremus humaniter, omneq́;* Dei *omnipotentis*

potentis de nobis ipſis decretum in partem optimam accipiemus. Illud utiq; *præſtabitur à nobis, ut ne qua culpa noſtra morbus uim ad lædendum, incrementum'ue accipiat.* Habes cauſam meæ tarditatis. Nunc reuertor ad tuas literas, quæ mihi mediusfidius extiterunt gratiſſimæ: uel quòd beneuolentia erga me tua eas mihi gratas ſemper efficit, uel quòd de libro meo quid actum fuerit, cognoui: de quo ad id tempus nihil acceperam. Eram autem non minimum ſollicitus, quo pacto ex eo afficiātur animi uel audientium, uel legentium. Et nimirum hoc tempore, hisq; animorum opinionumq; diſſenſionibus, nihil tam nobis pertimeſcendum, quàm calumnia eſt, quod iam uulgare quidem uidetur eſſe uitium. Sed mihi, ut concertatio omnis permoleſta, ſic animi æquitas tutiſſimum eſt perfugium: quo ſum uti ſolitus, ſi quis falſam mihi litem aut iurgium intendat: nam beneuolis caſtigatoribus ultrò magnam gratiam me debere confiteor. Quare quod mihi polliceris, uel potius recipis, te acturum accuratè cum theologis ueſtratibus, ut meum hunc animum æqui boniq; conſulant, id ego abs te non mediocri cùm cupiditate expeto. Nihil enim malo, quàm & ſuum illis honorem, & mihi meam pacem ac tranquillitatem incolumem manere. Præterea faueo etiam ordini illi atq; collegio, in quo uideo firmiſſimam anchoram fluctuantibus (ut nunc eſt) fidei noſtræ rebus conſtitūtam eſſe. Sed hæc hactenus: neq; enim dubito, quin iam officio functus fueris: nihilq; reliqueris loci neq; hortationi, neq; admonitioni meæ. quippe qui nō ſtudium ſolum amoremq; in amicitia, ſed nauitatem etiam, & diligentiam afferas. Quo quidem nomine non mihi uni, ſed prorſus omnibus carus iure optimo atq; amabilis eſſe debes. De Epiſcopo Pariſienſi noſtro iſtud idem ſentio quod tu. Nihil illo ho-

mine elegantius, nihil bonarum artium fieri poſſe amantius: in quibus ille ita cæteris fautor eſt, ut præcipuam tamen laudem ipſe obtineat. Ei te gaudeo tam familiarem, quàm tu ſcribis, exiſtere. Neq; illud eſt κολοιὸς πρὸς κολοιὸν, ſed ad ſummum uirum uir ingenio & doctrina præſtans eos aditus habet, quos germana uirtus illi patefecit. Eum ego etſi mirabiliter amo, coloq́;, idq́; ipſe non neſcit: tamen mihi erit pergratum, ſi tu hoc idem in ſermonibus crebro illi inculcaris. Cætera, quæ in tuis literis planiſsima amoris atq; officij ſunt, iccirco à me prætereuntur, ut ne uidear aut meis nimium delectari laudibus, aut tuas blandius ſæpiusq́; commemorare, quàm ingenuitas amicitiæ, & noſtra firma iam atq; conſtans neceſsitudo poſtulat. Illud habeto, tantum tibi tribui à me, quantum & doctiſsimo homini, & in officijs omnibus conſtantiſsimo, ab homine item officij doctrinæq́; ſtudioſo & peramante debeatur. Cuius mei de te iudicij nunquàm me profectò pœnitebit. Vale. Scriptis his literis, uenit mihi in mentem requirere ex te, ecquem tu forte iſthic haberes liberalibus inſtitutum artibus, qui Latinis & Græcis docendis literis idoneus eſſet, idq́; ipſe profiteretur munus. Similem enim quempiam ego nactus, libenter eum huc ſat bona (ut opinor) conditione accerſerem: quòd ciuitas hæc noſtra publico id, uti fieret, decreuit conſilio. Vellem autem eum maximè, qui in Ciceronianis ſcriptis exercitatus eſſet, atq; eruditus. Hac in re ſi quid eſt mihi quod præſtare, & ciuibus in eo meis prodeſſe poſsis: peto à te, ut ne grauere ſuſcipere aliquam curam, & te in eam cogitationem conferre. Certe enim ſi aſſequemur quod cupimus, magno nos omnes abs te affectos eſſe beneficio ſumus arbitraturi. Iterum uale. Carpentoracti.

IAC.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. GVLIELMO BELlaio Langæo S. P. D.

CVm hoſce plures iam menſes uehementer de te & de tua ſalute ſolicitus fuiſſem, quòd ignorans ubinam eſſes, te in illis Italiæ fluctibus etiam nunc uerſari arbitrabar: ſummam repentè accepi lętitiam ex optato nuncij aduentu, qui ex aula Regis nuper huc profectus, ſaluum ac ualentem te ſibi uiſum eſſe confirmauit. Quod ſi ita eſt, (ut ego ſpero & opto) cùm mihi ipſi gratulor, tùm ago Deo immortali gratias. Facit enim incredibilis ille amor, quo te iampridem ſum complexus, ut nihil mihi abs te neq; ſecundarum, neq; aduerſarum rerum, eſſe ſeiunctum poßit. Quanquàm quas tù ſecundas tibi eſſe res putes neſcio, præter Regis tui gloriam atq; amplitudinem. Vidi enim te in maximis illis miſeræ Italiæ turbinibus ac procellis, non ferentem modò omneis labores, & omnia pericula conſtanter, ac fortiter: ſed adeuntem etiam ultrò, & penè expoſcentem pro tui Regis dignitate atq; gloria, uſq; eò quidem, ut nemo ſecundis ſuis rebus tam iucundè ad commodum & utilitatem ſuam perfruatur, quàm tu in turbulentis & aſperis alacri animo uerſabare, quò fidei tuæ officioq; ſatisfaceres. Quod etſi iure ac meritò pro tanti honore Regis faciebas, tamen rarum nos in te, propeq; inauditum fidei ac uirtutis exemplum conſpicientes mirabamur. Nunc autem ſi in portum peruectus es, inſtituiſtiq; commorari inter tuos, & ea artium optimarum ſtudia quibus à pueritia mirificè fuiſti deditus, in aliquo ocio recolere: nuncio tibi me futurum ſocium eiuſdem & uoluntatis, & iudicij. Dedi enim me penitus & dicaui literis: neq; aliud quippiam iam cogito dies noctesq;, quàm quemad-

modum poſsim ueram & dignam Chriſtiano homine immortalitatem conſequi: cuius rei iudicium, & fructum etiam aliquem, uelut ocij mei primitias, celeriter, ut ſpero, in manibus es habiturus. Sed non audeo ſcribere de his nunc pluribus, donec ſciero, ubi tu ſis, quid agas, ecquam mei abſentis memoriam beneuolentiamq́; conſerues. Quod ut facias, mihiq́; aliquando aliquid de tuis rebus ſcribas, te uehementer etiam atq; etiam rogo: imprimiſq́; tibi ut perſuadeas; nullum unquam tempus fore, quo tuorum meritorum erga me, & noſtræ mutuæ inſigniſq́; beneuolentiæ, memoria moriatur. Vale, & nos dilige Carpentoracti, XV. Calen. Martij, M. D. XXXVIII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. GVLIELMO BELlaio Langæo S. P. D.

NOn puto te mei oblitum eſſe, id enim humanitas tua mihi perſpecta & cognita, & mea conſtans erga te uoluntas ſuſpicari uetat. Cùm enim ego tantum te diligam, quantum literis exprimere non poſſum, quòd meus in te amor omnem uerborum uim, & orationis copiam longè uincit: non duco poſſe hoc accidere in natura ingenua, & liberali, cuiuſmodi tua eſt, ut poſteriores in amando ferre partes uelis. Quamobrem certus ſum me tibi eſſe cordi, quemadmodum quidem anteà ſemper fui. Quòd autem laceſsitus à me toties per literas, nullas mihi adhuc reſcripſeris, id occupationibus tuis totum attribuo: etſi uel uerſiculis abs te duobus, ut aliâs tibi ſcripſi, poteram eſſe contentus: qui mihi amanti, cupienti, de te multum cogitanti, maximi muneris loco accidiſſent. Siquidem in illis imaginem & animi, & amoris erga me tui, complecti & exoſculari mihi licuiſ-

licuiſſet. Sed quando id præterijt, adeſt noua occaſio, qua nauare mihi beneuolentiam tuam poßis. Paulus Sadoletus fratris mei filius, is qui tibi has literas reddidit, adoleſcens eſt apprime inſtitutus artibus honeſtißimis, à meq́; in filij loco diligitur. Is iampridem flagrans cupiditate uiſendæ Aulæ Regiæ, & ipſius Regis ſalutandi uenerandiq́; tam ſuo, quàm meo nomine, hoc tempore à me potißimum dimiſſus eſt: quo mea quoq; intererat, aliqua perferri ad Regem meis uerbis: ex quibus ille pluribus ſuis beneficijs in me iam collatis, animum meum erga ſe & memorem & gratum cognoſcere poſſet. Etenim iamdudum uereor, mi Langæe, ne me ruſticum hominem iam quẽdam, & parum urbanum eſſe exiſtimetis, qui officium iuſtum mehercule & debitum, ad uos iſthuc ueniendi, & coràm memet Regi offerendi tamdiu diſtulerim. Sed eius me mei facti oppidò quàm puderet, ſi aliqua in me reſideret culpa, ac non totum hoc crimen fortuna ſuſtineret. Quibus autem de cauſis uſq; adhuc retardatus ſim, & quid potißimum uelim in hoc tempore, cuncta ex ipſo Paulo cognoſces. Quem peto à te Langæe mi ſuauißime, teq́; magnopere rogo, ut omni tua humanitate, tua inquam illa præſtante atq; egregia, complectare. Nihil mihi omnino facere gratius potes, quàm ſi in hoc adoleſcente quanti tu me facias, & quid mea cauſa cupias, oſtenderis. Is à me habuit in mandatis, ut nihil omnino ageret, niſi de cõſilio tuo. Quamobrem eum totum ſuſcipias oportet: & non ſolùm illi introductor, ſed monſtrator etiam ſis, & monitor, quomodo, & quando, aut ad Regem adire, aut reliquas eum res agere & tractare conueniat. Hoc cùm mihi feceris (ut dixi) gratißimum: tum tu uirtuti & humanitati tuæ ſeruieris, quemadmodum quidem ſolitus es: ipſumq́; adoleſcentem dignum & fide &

beneuolentia tua etiam experiere. Nos hic de nuptijs tuis neſcio quid audiuimus, eaſq; pleniſſimas dignitatis eſſe intelleximus. Id ſi ita eſt, quod quidem cupio eſſe, tibi eam rem feliciter & proſperè euenire opto: ac Deum quæſo, ut eos ex te gignas liberos, qui tibi & uoluptati, & generi tuo ſempiternæ laudi eſſe poßint. Vale mi Langæe, & me ut ſoles dilige. Carpentoracti.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. PINO RIVENSI EPISCOPO S. P. D.

DIu eſt, quòd nihil ad te dedi literarum: non obliuione amicitiæ noſtræ, ſed quòd cùm nihil haberem quod ſcriberem tua lectione dignum, nullas uolui potius, quàm inanes eſſe meas literas. Nunc uerò cùm ſe mihi occaſio, & prope dicam neceßitas quædam obtulerit ſcribendi ad te, libenter hac opportunitate ſum uſus. Etenim quibus in rebus egere mihi uideor cùm eruditi hominis doctrina, tum amici fide, tu mihi ſtatim occurris ad utrunq; aptus, cuius iudicium & integritas à me maximi æſtimetur. His diebus abſolueram commentarium in Pſalmum xc. ſanè maximo cum labore atq; cura, quod mihi ferè ſcribenti ſemper accidit, ut propter tenuitatem ingenij omnia difficillima eſſe uideantur. Eum librum cùm cuperem communicare tecum, & cum aliquot uiris doctis, ut quàm maximè emendatus in manus hominum exiret, difficultate librariorum fui retardatus, quorum eſt incredibilis in his locis inopia. Itaq; ad impreſſores me neceſſariò contuli, ne nunquàm quicquam ederem quod laude dignum eſſe poſſet. Nam cùm non inſiſtendum mihi in hoc uno opere ſit, ſed ad alia, Deo bene iuuante, progrediendum: uiſum eſt fore

utile

utile maturè intelligere, quid quiſq; in hac lucubratione mea prima ex me requirat, ut ex his, in quibus iure nunc reprehendar, in alijs poſthac cautior & ſapientior fiam. Hac ſpe & fiducia libello exitum permiſi, cumq́; eueſtigio miſi ad te: ut ſiue tibi probaretur, ſingularem animi lætitiam ex hominis doctiſſimi, atq; amiciſſimi approbatione acciperem: ſiue minus probaretur, tua caſtigatione & monitis in poſterum fierem melior. Quorum utrumuis ita mihi gratum futurum eſt, ut utrum malim neſciam. Vtile eſt reprehendi, cùm erres: Iucundum laudari, præſertim à laudato uiro. Sed ſi hi ſumus, qui eſſe debemus, hoc eſt ueri rectiq; cultores, potior eſſe debet uoluptate utilitas. Quamobrem à te peto, idq́; maiorem in modum, ut cùm hæc noſtra leges, reperiesq; aliquid quod tibi non ſatis probetur, ſenſumq́; acris iudicij tui aliqua in re offendat, ne parcas monere, & reprehendere me, fidemq́; amicitiæ, quam à te ſanctiſſimè ſeruari non dubito, in hac re mihi potiſſimum præſtes. Vt enim dico, ſi minus in hoc uolumine, quod iam editum eſt, at in alijs ad quæ ego me paro, plurimum mihi & tua eruditio proderit, & autoritas. Tibi equidem hoc confirmo, me in hac ſcriptura & lucubratione mea, nõ tam meam ſpectaſſe laudem, quàm eorum utilitatem, qui legent: ſi forte in hac tanta uitiorum ubertate, quibus hodie terrarum orbis laborat, aliquid ferre opis poſſum labenti iam, & grauiter affectæ religioni Chriſtianæ. Quod optatum etſi maius multo eſt, quàm ut conueniat meis uiribus: per quos tamen uult, omnia quæcunq; uult, & poteſt, & potuit ſemper omnipotens Deus: qui & à pecore paſcendo, & à ſycomoro, reges populo ſuo & prophetas accerſiuit. Cuius nos honori, & nomini toto animo inſeruientes, ſatis habituri ſumus, ſi cui inter

legendum noſtra, aut Dei ipſius omnia intuentis timor ſolito maior, aut acrius deſiderium rectè faciendi inceſſerit. Sed de his ſatis. Tu ut me diligas, tibiq́; perſuadeas, te à me & coli ſummoperè, & amari, magnoperè à te peto. Vale. Carpentoracti, Calend. Martij, M. D. XXX.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. AVG. GRIMALDO *Epiſcopo Graſſæ* S. P. D.

OMnibus in rebus tuus amor erga me ſemetipſum oſtendit: quod etſi mihi eſt peroptatum, re & factis ſæpius apparere quantopere tu me diligas: tamen quòd tibi nihil adhuc poſſum reddere præter beneuolentiam, & memorem pro tuis iam pluribus officijs erga me uoluntatem: aliqua cura afficior, ne cui indignus talis uiri tanto erga me ſtudio eſſe uidear. Quod ego à te peto, ut ne ita credere animum inducas. Crebrior tibi, & felicior data eſt occaſio benemerendi de me, & propter amplitudinem poteſtatis, & propter excellentiam uirtutis. In quo uerò & fides agitur, & officium, & fidelis amicitiæ firma coniunctio, mori millies malim, quàm quoquam in eo eſſe inferior. Sed quorſum iſta? Paulus fratris filius, quem ego mihi pro filio duco, nuper reuerſus ad nos, mihi narrauit, quo pacto fuerit acceptus à te: ut non ſolum amorem, quo me proſequeris, ſed humanitatem etiam, & liberalitatem tuam, quæ ſumma eſt, totam effuderis in eum: aliquotq́; locis ea de me præſentibus audientibusq́; compluribus dixeris, ex quibus perſpicuè pateret, & quantum me amares, & quàm amicè de me atq; honorificè non ſentires ipſe ſolùm, ſed alios etiam uelles ſentire atq; exiſtimare. Hæc tua recentia officia: quæ alijs iam plurimis accumulata ſunt, ſi obliuiſci aut

diſſim

diſsimulare uelim, ingratus & nefarius: ſi uerbis compenſare, ineptus ſanè exiſtimer. Sed in re difficili ad capiendum conſilium & dubia, malui tamen ſcribere ad te aliquid, & gratias tibi agere, quàm omnino me uideri mutum. Eas igitur tibi & ago & habeo quàm maximas, habiturusq; ſum ſemper, donec uita ſuperabo mea. Et quoniam alia mihi non eſt de te bene promerendi facultas: illud quod ſperare nonnihil poſſe mihi uideor, ſi hoc ocium quo nunc fruor, Deus mihi fortunabit, tibi polliceor, me omnem operam daturum, ut & tuæ eximiæ uirtutis, & meæ erga te ſummæ beneuolentiæ ac uoluntatis, aliquod non obſcurum indicium prodatur poſteritati. Sed & hoc parum eſt, & tu multò maioribus es dignus. Nos tamen id quod poſſumus libenter præſtabimus, in quo animus tibi noſter, non res ipſa eſt ſpectanda. Vale, & nos amare ne deſine: tibiq; perſuade uiciſsim, te à me non amari ſolùm, ſed mirabiliter etiam obſeruari, & coli. Carpentoracti, XV. Calend. Octobr. M. D. XXIX.

IAC. SADOLETI EPISC. CARP. EPISTOLARVM LIBER V.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. IOAN. SALVIATO, S. R. E. *Cardinali*, S. P. D.

COGNOVI *ex literis meorum, id quod mihi magnæ uoluptati fuit, te ſaluum ad urbem, & ad* Pontificem *maximum reuertiſſe: atq; utinam ut uirtus tua mihi planè perſpecta & probata ſemper fuit,*

ſic habeat locum his duris temporibus,quo Reip. & eccle-ſiaſticæ autoritati poſsit eſſe adiumento. Quod tamen confido fore,fretus prudentia tua,& optimi Pontificis ſapientia atq; conſilio. Ego cùm tu etiamnum in Gallia eſſes,memoria teneo, me tibi ſcripſiſſe, excudi à me neſcio quid in ſacris literis: quod ſimul ac abſoluiſſem,continuò tibi miſſurus eſſem. Id nunc mitto,Commentarios uidelicet in Pſalmum XCIII. *aliquanto ſerius,quàm uolebam: quòd expectatio mea quoad ſcirem ubinam locorum conſtitiſſes, ſtudium mittendi meum retardauit. Nam quin tibi in omni laude doctrinæ ac literarum plurimum tribuam; ne tu quidem dubitare quicquam potes. Noſti enim iamdiu animum meum erga te, & perpetuum iudicium, quod ego cùm de ingenio tuo, tum de præſtantiſsimis uirtutibus, omniq; tua integritate & modeſtia ſemper feci. Quæ hoc maiora ornamenta putanda ſunt, quò rariora in hoc tempore cernuntur. Itaq; gratum quidem mihi fuerit tibi probari lucubrationem meam, ſi tamen probanda ſit. Verùm illud quoq; gratius,me abs te admoneri, ſi quid inierit,quod reprehenſione dignum eſſe uideatur. Tendenti enim mihi ad ſimilia alia,admonitio tua præcepti in poſterum,& doctrinæ apud me locum obtinebit. Sed de hoc ſatis. Reliquum eſt, quod ego neſcio quamobrem hæſitem petere à te,cùm à tali uiro,eodemq; patrono ac defenſore tum meo, tum meorum omnium, ſi qua opus ſunt,audacter poſtulanda ſint: neq; tamen (ut ego arbitror) meæ modeſtiæ in petendo fines tranſiliam. Habeo ſororis filium de tuo Ferrarienſi populo, Paulum Sacratum, bene ac liberaliter eductum,optimiſq; inſtitutum & moribus,& literis: qui mihi cordi uehementer eſt, & propter neceſsitatem ſanguinis, & multò magis, quòd ex indole bona uirtutis ac ingenij*

ſpem

ſpem de ſe maximam omnibus nobis affert. Is eccleſiaſticam ſectam ſecutus, dedit in ſacram militiam nomen, & à me iampridem ſacerdotio quodam donatus fuit. Verùm pater eius Ioan. Baptiſta, cuius tibi uirtus, pudor, integritas, nota eſt, tam multorum liberorum onere premitur, ut nequaquàm id illi ſubſidij ſatis ſit. Quare cùm ipſius Pauli egregia indoles, & optimarum artium ac literarum ſtudium, tum domus illius ac familiæ nobilitas digna eſt, quam tu tua humanitate ac liberalitate complectaris. Féceris igitur rem tua uirtute uehementer dignam, ſi ſacerdotio alio quodam in ipſius patria illi deferendo eum iuueris, quò & ſtudioſius colere bonas arteis, & patris fratrumq; onera, quæ multa & magna ſunt, queat ſubleuare. Quod ego à tua amplitudine ut efficiat ſummopere contendo: atq; imprimis, ſi tibi uideatur, ut eum in illius Ferrarienſis eccleſiæ canonicorum, quos uocant, collegium aſcribas. Erit hoc mihi ex multis tuæ erga me beneuolentiæ indicijs maximè gratum, prorſusq; honorificum. Tu uerò cùm illam familiam honeſtaris, in bonoq; ſtatu collòcaueris: tum egregiam illam, quæ de te eſt, & de tua ſingulari ſapientia ac religione, confirmaris opinionem: tanquàm ſic ſtatuas, ſacerdotia, non ad temeritatem & arbitrium efflagitantium, ſed ad ornandos homines idoneos, & ad bonorum mentes ſtudio uirtutis ac doctrinæ accendendas, diſpenſari oportere. Ego ſi hoc (ut ſpero) impetraro, maximo me abs te affectum beneficio, & perpetua debitione gratiæ tibi deuinctum eſſe arbitrabor.

Vale mi Patrone, & patrem tuum chariſſimum uirum meis uerbis ſaluere iube quàm plurimum. Carpentoracti.

IAC.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. IOAN. SALVIATO CARDINALI S. P. D.

SAepius mihi iam contigit, ut ad te ſcriberem, aliquos tibi commendans: quod & dudum in ſororis meæ filio feci, cùm petij abs te, ut quoad commodo tuo fieri poſſet, aliquo cum ſacerdotio in patria ſua honeſtares. Et proximè his literis, quibus commendaui tibi cauſam meorum populorum, quorum eſt mihi ſalus, & meæ fidei potiſsimum ab Deo credita. Sed uerè hoc loquar, tuum in me ſtudium, & præſtans in omni genere humanitas, longe uicit expectationem meam. Sic enim ex meorum literis intelligo, nullum tibi dari locum declarandi amoris tui erga me, quin id ita apertè prolixeq; efficias, ut facile appareat, tibi eſſe cordi & uoluntatem, & commẽdationem meam. De quo gratias tibi ago quantas poſſum maximas, atq; utinam referre poſſem: eundem me re ipſa eſſe erga te experirere, quem oratione præ me fero. Sed crede mihi, ſi amor, ſi cultus, ſi obſeruantia, ſi tuarum plurimarum, earundemq; præſtantiſſimarum uirtutum prædicatio, aliquam partem obtinet referendæ gratiæ, te nullum meum officium deſideraturum, quod proficiſci ab homine gratiſsimo poſsit: daturumq; me operam, quantum in me erit, ut quæ tua ſit integritas, quod ingenium, quæ uirtus, & in conſeruandis ac tuendis clientelis, etiam abſentium, & ueterum amicorum fides, non præſens ſolum ætas, ſed etiam futura intelligat. Non enim parua laus, ſed meo quidẽ iudicio omnium prope maxima: homini potenti, & maximis opibus prædito, charam præcipuè eſſe & humanitatem in omni agenda uita, & in tuendis amicitijs fidem: atq; hoc maior, quò rarior. Verùm hactenus de his: uberiorem enim ea orationem deſiderant.

Quod

Quod ad ſororis filium attinet, accipio excuſationẽ tuam, & in ſeruandis promiſsis uirtutem animi, conſtantiamq́; collaudo. Cùm autem poteris, cùm erit tibi commodum, tunc de eo cogitabis, ſi uoles, & ſi tibi pro liberalitate tua, amplectenda probitas adoleſcentis, & ad optimas artes ad quas propenſa eſt, adiuuanda eſſe uidebitur. De meis quidem populis te rogo atq; obteſtor, ut cogitationẽ aliquam ſuſcipias. Incredibile dictu eſt, quantopere eos diligam: in quo mihi ab illis refertur gratia. Non enim ſuam penè ſalutem mea ipſi ſalute habent chariorem. Sed tamen multis iamdudum incommodis affecti, & inter nationes exteras quaſi exemplum quoddam præferẽtes, quid ſit ſub æquitate & ditione Romanæ eccleſiæ uiuere: digni ſunt, quibus maiore cum indulgentia imperetur. Itaq; ego nec tot procuratorum ac iudicum miſsionem, nec minas formidinesq́; probo, quibus hominum mentes à uoluntate obtemperandi potius abducuntur. Eccleſiaſtica manſuetudine agendum cum illis eſt: id quod etiam magis puto profuturum. De quo ſi tibi uidebitur, ut cum ſummo Pontifice loquare, aliquidq́; ad me quàm primum reſcribendum cures, magnopere à te peto. De meo ad urbẽ reditu, quem tu iampridem exoptare uideris, agnoſco equidẽ beneuolentiam tuam. Veruntamen confirmo tibi, ſi quis uſpiam eſt, quem ſui ſtatus minimè pœniteat, me eum eſſe. Nullam enim rem poſſum optare de eis rebus, quæ ad ſedandum animum pertineant, quam non mihi penè ultro diuina bonitas obtulerit. Abſunt opes à me, & eximij illi honores, & concurſus hominum negociorumq́;: quibus ego in rebus nullam unquàm partẽ beatæ uitæ repoſitã eſſe putaui. At multa adſunt, quæ ego ſtatuo eſſe potiora: pax animi, & tranquillitas, & mens mediocribus contenta rebus: tum amor cunctorum qui circum me

ſunt:

ſunt: imprimis uerò ſtudiorum, & literarum uoluptas, ac delectatio: quæ & maxima eſt, & latam & rectam ad immortalitatem munit uiam. Deniq; ſi mihi uitæ ratio eſſet ex omnibus una eligenda, ea quæ maximè faceret ad felicitatem: non uideor aliam fuiſſe electurus, quàm hanc, quæ mihi ſingulari Dei *beneficio nec opinanti tributa eſt.* Q*uamobrem redeundi iſthuc quidem meum nullum conſilium eſt.* Sed *mens certè & uoluntas ſummo* Pontifici *&* Sanctæ *iſtius ſedis honori & autoritati uehementer dedita, tuiq; imprimis peramans: quem ego, patremq; unà tuum uirum clariſſimum, atq; uniuerſam familiam ueſtram, omni ſemper ſtudio & obſeruantia ſum proſecutus.* Q*ua in ſententia etiam quoad uiuam permanebo: nec ullo unquàm loco, aut ſedes à me apoſtolica boni epiſcopi, aut uos amiciſſimi ac beneuolentiſſimi hominis officium requiretis.* Vale. VI. Calend. *Martias*, M. D. XXXI.

IAC. SADOLETVS EPISC.
CARPENT. IOAN. SALVIATO
S. R. E. CARDINALI,
S. P. D.

C*Vm in omnibus dictis factiſq;, quæ tu pro me unquàm, aut mecum egiſti: tùm uerò in his præcipuè literis, quas proxime accepi à te, omnis tua humanitas patefacta mihi eſt, plena amiciſſimæ erga me uoluntatis.* Nam *& comprobatio tua mei de* Paulo *iudicij, uehemẽter grata mihi extitit.* Et *quòd tu eum in amorem tuum, & in familiaritatem tam libenter receperis, id quoq; intelligo meo amori abs te fuiſſe datum.* Q*uanquàm meum quidem de eo teſtimonium, illius actionibus, ingenio, modeſtia, apud te confirmatum eſſe ſummè gaudeo.* Certè *enim aut nemo eſt,*

aut

aut omnino perpauci, quibus meas actiones atq; conſilia, æquè ac tibi probata eſſe cupiam: quem ego & propter inſignem prudentiam, ac integritatem, omni honore cultuq;: & propter animum eximium erga me, incredibili quadam beneuolẽtia proſequor, atq; complector. Quod autẽ ſcribis gratum tibi à me fieri, quòd nomen tuum meis ſcriptis con celebrare ſim aggreſſus: non eſt de eo cur mihi gratiam debeas. Ego enim id reputans, quod uerum eſt, ex tuo nomine & cõmemoratione clarißimi atq; ornatißimi uiri, omniq; uirtute præſtantißimi, non parum luminis in mea ſcripta deriuatũ iri: ſuſcepi negocium, non tam tui (non enim uirtus tua eget teſtibus) quàm mei honoris cauſa: atq; ut literæ meæ, quæ ſua ſponte obſoletiores ſunt, tuæ & autoritatis, & laudis gloria illuſtrarẽtur. Nec me tamen oblitum exiſtimes uelim eius orationis, quam habui tecũ, cùm tu apud nos Carpentoracti eſſes. Non enim ſi in alio argumento nunc uerſor, illud propterea abieci, quod tibi oſtenderam me ſuſcepturum eſſe. Sed cùm & difficilius illud opus, & longioris multò temporis exiſteret, noſtra autem feſtinatio amoris mei erga te aliquo indicio tibi declarandi, moram tantam non ferret: ad id elucubrandum me conuerti, quod uidebatur maturè cõfici poſſe. A quo tamen ipſo & hyemis aſperitate, & tenuitate meæ ualetudinis aliquandiu ſum retardatus. Sed repetam curſum, ut opinor: hocq; acrius inſtabo & connitar, quò maior mea cupiditas perficiendi facta eſt. Tua in meæ ſororis filium propẽſa beneficaq; uolũtas gratißima mihi eſt: eaq; cumulum affert tuis erga me meritis, quibus iam plurimis tibi ſum obſtrictus. Ego tuis literis ſerius reſpondi, quòd cùm te Neapolim profectum eſſe conſtaret, de reditu tuo ad urbẽ nihil ante hoc tempus audieramus. Vale. IIII. Cal. Aprilis, M. D. XXXVI.

IA. C.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. ALBERTO PIO *Carporum principi*, S. P. D.

NOllem te exiſtimare, aut negligentia fieri mea, aut obliuione noſtræ ueteris amicitiæ, ut raras ad te dem literas: non enim ea cauſa eſt. Sed tui ſæpenumero ſumma cum beneuolentia memoriam recolens, habeo tamen & temporis, & ualetudinis tuæ rationẽ. Nam & duriores adhuc res tuæ, quàm tua uirtus & dignitas poſtulabat, me ſæpe conantem ſcribere retardarunt: non habentem præſertim opis atq; auxilij aliquid, quod tibi poſſem afferre. Et inualetudo tua ita mihi moleſta eſt, ut non tu interdum corpore grauius affecto ſis, quàm ego tua cauſa perturbato ſim animo. Quod cùm communis humanitatis eſt, aliorum incommodis commoueri: tùm uerò beneuolentiæ proprium, æquè ac ſuis. Sed te quamuis iactatum fortunæ iniuria, & ualetudinis imbecillitate laborantem, tua tamen grauitas ſapientiaq́; cõſolatur. Etenim multa tibi in te ipſo præſidia ſunt aduerſus taleis caſus comparata, literarum, ingenij, philoſophiæ, atq; in omni genere rerum agendarum, conſiliorumq́; & capiendorum & dandorum prudentiæ, ſummæq́; autoritatis. Quibus rebus fit, ut tu in aduerſis maior multo appareas, quàm in ſecundis hi, qui exiſtimationem bonam ab hominibus nec dignitate mereri, nec per uirtutem cõſequi potuerunt. Accidit, quòd iſti omnium maximo & præſtantiſſimo Regi confido magnæ curæ eſſe quietem & tranquillitatẽ tuam: qui ut liberalis ac benefici erga omnes, ſic grati aduerſus de ſe bene meritos ſummam iamdudũ laudẽ obtinet. Sed ut hæc tibi poſſunt eſſe ſolatio, quæ à me dicta ſunt, & ſi qua alia ſunt huiuſmodi ad firmandum

mandum animum apta atq; accommodata, ſic te experiri non dubito, id quod ego quoq; facio, in cunctis caſibus humanis, maximum & certiſsimum perfugium eſſe Deum. *In quo qui rationes & ſpes ſuas collocant, hi placatam in omni fortuna, & lætam præcipuè degunt uitam.* Equidem *quod ad me attinet, cùm ipſe quoque fuerim multis (ut tute ſcis) fortunæ iniurijs incommodisq; affectus: patrioq; relicto ſolo, in alienas & penè ignotas regiones me contulerim: tamen hoc uno ſolatio ſemper maximè ſuſtentatus ſum, quòd* Deo *certo reputans noſtra curæ eſſe, cætera ferenda omnia fortiter & patienter duxi. Quam quidem rationem & perſuaſionem meam (ſi tamen perſuaſio, ac non certiſsima potius ſcientia appellanda eſt) ut ne ſola cogitatione, ſed ſcriptis etiam & literis uſurparem: confeci his menſibus commentarium quendã in* Pſalmum, XCIII. *ſanè quàm laborioſè: quò enim meum tenuius eſt ingenium, hoc mihi maior in ſcribendo cura ac diligentia adhibenda eſt.* Sed *cùm uiderer in pſalmo illo multa perſpicere lumina iuſtitiæ & prouidentiæ ſummi* Dei*: ætatem autem noſtram intuerer (dubitatione credo, & quaſi diffidentia rerum diuinarum) in tanta & ſcelerum & hæreſum, ac propterea etiam calamitatum uelut tempeſtate iactari: ſuſcepi negotium, ut quoad poſſem* Deo *adiuuante, aliqua de ipſius altiſsimis conſilijs explicarem: per quæ & ueritas magis hominibus illuceſceret: & qui iam aberraſſent à uia recta, ad iter ſi uellent tutum conuerterentur. Qui meus labor, quid alijs profuturus ſit, ignoro: me quidem certè non parum conſolatus eſt, ualdeq; confirmauit.* Tibi *uerò ipſi, quanquam domi tuæ iſta iam trita ſunt, uel uberiora etiam, & præſtantiora multo, quæ tu in tuis habes doctrinæ & ſapientiæ theſauris recondita, ta-*

l men

men unum uolumen pro amicitia duxi eſſe mittendum: ut ſi fortè tu alijs curis impeditus, minus hæc ipſa cogitare in præſentia poſſes, mea ſedulitate facilius admonerere. Sin hoc nihil fuiſſet neceſſe: ego tamen fungerer officio amiciſsimi ac beneuolentiſsimi: ne'ue ſcriberem quicquàm talium rerum, quod non ad tuum arbitrium iudiciumq; deferrem. Vale, *& nos tui amantiſsimos dilige.* X V. *Calendas Auguſti,* M. D. XXX.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. RODVLPHO PIO EPI- *ſcopo* Fauentiæ, S. P. D.

Poſt acceptas literas tuas, quas unà cum indice librorum tuorum iamdudum ad me miſiſti, cùm me ad reſpondendum pararem, gratiasq; tibi agere inſtituerem, quòd laboris tantum mea cauſa ſuſcepiſſes: factus interim ſum literis amicorum certior, legationem tibi in Galliam *decretam, teq; primo quoq; tempore itineris faciendi cauſa* Roma *exiturum eſſe.* Quæ *res me tenuit, quò minus ad te tunc darem literas: ueritus ſcilicet, ne ſi ad urbem miſiſſem, te minimè ibi conuento, meus irritus labor & inanis diligentia exiſteret.* Nunc *cùm arbitror, te (non enim certi quicquam poſtea hac de re cognoui) iam eò perueniſſe quò fueris miſſus: eaq; munera apud* Regem *obire quæ tibi mandata ſint: non exiſtimaui hoc à me officium iuſtum ſanè & debitum differendum amplius eſſe, quin & ſcriberem ad te, & tibi agerem pro tuo ſingulari erga me ſtudio gratias.* Eſt *enim tua in me beneuolentia cùm alijs ſæpe locis atque temporibus, tum uerò in hac cura & cogitatione copioſiſsimi indicis mittendi mihi planè perſpecta: cùm ea præſertim illud quoque indicet, nihil in tua inſigni*

bibliotheca ſic tibi ſepoſitum eſſe, quod non idem mihi commune eſſe uelis. Atque ego quidem hoc animo ſum, ut liberalius mecum agi arbitrer, ſi quis mecum libros ſuos, quàm ſi diuitias communicet, quanto ſcilicet doctrinæ & ſapientiæ, quàm auri præſtantior & precioſior eſt poſſeſſio. Itaque nullo maiore beneficio cuiquàm homini poſſum eſſe obſtrictus. Cuius quando mihi copia & facultas abs te parata eſt, utar equidem ea cùm fuerit commodum, & cùm tu ad tuos reuerſus fueris. Interea autem quod meæ gratiſſimæ naturæ memorisq; uoluntatis proprium eſt, & gratias tibi ago, & me eo nomine non mediocriter tibi deuinctum confiteor: huiusq; meæ erga te uoluntatis declarandæ, ſi res tempusq; tulerit, occaſionem utique non prætermittam. Et quoniam qua cœpiſti erga me liberalitate, eadem agere uti pergas, cùm mea ſpes de te, tum tua imprimis uirtus & conſtantia poſtulat: peto à te pro noſtra amicitia, ſi in Regia es, inq; illis negotijs iam uerſaris: cùm mihi ibidem agenda res quædam ſit, ad ius eccleſiæ meæ magnopere pertinens: hominem mihi ut comperias & exercitatum, & fidelem, qui tibi notus aut familiaris etiam ſit, & cui ego meum negotium committere tutò poßim. Nam quominus dedita opera hinc aliquem mittam, rei domeſticæ anguſtijs ſanè prohibeor: & tamen confido, tua autoritate & gratia, quod cupiam, æquè commodè hoc modo poſſe conſequi. Quod ut facias, mihiq; aliquid de eo reſcribas, magnopere te, omniq; animi ſtudio rogo atq; oro. Vale, Pridie Idus Aprilis, M. D. XXXV.

IAC. SADOLETVS EPISC.
CARPENT. FRANCISCO
Guicciardino, S. P. D.

ETſi ego te ſemper antea amaui, tuamq; induſtriam, conſilium, animi uirtutem plurimi feci: tamen cùm modò ueniſſet ad me Alfonſus Sadoletus frater, multaq; mihi de te narrauiſſet, quæ inſignem tuam quandam erga præſentem eum, meq; abſentem beneuolentiam, tum autem optimum in noſtram omnem familiam animum declarabant. Crede mihi, amore eo quo te pridem diligebam, uehementius etiam ſum inflammatus, magnaq; meæ opinioni acceßio de te facta eſt: quòd perſpexi, fidem amicitiæ, quæ inter præſentes quoque raro admodum colitur, eam à te erga abſentes ſanctißimè conſeruari: quo genere laudis uix ullum meo iudicio reperiri maius poteſt. Atque ego, qui cùm aderam iſtic, uiuebamq; uobiſcũ, tuoq; interdum aſpectu & ſermonibus perfruebar, fauebam tibi maiorem in modum, magniſq; gerendis rebus hominem te imprimis idoneum eſſe arbitrabar: nunc altero hoc tuæ uirtutis & humanitatis præclaro teſtimonio confirmatus, habeo iam non quæ laudem in te ſolùm, ac diligam: uerùm etiam magis quæ admirer: quantò ſcilicet maiore admiratione digna uirtus ea eſt, quæ prudentiũ bonorumq; iudicio, quàm quæ popularibus laudibus expenditur. Quòd ſi in eiſdem locis, eiſdemq; in negotijs, quod ferè antea faciebamus, uerſari utrunque noſtrum contingeret: declararem tibi profectò beneuolentiam meam: omnibuſq; meis dictis factiſq; oſtenderem, quàm mihi chara eſſet & neceßitudo noſtra, & dignitas atque amplitudo tua: nullumq; à me officium nec fideliſsimi amici, nec coniunctißimi hominis deſiderares. Sed quoniã longè abſum, magniſq; locorum interuallis diſtracti inter nos ſumus: cætera quidem amicitiæ officia tibi ex me prompta eſſe non poſſunt, quæ coràm præſtari ſolita ſunt, & expectari. Illud unum uerò, quod uel præcipuum

puum eſt, & reliquorum omnium longè primum, à me certè non deerit: quo tuum ſemper nomen in intimis ſenſibus geram, conſeruemq́; memoriam tui, & te colam beneuolentia ſempiterna. Etenim *cætera, amoris ſigna, & indicia quædam ſunt: hic eſt ipſe propriè amor, qui ea fide & ueritate tibi à me præſtabitur: ut nunquam tu, quæ in me atque meos ſtudia contuliſti, ea tanquam in indignos collata, ſis reprehenſurus.* Ego *quanquam procul abſum à ueſtris grauioribus iſtis actionibus atq; curis, quæ ſonitum, atque turbam, & pompam quandam præ ſe ferunt: habeo tamen & ipſe hìc quoque delectationes meas, quibus tranquillo animo mirificè fruor: quòd aſſiduus ſum in ſtudijs artium optimarum, & præclariſſimarum: quæ me tanta iucunditate afficiunt, ut nihil omnino ſolicitudinis neq; moleſtiarum ad animum meum ſinant introire.* Q*uam ego uitam etiam ſiminus illuſtrem, aliquanto tamen beatiorem eſſe iudico.* S*ed de his aliâs.* R*eliquum eſt, uti te rogem, ut quam iampridem erga me ſuſcepiſti, in eadem perpetuo maneas uoluntate: meoſq́; tueri tua beneuolentia non deſinas.* V*ale.* C*arpentoracti,* XIII. *Cal. Aprilis.* M. D. XXXIII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. PAVLO IOVIO EPIſcopo Nuceriæ S. P. D.

E*Tſi mihi dubium nunquàm fuit, quin abs te ſummoperè diligerer: tamen & literæ tuæ pleniſſimæ amoris atque officij, & ea quæ tuis uerbis* P*aulus ad me detulit, quæq́; ipſe præterea commemorauit de te, planius mihi oſtenderunt, tibi eſſe cordi & quietem & dignitatē meam: atque ea quæ quotidianis ex lucubrationibus à me proficiſcantur, pluris à te æſtimari propter amorem, quàm forte*

taſſe digna ſint. Quam ego tuam erga me uoluntatem, ne uiuam mi Paule*, niſi omnium rerum habeo chariſſimam. Nam cùm tu ſingulari doctrina, uirtute, eloquentia prædi-tus, is uir ſis, ut tuum de quoq; iudicium maximi fieri de-beat: tum uerò incredibilis illa comitas, & quædam rara iucunditas, quæ tibi à natura data atq; inſita eſt, facit ut ni-hil te fieri poßit amabilius.* Ex *quo facilè poteſt exiſtimari, quantum ego mihi ornamentum in tua amicitia eſſe conſti tuam: cùm & propter ingenij ac doctrinæ præſtantiam, me ornare, & propter humanitatem ſuauitatemq; naturæ delectare etiam poßis: non nolis autem utrunq;: cuius qui-dem tui animi erga me plura habeo indicia ac teſtimonia. Sed accidit præteritis temporibus, ut cùm & tu meam con ſuetudinem appeteres, & ego tuæ eſſem ſitientißimus, po-tentioribus tamen concedere fuerit neceſſe, qui te totum ſi-bi arripuerunt: cùm tamen inter nos ſalua ſemper manſe-rit amicitiæ comunctio.* Non *enim ego unquàm permiſi, ne-que permiſſurus ſum, ut tu in amore me uincas.* Multa *me adducunt, ut neminem te pluris faciam, paucos pari atq; te beneuolentia proſequar. Sed eo nihil eſt ad meum uincien-dum animum arctius, quòd me à te amari intelligo.* Eius *rei duo ſigna habeo certißima: unum, quòd locorũ diſiun-ctio non imminuit beneuolentiam: alterum, quòd me tuis quotidie ſcriptis condecoras. Quæ ſi hoc ſolum afferrent, ut teſtificarentur te de me ſæpißimè cogitare, ferreus ni-mirum eſſem, niſi te amarem efflictim, ferremq; aßiduè in oculis. Cùm uerò ſcripta tua eiuſmodi ſint, ut immortalita-tem mihi polliceantur: quid aut tuo hoc in me officio ma-ius, aut mea in te beneuolentia debet eſſe flagrantius? quam oſtendam equidem tibi aliqua in re, mihi crede: & ſi de-fuerint cætera, eodem te genere remunerabor: euentu*

fortaſſe impari,pari certè ſtudio ac uoluntate. Itaq; & alia tantiſper ſtudia intermittam, ſicuti tu mihi ſuades, & ad philoſophiam me referam, quemadmodum idem tu mihi es autor: omnibusq; in rebus tuo iudicio atq; conſilio utar libentiſſime. Vtinam liceret nobis eſſe unà. Sed quando diuerſis non ſolùm locis, ſed etiam opinionibus remoti abſumus,quòd ego in portu libenter maneo,tu illis adhuc undis & fluctibus delectaris: epiſtolis miſſitandis inter nos aſſequamur, ut nunquàm nõ unà eſſe uideamur. Quod te oro mi Paule ſuauiſſime,ut in eo me non deſeras. Nihil mihi poteſt eſſe dulcius, quàm aut loqui tecum, quod iam ereptum eſt: aut tuas legere literas,in quo morem mihi gerere tuæ eſt poteſtatis. Quapropter tu qui omnes uenuſtatis atque humanitatis articulos tenes, noli pati (obſecro) me hac tanta & tam exoptata uoluptate tuarum literarum carere. Vale,& nos dilige,tibiq; perſuade,te à me mirabiliter amari. Carpentoracti.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. IO. FRANCISCO RIpæ Iuriſconſulto S. P. D.

TVa præſtans doctrina, & ſummum ac ſingulare ingenium, quod non modò in hac iuris ciuilis laude ac ſcientia, ſed omnibus bonis in literis artibusq; excellit: faciunt, ut quicquid proficiſcatur à te, id non ſolùm utile & commodum, ſed etiam optabile omnibus eſſe debeat. Cùm uerò nuper uoluminibus quadraginta editis, uiginti interpretationum,totidemq; reſponſorũ, omnem ferme ciuilem prudentiam explicare & proferre in medium inſtitueris: remq; totam, qua nulla ferè ſubtilior,neq; enucleatior excogitari poſſit,ſummo ſtudio & cura,ſummis laboribus

ribus uigilijſq; confeceris: diuq; ſub eadem expolitam lima adhuc compreſſam domi continueris: quid mirum mi doctiſſime Ripa, ſi ego, ut eam aliquando ederes, & ad publicam utilitatem inuulgares, non hortator ſolùm, uerùm etiam rogator acceſſi: cùm de tuo præcellenti & admirabili ingenio ſentiens id quod neceſſe eſt, non æquo ferrem animo, tam diu differri commune omnium doctorum & bonorum uirorum commodum, cùm præſertim ex eo egregia quædam laus & expetendus honor mihi ipſi quoque pareretur? Quo quidem nomine duplices tibi ago gratias: unas cum cæteris hominibus communiter, quòd ipſe quoque tuis eruditiſſimis laboribus & monimentis ad fructum meorum ſtudiorum uſurus ſum: alteras proprias iam & ſingulares, quòd ſum hoc tanto abs te & tam præclaro munere honeſtatus, quo meum nomen per tua ſcripta commendari immortalitati uoluiſti. Cui muneri ſi referri ea gratia poſſet, quam ego libenter redderem, crede mihi, cognoſceres & experirere, in hominem memorem & gratum tua te officia & ſtudia contuliſſe. Sed in hoc etiam tua humanitas & fortuna illuſtrior fuerit, quòd ea dare potuiſti, quibus par recipere nihil poſſes. Ego tamen ad eam beneuolentiam qua te ſemper maxima complexus ſum, & ad id iudicium, quod de tuis ingenij & doctrinæ ornamentis eximium ſemper feci, adiungam uinculum officij & obligationis, qua tibi perpetuò deuinctus futurus ſum: quanquam hæc quoque ipſa in uero amore & fideli amicitia, qua iampridem copulati ſumus, ſatis per ſe omnia inſunt. De cætero quicquid ab utroq; noſtrum in alterum profectum fuerit, id non nouam conſtituere, ſed ueterem & mutuam beneuolentiam noſtram declarare uidebitur. In quo ut tecum omnibus officijs certem ita adnitar, ut ſiue

uictor,

uictor, ſeu uictus, in eadem & pari laude utrunq; ſim poſiturus, quandò non uinci beneficijs quibus plerunq; tempus & fortuna occaſionem dant: ſed in amore, & fide amicitiæ inferiorem eſſe, id probo uiro maximè fugiendum eſt. Tu ualebis, & perges quæ præclarè inſtituta ſunt, ea quàm primum emittere: meq; amabis, ſi tamen te à me unicè amari uerè exiſtimas. Vale. Carpentoracti X V I. *Calen. Octobris*, M. D. XXVII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. LAZARO BONAMICO, S. P. D.

O Gratas tuas mihi iucundaſq; literas: quæ etſi tardiſſimè ad me perlatæ ſunt, (ſcriptæ enim V. *Idus Maias, extremo ferè Octobri mihi ſunt redditæ) tamen quòd primæ mihi de te, & de tua nihil commutata erga nos uoluntate optatiſſimum nuntium attulerunt, non dici poteſt qua à me lætitia & gratulatione fuerint acceptæ. Nanq; ſcito, has unas mihi abs te poſt noſtrum digreſſum ex urbe fuiſſe redditas: perbreues illas quidem, ſed plenas officij, ſuauitatis, beneuolentiæ: quibus etiam præſertim liber adiunctus fuit, & propter philoſophiam gratus, & quòd à te profectus eſt, aliquanto gratior. Agnoſco enim prædicatione tua eſſe factum, ut ille mihi honos potiſſimùm haberetur. Tu enim facis tuo grauiſſimo teſtimonio, ut nos aliquid eſſe uideamur: cùm ea ſit de tua eximia doctrina ſingulariq; iudicio apud omnes homines opinio, ut quem tu laude cohoneſtas tua, de eo non poſſit niſi honorificè & amplè iudicari. Agerem gratias, ſi hoc non alienum noſtra familiaritate eſſe exiſtimarem. Sed perinde ſit atq; ſi eſſent actæ. Ad Franciſcum Aſulanum dedi li-*

teras, gratiſsimum mihi illius munus, multoq; magis quod de me facit iudicium, fuiſſe ſignificans: conaturumq; me, ut referam gratiam, ſi occaſio fuerit. Quod idem illi abs te ipſo confirmari, teq; meæ naturæ memoris atq; gratæ, apud illum teſtem, & ſi opus ſit etiam ſponſorem eſſe opto. De me autem mi ſuauiſsime Lazare *ſic habeto, nihil aliud iam mihi eſſe in optatis, quàm quo pacto queam, hoc quod mihi reliquum eſt temporis, totum in optimis artibus ſtudijsq; conſumere. Multa adhuc me impeditum tenuerunt, quæ ego partim iam remiſsius curare cœpi, partim penitus abieci: ut tandem aliquando ſolutus & liber, in hanc unam curam me conferrem. Itaq; mihi ipſi non deſum: aſsiduè lego, ſcribere etiam ſum ingreſſus neſcio quid: quod quidem ſi proceſſerit ex ſententia, maiore animo ad reliqua ſum perrecturus. O ſi te haberem, quos mihi ſpiritus tuus ille doctiſsimus ſermo, & familiaris uultus excitaret? Paulus mihi in ſtudijs mirificus comes, rari alij, uel potius nulli: quanquàm* Auenione *eſt* Alciatus, *uir omni cultiſsimus doctrina, mihiq; amiciſsimus: nonnulli præterea, ſed pauci, uerùm ut iam ſint qui mirari incipiant, & conentur idem facere. Cum* Fregoſio *noſtro frequens nobis ſcribendi commercium occupationibus diſtinemur, quominus unum in locum conueniamus. Hæc quod ad doctorum hominum conſuetudines attinet. Cætera ſanè iucunda & placata. Ora hæc quam incolimus, uentis paulò infeſtior: cætero quin amabilis, & imprimis amœna eſt. Nos hortos ſuburbanos ſic diligenter inſtruimus & ornamus, ut appareat in illis ſpem omnem ocij & oblectationis noſtræ nobis eſſe repoſitam. Quos ſi aliquando uiſeris, reperies* Quirinalibus *illis noſtris nequaquàm inferiores: aquarum quidem abundantia, & ubertate pomorum etiam ſuperiores*

periores eſſe. Habes ſtatum noſtrum. Tu de tuo ut nos facias certiores, idq́; crebrius, magnopere à te peto. Nihil eſt enim mihi iucundius, quàm & ſæpe de te audire, & loqui. Bembum, Nigrum, Michaelem, Teupulum, cæteroſq́; quos tute noſti eſſe amantes noſtri, iube meis uerbis ſaluere quàm plurimum. Et tu ſalue ac uale mi chariſſime & optatiſſime Lazare: noſq́; amare perſeuera tui prorſus cupidiſſimos. Carpentoracti, pridie Calendas Nouembris, M. D. XXVIII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. LAZARO BONAMICO S. P. D.

CVm iam diu ignorarem quibus in locis eſſes, propterea quòd recordabar, te poſtremis literis tuis, ad me neſcio quid de tua quadam peregrinandi uoluntate ſcripſiſſe: neq; hi, qui iſtinc ad me literas dederant, ullam tui omnino mentionem fecerant: accepi literas tuas, ex quibus te apud tuos eſſe, & memoriam noſtri priſtina cum beneuolentia conſeruare cognoui. Quæ quidem mihi iucunda cognitu fuerunt, ſed illo nihil mihi iucundius, quòd intelligo te ita gerere, atq; augere rem literariam, ut tua eximia uirtus atq; doctrina, & tibi maximæ laudi, & plurimis utilitati emolumentoq́; ſit. Etenim quid eſt (quæſo) præclarius, quàm uidere florem collectæ ex omni Italia iuuentutis, incumbere ad optimas atq; honeſtiſſimas artes: atq; ad illud ſummum perfectumq́; contendere, in quo hominis uirtus ſita ſit? Quod quidem facit, ut Dijs ſimillimi eſſe uideamur: idq́; te doctore magiſtroq́; contingere, ut qui tuam eruditionem, ingenium, probitatemq́; cognoſcimus, facilè coniectura proſpicere iam poſſimus, quantum

de nouis

de noua ſobole doctorum bonorumq; uirorum ſperandum nobis ſit: quæ maximè his literis, & his ſtudijs poteſt frequentari. De qua re tibi hoc etiam ſcribo accuratius, quòd uiſus ſum aſpicere in literis tuis hæſitationem quandam tuam, tibi'ne in ea ſententia permanendum, nec'ne ſit. Quæ me certè hæſitatio moleſtia afficeret, ſi putarem tibi, aut per tuum, aut per aliorum conſilium, ut ab iſto munere deſciſceres, liciturum eſſe. Sed cùm neq; uideam cauſam, cur te tam præclari inſtituti, non dicam pœnitere, ſed non ſummopere cupidum eſſe oporteat, & nihil ſit quod agere melius poßis: non eſt cogitandum tibi, quid in eo laboris inſit, ſed quantum reliquis commodi: cùm præſertim munus nullum hominis magis ſit proprium, quàm ſua bona communicare cum cæteris, plurimumq; utilitatis & commodi ex ſe in alios profectum uelle. Cuius generis cùm maxima tibi facultas & à natura, & ab induſtria tua data ſit: non debes profectò deſiſtere, nec defatigari, quoad plures per te Lazari Latinæ & linguæ & ſapientiæ ſublati ſint. Atq; ego qui te hæc adhortor, & moneo, non equidem conſulo mihi: ſpes enim mihi eſſet maior fruendi aliquando te ipſo, tecumq; uiuendi, ſi iſta cura uacares: ſed habeo fructus publici rationem. Quanquàm ſcribit ad me Niger, conſtitutum ſibi tecum eſſe huc proficiſci, duosq; menſes mecum ponere. Quòd utinam uideam illum diem, quo uos complectar ambos, aliquantiſperq; explear conſpectu atq; congreſſu duorum mihi amiciſsimorum & coniunctiſsimorum hominum: quos ego non minus diligo, magniq; facio, quàm ab ijs ſentio me & magnifieri, & diligi. Sed de his hactenus, non enim animus meus erga uos longa oratione mihi explicandus eſt, quando eum uos de ueſtro expendere ſat poteſtis. De conſuetudine & conuictu Poli noſtri

tant

tantum capere te uoluptatis, quantum ſcribis, & minimè miror, & tuum de illo iudicium uehementiſsimè probo. Quid enim eſſe poteſt homine illo humanius, eruditius, ſanctius? Eum ego cùm hac iter haberet, paucis illis horis uix deguſtare quidem potui: ſed tantas tamen in illo omnium ornamentorum diuitias tum mihi perſpexiſſe uiſus ſum, ut poſtea illum non amore modò, ſed inſigni quadam obſeruantia ſemper ſim proſecutus. Nam cùm *illa mihi amabilia in eo ſunt cognita, ingenium, probitas, literæ, in quibus ille non mediocriter excellit, tum id præterea admiratione ſumma dignum (quod ego primum ſtatuo omnium) quòd cum tanta generis amplitudine & nobilitate, tanta naturæ bonitas atq; humanitas iuncta ſit.* Itaq; *quanti fieri à me putas, quod à te ſcriptũ eſt, nomen ſæpe meum uerſari in ſermonibus ueſtris?* Ego *uerò uobiſcum, ô amiciſsimi homines, & animo ſemper & cupiditate illa ſum, ut ſi detur facultas, uobiſcum uiuere potiſsimùm uelim.* Etenim *ſi eſſemus unà, Deus immortalis, quantas, & quàm uarias caperemus ſuauitates! quæ ſtudiorum cõiunctio! quæ communicatio uoluntatum! qui deniq; ardor exiſteret animorum! ut ad illa præclara atq; ſancta philoſophiæ adyta copulati introiremus! in quo* Paulus *nobis non iniucundus eſſet comes: qui (aberat autem ille à me cùm hæc ſcriberem, ſed quod uerè teſtificari de eo poſſum) utrunq; ueſtrum mirabiliter obſeruat, & diligit. Sed quoniam optare nobis iſta licet, ſperare fortaßis non ita licet: retineamus incolumem beneuolentiam mutuam, ſtimulum autem & ſolicitudinem animi deponamus: quodq; eſt dignum ijs maximè quæ profitemur ſtudijs, fidem amicitiæ etiam abſentes colamus. Sed de his quoq; ſatis.* Hortenſium, *de quo inſtas, abſoluere adhuc non potui: fui enim maximis occu-*

pationibus impeditus, & id ipſum diu. Retuleram *me autem ad eam cogitationem atq; curam, ut conficerem: ſed iam calores me obturbant. Enitar tamen ut & fidei in eo meæ, & ueſtræ expectationi ſatisfiat. Partem eam literarum tuarum, qua te de literarum miſsione excuſas, non duco dignam reſponſione, ne tuæ integritati & conſtantiæ uidear diffidere, qua nihil eſt apud me certius, nec exploratius. Vale, & ſummis uiris* Bembo, Polo, *cæteriſq; quos à me amari ſcis, plurimam meis uerbis ſalutem dic. Carpentoracti,* Nonis Iunij, M. D. XXXIIII.

LAZARVS BONAMICVS IACOBO SADOLETO EPISC. *Carpent.* S. P. D.

IAm *penè conſtitueram leuare me hoc impedimento uerius, quàm onere, in quo biennium fui: cùm tuæ literæ perlatæ ad me ſunt. quæ ſumma quidem ſententiarum grauitate, uerborumq; copia, admiſta incredibili quadam ſuauitate ingenij excellentiſq; bonitatis tuæ, (quid autem dicam de beneuolentia, quæ nuſquàm tam efficax, tamq; perſpicua, quàm erga nos) uehementer ab hac ratione me reuocabant. Sed erat in his nihil, quo cuperem mutare ſententiam: quanquàm omnia prudētiſsimè & amiciſsimè ſcripta non ignorabam.* Nam *quòd uidebaris ſuſpicari, me id uelle, aut leuandi, aut fugiendi laboris cauſa: hoc tibi perſuade, nihil tam alienum à me. Contrà uerò, hoc mihi ſemper animo inſediſſe.* Homini *turpiſsimum eſſe, labore frangi, induſtriáue debilitari, qui cæteris uſui ad uirtutem eſſe, aut ipſe magnam conſequi præſtantiſsimarum rerum cognitionem poſſet. Qua ex cauſa cùm nobis à publico negotio in otio eſſe liceat, tum maximè in ſtudijs bonarum ar-*

tium

tium toto animo uerſamur, multóq; plus laboris toleramus. Cognoſce igitur, & iudica, quàm falſa fuerit ſuſpicio de me. Tu putas me Patauinæ conditioni renuntiare uelle, laborem ut uitem: ego me cupere id ſcio, ut plus laboris impendam. Nam quòd proponis communem utilitatem, eam nunquàm deſerendam exiſtimaui. Sed cùm maiora onera in re literaria nonnulli ex amicis me ſuſtinere poſſe crederent, id conſilij dabant, ut leuiora relinquerem, maiora amplexarer: idq; boni uiri eſſe docebant, atq; ipſum mihi me diffidentem impellebant, ut non uiuentium ſolùm, ſed etiam poſteritatis memoriæ conſulerem: quam rem in hoc publico impedimento nihil erat cur quiſpiam optaret. Video & tibi & his idem placere, ut utilitatibus hominum inuigilem, idq; mihi perſuaſiſſimum eſt. Sed imbecillitas ingenij uenit in dubium. Alteram utilitatem multò maiorem eſſe animaduerto: ad utram minus ineptus ſim, explicare non queo. Scio tamen in altera plus laboris & ingenij ineſſe: quod ut perexiguum eſt in me, eoq; deterreor: ita labore nunquam impediri ſoleo, & propterea ſum alacrior. Hæ erant deliberandi cauſæ, cùm ad te ſcribebam: ſed non audebam apertè ſcribere, quòd erat ſcribendum aliquid de me ipſo: quod facio perinuitus. Quam ob rem multa prætermiſi, quæ ab amicis dicuntur: falſa quidem illa, ſed dicuntur tamen. Vtinam hîc eſſes, ut aut te illi, aut illos tu in tuam ſententiam adduceres (ſi modò alia eſſet tua) re quæſita inter uos, & diſputata: de qua iterum uelim audire quid ſentias: hoc eſt, ad utram me hominum utilitatem potius cohorteris. In quo tuo iudicio, obſecro te, ut nihil dubites, nos eſſe ad omnem laborem paratiſſimos. Scripſi proximè ad Hippolytum Medicen cardinalem carmen, nondum miſi: id cum hac epiſtola leges, raptim deſcriptum

ptum propter occupationes: de quo quale ſit, tuum, Pauliq́; noſtri iudicium ualde ſcire cupio: eo enim nihil politius eſſe arbitror. Bembus tuus tibi ſalutem plurimam dicit. Vale. Patauij. VII. Calend. Sept. M. D. XXXIIII.

LAZARVS BONAMICVS IACOBO SADOLETO EPISC.
Carpent. S. P. D.

Bonitas naturæ tuæ omni ex parte ſe effert in ijs literis quas ad Nigrum ſcripſiſti de quærendo Græcarum & Latinarum literarum doctore & magiſtro. Nam tibi ſatis non eſt officio tuo non deeſſe, ut ſumma cum religione, pietate, fide epiſcopatum geras tuum, & in omni Chriſtiani muneris adminiſtratione cum te præbeas, qui carus ſis omnibus, atq; admirabilis: ſed quæ alijs curæ eſſe debent, docendo, admonendo, cohortando ut rectiſſimè curentur, omni contentione elaboras. Commouiſti prouinciam à ſtudio pulcherrimarum literarum abhorrentem. Hoc non ſolum bonitatis fuit, ſed cum ſapientia atque eloquentia coniunctæ bonitatis. Ego & quia rem honeſtiſſimam eſſe, & tibi placere uideo, & ſum ipſe ad communes utilitates propenſior, in ueſtigando mentem & cogitationes meas figam. Mira eſt paucitas horum hominum, quod te fugere non arbitror: in ea tamen ſtudium extabit noſtrum. De Hortenſio caue ne longius tam præclarum opus ducas, quàm in dialogo de educatione puerorum promiſiſti. Turpe alijs datam fidem non præſtare: epiſcopo uerò, & Sadoleto quidem epiſcopo, turpiſſimum: præſertim cùm ſis habiturus huius mendacij noſtram ipſorum memoriam, atq; adeò poſteritatem teſtem. Vide quanta cupiditate ardeam, qui timeam ea quæ ne

ſuſpic

ſuſpicari quidem de te poſſum. Ignoſces autem mihi, tuæ propè gloriæ fauenti magis, quàm meæ. Hîc de bonis literis bene mereri non deſino: & in eo me planè nauaſſe operam intelligo, quòd undique concurritur. In hoc numero ſi quis erit idoneus, & impetrari id poterit (quod tamen difficile iudico) cum ad te mittam. Vale. Paulo noſtro plurimam ſalutem adſcribimus. Patauij, XVIII. Calend. Sext. M. D. XXX.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. LAZARO BONAMICO, S. P. D.

PVpugerunt me nonnihil literæ tuæ VII. Calend. Septembris Patauio datæ: meq; in eam ſuſpicionem adduxerunt, ut uererer, ne quid à me antea imprudentius fuiſſet ſcriptum, quaſi tu mihi in opinionem inertiæ deſidiæq; ueniſſes. Quod ego non modò eo animo ſcripſi nunquam, ſed ne cogitare quidem potui. Quid enim minus, quàm quod nuſquam quicquam eſt, idq; ego ſcio nihil eſſe? An te ego non noui? tuaq; mihi uirtus, induſtria, nauitas parum perſpecta eſt? aut quiſquam omnium mortalium eſt, qui audeat affirmare, tuos ſibi ſenſus melius, quàm mihi, perceptos eſſe, & cognitos? Crede mihi, mi Lazare, memetipſum turpiſſimæ inſcitiæ accuſarem, ſi tibi ignauiæ notam ullam attribuerem. Sed quod tunc ſcripſi me exiſtimare, laborem illum docendi & tibi honeſtum eſſe, & alijs permultis fructuoſum ac utilem, nec uideri mihi cauſam cur defugiendus eſſet: non ſcripſi iudicans te laborem omnem uelle fugere: ſed cùm te in illo munere continere cuperem, iccirco illa à me tum ſuſcepta cohortatio eſt: ſic enim ſentiebam, maximam laudem uirtutis eſſe, prodeſſe

m quàm

quàm plurimis. Quod tu latius in poſteritatem patere putas,quàm ſi tantum præſenti ſeculo ſeruiatur: propterq; eam cauſam ſecreta & libera ſtudia requiris: otiumq; in illis, maiorem etiam laborem & maius negotium appellas: neque arbitraris utrunque abs te præſtari poſſe, ut & priuatim tibi ſatisfacias, & cæteris publicè. Concedo: teq; ad illa alta & magnifica philoſophiæ ſtudia aſpirare planè uideo. Quid ergo, non'ne commodiſſimè poteras iſtam ipſam artem omnium nobiliſſimam publicè profiteri? in eaq; inſtituere adoleſcentes, uel ſeparatim, ſi tibi ita fuiſſet uiſum, uel etiam cum Cicerone, & cum eloquentiæ ſtudijs coniunctè? quam ego uiam rationemq; docendi potiſſimam ſemper ſum arbitratus. Hoc enim certè abs te ſi factum fuiſſet, uel etiam ſi nunc fieret, Deus immortalis, qui concurſus præſtantium ingeniorum, quantus amor ſapientiæ in animis hominum exiſteret! Tu quoque qui nunc te quereris diſtrahi, coniungeres domeſtica tua ſtudia cum forenſibus, & laborem utrunque in eaſdem operas lucubrationesq; conferres. Sed ego tibi non præſcribo, ſatisq; in te ipſo ſtatuo eſſe conſilij. Hoc dico, quod habeo exploratum, te utrò uerteris, præclarè id quod ſuſceperis eſſe effecturum. Quæ mea de tuo ingenio, & excellente doctrina opinio, non noua neque recens, ſed iamdiu antè mihi ſuſcepta eſt. Legi carmen tuum, idq; admodum probaui: ualde enim mihi graue & elegans uiſum eſt, utinam fructum eiuſmodi afferat, ut quod de Pericle ſcriptum eſt, aculeos relinquat in eorum animis, ad quos maximè iſta pertinent. Tuas à Ioan. Caracciolo uiro clariſſimo literas, de quibus in quadam epiſtola fueras conqueſtus, iampridem accepi. Ille uerò Brunus, doctus (ut ego conijcio) adoleſcens, ſcripſit ad me, ſe Georgio Seluæ

Vaurenſi

Vaurenſi Epiſcopo, regio iſtic legato, contubernalem factum eſſe. Quem hominem mi Lazare rogo te ut noſſe uelis: talem enim offendes, ingenio, humanitate, probitate, doctrina, ut pluris tibi propter eum Gallia futura ſit. Polus ad me ſcribit, uberrimis elegantiſsimisq; literis, multa ille quidem digna illo ingenio & ſanctiſsimis ipſius moribus. Sed plurimum tamen & præcipuè de te, quem ipſe admodum cuperet ad Theologiæ ſtudia iam aliquando animum adijcere. Quam ego cupiditatem eius uehementer probo, tibiq; ſuadeo, ut hanc diuinam imprimis facultatem & ad ſalutem noſtram neceſſariam, diutius à tui ingenij theſauris ne habeas ſegregatam. Sed de his aliâs. Nunc tempus interpellat, luxq; & negotia inſtant, nam hæc manu mea ſcripſi ante lucem. Valebis igitur, & omnibus amicis, imprimisq; Bembo meo, plurimam à me ſalutem dices. Vale IX. Calend. Decemb. M. D. XXXIIII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. LAZARO BONAMICO. S. P. D.

EX tuis literis Idibus Martij datis, quas ego paulò antè Idus Maias accepi, illum facio quæſtum, quòd optimi & doctiſsimi uiri Aonij Palearij amicitia auctus ſum. Quem ego mehercule hominem plurimi facio, uel propter eius uirtutẽ atq; doctrinam, in ſuoq; genere ſcribendi elegantiam: uel quòd ea ſunt illius animi erga me indicia ac monumenta, ut non modò amare, ſed gratiã illi etiam habere ſim compulſus, ſi tamen compellitur, qui libenter quid facit, & ſtudioſe. Amo certè illum, & gratiam præterea habeo: ita de me ipſe meritus eſt. Qui etiamſi nullo ſuo officio me ſibi deuinxiſſet, propter ingenium tamen, pro-

pter optimarum artium ſcientiam mihi erat amandus. Nunc quid me facere oportet, cùm tanto me obſtrinxerit merito? Atq; is quòd tuam commendationem intercedere uoluit in noſtra amicitia concilianda, quanquàm tu illi uerè ac conſtanter id eſſe opus negaſti: tamen ipſe nonnihil uidit. Siue enim quòd ita iure fieri à me debere intelligit, ſiue quòd animum meum erga te habet exploratum, ſenſit id quod uerißimum eſt, nullam eſſe tantam uirtutis commendationem apud me, quæ non tuo teſtimonio multo fiat uberior. Itaq; illum, quem ſponte & per ſe iure quidem optimo antea dilexiſſem, tua nunc commendatione habeo chariorem. Quid autem de eo, deq; eius ſcriptis ſentiam, ſcribo ad ipſum quidem copioſius: ſunt enim illa à me diligentißime perlecta. Sed tibi quoque breuiter dico, probari mihi mirificè cùm ingenium hominis, & in ſcribendo elegantiam: tum illud imprimis religionis ſtudium, quod præ ſe fert: quod quidem ubicunq; adeſt, illa mihi & plena & grauia & pererudita uidentur eſſe. Phædrũ meum, quòd ſis ad calculos iudicij & prudentiæ tuæ denuò reuocaturus, ualde lætor: magnamq; in tua conſideratione & diligentia eius expoliendi ſpem habeo. Tantum à te peto pro iure amicitiæ noſtræ, ut ne ambitioſè, ne'ue erga me nimium indulgenter eum corrigas. Marcum Fortiacum gaudeo tibi eſſe cordi: certè mihi magnæ uoluptati eſt tuum de illo adoleſcente iudicium cum ea opinione quam ſemper de eo habui, conuenire. Eum tibi ne commendo quidem, uideo enim eſſe ſatis commendatũ, uel ex eo quòd contubernio tibi coniunctus eſt. Paulus & te amat, & memoriam tui ſeruat quam debet, tuq; crebrò in ſermonibus noſtris uerſaris, queis & conſuetudo tua, & ſuauitas à nobis requiritur. Qua poſteaquàm carendũ nobis neceſſario eſt,

tuas

tuas ſaltem optamus crebriores, mi Lazare, literas: quòd ijs deſiderium tui noſtrum aliqua ex parte leniri ſentimus. In quo nobis ut morem gerere ne grauieris, equidem te uehementer etiam atq; etiam rogo. Vale, & amicis noſtris communibus plurimam meis uerbis ſalutem dic. VI. *Calendas* Iunij, M. D. XXXVI.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. AONIO PALEARIO S. P. D.

Serius accepi literas tuas. Datæ enim illæ III. Idus *Februarias, mihi medio ferme Maio ſunt redditæ. Quibus perlectis equidem ualde lætatus ſum, cum tali ingenio, quale tuum mihi iam perſpectum eſt, talem etiam animum erga me plenum amoris & deſiderij, coniunctum eſſe. Quid enim eſt rerum omnino omniũ, quod mihi bonorum & doctorum beneuolentia uideatur optabilius?* Itaq; *cùm epiſtolam tuam primò legiſſem, eaq; mihi uehementer placuiſſet, (eſt enim & ſuauiter, & ornatè, & peramanter ſcripta) ab illius ſtatim lectione ad poëma tuum me contuli, totumq; perlegi triduo: ſingulis uidelicet libris in ſingulos dies collatis.* De *quo, ut tibi uerè exponam quod ſentio, hoc iudicij feci: eorum, qui in eo genere uoluerunt eſſe, ſanè quàm paucos, et noſtra, & ſuperiore memoria, æquè eleganter ſcripſiſſe atq; tu: eruditius certè neminem.* In *quo mihi illud mirificè probatum eſt, quòd hæc tua ſcripta non accerſitis, fucoſisq; argumentis: neq; quò magis poëtica uideantur, à fabuloſa illiuſmodi* Deorum *uetuſtate repetitis: ſed ſancta, & uera religione condita ſunt.* Vt *quemadmodum uultus pacatus, & conſtans in homine, bene affectæ mentis, & probi animi eſt indicium: ſic tua iſta eximia*

mia erga Deum pietas, quæ ſeſe in tuis ſcriptis primam offert: nos cogit de te, deq; omni ſenſu animi tui, excellenteq; doctrina præclarè exiſtimare. Ac cætera quidem tuum carmen mirè mihi ſatisfecit: uideo enim quos imiteris, quid referre in tuis ſcriptis & exprimere conere: tibiq; neq; in eligendo iudicium, neq; in conando fructum laboris tui abeſſe intelligo. Perſpicio etiam uerborum elegantiam, ſententiarum acumen, numeriq; apta & uaria compoſitione delector. Sunt enim iſta omnia in te ita ſtudio & cura elaborata, ut ſint ubiq; nihilominus ingenij luminibus lita. Illud unum interdum (quanquàm admodũ raro) deſidero: quòd cupiſſem nonnulla à te diſſeri explanatius, quibus nunc percipiendis mens noſtra aliquantulum laborat. Atq; illa (ne forte mihi Lucretianum modum dicendi opponas) non ſunt ex eo genere, quod difficultate rerum quæ tractantur, ſuapte ſponte obſcurum propè neceſſariò ſit, in quo ſolet iuſta eſſe ſcribentibus excuſatio: ſed è medio quædam ſumpta, compreſſius abs te dicta ſunt, quæ dilatari, & patere melius uoluiſſem. Neq; ea tamen tam multa, ut pertimeſcas. Sed fortaſſe ut nodus robur, & ut næuus decus aliquando, atq; ornatum, pulchro corpori afferre ſolet: ſic pleriſque illa poterunt uideri iccirco eſſe quæſita: quòd curſus noſtræ cogitationis, fluentis in facilitate orationis, aptè illis interdum, tanquam ſalebris, retinetur. Quod quidem ad ueras laudes egregiè compoſiti carminis pertinet, totum tibi ita tribuo: ut hoc planè confirmem, nihil me his aliquot iam annis in eo genere editum legiſſe libentius. Itaq; te iam ne hortor quidem, ut quo itinere inſtituiſti, eodem porrò pergas. Satis enim tibi incitamenti, cùm iudicium de te, expectatioq; hominum, tum fructus ille ingenij ſuauiſſimus, qui in pangendo maximè & in com-

mentando

mentando percipitur, debet afferre. Qui etſi omnibus eruditis datus eſt, cùm hi aliquid ex ſeſe procreant, atque gignunt: uberior tamen adeſt poëtis. Quanquàm ego te non poëtam magis, quàm oratorem eſſe ſtatuo: cuius rei facio ex epiſtola tua coniecturam. Ea enim ita commodè, & concinniter ſcripta eſt: ut facilè intelligam, te utruncunq; uelis, & ſuſcipere & poſſe præſtare. De me uerò, quem tu tantopere in tuis ſcriptis ornas, eoq; honore afficis, quo maiore nemo afficere quenquam poteſt, quid dicam, uix reperire mihi poſſe uideor. Nam ſi eas in me laudes agnoſcam, quas tu mihi tribuis: timeo, ne arrogans: ſin repudiem planè, atq; reijciam: uereor, ne ingratus aduerſus te ſim, cùm de tuo iudicio ipſe detrahã, eo ipſo unde ſim ornatus. Quamobrẽ ut in difficili eiuſmodi cauſa, ad id me uertam, quod meo pudori maximè eſt conſentaneum: ut tibi agam pro tua iſta humanitate & erga me beneuolentia gratias, meq; tibi hoc nomine obſtrictũ eſſe confitear. Quod facio equidem, & libens facio: tibiq; perſuaſiſſimum eſſe cupio, te à me ſingulariter amari, uel ingenij, & uirtutis, & probitatis tuæ cauſa: uel eius officij atq; amoris, quo me ipſe proſequeris: uel quòd eorum & temporum, & hominum, in tuis literis mentio facta eſt, quorũ meam & memoriam, & erga illos beneuolentiam, dies nunquam delere obliuione ulla poteſt. Vt præter id, quod tuo nomine tibi debeo, quantum etiam illos dilexi, totum in te perſequar. Quo me in te animo eſſe, ſi uſus uenerit, re ipſa experiendoq; cognoſces. Vale. Carpentoracti, VI. Cal. Iunij, M. D. XXXVI.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. SEBASTIANO GRYPHIO S. P. D.

 Superi

SVperioribus proximis diebus, cùm eſſet allatus ad me liber Aonij Palearij, *de* Immortalitate *animorum, præclaram inſcriptionem præ ſe ferens, eamq; rem totam heroico carmine complexus, legere eum ſtatim perquàm auidè cœpi: quaſi tentaturus, an promiſſo ſatisfaceret, qui tam ſublimem titulum operi ſuo præpoſuiſſet. Atque ibi uideo, id quod mihi primùm ſummæ uoluptati, deinde penè incredibili admirationi fuit, rem tantam quanta altera nulla eſt, quæ quidem ſcriptorum ingenijs propoſita ſit, tam grauiter, tam eruditè, tam etiam & uerbis & numeris aptè atque eleganter tractatam eſſe: nihil ut fermè noſtrorum temporum legerim, quod me in eo genere delectarit magis.* Nam *nec ſententiarum orationisq; ubertas, in tam difficili ac penè ſpinoſa materie, ulla deſideratur, nec in exponendis rebus reconditiſſimis lux atq; facilitas.* Numerus *porrò carminis is eſt, ut uideatur* Lucretium *uelle imitari, redolet enim antiquum illud: ſed ita ſapore humanitatis conditus eſt, ut aſperitate dimiſſa, uetuſtatis tamen autoritas ſalua remaneat. Atque hæc in uniuerſum.* Illa *iam partium ſingularum propria, nihil non* Latinè *dictum, nihil non accuratè, quo'ue iudicium & diligentiam adhibitam eſſe non pateat: multaq; præterea ubique nitentia ingenij & uenuſtatis luminibus.* Et *quod ego pluris quàm reliqua omnia facio,* Chriſtiana *mens, integra, caſtaq; religio, erga* Deum *ipſum honos, pietas, ſtudium, in eo libro uel maximè, non ſolùm docere mentes errantium, ſed etiam animos incendere ad amorē puræ religionis poſſunt.* Sed *quorſum hæc, mi* Gryphi? Primùm *uolui dare teſtimonium apud te doctiſſimo uiro, ut quid de eo ſentirem tu planè cognoſceres.* Deinde *à te petere, id quod ipſe quoque, cuius uolo cauſa, & petit à te per literas, & ſummè flagitat,*

flagitat, ut eius hoſce treis libellos tuis formis exprimendos cures. In quo ille ualde ſuo honori, ego meæ cupiditati ſatisfactum fore abs te arbitraturi ſumus. Noli enim putare non apud Italos omnes tuum eſſe nomen in magna gratia. Quicquid prodit ex officina tua, id ita demum & rectum & probatum habetur omnibus, ſi in eo tuum nomen ſit præſcriptum. Nota eſt enim probitas, & diligentia tua, nota eruditio. Quid igitur reſtat, niſi ut tu & bonis & amantibus tui morem libenter geras? Quod tamen ſemper ſponte tua facis, nunc mea etiam cauſa facere propenſius debes, qui meam fidem atq; officium in hac re agi iudico. Sum enim, ut tu ſcias, in hoc ipſe libro honorificentiſsimè appellatus, ſecundo (ut opinor) uolumine, ut tibi hæc opera mihi quoque unà cum Aonio, non ipſi ſoli præſtanda ſit: quandoquidem tu me amore iampridem, atque obſeruantia tua mirificè es complexus. Nec erit cur te pœniteat, hunc talem librum Actij Synceri, & Vidæ doctiſsimorum hominum, ac præſtantiſsimorum poëtarum ſcriptis adiunxiſſe: cum quibus certè hic iure comparari poteſt. Nam & in eadem argumenti ſententia ſanctitateq; ornatiſsimè uerſatur, & philoſophiæ præterea rationibus uberius eſt inſtructus. Sed hoc tu per te æquè bene cognoſces. Illud utique tibi perſuaſum habere debebis, quicquid in hac re ex mea & Aonij uoluntate effeceris, id utriq; noſtrum fore gratiſsimum. Eadem hac de re, quò eam magis mihi curæ eſſe intelligas, meis uerbis tecum aget uir optimus, ac uetere mecum amicitia coniunctus, Thomas Sertinus: ſic enim ei à me mandatum eſt. Qui & ut in me ſemper perofficioſus fuit, & pro eo ſtudio, quo probos & eruditos homines ſui ſimiles proſequitur, non dubito quin diligenter officio functurus ſit. Vale mi Gryphi. Carpen-

toracti. I I I.*Calend.Iulij*, M. D. XXXVI.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. GALEATIO FLORIMONTI *Sueſſano*, S. P. D.

Binas à te eodem tempore accepi literas: quarum alteræ ex cœnobio Ferrarienſi,ut ſcribis, V I.*Calend.Ianuarij erant datæ: alteræ Baucis pridie Calend. Iulij,quæ me utræq; mirificè delectauerunt, multis enim ſunt & amoris tui erga me,& ingenij ac doctrinæ ſignificationibus refertæ: ac,ut uerum tibi confitear,longè aliam perſonam mihi, aliud ſpecimen ingenij obtuliſſe uiſæ ſunt, ac priores fecerant: quibus fueram adductus,ut te admonendum putarem, ut omiſſis leuioribus illis ſtudijs,ad grauiores arteis te conuerteres. Quod etſi tunc à me optimo fuit factum animo,tamen nunc planè intelligo, non fuiſſe neceſſarium.Te enim id ita feciſſe,multumq; in omnibus artibus optimis profeciſſe ſentio. Sed quæ tu de ſacris literis, deq; earum ſummis doctoribus ad me ſcribis,ea mihi uehementiſſimè probantur. Omnis enim noſtra ſalus, omnis beatæ & immortalis uitæ ſpes,in illo potiſſimum ſtudiorum genere poſita eſt. In quo uerò aſpernari uideris philoſophiã, & grauiſſimos illius autores reijcere, id mihi tecum conuenire non poteſt. Ego enim cùm me ex illius ſtudio non admodum hebetem ſentio eſſe factum, tùm uerò ſic ſtatuo, non lapidem lapidi, neq; parietem faſtigio ullum tam congruere, quàm theologiæ & diuinis literis philoſophiam. Itaq; illud ipſum quod inducis tanquàm illudens,* εἰ ἀνάγκη πᾶν τὸ κινούμενον ὑπό τινος κινεῖσθαι, *tanti eſt, ut abſq; eo perſuaderi quidem poſſit, & exiſtimari eſſe Deum, ſciri autem nequaquam.Sed hæc hactenus: non enim huius*

ſuit

ſunt ſcriptionis, & temporis. Tu quòd uideris uereri, ne tuæ mihi literæ moleſtæ ſint, facis mihi nonnullam in eo iniuriam: parum enim commodè de mea humanitate exiſtimas. Scito igitur, tuas mihi literas, & anteà gratas extitiſſe, & in poſterum fore ſemper gratiores. Commentarios meos in Pſalmum X C I I I. *remitto tibi, quando me illius fefellit diligentia, cui primo negocium dederam.* Facies *autem tu mihi pergratum, ſi quando his ſtudijs apprimè deditus es: ſi qua tibi non bellè in illis uidebuntur ſe habere, de ijs me admonueris: hominiſq; amici uerißimo officio fueris functus. Quod ut agas, ſtudioſè abs te peto.* Vale. Carpentoracti, x. Calend. Martij.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. ANGELO COLOTIO S. P. D.

SAepius iam literis meorum certior factus ſum, uiuere apud te & cæteros iſtic æquales noſtros, quos fortuna nobis reliquos fecit, mei memoriam abſentis: ſanctumq; illud fœdus amicitiæ, quo uetuſto admodum coniuncti inter nos ſumus, ſuam apud uos religionem obtinere. Quod mihi cognoſſe fuit iucundißimum: etſi hoc uerbum, propter eas ruinas quibus oppreſſa ſunt omnia, iandudum ex uſu atq; animo noſtro ſublatum eſſe uideatur. Sed tamen cùm mihi ſcribitur (id autem fit ferè quotidie) te & Petraſanctam *meum, cuius ego excellens ingenium & naturam liberam atq; ingenuam dilexi ſemper, &* Thebaldeum *magno honore ac laude dignum hominem:* Curtium *quoq; noſtrum, cuius plura iam extant cùm literarum atq; ingenij, tum amoris erga me atq; officij indicia ac monumenta: amanter ſæpe percontari de me, meamq; priſtinam deſiderare*

ſare conſuetudinem: profectò hominum cùm mihi mea uoluntate & iudicio chariſsimorum, tum ſua uirtute ac dignitate honeſtiſsimorum, crebra de me mentio, eademq; plena amoris & deſiderij, maximam mihi uoluptatem affert. Nihil enim eſt homini cum fide amicitias colenti, quo me ex genere hominum eſſe profiteor, pari amicorum erga ſe uoluntate optatius. Ac mihi recordanti ſpatium præteriti temporis, & uetera animo repetenti, cùm & plures conuenire ſoliti eramus unà, & erat ætas noſtra ad omnem alacritatem animiq; hilaritatem longè aptior: quoties uenire in mentem putas eorum cœtuum conuiuiorumq;, quæ inter nos crebrò habere ſolebamus? cùm aut in hortis tuis ſuburbanis, aut in meis Quirinalibus, aut in circo maximo, aut in Tyberis ripa ad Herculis, aliàs autem alijs in urbis locis conuentus agebantur doctiſsimorum hominum: quorum unumquenq; & propria ipſius uirtus, & communis cunctorum prædicatio commendabat. Vbi poſt familiares epulas, non tam cupedia multa conditas, quàm multis ſalibus, aut poëmata recitabantur, aut orationes pronuntiabantur, cum maxima omnium noſtrũ qui audiebamus uoluptate: quòd & ſummorum ingeniorum in illis laus apparebat, & erant illa tamen quæ proferebantur plena feſtiuitatis ac uenuſtatis. Quo in genere recordor preſſum & acutum Caſanouam, Capellam latum ſonantem, magniloquum Vidam, & cuius proximè ad antiquam laudem carmen accederet: caſtigatum & prudentem Beroaldum: uberes autem & ſuaueis Pierium, Granam, Mathalenum, Bloſium, quosq; complures noſtra perſpexit ætas, partim carmine partim ſoluta oratione eximios: cuiuſmodi Nigrum noſtrũ Tulliana in dicẽdo grauitate: Antoniumq; Venantium, & Binum in utraque enitentem lingua: Acres

autem

autem in iudicando, & imprimis acutos, Vbaldinum, & Antonium, *cui Computiſtæ cognomen eſt. Quo è numero multi in utroque genere dicendi egregiam ſibi laudem à doctis omnibus compararunt.* Nam illa *ornamenta & lumina* Romanæ *linguæ,* Phedrus, & Camillus Porcius, *magno cunctorum incommodo iamdiu morte erepta nobis ſunt: in quibus ſedem ſibi uidebatur ſtatuiſſe eloquentia. Cuius nunc honorem atq; nomen, conſenſu iam urbanorum omnium, retinet* Paulus Iouius, *& in ſcribenda hiſtoria grauis & elegans, & in omni genere literarum perpolitus. Quin & duorum ſummorum hominum me admonet recordatio, fuiſſe quoq; eorum conuentu noſtras aliquando cœnas atq; epulas exornatas: quorum eſt unus* Petrus Bembus, *cuius in omni uirtute laudéq; eloquentiæ ſumma & ſingularis ſemper fuit gloria: alter qui nuper in Hiſpania deceſsit maximo cum mœrore omnium, quibus fuerat notus, hoc eſt planè omnium,* Balthaſar Caſtilioneus, *magnus uir imprimis, nec ſolum nobilitate & genere, ſed magnitudine etiam animi, & omni eximia uirtute præſtans: quiq;, quod in militari uiro erat admirandum, omneis omnino arteis libero homine dignas, & omnia doctrinæ genera comprehenderat: quem ego recordor ſæpe atque hilarè noſtris cœtibus interfuiſſe: & ipſum, & eum qui paulò antè eſt mortuus, ſumma indole ingenij & ſpe maximæ uirtutis,* Ioan. Franciſcum Furnium *ciuem meum.* Nanq; *hos qui modo ſecutus ſupremum in* Gallia *obijt diem, pari cum illis uirtute & nobilitate præſtans,* Andreas Nauagerius, *tametſi noſtris cœtibus minus ſæpe interfuerat: propter excellentem tamen in literis & ſcientiam & gloriam, à nobis eſt perhibendus.* Lazarum *autem qui nunc abeſt à*

uobis,

uobis, cuius in Græcis & Latinis ſingularis eſt eruditio, quiq; philoſophiæ & ſapientiæ ſtudia non ſolùm ſcientia, quod faciunt permulti, in quibus tamen excellit: ſed uita & moribus, & uera uirtute complexus eſt: credo equidem uobis in deſiderio eſſe. itemq; Marium Volaterranum, hominem grauem iam & dignitate, & annis: ſed cuius admirabile ingenium, ſummamq; optimarum literarum cognitionem, niſi urbs & urbanæ curæ præpediuiſſent, plurimum lucis allaturum noſtro ſeculo non dubito fuiſſe: à quo potiſſimùm exhilarabantur cœnæ noſtræ: cum & in laceſſendo acutè, & in reſpondendo, omnes ex eius uerbis atq; uultu effluerent lepores. Nam Marium Buccabellum quòd audio eſſe incolumem, maximopere lætor: hominem cùm omni uirtute ornatum, tum mihi amiciſſimum. Atque inter hos tot & tales uiros, aliosq; complureis, quorum omnium nomina perſequi non huius eſt ſcriptionis, dulces quoq; Corycij iracundias, & grátas ineptias Donati ſpectare haud diſplicebat: quos noſter Sauoia homo omnium facetiſſimus & prouocare ſolebat ſtudioſè, & ridere. Nam de te mi Coloti quid ego dicam? cuius in animo, ac natura mihi uidentur Muſæ effigiem ſui moris ac decoris inſculpſiſſe, ut eſſes pudore, uirtute, liberalitate ornatiſſimus: cuius pectus atque ingenium, doctrinis omnibus, domus autem ipſa tua omnibus doctis pateret. An eſt quicquam in rebus ad conciliandos natum animos, quod meam in te beneuolentiam non accendat, præſertim cùm me abs te tantopere intelligam amari? Sunt quidem & multæ præterea amoris cauſæ: uetuſta neceſſitudo inter nos. Societas etiam eorundem ſtudiorũ, tum cùm dabamus Græco doctori Carteromacho ſimul operam. Quo quidem ex tempore recordor

nec meam tibi inſignem beneuolentiam, nec tuum mihi ſtudium unquàm defuiſſe: tum autem multa ſæpe nobis communia, luſus, conuictus, deambulatio: par propè atq; idem in amicis delectus, ex eiſdem rebus delectatio. Sed quorſum iſtas? omnino longius ſum lapſus, meq; ueterum & rerum & hominum cogitatio ulterius prouexit, quàm fuerat uoluntas. Sed tamen illud intelligi à te uolo, non ueſtrum ſolùm, qui ualetis & uiuitis, (quorum quidem ſalus mihi ita iucunda eſt, ut mea ſit uita propter uos mihi charior) ſed eorum etiam, qui fato functi ſunt, quorum maior longè eſt multitudo, memoriam cunctorum mihi in intimis ſenſibus inhærere: quorũ equidem omnium, (ſi hoc ociũ, quo nunc perfruor, Deus mihi fortunarit) nomen non patiar apud poſteros ignorari. Atque hæc tempora, & has uitæ iucundæ ac beatæ ſuauitates, inſecuta clades & acerba fortuna reipub. diſiecit. In quibus detrimentis, etſi maximum cepi ex urbis graui caſu, & ueſtrum omnium iacturis, quos illa calamitas oppreßit, dolorem: tamen id mihi accidit non incommodè, quòd conſilio & uoluntate reliqui res Romanas, *antequam illa me iſtinc tempeſtas extruderet.* Direptæ *meæ quidem omnes, diſſipatæq; fortunæ: idq; non ſemel, ſed bis, aut etiam tertio: quodq; durius uiſum, libri unà erepti. At nihil tamen indignitatis, nihil fœditatis in corpore paſſus ſum.* Nudus *in has oras, tanquam ex naufragio ſum compulſus, at liber animi, & placatus tamen: utpote cui iam non in his rebus externis, non in honore & gratia populari, non in diuitijs atq; opibus: ſed in alia quadam certa ratione uiuẽdi, animi ſit quies, & uitæ beatitudo repoſita.* Itaq; *facilè patior, meum conſtitutum procul ab urbe manendi, uinculis iam ineluctabilibus conſtrictum eſſe, non ſolùm uoluntatis meæ, uerùm*

etiam

etiam neceſsitatis: cuius numini non repugnare ne Deos quidem ipſos uetere prouerbio iactatum ſemper eſt. Etenim cùm conſilium cepi Romæ exeundi, noli putare non multa extitiſſe, quæ me dehortarentur, & quæ animum meum quodam dolore flecterent: amor, conſuetudo, ſpes honorum, amicorum & neceſſariorum lacrymæ, ornatiſsimorum hominum familiaritates: quibus ego (quod liceat ſine arrogantia dicere) egregiè præter cæteros florebam: atq; illi ut me ipſum, non ut fortunam meam appeterent. Dices, Quid ergo? quæ te ad diſcendum cauſa compulit? Illa mi Coloti, quòd magna mihi uitæ parte in alienis rebus iam acta, ad ea quæ me attingũt propius, & in quibus mea ſalus & uera uita conſiſtit, mihi aliquando tandem reuertendum intelligebam. Dederam ſatis principibus, dederam ſatis amicis, dederam reip. mihi quando darem? ſi iam quinquageſimum attingens annum, non ex illis fluctibus in portum, & ab terrenis ad cœleſtia & curã & animum meũ reuocarem? His ego de cauſis urbi ſalutem dixi: non amorem & charitatẽ chriſtianam deponens, ſed contactum rerum turbulentarũ reformidans. Sed quod dicebam modò, me ut abſim ab urbe, non ſolùm uoluntatis, uerùm etiam neceſsitatis uinculis conſtrictum eſſe, id eiuſmodi eſt: Nulli unquàm ſua patria, ſolumq; illud in quo quiſq; natus, & alitus, gratam incunabulorũ memoriam ſecum perpetuò fert, tam charum fuit, tamq; amabile, quàm mihi urbs Roma, & ſancti illi penates tot clariſsimorum fortiſsimorumq; hominum, quorum penè in paſſus ſingulos, cùm per uicos & plateas urbis uadebamus, aliquod in monumentum, aliquamq; in hiſtoriam pedem ponebamus. Cur autem tantum amarem, & uetuſtatis admiratio faciebat, & præſens ciuitatis maieſtas: & me hercule etiam magis, quòd quic-

quid eſt in me humanitatis atque ingenij (ſi modo eſt aliquid) omne hoc illi referebam acceptum. Hanc igitur Vrbem *mihi dilectam & charam uſque eo, ut nihil in amore fieri poßit ardentius, deformatam ruinis, exinanitam frequentia, plurimis claris uiris illuſtribusq́; orbatam, quorum in ſuauitate & beneuolentia mei (quos pro rep. capiebam) labores requieſcebant, ut uidere uelim, animum inducere non poſſum: iactatam præterea etiam nunc procellis, obiectam tempeſtatibus. Ita quod prius amore repugnante, iudicio tantum adductus faciebam: nunc eodẽ amore autore firmius facio: ut ſedem mihi in his locis perpetuò domicilio conſtituerim. Si quidem amantis eſt non ſolùm appetere congreſſum eorum quos amet: ſed ſi quid illis accidat miſeriæ, & calamitatis, cui ferre opem ipſe non poßit, non modò aſpectum tanti doloris, ſed mentionem quoque ipſam deuitare. Quamobrem immota hæc quidem & in omnem partem ſtabilis eſt animi mei ſententia, tempus reliquum uitæ quod ſupereſt, non in urbe* Roma*, ſed Carpentoracti: neque ad hominis ullius arbitrium, ſed ad ſummi* Dei *honorem atque cultum, mihi impendendum & conſumendum eſſe: ita, ut optimis artibus & literis ſuam partem ſim daturus. Qua ſpe, & quo euentu, quoniam nihil magnum de me polliceri poſſum, totum in aliorũ opinionibus relinquo. Quod autem mihi uehementer cordi eſt, & de quo plurimum laboro, ut ſaluum maneat mihi & præcipuum ornamentum præteritæ uitæ, & futuræ ſolatium: hoc eſt, ut ueſtra erga me uoluntas incolumis permaneat, quando ex ueſtro amore erga me, ueſtroq́; iudicio, omnis prope mei animi lætitia pendet: id uos uehementer oratos & rogatos eſſe uolo, ut mei abſentis memoriam retineatis: quaq́; ego fide, quaq́; conſtantia, ſi-*

dem ueræ amicitiæ conſeruans uos in oculis atque in animo aſsiduè gero: eandem uos mihi fidem beneuolentiamq; præſtetis. Quod non ut diffidens poſtulo, ſed ut amans, & quod omnium rerum mihi eſt optatiſsimum, me ab illis diligi, quos cunctorum amore digniſsimos, ipſorum uirtus, & doctrina, & ſumma humanitas facit. Valete. Carpentoracti, M. D. XXIX.

IAC. SADOLETI EPISC. CARPENTORACTI, EPISTOLARVM LIBER VI.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. IOAN. BELLAIO *Epiſcopo Pariſienſi* S. P. D.

AMOR *meus erga Langæum fratrẽ tuum eximius & ſingularis, (quem ego propter eius multas & magnas uirtutes diu antè ſuſceptum, ſanctiſsimè, fideliſsimeq; conſeruo) fecit, ut ſimili in te quoq; uoluntate ſemper fuerim, eamq; tibi beneuolentiam præſtiterim, quã & fratris tui mihi perſpecta, & tua ſæpe audita, omniumq; imprimis probata teſtimonio, uirtus poſtulabat. Sed accidit in hac cõiunctione noſtræ amicitiæ, ut uos eſſetis, quàm ego, multò fortunatiores. Cùm enim nihil ſit, neque natura ipſa præſtãtius aut clarius, nec bono uiro iucũdius, quàm benefacere: uos omnis ueſtræ liberalitatis exponendæ occaſionẽ in me ſæpe habuiſtis: ego autem ne ſemel quidẽ facultatẽ ſum nactus, quo fratris tui merita erga me paribus officijs compenſare poſſem, & oſtendere utriq; ueſtrum,*

ueſtrum, concedere me homini profecto nemini, qui maiore animo & ad promerendam & ad referendam gratiam, aut propenſiore ad beneficiendum natura ſit paratus. Sed tamen quoniam uos quoque imprimis digni eſtis, quibus inſtrumentum fortuna ſuppeditet ueſtræ declarandæ uirtutis & bonitatis: ſit ſanè in hoc ſors ueſtra felicior. ego ad cæteras cauſas diligendi tui, hanc quoque habeo non minorem cæteris, quòd in eiuſdem collegij munus atq; officium à Deo *pariter uocati, huius ſacri honoris ſocietate coniuncti ſumus: quem & tu ſumma cum laude geris: & ego id adnitor, ut ne omnino inprobandus ſim.* Hæc *cùm ita ſe habeant, nulla iam apud me reſidet dubitatio, quin ego uicißim abs te diligar. quod tu quidem facere debes, uel fratris eiuſdem tui cauſa, uel etiam tua.* Conuenit *enim naturæ & humanitati tuæ, ut in amore reſpondeas his à quibus diligare.* Quod *cùm ita eſſe mihi perſuaſerim, id à te inſtitui petere, quod mihi hoc tempore maximum eſſet, maximéque neceſſarium.* Paulus Sadoletus *mei filius fratris, adoleſcens inſtitutus ſanè quàm liberaliter, mihi iampridem à patre traditus, à me pro filio educatus eſt.* Is *affectus cupiditate uiſendæ aulæ* Regiæ, *& eius cognoſcendi, ac meo etiam nomine uenerandi* Regis, *de cuius plurimis ac maximis uirtutibus quotidie & à me permulta, & à multis ſæpe audit, iſtuc uenit: quædam illi etiam expoſiturus; quæ à me mandata ſunt.* Eum *ego & tibi, &* Langæo *fratri tuo potißimum commendo.* Quanquàm *enim non egeo aliorum amicorum & beneuolentium copia, uel abundo etiam potius: tamen omnium hominũ nemo eſt, quem ego malim adhibere in meis negotijs atque rebus, quàm alterutrum ueſtrum.* In *quibus mea omnis repoſita eſt fiducia, uos fraternè & amanter*

curaturos,ut ea quæ ego uolo,quemadmodum quidem uolo,ita maximè fiant. Quid autem uelim,& quamobrē iſtuc miſerim,ex Paulo *ipſo cognoſces.* Ei *porrò mandaui, ut nihil omnino agere aggrederetur,niſi cōuento prius* Langæo:*quē fortè in aula ſi nō offendiſſet,ad te adiret,omniaq́; gereret de ueſtra potiſſimū autoritate ac ſententia. Quapropter peto à te,ut hunc adoleſcentem, mihi & charum admodum, & probatum, omni humanitate tua excipias.* Ego *ſi ea abs te officia expecto, quæ tibi uiciſſim, ſi caſus ita ferret,libentiſſimè tributurus eſſem: non tibi id mirum uideri aut nouum debet. ſiquidem ex illis artibus literiſq́; liberaliſſimis,in quibus inſtituti ambo atq; educati ſumus, ſic didicimus,inter bonos agi liberè omnia,& familiariter oportere. Quorum uerborū uim ſi attenderis, hoc profectò ſtatues, & tuam mihi paratam beneuolentiam ſemper præſto eſſe debere,& meam tibi: quod à parte tua ſperare, à mea polliceri tibi poſſum.* Vale, *& nos dilige tui amantiſſimos. Carpentoracti,* M. D. XXXII.

IAC. SADOL. EPISC. CARP.
IOAN. BELLAIO EPISCOPO
Pariſienſi S. P. D.

CVm *aduentus* Pauli *ſumma me lætitia afficit, propterea quòd paterna illum iamdudum charitate cōplexus,eius ingenio,probitate, modeſtia, ſic delector, ut omnia quæ parentibus à bene moratis liberis iucunda accidere ſolent, ab illo mihi accidant: tum uerò cumulatus ſum maximo gaudio, cùm de tua erga me atque illum uoluntate,deq́; omnibus officijs,quæ mihi abſenti in illo præſtitiſti, ipſius teſtimonio & uerbis ſum edoctus. Quæ quidem non ſolùm illo exponēte,cognita mihi ſunt, ſed tuis*

etiam

etiam humaniſsimis & elegantiſsimis literis confirmata. Ego uerò (ſic tua, & mea ſalus perpetuò mi Bellai Deo *cordi ſit) ut iſtum animum tuum erga nos, amorem, ſtudium, omnibus fortunæ præmijs & honoribus antepono.* Non *enim quicquã duco in rebus humanis eſſe optabilius, quàm diligi ab his, qui propter uirtutem & nobilitatem, digniſsimi ipſi ſunt ab omnibus qui diligantur.* Quod *quãdo mihi in te contigit, & tibi qui es mihi chariſsimus, ego quoque uiciſsim (ut uideo) non inamabilis ſum: & mihi ipſe gratulor, & tibi gratias ago.* Quòd *nobis tuam opem & operam paratam defers, ſi quid mihi, uel* Paulo *iſtic fuerit opus, ego promiſsionem tuam neque contemno, & tamen iſtam tuam uoluntatem omnium promiſsionum exitu habeo chariorem.* Te *enim ipſum potius expeto, eximiumq́; in te bonum, & in* Langæo *fratre tuo mihi conſtitutum eſt. quos habeo ambos, quibus non beneuolentia ſolùm, ſed uero etiam iudicio ſim amiciſsimus.* Quod *quidem latius etiam manat, & in illum fratrem ueſtrum, qui* Lutetiæ *in ſenatum eſt cooptatus, & in uniuerſam domum familiamq́; ueſtram.* E *qua cùm uideam qui exoriantur uiri, quibus ingenij & animi ornamentis præditi, de generis ueſtri indole ac diſciplina id ſtatuo, quod neceſſe eſt, eſſe illam in laude uirtutis raram, in exemplo propè admirabilem.* Quid *enim ueſtra iſta comitate, & in obſequendi ſtudio, diligentia, ſedulitateq́; ſpectatius?* Sed *hæc, quæ maiorem copiam orationis deſiderant, in aliud tempus differenda ſunt.* Regi *iſti maximo, ac præſtantiſsimo, ego iampridem omni obſeruantia & amore me addixi: cùm alijs quidem etiam de cauſis, uel quòd ita debeo (ſum etenim illius iuri poteſtatiq́; ſubiectus) uel quòd ipſe humanitate, beneficentia, magnitudine animi, omnium cul-*

tum amoremq́; demeretur. Verùm illa tamen præcipuè me induxit ratio, quòd ipſius animum propenſum erga bonas literas, dignum eſſe arbitror cui ab eiſdem literis & artibus quas amat, honos & gratia referatur. Quarum ille artium cauſa cùm mihi nonnihil de ſua beneuolentia impartiat, ut & tu ſcribis, & ipſe ex multis indicijs cognoui: enitar, atque contendam, quoad efficere potero, ut tanti Regis nomen per me quoque propagetur in poſteritatem. Omnino opus habeo in manibus unum omnium difficillimum: de quo (ut uideo) ex Pauli ſermonibus ſatis cognoſti. Sed tamen in maximis conflictationibus altiſſimarum quæſtionum, dabo operam, ut meæ diligentiæ ac laboris fructus aliquis appareat: etſi, quod mihi per quàm cecidit incommodè, quatuor iam menſibus ualetudine aduerſa ab illo opere & cura fui diſtractus. Sed & ego incipio ex morbo recreari, & te depulſo morbi periculo, tuam priſtinam ualetudinem recuperaſſe, uehementer lætor: neque me meam ſperare propinquam iam ſalutem, quàm te tuam adeptum eſſe iucundius mihi eſt. Verùm de his hactenus. Ego & tibi & Langæo fratri tuo pro ueſtris ſingularibus officijs maximas gratias ago: & par uobis ſtudium, ſimilem'que uoluntatem polliceor. Quod autem eſt fidelis ueræq́; amicitiæ proprium, ut nunquam ueſtrorum exeat mihi ex animo memoria meritorum: id ita præſtabo, ut uos nobis eiuſmodi ſtudia amoriſq́; indicia tribuiſſe ne unquam pœniteat. Valete. Carpentoracti, x. Calend. Aprilis, M. D. XXXII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP. IOAN. BELLAIO S. R. E. *Cardinali* S. P. D.

Nihil

Nihil quidem ad me nouum, ſed tamen & optatum ſemper, & gratum ex urbe rediens attulit Paulus, cùm de tua erga præſentem ſe, meq; abſentem humanitate, beneuolentia, comitateq;, plurima commemorauit. Quæ ego audiens, meaq; uetera & perpetua ſtudia erga te, & fratres tuos, animo recogitans; facilè mihi perſuadebam, quòd tantum uobis honoris ſemper atque obſeruantiæ tribuiſſem, quòd tantum uos adamaſſem, omnibus'que meis officijs ueſtram præcipuè familiam ex omni Gallica nobilitate fuiſſem proſecutus, poſitam à me operam perbene, id'que iudicium, quod de uobis feciſſem, non tam uobis laudi, quàm mihi ipſi ornamento eſſe intelligebam. Fortes enim uiros, & liberales, eoſdemq; magni animi, etiã conſilij, tum autem omnibus artibus ingenuis egregiè inſtitutos, florentes gratia, honore, nobilitate, cùm amare occœpi, non ſolùm ſaui illorum uirtutibus, ſed meæ quoq; laudi conſului: cùm ex eorũ amicitia factus ipſe ſum honeſtior. Neq; hoc tamen malitiosè ſpectaui, ut ad meũ cõmodũ iſta reuocarem: ſed uerò ueſtri memores, ueſtra uirtus, ueſtra dignitas, ad ſingulare quoddam de uobis iudicium adduxit. Etſi (quod cum pudore quodam loquor) eos ex tua beneuolentia fructus percipio, ut quaſi hoc ipſum antè prouidiſſe & ſpectaſſe quodãmodo uidear: ut quod egiſti proximè in altero illo fratris mei filio, quem in clientelam & domum tuam receptum, non ſolùm opibus ſuſtentas, quod ipſum per ſe magnum eſt; ſed & (quo nullum ſignũ amoris nobis illuſtrius præbere potuiſti) conſilium ipſe dediſti Paulo, autorq; fuiſti, ut eum potiſsimum familiaritate tua deuinciret: quò mores adoleſcentis, qui uidebantur eſſe inconſtantiores, tuæ grauitatis nutu coërcerẽtur. Hæc res, etſi præter animi mei ſententiam ſic acta eſt (ego

enim aliam quandam uitæ rationem adoleſcenti ipſi præſcripſeram) tamē poſtquàm id ita uti fieret tua grauiſsima interceſsit autoritas, debeo exiſtimare, nihil non optimo à uobis factum eſſe conſilio. Tantū à Deo peto, *ut adoleſcēs, quem ego certe diligo, dignum ſe tuo hoc beneficio, & inſigni humanitate præbeat.* Quod autem ego plurimi facio, *quodq́; mihi ad lætitiā animi, & ad uoluptatē maximum eſt, habere tam illuſtre monumentum tui erga me amoris, de eo tibi optime atq; ampliſsime* Bellai, *tātas habeo agoq́; gratias, quantas maximas & animus meus capere, & lingua uerbis proferre ac nuncupare poteſt. Sed tu fortaſſe hos uocabulorum ſonitus non poſtulas, animū meum requiris: quem tibi ſemper deditiſsimum, quotidie etiā magis magisq́; conſtrictum atq; obligatū habiturus es. Qui quidem ita tuus eſt, ut ferè ſine te, & ſine dulciſsima recordatione tui, mecū nunquā eſſe poſsit. Eum ego mecū unà, cumq́; omnibus meis, qui omnes tui ſunt, dedo tibi atq; trado: teq́; oro, ut tuā iſtam uolūtatem erga me, quæ eſt mihi rerum omnium cariſsima, conſerues & tueare.* Fratriſq́; *mei filium, ætate etiam nunc & moribus adoleſcentem, ita tibi commendatum habeas, ſi ſe dignū patrocinio tuo præbuerit.* Vale. III. Idus *Martij*, M. D. XXXVI.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. ANTONIO PRATO *Epiſcopo Senonenſi*, S. R. E. *Cardinali*, S. P. D.

QVO *tempore* Romam *à ſummo* Pontifice *ex mea eccleſia euocatus acceſſeram, ea conditione erā profectus, ut conſtitutis rebus mei muneris, (eram enim illi à conſilijs, ut tu ſcis) liceret mihi ad meā eccleſiam reuerti, & in*

& in ea diu iam debitum, & nuper inchoatum Deo omnipotenti famulatum impendere. Quod & poſtea feci optima Pontificis uoluntate, ita apto tempore atq; opportuno, ut facilè appareret, iuſta & recta cupiẽtibus libenter Deũ opem ferre. Viginti enim diebus ipſis antè ſum elapſus, quàm illa clades horribiliſq́ue calamitas urbi Romæ incideret. Qua etſi meæ quoq; fortunæ omnes dißipatæ fuerunt: ſalus tamen mea, & libertas, mihi incolumis retenta eſt. Mea igitur cauſa dolendum mihi non fuit: neque enim admodum ſum iactura rei familiaris commotus: alienam autem uicem quin dolerem humanitatis cauſa facere non potui. Graui itaque mœrore & acerbißimis animi angoribus ex multorum mihi amicißimorum, ac ſummi præcipuè Pontificis incommodis fui affectus: quem ego (Deum immortalem conteſtans) uirum bonum, eundemq́; prudentem, paciſq́; imprimis amantem eſſe ſemper cognoui: uerùm aliquorum minimè prudentium conſilijs parum felicem. Sed mihi ad meam eccleſiam iam reuerſo tua amplitudo propoſita imprimis fuit. Arbitrabar enim mei officij eſſe, meæq́; perpetuæ erga te obſeruantiæ, aliquid ad te ſcribere, ex quo & mea fidelis tuorum erga me meritorum memoria, & maximarum clarißimarumq́ue uirtutum tuarum admiratio tibi ſignificaretur: egoq́;, quod diu antè cupiebam, amplificatæ dignitati tuæ gratularer: cuius ipſe quoque pro uirili mea parte, ſi non adiutor (tua enim ſumma & præſtabilis uirtus atque autoritas meo adiumento non egebat) at certè conſcius, & diligens miniſter extitiſſem. Accidit autem propter mea plurima incommoda, maximaſq́; omnium rerum difficultates, ut ab hoc ſcribendi officio uſque ad hunc diem fuerim retardatus. Gratulor igitur tibi, uereq́; & ex animo gratulor,

quòd hunc iſtum ampliſsimi ſacerdotij honorem ita es adeptus, non ut gratiæ ille datus, ſed ut uirtuti tributus fuiſſe uideatur: ut in eo non fauor, ſed meritum: non muneris, ſed præmij ratio, non uoluntas dantis, ſed accipientis dignitas fuerit ſpectata. Qui quidem honor in te collatus, mihi ipſe honeſtior atque inſignior multo uidetur eſſe factus. Nam quod ad honorem ipſum attinet, multi ſæpe indigni illum obtinuerunt. Sed habere uſum rerum maximarum, fugere infamias & turpitudines, abſtinere alienis, iuſtitiam colere, negotiorum maximorum & curarum altiſſimarum autorem eſſe ſapientem, ingenio, integritate, doctrina'que præſtare, ueri hi honores, uera ornamenta ſunt. Quæ cùm in te mea ſententia permaxima ſint, magis honori ipſi propter te, quàm tibi propter honorem ducimus, gratulandum. Ille enim indicare tantummodo habet eius hominis, in quem collatus eſt, uirtutem & dignitatem, in quo fallere ſæpe eſt ſolitus. Tu uerò effeciſti, non ut nunc demum uerè indicet, ſed ut plus in te etiam præſtare, quàm in alijs promittere poſſe uideatur. Sed hæc clariora, quàm ut multa egeant prædicatione, parcius attingendæ ſunt. Tantum à Deo immortali eſt poſtulandum, ut tibi iſtum honorem fortunet, & perpetuæ felicitati iubeat eſſe: quod nos ſumma cum beneuolentia & amore erga te eundem ipſum Deum ſupplices deprecamur. De me autem ipſo hoc tibi habeo dicere: cùm tua erga me uetuſta merita grata mihi recordatione in animo ſemper uerſentur, non poſſe me obliuiſci quantum tibi debeam. Itaque laboro dies ac noctes, ut aliquo modo poßim in te uideri gratus. Et quoniam cæterarum facultatem rerum fortuna mihi ademit, illud quod proprium eſt mihi ab Deo omnipotente donum, quòd ego ſacris literis & præſtantiſſi-

mis

mis diſciplinis apprime deditus, colere ſcribendo nonnihil poſſum hominum de me & de ipſa uirtute bene meritorum memoriam: totum tuæ laudi & amplitudini deſero. Etenim hanc uoluntatem meam ſi non fueris aſpernatus, dabitur aliquando nobis locus, ubi memorem me tuorum erga me meritorum & tu ipſe agnoſcas, & uentura poſteritas intelligat. Vale ampliſsime patrone, & tuo patrocinio nos fouere ne deſine. Carpentoracti, VII. *Idus Septembr.* M. D. XXVIII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. ANTONIO PRATO S. R. E. Cardinali S. P. D.

QVia notum eſt meum erga tuam amplitudinem ſtudium, et incredibilis tui nominis obſeruantia: ideo fit, ut quidam homines, de tua in me uiciſsim uoluntate coniecturam facientes, cupiant tibi per me commendari. Quibus ego profectò hoc officium humanitati debitum non negabo: dum illud prius teſter, in cunctis quæcunq; à te petiero, ita mihi cupere morem geri: ſi eà tibi & facilia factu, & æqua atque honeſta eſſe uidebuntur. Ioannes Fraxinus, qui has literas tibi reddidit, ciuis eſt Aueniononenſis, imprimis honeſtus & bonus, mihi autem, & ſua cauſa, & ſuorũ neceſſariorũ ac cognatorum, quos ego mirificè diligo, ualde charus atq; iucundus. Is ad noſtrũ hoc uitæ genus, & ad ſacerdotalem ordinem aſpirans, cuperet eccleſiaſtica aliqua uectigalia cõſequi: quod difficillimũ ſibi putat fore, niſi ſacerdotiorum in regno obtinendi aliquam facultatem ſit nactus. Eam porrò arbitratur ſe tua unius ope atque auxilio conſequi poſſe. Itaq; eum tuæ bonitati, beneficentiæ, humanitatiq; commendo: ut per te, per'que tuam

gratiam ac benignitatem, optatum exitum uotorum ſuorum conſequatur. Quod facilius efficere poteris, quòd & ipſe mediocria poſtulat, & tua etiam limitandi ac definiendi futura eſt poteſtas. Ego, *ſi hoc in illum beneficium mea commendatione adductus contuleris, non mediocri me ipſum beneficio abs te affectum eſſe arbitrabor.* Erit *enim hæc ſignificatio tuæ erga me uoluntatis, non modo honori mihi & ornamento apud haſce nationes, ſed animo etiam meo præcipue grata: quippe qui fructum meæ in te ſummæ obſeruantiæ ſummiq́; amoris nõ alium prorſus quæro, quàm amorem ipſum tuum: quo ut perpetuò dignus ſim, omnibus meis ſtudijs atque officijs diligentiſsimè prouidebo: tuorum'que erga me meritorum memoriam grata ſemper recordatione proſequar.* Tu *ut nos diligas, habeas'que in numero tuorum, omni animi cura & ſtudio abs te peto.* Vale. *Carpentoracti,* XV. *Calend. Martij,* M. D. XXIX.

IAC. SADOL. EPISC. CARP.
ANTONIO PRATO S. R. E. *Cardinali* S. P. D.

MEa *tuarum maximarum occupationum cogitatio, facit, ut minus ſæpe ad te literas dem, quàm cuperem. Sed ubi nominis tui honor agitur, non puto me alienum ab officio facturum, ſi quæ tuæ dignitati conuenire arbitrer, liberè ad te ſcribam.* Sumus *in maximo mœrore omnes, quibus rectus regendi ordo, & iuſtitia cordi eſt, ex Coſſinerij Aquenſis præſidis uiri clariſsimi & ſanctiſsimi morte. Qui his regionibus & populis abs te præpoſitus, tanquam è cœlo nobis miſſus, nouæ integritatis & iuſtitiæ lumen quoddam omnibus oſtendebat: ſuamq́; propè inau-*

ditam

ditam uirtutem cum tua maxima laude, & iſtius regis admirabili gloria, labore & uigilijs ſuis, omnium hominum tempori & commodo expoſitam habebat. Qui alieno ſanè tempore nobis ereptus eſt: ſuo ipſe profectò non mediocri bono, ſed cum noſtro graui incommodo. Quanquàm ego eum de facie non noueram. Verùm ita ſe gerebat in eo munere, quod illi abs te commiſſum fuerat, ita æquitatem, ueritatem, imbecillitatem, aduerſus iniuriam, mendacium, uiolentiamq; protegebat, ac tuebatur, ut quotidianis illius laudibus, & commemoratione clariſſimorũ operum calerent aures meæ. In quo egregia quædam iuncta erat commendatio nominis tui, cum incredibili cunctorum erga te beneuolentia. Sic enim omnes iudicabant, ad tuas cæteras uirtutes, quæ uno omnium ore celebrãtur, prudentiam, grauitatem, integritatem, doctrinam, quæ ita in te elucent, ut ſolus prope omnium hominum tantis curis & negotijs quæ gubernas, habeare par, hanc quoq; accedere laudem dignam ſapientia tua, ut non ſolùm per te, ſed per alios etiam, uelles populorum & gentium ſaluti ac tranquillitati eſſe conſultum. Cùm enim cerneremus omnes, quam tu curam ſuſcepiſſes, ut optimus nobis rector præficeretur: & tuam prouidentiam de nobis agnoſcebamus, & in te amore incredibili accenſi ferebamur. Ac noſtra quidem erga amplitudinem tuam uoluntas eadem futura eſt, eadem'que de tuis uirtutibus opinio. Sed tu, in quo ſpes noſtræ ſitæ ſunt, cuius fiducia cuncti in tanto dolore aliquantum acquieſcimus: per Deum ipſum immortalem, qui hæc facta & opera imprimis intuetur, qui te meritò uoluit tanta poteſtate eſſe præditum, ut iſtam tuam mentem tot ſapientiæ theſauris refertam, ad publici boni curam totam conferres: ne deſere nos, eandemq; adhibe au-

toritatem

toritatem & diligentiam, quam adhibuiſti antea: ut ſimilis nobis præſes iuſtus, ac grauis, tuæq; imitator diſciplinæ deintegro præponatur. Quod cùm feceris, non magno tuo labore maximam es conſecuturus apud Deum gratiam, apud homines laudem. Nos quidem qui tui toti ſumus, & tuo nomini, famæ, honori'que præcipuè diditi: quantum erit in nobis, non ſinemus huius tui tanti ac tam inſignis beneficij prædicationem, neque nunc ſilentio tegi, neque apud poſteros mutam eſſe. Vale. Carpentoracti, Pridie Nonas Iulij, M. D. XXXI.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. ANTONIO PRATO S. R. E. Cardinali S. P. D.

QVæ tua fuerit humanitas in excipiendo Paulo meo, cùm is ſalutatum ad te meis uerbis ueniſſet: quanta declaratio eius beneuolentiæ, quàm erga me ſuſceptam habes, eo referente narrante'que cognoui. Pro qua, quid ego tibi dicam? Habere me gratiam tibi? habeo equidem. Sed quid iſtud eſt, tantis iam à te beneficijs acceptis? An me relaturum eam aliquando? Quis audeat hoc loqui? aut quis non intelligat, ſicut ad ſolis lumen lychni igniculum, ſic ad uirtutem, ad amplitudinem, ad autoritatem tuam, meas omnes fortunas nullius eſſe momenti? Sed ne ego planè ingratus ſim, ſi non agnoſcam, & cui, & quantum debeam, audebo nimirum agere tibi gratias, atque eas quidem quantas poſſum maximas: te uehementer deprecans, ut tua illa præſtans atq; eximia erga me humanitas, qua me tibi in perpetuum obſtrinxiſti, hoc etiam addat ad reliqua plurima beneficia cumuli, aut meam hāc gratiarum actionem in bonam partem accipiat: meumq; memorem, &

gratum

gratum animum approbet, etiam ſi pares meæ uoluntati effectus non ſequantur. Id quod me à ſapientia, & ab animi tui æquitate ſpero iam impetraſſe. Ego hoc tempore uerſor in opere omnium difficillimo, ut Diui Pauli epiſtolam interpreter ad Romanos. Cuius operis cùm primum quoque librum confeciſſem, (nam in tres libros tota diuiſa commentatio eſt) forte iter hac habuit ampliſsimus uir collega tuus Franciſcus Turnonius, cognitaq; meorũ ſtudiorum ratione, cùm me multum ut perſeuerarem hortatus eſt, tum illud petijt, ut ſimul atque hunc primum perfeciſſem librum, ad eum ſtatim mitterem: quod idem poſtea per literas non deſtitit poſtulare. Id ego nunc feci: miſiq; ipſum uolumen, examinandum omnium doctorum iudicio, qui modò æquitatem animi cum doctrina habeant coniunctam. Nam quod ad me attinet, paratus ad utrunque ſum, & probari, & reprehendi. Quæ etiã reprehẽſio ſi fuerit iuſta, mihi futura eſt utilior: quãdo per illã melior & conſideratior fiam. Hæc ego ad te ſcripſi, magis ut ne quid mearũ rerũ tibi eſſet ignotũ, quàm ut audeã poſtulare uti hæc legas. Quæ etiã ſi nõ indigna, attamẽ incõmoda ſunt tuis grauiſsimis et maximis occupationibus. Mihi tua ſalus, dignitas, amplitudo, ita eſt cordi: ut Deum optimum Max. quò is iſta omnia tibi tueatur, quotidieq; ad ſecũdiores prouehat euentus, rogare non deſinã: quod ſit uirtuti, & bonis moribus ac legibus, ſanctæq; fidei catholicæ, cũ tua inſigni laude, commodo ſemper atq; emolumẽto. Vale. Pridie Cal. Octobris, M. D. XXXII. Carpentoracti.

IAC. SADOL. EPISC. CARP.
ANTONIO PRATO S. R. E.
Cardinali S. P. D.

Cùm

CV'm Lugduni fuiſſem, ſpeciemq; illam in te ſummi & præcellentis uiri, de quo tam multa abſens audieram, ipſeq; pluribus in rebus ita eſſe cognoueram, oculis meis præſens ſubieciſſem: fuiſſemq; eam magna mea cum uoluptate, nec minori cum admiratione contemplatus: propterea quòd uoluptatem mihi meus in te perpetuus amor, ſingularisq; obſeruantia, admirationem uerò ſapientiæ & uirtutis tuæ magnitudo afferebat: poſſum tibi confirmare, poſt meum illinc diſceſſum, memoriam tui ſemper mihi in animo ita uerſatam eſſe, ut non dies, neque noctes, mea de te cogitatio, & cura aliquid conandi, quò pro tuis plurimis erga me beneficijs gratus in te eſſe intelligerer, ullo modo requieſceret. Et ſi enim ſuperioribus temporibus tu nunquam deſtitiſti de me benemereri, tuamq; ego in meis rebus omnibus, quæ ope & auxilio tuo eguerunt, beneuolentiam erga me, humanitatem, liberalitatem ſum expertus: tamen hoc recente facto, quo mihi dediſti præclarum apud Regem tui de me iudicij teſtimonium: idem'que detuliſti, ac de optimi Regis uoluntate mihi es pollicitus: ſi Regem, & Regiam colere & ſectari uellem, ampliſſima mihi fortunæ præmia non defutura. Hoc inquam tuo præſtantiſſimo merito, quo nullum maius à tanto & tali uiro ne optari quidem poteſt, ita ſum ad omnem beneuolentiam & ſtudium colendi tui ac uenerandi nominis incitatus, ut ne ſi uitam quidem pro te effundam, uel paruam partem tuorum meritorum uidear conſecuturus. Quanquam enim diu eſt, quòd ego amplitudinem tuam & colo, & diligo, omniq; honore, atque obſeruantia proſequor, multisq; tuis erga me beneuolētiæ ſignificationibus ſummè deuinctum me atq; obligatum eſſe ſentio: tum autem de grauitate, doctrina, ſapientia'que tua ita

ita exiſtimo, ut nullum propè exemplum tale, hominis rerum molem maximarum tanta facilitate prudentiaq; moderantis, ne antiquis quidem temporibus putem extitiſſe: tamen illud de te iudicium commune mihi cum multis ſemper fuit. Hoc uerò, quod præcipuè ac propriè meum eſt, quò tibi ſum tanta & tam inſigni tua humanitate obſtrictus, ſic me & cepit, & incendit, ut prorſus mihi neceſſariò confitendum ſit, neq; ad referendam tibi gratiam aliquas opes meas, neq; uerò ad commemorandam uerba ulla ſuppetere. Et quoniam arbitror ad meum officium pertinere, ut tibi reſpondeam de eo, quòd tu mecum locutus es: agamq; quoquo modo poſſum tamen gratias. Quorum alterum tunc propter breuitatem temporis mihi non licuit: alterum nunquam planè licebit ſic facere ut debeo: de eo primùm dicam, quod ad ſectandum Regem pertinet: cui equidem ſum toto animi mei ſtudio addictus. Sed ut hanc uitam abijciam pacatam atq; tranquillam, in quam ego uéluti in portum, ex magnis ipſe quoq; negotijs, & agitationibus, tanquam ex fluctibus me recepi, non caſu neq; fortuitu, ſed conſilio certo, dataq; opera: nequaquam id uideretur aut conſtantiæ meæ, aut uerioris uitæ utilitatibus conuenire. Non enim in opibus præcipuè, nec in diuitijs noſtra poſita bene agendæ uitæ ratio eſt: ſed in eis magis ſtudijs & actionibus, quæ & præſentem nobis iucunditatem præbent, & futuram immortalitatem pollicentur. Quod tu ſummus omnium & prudentiſſimus uir, in te ipſo facilè potes recognoſcere. Sed & ſi quieta uita hæc, illi alteri uitæ difficili & negotioſæ præponenda multum eſt: tamen cùm incidant interdum tempora, ut officium cæteris rebus ſit anteuertendum, nec poſſit aliter uirtus & ueritas ritè conſeruari, niſi labor aliquis negotium'ue ſuſcipiatur:

piatur: ſi quod eueniret tempus eiuſmodi, quo magna res aliqua Regis noſtri, magna'ue gloria ageretur, ſi modò ei ego muneri uiderer eſſe idoneus: & ſi ea res cum fide & dignitate tractanda eſſet: in quo utiq; uideo errare & decipi communem uitam, quæ uerſutas, & uarias gerendarum rerum rationes, illis rectis & prudentibus actionibus anteponit. Si talis, inquam, actio, ac tale offerretur tempus; non denegarem Regi noſtro profectò operam & fidelitatem meam. Neq; cùm id facerem, uiderer mihi ab hoc iam ſuſcepto genere uitæ deſciſcere: id enim certe nunquam ſum facturus. Sed officio tantiſper me iudicarem fungi, unáq; aliqua in actione ei Regi deſeruirem, cui me omni honeſta ratione, & propter poteſtatem eius, & propter uirtutem atq; humanitatem eſſe ſubiectum decet. Sed neq; hoc ut contingat, optandum mihi eſt. Cupio enim rationes & conſilia omnia Regis ita faciles curſus habere, ut non ſit opera aut induſtria cuiuſquam admodum requirenda. Et tamen ſi contingeret, non tantam in me ingenij uim agnoſco, ut non multos Rex habiturus ſit, quàm ego ſum, magis idoneos. Quamobrem hac tibi mente & uoluntate mea ſatis expoſita, redeundum mihi ad id eſt, quod eſt omnium longè difficillimum: quo pacto tibi agam gratias. Quòd ſi aut tua non tam ampla autoritas, aut merita erga me mediocria ſaltem forent, conarer aliquid profectò, & aliquam partem gratiæ exequi me poſſe confiderem. Sed cùm & amplitudo tuæ dignitatis, & benignitas in me tua omnem meam agendi loquendiq; facultatem longè ſuperet: peto à te, ut meum amorem erga te, & fidem, & pietatem, quæ nunquam poſthac à tui mihi uenerandi nominis aßiduo cultu, incredibiliq; obſeruantia abfutura eſt, pro aliqua parte gratiæ recipias. Quòd ſi ea ſtudia in quibus

quotidie uerſor, aliquid forte aliquando habebunt autoritatis: dabo operam profectò, ut quanquam tuum præclariſsimum nomen meis ipſum ſcriptis multo plus luminis allaturum ſit, quàm ipſi mea ſcripta, meum tamen de te, tuiſq; præſtantiſsimis uirtutibus iudicium apud poſteros appareat. Quod non ideo ſcribo, quòd magnam tibi rem polliceri mihi uidear: ſed quò tu magnam meam erga te intelligas eſſe uoluntatem. Vale. Carpentoracti, v. Idus Iulij, M. D. XXXIII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. IOAN. NICOLAO *Aptæ Iuliæ Epiſcopo,* S. P. D.

VEllem tantum dari mihi ad ſcribendum facultatis, ut exprimere poſſem eam, quam concepi animo incredibilem lætitiam, poſtea quàm audiui tua & cæterorum epiſcoporum, qui iſthic ſedes & domicilia habetis, opera, autore & principe ampliſsimo legato, factum eſſe, ut diuinum illud Pauli epiſtolarum uolumen publicè explanaretur: uoſq; unà cum alijs multis, flagrantes ſtudio ſacrarum lectionum, in illud auditorium conueniretis frequentes. Certe enim ſi Chriſtianus ſum, charamq; imprimis habeo omnipotentis Dei gloriam, (quemadmodum quidem habeo uita ipſa mea longè chariorem) hoc nomine maximè læter neceſſe eſt. Non enim alia re magis illa illuſtratur, neq; ipſius Dei maieſtas, infinitaq; bonitas melius oſtenditur, quàm cùm illius beneficia erga nos memorantur: plurima illa quidem paſsim & maxima, quæ omni humano generi ab eo tributa ſunt. Sed quod ad fidem Chriſti, & adoptionem noſtram in genus ſummi Dei pertinet,

qua nos tanquam filij in hæreditatem regni cœleſtis uocati ſumus, tale atq; tantum, ut uix humana ulla cogitatione magnitudo illius beneficij poßit concipi: cuius in uno Pau*lo ſunt explicata myſteria: ſi uerò legati ſummi uiri laudi faueo, eiusq; dignitatem cupio eſſe quàm ampliſsimam: ſicuti profectò omni cum beneuolentia facio: quid illo dignius? quid honori, nobilitati, nominiq; eius conuenientius, quàm autorem eſſe tanti boni ſuis populis? ſuamq; tantam & tam beneficam in omneis homines oſtendere uoluntatem: ut quos patrocinio tegit, conſilio gubernat, imperio & autoritate in pace & officio continet, eos etiam ſtudeat non ſolùm terrenis bonis, uerùm etiam cœleſtibus florentes ſua opera fieri, ac beatos?* M*agna iſta laus, & principe magno digna.* H*oc ille nimirum ſuo facto, hac prouidentia, hoc inſigni præſtantiq; beneficio planè aperit animi ſui naturæq; magnificentiam: & dignißimum ſe demonſtrat, in quem tam multa dona ſint ornamentaq; fortunæ à* Deo *hominibusq; collata.* T*e uerò, mi optime & iucundißime* N*icolae, quibus efferam laudibus? cuperem de te omnia proferre quæ ſentio.* N*oui tuam bonitatem, iuſtitiam, integritatem, ſenſus tuos noui pleniſsimos pietatis, animum quoq; optimis ſemper deditum & artibus & literis, quod ſæpe miratus ſum. Atq; eò magis, quòd te ex maximis curis & occupationibus, quibus diſtinebare, aliquid ſemper uidebam ſurripientem temporis, quod uerioribus ſtudijs impartires.* C*uperem inquam hæc de te loqui, & enucleatius commemorare omnia. Sed uincit tua uirtus ſtudium meum, neq; eſt noſtra tuis laudibus facultas ullo pacto par.* V*eruntamen etſi tu neq; nunc primum, nec unquam mediocriter, ſed diu antè totus in optimis ſtudijs fuiſti: hoc tamen recente tuo facto, quòd ſummi doctoris*

ctoris & præconis magni Dei lectionem prouehere, atq; illuſtrare pro tua parte conatus es, ſic me tibi deuinxiſti, ut in uetere noſtra mutuáq; beneuolentia, meus in te amor quaſi nouo igni inflammatior factus eſſe uideatur. Itaq; *cùm te magis magiſq; quotidie amo: tum uerò fratres illos noſtros, qui tibi honore pares, me autem ipſo omni dignitate ſuperiores multo ſunt, & colo nunc demum & ueneror, quantum equidem poſſum, non quantum illi meriti ſunt: qui tecum in tam præclari operis ſocietate conſenſerunt: qui ea quæ ſe digna ſunt, & fouent, & ſectantur.* Ex *quibus ipſi quantum in animo ſuo lætitiæ ac ueræ uoluptatis, quantum apud homines bonæ exiſtimationis comparaturi ſint, ipſa re, ſi perſeuerauerint, experientur.* Vrbi *etiam iſti Auenionenſi gratulor: in qua ſi hæc uigere ſtudia, & germinaſcere incipient, tantorum præſertim adiuta autoritate uirorum: maximum illi ciuitati non modò ornamentum, ſed etiam commodum acceſſurum eſt.* *Aperietur enim animis ingenuis, & altius quàm pro uulgi captu ſeſe attollentibus, uia, qua non è terra ſe natos, neq; in terram uerſos eſſe intelligant, ſed cœli dominos ſeſe, & cœleſtium rerum intueantur.* Non *in litibus conterant ætates: ſed ipſi cæterorum litibus & controuerſijs apponant modum.* Non *ignauis, & abiectis, & uilibus curis, ſolicitudinibuſq; rerum, & opum terrenarum tantopere deprimantur: quæ hominem cogunt ſui obliuiſci, & à ſe ipſo deficere, atq; in turpem quandam & penè monſtruoſam degenerare naturam: ſed celſi, & erecti, ac ueris diuitijs opibuſq; fidentes, incolumem ſtatum retineant dignitatis ſuæ.* Atq; *hæc ego confirmo hominum naturis & animis agnaſci ex his literis, & ex hac tanti doctoris lectione præclara.* Non *de ieiunijs, nec de uigilijs, aut aſſi-*

duitate orandi, aut paupertate profitenda nunc loquor: hæc enim quanquam ſancta ſunt, & cœleſte præmium promerentur: tamen in alio quodam uirtutis genere ſunt ſpectanda. De illa *uita dico, quæ poſita in honoribus, referta diuitijs, in magiſtratibus collocata, animum ſecum affert ad iſta omnia longè plus ſuis & proprijs bonis, quàm his quæ ſunt fortunæ dona confidentem: quæ in negotijs & conuentibus hominum, in aulis, in conuiuijs, in omni ſermone & familiaritate conuiuendi, ita uoluptatem & lætitiam conſectatur: ut à decore quodam ſuo, & ſpecie præſtantis uiri non diſcedat: plena illa ſemper gaudij ac iucunditatis: nihil unquam ferè moleſtiæ in ſe ac perturbationis admittens: cùm hi, qui terrenis iſtis cupiditatibus rapiuntur, & omnia in pecunia poſita putant, nunquam uerè, nec ex animo lætentur: ſed habeant uitam ſolicitudinibus, ſcrupulis, auiditate, pœnitentiaq́; perpetuò infeſtam.* Ad *hæc tanta commoda, atq; bona, quando inſpirante ſummo* Deo, *maximi & clariſſimi legati noſtri ſapientia ac liberalitate, uobis illius exemplum autoritatemq́; ſequentibus, aditus iam in iſta ciuitate patefactus eſt: & gratiæ à nobis* Deo *agendæ ſunt, & ipſe multum ſeduloq́; orandus, ut nobis omnibus, quibus hæc legati prouidentia ac benignitas uberrimos fructus ueriſſimorum bonorum allatura eſt, felix & fauſtum hoc principium facere dignetur: ut bonis initijs meliores quotidie ſuccedant exitus, & quæ bene incepta ſunt, ſtudioſius perficiantur. Sperandum enim eſt, hoc egregio opere perfecto, & cœleſtis doctrinæ lectione inducta ac confirmata, adiecturum animum eundem ipſum legatum ad hanc tollendam confuſionem, quæ in adminiſtrando iure nullum ferme iam ueſtigium ueritati ac iuſtitiæ reliquum fecit: ut non ſedandarum*

diſcor

diſcordiarum cauſa, & ut ius ſuum unicuiq; tribuatur: ſed malitiæ, perfidiæ, auaritiæq; exercendæ gratia in forum atq; uſum adducta uideatur. Ex qua, *magna cum clade detrimentoq; multorum, neq; hominum ſolùm, uerùm etiam populorum, certum quoddam genus unum depaſcitur, quod eſt ad aliorum conſumendos labores praua iam conſuetudine inueteratum.* Hoc reſtat adhuc, *hoc in expectatione eſt, quod ab optimi præſidis prudentia ac uirtute poſtuletur: huius eſt muneris functio, & adminiſtratio reliqua: in qua tractanda, ordineq; conſtituenda, quantum illi laudis ab omnium ſermonibus peruenturum & commendationis ſit, ex finitimo prouinciali exemplo poſſumus intelligere.* Atq; *ego, qui ampliſsimi legati honorem & dignitatem præcipuè expeto, ipſumq; incredibili amore obſeruantiaq; complector, non ſum quietum animum habiturus, donec eum uidero hanc ſibi etiam laudem, hoc apud homines clarum & celebre nomen comparare: præſertim cùm ſi ipſe tantæ adipiſcendæ gloriæ occaſionem prætermiſerit, alius qui ſucceſſerit (ita enim credibile eſt) libenter eam ſit arrepturus.* Quid *ergo eſt? non omnes omnia faciemus, ut is, quem maximè amamus, hac potiſsimum fama, hoc honore potiatur? qui noſtra omnia ad eum colendum contulimus, non hoc illi imprimis proponemus, in quo ipſe ſuſcipiendo ſuam longè adaugeat dignitatem, in ore omnium & laudibus cum admiratione uerſetur, illuſtre teſtimonium præbeat ſuæ eximiæ uirtutis & bonitatis, memoriam nominis ſui cum æterna beneuolentia cunctorum in omnium animis relinquat?* Quid *ipſe?* Feret'*ne alium potius, quàm ſe, in huius boni poſſeßionem accedere?* Patietur *tantum ingenium, tanta nobilitas, tanta uirtus, alios ſibi occupare hanc gloriam? & in tam præclara*

actione, quam ipſe dimiſerit, maiores ſeſe illo, & animi præſtantioris oſtendere? Non *eſt ita exiſtimandum.* Equi*dem quod ad me attinet, cùm illum conuenero, omnibus precibus obteſtationibuſq; adnitar, ut ſe ipſe det ad hanc curam, ſua nobilitate prudentiaq́; digniſsimam.* Cæterum *tu optime* Nicolae, *qui cum illo aſsiduus es, cuius ille fide & opera plurimum utitur, & amori integritatiq́; maximè credit, (in quo quidem nil fallitur) enitere quæſo, contende, elabora, ut communem patronum noſtrum, ad cætera plurima maximaq́; ornamenta, quibus à* Deo *inſignis factus eſt, huius quoq; facti clariſsimi & præſtantiſsimi, gloria uideamus inſigniorem. Sed ego fortaſſe uerboſior ſum, quàm opus ſit.* Id *tu mihi ignoſcas uelim, & ſic exiſtimes, me ab initio tantum uoluiſſe gratulari, cùm gaudium, quod ex lectione* Pauli *in honorem publicè adducta conceperam, continere non poſſem.* Poſtea *uerò ad alia hæc ſcribenda amore, quo legatum, & hoſce ſimul populos proſequor, fuiſſe prouectum.* In *quo ſi quid à me peccatum eſt: tuæ eſt humanitatis, & erga me beneuolentiæ, in bonam partem accipere, atq; errori meo ueniam dare.* Ego *in te amando colendoq́; augebo potius ſemper, quàm unquam diminuam ſtudium meum.* Vale, *& nos, quod facis, dilige.* Carpentoracti, V I I. Cal. Iunij, M. D. XXXI.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. FRANC. TVRNONIO S. R. E. Cardinali, S. P. D.

D*Iu eſt, quòd ego & amore incenſus tuarum clariſsimarum uirtutum, & magnis tuis beneficijs obligatus, toto tibi animo fui deditus: tuamq́; amplitudinem omnibus meis officijs colendam mihi propoſui. Sed hanc*

meam

meam uoluntatem quominus tibi adhuc per literas declararim, id cauſæ fuit: quòd ſperans aliquando congredi tecum, & coràm tibi animum meum patefacere: reſeruabam me ad id tempus, quo præſens præſenti tibi & agerem pro tuis erga me beneficijs gratias, & totum me in poteſtatem tuam traderem. Sed cùm hoc longius iam fieret, multæq; me cauſæ & difficultates quotidie detinerent, quominus in iſta loca & ad ſummi Regis conſpectum, ſicut conſtitueram, accedere poſſem: ſtatui non eſſe amplius differendas has literas. Quæ ſi non totam uim amoris in te mei, quæ permagna eſt, tibi explicarent: nonnulla tamen me liberarent culpa: quæ uereor ne à me ſuſcepta ſit. Feci enim certè, quod facere non debebam: ut nimis ſerò, quo animo ſim erga te, tibi ſignificauerim: commiſiq;, ut parum grati & beneuoli hominis officio uidear functus. In quo oro te, & quæ tua eſt humanitas, uehementer rogo, mihi ut ignoſcas: ne'ue id negligentiæ meæ, aut obliuioni tuorum erga me meritorum, ſed inani potius ſpei & cupiditati uiſendi & alloquendi tui attribuendum putes. Quod cùm confidam me à te pro tuæ naturæ benignitate iam impetraſſe: accedam ad reliqua, quæ mihi ſcribenti in his literis propoſita ſunt. Primùm, ut tibi de tuæ amplificatione dignitatis gratuler: deinde, ut pro acceptis beneficijs gratias agam. Gratulor igitur tibi, & ualde gratulor, quòd iſtum gradum honoris ampliſsimi ita es conſecutus, ut non laus tua in illo honore poſita, ſed fortuna uirtutem tuam ſecuta eſſe uideatur. Nec uerò ulla eſt uerior, & magis te digna gratulatio, quàm quòd tu is homo es, eis ingenij, uirtutis, nobilitatis, prudentiæ ornamentis præditus, ut nullus ſit tantus honor, qui tibi non ita debitus ſit, ut tamen dignitati tuæ par eſſe non queat. Sed ut

hæc mittam, quæ hoc etiam maiora in te ac præſtantiora exiſtunt, quòd omnis doctrinæ, & omnium artium optimarum comitatu ac ſcientia ſunt inſtructa: illud in tua natura præclarum atq; magnificum, quòd opes, & gratiam, & autoritatem tuam, quæ magna eſt, omnibus ſemper bonis uis eſſe adiumento atq; præſidio: quanam id hominum laude, aut quibus tandem honorum inſignibus poteſt compenſari? Equidem de tuo honore ita ſentio, ut eo omnes bonos magis quàm te ipſum lætari putem oportere. Si quidem illi fructus uberiores liberalitatis tuæ ſibi in eo propoſitos eſſe ſciunt: tu iſti honori plus ſplendoris affers, quàm ipſe honos tibi. Sed de his, quæ longiorem multo poſtulant orationem, tantum impræſentia dictum ſit. Illud, quod mei priuati in te eſt officij, ingenuè aperteq; confiteor, me tibi maximo tuo merito ualde eſſe obligatum. Recordor enim cùm ego eſſem abſens, ac hominum litigioſiſſimorum ac uiolentiſſimorum iniuria meæ fortunæ in graue iudiciorum diſcrimen eſſent uocatæ: te ita ſuſcepiſſe meas partes & fauendo, & ſcribendo, & præſens ipſe meam cauſam commendando, ut nullum prorſus officium prætermiſeris, quod homini amico à patrono ampliſſimo poſſet tribui. Idq; neq; tu rogatus à me, neq; ulla mecum familiaritate coniunctus: ut eo plus beneficium tuum, & naturæ tuæ bonitas ſua ſponte propenſa ad benefaciendum appareret. Quæ ſi ſtudia uoluntatis tuæ erga me, aut in memoria mea perpetuò non hærerent, aut à me minoris quàm dignum eſt æſtimarentur, hominem ipſe me non putarem. Sin autem rurſus illis à me referri arbitrarer poſſe meritam gratiam: nimis amplè ipſe de me, & de meis facultatibus exiſtimarem. Quæ cùm ita ſint, & cùm tua beneficia in me ampliſſima, ego natura certè & uoluntate

gratiſ

gratißimus,opibus & fortuna tenuior ſim,quàm ut poßit à me tuis benefactis & meritis officium par referri: peto à te,ut qua liberalitatis animiq́; præſtantia, me tibi ab initio deuincire uoluiſti: eadem nunc & bonitate, & liberalitate, animum meum flagrantem deſiderio ſatisfaciendi tibi,gratiamq́; referendi,pro relata gratia accipias:meq́; tuum totum & in tuorum numero imprimis habeas. Ego enim tibi *polliceor ac ſpondeo, ſi eandem tu mihi beneuolentiam benignitatemq́; præſtiteris,quam ab initio oſtendiſti,meq́; ſemel ſuſceptum in clientelam perpetuò complexus fueris, daturum me operam, ut ne te huius de me iudicij, & tuæ amicæ erga me uoluntatis pœniteat.*Vale.*Carpent.*

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. FRANC. TVRNONIO S. R. E. *Cardinali*, S. P. D.

*S*Vauißimas tuas accepi literas,quas Lugduno in Italiam *proficiſcens ad me dediſti: librumq́;* Budæi *noſtri cum his unà, cùm ipſum mihi per ſe gratum, tum etiam gratiorem,quòd ueniebat à te.*Quanquàm *ne id ipſum quidem tanti, quàm quòd illo modo,& cum illa diligentia ueniebat.* Dediſti *enim mihi amoris in me tui inſigne teſtimonium, cùm tantam curam ſuſcepiſti, ut optatum illud donum ad me perferretur.* De *quo tibi hoc confirmo, duplicem me cepiſſe uoluptatem, & quòd materia digna eſt eruditis auribus, & quòd* Regis *noſtri nomen talibus iam ſcriptis celebrari gaudeo.* Budæus *uellem genere ipſo orationis aliquanto eſſet lenior. Summum quidem illius ingenium, & incredibilem doctrinam, tum autem coniunctam his tot ornamentis innocentiam uitæ, & probitatem, & dilexi ſemper; & admiratus ſum. Sed mi humanißime* Turnoni, *qui*

qui tam repentè nobis te eripuiſti, quæſo ad quod tempus te expectaturi ſumus? omnino puto magnis te de rebus eò fuiſſe miſſum: tametſi rumoribus multa circunferuntur, quibus ego neq; omnino fidem habeo, neq; prorſus derogo. Verùm alia ſunt, quæ magis puto ad me pertinere: urgeo enim dies & noctes opus illud, cuius tu partem in manibus habes: à qua te lectione abduci laboribus itinerum ac legationis, & planè ſuſpicor, & parum tamen te iacturæ in eo facere duco. Tuus mihi honos, & tua dignitas cordi eſt: atq; ut legatione proſperè feliciterq; perfunctâ, quod tamen ipſum cum Chriſtianæ fidei & Reipubl. commodo coniunctum ſit: cum omnium laude & gratia ad tuos te, & ad nos, qui maximè ſumus tui, primo quoq; tempore recipias. Vale, & nos, quod facis, ama. Carpentoracti, XII. Calend. Febr. M. D. XXXIII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. ANTONIO PVCCIO CARDINALI, S. P. D.

CVm cognouiſſem ex literis meorum, Laurentium Puccium patruum tuum, uirum ampliſsima dignitate & omni uirtutis gloria florentem, receßiſſe à rebus humanis, teq; in eius locum eſſe ſuffectum, qui eundem, quem ille, honoris & autoritatis gradum obtineres: ſanè & dolui animo uehementer, & lætatus ſum. Nam & illius amißi, quem in parentis loco ſemper habuiſſem, deſiderio commouebar: & tuæ amplificatione dignitatis mirum in modum gaudebam. Qua in diſceptatione doloris atq; lætitiæ aliquandiu cùm fuiſſem: rationibus utrinq; perpenſis atq; examinatis, tandem iudicaui æquius eſſe multò, tibi & dignitati tuæ gratulari, quàm illius obitum deceßionemq;

nemq́; lugere: præſertim cùm hoc à me erga te officium amicitia uetus noſtra requirat: illi autem nihil omnino mali contigerit, quod ſit luctu & lamentatione dignum. Nam ſi uitam illam cogitamus beatam & immortalem, quæ in cœlo his qui cum fide & pietate hîc uixerunt, poſt mortem à Deo *eſt propoſita: nihil omnino earum rerum, quibus illa comparatur, prætermiſit* Laurentius. *Mitto nunc bonitatem, mitto liberalitatem, mitto innumerabiles ab eo, & prope infinitos aſsiduè pro* Republica *ſuſceptos labores, humanitatem etiam, facilitatemq́; prætermitto, qua ille ad ſe adeuntibus, & ipſius ope ac conſilio uti uolentibus, expoſitus ſemper fuit.* Quid *illa uel pietate & religione potuit eſſe illuſtrius, qua ipſe erga* Deum *illius honoris ſtudio incenſus ferebatur? uel charitate, qua erga homines? cùm nec monere errantes, nec erigere lapſos, nec ſolari deſperantes ullo unquam tempore deſiſteret: omniaq́; ſua cogitata, conſilia, acta, eò potiſsimum conferret, ut ſanctæ eccleſiæ honos apud omnes, & autoritas magna haberetur.* Quòd *ſi illa etiam ſpectantur, quæ in hac uita nobis, qui ſuperſtites adhuc ſumus, alleuamenta doloris ſunt: nullius unquam nomen nec clarius, nec frequentius, quàm* Laurentij *toto orbe terrarum peruagatum eſt.* Ille *curiam regebat, ille & ciuibus & exteris lumen præferebat ſapientiæ ſuæ: erga pauperes comis, potentibus non infenſus, bonis omnibus fautor: nulli unquam acerbus, maximis porrò* Pontificibus *& conſilio ſemper, & opera, & omni fide atq; amore coniunctus & conſentiens.* Itaq; *non dubito, quin iſta tanta urbs, & iſta curia talis uiri tam benefici, & tam ſalutaris, morte ſibi tota ſquallens & penè ornamentis omnibus ſpoliata eſſe uideatur.* Ego *uerò, in quem plurima illius beneficia extiterunt,*

qui

qui me in filij loco dilexerat, in quo ego patriam mihi ſanctitatem & uenerationem conſtitutam habebam, facere equidem non poſſum, quin graui & intolerando mœrore urgear. Sed tamen magnum mihi affert ſolatium, quòd intueor te, quem fraterno amore ſemper ſum complexus, cuius patrui tui uirtutes egregiè imitatus es, eiuſdem factum eſſe honorum & dignitatis hæredem. Quod & ex animo lætor, & tibi ac generi tuo Reiq; publ. Chriſtianæ bene id ac feliciter euenire cupio. Videor enim ſperare debere, te talem patriæ & amicis futurum, ut eximias uirtutes tuas ingenij, integritatis, doctrinæ, cum magno ſuo commodo Chriſtiana imprimis religio experiatur: noſq;, qui tibi amiciſſimi ſemper fuimus, tuorum ornamentorum, & laudum, participes etiam ſimus. Ego quod ad me attinet, quem amorem & obſeruantiam perpetuò erga te habui, & aucturus etiam magis, & conſeruaturus ſum, ſicut & mea natura, & tua præſtans dignitas uirtuſq; poſtulat: tu ut me ope & patrocinio tuo, ubi uſus ueniat, defendas ac tueare, magnopere te rogo. Vale. Carpentoracti.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP. IOAN. LOTHORINGIO S. R. E. Cardinali, S. P. D.

EX quo tempore primùm Romæ te cognoui, tecumq; aliquoties locutus, perſpexi planè & uirtutem tuam, & humanitatem non inferiorem eſſe, neq; nobilitate generis, neq; fortuna: amaui ſemper te plurimum, amplitudinemq; tuam ſingulari obſeruantia ſum proſecutus. Sed non contigit mihi ante hoc tempus, ut redigerem tibi in memoriam illa initia noſtræ familiaritatis, quòd utriq; noſtrum & locorum diſiunctio, & occupationum ac negociorum

diſsimilitudo, alias curas attulit. Et tamen non dubito, quin ſicut mihi hæſit in animo perpetua recordatio tui, cum inſigni beneuolentia coniuncta: ita & tu aliquod ueſtigium etiam nunc tuæ erga me priſtinæ uoluntatis retineas. Hoc ſi ita eſt, quod confido eſſe tua animi nobilitate & ingenuitate fretus: peto à te, ut has literas eo animo legas, quo legendæ ſunt ab homine ampliſsimo ſimul atq; humaniſsimo, hominis amantiſsimi ac deditiſsimi literæ. Paulus Sadoletus adoleſcens eruditus ſanè quàm liberaliter, mei qui fratris filius à me in filij loco diligitur, iſthuc profectus eſt & uiſendæ aulæ Regiæ, & Regis ipſius meis quoq; uerbis conueniendi ac uenerandi cauſa. Ei ego dedi in mandatis, ut ad te adiret potiſsimum, tuaq; imprimis gratia atq; autoritate uteretur. Eum igitur tuæ fidei, humanitatiq; commendo: primum, ut eum ipſe comiter excipias, deinde ſi ita opus eſſe cognoueris, ut præbeas illi faciles ad ſummum Regem aditus. Quanquàm hoc fortaſsis per alios poterit conſequi, ueruntamen omnis tua amoris erga me ſignificatio, magno mihi honori poterit eſſe: quam ego abs te uehementer mediusfidius expeto: nec tam ut apud cæteros honeſtus, quàm ut tibi ipſi charus eſſe intelligar. Summæ enim mihi futurum eſt uoluptati, ſi intellexero, à tali uiro, tantis ornato & ingenij et fortunæ bonis, eodemq; in omni dignitate principe, ſtudium atq; obſeruantiam meam erga ſe parui non æſtimari. Quæ etſi per ſe non ualde expetẽda ſit, propter tenuitatem uidelicet fortunæ noſtræ, tamẽ quoniam nos ex eo genere hominũ ſumus, qui nunquam amicis ſolent eſſe dedecori: ſuſceptamq; ſemel amicitiæ & neceſsitudinis fidem ſumma cum religione retinemus, poterit tua quandoq; amplitudo aliquãtum etiã de me ſibi polliceri, qui eo animo ſum, ut & nobilitati tuæ honorem, & uirtutibus

laudem

laudem, & dignitati cultum, & humanitati ac beneuolentiæ erga me gratiam ſemper ſim habiturus. Tu ſi hanc meam uoluntatem gratam tibi eſſe acceptamq; oſtenderis, libenterq; mihi aliquod tui amoris impartiueris teſtimonium: & ſtudium meum augebis colendi perpetuò atq; obſeruandi tui, & hoc dignum ipſe tuo genere, & maiorum tuorum, ac tua uirtute effcies. Vale. Carpentoracti.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP. IOAN. LOTHORINGIO S. R. E. Cardinali, S. P. D.

NOn me fefellit, non minus eſſe in te humanitatis, quàm nobilitatis. Præclara omnino ingenia, quæ hanc laudem conſectantur, ut non plus patiantur in ſe ornamentorum & dignitatis à fortuna eſſe, quàm à uirtute: idq; ego in te ſatis antea noueram. Sed tamen Paulus ad nos reuerſus, ea mihi de te narrauit, hiſq; uerbis animi tui egregias uirtutes atq; laudes eſt perſecutus, ut ad ſummam meam tuæ liberalitatis & humanitatis opinionem addi iam nihil poſſe uideatur. Equidem quòd me habiturus eſſes in memoria, quòd Paulo ipſi nullo loco defuturus, & ſperaui antea, & nunc re expertus ſum. Sed quòd tam ſtudioſè, tamq; amanter id eſſes facturus, uicit in hoc (ut uerum fatear) tua excellens bonitas expectationem meam. Itaq; quomodo tibi agam gratias neſcio: cuperem equidem referre & dignas, & debitas. Sed hoc etiam fuerit præſtantis animi tui, ſcire promereri de altero, quantum tibi reddi non poßit. Ego uerò non tam fortunæ, neq; opum præmijs & honoribus, quàm iſta comitate naturæ, & ſignificatione amoris ſic obligor, ut nullum ſit uinculum ad me deuinciendum potentius. Quo quando iam tibi ita obſtrictus ſum,

ſum, ut ſolui eo amplius nec poßim, nec uelim: ſic debes de me exiſtimare, nullius tibi animum, nullius ſtudium, nullius obſeruantiam æquè eſſe paratam, ut meam. Et quoniam in gratia referenda nihil tibi poſſum de me polliceri, quod copiarum & opum ſit, quibus tu pro tua & maiorum tuorum amplitudine ac dignitate honeſtißimè abundas, ego minus etiam quàm mediocribus contentus uiuo: id quod in me eſt, quoq; ſolent uiri magni, & præcellentes, ab amicis tenuioribus contenti eſſe, polliceor tibi & recipio, ſi mea digna fuerint ſtudia quorum teſtimonio uirtuti honos habeatur, gratiam me tibi aliquam in illis, & ueri amici fidem operamq; nauaturum. Paruum hoc quidem, & cuius penè me pudeat. Sed tu, qua magnitudine animi noſtram ſpem de te tuis officijs ſuperaſti, eadem ſummam in nobis uoluntatem referendæ gratiæ pro relata gratia accipies. Vale patrone noſter, & nos tui ſtudioſißimos tuo patrocinio ſemper tuere. Carpentoracti, XVII. Calend. Septembris, M. D. XXXII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. IOAN. LOTHORINGIO S. R. E. Cardinali S. P. D.

IN meo à uobis digreſſu, neſcio quo pacto imago omniũ ueſtrum, ſummiq; inprimis Regis, atque tua, non ſolùm me diſcedentem proſecuta eſt, ſed uſq; adhuc in animo meo permanſit: ac, ut ſe habet res, etiam permanſura uidetur. Habet enim illa in me familiare ſibi iam domicilium. Quod profectò euenit magnitudine quadam amoris, quo erga uos incenſus ſum. Iandudum hoc quidem: etenim ſat diu eſt, quòd mea & ſtudia, & officia ad utrunque ueſtrum colendum contuli. Sed mea hæc uoluntas etiam confirma-

tior facta eſt, poſteaquam ego ſum cum ambobus uobis collocutus. Quo in congreſſu non tam poteſtas & amplitudo ueſtra, quæ quanquam permagna eſt, alios tamen & habuit pares aliquando, & habitura eſt: quàm humanitas quæ illi amplitudini maximo eſt ornamento, & in qua uos ſingulares eſſe contenditis, fecit, ut uos ego præcipuè & colam & admirer. Itaque nil mirum, *ſi uobis & amore, & obſeruantia ſum addictus: quorum alterum uirtuti ueſtræ iure ac merito debetur, alterum poteſtati.* Sed ego *hæc cogitans, cùm animi mei ſtudium & beneuolentiam uobis declarare cuperem, uel potius ab amore ipſo cogerer: ad* Regem *quidem non ſum auſus, neque ſanè conueniebat: ad te uerò, cuius mihi comitas magis eſt in promptu, has dedi literas: nihil aliud poſtulans, niſi te illis interpretibus, quando coràm non licet, & ſalutare, & uenerari, & tibi memetipſum in memoriam redigere: petereq́; à te, ut me in numero tuorum habere pergas.* Hoc *cùm mihi optatiſſimum eſt, tum uirtutis proprium, & humanitatis, & nobilitatis imprimis tuæ.* Vale. *Carpentoracti,* V. *Idus Iulij,* M. D. XXXIII.

16 IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. IOAN. LOTHORINGIO S. R. E. *Cardinali* S. P. D.

*E*Tſi eæ ſunt curæ & occupationes tuæ in hoc tempore, ut magis tu uotis precibusq́; noſtris apud Deum adiuuandus, quàm literis interpellandus eſſe uidearis: propterea quòd hæc de pace actio, præclaraq́; tractatio, tota tuæ fidei diligentiæq́; permiſſa, in alias cogitationes minimè deriuanda eſt. Tamen cùm ueniret mihi in mentem, te eum eſſe, qui ſummam nobilitatem tuam, quam à maio-*

ribus

ribus accepiſti, uirtute etiam & humanitate tua feceris ampliorem: ingenij autem tui magnitudinem noſſem, qua tu obire ſimul multa, & conficere paratus es: non putaui moleſtum tibi me facturum, ſi eum hominem tibi commendaſſem, quem inprimis dignum tua beneuolentia eſſe arbitror. Florentius Voluſenus, natione Scotus, elegantia morum, & literis Latiniſſimus, de quo homine ſanè agendū paucis tecum eſt, quippe, qui tibi probè notus ſit, & tuæ bonitatis ope ac ſubſidio, literarum ſtudijs Lutetiæ aliquantum tempus operam dederit. Is cùm ſuperioribus menſibus urbis Romæ uiſundæ ſtudio flagrans, de tua uoluntate cum collega tuo Ioanne Bellaio, uiro ornatiſſimo, in uiam ſe dediſſet, atque Auenionem uſq; eſſet peruectus: ibi aduerſa ualetudine, & inopia rerum neceſſariarum ſubſiſtere eſt compulſus: pauloq; pòſt ad me ſe contulit: quem ego, quanquàm pertenuis, & magnis rei familiaris difficultatibus affectus, iucundè tamen, comiterq; recepi: cognitoq; mox hominis ingenio, & natura ingenua liberaliq; perſpecta, etiam in honore deinde habui. Etenim nihil eſt quod agam libentius, quàm ut opituler, quoad poſſum, doctis uiris: & eorum animos ita ſuſtentem, ut ne eos ſtudium ſuum in optimis artibus poſuiſſe unquam pœniteat. Quòd ſi meæ huic uoluntati fortuna benignius eſſet ſuffragata, nemo me (opinor) iſtam uel laudem, uel uoluptatem bene de bonis promerendi, ſtudioſius appetiſſet. Nunc in hoc meæ uitæ ſtatu, qui, etſi multis externis rebus deficitur, eas tamen habet inſitas animi iucunditates, ut mea maximè fortuna contentus uiuam. Interdum tamen illud me angit, quòd non poſſum quemadmodum quidem cuperem, bonis & doctis hominibus prodeſſe. Quod iccirco ad te ſcribo, ut tu, qui potes, & qui hanc liberalitatis ac beneficentiæ laudem

libentiſſimè ſoles uſurpare, gaudeas iſto tuo tam excellente bono: hocq; ita ſtatuas, quod præclarè intelligis, Nibil eſſe beatius, quàm habere bene de multis promerendi facultatem, cum iſtiuſmodi natura & magnitudine animi, & nobilitate cõiunctam. Sed ut eò redeam unde diuerti, Florentius mecũ nunc Carpentoracti eſt, maximoq; animo, & incredibili aßiduitate optimis literis, præſertimq; Philoſophiæ dat operam: mihiq; in quotidiana conſuetudine admodũ iucundus & gratus eſt. Te porrò dominum & patronum ſuũ prædicat ipſe, ac profitetur: inq; ea parte ſemper futurus eſt, quæcunq; tu iuſſeris. Eum ego tuæ fidei, bonitati, liberalitatiq; cõmendo: & abs te uehementer peto, ut quando ipſe non minus hic ſtudia doctrinæ perſequitur, quàm ſi Lutetiæ eſſet, uelis pro tua præſtanti liberaliq; natura, eam mercedẽ annuam illi ſaluã abs te eſſe, quam iampridem conſtituiſti. Hoc cùm tua amplitudine, generiſq; tui, ac uirtutis gloria maximè dignum eſt, tum mihi certè facturus es gratißimum: qui ea obſeruantia, qua cœpi, te aßiduè proſequor: amoremq; meum ſemel erga te, optimo quidem iure ſuſceptum, fideliſsimè conſeruo. Deumq; immortalem ſupplex oro, ut cùm tibi ſalutem perpetuamq; incolumitatem, tum fructum & laudem bene confecti iſtius muneris, in quo honorificentiſsimè, & ſumma omniũ cum expectatione uerſaris, præbeat & largiatur: ut tua ope, prudentia, labore, autoritate, conciliata pax, nos non ſolùm in ocio, & in tranquillitate conſtituat, ſed ab ijs periculis, quæ mihi uidentur multa & grauia impendere, reddat tutos. Vale. M. D. XXXVI. Carpentoracti.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. N. ACROMONTIO S. R. E. Cardinali S. P. D.

PAulus meus, qui iſtuc ad ſalutandum maximum iſtum Regem meo iuſſu acceſſerat, in reditu ſuo ad nos, de tua uirtute, prudentia, autoritate multa mihi narrauit: illudq́; addidit, ſingularem tuam quandam erga ſe & eximiam humanitatem in omnibus rebus ſe expertum fuiſſe: prætereaq́; cognouiſſe pluribus ſignis atque indicijs me ipſum quoq; tibi eſſe cordi: paratumq́; eſſe, ſi quid incidat ut opus ſit, & operam mihi & beneuolentiam tuam. Quæ ego ita accipio, ut ad agendas tibi meritas gratias, animi quidem multum, facultatis autem parum habere mihi uidear. Talis enim uiri neque teſtimonio ornatius quicquam, neque amicitia fieri poteſt optabilius. Sed ego, etſi tuæ amplificatio dignitatis in ea incidit tempora, quibus ego ab Vrbe abfui: nominis tamen tui ſtudio quodam etiam antea tenebar, quòd non pauca de te, & de uirtutibus tuis audieram, quæ nunc quidem apud me expreſsiora facta ſunt, poſtquam tua hac recente humanitate, tanquam quodam adhibito lumine, apertius nobis ſunt demonſtrata. Ac quod ad gratulandum tuæ dignitati pertinet: non te arbitror dubitare, quin mihi ſit honos tuus chariſsimus, & amplitudo præcipuè grata: cùm tu præſertim iſtam ipſam dignitatem meritus antè ſis, quàm obtinueris. In quo magis gratulandum mihi uidetur, quòd tu non minus ſplendoris ipſi honori afferas, quàm honos tibi. Sed tamen ſpectatam uirtutem his etiam inſigniri fortunæ ornamentis optandum eſt: quod ego in alijs facio & ſemper feci magis, quàm in me ipſo. Nam cum cæteris qui bene eſſent meriti, omnia honorum inſignia ſemper optauerim, mihi hanc delegi & fortunarum & uitæ mediocritatem, in qua beata præcipuè uita conſiſtit. atque hoc animo ac iudicio ex urbe Roma egreſſus, tanquam è magno mari, in hunc exi-

guum quidem, ſed tamen tutum & tranquillum portum, me contuli: in quo ſic uiuo contentus, nullius fortunam ut anteponam meæ. Quanquàm hoc fortaſſe humilis animi ſit, illud ampli & magni, uirtutem æquare honoribus, quod in te factum eſſe mihi ſummæ uoluptati eſt. Quare & honori tuo gratulor, & uoluntati erga me maximas gratias ago: tibi uiciſſim pollicens, ſi quid acciderit, in quo mea tibi obſeruantia & opera alicui poßit eſſe uoluptati, (nam commodo, aut ornamento, non auſim dicere) me ſic amore, & ſtudio, & uigilantia eſſe enixurum, ut tibi facilè pateat, te in homines non ingratos tua & officia & beneuolentiæ indicia contuliſſe. Vale. Carpentoracti, XVII. *Calendas Septembris,* M. D. XXXII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. AVGVSTINO TRIVVLTIO S. R. E. *Cardinali* S. P. D.

QVanquàm tu paulò antè à nobis diſceßiſti: tamen ne uiuam, mi humanißime Triuulti, ni iampridem mihi factum eſſe uidetur, cùm te non uidi, neque tecum collocutus ſum. Ita ſum captus tua iſta præſtanti humanitate, ſuauißimisq́; ſermonibus: qui inter nos tales extiterunt, quales amantium inter ſe, & beneuolentium eſſe ſolent, familiaritate dulces, ſimplicitate aperti. In quibus ego & animum tuum erga me perſpexi plenum amicißimæ uoluntatis, & tu de meo perſuaſißimus eſſe potes. Sed etſi tuus nimium celer, ſubitusq́; diſceſſus, non mediocre mihi deſiderium tui reliquit: habuit tamen in memoria, quæ tibi proficiſcenti facturum me receperam, dediq́; ad ſummum Pontificem literas, tuum hac tranſitum illi declarantes, & quantum tu in omnibus ſermonibus conſilijsq́; rerum aut

geſtarum, aut gerendarum animo & cura mihi excubare uiſus eſſes: quo ipſius dignitas, & ſedis apoſtolicæ autoritas per te ſemper ſalua incolumisq; maneret. In quo debitum tibi tribui apud eum uirtutis, & humanitatis, & prudentiæ teſtimonium. Hoc cùm à me ita factum ſit, ſcripſerimq; prætereà non pauca ad huius ſtatum prouinciæ pertinentia: tuæ nunc partes ſunt, certiorem eum facere per literas, quid tibi de omnibus hiſce rebus uideatur, ut ſi fieri poteſt, tua autoritate ad noſtros ſcribendi rogandiq; labores accedente, maior ab illis habeatur horum locorum & populorum ratio, quàm adhuc quidem habita eſt: & uerè ſi cogitare uolumus, habenda etiam eſt. Siue enim ſaluæ Italiæ *res fuerint, quod opto equidem ut ita ſit, &* Deum *immortalem ſupplex precor, magnum ſacerdotalis famæ & dignitatis in his regionibus eſt ornamentum: ſiue illæ excidio calamitatiq; propinquæ, quod magis formido, horreoq;, hic portus fortunis omnium futurus eſt tutiſſimus. Sed ego imprudentia labor, qui hæc te admoneam, cui non minus nota ſunt, quàm mihi.* Q*uamobrem de his hactenus.* Illud *ſilentio non præteribo, quod me meus erga te amor animo & lingua uſurpare ſæpe cogit, me tuum eſſe cum omnibus meis: atque ita tuum, ut qui te ex animo magis diligat, quàm ego & diligo, & omni cultu obſeruantiaq; complector, habeas profectò neminem.* Vale. *Carpentoracti,* V I. *Idus* Nouembris. M. C C C C C. X X X I.

IAC. SADOLETVS EPISC.
CARPENT. AVGVSTINO TRI-
uultio S. R. E. *Cardinali*
S. P. D.

ACcepi literas tuas, quas ex Vrbe ad me dediſti: in quibus recognoui animum tuum priſtinum propenſum in rem & dignitatem eccleſiaſticam: tuamq; erga me plenam amiciſsimi ſtudij uoluntatem: pro qua tibi me uehementer obſtrictum eſſe ſentio. Sed accidit mihi perincommodè, ut moleſtiſsimo morbo impedirer, quominus, quod maximè cupiebam, crebrius ad te ſcriberem. Nihil enim fieri poteſt amore in te meo, & uoluntate tecum per literas quaſi colloquendi, ardentius. Quo è morbo ſi emerſero, nullum à me officium beneuolentiſsimi hominis requires. Nunc ut ſe res habet, quanquàm ſpem propinquam optatæ ſalutis iam habeamus: ſumus tamen admodum imbecilli. Quòd cum ſummo Pontifice diligenter egeris, populosq; illi hoſce commendaris, qui etiam ſua ſponte plurimum debent eſſe commendati, pertinuit hoc ad fidem quoque tuam, & ad ampliſsimi hominis autoritatem: quæ tum maximè grauis eſt, cùm utilitati publicæ ſuffragatur: in qua quòd te uideo & animo & cogitatione eſſe intentum, maiorem in modum tibi gratulor. Vera enim eſt laus, & meo quidem iudicio omnium maxima, dignitatem qua quis plurimũ poteſt, & ſapientiam qua eſt præditus, ad alienum commodum potiſsimum, & ad utilitatem Reipub. conferre. In qua procuranda cùm & mihi, & cunctis qui ad commune bonum contendunt, propoſita ſit & opera & prudentia tua: iure & tu magnus, & nos qui tua amicitia fruimur, florentes per te, atq; honeſti ſumus. Sed quid in his locis nunc agatur, quod quidem cognitione dignum ſit, quoniam & legatus miſſus eſt dedita opera, qui Pontificem de omnibus rebus edoceat, & idem meas literas meáque mandata ad te pertulit, ſi modò iſthuc peruenit, nunc non eſt commemorare neceſſe. Illud

tibi

tibi non dubium eſſe uolo: in omnibus quæ gerentur, quæq́; contingent, tam publicis, quam priuatis meis & proprijs, me ſemper in tua fide, patrocinio, beneuolentia, autoritate, plurimam eſſe præſidij atq; opis mihi conſtitutū arbitrari. Vale. Tertio Nonas Martias, M. D. XXXII. Carpent.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. AVGVT. TRIultio S.R.E. Cardinali S. P. D.

Nihil mihi accidere poteſt tua erga me beneuolentia gratius: quæ quidem quotidie magis apparet ex ijs, quæ mea cauſa dicis, aut facis. In quibus etſi patrocinium hominis ampliſſimi, atq; omni honore laudeq; digniſſimi mihi peroptatum eſt: amor tamen tuus multò eſt iucundior. Sed quod ad poſtulata illa attinet, quorum tu exemplum mihi mittendum curaſti, res mihi ipſa iampridem fuerat nota. Nam & ille qui illas res petebat, diu antè mecum communicauerat: egoq́; illi uehemens diſſuaſor fueram: non minus hercule quietis & utilitatis ipſius, quàm publici boni cauſa. Videbam enim, id quod certè contigiſſet, ſi hæc oppida permutaſſet Pontifex, non ſine magno tumultu rem futuram. Sed etſi minimè illius hominis conſilia mihi probabantur: tamen quòd cogitationes ſuas commiſerat mihi, fidemq́; imprimis habuerat: cuiuſdam religione officij impediri me arbitrabar, quò illi minus obſtarem. Atq; ita etiam nunc interpretor: neq; exiſtimo poſſe me fide integra quippiam aduerſus eum moliri, aut ſcribere. Illud mihi quidem nouum & mirabile uiſum eſt, eum ipſum Regem, qui illum hominem alieno beneficio ornare conabatur: ſuis & maiorum ſuorum beneficijs, quæ ab regia

liberalitate iam diu erant profecta, cum ſpoliaſſe, & priuauiſſe. Scito enim duo uel præcipua oppida fuiſſe illi adempta, & ad Regiam ditionem reuocata, quæ ipſe & maiores ſui tenuerant. Quanquàm hæc lex non illi ſoli propoſita eſt, ſed omnibus ad quos quomodo Regum beneficia eiuſmodi his ducentis annis peruenerunt: ut cogantur cuncta reſtituere, & quidquid illud eſt, quod ius aut nomen obtineat oppidi, id remittere Regi. Quod utinam hactenus tentatum ſit, neque tranſeat ad ſacerdotes. Quod ſi acciderit, non mirabor, quando qui iſtic regnant, nomen fortunaſq; ſacerdotum omnibus modis dilacerandas præbent. Qui enim ſancti apud cæteros, & uenerabiles eſſe poſſunt, ſi à tutoribus ſuis ſic deſpiciuntur? Quòd repugnantiam epiſtolarum mearum fidemq; teſtimonij, quod ego unius hominis reprehenſioni primum, deinde laudi præbui, excuſaris apud ſummum Pontificem, ueramq; rationem in excuſando adiunxeris: non dici poteſt, quàm mihi feceris gratum. Nec in eo tamen humanitate ſolùm & beneuolentia erga me uſus es, ſed ſumma etiam & ſingulari ſapientia. Nam aut neceſſe eſt, ſi hæc permittitur teſtimonij mutatio, eos qui aliquando peccarent, nunquam rectè facere: aut eos qui ſemel accuſando ſcripſerunt, non rebus, ſed hominibus ſemper inimicos eſſe. Ego uerò hominem quenquam odiſſe, nunquam duxi eſſe ſacerdotis. Rebus autem amicum aut inimicum eſſe, prout illæ res bonæ malæ'ue ſint, arbitror eſſe hominis, & Reipub. commodo, & ſuo officio conſulentis. Itaque ſi (quod nolim) aliquid accidat eiuſmodi, quo mihi denuo teſtimonium mutandum ſit, non id facere uerebor: neque aliquam extimeſcam culpam, ubi ueritas mecum ſteterit. Quapropter te uehementer rogo, ut repetito cum ſummo Pontifice de his

rebus

rebus ſermone, ſenſum hunc animi mei totum illi aperias. Glaucerium noſtrum, hominem tua beneuolentia dignum, quòd benignè honorificeq́; tractaris: facis tu quidem ſemper quod uirtus poſtulat tua, naturaq́; plena humanitatis ac comitatis. Sed ego totum illud tributum mihi intelligo, maximasq́; tibi de eo habeo agoq́; gratias: quanquam hoc officio mihi ſæpius utendum eſt, ita de me aſſiduè inſigniterq́; mereris. Solùm ex omnibus tuis dictis ac factis aliquantum mihi moleſtum illud fuit, quod meis familiaribus affirmaſti, neſcio quid te de me, & de honore meo cogitare. Quæſo humaniſsime atq; optime Triuulti, an nondum cognoſti mentem meam, quæ ab omni mutatione fortunæ atq; ſtatus nihil eſt abhorrentius? Vtinam mihi incolumitas hæc aliquandiu maneat, qua nunc diuino beneficio fruor: cæteris rebus omnibus ſum beatiſsimus. Nec beatitudine illa, quæ maximè meæ profeſsioni conueniret, ſi eſſem is, qui eſſe deberem: ſed de hac humana felicitate loquor. Quid enim mihi abeſſe poteſt iucunditatis ac lætitiæ, qui hac conditione fortunæ in qua ſum poſitus, ſummè contentus ſum? qui & in animo meo pacem, & in populis mihi creditis beneuolentiam, & in ſtudijs meis admirabilem uoluptatem, & in omni parte actioneq́; uitæ auream illam mediocritatem & conſecutus ſum, & quoad licet conſeruo. Noli me, oro, in illos fluctus ex hoc portu reuocare, neque mihi inijcere huiuſmodi ſcrupulos, qui me (mihi crede) admodum ſtimulant. Demus potius operam, ut illis præclariſſimis honeſtiſsimisq́; artibus, in quibus elaborauimus uſq; à puero, dignum laborum præmium immortalitatem conſequamur. In quibus ego te abſentem cogitatione mea complector: habeoq́; iam paratum locum, ubi fidem illam citò præſtē, quam cùm Carpentoracte diſcederes tibi dedi.

Ad hæc tu me adiuua, & ſuſcipe cauſam hanc multò accommodatiorem mihi. Quod facies ſi me amaris, & rebus omnibus tuebere, & quod præcipuum omnium eſt, meæ tranquillitatis fueris patronus. Vale. Carpentoracti, III. *Nonas Maij*, M. D. XXXII.

IAC. SADOLETI EPISC. CARPENTORACTI, EPISTOLARVM

LIBER VII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. BENEDICTO ACCOLTO S. R. E. Cardinali S. P. D.

COGNOVI *ex literis meorum, qui in urbe ſunt, te (quod magnæ uoluptati mihi fuit) ſaluum & ſoſpitem ab alienis oris, quo fueras horribili tempeſtate compulſus,* R*omam reuertiſſe: neq; ſolùm urbi illi afflictæ & mœrenti lucem tuæ uirtutis & dignitatis attuliſſe, ſed nobis quoq;, qui longè abſumus, declaraſſe, quàm eſſet memor ueteris amicitiæ, & quàm propenſus ad inſeruiendum commodis & utilitatibus noſtris animus tuus. Sic enim mei ad me ſcribunt, te ita cum eis de me collocutum eſſe, nihil ut prorſus fieri potuerit amãtius. Quod etſi nunquàm dubitaui, quin ita eſſet, confiſus conſtantia & humanitate tua: tamen noſſe quotidie magis, req; ipſa experiri, ſaluum mihi eſſe præſidium amicitiæ apud eum, quem & dilexi ſemper præcipuè, & colui, mihi eſt gratiſſimum. Itaq; quod ad parteis meas attinet, ſic tibi uelim perſuadeas,*

deas, ex his qui te obſeruant & colunt; quorum maxima eſt pro tua amplitudine & liberalitate multitudo, nemini me concedere, neq; in officio, neq; in beneuolentia, neq; in recordatione priſtinæ neceſsitudinis, neq; in tuarum præſtantium uirtutum laude & celebratione. Dignitati uerò *tuæ hoc minus multis uerbis in hoc tempore gratulor, quòd & mea tibi eſt ſat perſpecta uoluntas, & honor iſte non certior in te, cùm tibi datus eſt, quàm anteà, cùm ſperatus atq; præuiſus.* Et *mehercule etiam, quòd tempora eiuſmodi ſunt, ut honori ipſi magis ex tua perſona, quàm ex eo tibi uideatur eſſe gratulandum.* Q*uapropter hoc tantùm dico: omnia quæ ad decus, & ad amplitudinem tuam pertinent, non minus grata atq; optata accidere in te mihi, quàm ſi in ipſum me collata eſſent.* Q*uanquam habeo ego quidem id quod maximè ſemper expetiui, honeſtiſsimum otium, quod totum à me in regenda eccleſia mea, & recolendis optimarum artium ſtudijs ſumma cum animi uoluptate conſumitur.* Tu *ſi iſta erga me uoluntate perpetuò fueris, nosq; abſenteis tua fide & patrocinio tueri perrexeris, maximo me honore & præmio affectum eſſe arbitrabor. idq; ut facias, te uehementer etiam atq; etiam rogo.* Vale, *& patruum tuum hominem ampliſsimum meis uerbis ſaluere iube.* Carp. X VI. Cal. *Iunij* M. D. XXIX.

BENEDICT. ACCOLTVS S. R. E.
CARDINALIS, IAC. SADOL.
Epiſc. Carpent. S. P. D.

N*Ihil gratius, nihil iucundius accidere mihi potuit tuis litteris.* Tum *quòd eas legens uidebar tecum eſſe, quem loquentem audire ſemper mihi magnæ uoluptati fuit: tum quòd erant pleniſsimæ & officij, & humanitatis, cum*

præclar

præclara ſignificatione tuæ erga me uoluntatis. Quæ etſi mihi iam antea perſpecta erat, tamen quòd eandem illam abſens oſtendebas, quam omni tempore præſens declaraueras, fuit mihi ſummoperę gratum. Non quòd de tua conſtantia dubitarem: ſed illius commemoratione ſum maximè delectatus. Ego autem, quòd præclarè noſſe debes, te ab ineunte ætate dilexi, feciq; ſemper plurimi: neq; ſolum excellentem illam doctrinam tuam, ſed grauitatē etiam, & prudentiam ſum admiratus. Et, quod iudicium meum fuit de uirtute tua, te unum mihi in omni uita ab initio imitandum propoſui. Quòd ſi eò, quò tendebam, accedere non potui: tuum tamen in me ſtudium cum paterna beneuolentia coniunctum, in eo nunquam defuit. Quæ res ita in animo meo reſidet, meq; ita admonet, ut me tibi plurimū debere profitear. Quod cùm ita ſit, perſuaſum tibi eſſe poteſt, omnia quæcunq; in me ſunt, quemadmodum etiam dixi tuis, ad commoda & dignitatem tuam prompta eſſe, atq; parata: meq; nullum unquam officij genus prætermiſſurum, quod uſui poßit eſſe tuis rebus. Tu quum perfunctis magnis laboribus, eò te receperis, ubi arbitratu tuo in literis, & cum dignitatę uiueres: non poſſum non probare otiū iſtud tuum, quod & tibi honeſtißimū, & nobis fructuoſißimum eſt futurū. Sed ſcito, res noſtras hîc te maximè deſiderare: quibus profectò ſi adeſſes, plurimū opis afferre poſſes uirtute tua. Et mihi imprimis gratißimum faceres: cuius ego quotidiana conſuetudine, hominis omnium præſtantißimi, quàm familiarißimè uti uellem. Sed uiro prudenti non audeo conſilium dare. Patruus meus tibi ſalutem reddit. Vale, & me quod facis ama.

Romæ, XII. Cal. Iulij. M. D. XXIX.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP. B. ACCOLTO S. R. E. Cardinali, S. P. D.

Nihil recordor permultis hiſce annis mihi accidiſſe gratius, neq; optatius, quàm tuas nuper literas: pleniſſimæ enim fuerunt amoris, ſuauitatis, officij. Quodq́; ad præclaram iam laudem tui præſtantis ingenij pertinet, eo modo ſcriptæ, ut purius, aut elegãtius, quod me legiſſe meminerim, habeam profectò nihil. Itaq; duplici ex illis gaudio affectus ſum. Nam cùm omnis tuæ erga me uoluntatis ſignificatio pergrata: tum uerò orationis nitor, & uerborum ac ſententiarum uenuſtas, quam in ſcribendo adhibuiſti, mihi uehementer iucunda extitit. Simul enim intelligebam legẽs, & quàm tu de me amicè honorificeq; ſentires: & in eo explicando, quàm tu exiſteres dignus, ut de te ab omnibus præclarè ac mirabiliter ſentiatur. Nam illa tua dulcis cõmemoratio ſuperiorum temporum, repetita propè ab ultimo, & perducta in hoc uſq; tempus, cum illuſtri teſtificatione tui de me iudicij, perpetuæq; opinionis, tantam mihi lætitiam attulit, & uoluptatem, ut eam uerbis conſequi non poſſim. Planè enim perſpicio, id quod his temporibus rarum eſt, in homine præſertim potente, firmam manere apud te amicitiæ fidem, per quam amici, quamuis abſentis, memoriam beneuolentiamq́; conſerues. Sed profectò illud uerum eſt quod dici ſolet, eum qui bene à natura ad amplexandam laudem conſtitutus ſit, omnes facilè in animo comprehendere uirtutes. Quam ego ingenij indolem in te intuens, iam tum à primo, cùm etiam penè puer me tibi adiunctum in amicitia eſſe uoluiſti: cœpi ſperare continuò magna, eaq́; de te feci iudicia, quæ poſtea euentu ipſo comprobata ſunt. Etſi in eo quidem omnes decepti fuimus,

quòd ſpem opinionemq; noſtram, tuamq; unà ætatem, uirtus ipſa in te longè anteceßit. Verùm hæc ad exponendum longius fortaſſe tempus & copioſiorem deſiderant orationem. Quæ autem ſunt officij & expoſita aliàs ſunt, & nunc breuiter ſic exponantur: ut ſcias, nihil mihi eſſe magis in optatis, quàm tibi perſuaſißimum eſſe, me inter tuos, qui pro tua dignitate & ſumma liberalitate permulti ſunt, maximè omnium eſſe tuum. Id *quibus alijs officijs poßit declarari, ſi ſciuero, non committam ut meum ullo in loco ſtudium requiratur.* Hoc *quidem ipſe per me præſtabo ſemper, atq; efficiam, ut neq; ſingulariũ tuarum laudum commemorationem, neq; tuorum de me meritorum memoriam, quæ quidem hoc recente teſtimonio tuæ erga me tantæ uoluntatis cumulata ſunt, illa unquam mihi ex animo aut ex ore ætas deleat. Quòd ſi hoc ocium, quo ego maximè delector, et quod tu (quanquã te conſuetudinem meam deſiderare præ te feras) non probare tamẽ non potes,* Deus *mihi fortunauerit: dabo operam profectò, ut me neq; in amore, neq; in fide amicitiæ, poſterioreis ferre parteis aliqua in re intelligas.* Vale, *& nos abſentes tuere. Carpentoracti,* XVIII. *Calend. Septembris,* M. D. XXIX.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. BENEDIC. ACCOLTO S. R. E. *Cardinali* S. P. D.

NOn *putaui me contra officium eſſe facturum, ſi tuam beneuolẽtiam & ſtudium erga me quod multis locis ſæpe ſum expertus, ad omneis res, quæ ad me ipſum pertinerent, tua ope conficiendas, familiariter aduocarem.* Nam *neq; eſt omnino quicquam, quod mihi ego de te non pollicear,*

cear, & tua egregia præſtansq; liberalitas ea eſt, ut nos, qui te plurimum & obſeruamus & colimus, iam pro noſtro iure propè illa abuti poſſe uideamur. Verùm id quod *peto huiuſmodi eſt:* Antonius Cornazanus, *qui mea* Romæ *negotia procurat, uir probus & fidelis, & in omni officio retinendo imprimis diligens, mihi eſt propter uirtutem & fidelitatem chariſſimus.* Eum *ego ualde mehercule optarim reuerti ad nos, ſolitaq; officia & munera obire mecum, quæ ſemper mihi ab illo grata acciderunt: quod etiam ipſe non nollet. Sed cùm propter cauſas quaſdam uel notas tibi, uel certè non difficiles cognitu, eius ad nos reditus hoc tempore uideatur eſſe interclusus, inq; hac re, quæ ſanè incommoda mihi eſt, illud tamen poßit ineſſe commodi, quòd in urbe remanens, noſtra obire negotia, & ſi quid mea interfuerit, quod uſu uenire in dies ſingulos poteſt, te ipſo quidem patrono & defenſore, id expedire ac tranſigere, plurimaſq; mihi in eo operas utiles atque opportunas præbere poterit: ſtatui, quod neceſſario erat faciendum, ad id meum quoque conſilium & uoluntatem adiungere.* Itaque *ei permiſi, uel potius eum hortatus ſum, ut* Romæ *domicilium habere inſtitueret, nec apud aliũ tamen, quàm apud eum, cuius ego (ſi iſtic eſſem) domo & cõtubernio potißimum uterer. Apud te, inquam, tua ut eſſet in familia, mihi proponere eueſtigio cœpi.* Nam *nec honoratiorem ſibi dominum, neque maiore apud cunctos dignitate, in me ipſum beneuolentia, quàm te, habere illum poſſe intelligebam: nec uerò cuius & animus & autoritas meis rebus eſſet paratior. Quapropter cùm res ſic ſeſe habeat, equidem quod mihi abs te petendum eſt, quo id pacto petam non ſatis reperio. Si peto audacter & liberè, timeo ne nimis confidens: ſi religioſè & pudenter,*

ter ne nullius animi eſſe uidear. Ita alterum meus pudor, alterum tua liberalitas, & noſtra uidetur coniunctio repudiare. Sed ſi ego in omni uita præcipuum comitem mearum actionum, conſiliorum, uoluntatum, pudorem ſemper eſſe uolui, nihilq́; mihi fuit antiquius, quàm eum retinere perdiligenter, in quo ornamentum totius uitæ mihi decreui eſſe poſitum: patieris tu, quæ tua eſt humanitas, te à me rogari atq; orari: quod equidem ago ſtudioſe, ac uehementer: ut familiarem meum uirum optimum, quem ego multis de cauſis mirificè diligo, tuum familiarem eſſe uelis: ſtatuasq́; eo apud te domi habendo, mei quoq; abſentis partem non paruam te habere. quippe cum crebrior multò futura ſit, & tuorum beneficiorum inſtauratio erga me, & ſignificatio meæ perpetuæ erga te uoluntatis: quæ quidem illo interprete quotidie magis tibi declarabitur. Sed uereor ne quod modicè, & cum religione me rogaturum dixeram; id iam non rogare, ſed efflagitare uidear. Quare plura hæc fortaſſe quàm opus fuit. Illud tantum adiungam: ſi hominis opera & obſequio uti inſtitueris, magnam te ex eius fide & diligentia commoditatem eſſe capturum. Mihi uerò ita gratum facturum, ut tua quotidiana merita erga me, quibus ego tibi me deuinctum eſſe confiteor, hoc etiam facto non parum cumulata futura ſint. Vale. VIII. Calend. Octobr. Carpentoracti, M. D. XXIX.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. BENEDICTO ACCOLTO S. R. E. *Cardinali* S. P. D.

NOn reperio uerba, quibus tibi agam pro tua eximia ac præſtanti erga me uoluntate gratias: quam tuis diſertiſſimis literis præclarè declaraſti. Voluntate autem

dico?

dico? quis unquam illuſtrius,& certioribus factis oſtendit, alterius honorem ſibi eſſe cordi, quàm tua erga me non dicam facta, ſed merita iam complura ſunt? Nam quòd *fidem amicitiæ mihi abſenti præſtas eandem,quam præſenti olim officijs omnibus præſtitiſti: neque officit animi tui quaſi luminibus, altitudo & fortunæ, & dignitatis tuæ, quominus me reſpicias, in eodemq́; habeas loco, quo antea habere eras ſolitus: ſit hoc uirtutis, ſit conſtantiæ,& animi magnitudinis tuæ. Quæ uerò in ipſum me contuliſti multa & magna non amoris ſolùm indicia, ſed ſummæ etiam liberalitatis, quibuſnam ipſe uerbis, aut quo dicendi genere ſatis exprimere poßim? Quòd fauiſti mihi uidelicet ex animo ſemper: quòd mei abſentis famam & nomen aduerſus maleuolos homines & alienæ laudi libenter obtrectantes, ſtudioſè tutatus es: quòd meis,& meorũ amicorum, affinium, familiariumq́; negotijs, nunquam tuum patrocinium & autoritatem deeſſe paſſus es, nemoq́; apud principem prò me aut ſæpius interceßit, aut uehementius: quæſo,iſta omnia quanti? præſertim à tanto uiro,tanta autoritate,tanta eloquentia,tantis ornamentis honoris, fortunæ, ingenijq́; prædito? Quibus tamen contenta temeritas mea non fuit: auſus enim præterea ſum, (quid enim mihi non daret audaciæ bonitatis tuæ fiducia, & opinio tui erga me amoris?) auſus ſum, inquam, cùm hominem unum ex meis* Romam *mitterem,qui mea ibidem negotia gereret, collocare eum domi tuæ, & tanquam meo iure uelle, ut is tuo ſumptu atq; impendio meis rebus deſeruiret.Quã quidem meam temeritatem in eum modum tua liberalitas excepit, ut quod audacter feceram, ſapienter feciſſe uiſus ſim.* Nec *ſolum tu opibus tuis difficultates meas leuaueris, ſed etiam uirtutibus uitia obſcuraris.* Atque *hæc cùm ita*

q 2 ſint,

ſint, ſcribis tamen ad me, amicitiam noſtram ſummis à me officijs cultam, à te ſolùm grato animo obſeruatam fuiſſe. In quo admiratus ualde ſum nouam in te quandam, atque inauditam uim humanitatis, qui iſto animo in amicitia colenda ſis, ut cùm beneficia tribuis, accipere te arbitrere. At ego hoc ſolum mihi reſeruaueram ex omnibus officijs quæ ſunt amicitiæ debita, ut cùm tu me autoritate & patrocinio tuo, cùm opera & gratia, opibus etiam tuis foueres & ſuſtentares: ego, qui in cæteris tibi par eſſe non poſſem, iſta ipſa de te prædicans, & magnum obligationis uinculum, quo tibi teneor aſtrictus, ingenuè confitens, aliquam partem gratiæ referre tibi uiderer. Quam ſi tu quoque laudem ad partes tuas rapis, & commutatis nominibus rerum, benemereri de altero, in te uis eſſe idem ac alteri debere: amabò te mi Accolte optime atq; humaniſſime, quam nobis partem reliquam in officij laude facis? Sed ego ne ſim ſaluus, ſi non contendero omni mea ope, atq; elaborabo, ut mea quoque officia & ſtudia erga amplitudinem tuam, etiam ſi minus propter ſtatus noſtri mediocritatem, eximia magnaq; fuerint: ab animo tamen amiciſſimo, & gratiſſima uoluntate profecta uideantur. Et ſi hoc ipſum quoque, ut mihi maius eſſet ac difficilius Rainerius meus fecit, qui nuper abs te reuerſus, non deſtitit adhuc prædicare, nullum genus humanitatis liberalitatiſq; fuiſſe, quo tu non illum uberrimè atque amantiſſimè proſecutus ſis. Quod ego totum mihi in illo abs te tributum eſſe ſentio, agoq; tibi propterea maximas gratias. Sed quæ ille ad me tuis uerbis detulit de ſtudio tuo & cura augendæ dignitatis meæ, id eſt eiuſmodi, ut iſta tua uoluntate & in me beneuolentia nihil mihi quidem poſſit eſſe iucundius, rem autem ipſam cùm ætas noſtra iam ingraueſcens, tum

ſtudium

ſtudium artium optimarum, in quibus omni tempore uerſor, facilè patitur ad alios potius accedere, quibus iſta magis cordi ſunt, quàm ad me, qui hiſce rebus ſatis perfunctus ſum, & nunc aliud quoddam genus uitæ conſector (ut ego quidem ſtatuo) aliquanto beatius. Ego in omni officio *atq; amore, tuæq; amplitudinis obſeruantia, eam tibi amicitiæ ueritatem, & id ſtudium animi grati polliceor, quod cùm tua excellens uirtus ac dignitas, meritaq; erga me plurima ac maxima, tum autem fides imprimis mea & natura poſtulat.* Vale. *Carpentoracti.*

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. BENEDICTO ACCOLTO S. R. E. *Cardinali*, S. P. D.

Tardius mihi redditæ fuerunt literæ tuæ: eas enim x. Calendas Septembris datas, ego circiter Nonas Octo*bris accepi. Sed earum lectione mirifica, incredibile eſt quanta animi uoluptate fuerim affectus. Quanquàm quid primum de illis dicam, aut quid collaudem potiſsimum, neſcio.* Illud *dico, nihil lepôris eſſe, nihil uenuſtatis nihil omnino humanitatis, nihil beneuolentiæ, quod non in illis literis præclarè eximieq; luceat: & cùm ſingularem tuam ingenij ac eloquentiæ laudem, tum amorem tuum erga me perſpicuum mihi ponat ante oculos. Sed horum utro magis ſim delectatus, ſatis adhuc conſtituere non poſſum.* Iu*cundior fortaßis eſt amoris & uoluntatis illa ſignificatio: ſed tua in ſcribendo ſubtilitas atque elegantia multo certè admirabilior.* In *qua tantum te profeciſſe, ut ad ſummam laudem perueneris, nec iam cum noſtri temporis hominibus, ſed cum antiquitate ipſa contendas: gratulor tua quidem mehercule imprimis, ſed non nihil etiam noſtra cauſa.*

Facilè enim proſpicio, cùm extare iam incipiat, quis tu homo, quanti me facias, fore, ut hoc tuum de me iudicium magno mihi ornamento apud omneis ſit. In ſumma tibi hoc perſuaſum eſſe uolo, nunquam quicquam me legiſſe his literis tuis, quas proximè accepi, caſtius, purius, liberalius. Itaque te iam ne hortor quidem ut omnia ſumma tibi proponas, atque ita ſtatuas, dignitatem tuam, quam ego intelligo eſſe maximam, non minus ex his optimis & præclariſsimis artibus, quàm in omni honore & præmijs fortunæ exiſtere. Tua enim excellens & eximia uirtus hortatione non indiget. Sed ego, quod proprium mei amoris in te fuit, & optaui ſemper te intueri talem, qualem nunc aſpicio, & mei optati ac uoti compos factus, uere nunc triumpho atq; lætor. Habeo enim id quod maxime optandum homini eſt, amiciſsimum meum omnibus & fortunæ & ingenij bonis ornatiſsimum. Verùm hæc hactenus. Nam nec pluribus agere uerbis de eis neceſſe eſt, & tantum quantum in re eſt, non poteſt tamen explicari. Quòd acceptorum beneficiorum commemorationes, actionesq; gratiarum, ac cætera eiuſdem modi amicitiæ uerecundioris officia, auferri iubes ex literis noſtris, litereq; inter nos & perfamiliariter agi: agnoſco magnitudinē animi tuam, qui fructum liberalitatis tuæ in ipſa liberalitate conſtituas. Nam ſi ſcriptioni & operæ parcendum ſit, mihi conſultur uni. Meæ enim illæ erant partes agendarum gratiarum, meum munus, in quo nec par quidem tibi eſſe poteram: cùm tu de me benemerendo, ego tibi gratias agendo, quotidie inter nos quaſi certaremus. Sed ut tunc liberalitati & benignitati tuæ, ſic nunc uoluntati bonitatiq; concedo: patiorq; ea à me ſilentio præteriri, quæ alioquin prætereunda non eſſent: niſi hoc mihi tu pollicerere, quod tamen

men

men polliceris, te animum meum gratum & memorem non ſecus habiturum. De publicis rebus utinam aut tu mihi nunciares lætiora, aut ego his quæ grauia impendent, aliquid opis ferre atque auxilij poſſem. Voluntas certè mihi non deeſſet, neque adeo etiam tibi. Nec uerò tantum ullum eſſet periculum, tantus labor, quod nos pro ſalute & ſtatu Chriſtianæ reipub. defugere uellemus. Sed cùm neutrius noſtrum ſit poteſtas, cùm res eò deducta ſit, ut omni cogitatione dignitatis iam dimiſſa, reliquæ ſalutis ſpem non in conſilijs noſtris, ſed in incertis euentibus rerum totam repoſuerimus: quid attinet ſolicitudinem capere uelle de his, quæ nec prouideri à nobis poſſunt ne accidant: nec cùm acciderint uitari. Vna eſt ratio opitulandi reliqua, quæ ſola mederi ijs incommodis queat: quam tu ſanctiſsime, & prudentiſsimè commemoras: ſi forte Deum noſtri miſertum ſit. Etſi de eo quidem non dubium eſt, quin ad miſerendum ſit paratus. Potius, ſi forte bona fide nos aliquando ad illius opem & miſericordiam ſtudeamus confugere. Nam de oſtentis & prodigijs, quæ multa ſcribis & mira Romæ inſpecta partim, partim alijs ex locis nunciata fuiſſe, ſanè ego quàm minimum laboro. Quò enim portentorum ſignificatione opus, cùm quæ è talibus ſolent ſignificari damna, mala, incommoda, quotidie ſentiamus? quæ ſatis ipſa portentum ſibi ſunt: nec ab aliquo diſiuncto monſtro, ſed ex ſe ipſis non magis portendunt, quàm inferunt calamitatem. Nihil certe nouarum cladium iam expectamus, quod non antè fuerimus experti: niſi fortè uniuerſus impendet interitus. Sed hæc Deus uiderit, in cuius manu ſunt omnia. Nos damus operam quoad poſſumus, ut domicilium ibi nobis præparemus, ubi tantum datur uerè uiuere: ne cùm ex his locis fuerit migrandum, uelut

re noua atq; inopinata perturbemur. Ad quod magna nimirum opus eſt non ſolùm cura, uerùm etiam fœlicitate, & apud Deum gratia. Habemus multa ut homines, quæ nos interpellent, uerùm tamen adnitimur. Tu qui in illis fluctibus uerſaris, qui ſunt uentis pluribus expoſiti, maiorem artem & conſtantiam adhibeas neceſſe eſt. Quod ipſum tamen tuæ uirtuti præſtanti & ſingulari futurum eſt non difficillimum. Quod reliquum eſt, ego meum in te amorem, inſignemq; obſeruantiã ſumma cum pietate conſeruo. De tua uoluntate erga me prorſus ſum perſuaſus. Omnia tibi proſpera & fauſta euenire opto. Tuis opibus & facultatibus, cùm uſus uenerit, perinde utar, ut meis. Deniq; tibi confirmo, nec habere te quenquam, qui te magis diligat, quàm ego diligo: & me, cui plus confidam, quàm tibi reperire profectò neminem. Vale. Carpentoracti, X V I I. *Calend. Nouembris,* M. D. X X X I.

BENEDIC. ACCOLTVS CARD.
IAC. SADOLETO EPISC.
CARPENT. S. P. D.

CVm mihi nihil ſoleat in hac diſiunctione noſtra non ſolùm iucundius, uerùm etiam utilius accidere, quàm tuæ epiſtolæ: uereor ne illud mihi ſæpius, penè quodam fato, accidat perincommodè, ut ſiue tabellariorum negligentia, ſiue meis occupationibus, ſerius quàm ego uellem meæ ad te literæ perferantur: mihiq; propterea fructu iucundiſſimo atque uberrimo tuarum epiſtolarum diutius ſit carendum. Nam etſi nihil ſtatuam eſſe tanti, ut cum his honeſtiſſimis ſermonibus, quibus abſentiæ noſtræ deſideriũ per literas ſuauiſſimè lenire conſueuimus, ſit conferendum: tamen ita negotijs quibuſdam odioſis, atq; adeo

import

importunis, his diebus proximis diſtinebar, ut quod in ſuperiore mea epiſtola tabellariorum culpa eſt commiſſum, ut tibi tardius redderetur: nunc planè ſit effectum mea: qui ex illis moleſtijs non ualuerim tantum demere temporis, quantum ad reſcribendum ad diſertiſsimam illam tuam epiſtolam, plenam ſingularis tui erga me amoris, quam ad me XVII. *Calendis* Nouembris *dediſti, ſatis eſſet.* In *qua tanti me à te fieri animaduerti, ut qualem me eſſe cupio, talem tu illuſtribus quibuſdam amoris notis, pigmentiſq; lectiſsimis mirificè expreſſeris.* Quod *quamuis ab incredibili tua in me beneuolentia profectum agnoſcam: ampliſsimum tamen iſtud, atque inſigne tuum de me teſtimonium quanti à me fieri oporteat, quantumq; ornamenti apud omnes bonos mihi ſit allaturum, facilè intelligo.* Itaque *cùm tibi omnia me debere anteà profiterer: neſcio quo pacto magnus nunc (quod minimè iam poſſe euenire putaueram) innumeris ſingularibuſq; tuis erga me officijs, hoc etiam nomine ſit additus cumulus.* Atque *utinam aut ea quæ tu de me amiciſsimè ſentis, præſtare poßim aliquando: (dabo equidem in eo ſedulo omnem operam) aut cæteri tibi tantiſper aſſentiantur, dum mihi facultas maior ad te pro tua ſingulari eximiaq; uirtute, egregijſq; in* Chriſtianam *rempublicam meritis, ornandum atq; augendum detur.* Tunc *enim in magnitudine mei erga te amoris immenſa atque mirifica tibi declaranda pleniſsimè mihi ipſi ſatisfacere poſſe conſiderem.* Quod *uerbis, aut ſcriptione proſequendum non puto.* Non *ſolùm quòd eam eſſe uolo animorum noſtrorum coniunctionem, ut re & beneuolentia, non uerbis inanibus confirmetur: ſed etiam, quòd in ea ſumma uoluptate, quam ex tuis literis capio, ita puriſsimis illis atque ampliſsimis admirabilis tuæ elo-*

quentiæ ſplendoribus mei ingenioli præſtringitur acies, ut niſi ab illa tua in omnes, ſeorſumq́; in me inſigni humanitate recreer, planè deterrear à ſcribendo. Verùm de his hactenus. De rebus publicis, eſt quod lætius quiddam poßim tibi hoc tempore ſignificare, ex eiſdem enim qui hac æſtate proxima nuntiabant maximum illum Turcarum motum, nuper accepimus, ea quæ ab illis nunc nobis impendent, multò eſſe commodiora. Nam ſcribunt, Turcas ipſos bonam illius bellici apparatus partem ad mare rubrum eſſe conuerſuros: ut per illud ad oceanum Indicum ualidißima claſſe delati, impediant Luſitanos, qui ad Indos aromatum gratia ſoliti ſunt commeare. Quod etſi nobis aliquid ſit allaturum incommodi, ſummæ tamen Chriſtianæ reipublicæ Dei optimi maximi immenſo erga nos amore, ita conſultum uides, ut cùm è faucibus penè fati erepti ac planè conſeruati eſſe uideamur: tum etiam aliquid nobis ſuperſit ſpatij in eas cogitationes incumbendi, quæ ſint & tantis noſtrorum temporum acerbitatibus aptißimæ, & antiquo Chriſtianæ pietatis decore dignißimæ. Quod utinam à nobis non prætermittatur, & his quæ quaſi dormientibus nobis à diuina clementia ſunt conceſſa, negligentiores non efficiamur: ſed ad ipſius Dei optimi maximi opem (ut eſt in tuis literis) bona fide confugiamus. Cùm enim nullum tempus pietati & religioni aptum non ſit, tum id magis eſt neceſſarium, quò maior in nos illius elucet benignitas, ne ipſius miſericordia fruſtra cadat: ſed ad ea potius pericula, quæ premunt, leuanda alliciatur. Aut ſi quid acciderit, nobis ad ſalutem tranquillitatemq́; perpetuam iter pateficiamus: ne'ue quanto ille benignior fuit in nobis conſeruandis, tanto ſit in illis puniendis iratior, ſi quos tot tantaq́;

benefic

beneficia pro maleficijs habuiſſe animaduerterit. Nam cùm ſæpe antea ipſius Dei optimi maximi immenſa noſtrarum rerum cura extiterit: tum uerò non dubijs ſignificationibus (ſi modo ij erimus, qui eſſe debemus) ſperare nunc poſſumus, illum non ſolùm tantam malorum molem ab extero hoſte, Turca iampridem imminentem, à ceruicibus noſtris eſſe remoturum: uerùm etiam eas omnes, quæ nuper à domeſticis proditoribus, quos hæreticos appellant, per uniuerſum ferè Chriſtianum orbem delubris templiſq; ſanctiſſimis nefario ſcelere ſubiectæ ſunt faces, ab ipſius præſente numine reſtinctum iri. Quis enim non uidet ea quæ ſuperioribus menſibus ab Heluetijs qui Catholicam fidem nobiſcum unà retinent, aduerſus reliquos eius gentis pagos qui à recta religione deſciuerunt, duobus magnis prælijs ſunt geſta, ſine ope diuina geri prorſus non potuiſſe? cùm enim magna ipſorum pars teterrima illa impietatis labe dudum eſſet contaminata, (Nam ex tredecim pagis, quinque tantum in fide permanſerunt) decreuerunt illi, qui numero ſuperabant, ui & armis ita cogere quinq; pagos ueræ religionis amantiſſimos, ut illos ſuæ perfidiæ ſocios ſibi abiungerent. Cumq; iam res (ut te audiſſe non dubito) ad manus deueniſſet, primo in prælio octingenti ex noſtris maximo Chriſtianæ pietatis ſtudio inflammati, paulum extra aciem, quæ ex octo tantum hominum millibus conſtabat, primi procurrere, incredibiliq; uirtute & fortitudine uiginti hoſtium millia ſunt adorti. Quos continuò, occiſis hominum amplius tribus millibus, & totidem ferè captis, qui proiectis armis mortem ſupplices ſunt deprecati, in fugam coniecerunt. Cuius uictoriæ curſui quamuis nox magno fuerit impedimento, præliumq; diremerit: in eo tamen illud

maximè

maximè ſalutare accidit, & prædicandum, quòd cùm hoſtes rem eſſe in anguſto animaduerterent, eos omnes quorum opera & artificijs plebs fuerat concitata, in primam aciem coegerunt procedere. Quod ubi ſine mora facere, uel ut ſuis adderent animos, uel quòd ita neceßitas poſtulare uidebatur, minimè recuſaſſent: interfecti ſunt noti ferè omnes tantorum ſcelerum & perfidiæ autores. inter quos ceciderunt quàm plurimi ſacerdotes, qui abiurato ueræ religionis cultu, ſeſe in Satanæ famulatum coniecerant: repertuſq́; eſt multis uulneribus confectus Zuinglius, *qui primus ad* Heluetios *attulit peſtifera* Luteranorum *dogmata: eiſq́; ob ſingularem, qua maximè inter* Heluetios *florebat, opinionem uirtutis, doctrinæ, & ſapientiæ, aßiduè imperitorum animos imbuebat: cognitumq́; poſtea eſt, pagum qui* Tigurinus *appellatur, quiq́; omnium illorum infidelium habetur caput, ex* CCC. *ſenatoribus, ad ſeptem tantum, eo confecto prælio, eſſe redactum.* In quo *triginta tantum pedites à noſtris ſunt deſiderati: relataq́; ſunt ex pugna ad pagum* Lucernenſem *(qui itidem fidelium* Heluetiorum *eſt facilè princeps) complura ſigna militaria: inter quæ fuit uexillum maximum pagi* Tigurini, *& tormenta muralia* XIX. *quadringentaq́; caſtrenſia.* Hoc *prælio inter hæreticos nuntiato, quanquam nulli erat dubium, quin illa omnia* Dei *optimi maximi felicißimis auſpicijs à noſtris eſſent confecta, mireq́; ipſius* Zuinglij *interitus hoſtes perterruiſſet: multitudine tamen & numero ſuorum confiſi, iterum prælio decertare, rurſuſq́; fortunam experiri decreuere.* Itaq́; *breui redintegratis uiribus, delectiſq́; ex omnibus pagis, teterrimo illo ſcelere imbutis, & in unum locum coactis, hominum millibus circiter triginta: additiſq́; præterea* Germanorum

auxil

auxilijs, qui ſuperiore prælio non potuerant intereſſe, in noſtros caſtra mouerunt. Quibus cùm noſtri appropinquaſſent, ſubitò, & præter omnem ſpem hoſtium, concurſu tam acri in eos impetum fecerunt, ut eum modo hoſtes ferre non potuerint. Itaque primùm loco pulſi, deinde diſsipati, uniuerſi terga uerterunt. Quos noſtri inſequuti, compluribus captis, magnum eorum numerum trucidarunt: multos quoque ex eis repentinus ſuorum terror, ac fuga, in quaſdam locorum anguſtias compulit. Quibus interclusi, ex præruptis altiſsimisq; rupibus, noſtris urgentibus, ſe præcipitauerunt. Hoc prælio à noſtris fęliciſsimè confecto, rurſusq; hoſtibus profligatis, & inſigni clade affectis, cùm Lucernenſes, qui ut ſuprà memoraui, inter quinque pagos fideles in maximo habentur honore, aliquot oppida ab hoſtibus occupata recepiſſent, ea qua Chriſtianos decuit uſi manſuetudine, ac lenitate, legatos de communi quinque pagorum conſilio ad Tigurinos miſerunt: qui teſtarentur, ſe quæcunque feciſſent, nullis priuatis inimicitijs, ſed tantùm ueræ religionis cauſa feciſſe: neque quicquam aliud petere ſuis armis, quàm ut ad auitum ſacrorum morem rediretur. Quæ cùm æquo animo Tigurini, Dei (ut ego arbitror) ira perculſi, accepiſſent: omnes qui pertinaciores in eiuranda impietate ſunt uiſi, confeſtim è pago expulerunt, ſeq; Lucernenſibus & alijs fidelibus adiunxerunt. His de rebus heri in ſenatu recitatæ ſunt, magna omnium lætitia, literæ Epiſcopi Verulani, quem illuc Pontifex Maximus legatum miſerat. Quibus nobis magnam ſpem facit, cùm unus omnino ſit hic pagus Tigurinus, cuius autoritate reliqui, qui à communi religione & Chriſtiana pietate diſceſſerunt, contineantur: fore, ut breui di-

miſſa

miſſa priſtina errorum pertinacia, cùm pagis fidelibus ſe coniungant. Quod ſi euenerit, tantò futurum eſt Cæſari adiumento in eo conuentu, quem pro ſua ſumma pietate & religionis ſtudio, ad abolendum, aut ſi id fieri non poterit, aliqua ſaltem ratione, reprimendum impium Luteri ſcelus, aliaq; hæreſum monſtra conficienda, quæ ex letali illo, ac peſtifero fonte per omnem Germaniam longè lateq; fluxere, ad Calend. proximas Febr. Ratisbonæ indixit, ut ipſum multò commodius, maioriq; exiſtimatione & dignitate, tantis uulneribus Chriſtianæ reipub. Deo bene iuuante, mederi poſſe ſperandum ſit. De rebus urbanis nihil eſt quod ſcribam: nam & pleraq; eodem loci ſunt, quo reliquiſti, & ſi quid præterea noui ſit, puto te ab alijs certiorem fieri. Itaque uenio ad poſtremam epiſtolæ tuæ partem, in qua de uitæ tuæ inſtituto grauiſſimè ſcribis. Qua perlecta, in eadem opinione continuò fui: eaq; non modò eximiam quandam, & ſingularem pietatem, religionemq; præſeferre mihi eſt uiſa, uerùm etiam iucunda accidit & ſalutaris. Cùm enim ſemper iudicauerim hæc fortunæ membra, diuitias, honores, dignitates, inania eſſe & caduca, magisq; ad laborem & pericula, quàm ad ſalutem ualere: ſemperq; ſtatuerim, ipſius Dei cultum, & ſalutem animorum longè his eſſe præuertendam: tamen uix dici poteſt, quàm hæc mea mens tuo iſto iudicio ſapientiſſimo, monitisq; grauiſſimis fuerit confirmata. Itaq; dum ea mihi ſpes propterea non euaneſcat, quæ me mirificè ſuſtentat: fore, ut habita (quod dudum oportuit) eximiæ multiplicisq; uirtutis tuæ ratione, huc ad nos quandoq; redeas: egoq; hanc uſus & congreſsionis tuæ intermiſſionem, quoad mihi per tua tempora licitum fuerit, aſsiduitate & diligentia ſarcire poſſim.

Dum

Dum igitur ſpes iſta non extenuetur, non ſolùm approbo ſanctiſsimum iſtud tuum propoſitum, quo ſolo ad æternam domum rectà peruenitur uia: uerùm quantum potero enitar ipſe quoq;, atq; à Deo Opt. Max. aßiduis precibus contendam, ut tandem aliquando utar pacatis fluctibus, quò mihi ſecurus ad ueram tranquillitatem muniatur curſus. Interea ſi quid eſt, quod me tua aut cuiuſquam tuorum cauſa curare oporteat, id tibi ne pollicendum quidem uidetur cùm & uoluntatem meam tibi ſatis notam eſſe intelligam, & ea quæ reſtant, re tibi magis quàm uerbis me probaturum confidam. Vale. Pridie Idus Decembr. M. D. XXXI. Romæ.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. BENEDIC. ACCOLto S. R. E. Cardinali, S. P. D.

Ego humanitatis tuæ, & beneuolẽtiæ erga me, uberes quotide capio fructus: uelut ex his literis, quas proximè ad me ex Io. Piſciæ ſermone miſiſti. Quàm illæ amãter ſcriptæ ſunt! quàm prolixo animo! quàm (ut ita loquar) penè etiã ardenter! ut omnis tua in illis mihi gratificandi, et in omnibus morẽ gerendi, uoluntas ſe oſtendit! Non poſſum tam loqui quàm ſentio: ſed certè, ſi ullo unquam tempore tuus aduerſum me animus beneuolus atq; conſtans, uoluptati mihi fuit, his ſum literis incredibiliter delectatus. E quibus illum tamen fructum uel maximum cepi, quòd meam erga te beneuolentiam, & ſingularem in omni genere obſeruantiam, tibi perſpectam & cognitam planè eſſe intelligo. Etſi enim peroptatum mihi eſt, me abs te diligi, charumq; haberi: illud tamen etiam optatius, meam uoluntatem,

tatem, pari in beneuolentia uiciſsim tibi reddenda, tibi quoque eſſe probatum & gratum. De qua autor ſum, ut omnia ex me ſumma tibi pollicearis, non fallam exiſtimationem tuam. Non enim minor uoluptas eſt probis & conſtantibus uiris, amare, quàm amari: præſertim cùm id iure fiat: ſitq́; in eo iudicij quædam etiam laus, non amoris ſolùm, & ſtudij ſignificatio. Quod quoniam mihi in te contigit: moriar, ni operam omnem dedero, ut quòd te amo tantopere coloq́;, non ſolùm tuæ erga me beneuolentiæ relatum, ſed tuis multis eximijsq́; uirtutibus etiam tributum eſſe uideatur. De Paulo quod me hortaris, ego iampridem iſtud ipſum commentor, ut eum mihi ſocium & adiutorem in huius eccleſiæ cuſtodia adſciſcam: qui mihi poſtea ſucceſſurus ſit. Sed ueritus ſum uſque adhuc ætatem eius, nam de Pontificis quidem maximi uoluntate erga me, & de tua ope atque opera mihi parata, non dubito. Nunc uerò cùm & annorum ſatis ſit (agit enim ætatis quartum & uigeſimum) & ſummum eius ingenium, optimi mores, ac ſingularis uitæ modeſtia exornet: maturè iam id uideor poſſe facere. In quo (ita Deum uelim propitium) ut hoc meum de illo iudicium, non tam conſanguinitati, & generi, (quanquam ne id quidem non ſpectatum eſt) quàm uirtuti & meritis à me tribuitur. Sed de eo te ex alijs malo, quàm ex me cognoſcere. Illud quod mea ualde intereſt, à te uehementer peto, ut cum nemine adhuc rem hanc communices, habeasq́; eam tecum occultam & tacitam, quoad paratis rebus, tua mihi opera & autoritas requiretur. Quòd confidis in Repub. meliora fore, quàm quæ pertimueramus, utinam quidem ita ſit. Ego quid dicam, aut quid expectem neſcio: in ſummo timore uerſor: nihil parati ad ſuccurrendum uideo, quod quidem ualidum firmumq́;

mumq; ſit. Fortunæ parum habeo fidei: noſtris conſilijs ut ualeamus exopto. Sed hæc quoq;, quando ea non ſunt muneris noſtri, Deo permittimus, qui unus omnia poteſt. Ego ſuperioribus diebus, quanquam morbo graui impeditus, ex quo iam tamen cõualeſcere incipio, dedi ad te literas, quibus ad illas tuas reſpondebam, quæ uberrimæ atque ornatiſſimæ pridie Idib. Decembr. datæ, ſecundũ multas & magnas amoris tui ſignificationes, de Helueticis rebus me docebãt. Quas quoniam uereor ne nõ tibi ſint redditæ, eodẽ exemplo reſcribi iuſſi, & ad te mitti: nõ ea mehercule gratia, quòd illarũ iacturam grauiter ferendã putem: quippe quæ etiam ſcriptæ negligentius (ut ab ægroto) ſunt: ſed ut perſpiceres, nullum à me tuendi officij, neque amoris mei tibi declarandi locum prætermitti. Vale. Carpentoracti, v. Id. Martij, M. D. XXXII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. B. ACCOLTO S. R. E. *Cardinali* S. P. D.

CVm iter hàc haberet Didacus Mendoza, qui tibi has literas reddidit: adoleſcens ſummo quidem inter Hiſpanos genere & loco, & ſumma nobilitate: ſed ingenio etiam & moribus, quàm maiorum ſuorum clariſſimorum uirorum ſplendore ornatiòr: accidit, ut is mecum diem unum eſſet, atque in ſermonibus (ut fit) percontanti mihi, quò, & cuius rei gratia hoc itineris ſuſcepiſſet: Romam inquit, ut bonarum artium ſtudijs ibi operam dem. Quæ cùm reſponſio mihi præter opinionem meam accidiſſet (non enim ſoliti ſumus uidere ex illis oris ad Vrbem iſtius rei cauſa uenientes) admiratus, perrexi interrogare reliqua. Tum ille mihi animum ſuum totum aperuit,

ita inflammatum ad eas arteis & literas, quas nos optimas appellamus, nihil ut fieri poſſet ardentius. Hîc iam non te puto expectare, dum exponam, quo ſtatim beneuolentiæ ſtudio in illum accenſus fuerim. Sum equidem ſemper propenſus ad eiuſmodi animos omni mea comitate complectendos. Sed tamen iuuenem hunc intuens, ampliſſimis fortunis, nobilitate eximia, cognationibus maximis, patriam in qua propè dominaretur, & penates ſuos relinquentem, peregrinantem'que in alienas & remotas regiones, nullius rei cupiditatis, præterquàm bonarum literarum cauſa: crede mihi, ſum non mediocriter motus. Itaque tempus eius confirmandi & cohortandi non omiſi. Laudaui conſilium: hortatus ſum, ut magno animo incumberet in ſtudia, ad ſumma contenderet: facilè cum ſi adniteretur, uel partes primas, uel proximas certè adepturum. Quod hoc maiore cum ſpe faciebam, quòd uidebam eum ſine monitore adhuc & magiſtro, ſua ipſum ſponte, ſolo naturæ bono, tantam iam adeptum iudicandi facultatem, ut Ciceronis imprimis ſcripta in manibus haberet, iis'que præcipuè delectaretur. Sed cùm ipſe me rogaſſet, ut ad urbanum aliquem ex meis amicis hominem doctum literas darem, cuius ipſe, ad Vrbem cùm ueniſſet, familiaritate atque amicitia uti poſſet: occurriſti tu continuò, uel ita doctus, ut excellas: uel ita amicus, ut tibi à me non fides ſolùm in tuenda amicitia, ſed obſeruantia etiam debeatur. Itaque cum eo de te multa locutus ſum: dixi quæ ſentio: oſtendi nuſquam eum magis, quàm apud te, uoti ſui futurum compotem: propterea quòd domus tua talium uirorum & præſtantium ingeniorum conuentu præcipuè celebraretur. Annuit gaudens: ſeq; ad te profecturum primò

dixit.

dixit. Qui cùm hoc animo iſtuc ueniat, ut tibi ſit uſu quàm coniunctißimus, nihilq; omnino aliud abs te præter beneuolentiam tuam expetat: peto à te mi optime Accolte, ut hunc talem iuuenem ſic recipias in amicitiam tuam, ut omni ille tua humanitate, quæ profectò ſumma eſt, ad arbitrium ſuum, & quandocunque illi fuerit commodũ, perfruatur. Eſt omnino hoc tuum, & naturæ tuæ præſtantis ac ſingularis, fauere bonis ingenijs, eáque florentia atque honeſta eſſe uelle. Sed quod tua ſponte faceres in complectendo atque extollendo hoc adoleſcente, ut mea quoque cauſa ſtudiosè magis & ſignificantius facias, id ego te etiam atque etiam rogo: imprimisq; ut illi eruditorum hominum beneuolentiam concilies, quorum frequentia et copia ſemper abundat domus tua. Quod cùm feceris, nam facturum non dubito, uideor tibi poſſe polliceri, tantam te ex adoleſcentis nobilißimi atque optimi neceßitudine, obſeruantiá, familiaritate, uoluptatem eſſe capturum: ut in quo melius tuam liberalitatem comitatemq; adhibeas, non ſæpe ſis reperturus. Vale. Carpentoracti, xi. Calend. Iunij, M. D. XXXII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. BENEDIC. ACCOLTO S.R.E. *Cardinali* S. P. D.

Eodem tempore & de tuo reditu ad Pontificem Maximum, & de patrui tui uiri clarißimi, hominisq; ſapientißimi, morte accepi. Quo ego nuntio uariè cõmotus ſum. Nam cùm ualde mihi lætandum arbitrarer, te in eis eſſe iam locis, in quibus tua excellens uirtus & autoritas, & tibi celebritati atque laudi: & nobis, qui in fide

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE ROMA

tua ſumus, teq; uehementer colimus, uſui atque emolumento eſſe poſſet: hanc tamen animi mei lætitiam obturbabat illa cogitatio, quòd intelligebam te in funere domeſtico, & in eo funere, in quo tecum unà magnam ornamentorum & dignitatis ſuæ iacturam feciſſet Reſpub. non priuatis ſolùm incommodis, ſed propè luctu publico commoueri. Talis enim uir profectò amiſſus eſt, ut non ſolùm qui ex ſtirpe & genere eodem ſunt, proprium illud damnum ſentiant: ſed & nos, qui uobis ſemper & ueſtræ familiæ deditì fuimus, & omnes boni, uniuerſaq; ciuitas, communem hanc & ſuam ducat calamitatem. Etenim re uera unius in interitu ſua cuique pars incommodi & detrimenti inuecta eſt. Quis enim erat opis egens atque conſilij, cui non eſſet in illius humanitate & ſapientia paratum perfugium? quis in ciuili & pontificio iure ita hæſitabat, ut cùm accepiſſet cognoſſet'que illius ſententiam, non ea tanquam oraculo contentus, omnes ſcrupulos dubitationum ex animo ſuo eijceret? quòd in illo inaudita quædam & propè ſingularis iuris ſcientia eſſe putabatur. Quæ porrò grauitas in eo! quæ autoritas! quì cùm propter ſummam amplitudinem ac dignitatem, omnibus publicis conſilijs non intereſſet ſolum, uerùm etiam præeſſet: propter opinionem tamen prudentiæ atque conſilij id conſequebatur, ut non cum alijs multis unà, ſed propè ſolus gubernare Rempub. & eam ſuis ſuſtinere humeris uideretur. Itaque & illius potiſſimum monitis ac prudentia nitebantur ſummi Pontifices, & omnis penè Italia Chriſtianumq; nomen cunctum conſilijs eius acquieſcebat. Sed etſi tanto incommodo, mœroreq; communi, unius hominis mors omnibus lugenda eſt: nos tamen qui propiores illi extitimus in familiaritate atq; amicitia, quiq; ab ipſo primum

mum pluribus beneficijs ornati, deinde à te proximo illi & coniunctiſsimo, omni humanitate accepti ſemper fuimus, haberemus grauiorem cauſam dolendi atque mœrendi, niſi nos tua præſtans uirtus conſolaretur. Itaq; *ne illas quidem rationes diligenter mihi exquirendas puto, quibus coner quaſi leuare dolorem tuum: cùm te hominem egregia animi firmitate præditum, fidentem eis muneribus, quæ tibi & à natura, & ab induſtria tua donata ſunt, nulla res moleſta de ſtatu tuo dimouere poſſe uideatur.* Illa *potius commemorabo, quæ non tibi, ſed nobis eſſe ſolatio queant: hominem eum, qui florentiſsimè uixerit, ſummos honores geſſerit, ſummam fuerit gloriam uirtutis, doctrinæ, omniſq; prudentiæ conſecutus, tum autem diutiſsimè nobiſcum uerſatus ſit, in ſenectute extrema, & in ea ætate deceſſerit, quæ iam nulli idonea uoluptati, tantùm ad labores et ad miſerias ſit expoſita, non eſſe deflendum uelut mortuum: cuius præſertim imago uirtutis, & dignitatis, & autoritatis, in te ipſo nobis relata ſit: ut nihil in illo amiſſum deſiderare poſsimus, quod non in te nobis redditum cumulatè habeamus. Ac cæteras quidē rationes aptas ad conſolandum, quæ ex* Deo *& religione, & ex illa altera uita cœleſti & immortali afferri poſſunt, tibi potius conſiderandas relinquemus, quàm ipſi nobis ſumemus exponendas: cùm nihil à quoquam in eam rationem tam accuratè dici poſsit, quin tu id multò melius ſcias, magiſq; promptum habeas, quàm quiuis noſtrum.* In *eo nos potiſſimum inſiſtemus, atq; inhærebimus, ut tibi in te ipſo, & in eodem te, nobis omnis conſolatio ſit poſita.* Qui *dum te habebimus, non ſumus neque ſine patrono nos, neq;* Reſp. *ſine egregio ſuorum ornamētorum defenſore futuri.* Quare *hoc officio, ſi non commodè atque ornatè, piè certè, &*

amanter per me, & illius mortui memoriæ, & noſtræ inter nos neceßitudini perſoluto: licere mihi iam arbitror de illa altera parte, quæ tota mihi iucunda accidit, hoc eſt, de reditu tuo ad Pontificem, pauca uerba facere. Etenim noli existimare, mi optime Accolte, tuam iſtam abſentiam non mihi nimis diuturnam fuiſſe uiſam: quanquam te rebus præclarè geſtis, prouinciaq; rite & ordine conſtituta, cum omnium gratia, & laude, ad tuos reuertiſſe gratulor. Sed tamen non dici poteſt, quàm mihi uideatur Reipub. eſſe utile, te in hoc motu rerum, & tantorum congreſſu principum, ibi potißimum eſſe, ubi conſilio & integritate tua res imprimis publica perfrui poßit. Et ſi in hoc fortaſſe refero ad me aliquid, qui cùm tu abes, carere mihi uideor tutore uel præcipuo omnium fortunarum mearũ. Verum quanquam hoc nõnihil forte eſt: illa tamen uehementius me adducit ratio, ut te optem iſtic eſſe, quòd ſcio quantum in tua uirtute & eloquentia præſidij rebus cõmunibus conſtitutum ſit. Sed ne de hoc quidem longior mihi habenda oratio eſt: cùm præſertim uerear, ne tibi in maiore aliquo negotio impedito intempeſtiuus obſtrepam: tuasq; grauiſſimas interpellem occupationes. Illud tantum addo, me de aduentu tuo, & de laude geſtæ conſeruatæq; prouinciæ tibi ita gratulari, ut cupiam quæ de illis rebus ad nos perlata ſunt, multorum celebrata literis & ſermonibus: tamen, quoniam confuſè nobis ſignificata ſunt, ſingula melius noſſe ex te & enucleatius. Cuius rei cùm erit tibi ociũ, ut facilè præſtare id poßis, aliquam ſuſcipies curam docendi me, certioremq; faciendi. Me quidem certè gloriæ tuæ fautorem, & laudum prædicatorem amantißimum ac fidelißimum ſemper habiturus es. Vale. Carpentoracti, XII. Calend. Febr. M. D. XXXIII.

IAC.

IAC. SADOLETVS EPISC.
CARP. BLOSIO PALLADIO
SVO S. P. D.

AMor meus in te Bloſi, qui etſi antea magnus ſemper fuit, nunc tamen ex hoc recente congreſſu noſtro factus eſt ardentior, poſteaquam diuturna abſentia mea, nihil de tuo ſummo erga nos amore detractum eſſe cognoui: non patitur ferre me moram ſcribendi ad te, quin quāprimum tibi & ſalutem nuntiem, & Deum immortalē precer ut ueſtra iſta nauigatio omnibus uobis proſpera & ſalutaris ſit. Nam hîc nos quidē eramus ſolicito animo, quòd uentos uobis aduerſos uerebamur. ſed in hac animi cura, & moleſtia, illa inerat conſolatio: quòd maritimo dimiſſo curſu, arbitrabamur uos iter pedibus facere conſtituiſſe. Hoc ſi ita eſt, nilq; accidit uobis incommodi, eſt cur magnā Deo uerè ſoſpitali gratiam habeam. Nam mihi quidem nil euenire optatius poteſt, quàm audire & noſſe, incolumes uos & ſoſpites domū reuertiſſe. Sic enim à uobis digreſſus ſum Maßilia diſcedens, ſic in his oris terriſq; remanſi: ut tamen mecū ueſtrum omnium memoria & acre deſideriū conſuetudinis ueſtræ manſerit. Cognoui enim planè, req; ipſa ſum expertus, nihil homini eſſe, ut poëta inquit quidā, homine amico amicius. Etenim, per Deum immortalem, ſi uobiſcum aßiduus fuiſſem, nullaq; intercapedo temporis uſum & familiaritatem noſtram diremiſſet, quî potuiſtis maius ſtudium præ uobis ferre & uoluntatē gratificandi mihi? qui tantum mihi à ueſtra cōſuetudine iam diuulſo tribuiſtis, quātū ego, ſi in ueſtris oculis ſemper habitaſſem, uix auſus fuiſſem optare? Et ego his à uobis officijs prouocatus, pari uobis pietate et beneuolētia nō reſpōdebo? aut poſterioreis in amando partes ferre me patiar? mori me mil-

lies malim, quàm eiuſmodi quicquam cõmittere. Qui ſi ad referendam uobis gratiam parum idoneus fuero: ad commemorandã quidẽ certè & habendã, ero diligens. An ego optimi & maximi Pontificis *tot beneficia erga me tacita ſinã præterire? pro quo ſi uitã ſanguinemq́; profundam, uix ullã partẽ ipſius erga me meritorum aſſequar. Quid? tua tam multa officia, mi* Bloſi, *quæ mihi à te tributa ſunt, obliuiſci'ne unquã poßim? quid aliorũ tot hominũ humanitatẽ & ſtudiũ? à quibus cùm tam longè ſeptẽ annorũ interuallo abfuiſſem, uix debui exiſtimare uel tenue ueſtigiũ recordationis de me in eorũ animis reſidere: qui tamen omnia mihi recentis beneuolentiæ ſigna præſtiterunt. Quibus equidẽ cunctis ſum obſtrictus: ſed in exoluendis nominibus ita reddã unicuiq́;, ut mihi tempus, occaſio, facultasq́; ſuppeditarit.* Nam *tibi mi* Bloſi *me totũ iampridẽ dedidi: tuumq́; iſtũ amorẽ aduerſum me non minore ipſe charitate beneuolẽtiaq́; ſum amplexus.* In *qua quidẽ mutua uolũtate noſtra ut perpetuò maneamus, neuter profectò noſtrũ ab altero rogãdus eſt, (quid enim nobis in uetere amicitia noſtra tuẽda conſtantius?) ego tamẽ morẽ ſecutus ſic agendi, rogo te etiam atq; etiam, ut me iſto modo amare nunquam deſinas: tibiq́; uicißim de me ita perſuaſum habeas, eſſe te mihi & fore ſemper charißimum.* Vale. *Carpentoracti,* VIII. *Calend. Decembr.* M. D. XXXIII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. VBALDINO BAN-*dinello* S. P. D.

PR*idie eius diei, quo ſum hinc Maßiliam profectus, qui fuit dies tertio Calend. Octobr. accepi tuas literas. Quæ etſi mihi gratißimæ fuerunt, declararunt enim planè tuum*

tuum erga me amorem,eamq́; curam & diligentiam,quam tu in rebus meis agendis adhibuiſſes: tamen quoniam mihi tardius fuerant redditæ,egoq́; tecum Maßiliæ congreſſurum me arbitrabar, nullam tunc ſuſcepi cogitationem reſpondendi tibi: cùm ad id potius me paraſſem, ut præſens tecum de omnibus rebus colloquerer. At poſteaquam illuc ueni,primùm id mihi accidit incommodi, quòd mihi ibidem Pontifex duodecim dies ipſos expectandus fuit. Deinde cùm ex eius aduentu eam certè uoluptatem cepiſſem,quam meus in optimum atque humaniſsimum principem amor, totq́; præterea hominum mihi amiciſsimorum inſperatus conſpectus attuliſſet: in tanta mea gratulatione illud accepi moleſtiæ, quòd neque te, neque alios quoſdam mihi amiciſsimos homines in conuentu illo affuturos cognoui. Ac de te quidem ita audiebam, cùm Pontificis miſſu in Hiſpaniam iter ſuſcepiſſes, aliquot'que iam dierum proceßiſſes uiam,in itinere ipſo ægrotum reſtitiſſe. Quo ego nuntio cùm eſſem ſanè perturbatus, Binus noſter, & is qui tibi & mihi eſt amiciſsimus Petrus Carniſeccius, plenus officij atque humanitatis adoleſcens, affirmauit periculum nullum eſſe: ſe'que certò exiſtimare, antequam conuentus Maßilienſis dimitteretur, nobiſcum te futurum. Id poſteaquam non contigit, egoq́; tuo aſpectu & colloquio fui priuatus, ſtatui non amplius differendum eſſe officium meum. Itaque etſi Paulo mandaram Maßilia iam diſcedens, ut aliquid daret ipſe ad te literarum: tamen aliena illa opera non contentus, ut primum reuerti Carpentoracte,has ad te ſcribere inſtitui,quæ tibi nuntiarent, gratum te mihi feciſſe, quòd meam, atque adeo quòd prouinciæ huius cauſam tam accuratè apud Pontificem egeris. Quanquam ille, qui fuerat huc miſſus, ut

prouinciam ſeditionibus quibuſdam laborantem, pace concordiaq; placaret, non ſedator, neq; extinctor factionum, ſed cōcitator potius apparuit. Venerat enim huc partibus illis addictus, quas maximè timebamus. Neq; ipſe id diſsimulabat, neq; animi ſui ſtudium tegere poterat. Sed cùm cupiditate eſſet ita aperta, ut palàm omnibus pateret, quorum arbitrio geſturus eſſet magiſtratum, cumq; in cauſis paribus eorum qui rerum per ſe geſtarum rationes eſſent reddituri non æquo iure aduerſus omnes, neq; eodem uteretur: complures hinc boni uiri & nobiles concilio habito, primùm quæſitoris huius libidini ſe oppoſuerunt: deinde re ad maximum Pontificem Maßiliam delata, facilè ab eius clementia & ſingulari iuſtitia eſt impetratum, ut pro homine parum his populis probato, alium nobis daret, in cuius uirtute, & integritate, & prudentia, requieſceret Prouinciæ ſtatus. Quod & factum eſt, datumq; negotium Paulo Capiſuccio, homini eximia autoritate atq; doctrina, quem nunc maxime expectat Prouincia. Quæ ego tibi uolui nota eſſe, ut intelligeres, neque tum me, cùm tibi iſta exponebam, ſine cauſa laboraſſe: & quàm gratum putes mihi accidiſſe hoc officium erga me tuum. Nam quòd de ſtudijs meis cum eodem optimo Pontifice communicaris, gaudeo maiorem in modum, meorum illi ſtudiorum rationem probari. Sed crede mihi, quantū literis potero, quantum ſcriptis, quantū hac mea ingenij mediocritate, & his facultatibus, quæ mihi à natura, aut à diligentia tributæ ſunt, omnia ſum ad eius ornandam atq; illuſtrandam gloriam collaturus. Ita enim ille de me meritus eſt. Et hac in re, quod per me minus ualebo, amor mihi ingeniū & uires ſuppeditabit. Te quidē tacuiſſe cum illo id quo minimè prolato fuit opus, & probo factū, & in eo etiā beneuolētiam

tiam tuam agnoſco. Operam tuam in urbe ita mihi paratam eſſe duco, ut meammet mihi. Sed mea iſtic pleraq; parui momenti ſunt. Quòd ſi acciderit, ut tua mihi gratia & ope ſit utendū, literis non parcam. Illud cuperem, de quo etſi tu Lugduni mecum modeſtiſſimè es locutus: tamen doleo uehementer, non ex mea id ſententia quàm primū conficí: ut hominis florentiſſimi, ac liberaliſſimi, gratiam & beneuolentiam tibi reconciliares. Quem hominem ego ſummè diligo atque colo: arbitrorq; id me iure optimo facere debere: quando & illius eximia uirtus ſpectata omnibus, & beneficia erga me complura ac præclara extiterunt. De me meiſq; rebus, & de publicis, nihil ego ad te ſcribo. Nam & quæ propriè ad me ipſum pertinent, parum idonea ſunt quæ ſcribantur: &, ſi quod publicè factum eſt, quod ſit dignum ſcriptione, plurimos earum rerum habiturus es & narratores, & teſtes. Tu ut ualeas, nos'que, quod facis, diligas magnopere à te peto. Carpentoracti, XII. *Calend. Decembris,* M. D. XXXIII.

IAC. SADOL. EPISC. CARP.
LAVRENTIO CAMPEGIO
S. R. E. Cardinali S. P. D.

Nihil mihi potuit nuntiari lætius, quàm te ex Germanica legatione tua, ſaluū & ſoſpitē, longo interuallo, ad tuos reuertiſſe, gratumq; & optatum conſpectū tuū ſummo Pontifici, collegiſq; tuis omnibus, atque ipſi urbi imprimis retuliſſe. Non enim dubito, quin tua eximia uirtus & autoritas, in his tantarum agitationibus rerum, ſæpius requiſita & deſiderata fuerit. Quanquam ſeruiuit illa quidem Reip. magnaſq; & maximè ægras illius partes conſilio & diligentia abſens ſuſtinuit. Sed tamen quem-

admod

admodum ea membra quæ cordi propiora ſunt, plures & potiores habent in conſeruando corpore functiones: ſic ſummorum hominum ſapientia & grauitas, proxime principem, & in ipſo capite conſiliorum ſtatuenda eſt: ut latius in omnem partem illarum utilitas poßit dimanare. Verùm ut ſe cunque res habet, labores tuos eiuſmodi fuiſſe, ut ea, quæ grauißimè laborabant, iam'que curam omnem reſpuere uidebantur, in commodiorem tamen ſtatum per te deducta ſint, ualdè & laudi tuæ, & publicæ utilitati gratulor. Atque utinam aliquando finem eius mali aliquem uideamus, cuius tanta extitit uis, ut non ſolùm humanas, uerùm etiam diuinas res & rationes potuerit peruertere. Nec uerò nunc eius tollendi atque exterminandi non adeſt occaſio, duobus ſummis optimisq; principibus in unum locum adductis. Qui ſi prudentia & facilitate perfecerint, ut tertium hunc quoque cuius nos in regno uiuimus, flagrantem ſtudio Chriſtianæ pietatis contra hæreticos tuendæ & protegendæ, in amicitiam & gratiam poßint reſtituere: non metuo, quin clarius in cœlo ſibi monumentum ſeruatæ religionis, quàm in terra deuictarum gentium ſint conſtituturi. Sed ego fortaſſe ſtudio inani feror, atque ea curo quæ minus ad me pertinent. Quæ etſi in ſtudijs & uoluntatibus omnium communia ſunt, in poteſtate tamen paucorum ſunt poſita. Quid ergo? non'ne mihi licitum eſt optare, ut pauci illi qui poßint, etiam uelint conſulere Reipublicæ? Quanquam ut dixi, de optima mente principum iſtorum dubium mihi non eſt. Res forſitan impeditiores ſunt, & durior ac difficilior earum rectè tractandarum ratio. Recordor enim quàm ſæpe cùm ipſe quoque intereſſem rebus agendis, optima hominum conſilia, grauis

uis Reipub. fortuna interruperit. Sed tamen ut ex inſtituto hoc ſermone honeſtius abeamus, Deum ſupplices precemur, ut quod humana uis nequit, ipſe ſua clementia & ineluctabili potentia uelit prouidere. De te autem ipſo, Campegi optime, atque humaniſsime, illud quidem mihi perſuaſum habeo, quod tuæ eſt naturæ & bonitati imprimis conſentaneum, eos qui te coluerunt ſemper & amauerunt, nequaquam tuo ex animo elapſos eſſe: neque ullam eſſe poſſe tam diuturnam abſentiam, quæ te obliuiſci ueterum amicorum cogat. In quibus ego ſi principem locum appeto & diligendi tui, & amplè atque honorificè de tua uirtute exiſtimandi: haud ſane mirum uideri debet. Sed tamen meas eſſe duxi partes, redigere tibi in memoriam, me eodem animo & obſeruantia erga te eſſe, qua ſemper fuerim: & ſimul hanc uoluptatem ſcribendi ad te, & tecum per literas quaſi colloquendi, capere properaui. Qua quoniam diu mihi carendum fuit, dici non poteſt, quàm fuerim ſæpe angore quodam animi ſolicitus: cùm tua in longinquis partibus commoratio, tecum hoc mihi cõmercium literarum adimeret. Nunc poſteaquam es reuerſus (quod tibi bene proſpereq; ut eueniat opto) renouabo, ſi tibi non fuerit moleſtum, hoc officium ſcribendi: teq; interdum meis literis appellabo. Tu quod proprium eſt conſtantiæ & uirtutis tuæ, me, quem in fide tua ſemper habuiſti, ut perpetuò tueare ac diligas, te etiam atque etiam uehementer rogo. Vale. Carpentoracti, XII. Calend. Febr. M. D. XXXIII.

IAC. SADOL. EPISC. CARP.
HIPPOLYTO MEDICI S. R. E.
Cardinali S. P. D.

Cùm

CVm ad me Romā ſcriptum eſſet, te uiro optimo & homini prudentiſſimo, mihiq; uetere amicitia coniunctiſſimo, Antonio Pulleoni Burgio in magnis ipſius rei familiaris anguſtijs, tua ope & liberalitate auxiliū tuliſſe, largoq; illum congiario proſecutum eſſe, quo is nubiles filias, quibus dotem aliter conficere non poterat, honeſtè atq; ex ſuæ dignitate familiæ nuptum daret: equidem cepi eam animi lætitiam quam debui, plurimumq; ambobus uobis abſens ſum gratulatus. Quòd cùm utrunq; ſingulariter amem, te uerò præterea obſeruem etiam atq; colam: eadem tua benignitate & illum leuatum onere atq; incōmodo, & te gloria ac laude auctum eſſe cognoui. Etenim ea demum uera liberalitatis eſt laus, cùm in illos confertur beneficium, qui ſua dignitate donantis nomen illuſtrant. Ac quod ad illius uirtutes attinet, exponerem libenter quibus ille de cauſis & tuo & omnium amore dignus ſit: (quid eſt enim illius prudentia, quid temperantia, quid integritate, fideq; ſpectatius?) ſed quoniam tu horum illi ornamentorum præcipuus teſtis es, quippe qui eum non iudicio ſolum tuo, quod à tanto uiro ſatis magni æſtimari debuit, ſed opibus etiam tuis, & copijs, uirtutis cauſa decoraſti: ſuperſedebo hoc onere, de illo narrandi ac prædicandi quæ ſentio, & ad te unum conuertar: qui mihi uiſus es hoc præclaro facto admonuiſſe cæteros, & docuiſſe, nihil eſſe tam proprium præſtantis eximiæq; uirtutis, quàm aliorum & fouere & honorare uirtutem. In quo magna mehercule naturæ uis, & imprimis mirabile conſilium extitit. Quæ cùm duo uirtutis genera cōſtituiſſet, ut una eſſet uirtus ad iuuandum & commodandum ſe impartiens, altera idonea cui commodaretur: ita hunc complexum præclaræ ſocietatis iugatum inter ſe & annexū eſſe uoluit,

uoluit, ut altera ſine altera ſuum explere munus ritè nequeat: nec quiſquam habere laudem rectè faciendi poſſit, niſi is in quo rectè fit, hoc ſit munere & beneficentia dignus. Præbuit igitur tibi Pulleo noſter facultatem ex tua eximia uirtute agendi, quòd ſuis ipſe meritis ac uirtutibus magnitudinem animi tui prouocauit. Ille tibi à tua ineunte ætate, egregia cum fide & beneuolentia deſeruiuit, tuoſq; teneriores annos aluit inſtituitq; ad uirtutem: ut tu nunc uir effectus, erga optimum uirum, qui parentis tibi loco fuiſſet, pietatis officia uſurpares. In maximis rebus ſummo omnium principum patruo tuo, operam illi & diuturnam & ualde utilem nauauit: ut tu nunc illius induſtria & integritate muneribus honeſtanda, & acuti in pendendis hominibus, & propenſi in adiuuandis famam et gloriam tibi comparares. Difficultates ille domeſticorum incommodorum, patientiamq; paupertatis, nec ſine dignitate, et cum modeſtia diu tulit: ut tu in eo ſubleuando nunc ac recreando, inſignem liberalitatis & magnanimitatis laudem conſequerere. Ita in hac ueluti alterna quodammodo inter uos prouocatione uirtutem, cùm ille ita ſepararet, atque excoleret, ut ad quamlibet magna promerenda beneficia eſſet aptus: tu excelſo & magno animo omnium merita tua liberalitate anteire contenderes: factum eſt id quod decuit, ut tua tamen uirtus exiſteret ſuperior. Quantum enim inter regem intereſt, & inter ciuem, tantum diſtat inter gloriam dantis & accipientis. Itaq; Pulleonis prudentiam, probitatem, modeſtiam, amamus et collaudamus omnes: tuam uerò largitatem, beneficentiam, altitudinem animi ſummopere etiam admiramur. Tu enim hac tempeſtate unus, aut certè cum pauciſſimis, opum & diuitiarum inſtrumento, quæ tibi pro loco, pro nobilitate, pro

te,pro familiæ tuæ gloria ſunt ampliſsimæ,non ad explenda auaritiæ ſtudia,quæ ſemper infinita eſſe ſolent: ſed ad effundendam tuam bonitatem in plurimorum commoda & emolumenta uteris. Tu talem iam te,annis penè adhuc adoleſcentibus,& nobis & Reip. præſtas: quales fermè ſi eſſent hi,qui matura ſæpe ætate,& multo uſu rerũ,honoribus & muneribus publicis præficiuntur, ſplendere melius hoc ſeculum omni eiecta ſorde auaritiæ cerneremus. Quæ maxime una,altis & præſtantibus animis atq; conſilijs infecta atq; inimica eſt. Quæ facit, ut dignitatis, & honeſtatis,& amplitudinis, aut nullam iam, aut ſanè quàm exiguam partem teneamus. Cuius quando labis maculam tu & natura tua uoluntateq; abhorres, & contrario amore uirtutis & liberalitatis es incenſus, illaq; ſpecies & forma diuinæ pulchritudinis animo tuo illuxit: quid eſt cur dubitemus (pro communi nunc ſenſu omnium te amantium loquor) locare in te præſidia ſpei noſtræ, rationem'que publicæ ſalutis ac dignitatis in tua potiſsimum uirtute conſtitutam habere? cùm quid à te expectandum firmioribus ætatis tuæ annis à nobis ſit, obſidibus magnis iam edocti ſimus. Fortitudine tua ſuperiore anno aduerſus ferociſsimos noſtræ religionis hoſtes, & nunc benignitate ac beneficentia erga de te meritos. Quorum utrunque cùm in ipſo extremæ adoleſcentiæ tuæ tempore tanta cum laude gloria'que præſtiteris, certiſsima ſpe ſumus, percepturos nos uberrimam frugem ex matura poſtea tuæ uirtutis ſegete. Quod ut ita ſit, idq; noſtra ex ſententia eueniat, & ex tua dignitate, ſaluum'que te, & magnum, & florentem diu uideamus, ego cùm Deum immortalem ſupplex rogo atq; oro, tum tibi pro iſta tua tãta humanitate ac liberalitate, & meo, & Pulleonis nomine, ago

gratias

gratias tuæq; præſtantiſſimæ uirtuti, ac tam egregiæ commemorandæq; naturæ, uehementer atq; ex animo gratulor. Vale. M. D. XXXIIII.

HIPPOLYTVS MEDICES CARD. IAC. SADOLETO EPISC. CARPENTORACTI, S. P. D.

SI *ullius unquàm honeſtæ rei, actionis'ue, iucundiſſimum fructum mihi capere uiſus ſum, hæc profectò ea eſt, de qua tu mihi per literas grauiſſimè, & copioſiſſimè ſuperioribus diebus gratulatus es.* In *quibus dandorum recipiendorumq; beneficiorum adeo rationes omnes patefeciſti, ut liberalis uiri effigiem, quàm aptiſſimè poſtea acutiſſimeq; uerbis exornares tuis, te potius animo ſpectaſſe intelligam, quàm quòd de re tam tenui ea ſentias, quæ à te in hanc ſententiam ſcripta ſunt.* Facis *tu id quidem naturæ tuæ bonitate, ut ſi quid ab amicis rectè factum audieris, continuò id, qualecunq; ſit, in cœlum laudibus efferas: neq; laudes ſolùm, ſed admiratione ac plauſu etiam proſequare.* Ego *autem ad hanc quam informandam ſuſcepiſti liberalitatis ſpeciem, nihil adhuc (ut uerum fatear) attuli præter exiguum quiddam uix inchoatum, ac planè rude.* Quod *tu, qui uberrimis exercitationibus, grauiorum artium locupletiſſimis præſidijs, memoria noſtra id aſſecutus es, quod uel paucis antiquorum contigiſſe uidemus: ueſtitu orationis adeo illuſtraſti, eò ut me redigas, ut nonnihil exiſtimationis accepiſſe tuo hoc præclariſſimo teſtimonio non negem.* Eſt *igitur cur* Pulleoni *gratias agam: cuius uirtute ac probitate ea mihi de illo in animo opinio inſederit, ut de augenda hominis utilitate & commodis ratio tandem iucunda fuerit, hocq; quaſi æs alienum, quo illi infirmiores*

ætatis meæ gradus obſtricti erant, diſſoluendum. Ita factum eſt, ut dum ab officio non diſcedimus, non ſolùm piè id factum, & humanè homines interpretentur: ſed aliqua ex parte in ſocietatem quoq; illius præſtantiſſimarum laudum mihi deueniendum putent. Quod quoniam abs te probari ſentio, tuo iudicio ſtandum eſt. Itaq; non pugnabo tecum, & omnia quæ de me ſcribis deq; mea humanitate, liberalitate, beneficentiaq; aduerſus Pulleonem, *eò pertinere arbitrabor, ut & tu quanti illum facias, & quanti rurſus à me fieri uelis, hoc tuo illuſtri teſtimonio teſtatum relinquas.* N*am de ſuperioris anni aduerſus ſæuiſſimos noſtræ religionis hoſtes ſuſcepta à nobis prouincia, nihil eſt quod tibi reſpondeam.* In *quo quidem ea mihi tribuis, quæ ſine temeritatis nota uix poſſim agnoſcere.*Deſiderio *certè peracri, ac ſtudio flagranti ad ea tunc arma acceſſimus: quæ ſi iterum nobis ſumenda erunt, tanto* Reipublicæ *inſigniorem operam nauare conabimur, quanto maiorem nobis corroborata iam ætas, conſilij maturitatem, & rerum uſum attulit.* Tu *uerò mi* Sadolete, *quem à nobis maximarum & grauiſſimarum artium ſtudia, in quibus iampridem magna cum laude uerſaris, abducunt, iſto tuo ſic fruere ocio, ut cùm te præclariſſimis ingenij monimentis ab omni poſteritatis obliuione uindicaueris, non nihil etiam memoriam noſtri conſeruandam putes.*Vale.Roma Idibus Iunij.

IAC.

IAC. SADOLETI EPISC. CARPENTORACTI, EPISTOLAR.

LIBER VIII.

REGINALDVS POLVS IACOBO SADOLETO EPISC. CARPENTORACTI, S.P.D.

GRATIAS *tibi agam prius, (ita enim rerum ordo, & mei officij ratio poſtulant) deinde ad mandata tua conuertar.* Neq; *uerò illa ſolùm me ad agẽdum gratias impellunt, quæ tu in me præſentem officia contuliſti: cùm me domo atq; hoſpitio honorificè ſanè lauteq́; acciperes, cùm animum meum, tui congreſſus cupidiſſimum, erudito illo & pleno grauitatis ſermone retineres, & planè paſceres: atq; maximis de rebus quærentem & hæſitantẽ, omni prorſus ſcrupulo & dubitatione liberares.* Q*uæ quidem quoties in mentem reuoco (reuoco autem ſæpiſsimè) quod de* Platonis *cœna dixit* Timotheus*, cùm ab eo inuitatus eſſet, & eundem poſtero die uidiſſet, cœnas* Platonis *non modò in præſentia, ſed in poſterum quoq; diem eſſe iucundas: idem ego multo prolixius de tuo hoſpitio dicere poſſum.* Non *modò in præſentia fuiſſe iucũdum, ſed in aliquot menſes iam fuiſſe, atq; idem, ut ſpero, in multos annos futurum.* At *uerò cùm à tua conſuetudine, cuius ego ſuauitatem tum primùm quaſi guſtare cœperam, tam cito dirimi, ac tanto locorum interuallo diſiungi, animo ſanè moleſtè ferrem, cùm nec mihi tum integrum eſſet aliter facere, rationibus meis ſic ferentibus, & in hæc loca penè trahentibus: ne huic quidem dolori meo defuiſti.* Inita

 enim

enim à te ratio eſt, quemadmodum eo quo tantopere delectabar, non uſquequaq; priuarer. Sed ut te etiam abſens aliqua ex parte fruerer, adiuncto mihi eiuſmodi itineris comite, qui te mihi quotidie reddebat, qui iucundiſſimos tuos, & grauiſſimos ſermones ſine intermiſsione referebat, nec ſanè intermori eam, quam ex conſuetudine tua uoluptatem cepi, ullo pacto ſinebat. Quis enim te ipſum melius exprimere potuit, quàm tu, quàm ſcripta tua, quàm liber ille tuus quem per me Bembo reddi uoluiſti? in quo prudentia tua, grauitas, doctrina, quibus maximè delectabar, elucent. Hunc certè mihi comitis loco accepi: qui non modò mihi in breui illa & paucorum dierum uia, quæ in Italiam properanti inſtabat, pro uehiculo fuit, quod de facundo comite dici ſolet: ſed in longo totius uitæ curſu, in quo maximè, & periculoſiſſimè laboratur, & uehiculi, & ducis, locum facilè obtineret. Ex quo quidem hanc primo aſpectu uoluptatem cepi: quòd mihi cogitationem omnem de eo, in quod ingreſſus eram itinere, impedito ſanè & moleſto, abſtulit, meq; totum in contemplationem præclari illius itineris abduxit, quod te duce & monſtratore, adoleſcenti ad laudem & decus tendenti, certum & glorioſum proponebatur. In quo quidem ualde delectabar, cùm quaſi oculis, ſic animo cernerem, te grauiſſimum & prudentiſſimum ſenem, ut peritum gubernatorem, gnarum & locorum & maris, ſyderumq; & tempeſtatum omnium, ſic animo prouidum, ſic omnia pericula longè lateq; proſpicientem, ut nihil non prædiceres ac præcaueres, quod uel impedire tam præclarum curſum, uel in periculum adducere poſſet. Qui non cuiuis adoleſcenti, in uulgi moribus educato, uulgaribus parentibus orto, & qui filiorum educationem in poſtremis haberent, te ducem profitearis: ſed

illi

illi qui ab optimis parentibus, penè antequam in lucem puer ederetur, huic tam præclaræ expeditioni fuerit deſtinatus: cuius educationi natura non obſiſtere, ſed ſuas dotes benignè largiendo, ſe fautricem ſponderet. Qui ab incunabulis ſic eductus, ſic literis & moribus formatus fuerit, quemadmodum eſt à te ſanctiſſimè & prudentiſſimè præſcriptum. Hunc uerò talem cùm tibi ipſe oratione formaſſes, uel potius natura ſic formatum, & parentum uotis huic rei deſtinatum, cùm Paulum tuum accepiſſes, quid non uoluptatis mihi præbuit, præclarus ille quem recenſes, in eo inſtituendo apparatus? Deinde cùm ex puerili inſtitutione, tanquam ex anguſtijs eum abduxiſſes, & in latum illud, quod adoleſcentis inſtitutioni quaſi pelagus patebat, adduxiſſes, tum ſanè maximè delectabar, cùm te ſecundiſſimo illo orationis curſu, plenis eloquentiæ uelis, ita omnes artes doctrinasq; percurrentem uiderem, ut cùm nihil tibi tum aliud propoſitum eſſet, niſi ut earum artium ſedes & loca, ubi ad tempus inſiſtendum, atq; ad maiora & ulteriora tendenti commorandum eſſet, monſtrares: ea tamen ſic oratione illuſtras, ſic artium ſingularum uires & uirtutes explicas, ut propè monſtrando in earum iam poſſeſſionem mittere adoleſcentem uidearis, atq; eas recenſendo tradere. Hæc certe magna cum uoluptate contemplabar. Sed quò magis me delectabant, eò ſanè auidius expectabam, quò tandem præclarum iſtum curſum, quem tanto apparatu inſtituiſti, dirigeres: quem tibi portum proponeres. In qua expectatione ſtatim ſe mihi in conſpectum obtulit philoſophiæ portus, quò te uelis remisq; properare, atq; illhic paulò pòſt alumnum tuum relinquere uidebam. Præclarus ille quidem, & omnibus alijs portus præferendus, ſi antiquis illis Ariſtotelis & Platonis tem-

poribus, uel etiam ſi recentioribus M.T.Ciceronis, *hic curſus abs te inſtitutus fuiſſet, aut ſi ij gubernatores adoleſcenti tuo contigiſſent: nec enim illi profectò alium elegiſſent, nec facilè tum alius tutior uel commodior reperiri potuit. Sed cùm his felicibus temporibus curſum inſtitueris tuum, quibus ut multi terrarum noui tractus, inſulæq́; & portus antiquitati incogniti, inuenti ſunt: pluribus eorum qui antiquitus celebres erant, uel mari obrutis, uel uetuſtate conſumptis: ſic etiam animorum portus multo tutior & tranquillior,* Deo *ipſo, & eodem* Dei *filio duce & inuentore nobis apertus ſit, quem antiqui ignorabant.* Cumq́; Sadoletus *ipſe, qui in hoc curſu gubernatoris locum obtinet, etſi appulſus quidem ad antiquorum portum, tamen præteruectus ſit, nec diutius ibi commoratus, quàm ut neceſſaria ſibi inde ſumeret ad reliquum curſum perficiendum: in hunc tandem, qui à* Dei *filio monſtratus ſit ſe receperit, ubi nunc ſumma cum animi tranquillitate & ſecuritate uiuit: quid eſt cur non* Paulus *tuus merito tecum conqueratur, ſi in alieno & infido iam portu eum relinquas, cùm te ipſum in optimo & tutiſſimo colloqueris? Ego certè illius uerbis tecum expoſtulare non dubitabo, ſi iuuenem omnibus uel naturæ dotibus, uel doctrinæ præſidijs tua opera inſtructiſſimum, & planè talem qualem tu parentum uotis expetendum proponis, fluctuantem iam in philoſophiæ portu reliqueris: quæ ne portus quidem iam nomine digna ſit: ſed ut de* Tenedo *dixit* Poëta, Nunc tantùm *ſinus, & ſtatio male fida carinis.* Atqui *non nobis tantus iſte in eo educando apparatus, nec præclara iſta tua inſtitutio, talem nobis promiſit, qui præcepta tandem uiuendi à philoſophis peteret, aut qui animi ſecuritatis cauſa in illorum portum confugere neceſſe haberet: ſed qui uel prin-*

cipibus

cipibus ipſis philoſophorum, ſi iam reuiuiſcerent, nouum & præſtantius uiuendi genus oſtenderet, quo illi nunquam aſpirare potuerunt. Sapientiam autem & animi tranquillitatem longè aliam, & aliunde quàm à philoſophiæ præceptis petendam, tantò præſtantiorem & diuturniorem ea quam philoſophia promitteret, quantò humanis præſtabiliora diuina ſunt. Quare age mi Sadolete, noli promiſſo tuo, in tali iuuene inſtituendo ſatisfactum putare, ſi eum ad philoſophiæ limites perduxeris, aut etiam ſi philoſophiam ipſam integram tradideris. Soluas inde oportet, neq; unquam defatigere, donec in ſacrum eundem portum, in quo tu ipſe ſumma cum animi tranquillitate uiuis, illum perduxeris. Nec enim conuenit tam præſtanti educationi, & illi quem omnium opinione, hæredem uirtutis & ſapientiæ tuæ es relicturus, in alio quàm quo ipſe tabernaculum uitæ poſueris, portu conquieſcere. Hæc ad te uerboſius ſcripſi, uel tuo imperio obſequutus, qui me etiam de illo tuo libro, quem ſatis admirari non poteram, quid ſentirem ad te ſcribere uoluiſti, uel meo in ſacras illas Muſas amori ſatisfaciens. Quas abs te illaudatas & tacitas præteriri, cùm reliquas omnes artes & diſciplinas dignis præconijs ornaris, uix æquo animo ſpectabam. Vel etiam quòd Langæo noſtro, cuius liberis inſtituendis iſte abs te labor præcipuè ſumptus ſit, hoc imprimis gratum fore non dubitabam, ſi quod in philoſophia & reliquis artibus facis, ut ſingularum laudes attingendo, ad earum ſtudium adoleſcentum animos erigas, idem in Theologia facere non neglexeris: in qua reliquæ omnes, ut in oceano flumina, ſe immergere ſolent, & debent. Et certè conuenit, ut quæ te ipſum maximè ornat, & indies magis magiſq; ornatura eſt, cùm de ijs diſciplinis ſermo ſit, quarum cognitio humanos animos

colit & perficit: eius laudem haud quaquam ſilentio inuoluas: præſertim cùm ad Langæum ſcribas, quem ſcio, quoties è negotiorũ fluctibus, quibus in aula uerſantem iactari neceſſe eſt, emergere licet, in nullo libentius, quàm in Theologiæ portu conquieſcere. Sed tu meæ loquacitati ignoſces, qui cum ſanctè adiurare poſsim, me his quatuor annis non tantum quidem Latinè legiſſe, quantum nunc ad te ſcripſi, Theologorum libris auocatum, quos tamen in genere Latinorum ſcriptorum non pono: in hanc inſolitam Latinè ſcribendi loquacitatem erupi. Sed ut loquẽdi tecum, ſic etiam ſcribendi ad te, quo cum abſente quaſi loqui uideor, dulcedo quædam me longius ultra epiſtolæ fines prouexit. Cui tu pro tua humanitate ignoſcas oportet. Nunc ad tua mandata uenio. In quo eo breuior ero, quo pauciora mihi ſcribenda reliquerunt eorum literæ, ad quos mihi mandata & literas dediſti: quas iam ſpero ad tuas reſcriptas te habere. Omnes enim receperunt, poſt paucos dies quibus id commodè facere poſſent, ſe tuæ uoluntati eſſe ſatisfacturos. Bembi uerò literas cum his ad te mitto: quem cùm Venetijs ſalutarem, eiq; tuas literas unà cum libro darem, quantopere delectaretur de te, & de tuis ſtudijs audire, pro ueſtra coniunctiſsima neceſsitudine, facilius eſt tibi exiſtimare, quàm mihi ſcribere. Veronenſi uerò pontifici, quem Veronæ ſalutaui, etiam tuas literas tradidi: qui me unum diem apud ſe detinuit, cùm nullus penè nobis ſermo eſſet, niſi de te, & de ſtudijs tuis: cùm ſæpe ſe ualde dolere oſtenderet, ſuauiſsima conſuetudine tua, propter locorum interuallum, quo diſiuncti eſtis, ſe priuari. Lazarum tuum Patauij offendi, cui etiam tuas literas tradidi, cùm ad me ſalutatum humaniſsimè ueniſſet. Omnes uerò tibi de iſta animi tranquillitate & ocio gratulantur: ex

quibus

quibus tam præclaros fœtus oriri,& prodire in utilitatem publicam uident. Quæ ut tibi perpetua ſint optant. Egoq́; imprimis, qui non minus præclaros ſciam te iam parturire, his qui à te iam ſunt in lucem editi, hoc idem optare non deſinam, partumq́; fœliciſſimum optari. Vale. Venetijs, IIII. Calend. Nouembr.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. REGINALDO POLO, S. P. D.

ILlum primum cepi ex literis tuis fructum, quòd cognoui ex his manu tua ſcriptis, te ualetudine bona iam uti: de qua fueram mehercule aliquöt antea diebus non parum ſolicitus, cùm Thomas tuus ad me Auenione ſcripſiſſet, te in eum morbum quo hic laborabas, Venetijs denuò incidiſſe: nunc tuæ mihi peroptatæ literæ omnem mihi huiuſmodi de te metum & ſolicitudinem meam penitus abſterſerunt. Confido enim (quæ tua temperantia eſt) hunc nuncium ualetudinis tuæ, & lætitiam quam nos ex eo capimus, diuturnam nobis fore. Alter autem fructus ex tuis literis non tam fortaſſe neceſſarius, quàm hic de quo dixi, ſed certè ad uoluptatem animi aliquanto uberior: quòd quantum tu me ames, & quàm de me honorificè ſentias, ex eiſdem planè literis perſpexi. Etiam mehercule cuiuſmodi tu ſis, quàm doctus, quàm humanus, quàm elegans, quàm dignus qui ab omnibus his ameris atq; colaris, qui uirtutem, & comitatem, & optimum ſibi morem eſſe colendum putent. Sed quæ tu ad me de me ipſo ſcribis, in quibus iudicium tuum eſt de me cum ſingulari beneuolentia coniunctum: omnia ſunt eiuſmodi, ut cuiuis intuenti facilè appareat, amantis illa eſſe hominis magis, quàm iudicantis.

Etſi enim tu hac ingenij quoq; & ſapientiæ laude mirificè ornatus es ut poßis commodè iudicare de altero: tamen id quoq; tibi eſſe impedimento, quod plurimis officit, ut amore inductus, amici bona carius æſtimes, quàm quanti illa ſunt: minimè mirandum eſt: præſertim cùm naturæ humanitatem habeas ingenio & prudētia non inferiorem. Mihi quidem, cùm ea quæ mihi tribuis, non continuò agnoſcenda eſſe uideantur, libenter illa refero & conuerto ad amorem: quo ſanè dum charus tibi iucunduſq; ſim, ſatis tuo iudicio me ornatum eſſe puto. Non enim mediocris *eſt operæ, neq; uirtutis, tali uiro qualis es tu, tantopere placere.* De te *uerò, mi doctißime atq; humanißime* Pole, *ſi ea dixero quæ ſentio, nunquid tu illa certo iudicio, ac beneuolentiæ in te meæ es aſcripturus?* V*tinam quidem poſſem uerbis omnia complecti, quæ mihi de te in animo inſita, penituſq; affixa ſunt: non uererer nimium amantis ſuſpicionem. Sed ſi hoc non queo, quòd meos eloquendi, exprimendiq; conatus, tuorum ornamentorum copia obruit: illud quidem dicam quod in promptu eſt: uſq; eò me aſpectu, ſermone, ſanctißimis tuis illis, & modeſtißimis moribus, fuiſſe captum: ut nunquam poſtea mihi ex animo noſtri illius congreſſus memoria exciderit. Quanquam enim perſpiciendi tui penitus, ac fruendi exigua mihi poteſtas fuit facta, propter ſubitum à nobis diſceſſum tuum, qui mihi mœroris non minus reliquit, quàm tuus lætitiæ aduentus attulerat: tamen uitæ curſum tuæ mecum ipſe conſiderans, & ſummorum hominum teſtimonia, quæ tibi ſæpe egregia apud me ab illis data ſunt, cogitatione mea repetens, quibus præſertim teſtimonijs breuis illa mecum congreßio tua apprime fidem feciſſet: talem te in animo gerere cœpi, qualis profectò tu es.* Neq; *aliter ſtatuere*

potuer

potueram, quàm cum, qui & nobilitate domi, & fortuna ampliſsimus, cognatos, familiareis, patriamq; reliquiſſet: & cùm flagraret ſtudio atq; amore artium optimarum, ex ultimis orbis terrarum regionibus illarum adipiſcendarum cauſa in Italiam *ſe contuliſſet: ibiq; annos complures commoratus, ita ſe dediſſet familiaritatibus amicitijsq; doctiſsimorum ac præſtantiſsimorum hominum, ut illorum omnium iudicio inprimis dignus ipſe haberetur, quem & propter fidem atq; integritatem uitæ uenerarentur omnes, & propter ingenium doctrinamq; colerent: hunc ego (inquam) exiſtimare alium non poteram, quàm ſummum & ſingularem uirum: hominemq; eiuſmodi, cui nos iſta qui pendimus & iudicare aliquid poſſumus, non beneuolentiam modò, aut honorem tacitum, ſed omnia cultus & officij aperta & perſpicua ſtudia deberemus.* Acceſſerunt *literæ tuæ præclaræ teſtes ornamentorum tuorum, atq; amoris ſummi erga me tui: quæ me totum tibi addixerunt.* Quàm *illæ humaniter ſcriptæ! quàm eleganter! quàm argutè! nihil ut ingenij luminibus his, quæ in eis plurima elucent, nihil ut præclara effigie pietatis tuæ, ac religionis erga ſummum* Deum, *quæ in illis expreſſa eſt, fieri poſsit illuſtrius.* Et *tamen tu is cùm ſis, qui alicuius domum ingreſſus, intrò tecum feras lætitiam hoſpiti tuo, atq; honorem: agis mihi per literas gratias, quòd te domi meæ libenter acceperim.* Quaſi *non maximo mihi ornamento fuerit aduentus tuus, & uoluptati ſermo atq; congreſſus.* Aut *tu plus ex me, quàm ego ex te, & ex ſermonibus tuis, adeptus fueris & ſuauitatis, & commodi.* Aſt *ego tuum illud conſilium fidele & ſapiens nunquam è memoria depono: cùm tu mihi dubitanti, quod nam genus potiſsimum ſequi ſtudiorum deberem, & quorum autoritati atq; opi-*

nionibus aſſentiri: quòd erant, qui alia mihi ſtudia quæ-dam, & diuerſas ſcribendi rationes proponerent: fidenter & promptè conſuluiſti, ut ea præcipuè ſectarer ſtudia, quorum fructus in hac uita non ſolùm, ſed in omni æternitate integri manere poſſent. Quo ego reſponſo maximè adductus ſum, ut me literis ſacris totum dedendum putarem, ad quas eram iam quidem ſponte mea propenſior. Simulq́; integritatem, & uirtutem, & religionem tuam admiratus ſum. Qui cùm inter eos homines diu uerſatus eſſes, quibus hæc ſtudia minus probantur: atq; eis artibus ipſe inſtructus, quorum uidetur lepos, eruditio, elegantia, ab his rudioribus (ut exiſtimatur) ſtudijs abhorrere: bonitate tamen naturæ, & ingenij ui, ea cæteris, anteponenda ſtudia duceres: quæ non præſentem modò ſuauitatem, ſed multò magis rationem perpetuæ utilitatis habeant. Sed quid ago? maioris iſta ſunt operæ & temporis longioris, quàm ut una epiſtola comprehendi poßint. Veniamus ad literas. In quibus quòd ſcribis, librum meum in uia tibi pro uehiculo fuiſſe, ualdè mediusfidius id lætor: quodq́; eum probas ac laudas, mihi uehementer gratum (quid enim dißimulare eſt opus?) Sed illud gratius tamen eſt, quòd ex illo te intelligo memoriam & cogitationem mei crebrius aliquantò & diligentius uſurpaſſe: quo nihil mihi quidem accidere poteſt optatius. Mandata mea, quæ abeunti tibi dederam, diligenter te confeciſſe, neq; miror, (noui enim fidem & integritatem tuam) & te de ea re plurimum deamo. Accepi iam quidem à Bembo meo literas, cum uberes ad ea quæ ab eo requirebam, imprimisq́; & elegantes & eruditas: tum omnibus refertas officij ac beneuolentiæ ſignis. Expoſtulationem tuam qua uteris mecum, quòd locum Theologiæ in enumeratione earum artium,

quibus

quibus recta inſtitutio adoleſcentiæ continetur, nullum dederim, ſed in philoſophia totum hominem conſtituerim: ſic accipio mi Pole, ut in omnibus tuis dictis atq; factis, tua animi uirtus, & Deo dedita uoluntas uehementer mihi probetur. Sed ego primùm nominatim de Theologia nihil dixi, quòd ea in philoſophiæ nomine continetur. Eſt enim Theologia (ut ipſe noſti) apex quodammodo philoſophiæ, & faſtigium. Cuius tanquam magni cuiuſdam corporis, cùm plura membra ſint, ut ab Ariſtotele eſt perſpicuè demonſtratum: illa quæ de Deo pars, & de principe cauſa pertractat, ſola propè digna eſt quæ philoſophiæ nomine cenſeatur. Quæ etſi aliter ferè tractata à noſtris eſt, ac ueteribus fuit: eam tamen philoſophiam nunc appellari uideo à doctiſsimis & ſanctiſsimis uiris, Chryſoſtomo, Baſilio, cæteriſq;. Deinde cùm adoleſcentem ſic inſtituam, ut eum duntaxat deducam ad annum ætatis quintum ſupra uigeſimum, poſt id autem ſuo eum arbitrio permittam: non uiſum mihi fuit conuenire, accuratius ad ætatem illam de Theologia uerba facere: cùm hæc ars una atq; ſcientia ſenectuti maximè & ſedatioribus annis apta ſit. Et ſi præcepta ſuſcipiendæ religionis neceſſaria etiam iuuentæ ſunt, quemadmodum utiq; ſunt: ſatis illa à me in eo libro, quatenus quidem ad adoleſcentiam pertinet, ſint tradita. Poſtremò, cùm in Hortenſio diſtinctius de philoſophia acturus ſim, eamq; in ſuas partes omneis diſtributurus, ueluti de qua proprius ibi ſermo habendus eſt: non duxi eius dialogi ornamentum, quod in laudatione Theologiæ uel præcipuum futurum eſt, in hoc prius libro delibari conuenire: cùm id iucundius tum futurum ſit, ſi ad hominum aures nouum atq; integrum accedat. Habes rationem eius prætermiſsionis meæ, quam tibi cupio proba-

tam

tam eſſe. Certè enim ego quod iudicaui eſſe congruentius, id ſecutus ſum. Et nunc quidem perdifficilis foret commutatio. Plura enim mihi inuertenda in eo libro, uel totus potius liber alio ordine pertexendus eſſet. Verùm de his ſatis. Te amari à me mirificè, & coli, ualde tibi perſuaſum eſſe uolo: neq; me magis appetere quicquam, quàm ut meæ erga te uoluntati tua mutuo uoluntas in me amando reſpondeat. Vale. III. Non. Decembris, M. D. XXXII. Carpentoracti.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. REGINALDO POLO, S. P. D.

SErius reſpondi tuis literis, quàm uolebam: quod accidit partim imbecillitate ualetudinis, quæ etſi grauiter me non oppreßit, fuit tamen mihi ad ſcribendum impedimento: (deſtillationibus enim modeſtis diu ſum tentatus) partim quòd itineribus neceſſarijs aliquantum tempus conſumpſi. Vt uerò primùm opportunitas ſcribendi data eſt, nihil habui antiquius, quàm literis tuis reſpondere: præſertim tam modeſtè, & tam eleganter ſcriptis. Summus enim tuus in illis pudor, & ſumma ingenuitas apparet. Sed quod tu multis uerbis in illis diſputas, exiſtimare te, eas laudes quas tibi tribuerim, uel ab amore profectas eſſe, quo meum iudicium fallatur: uel ſi aliquid in eis iudicio ſit dandum, id eò intentum eſſe, ut non quia eiuſmodi ſis, ſed ut talis fias, quo laudes illæ te dignæ eſſe uideantur: icirco illam à me prædicationem uirtutis tuæ dicas eſſe ſuſceptam. Facis hoc tu quidem quemadmodum cætera ſoles, ut omnibus in rebus quaſcunq; agis, aut loqueris, mos tuus rectus & liberalis eluceat. Sed ego facilè me ab omni

illiuſm

illiuſmodi diſputatione euoluo. Fateor enim planè, quæcunq; dixerim de te, omnia fuiſſe amoris: ſed qui amor à uero & integro iudicio profectus fuerit. Non enim *quia te amaui, talem te eſſe exiſtimaui: ſed quia talis mihi es cognitus, iccirco amor ille à me ſuſceptus fuit. Atq; utinam, mi* Pole, *tam facilè mihi eſſet omnia explicare uerbis, quæ ego de te ſentio, quàm facile eſt ea quæ dixerim præſtare. Verùm hæc hactenus: non enim poſtulat mutua noſtra beneuolentia huius generis longam orationem. Illud mihi iucundißimum ex tuis literis accidit, quòd cognoui tibi eſſe perſpectum, te à me amari: quod quidem facere mihi neceſſe eſt, aut omnis penitus abijcienda eſt humanitas. Quod enim tantum in amando eſſe poteſt animi ſtudium, ut non id uirtus & amabilitas tua longè ſuperet? tuum quidem animum aduerſus me, & beneuolam plenam fidei & conſtantiæ uoluntatem, ita contingant mihi ea quæ uolo, ut omnium rerum habeo carißimam. Quare nil reſtat, niſi ut paribus utrinq; officijs amicitiam excolamus. quod ego & de me, & de te æquè polliceri poſſum. De iniuria quam à me uideri uis* Theologiæ *fuiſſe factam, ſatis me tibi eſſe purgatum arbitrabar. Verùm quoniam inſtas denuò, & urges: dabo operam, ut tuum ad arbitrium per me illi ſatisfiat. Tu modò, quod bonorum eſt & prudentium iudicium, ita tabellam ſuſpendito, ut in re non liquida nullum innocentiæ præiudicium afferatur. A* Thoma *tuo accepi literas, homine tua familiaritate dignißimo, & eis ſtudijs in quibus quotidie uerſatur. Ei tu multam meis uerbis ſalutem: itemq; cæteris, quos nobis amicos eſſe ſcis.* Paulus *Febri laborauit pluſculos hos iam dies: ei tamen melius eſſe incipit. Itaq; ſpe bona de illius ſalute ſumus. Is ſi ualuiſſet, non defuiſſet officio ſcribendi ad te. tui*

certè memoriam (ut debet) ſumma cum fide beneuolentiaq́; conſeruat. Vale mi Pole. Carpentoracti, Pridie Idus Iulij, M. D. XXXIII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. REGINALDO POLO, S. P. D.

ACcepi tuas plenas officij & humanitatis literas, omnemq́; in illis probi ac præſtantis ingenij tui, & priſtini erga me amoris imaginem penitus recognoui. Quorum utrunq; quanti faciam, nihil attinet nunc me ſcribere. Vtroq; quidem certè ita delector, ut nihil mihi accidere poßit optatius, quàm me abs te tali uiro diligi. Sed quæ à te de prætermißione officij ſcripta ſunt: quodq́; in eo uideris uereri, ne aliqua abs te culpa ſuſcepta fuerit, amabo te mi Pole, ſint ea ex mutua noſtra beneuolentia penitus ſublata. Non *enim recipit amicitia noſtra ſuſpiciones huiuſmodi: nec tu peccare prætermittendo officio potes, nec ego animum tuum aliter atq; eſt interpretari. Quem cùm officioſißimum & amantißimum mei eſſe cognoſcam, non ex euentis tua mihi uoluntas, ſed ipſa per ſe & ſua ſponte ſpectata eſt. Equidem deſideraui nonnunquam tuas literas: neq; id mehercule iniuria: quid enim eſt illis quod me delectet magis? Verùm ita deſideraui, ut ego illa me uoluptate carere moleſtè ferrem: non ut te officio aut amicitiæ deeſſe arbitrarer. Cui tamen meæ aliquando intermiſſæ uoluptati ſentio nunc à te cumulatè ſatisfactum eſſe. Caue enim putes, quicquam mihi accidere potuiſſe tuis literis dulcius. Quæ cùm totæ undiq;, tum illa me ex parte præcipuè delectarunt, qua tu ſocraticè nimirum & urbanè excuſationem tibi non ſcribendi ab orationis*

tionis inopia & exilitate repetebas: qui totus elegantis ironiæ locus, & uultum mihi & animum ſuauiſſima hilaritate aſperſit. Obſecro, iſtos'ne tu riuulos ſquallentes & aridos, aut tenui aquula interdum fluenteis uocas? qui mihi ita currere uiſi ſunt abundanter & largiter, ut appareat, non tenuem, ſed uberrimum, & eundem perennem fontem illa fundere. Quanquam hoc quidē de te mihi iamdudum perſuaſum habui: te, quæ concupiuiſſes, omnia effecturum eſſe. Notum mihi erat ingenium tuum, nota uirtus. *Ardor autem ille, qui animis præſtantibus ad appetendas res magnas comes adeſſe ſolet, nihil mihi non de te uel maximum pollicebatur. Speraui itaque fore, nec ſum deceptus, ut tu ad iſtam ipſam, in qua nunc inſiſtis, doctrinæ & eloquentiæ coniunctam laudem peruenires. Quapropter & gaudeo pro amicitia, & tibi gratulor.* Illud *aliquantum ægrefero, quòd uidere quaſi uideor, hæc à te ipſo ornamenta contemni: quæ meo quidem iudicio tanta ſunt, ut ſine his conſtare ne illa quidem recte queant, quæ tu omnibus anteferenda iure optimo putas. Quo de genere, quoniam bis iam à te ſum laceſſitus, tempus non alienum uidetur meam tibi ſententiam breuiter exponendi. Sacrarum rerum ſtudium, & diſciplinam tibi placet rebus cæteris anteponi. Quod ego quoq; tecum unà confiteor. Cur ergo in artibus reliquis, & maximè in philoſophiæ, tempus conterimus? Quia nequimus ad faſtigium ſine fundamento, & ſine parietibus peruenire. Quid? iſta quandiu curanda nobis ſunt, ut non in uno illo ipſo, quod optimum eſt, omnia noſtra ſtudia ponamus? Ad quod dicendum eſt, eſſe boni patrisfamilias totius domus tutelam & procurationem, non unius duntaxat partis gerere: uerùm ita totius, ut potiſſimæ quæq; in ea diligētius curentur partes.* Et quo-

niam de domo & de ædificatione mentionem fecimus: quis non uideat, Theologiam, quatenus in ſcientiæ ratione & genere reponatur, ſine philoſophia ſtare ipſam per ſe, & ſe ſuſtinere non poſſe? utranque uerò minus aptè munus tueri ſuum, ſi à copia & facultate dicendi deſeratur? At enim mundana iſta ſunt, & celebritatem ex hominibus quærunt, uulgiq́; rumuſculos & laudatiunculas occupantur. Sunt enim nonnulli uſque adeo rudes, ut hoc quoq; ſtudioſis bonarũ artium hominibus conentur obijcere. Quaſi uerò merces externa ingenuos moueat animos, parumq́; in eo fructus uoluptatiſq; ſit, cùm quis quid facit, ut id aptè ac uenuſtè, & ſine labe ulla maculaq; efficiat. Nam laus quidem aduentitia res eſt, & in aliorum poteſtate ſita: ad quam qui primo & præcipuè contendunt, ij non uerè, neque ex animo bonis artibus, ſed per ſimulationem dant operam. Omnis autem ingenij & uirtutis actio præmium ipſa ſibi in ſe continet, ſi ad perfectam ſpeciem ſui quæque generis perducatur: ipſaq́; rerum gerendarum pulchritudine contenti ſimus, Quòd ſi decor ab oratione remouendus ſit, cur non idem etiam à moribus? non ijs dico quibus ineſt uirtus, quæ ipſa quoque non alio fructu & emolumento, quàm ſuo decore ſpectanda eſt: ſed de eis loquor moribus, qui in geſtu & omni motu corporis, ipſaq́; uocis atq; uultus conformatione liberali, bene inſtitutos homines ab agreſtibus diſcernunt. An eſt quiſquam qui reprehendere iure queat, quod ſeruus coram domino ſuo non modo fidelis atque frugi, uerùm etiam ſine ſorde, cultu honeſtiore corporis ſtudeat apparere? At iam iſta ad ſummi boni adeptionem minus neceſſaria ſunt. Ne ſint: adiuuant certe, hocq́; ſæpe efficiunt, ut multi ad illud expetendum procedat comitatiores. Et ſanè uidendum eſt, ſi circuncidamus

amput

amputemuſq́; cætera, & tantum quod ſummè eſt neceſſarium relinquamus: ne dum diuini uolumus planè fieri, humanitatis partem nullam teneamus. Sit mòdo nobis hoc fixum, quod utiq; eſſe debet, ut omnia, in nobis ſi qua meliora ſunt, accepta Deo penitus referamus: eaq; ad eiuſdem unius gloriam conferamus. Hoc animo qui fuerint, cum in ijs quas ſuſcipient actionibus, rebuſq́; quas gerent, ſummam ſibi dignitatem operis proponent, ſummamq́; pulchritudinem, inq́; eam amore & ſtudio incitati ferentur: tum non erit in his talibus pertimeſcendum, quòd inani laudis cupiditate deducti, à ſummo bono deficiant. Itaque ego & liberalibus artibus, quoad in illis nos, quantũ proficiamus, non pœnitet, & imprimis philoſophiæ operam dandam puto, ſine qua (ut dixi) nec Theologia quidem conſtat. In qua quòd ſcribis te ita tempus omne conſumere, ut ad cæteras artes atque ſcientias nihil ſpatij tibi ne reſpiciendas quidem relinquatur, non ſatis planè intelligo quid dicas. Patieris autem me pro noſtra familiaritate, & meæ ac tuæ naturæ ingenuitate liberè agere tecum. Non intelligo, inquam, quid hoc tantum tuum ſibi uelit ſtudium. Nam ſi ea tantum nobis percipienda ſunt, quæ ad credulitatem noſtram, & fidem faciendam de Dei clementia & benignitate erga nos pertinent: ea ſunt nobis, nec multis, nec obſcuris, ſed claris & illuſtribus literis ſat compendioſè tradita. Liber enim Euangeliorum omnem uiam & rationem noſtræ ſalutis continet. Si uerò explicanda illa uberius ſunt, & enucleatius tractanda: an te plus in eo tibi ab infinitis uoluminibus iſtorum, qui ætati noſtræ propinquiores, omnia referſerunt inconditis libris, & litigioſe ſcriptis, quàm à Paulo, & lege ueteri, & à prophetis opis latum iri exiſtimas? Pauci libri ſunt, (niſi forte me fallit)

in hoc à nobis genere perdiſcendi: ſed quos magna cum cura & attentione animi legere debeamus, ſi ad diuinarum rerum cognitionem cupimus aſpirare: qui non modò ſpatium locumq; dant lectitandis aliarum artium ingenuarum autoribus: ſed ab ijs ipſi liberalibus ſtudijs non exigua accipiunt ſuæ utilitatis & dignitatis adiumenta. Niſi forte exiſtimamus, ſummos illos uiros, qui primi hæc Chriſtiana literis illuſtrarunt, ſine comitatu optimarum artium tantos progreſſus in diuinis facere potuiſſe. Quo in numero Baſilium, *Chryſoſtomum,* Auguſtinum, Hieronymum *fuiſſe cognouimus. Sed de his ſatis, uel fortaſſe nimis multa. Lazarum meum, tuum contubernalem factum eſſe, morior, niſi mihi pergratum eſt. Quanquam enim corpore à uobis abſum, animo tamen uobiſcum excubo: ut uidear mihi interdum quæſtiunculas uobiſcum unà, & familiares ſermones texere.* Eum *porrò ego ad philoſophiæ ſtudia animandum nunquam cenſui; quippe quorum ipſe ſtudio & amore imprimis teneatur.* De Theologia *quidem tibi aſſentior, nunquam illum ad ſummum peruectum iri, niſi ad reliquas facultates & diſciplinas, quas multas magnasq; poßidet, hanc quoque primariæ artis, nobilißimæq; ſcientiæ cognitionem adiunxerit. Cuius ego tibi in* Hortenſio *attexam laudationem, utiq; quoad patietur ratio operis, in quo ego nunc me aßiduè uehementerq; exerceo: ſperoq; propediem copiam me uobis facturum, qui meas ineptias irridere poßitis.* Io. Petri Carafæ Theatis *epiſcopi, doctrinam, ſanctitatem, uirtutem, notam habeo iam diu, eamq; in oculis fero. Gaſparem Contarenum amo coloq;, nec de facie mihi cognitum: ſed de animi uirtute, & de eximiæ eruditionis fama. Tu mihi gratißimum feceris, ſi utriq; ſalutem meis uerbis plurimam dixeris. Contareno hoc amplius,*

plius dictum mihi fuiſſe hoc anno, cùm eſſem Maßiliæ, librum confectũ ab eo, in quo de optimo ciuitatis ſtatu grauiter docteq; diſſeratur: eum librũ cupere uehementer me legere. Quod Superantius, homo ingenio & nobilitate præſtans, cùm diſcederemus Maßilia, pollicitus fuit mihi ſe curaturum, ut exemplum ad me primo quoq; tempore mitteretur: cum ego oblitũ arbitror. Tu qui autoritate & gratia plurimum polles, ſi effeceris hoc mihi, ut quod ſine onere aliquo tuo & ſine incommodo fiat, cupiditati in hac re mos geratur meæ, magna me iucũditate mediusfidius affeceris. Quod ut cõtendas & enitare, magnopere à te etiam atq; etiam peto. Vale. IX. Calend. Decemb. 1534.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. IACOBO SIMONETAE Epiſcopo Piſauri S. P. D.

SEmper cognoui ſingularem in te prudentiam. Amorem uerò erga me pluribus iam rebus etiam expertus ſum. Sed, crede mihi, poſteriores literæ tuæ utriuſq; rei certißimum teſtimonium mihi attulerunt. Nam & cum beneuolentia conſilium, & in conſilio beneuolentiam erga me tuam omnem oſtendere. Itaque ego, homo minimè timidus, qui ea quæ ſcripſeram, curaueram etiam ut uiderent iſti ipſi quos contrà uidebantur eſſe ſcripta, ut eorum iniquißimi in miſerorum fortunas impetus magis refringerentur, cùm me non periculi mei cogitatio, ſed officium & pietas imprimis mouerent. Vt primum literas tuas legi, ſtatui eſſe nefas, non parere ſapientißimi atque amicißimi hominis autoritati: uetusq; ſuſtuli procemium, atque omne argumentum alia quadam ratione explicaui. Quod ipſum, librumq; totum unà inſcripſi, atq; miſi homini ſumma uir-

tute ac omni dignitate ornatiſſimo Federico Fregoſio Archiepiſcopo Salerni: quocũ magnus mihi uſus, & omnium officiorum ſumma neceſſitudo intercedit, qui nunc in Italiam proficiſcens, Venetijs imprimendum curaturus eſt. Quòd ſi mihi librariorum copia fuiſſet, libenter tibi illum antè legendum miſiſſem, uſusq; eſſem tuo potiſſimum iudicio: cui plurimum profectò tribuo. Sed in ſumma inopia & difficultate eorum qui deſcriberent, feci quod neceſſe fuit: ſtatuiq; eſſe commodius ad plurimorum manus eum celeriter deuenire, quàm ad unius ſero. Quanquam unus tu mihi pro pluribus ſis ſemper futurus. Sed ignoſces feſtinationi huic meæ, multis enim de cauſis properaui ut ille liber quàm primum in publicum exiret. Tu tamen ſic eum legito, ut ſi res in integro ſit. Multa enim alia paro ac meditor, quibus accuratè perpendis atque examinandis, opportuna ſemper mihi futura eſt doctrina & admonitio tua. Sed hæc hactenus. De honore tuo quòd ad me modeſtiſſimè atque humaniſſimè ſcribis, ſcito me hunc ipſum honorem quo præditus ſum, multo grauiorem illuſtrioremq; putare, poſteaquam tu ad eundem es uocatus. Facit enim tua eximia uirtus, & præſtans in omnĩ iuſtitiæ laude integritas, ut nullus honor tantus ſit, quem tu dignitate perſonæ tuæ ornare amplificareq; non poſſis. Sed hæc quoq;, quæ longiorem deſiderant orationem, in aliud tempus reijcienda ſunt. Tu ualebis, & nos diliges, tibiq; perſuadebis, te à nobis uerè fraterno animo amari & coli. Carpentoracti, XVI. Calend. Iunij, M. D. XXIX.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. HIERONYMO NIGRO S. P. D.

Tuas

TVas literas accepi x v. Calend. Aprilis ex Vrbe datas: quibus mirificè ſum delectatus. ſunt enim totæ rhetorum nec ſolum diſertè atq; eleganter, ſed ab eo etiam ſcriptæ, cuius chariſsimam habeo erga me uoluntatem. In quibus, quæ de urbis & rerum urbanarum ſtatu ad me ſcribis, ſunt illa quidem acerba & miſera, nec poſſunt non dolore animum tantæ rerum commutationis miſericordia commouere. Sed tamen debemus aliquando eſſe uiri, & ea fortiter ferre, quæ mutare minimè poſſumus. Quamobrem alia agamus, & quæ magis ad nos pertinent. Eſt autem imprimis mi Niger tibi gratulandum, quòd cum ex rectiſsimis ſtudijs tuis aſſecutus es tuorum laborum & uigiliarum fructum, ut ſpe iam certa ad immortalitatem niti poſſes. Cuius diuino illo cupiditatis ardore qui ſemel correpti ſunt, quid mirum, illis ſi deinde ſordent iſta omnia quæ uulgo habentur ampliſsima? & ad aliud uitæ feruntur genus? Obſcurum in populo illud quidem: ſed cœleſti uitæ imprimis accommodatum. Quod ego ſumma cum uoluptate animi poſsideo & colo. Neq; uerò arbitror maius mihi munus à Deo immortali potuiſſe tribui, quàm hunc animi ſenſum uitæq; ſtatum, in quo illa tantum procurans quæ huius officij & muneris, quod ſuſtineo, propria ſunt: quod reliquum eſt temporis, in eis ſtudijs delectationibusq; conſumo, quæ dignæ ſunt uiro, qui quidem ſit uir: hoc eſt, qui actionum conſiliorumq; ſuorum non popularem iactationem & laudem, ſed Deum ueramq; ſapientiam conſtituat ſibi finem. Quocirca tibi facile credo affirmanti, appetere te eandem uitam, mecumq; eſſe cupere. Noui enim omnes ſenſus animi tui cùm propenſos ad quietis ſtudium, tum moderatione concordiaq; placatos: ut uerè beatæ uitæ deſiderium, iſta in te cæterarum rerum non corrumpat cupiditas.

piditas. Quod ſcribis autē quo minus ad nos, ut conſtitueras, accedere potueris, corporis morbum tibi prius, deinde itinerum pericula fuiſſe impedimento: ſanè quàm moleſtè fero. Sunt quidē omnia (ut ſcribis) ubiq; ita perturbata, ut ignores planè quo in loco potißimum conſiſtendū ſit. Sed ſi quod uſpiam ueſtigium remanet etiam nunc quietis & ocij, in his certè eſt locis: in quibus homines natura magis quàm legibus ad ſedatam & tranquillam uitam accommodati ſunt. Vix audeo tibi exigua deferre, cuiuſmodi ſunt mea. Sed tamen qualiacunque ſunt, parata tibi ſemper non minus uolui eſſe, quàm mihi: ut tibi habere hoc debeas perſuaſum, manſuram ſemper apud me & fidem, & conſtantiam ſemel ſuſceptæ erga te beneuolentiæ. Ego, hic habeo cum Muſis rationem, uerùm diuinioribus: iamq; commentarium ſcripſi in Pſalmū nonageſimum tertium: quem cùm legeris, cognoſces, poſſe res ſacras etiam Latinè, ornateq; perſcribi. Non quòd id à me perfectum ſit: ſed eius rei certe ſimulacrum quoddam eſt à nobis & imitatio adumbrata. Hunc iam miſi homini omni uirtute & dignitate amplißimo, mihiq; uetere amicitia coniuncto, Federico Fregoſio Archiepiſcopo Salerni: qui nunc in Italiam proficiſcens, librum Venetijs imprimendum eſt curaturus ab Aſulano noſtro, cui hanc me debere confiteor gratiam, ſi modò hæc gratia, ac non onus potius & labor. Nam ipſius Federici nomini liber dicatus eſt. In his ego nunc uerſor cogitationibus. Literas colo præcipuè, ab his cùm relaxo animum refero me ad agriculturæ oblectamenta. Habeo autem prædia quædam ruſtica, quæ ueſtrum quemuis, qui eſtis urbani, delectare etiam poſſent. In his ſuburbanos hortos, uiriditate, ornatu, copia tam aquarum quàm arborum lectißimarum imprimis nobiles. Hos ego

inui

inuiſo frequens, capioq; hauſtus amœnioris cœli. Hoc enim Sauonæ[illegible] eſt, ſic didici ex eius ſchola. Quære ex eo, narrabit tibi quo id pacto fieri oporteat. Qui quòd uiuit, quòd ſaluus eſt, quòd ſicut conſueuit Democritio *more ridet & deſpicit omnia, ualde mihi me hercule gratum eſt. Semper ille qui dem amabilis. Sed nunc etiam magis, quòd ex magna amicorum & iucundorum hominum turba nobis eſt penè ſolus relictus. Tu illi multam à me ſalutem: itemq; cæteris, qui ex illa uetere noſtra iucundiſſima ſodalitate ſunt reliqui. Tu quoq; uale, mi* Niger, *& nos dilige.* Paulus *mihi & in moribus, & in literis apprimè ſatisfacit.* In *quibus tantos iam habet proceſſus, ut mihi ipſi magiſtro ſæpe fiat monitor,* πολλοὶ μαθηταὶ κρέιττονες διδασκάλων: *hoc in eo optimè quadrat.* Itaq; *confido, magno cum & familiæ noſtræ, & amicis omnibus fore ornamento.* Is *tibi reddit ſalutem plurimam.* Vale. *Carpent.* XVI. *Calend.* Iunij, M. D. XXIX.

HIERONYMVS NIGER IACOBO SADOLETO EPISC. *Carpent.* S. P. D.

SAtis non fuerat, me è naufragio illo emerſum, ad patrium litus adnataſſe, niſi ad ſpectandos deflagratæ urbis cineres rediiſſem. Sed is eſt rerum ſtatus, atq; ea totius Italiæ *calamitas, ut nullus ſit angulus, in quo non aut hoſtes ſæuiant, aut* Tyranni *dominentur. Quare haud iniuria gratulandum tibi eſt, quòd in tantis tempeſtatibus, ſis propè unus in portu: fructusq; uitæ percipias eos, qui à ſapientibus uiris maximi, iucundiſſimiq; habentur. Quem ſanè portum & exoptaui ipſe ſemper, & tu, quæ tua eſt benignitas, communem mihi eſſe uoluiſti. At neſcio quo pacto*

me ad iſtum aciem, curſumq; dirigentem, reflantes uenti repulerunt. Quum enim recuperata ualetudine ad te proficiſci ſtatuiſſem, cognoui, mare Liguſticum hoſtili claſſe, Ciſalpinam omnem Galliam Hiſpanorum præſidijs teneri. Omnesq; deniq; aditus adeò armis occupatos, interclusósq; eſſe, ut ne Dædalus quidem (quod aiunt Poëtæ) tutò iſtuc aduolare potuiſſet. Itaq; Romam ueni ad v. Idus Februar. adductus potius patriæ tædio, quàm deſiderio Vrbis. Multa enim erant illic, quæ me moleſtia adficerent, cùm priuata, tum publica. Nam etſi noſtra illa regio & natale ſolum, loci natura, atq; humana ope munitiſſima eſt: omniq; ſeditione, & ciuili uacat diſcordia: ad hæc nihil deſiderat, quod ad commoditatem uictus, & ad urbanæ uitæ ſplendorem pertineat: ſuſtinet tamen diuturnum & grauiſſimum bellum, quod exinanito ærario, uectigalibusq; diuenditis, priuatis ciuium fortunis geritur: nec ordini quidem noſtro parcitur, nouo more, & nequicquam reclamante Pontifice Maximo. Quod ſanè incommodum nota tibi exilitas mei ſenſus ferre non poterat: præſertim quum rata non fuerint beneficia; quæ Pontifex Maximus in me olim te fautore contuliſſet. Quamobrem diuerti huc, eo ſcilicet animo atq; conſilio, ut cùm primùm per tumultus bellicos iſtuc liceat proficiſci, utar liberalitate tua: tecumq; fruar iſto otio, niſi tu fortè de repetenda urbe cogites. Quod quidem cõſilium nec mihi facilè probatur, nec opinor pro tua prudentia tibi probatum iri. Quis eſt enim tam ignarus rerum æſtimator, tam leuis, qui cùm quieti & honeſto otio, florentem urbem & ampliſſimum locum poſthabuerit, mox euerſæ urbi rebusq; perditiſſimis, otium cum dignitate poſthabeat? Nolo tibi ea commemorare, quæ uulgi animum mouent, amiſiſſe nos hominum frequen-
tiam,

tiam, ſplendorem, patentem omnibus fortunæ campum: quibus omnibus (ut tute ſapientiſsimè ad me ſcribis) utilius eſt carere, quàm abundare. Illud unum quod permagni ipſe ſemper æſtimaſti, non præteribo: amiſiſſe nos eruditorum uirorum iucundiſsimam conſuetudinem: qua ſic caremus, ut uix unum aut alterum inuenerim, qui cum Latinè in Latio loqui poſſem. Omnes enim ferè aut naufragio illo perierunt, aut tempeſtate compulſi ſunt in longinquas oras, mentionemq́; ipſam urbis haud immerito reformidant. Supereſt tamen ex ſodalibus noſtris Sauoinorum Princeps, illo eodem uultu, atq; animo, quo iampridem fuit. Quem cùm fortè offendiſſem in uia hilarem, & non minus curis diſpoliatum quàm fortunis: continere riſum non potui tanto in luctu & ſqualore ciuitatis. Vtinam, inquit, cum Philoſopho ambulaſſem. Hiſpanus miles tractauit me peſſimè. Hæc habui, quæ ad te confeſtim ſcriberem. Nam pueri tui mihi denuntiarunt, proxima nocte certum hominem in prouinciam iſtam diſceſſurum. Clemens Pontifex Max. è morbo tandem conualuit. Quotidie in ore habet diuinum conſilium tuum, de profectione ad Cæſarem, & de pace publica: quo quidem conſilio ſi integris rebus uſus fuiſſet, non laboraremus. Cura ut ualeas: & Paulo fratris filio meis uerbis plurimam dic ſalutem. Vale iterum, & me ut facis ama. Romæ. x v. Cal. Aprilis, M. D. X X I X.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. HIERONYMO NIGRO, S. P. D.

Non mediocriter delectauerunt me literæ tuæ Idibus Aprilis datæ, quas ego ad x i. Calend. Iunij accepi. Nam & amoris tui erga me, uſitatum illud quidem, ſed tamen

men ſemper optatum, & mihi iucundum teſtimonium attulerunt: & multa ut ſcirem effecerunt, de quibus audire anteà auebam. Imprimisq́; *de ſtatu tuo, de quo quòd animo pacato & parato ad amplectendum otium es, & tibi ualde gratulor, & agnoſco moderationem tuam: qui in illis fluctibus ſic iactaris, ut fortunæ quidem nunc cedas, uel obſecundes potius, quando in altum dudum prouectus es: idq́; non tam iudicio tuo a[illegible]itio, quàm ui quadam & tempeſtate: ueruntamen por[illegible]a ſemper ex illis ſpectes, & tutam magis ac tenuem, quàm periculis copijsq́; coniunctam ſedem iampridem expetas fortunarum tuarum: nihilq́; tantopere cupias, quàm toto animo uacare ſtudijs honeſtiſsimis. Quæ uoluntas docto & libero homine digna, ſi ſemper laudi fuit optimis etiam temporibus, quid cenſes perditis? neq; eò dico, quòd eam in qua nunc uerſaris, uitæ* rationem *eſſe improbandam putem: ſed ut hanc illi multò anteponam, quatenus ea ſaluo officio poſsit ſuſcipi. Sed ut liberæ uirtutis deligere id quod eſt optimum, ita occupatæ atq; constrictæ conſolari ſe ſpe bona. Quod tu cùm facis, non paruam iam nunc obtines eius tranquillitatis partem, ad quam totus propenſus es.* A Bembo *meo acceperam literas paulò antè quàm ad me eſſent allatæ tuæ.* In *his de illo ſenatuſconſulto, & de ſuſcepto onere conſcribendi res* Venetorum *geſtas multa mentio. Sed ut ipſe rem arbitretur fore magni laboris, ut quæ delata inopinanti ſit, neq; unquam anteà in illa meditatione curaq́; uerſato: gaudeo factum eſſe iudicium ſanè honorificum ipſius dignitatis eximiæq́; uirtutis.* Nunquam *enim profectò ciuitas illa æternam ſuorum monumentorum memoriam illi commendaſſet, niſi ſummi uiri ingenio, atq; eloquentia, ſuas quoq; laudes illuſtriores futuras iudicauiſſet.* De Leonico *malè*

fact

factum. Optimum uirum & doctiſsimum amiſimus: quem ego amabam merito illius plurimùm: neq; unquam uideram hominem, niſi quòd uirtus, eximia præſertim, nunquam non cuiuis noſtrum conſpecta eſt. Quamobrem doleamus noſtra id quidem magis, quàm ipſius cauſa: qui, ut ſcribis ipſe, ad certam & ueram uitam immortalitate iam translatus eſt. Verùm noſtro quoq; dolori ea res fuerit ſolatio, quòd expreſſam habemus imaginem præſtantiſsimi uiri in eis libris, quos ipſe & plureis & ſcriptos egregiè reliquit. Hi illum nobis referent, neq; eum lugeri patiētur pro mortuo. Lazarum tradere Patauij optimarum artium doctrinam iuuentuti, nec ſciui anteà, & nunc cognoſſe lætor. Dederam ego ad eum bis ter'ue literas, neq; ullum ab eo reſponſum. Quod mirabar, & quidem uſq; eò, ut ut de illo neſcio quid timerem. Nunc uideo cauſam hanc aduerſus me ſilentij, quòd cum diſcipulis illi plus ſatis colloquēdum eſt. Equidem hominis eruditiſsimi, & mihi coniūctiſsimi, omni honore & commodo plurimum lætor: ſed tamen me illi totum effluere ex animo, etiam moleſtè fero. Tu illi à me plurimam ſalutem. Quòd pſalmum meum probas, gratum mihi. Ego perfecto Hortenſio, in quo quidem nunc elaboro, ſi tamen ut perficiam magnitudo rei patietur, totum me daturus ſum ad ſacras literas. In quibus & animi noſtri uoluptas plenior multò eſt, & cæteris utilitas paratior. Tu ut ualeas, & nos perpetuò diligas, ueteresq; noſtros neceſſarios ſalutes, meis uerbis, ſi qui in urbe Roma reliqui iam ſunt, imprimis à te peto. Vale. Carpentoracti, III. Non. Iunij, M. D. XXXI.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. HIERONYMO NIGRO, S. P. D.

His

His diebus, cùm minus commoda ualetudine uterer, dedi negotium Paulo, ut ſcriberet ad te de eis rebus, quarum & mea & tua intererat, te fieri certiorem. Quod ab illo factum diligenter fuiſſe non dubito. Nunc noua re oblata, in qua tua opera mihi expetenda eſſet, ſtatui has ad te rurſus ſcribere: petereq́; pro mutua noſtra beneuolentia, ut quod imprimis cupio optoq́;, quod tamen ipſum non ad meum ullum priuatum commodum, ſed ad officij noſtri duntaxat & muneris functionem pertinet: in eo aſſequendo & operam mihi tuam, & ſtudium præbere uelles. Res *porrò ipſa ſic ſe habet. Quo tempore ueni mi* Niger *in hanc prouinciam, non ut peregrinaturus in ea, ſed ut domicilium uitæ conſtituturus: hominum quidem horum uirtutem, manſuetudinem, comitatem, probaui ſtatim ex initio, amareq́; occœpi: animumq́; induxi, ut quod mihi neceſſariò per leges & religionem faciendum eſſet, id etiam à me prolixè libenterq́; fieret. hoc eſt, ut his eſſem quàm maximè ſtudio beneuolentiaq́; coniunctus.* Sed *inter multa quæ mihi erant uoluptati & delectationi, illud unum ægro animo ferebam, quòd nullam in his nationibus bonarum literarum cognitionem, nullum ineſſe ſtudium optimarum artium uidebam.* Nec *uerò id facilè ego pati poteram: ut cùm à me mei ratio poſtularet officij, ut quacunq; re poſſem, populis meis commodarem: earum adeò rerum, quæ ad bene ac beatè uiuendum pertinerent, hanc unam rem ſic abire ſinerem, in qua (ut mihi quidem uidetur) uel beata præcipuè uita continetur.* Itaq; *quoad potui, hortando, rogando, commonefaciendo, aliquos tandem induxi, ut ſuos cupiant liberos erudiri his literis, quas nos appellamus optimas.* Nam *anteà nulli erat hic arti neq; ſcientiæ quicquam loci, niſi iuris ciuilis peritiæ: quæ expetebatur ab*

omnib

omnibus, non ut diſcerent homines uiuere liberaliter, ſed ut lucro & arcæ conſulerent. Nunc uidentur in animis aliquorum eiuſmodi ſemina eſſe iacta, ut ſi ſit doctoris copia & facultas, ingenuas illas artes & diſciplinas, quas nos eo uehementius probare ſoliti ſumus, quòd animos illæ docent ac inſtituunt non deſeruire pecuniis, ſed ab omni illiuſmodi cupiditate, uel labe potius ſolutos eſſe, in honorem adduci poſſe confidamus. Quanquam rei euentus in noſtra poteſtate non eſt: exemplum certè introducere, & ordiri principium aliquod, rebuſq; bonis nec opera, nec ſtudio, nec autoritate deeſſe, hominis eſt non ſibi uni, ſed & patriæ, ciuibus, & communi cunctorum utilitati ſeruientis: quam nos imprimis rationem uitæ uoluntatemq; inſtituimus ſequi. Eſt autem in ciuitate hac conuentus quidam monachorum, quorum rector maximè cupiditate hac incenſus eſt: Græcaſq; & Latinas literas cupit in familia ſua propagari. Idemq; uniuerſæ prouinciæ Narbonenſis præeſt reliquis ordinis ſui conuentibus: ut uideatur huius præclari amoris ſtimulos in plures cœtus hominum eſſe diſſeminaturus. Sed (ut dixi) magiſter nobis deeſt & autor, & iuuenum quaſi quidam moderator, huic idoneus muneri: quem ſi nanciſceremur, ſpes foret, aſpirante noſtris conatibus Deo, aliqua hic quoque excitatum iri ingenia, quæ ad nobiliſſimarum artium adipiſcendam laudem egregiè apta exiſterent. Hunc nos magiſtrum & doctorem à uobis quærimus. Habetis enim iſtic (ut ego arbitror) talium uirorum copiam. Sed eum eſſe huiuſmodi oporteret, qui mediocribus rebus poſſet eſſe contentus. Nam ne nos quidem in optando admodum inſanimus. Si Græcas nouerit probè literas, Latinas autem mediocriter: ita tamen, ut uitia orationis promptè diſcernat: habeatq;

docendi, & inſtituendi planam ac facilem rationem, poterimus eo nos eſſe contenti. Merces ſanè illi à nobis perſoluetur, aurei nummi quotannis ſexaginta: uictumq; & tectum commodè ut habeat curabitur, ad eandem uidelicet modeſtiam & mediocritatem. Nunc cùm uideas mi Niger quantæ hæc mihi curæ res ſit, & quàm ſit recta & honeſta ratio huius conſilij mei: peto à te pro noſtra ſumma coniunctione, ut curam & cogitationem aliquam ſuſcipias, quo huic rectiſſimo ſtudio noſtro ſatisfiat: aliquemq; nobis inuenire ſtudeas, qui ſuſtineat partes hac in re amoris & pietatis erga hoſce populos noſtræ, meam'que optimam in meos uoluntatem ipſe re expleat. Quòd ſi unquam uidero fieri, ut hi quos charitate nimirum Chriſtiana in filiorum loco diligo, ſectentur eas artes, quæ liberales ſunt, auocentq; ab omni ſordida & inquinata cupiditate habendi: næ ego illi (crede mihi) cuiuſcunq; opera hoc aſſequar, planè me obſtrictum, & in perpetuum obligatum eſſe profitebor: omniq; ſtudio diligentiaq; curabo, ut ſuum is huiuſmodi officium non malè à ſe poſitum ſit iudicaturus. Hac eadem de re ut Lazarum noſtrum appelles, cum eoq; accuratè colloquare, uehementer à te peto: mihiq; ut primo quoq; tempore reſcribas. Vale mi Niger, & Bembo meo, ſummo uiro, plurimam ſalutem uerbis meis dic. Carpentoracti, IIII. Nonas Maij, M. D. XXXIII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. HIERONYMO NIGRO, S. P. D.

LEgi literas tuas, ad Paulum quas miſiſti, in quibus amor tuus priſtinus erga me ſe oſtendit: nouus ille quidem

quidem mihi nunquam, ſed tamen ſemper & optatus, & dulcis: quem & feci, & facio mi Niger plurimi. Salus ad me per te miſſa à ueteribus amicis, mihi iucundiſſima fuit. Nec quicquam eſt omnium rerum quod libentius faciam, quàm uſurpare crebro memoriam eorum, quos chariſſimè ſemper conſtantiſſimeq́; dilexi, Eſini, Colotij, Petra ſanctæ, Thebaldei, Bloſij noſtri, etiam Sauoiæ mirifici hominis, quem audio magnis de Repub. occupationibus impeditum, quotidie minus ſe nobis fruendum præbere poſſe. te uerò mi Niger amo ut debeo, abs teq́; peto, ut eos amicos à me reſalutes, quos modò nominaui, & omnes præterea, reliquos quos antiquæ academiæ eſſe cognoueris. Contarenum patronum tuum non amo ſolum, ſed etiam ueneror: & cùm hoc ei tribuo, ut neminem illi in optimarum artium cognitione præponam: tum uerò Deum immortalem, diuosq́; omnes conteſtans, ſic planè ſtatuo, nec meliorem uirum, nec ſanctiorem hominem, nec amantiorem ueritatis, pietatis, ſynceritatis, reperiri quempiam poſſe. Itaque tanto & amore & cultu illum proſequor, quantum tantarum & tam præſtantium uirtutum excellentia poſtulat. Me ad concilium affuturum eſſe, ſi id habebitur, dubitaréne potes? Quanquam enim magno mihi ea res erit incommodo: tamen dare operam Deo, & illius honori ac nomini deſeruire, quantum quidem in me erit, ita mihi conſtitutum eſt, ut etiam ſi ſit uita mihi in illo opere profundenda, mecum præclarè iri actum putent. Tu uale, & nos ama, tibiq́; perſuade, te uiciſſim à me ſingulariter amari. Ex hortis noſtris ſuburbanis, IIII. Nonas Iunij, M. D. XXXVI.

HIERONYMVS NIGER IAC. SADOLETO EPISC. CARPENT. S. P. D.

ETſi pudet me poſt diuturnam ceſſationem nunc ad te ſcribere: tamen non dubito, quin pro tua in amore conſtantia, meæ (ſi qua fuit) negligentiæ benignus interpres ſis futurus. Præſertim cùm nihil eſſet priuati quod ſcriberem: publica uerò omnia copioſè ab alijs ad te perſcribi non ignorarem. Nunc autem cùm decreuerim ex urbe diſcedere: te, quem omnium conſiliorum meorum, non modò conſcium, ſed autorem etiam ſemper eſſe uolui, fas eſt profectionis meæ cauſas, rationesq; cognoſcere. Nec uereor, ne non conſilium tibi probetur meum: qui me ſemper non ſolùm monitis, uerùm etiam exemplo ad quietem & otium inuitaris: quiq; ex ueteri meo inſtituto intelligas, me non opum, aut honorum cupiditate, ſed officio ac beneuolentia ad urbem fuiſſe reuocatum. Cui quidem officio ac ſtudio cùm iam ſatisfactum à me fuerit, uiderer planè deſipere, niſi quod reliquum eſt ætatis, mihi ipſi, hoc eſt meis ſtudijs darem. Quamobrem conſtitutum habeo ad Calendas Maias Patauium proficiſci, nactus opportunam occaſionem, quòd eodem tempore Cornelius meus Brixianorum Pontifex exire in prouinciam ſuam conſtituit. Erit autem otiolum illud meum, tui iſtius ueri ac ſolidi otij ſimulacrum quoddam: quòd tu in oris iſtis pacatiſsimis, omni uacuus moleſtia, cœleſtem penè in terris uitam agis: mihi multa maximo futura impedimento ſunt. Mitto rei familiaris anguſtias, quam etſi contempſi ſemper, tamen labores mei atque officia paulò æquiorem facere debuiſſent. In quo mihi temporum iniquitas eſt accuſanda: ne quid in eos grauius dicam, qui ea ſe ratione

poſſe

poſſe me perpetuis laboribus implicare, atque ab otio ad ambitionem transferre cogitarunt. Quod me uehementer urges, inprimis eſt rei domeſticæ cura. Viuit enim adhuc quidem pater, ſed extrema iam ætate: ſorores habeo domi nubiles, fratres extincti ſunt omnes, præter eum quem iamdiu in Cypro inſula degentem, noſtri oblitum, rectè poſſumus inter mortuos connumerare. Itaque mihi uni apprimè ad otium & tranquillitatem nato, quiq; ad hoc tempus in aliorum ſedulitate ac diligentia conquieui, grauiſſimum iam onus gubernandæ familiæ ſubeundum eſt: ſpesq; illa mea tecum uiuendi, quod maximè optabam, in aliud tempus reijcienda. Sunt hæc quidem magna incommoda, & à meo ualde aliena conſtituto. Sed ea omnia ueræ laudis atque uirtutis amor faciet leuiora. Quin maior mihi propoſita eſt gloria, ſi tot circunfuſus moleſtijs, in eum locum peruenero, in quem multi abundantes otio, atque fortunis, peruenire minimè potuerunt. Quod an aliquando aſſecuturus ſim, haud ſatis compertum habeo. Enitar certè, Deo hominibusq; bene iuuantibus. Proficiſcar enim eò, ubi licebit ueterum amicorum, doctiſſimorumq; uirorum perfrui conſuetudine. Quæ quanti in ſtudijs noſtris momenti ſit, tu maximè omnium noſti. Habebimus illic Bembum, Lazarum, Lampridium, Pierium, *bonè Deus, quo iudicio, qua eruditione homines! Nec dubitamus, quin & alios in dies habituri ſimus, pertæſos rerum urbanarum, atque huius urbis miſerrimi ſtatus. Tu uerò uelim, qua conſueſti fide ac religione, noſtram inter nos amicitiam tuearis. Et quemadmodum ego te ſemper abſentem oculis atque animo requiram, ita tu beneuolentiæ in te meæ memoriam apud te interire ne patiaris. Quod equidem adſcribo, non ut timens, ſed ut amans. Literas tuas ad*

Petrum Bembum, quas mihi dedit Antonius, reddam diligenter: multamq́; illi, ac cæteris amicis ſalutem dicam tuis uerbis. Illic ocioſus plura ad te, literasq́; ad Antonium, aut Binum mittam. Idem ipſe ſi facies, erit mihi quàm gratiſsimum, atque ut facias oro. Vale omnium qui ſunt, qui fuerunt, qui futuri ſunt beatiſsime. Valere etiam uolo Paulum, à quo literas accipere opto. Romæ, IIII. *Calend. Maij.* M. D. XXXII.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. LVDOVICO PARISETO *iuniori* S. P. D.

Legi tuum carmen: id'que mirificè probaui: eſt enim quantum ego poſſum iudicare, cùm doctum & elegans, tum quo in genere eſſe uis, eius generis numeris omnibus abſolutum. Sed eius ipſius argumentum carminis aliquandiu me ſuſpenſum atque ancipitem animi tenuit: dum nequirem ſatis coniectura perſpicere, quid tu in illo tibi propoſitum habuiſſes. Nam ſi ornatum & cultum reprehendis orationis, eosq́; obiurgas, qui electis uerbis, grauibusq́; ſententijs, ſua ſenſa exprimunt: idq́; nituntur, ut quæ ab ipſis emittuntur, prodeant limatiora: tute tibi laqueum tendis, tute ipſe te implicas: eos enim accuſantem, qui ſtudium & operam poliendæ orationi dant, non decuit ipſum politè & diſertè loqui. Quòd ſi ego is eſſem, qui mihi hanc ſtyli elegantiam adſciſcerem; reſponderem tibi id quod ueriſsimum eſt, debere nos partus eos quos gignimus, optare naſci quàm perfectiſsimos: nihil earũ deſiderantes rerum, quæ ad utilitatem & ad decorẽ, corpore, animo, uita contineantur. Hocq́; non ſolùm in filiorum ſobole corporea, ſed multò etiam magis in fœtibus ingenij

natura

natura nobis eſſe dicerem inſitum: neq; unquam naturalem hanc in nobis cupiditatem iure fuiſſe à quoquam ut uitium obiectam, quæ non ad popularem famam primò & maximè, ſed ad expletionem naturæ ſpectet atque pertineat. Sed quoniam meum negotium non agitur, uiderint alij. Ego te illud pro ætate & conſuetudine mea non inuitus admonebo, ut ne te ab illa ratione falli ſinas, quæ tibi fortaſſe bona uiſa eſt: ſi quidem exiſtimas ita eſſe, ut ſcribis, nitorem, & copiam accurati ſermonis, ueritati fucum & falſum colorem obducere. Non enim ita ſe res habet. Nec qui in ſacris literis diſertius explanandis inuigilant, eiuſmodi prouinciam ſuſcipiunt, ut patefaciant ueritatem, quæ ex diuinæ legis oraculis apertè & perſpicuè ſuapte luce clara eſt, neq; eget ad demonſtrandum ingenio aut interpretatione cuiuſquã. Sed refrigeratos iampridem mortalium animos, ad pietatis ſtudia rurſus capeſſenda monitis & cohortationibus ſuis conantur accendere: quod ſine ui aliqua dicẽdi, uerborumq́; grandiũ, & aptè ſignificantium copia, commodè fieri non poteſt. Quare meũ iudicium eſt, & ſemper fuit: non ſolùm licere Chriſtiano homini, uerùm etiã conuenire, atq; adeò opus eſſe, ſi ſuo is ritè officio fungi uelit, excolere orationẽ, quæ legentibus magis profutura ſit, & magnifica præpotentis Dei opera uberius explicatura: laudemq́; ab hominibus, (quæ modò princeps ipſa ſpectata non ſit, eaq́; nobiſcũ unà ad Deum referatur) tanquam acceſſionẽ quandam non penitus aſpernandam eſſe. Quod ego te quia facere mihi uiſus es, ut des te ad ſcribendum accuratè & ſubtiliter, & collaudo nunc quidem, & in poſterum quoque in eo ut perſeueres, uehementer hortor. Vale Carpentoracti, XVII. Calendas Decembris, M. D. XXXIIII.

 IAC.

IAC. SADOLETI EPISC. CARPENT. EPIST. LIBER IX.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. PAVLO III. PONTIF. MAX. S. P. D.

PRIMVM, *ſicuti debeo, ſanctitati tuæ gratulor, quòd ad dignam ſua uirtute & prudentia rerum adminiſtrationem uocata, amplam habitura facultatem eſt, ſeſe in maximis humani generis utilitatibus & commodis exercendi. Quæ una actio cùm propria ſummi iſtius honoris, tum beatæ & iucundæ uitæ effectrix mihi uidetur.* Et *cùm hoc gratulor, tum illud maximi facio, quòd ſine ambitione ulla, ſine mora, contradicente nemine, omnibus ſuffragijs ſtatim renuntiata eſt: ut renuntiatio indicium fecerit dignitatis: ipſa uerò celeritas renunciandi, apertè oſtenderit, tantam tamq; eximiam uirtutem, quanta in te ſemper fuit, ad tantos motus rerum, qui bus iactatur* Reſ*pub. ſedandos, & ad ſalutarem portum conſilijs ſapientibus dirigendos, quamprimùm & quàm maximè neceſſariam eſſe.* Itaque *& nomen, & uirtus, & dignitas tua, tanta nunc apud omnes in opinione eſt: ita tua ad ſummum* Pontificatum *electio ab omnibus eſt accepta, ut non hominum conſilijs, ſed diuinitus facta eſſe uideatur.* Atque *hæc quidem & populi huius in quo ego uerſor, & omnium* Galliæ *populorum ac principum eſt ſententia.* Audio *enim multorum uoces, & uideo uultus.* Vt *enim quiſque hàc habet iter, ita ferè congreditur & colloquitur*

quitur mecum. Non equidem poſſum tantum, quantum res eſt, præſcribere. Sed hoc certè ſcribo, quod intelligo, & ſentio, nunquam animos hominum lætiores, nunquam prædicationes magis honorificas, nec crebriores laudes de ullo Rom. Pont. extitiſſe: ut iam non ſanctitati tuæ me gratulari, ſed Chriſtiano nomini uniuerſo magis conueniat. Et certè ſi res ueritasq́; ſpectetur, boni & prudentis uiri imperium procuratio eſt aliorum ſalutis: cuius fructus utilitasq́; ad alios, ad ipſum uerò qui imperat, uoluptas et lætitia rerum bene gerendarum peruenit. Habent igitur Chriſtianæ nationes quod expetebant: Pont. Maximum integra fama, ſumma uirtute, ſingulari ſapientia præditum. Roma uerò ipſa orbis terrarum caput, ſummi domicilium Pontificatus, præter gaudium de principe, quod commune omnibus eſt, qua præcipuè affici uoluptate eſt exiſtimanda? quæ ciue ſuo, & nobiliſſimo quidem ciue, quæ tanto munere Dei immortalis, tantis honoribus, tot præmijs ornata, aucta, condecorataq́; eſt? In quam tuæ ſanctitatis liberalitas continuò ſe effudit: ipſoq́; ſtatim Pontificatus initio ciuibus ſuis oſtendit, quàm beneuolo animo eos amplecteretur, quos haberet patriæ charitate, qua nulla eſt ſanctior, ſibi coniunctos. Sed ego, qui te quàm plurimis ab hinc annis probè habeo cognitum, qui ad has populares tuas illuſtresq́; uirtutes, illas etiam domeſticas ſcio adiunctas eſſe, humanitatem, affabilitatem, comitatem: & quam ego plurimi ſemper feci, facioq́; bonarum artium omnium, literarumq́; egregiam ſcientiam: is ſum præter cæteros, qui omnibus debeo exultare lætitijs. Nam & mihi amantiſſimo Reip. optimi principis imperium maximo gaudio eſſe debet: & uirtutes ueneranti prudentiſſimi: & literis dedito, doctiſſimi. Illud uerò non minimùm ad animi mei

lætitiam iucunditatemq; augendam pertinet, quòd inter ſanctitatem tuam & me familiaritas aliquando aliqua interceßit: quæ etſi minus fuit quotidianis à me officijs culta, propter diuerſa quidem utriuſque noſtrum uitæ ſtudia, dißimilesq; occupationes: tamen neq; ego unquam tuam erga me beneuolentiam deſideraui, neque ſanctitas tua meam erga ſe obſeruantiam non cognouit. Quam nunc quidem familiaritatem & amicitiam ad alia uocabula translatam eſſe, uehementer gaudeo. Non enim mihi poſthac ad amicum, & ad patronum: ſed ad principem, & dominum confugiendum erit: ampliore eius poteſtate benignè mihi faciendi, ſi uſus uenerit: eadem, ut ſpero, uoluntate. Quapropter ago Deo omnipotenti maximas meritasq; gratias, qui populo ſuo tam neceſſario tempore, talem pontificem præficere eſt dignatus. Tibiq; unà & cuncto Chriſtiano nomini iterum ac ſæpius gratulor. Fore enim confido, ut tua dignitas, atque gloria, cum ſalute & maxima utilitate Chriſtiani generis coniuncta ſit futura. Quod uerò ad me propriè attinet: quoniam non habeo uerba, quibus ſenſum animi mei planè exprimam, ſanctitatem tuam precor, ut pro ſua prudentia expendere ipſa & conſiderare uelit, quo me gaudio repletum eſſe oporteat, ex honore ſummo amicißimi uiri, doctißimi hominis, præſtantißimi ciuis, (ſiquidem ego quoque iampridem ciuitate Romana donatus ſum) quodq; imprimis & ſuper omnia lætandum mihi eſt, optimi Pontificis, & prudentißimi, & liberalißimi: ut in tot cauſis lætandi & gratulandi, cum gaudium meum abundet, uerba animo non ſuppetant, ſit tuæ ſanctitatis interiorem uoluntatem meam, ardentem ſtudio atque amore, non hæc externa uoluntatis indicia, quæ in mea oratione frigidiora multò ſunt.

ſunt, accipere & comprobare. Quòd ſi illud quoq; non me indignum eſt, nec tibi ingratum, petere me à meo Principe quæ mihi opus ſint: cùm ego Pater ſancte iam diu me in hanc meam eccleſiaſticam prouinciã receperim, neque ambitionis ſtudijs, neque opum aut diuitiarum deditus cupiditati: uitamq; in ea mediocritate traducam, quæ tantùm ad propulſandas neceßitates idonea ſit: unam illam habeo curam, aßiduamq; in animo meo cogitationem, ut huic ſanè tenui & puſillo gregi, qui tamen mihi pro mea paruitate nimis magnus uidetur, mea induſtria & diligentia alicui emolumento ad Chriſtianas uirtutes agnoſcendas, eaſdemq; colendas eſſe poßit. In quo ſanctitas tua plurimùm me adiuuerit, ſi iura quædam & facultates, quas mihi ſemper amabilis & commemorandus Pontifex Clemens ſeptimus conceſſerat, ratas mihi & firmas eſſe iuſſerit. Quod ut faciat omni eam animi ſtudio rogo atq; deprecor. Deus ſanctitatem tuam, Pater beatißime, incolumem nobis perpetuò conſeruet. Pridie Idus Decembr. M. CCCCC. XXXIIII. Carpentoracti.

IAC. SADOLETUS EPISC. CARP. PAULO III. PONTIF. MAX. S. P. D.

CUm & ætas mea iam ingraueſcens, eademq; parum firma uiribus: & ratio ſtudiorum ac conſiliorum meorum me detineret, quominus (id quod ego maximè cupiebam, atq; imprimis mihi conuenire arbitrabar) ad ſalutandam, uenerandamq; ſanctitatem tuam ipſemet me conferrem: ſtatui ad officium meum pertinere, aliquem pro me mittere, qui meam uicem ipſe hoc munere fungeretur, meamq; ad te obſeruantiam beneuolentiamq; perferret:

 animum

animumq́; omnem meum exponeret, cùm uirtutibus optimi Pontificis, *tum gloriæ & laudi ſummi omnium principis uehementer deditum.* Nec uerò *in conquirendo ac deligendo nuntio diutius dubitandum mihi fuit, quin hunc iuuenem potiſſimum mitterem* Paulum Sadoletum *filium fratris mei: quem ego maxima cum cura ac diligentia educaui: & in quo quicquid unquam ex literarum ſtudijs quicquid ex uſu rerum multarum atque magnarum conſecutus ſum (ſi modo quicquam conſequi potui) ita imprimere totum ſum conatus, ut quòd hoc laborarim & ſtuduerim, ſatisfactum in eo à me naturæ, & patriæ meæ indulgentiæ erga ipſum ſuſceptæ, fuerit: quòd uerò mei labores ſperatum atque exoptatum exitum aſſecuti ſint, maximam hoc nomine gratiam Deo immortali debeam. Certè enim ſi quid eſt quod ego præſtare aut polliceri poſſim, audeo hoc palàm commemorare & proferre, neque in bonis literis, neq; in optimis & modeſtiſſimis moribus, neq; in ea quæ ad gerendas res apta ſit, fide, diligentia, taciturnitate, quicquam me eſſe auſum optare, in quo non huius mihi iuuenis, & ingenium, & uoluntas cumulatè reſponderit. Quo quidem etiam nomine, & ſpe maxima in eo uirtutis adductus, meis etiam accedentibus precibus, optimus* Pontifex Clemens *ſingulari beneficio adiutorem mihi eum in huius procuratione eccleſiæ, & ſucceſſorem dedit. Sed ut ad prima redeam. Cauſæ mittendi hæ fuerunt, primùm ut frueretur ipſe aſpectu & uultu ſanctitatis tuæ, oculisq́; præſens perciperet eam uoluptatem, quam ego abſens cogitatione capere non deſino. Deinde, ut coràm tibi gratias meis uerbis ageret, quòd tui initio* Pontificatus, *mihi multa petenti & poſtulanti, quæ ad meam & eccleſiæ huius dignitatem commodumq́; pertinerent,*

nulla

nulla in re nec beneficentiam, nec liberalitatem tuam clauſam uolueris eſſe. Quam quidem ego ſanctitatis tuæ benignitatem erga me, ita incluſam in intimis meis ſenſibus habeo, ut ſim omnino aliquando, ſi non gratiam (abhorret enim mea tenuitas ab huiuſmodi uerbo) at ſimilitudinem certè aliquam gratiæ relaturus. Poſtremò ob eam etiam cauſam à me miſſus eſt, ut ſanctitati tuæ, & meo, & ſuo, & Chriſtianæ Reipublicæ totius nomine, gratularetur. Quanquam hæc gratulatio, neque mea magis eſſe debet, quàm cæterorum omnium: & ſi quod priuatum meum in gratulando officium quæritur, uideor illi alijs meis ad ipſam literis feciſſe ſatis. Verùm, Pater ſancte, in illis tunc ſpei, expectationi, quam de te omnes habebamus, ſum gratulatus: nunc perſpectæ, ac cognitæ uirtuti tuæ gratulamur, & felicitati. Non enim obſcurum eſt, nec latere iam quenquam poteſt, quo animo ſanctitas tua Pontificatum gerat: quæ illis primis ſui honoris diebus à liberalitate erga ciues, à cura placandæ & ordinandæ Vrbis profecta, ſtatim orbis terræ uniuerſam ſalutem animo complexa eſt, ſuamq; de conuocando concilio uoluntatem propoſuit, cuius uel nomine ipſo multorum anteà animi terreri uidebantur. Itaq; ſeditioſis & impijs, omnibusq; ijs qui diſſidium & confuſionem in eccleſia Dei quærunt, uidebatur hoc tutiſſimum eſſe impietatis ſuæ perfugium: ut cùm caſtigarentur, cùm monerentur, cùm uel ad pœnitentiam, uel ad pœnam uocarentur, ipſi ad concilij nomen confugerent, illudq; indici flagitarent, & poſcerent. Quaſi non minus terroris ex eo principibus eccleſiæ catholicæ allaturi, quàm in ipſis formidinis atque uecordiæ ex malæ conſcientiæ ſtimulis inſideret. Atque hoc magnanimi Pontificis factum, ſecuta illa

eſt

eſt plena æquitatis & ſapientiæ in regendis hominũ cœtibus ratio: quòd pluribus iam rebus & exemplis cognitum eſt, placere ſanctitati tuæ, idq́; imprimis tibi curæ eſſe, ut ius idem ſit pauperi, et diuiti: ut ne potentia imbecillitatem opprimat: ut qui opibus plus poſſunt, ijs illi ad iniuriam faciẽdam ne abutantur. Quod inſtitutum conueniens præcipuè, & dignum optimis principibus, ſed iam deſuetudine penè in obliuionem adductum, tua ſanctitas modò in conſuetudinem & honorem retulit. Hæc & his ſimilia multa cùm ſanctitas tua ad ſummum Pontificatum euecta eſſet, ſperantes tum gratulabamur, nunc gratulamur experti. Nec uerò minus iuſta ad lætandum cauſa eſt, uidiſſe ea quæ pulcherrimè facta ſint, quàm ſperaſſe futura: cùm præſertim illud quoque accedat, ut hæc tempora, has actiones, hunc tuæ ſanctitatis honorem atque ſtatum, diuina liberalitas perſpicuè comprobet. Quando enim tot iam ſeculis, tot conatibus, tot Pontificibus, maiorum noſtrorum uotis atque ætatibus datum eſt, id quod ætati nunc eſt tributum noſtræ, ut hoſtes Chriſtianæ fidei, noſtrum iam nomen, noſtra arma, noſtras uires timere incipiant? qui anteà liberè omnia depopulabantur, qui nos quotidianis damnis & cladibus affligebant, ſemperq́; finitima quæq; ſibi corripientes nos anguſtis iam finibus retinebant incluſos: hi nunc ſummi atq; clariſsimi omnium principis Caroli Cæſaris uirtute, ſapientia, felicitate: tuæ ſanctitatis copijs conſilijsq́; iuuantibus, toto repente mari infero depulſi, parte Africæ primaria, & urbe opulentiſsima Thunete ſpoliati, de ſua reliqua ſalute pertimeſcere coguntur. Cùm Chriſtiani generis antiqua uirtus, quæ iamdudum hebes facta & debilitata languebat, hoc præſtantiſsimo duce & imperatore Carolo, non audeat nunc ſolùm

conſiſt

conſiſtere aduerſus impios hoſtes: ſed peſtem etiam illis exitiumq; minetur. Quæ ego cuncta cùm animo meo cogitans, ſummoq; meo quodam perpetuoq; amore in Chriſtianam rempub. incitatus, cùm cuperem conferre cum ſanctitate tua, & de his illi, & cum illa, Reipub. Chriſtianæ gratulari, ipſe uerò in his locis iuſtiſsimis rationibus retinerer, miſi iuuenem hunc, tanquam me alterum, imaginem animi ſenſusq; mei, qui eadem iſtuc perferret, coramq; tuæ ſanctitatis pedibus aduolutus, cùm reliquas officij mei tibi debiti præſtaret partes, tum de hac fortuna, de felicitate temporum, deq; ſummis Dei omnipotentis erga nos beneficijs, quæ omnia cum laude ſanctitatis tuæ coniuncta ſunt, tibi & meo & ſuo nomine gratularetur. Quem ego natura penè filium, amore uerò & iudicio uerè unicum mihi filium, rogo atq; oro ſanctitatem tuam ut libenter atq; humanè pro ſua clementia excipiat atq; audiat. Nullum ipſe onus ſanctitati tuæ eſt allaturus, nec quicquam de illius fortuna ad ſuæ utilitatis fructum eſt allaturus: ſumus enim ambo mediocribus rebus ſat contenti. Humanitatem tantum, & benignitatem tuam nobis expetimus, in qua una nobis ſunt omnia: atq; ut faciles ipſe aditus habeat: ſitq; illi & uiſendi, & adeundi, & interdum etiam alloquendi ſui principis poteſtas. Nam quod ad ipſum quidem attinet, cum ego uolo, perfunctum officio ſuo & munere, iſta urbe perſpecta, moribus curiæ cognitis, ueteribus amicis noſtris conuentis, & confirmatis, ad me protinus reuerti: quòd eius pietate, & obſeruantia, & fideliſsimis officijs ad meæ ſubſidium ſenectutis uehementer indigeo. Quæ hoc mihi infeſtior impendere ſenectus uidetur, quòd ſtudiorum aſsiduitas, à quibus auelli non poſſum, quotidie aliquid magis de meæ ætatis ſucco, & uiribus corporis

detrahit.

detrahit. Itaq; illum abeſſe à me non facilè eſſem paſſurus, niſi ſi qua occaſio incideret huiuſmodi, ut actione aliqua præclara ac laudabili, plenaq; dignitatis, illius mens operaq; occuparetur. In qua (quod conſiderem cum egregiè facturum) explicare ipſe ingenium ſuum, declarare induſtriam, nauare ſuam uirtutem & Chriſtianæ Reipub.*& ſanctitati tuæ poſſet. Sed hæc quæ meæ poteſtatis non ſunt, ad* Dei *conſilium nobis ſunt reijcienda. Illud quod mihi ſcribēti fuit propoſitum, rurſus deprecor ſanctitatem tuam, ut & animum meum erga ſe, ſummamq; obſeruantiam agnoſcere, & huic iuueni de ſua humanitate impartire aliquid uelit: noſq; ambos habere in numero eorum qui ſanctitatis tuæ ſaluti, amplitudini, laudi omni animi ſtudio ſunt dediti.* Deus *ſanctitatem tuam cuſtodiat, eiuſq; rectiſſima conſilia ipſi &* Chriſtianæ Reipub. *fortunet.* VI. *Idus Septembr.* M. D. XXXV. *Carpentoracti.*

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP. PAVLO III. PONTIF. MAX. S. P. D.

CVm Pauli *reditus ad nos, magna per ſe lætitia me affecit, tum uerò multò uberius gaudium meum factum eſt, humanitate earum literarum, quas ſanctitas tua reſcribere mihi dignata eſt.* In *illis enim non ſolùm benefici* Principis *erga fideles ſuos ſtudium, ſed optimi parentis indulgentia quædam planè mihi eſſe expreſſa uidetur.* Itaque *ego quemadmodum gratias ſanctitati tuæ agam, non reperio.* Nec *enim ad magnitudinem illius beneficiorum par à me ingenij uis, aut uerborum copia afferri ulla poteſt.* Neque *uerò ipſa reſcripſit mihi ſolùm liberaliter: ſed liberalius etiam mecum egit, nullaſq; meas preces irritas*

accidere auribus ſuis paſſa eſt. In Paulo autẽ ipſo, quod maximè cupiebam, id mihi in omnem partem cumulatè præſtitit, & ut illum ex meo teſtimonio benignitate ſua libenter complecteretur: & illius mox ingenio probitateq́; perſpecta, aſſenſu ſuo grauiſſimo comprobaret in eo fidem teſtimonij mei. Ita ſi mihi liberalitas optimi principis quæſita eſt, nihil fieri potuit beneficentius erga me, quàm à ſanctitate tua factum eſt: ſi iudicium, atq; honor, nihil ego expectare potui honoratius. Atq; hæc Pater ſancte indicia tam perſpicua uoluntatis erga me tuæ, ſi mihi ita tributa eſſent, ut aliqua ex parte merito meo uiderentur data: haberem aliquid fortaſſe, in quo mihi ipſe iure gratularer. Sed cùm nihil ſit in me huiuſmodi, per quod ſanctitas tua ad tantum benignitatis adducta eſſe uideatur, quantum eſſe onus illius gratiæ debet, quam ego ſuſtineo? & quam conceptam & incluſam intus in animo gerens, nullis eam uerbis neq; factis aptè queo expromere? Sed quoniam & ſummo Principi decorum eſt, ſuperare operibus ſuis hominum prædicationem, & nobis infimis hominibus non inhoneſtum, illius amplitudini maieſtatiq́; concedere: ago quidem gratias ſanctitati tuæ quantas poſſum maximas, agamq́; ſemper: nec quin eas ſtudeam referre (quantum in me quidem erit ſitum) ulla me unquam rei difficultas deterrebit. Sed ſi illæ minores & leuiores fuerint, quàm aut merita tua, aut gratiſſima mea uoluntas poſtulat: quæſo obteſtorq́;, ut id non naturæ meæ, ſed magnitudini tuæ, & beneficiorum tuorum attribuatur. Cætera quæ Paulus mecum tuæ ſanctitatis uerbis egit, accurateq́; collocutus eſt: etſi ea quoq; ab eodem fonte benignitatis profecta ſunt, iniiciunt tamen mihi grauem curam reſpondendi, ne aut uendere operam meam ijs, quibus debita iamdudum

dum

dum atq; obligata eſt:aut occultam aliquam in me ambitionem diſsimulare uelle uidear. Sed opinor agam quod ingenuo & libero animo maximè dignum eſt, ſicq; ſine omni fuco purè reſpondebo. Ego pater *ſancte nullum grauius incommodum ſentire poſſum, quàm ex his locis auelli, in quibus ſum & ſanctiſsimo uoto & perpetuo firmoq; animi iudicio non locatus ſolùm,uerùm etiam affixus. Sed tamen ubi res & tempora poſtulabunt, gerenturq; ea & adminiſtrabuntur, quæ ad communem Chriſtiani nominis concordiam conſenſionemq; ſpectantia, magis ex bonitate & prudentia ſanctitatis tuæ, quàm ex conditione temporum poſſunt expectari: non deero officio, nec dignitati meæ: nullamq; operam, nullum diligentiæ, obſeruantiæ & pietatis ſtudium, neque à Chriſtiana* Republica, *neque à ſanctitate tua fruſtra deſiderari ex me ſinam.* Extra *hanc occaſionem,cui rei poßim ualde utilis eſſe, non uideo. Sed tamen ſi quid præterea fuerit ad ſanctiſsima conſilia de* Republica *Chriſtiana pertinens, in quo mea opera & præſentia ſanctitati tuæ neceſſaria eſſe uideatur.Quæ quomodo eſſe poßit ſuſpicari equidem non poſſum, totumq; grauiſsimo iudicio tuo permitto. Sed ſi quid fuerit, ita ipſa de me merita eſt, ut & ad uocantem accedere, & imperanti parere prompto animo ſim paratus. Confido enim eam pro ſua æquitate & ſapientia,ſine magna,& maximè neceſſaria cauſa, me ex his locis non euocaturam.* Vnum *illud ſemper excipio mihi, & reſeruo:ut nullam in partem commutato meæ fortunæ ſtatu, eis confectis rebus quæ mihi mandatæ fuerint, reditus mihi liber ad eccleſiam meam, exoptataq; ſtudia,& ad eam animi tranquillitatem pateat, quam ego omnibus opibus atq; honoribus longiſsimè antepono. His de rebus ipſis ſcripſi ad ampliſsimum uirum*

Gaſp

Gaſparem Contarenum Cardinalē: qui ſanctitati tuæ omnē animi mei ſenſum copioſius exponet. Valeat, agatq́; omnia feliciter ſanctitas tua: quam omnipotens Deus ſua ſemper cura cuſtodiaq́; tueatur. III. Id. Mart. 1536. *Carpētoracti.*

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP. ALEX. FARNESIO S. R. E. *Cardinali* S. P. D.

QVo tempore primum de tuo honore ampliſsimaq́; dignitate nuntius ex Vrbe ad nos huc peruenit, etſi ſtatim cogitans exiſtimare cœpi, te, quanquam ætate adhuc eſſes adoleſcens, indole tamen uirtutis, & cōmendatione ingenij dignum habitum eſſe, cui tantus honos iure committeretur: tamen quominus feſtinarem dare ad te literas, tuæq́; & præſenti, & ſperatæ amplitudini gratulari, illa res effecit: quòd neque naturæ meæ, nec inſtituti unquam fuit, ita accurrere ad laudem & ad gratulationem, ut fortunam magis, quàm iudicium ſecutus uiderer. Itaque etſi te probè noueram, quo ex genere ortus, & in qua familia educatus eſſes, ſplendoremq́; & nobilitatem maiorum tuorum, in tuis iam nunc moribus, & in tua indole ac natura lucere intelligebam: tum autem ſæpe uideram quo ſtudio, quantaq́; cura ac diligentia optimus & maximus nunc Pontifex, tunc etiam & ſemper hoc principatu digniſsimus, erga omnes ſuos optimis & ſtudijs & moribus imbuendos uti ſolitus eſſet: ut te illius ſanguine creatum, præceptisq́; eruditum, in eum uirum quem ſperaremus, euaſurū poſſemus iam cōfidere: tamen ne ſic quidem properandum mihi duxi: ſed expectare uolui, quo ad certius aliquid de te ipſo ad nos perferretur. Poſtquam uerò plurimorum literis ac nuntijs, unaq́; & conſtanti uoce omnium,

ce omnium, de tuo ingenio, tuaq́; modeſtia, deq́; optimis & liberaliſsimis moribus, illaq́; imprimis admirabili comitate uerè nobilitatis ſocia, qua tu probos & doctos præcipuè complecteris, fama ingens increbuit: egoq́; Auenione tuas quaſdam legi literas diligenter ſcriptas, quibus cura & ſolicitudo animi tui indicabatur: ut in eccleſia, quæ ad Deum, & ad cultum religionis pertinent, ritè atq; integrè adminiſtrarentur omnia, quam ego uirtutem omnium maximam eſſe iudico: tunc demum exiſtimaui maturum eſſe ſcribere aliquid ad te, et tibi de tuis ampliſsimis ornamētis gratulari, cùm iam non ad incertam amplius ſpem, ſed ad firmam & fundatam de te opinionem, mea & lætitia & gratulatio dirigeretur. Gratulor igitur tibi, & ex animo gratulor: quòd tum honore iſto quo es affectus, tum etiā ſpe quam de te eximiam ſummæ uirtutis præbes, magnum in te præſidium ſimul & ornamentum, cùm ætas noſtra habitura eſſe uideatur, tum Chriſtiana uniuerſa Reſpub. Non enim tibi à tantis initijs, talibusq́; profectò, exiguum quicquam aut mediocre ſpectandum eſt: neq; opes atque imperia eò pertinent, ut anguſtis finibus uel actionum uel temporum, magnorum uirorum animus includatur. Sed tibi de te ipſo ſic meditandum iam & conſtituendū eſt, ut ita te inſtituas atq; appares, quò tua præſtans uirtus ac nobilitas, & publicè omnibus, & priuatim poſsit eſſe emolumento. Hæc enim uera dignitas eſt, ueraq́; amplitudo, ſic ſe exhibere cæteris, ingenijq́; & autoritatis opes ita expoſitas omnium temporibus habere, ut ad alios tuorum laborum fructus, ad te ipſum lætitia animi uoluptasq́; perueniat. Quàm rectè agendæ uitæ rationem qui ſecuti non ſunt, ij non tam honore ipſo, quàm uanis inſignibus honoris habiti ſunt ornati: ſæpeq́; eos exitus habent, quos graue mihi

ue mihi eſt commemorare: tibi autem uidere & intelligere in promptu eſt. Nibil enim ſtabile eſt in fortuna, neque perpetuum, quod prudentiæ, & æquitatis, imprimisq́; humanitatis & modeſtiæ quaſi uinculis quibuſdam conſtrictum non ſit: & cui præpotens Deus fautor non accedat. Quo ab uno omnium bonorum & copia, & perpetuitas nobis eſt petenda. Atque hæc ſcire agere, atque ſuſcipere, uidereq́; quibus conſilijs quàm optimè & quàm rectiſſimè uita dirigatur, non minimum quidem ab ætate atque à natura, ſed plurimum ex literis philoſophiaq́; acquiritur. Eſt enim ea ſola ars rectè uiuendi, Quæ è fontibus uiuis, non ex riuis haurienda eſt, non ad inſtituendum duntaxat animum, ſed ad ornandam quoque orationem adhibenda. Sed quid ago? aut quomodo à ſuſcepto gratulandi officio, ad quandam præcipiendi rationem delabi me ſum paſſus? qua tu non indiges. Aut ſi ea tibi quoquo modo opportuna eſt, habes domeſticum exemplum præſtantiſſimæ uirtutis, unde formare te, & fingere ad omnem excellentiam queas. Tuus enim Maximus eſt Pontifex, tuus iſte honos, & domus tuæ gloria: ex qua qui uirtute & ſapientia primarius ſemper fuit, idem impræſentia orbis terrarum eſt princeps. Sed ignoſces ætati meæ, ei'que amori quo in te mirifico ſum incenſus. Is enim me non ſine ulla ſolicitudine eſſe ſinit: nec de uirtute tua quidem dubitantem, ſed incredibilem de te hominum expectationem pertimeſcentem. Fecit'que ut te admonerem, cùm tu in hoc ueluti theatrum publicæ de te lætitiæ & celebritatis ingreſſus ſis, tantis diuinis muneribus ornatus, quanta uix optari debere uideantur. Et cùm tibi natura excellens ingenium, fortuna inſignem potentiam, maiorum uirtus ſummam nobilitatem, domeſtica inſtitutio

morem honeſtum, conſuetudinem ſplendidam, rudimenta artium ingenuarum perliberalia tribuerit: ut intuerere et cogitares, quid expectari putes à te, quid tu reddere maioribus tuis, quid omnium ſpei de te præſtare debeas. In *quo tamen confido,* Dei *primum immortalis ope & beneficio, tua deinde uirtute cum annis unà adoleſcente, eis te inſtruentibus literis quarum tu optima & præclariſſima ſtudia tibi delegiſti, cunctorum te opinioni & uotis planè ſatisfacturum.* Q*uod ut ita eueniat, tibiq́; iſte honos ſempiternæ & laudi & felicitati ſit,* Deum *eundem ſupplex omnibus precibus rogo atque oro.* V*ale.* VI. *Calend.* De*cembris,* M. D. XXXVI. *Carpentoracti.*

ALEX. FARNESIVS CARDINALIS IAC. SADOL. EPISC. *Carpentoracti* S. P. D.

CVm *de ſummis ac præclaris noſtræ ætatis ingenijs ſermo apud nos ſæpius haberetur: audieram Sadolete, ita uirtutem laudari atque extolli tuam, ut te iam inde à pueritia mea incredibili quodam modo diligerem.* Poſt*ea uerò quàm beneficio* Pontificis *ſanctiſſimi atque optimi, ſacerdotium mihi* Auenionenſe *eſt datum, eam intellexi amoris in te mei acceßionem eſſe factam, quam & ætas iam adultior mea, & uicinitas ſacerdotiorum nobis attuliſſet.* C*ùm enim ad propinquas ac propè coniunctas adminiſtrationes electi eſſemus, uidebam (id quod maximè utrique noſtrum conueniebat) fore, ut amicitia quoque & amore ſingulari coniungeremur.* I*taq; dum in hac cogitatione uerſarer, atq; inſtituiſſem ſcribere iam ad te, ecce mihi afferuntur à* Paulo Sadoleto *iuuene tui ſimillimo meiq́; amantiſſimo literæ tuæ, prudẽtiæ, charitatis, humanitatisq́;*

pleniſſi

pleniſſimæ.Hic me,quòd idem facere meditantem anteuertiſſes,officioq; uiciſſes,pudor quidam ſuffudit. Sed tamen literis tuis lectis,adeo grauitate ipſa, coniuncta cum ſumma facultate dicendi,ſum delectatus, & illis optimis monitionibus tuis,ut cum uitæ curſum, quem tenendum mihi antea ſtatueram, addito tuo hortatu, multo ſim alacrius perſecuturus: ac ſummum Pontificem,quemadmodum tu amiciſſimè & prudentiſſimè mones, ſemper mihi ad imitandum propoſitum habiturus. Quod quidem conſequi ut commodius poſſim, gratiſſimum mihi feceris, ſi ſæpe me ad eorum præceptorum memoriam reuocabis. Excuſationem tuam, quòd gratulatio dignitatis meæ non tam ſit à te properata, quàm re probata, facilè accipio: uel quia ſic debeo tibi magis, uel quia literæ tuæ nunquam mihi non iucundiſſimæ eſſe poſſunt.Itaque de eo te amo plurimum,quod feciſti: non accuſo,quod reliquiſti. Honoris autem noſtri, ſic uidebor fructum eſſe ampliſſimum atque optatiſſimum conſecutus, ſi multis prodero, ſi ſæpe, ſi maximè: etſi officij mei munera parteisq; tuebor. Qua quidem in re cùm omnibus in locis, tum uerò iſtic, quòd ab eccleſia mea Aueniouenſi non longè abes, magno mihi adiumento eſſe potes. Nam & multa agi illic me abſente,quæ neceſſe non eſſet, & multa omitti neceſſaria cùm putem: unum te eſſe uideo, qui partim monendis procuratoribus meis, partim (quod commodo tuo fiat) ſcribendo ad me, ualde ipſis rebus mederi queas.Quod ut facias, pro tua humanitate, & pro mea in te beneuolentia,etiam atque etiam rogo. De me uerò illud tibi perſuadeas uelim,nemini me unquam eſſe, neque ſtudio in rebus tuis, neque ſanctitate amicitiæ conceſſurum. Vale. XV. Calend. Februarij, M. D. XXXVI. Romæ.

IOAN. PETRVS CRASSVS EPISC. VITERBII IAC. SADOLETO Epiſc. Carp. S. P. D.

VT primum literas tuas ad Farneſium *noſtrum ſcriptas legi, tali me ipſum beneficio tuo affectum putaui, ut gratias tibi omnino agendas duxerim.* In *hac enim prouincia, quæ* Pontificis *uoluntate humeris meis impoſita, meas uires longè exuperat, res adhuc nulla plus adiumenti conatibus meis attulit.* Gratulationem *enim quam inſtitueras, ea prudentia temperaſti, ut gratulationi immixta exhortatio, ſapientißimis conſilijs & nitidißimo ac dulcißimo genere orationis, quemuis alienißimum rapere atque inflammare ad ſummum uirtutis amorem potuerit.* Itaque *nihil habui prius, quàm ut eas literas mecum aßiduè haberem, & ad omnem loci & temporis opportunitatem, auribus oculiſ'que adoleſcentis offerrem.* Quid *enim regendæ cuſtodiendæ'que adoleſcentiæ magis neceſſarium, quàm aßidua uirtutis commendatio? qua & illa boni honeſti'que incognita oculis pulchritudo, menti atque animo proponatur: & eximia uirtutum præmia, ingentia uitiorum damna, dedecora, exitia demonſtrentur: præcipuè uerò pietas ac religio ſic altè inſeratur, ut diuinum numen dictis, factis, cogitatis omnibus ſemper præſens eſſe intelligatur.* Quid *igitur talibus literis tuis opportunius?* Ego *quidem non magis tibi ob illas iam ſcriptas arbitror agendas eſſe à me gratias, quàm te iam etiam enixè rogandum, ut ſi tali es, quali oſtendiſti, erga maximæ ſpei adoleſcentem, erga* Pontificem *ipſum animo: ſic* CHRISTI *eccleſiam, cuius uel præcipuo in præſidij loco hic adoleſcens poſitus eſt, ita diligis, ut tua ſpectata uirtus omni-*

bus perſuadet: ut ſubinde aliquid eiuſmodi uel breuiter ſcriptum mittere perſeueres. Etſi enim elegantiſsimo ſuperioribus annis opuſculo edito mirificè ſtudiorum & uitæ rationem formaſti: multáque ac præclara in eo non modò ad docendos, uerùm etiam ad impellendos animos poſuiſti: magis tamen apud unumquenque ualent, quæ priuatim ipſi, quàm quæ publicè omnibus traduntur. Optima quidem adoleſcentis natura, & diligens adhuc educatio, & iam deguſtata ſtudia: præcipuè uerò Pontificis uoluntas & cura ſpem nobis uel optimam afferunt. Sed item magno ut in metu ſimus, lubrica ætas, corrupti publicè mores, & magna hæc ipſa fortuna facit: quæ præter cætera hoc quoque habet incommodi, quòd ad optimam fortunam peßimus quiſque auidißimè conuolat. Has nos quidem infauſtas aues, undique quanta poſſumus uigilantia excludimus. Sed ne fruſtra id à nobis & parum diu fiat, multò magis animi ipſius, quàm ædium aditus obſeruandi ſunt. Nec enim aut diu arceri, niſi diſpliceant: aut diſplicere uitioſi poſſunt, ſi uitia placeant. In hanc curæ ac ſolicitudinis partem bonos omnes libentißimè aduocarim. Quoniam uerò huc te potißimum uel amor tuus, uel publicæ cauſæ utilitas adduxit: patere obſecro te precibus meis eodem nec fruſtra reuocari, quo tu ipſe primùm ultrò ueniſti. Nemo uel ob doctrinam uel ob innocentiam, uel ob nominis famam, plus hac in re autoritatis te uno habere poteſt. Nec tu quicquam uel publicè utilius, uel Pontifici gratius potes efficere. Ego certè quantuluſcunque ſum, quot ſimilis argumenti literas tuas uidero, totidem me beneficijs maximis tibi deuinctum putabo. Vale. Romæ, Pridie Idus Decembris, M. D. XXXV.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP. IOAN. PETRO CRASSO Epiſc. Viterbij S. P. D.

CVm ad Alexandrum Farneſium tuum dedi eas literas, quarum tu in tuis mentionem facis, & ex quibus ſumptam tibi occaſionẽ ſcribendi ad me præ te fers: equidem eo uolui fungi officio, quod non tam prudentia mihi, quàm meus perpetuus in illam familiam amor, & quædam mihi ingenerata uoluntas omnia honeſta & recta cupiendi, præſcribebat. Sed uerè dicam, ſubuereri mihi interdum ueniebat in mentem, ne parum ſapienter id negotij attigiſſem, quod minimè omnium mihi uideretur conuenire. Quis enim ego ſum, qui has mihi partes aſſumam, docendi, & commonefaciendi florentiſsimi adoleſcentis, quem præſertim & domeſtica exempla, & optimi domi doctores ad omne ſtudium uirtutis quotidie erudiant? Ego autem & longè abſim, & nulla inſigni facultate ad id agendum ſim præditus? Sed (ut dixi) dedi illud magis ei beneuolentiæ, quæ mihi erga illum iam inde à maioribus ipſius ſuſcepta eſt: quàm aut euigilato conſilio, aut ulli prudentiæ: ſatis'que me honeſtè diſceſſurum putaui, ſi in perfunctione amoris, temeritas tantùm mea non reprehenderetur. Tu & comprobas factum, & ſæpius idem ut efficiã rogas. Fateor tuam apud me autoritatem eſſe plurimi, ac iure id quidem. Etſi enim nulla familiari notitia coniuncti inter nos ſumus: tuum tamen ingenium, ac excellens uirtus, cùm multorum ſæpe teſtimonio ad me perlata eſt, tum in hac recente epiſtola, quam ad me miſiſti, totam ſe mihi penitus patefecit. Non enim uideo quid potuerit ſcribi uel elegantius, uel grauius. Mouet igitur multùm autoritas me tua: ſed hactenus mouet, ut quod

adhuc à me factum eſt, id (quando tu ita ſentis, teq; & autore utor, & approbatore) iam non imprudenter, neque temerè uideatur factum: ſimq; animo æquo ea de re, de qua antea nonnihil dubitabam. Quòd uerò decere me arbitrer ſæpius ad idem reuerti, ne cadere quidem in cogitationem meam poteſt. Siue enim me unum maximè ſtatuo idoneum cui obtemperetur, fidesq; habeatur: quid me arrogantius? Siue curationi ueſtræ ingero me, atque intrudo, qui iure optimo delecti ad id muneris eſtis: quid imprudentius dici, aut cogitari poteſt? Ex quo mihi in mentem uenit, mirari uim & grauitatem literarum tuarum, quæ me id uidentur prudentiſsimè rogare, quod ego præſtare ſalua prudentia non poſsim. Sed tamen mi optime Craſſe, quando res magna agitur publica, ut tu diſertiſsimè ſcribis, cuius partes uel præcipuæ commiſſæ huic adoleſcenti ſunt: demus operam omnes, quoad poſſumus, ut bonum illius ingenium, optimaq; ad uirtutem indoles, in regionibus officij contineantur. Quod ſummus Pontifex autoritate atque exemplo: tu opera, conſilio, aſsiduitate, egregiè præter cæteros efficere potes. Nulla pars eſt earum, quas in eo inchoatas, & tanquam pubeſcentes perfici optamus, quæ non in te præclarè appareat, abſoluta'que ſit: ſiue meram grauitatem quærimus, ſiue optimarum artium ſcientiam. Enitere ergo, & elabora, ut in uno homine ornando, atque expoliendo, maximum à te beneficium habeat cuncta Reſpub. Nos quod in nobis eſt, ſtudium tuum ac laborem, precibus uotisq; ad Deum ſubſequemur. Nec, ſi occaſio fuerit, in eo quoque deerimus, in quo tu operam noſtram tibi aduocaſti. Sed omnis ſpes in te eſt: quem ego cùm antea diligebam, opinione uirtutis, & multorum teſtimonio doctorum, proborumq;: nūc

meo certo exploratoq; iudicio ita diligo uehementer, magniq; facio, nihil ut mihi neque tuis literis gratius, neque instituta beneuolentia optatius accidere potuiſſe uideatur. Quam ut tueare & conſerues, abs te ita peto, ſi tu me mutuum facturum eſſe exiſtimas. Vale. XIII. *Calend. Febr.* M. D. XXXVII. *Carpentoracti.*

IAC. SADOL. EPISC. CARP. GASP. CONTARENO S.R.E. Cardinali S. P. D.

SI uerbis multis, & illuſtribus tibi de recenti honore gratulari uellem: uerendum mihi arbitrarer, ne in ea oratione nimium inſiſtens, & fortunæ munera aliquantò plus extollerem, quàm fortaßis æquum ſit: & priſtinæ tuæ ampliſsimæ dignitatis, quæ ex uirtute maximè pendenda eſt, uiderer eſſe oblitus: dum gratulationem meam ad fortunam potius, quàm ad eam ipſam uirtutem adiungerem. Cùm uerò tu is uir ſis, ea uirtute, doctrina, prudentia, integritateq; præditus, ut omni honore longè iudicere ſuperior: gratulor equidem tibi, quòd habiturus ſis locum tui & ingenij & animi in Chriſtianæ Reipub. utilitate & commodis uberius explicandi. Et eo magis gratulor, quòd raro adhuc exemplo ad obeundum ſummum & gerendum honorem, nihil huiuſmodi cogitans, alieno tantummodo iudicio fueris uocatus. In quo ſanè teſtimonium amplum eſt, tuis præſtantißimis uirtutibus redditum. De ipſo autem honore ſi gratulandum ſit: honori mediusfidius magis gratulabor, quàm tibi: qui quamuis ſplendeat illuſtriſq; admodum ſit, tua tamen dignitate ipſe effectus eſt ornatior. Sed ut quod ſentio planè expromam. Ego omni tua amplitudine & dignitate Contarene optime ita gau-

deo & triumpho, ut nihil mihi ſit optatius, quàm te uidere autoritate & gratia prorſus florentiſsimum. Quî enim poſſum non incredibiliter lætari honore eius, quē ex ipſius ſcriptis doctiſsimum, prudentiſsimum: ex eis officijs, quæ in me ipſum ab illo collata ſunt, quotidieq́; conferuntur, humaniſsimum, liberaliſsimum, meiq́; imprimis amantiſsimum eſſe cognoſco? Non eſſem dignus eis literis in quibus uerſor, non hac uita, non hoc ſpiritu, deniq; homo non eſſem, ſi aut præclariſsimas tuas uirtutes non agnoſcerem, aut quenquam omnium pluris facerem quàm te: & niſi te omni amore, ſtudio, obſeruantiaq́; complecterer. Ego cùm tuam Rempub. à Superantio accepi: cognoui tum primum, quanti tu me faceres. Quare ex eo tempore mea beneuolentia, quæ propter tuas eximias uirtutes ſuſcepta mihi in te erat, fieri cœpit ardentior. Nunc uerò cùm ex Pauli mei literis intelligam, quanta tu illum humanitate excipias, quàm beneuolè tractes, quàm multa ſigna des ſummi tui cuiuſdam erga nos amoris, quem in ſuſcipienda rerum & negotiorum meorum cura magis etiam declaras: quas me tibi agere gratias, aut quibus uti uerbis in meo tibi animo penitus patefaciendo oporteat, ego planè ignoro. Tu ſubueni, quæſo, huic hæſitationi meæ, & ea uerba, quæ apta ſunt ad gratiam meritam commemorandam, uicem meam excogita: quando ego tanti officij onere oppreſſus, minus illa diſpicere, & inueſtigare poſſum. Quæ cùm tu pro tuo ſummo ingenio facilè & prudenter inueneris, omnibus me illis eſſe uſum putato. Certè nihil tam amplè, nec tam copioſe explicare poteris, quod gratam animi mei uoluntatem ſuperet. De tua Repub. quid ſentiam, ſcripſeram iam ad Paulum, ex quo iudicium meum potes cognouiſſe. Neque id tamen faciendum

ciendum tam breuiter puto. Erit *mihi locus ad hanc rem paratus,ut non ſolùm tu,ſed cæteri etiam intelligāt,quantum tibi à me in omni genere uirtutis ſapientiæq; tribuatur: ad quod tempus me reſeruo.*Interea *hoc affirmo, nihil me uidere,quod in ea uera prudentiæ laude, quæ cum ſtudijs doctrinæ coniuncta ſit: in'que eis actionibus,quæ ſunt ab integro animo liberaliq; profectæ, quid uel in ingenio tuo, uel in uirtute, in inſtitutis uitæ, rectius aut ſplendidius requiri ac deſiderari poßit. Sed hæc hactenus. Ego & gratulor tibi, quemadmodum antè dixi: & maximas gratias ago: teq; oro, ut tuum iſtum ſuſceptum erga me amorē perpetuum mihi conſerues: quo nil mihi carius neque iucundius accidere omnino poteſt.* Vale. *Carpentoracti,* VII. *Idus* Nouembris, M. D. XXXV.

IAC. SADOLETVS EPISC.
CARP. GASP. CONTARENO
S. R. E. *Cardinali* S. P. D.

TVa *in literis cauſarum commemoratio, quibus tu iampridem adductus ad me diligendum es, tantam mihi præ ſe ferre uiſa eſt & humanitatem ſimul, & erga me beneuolentiam, ut nihil ſit quod audeam optare prolixius.* Quod *eo magis gratum & optatum mihi accidit, quòd tua iſta eximia erga me uoluntas, non amoris ſolùm habet fructum, qui eſt in omni uita unus ſuauißimus: ſed iudicij quandam etiam dignitatem.* Amari *enim à tanto uiro idem eſſe uidetur prorſus, ac probari.* Quanquàm *id tu quidem ſeparatim etiam facis, ut de me commodè exiſtimare te ſcribas. Sed ego id ita interpretor, ut in beneuolentiæ prorſus parte ponendum eſſe uideatur.* Mihi *uerò,qui te iamdiu non diligo ſolùm, (nam id quidem etiam*

med

mediocribus hominibus præſtamus) ſed propter excellentem tuam in omni genere uirtutis ac literarum laudem & ſcientiam mirabiliter colo, atque adeò ueneror: quantopere eſſet elaborandum, ſi id agere nunc uellem, ut meus animus erga te cuiuſmodi ille eſt, pateret penitus, manifeſtusq; fieret? Quod quoniam & longioris temporis negotium eſſet, & grauioris curæ, ſuperſedebo quidem hoc ſcribendi onere, meq; ad commodius aliquod tempus reſeruabo. A te uerò impræſentia petam, teq; plurimũ precabor, id quod & ago maximè, & maximè impetrare à te cupio, ut tu me eo incenſum erga te amoris ſtudio eſſe exiſtimes, quod ego nec literis ſatis perſequi, nec uerbis cõmodè queam exponere. Atq; hactenus quod ad amorẽ attinet. Quod uerò tuam ad humanitatem, quæ illi poteſt quæſo oratio par inueniri? cùm præſertim tu ea me omnibus partibus epiſtolæ tuæ ita alliges undiq; atque conſtringas, ut reſpirandi locus non ſit. Qui te primùm in noſtrũ ordinem adſcitum eſſe dicis, eamq; rem auxiſſe beneuolentiam in me tuam aſſeueras. Quaſi uerò idem ſit eiuſdẽ ordinis eſſe, & multo ſuperiore in loco atque honore eſſe poſitum: niſi tu cùm omni mihi dignitate plurimùm antecellas, humanitate parem te efficere uis. Immo ego iſtud gratulor & triumpho, quòd tibi tuiſq; clariſſimis uirtutibus meritus honor datus eſt. Atq; ille ita datus, ut plus tamen in te omnibus dignitatis, quàm in honore ipſo ſitum eſſe uideatur. At ego ſi mediocrem hunc cum tuo ſi conferatur honorem (qui tamen mihi nimium magnus eſt) nõ indigniſſimè geſſero, præclarè mihi à Deo factum arbitrabor. Nam quòd fungar eo uti oportet conueniensq; eſt, ne idoneus quidem ad cogitandum ſum. Sed & hoc, & omnia ad Deum à nobis referenda ſunt. Paulum meum quòd

amas

amas & complecteris, mirabiliter gaudeo. Spero enim eum, quem optaui ſemper & optimum & rectiſsimis moribus ornatum eſſe, tua imprimis conſuetudine, ſummæq; tuæ prudentiæ & grauitatis exemplo, futurum etiam meliorem. Quod labores non paruos mea cauſa ſuſceperis, ago equidem tibi gratias. Sed (ut dixi) non magnopere audeo aggredi, quod me perficere poſſe diffido. In his enim omnibus tua illa apparet extatq; humanitas: quæ me ita concludit, aut neque unde incipiam, neque ubi deſinam, ſtatuere ſatis poſsim. Quæ quidem in eo maximè clariſsimeq; ſe oſtendit, teq; mihi præbet noſcendum penitus & conſpiciendum: quòd tu tam ingenuè, tam apertè, tam familiariter quæ in meis ſcriptis deſiderares expoſuiſti. Ex quo quidem ego uel maximum tui amoris erga me argumentum capio. Facit autem tua præſtans doctrina atque autoritas, ut maximam mihi curam ſuſcipiendam putem; quò tibi animi mei ſenſum penitus aperiam. Ego enim cùm Epiſtolam illam Pauli mihi exponendam ſumpſiſſem, ac in commentarijs multorum interpretum diu eſſem uolutatus: non mihi uidebar aſſequi id quod cupiebam, ut in Apoſtoli ſenſum penitus introirem. Sed cùm ingenium, & doctrinam, & pietatem illorum magnopere approbarem: erat tamen neſcio quid in Paulo occultius atque abſtruſius, quò illi uixdum mihi penetraſſe uidebantur. Itaq; alium ſtudendi & inueſtigandi modũ ſecutus, in Paulo ipſo legendo, atq; omnibus modis penſitando atq; explorando, quàm maximè me, & quàm diutiſsimè exercui: laboreq; tamdiu & diligentia contendi, quoad ad eius intimũ ſenſum peruenire mihi uiſus ſum. Verè, an falsò, nihil nunc ad rem: non enim aliud, quàm quod uiſum eſt, loquor. Sed cùm arcanas quaſdam illius ſententias, plurimum

rimum ad pietatem & cognitionem Chriſtiani myſterij facientes, adeptum eſſe me arbitrarer: non putaui charitatis Chriſtianæ eſſe, qualecunq; id lumen eſſet, diutius illud incluſum continere. Itaq; commentarios illos ſcribere ſum aggreſſus: in quibus quod maxime obſcurum mihi, & antea fide quidem acceptum & creditum, ratione autem ignoratū eſſe uidebatur, mortis et crucis CHRISTI *myſterium, totum aperire atque illuſtrare ſum conatus: cauſaſq; & rationes exponere, quamobrem ſalus noſtra neceſſariò requiſiuiſſet in mūdum uenire* CHRISTVM: *atque uti mortuus eſt, ita eum mori: quoq; modo nō exemplum ſolùm in eo ſic à nobis agendæ uitæ, ſed etiam myſterium noſtræ & uitæ & ſalutis exiſteret. Atq; hoc feci Pauli ſententias conſtantes ſibi ſemper in hoc argumento (ut mihi quidem uidetur) & uerba ipſa perſecutus. Quòd autem parcior fui in præueniente Dei gratia explicanda, quàm par eſſet: agnoſco eum errorem, cùm tibi ita uideatur. Sed tamen & Græcorum, & Latinorum ueterū exponendi morem ſecutus, à propoſito Pauli argumēto non diſceßi. Scis enim ipſe, quàm rara de hac re mentio ac diſtinctio à Chryſoſtomo in hac Epiſtola quidem habeatur: quàm non multa à Theophylacto, & ab Euthymio, cui ego ſententias Baſilij Chryſoſtomiq; referenti, in Epiſtolis Pauli enodandis tribuo permultum. Ambroſius quoq; non admodum ſæpe ad illam diuertitur. Credo, quòd ſatis illis uidebatur, ad Dei gratiam omnia uniuerſe referre. quod in eorum ſcriptis creberrimè inuenitur: præſertim cùm certamen nullum propoſitum haberent, quod eos cogeret rem tam tenuiter diſtinguere: quod fuit Auguſtino neceſſe, bellum ſanctum & ſalutare aduerſus Pelagium gerenti. Veruntamen ego, quibus in locis Paulus anſam*

mihi

mihi dedit, ita ſum de Spiritu ſancto locutus, ut & principia & fines Chriſtianorum uirtutum illi omnium attribuerim. Sicut in illis uerbis facio, quà Paulus dicit, quòd charitas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per ſpiritũ ſanctum, qui datus eſt nobis. Quo in loco (quem te relegere et ponderare uehementer cupio) non ſolùm à Spiritu ſancto hæc omnia in nobis fieri: ſed quemadmodum etiam fiant, atque tu Spiritum illum uerè Sanctum in nobis habeamus, ponere ante oculos omnibus conatus ſum. Quam quidem euidentißimis rationibus (ut puto) penè demonſtrationem factam, plerique interpretum cùm ad eum locũ uenirent, collaudantes tantummodo (idq́; iure & meritò) benignitatem ſummi Dei, ueluti ſcopulum quendam refugiebant. Habes Chryſoſtomum, Theophylactum, Ambroſium, quos legere potes. Sed & illo in loco, quòd Spiritum adoptionis habemus, in quo clamamus Abba pater: de hac Spiritusſancti item & ui in nobis, & gratia, loqui non prætermiſi. Non ſum equidem iiſdem uerbis uſus, ut præuenientem ſubſequentemq́; gratiam appellarem. Sed ſenſus tamen (ut opinor) idem eſt. De naturæ autem noſtræ imbecillitate, quæ in peccatum & mortem ab Adam inducta eſt, plura in eo loco uerba facio, quà Paulus eandem rem de Adam & de peccati ab eo in omne humanum genus traductione loquitur. Et tamen illud tibi aſſentior, potuiſſe me opportunè aliquibus in locis de hoc ipſo morbo naturæ noſtræ, & de reparatione noſtri arbitrij à Spiritu ſancto facta diſputare. Sed ſi id prætermiſſum eſt, alio loco Deo iuuante (ut tu prudentißimè conſulis) reponetur: uel potius iam ut reponam, cogito. Scripſit enim ad me Lugduno Gryphius, ſe librum meum iterum impreſſurum eſſe. Faciam igitur interpoſitionem aliquam, per quam hæc

res

res tota, breuiter illa quidem, ſed tamen aptè, & quod ſatis ſit, declaretur. Quòd ſi fortè liber Venetijs eſſet imprimendus, de quo ſcripſit ad me Paulus neſcio quid, cuperem magnopere: idq́; te etiam atq; etiam rogatum uellem, dares omnem operam, ut ne ante hanc ſecundam Lugdunenſem impreßionem id fieret: quò exiret in manus hominum liber correctior & purior. Hanc rem tibi ita commendo, ut uberiore animi ſtudio commendare eam non poßim. Nam & hoc plus erit in Lugdunenſi libro, & nonnulla quoq; alia, quæ (ut fit) à me uel mutata uel interpoſita ſunt. De initijs bonarum uoluntatum, & de eiuſmodi genere toto, ſecutus equidem ſum Græcos autores libentius. Præſertim cùm Auguſtinus non ſatis ſe explicare mihi uideatur. Verùm & Latini ueteres eandem quam Græci ſententiam tenuerunt. Nec putaui hoc fraudi religioni noſtræ fore, ſi aliquid in noſtra uoluntate nobis relinquerem. Neq; item nunc puto, tantis & tam magnis autoribus munitus, dum illud modo ne ſentiam, à quo animus abhorret, aliquid nos operibus noſtris promereri, quod à diuina gratia profectum non ſit. Et hactenus quidem Catholica eccleſia nobis præſcripſit, quantum ego ſcire poſſum, ne meritum ullum ex nobis tanquam ex nobis conſtituimus. De cætero Pelagianum eſſe non puto, ſi in initijs aliquid retineamus, quod ſit noſtrum. Sed tamen quoniam in his non humanam laudem quærimus, ſed noſtram & aliorum ſalutem, cedendum ſemper eſt maiorum autoritati: idq́; ratum habēdum, quod doctißimus uir dixerit, hoc eſt Gaſpar Contarenus. Nam reliqua quidem obiecta hominis illius, facillimam habent reſponſionem. Non enim me attingunt: neq; ego in meo libro aliud dico, quàm quod ipſe diſſerit eſſe dicendum. Vnum graue erratum nuper commentarios meos

relegens ipſe deprehendi, quod neſcio quo pacto mihi exciderit: eſt enim prorſus à mea mente alienum. De quo & Lugdunum ſtatim dedi literas ut corrigeretur. Et ad Paulum ſcribo, tecum ut communicet, quando tu tanta benignitate, tantoq; ſtudio eam de me curam ſuſcipis, ut ſi frater tuus eſſem, maiorem ſuſcipere non poſſes. Cui tuæ humanißimæ & naturæ & uoluntati utinam aliquando referram gratiam. Conabor quidem certè: nec tu me unquam ingratum aut immemorem iudicabis. Vale amplißime & doctiſſime Contarene, nosq; ſemper dilige tui obſeruantißimos. VI. Calend. Decembris, M. D. XXXV. Carpentoracti.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP. GASP. CONTARENO S. R. E. Cardinali, S. P. D.

Longum iam interuallum eſt, ex quo accepi tuas humanißimas literas, quas tu ad quartum Calend. Ianuarij dediſti: quæ mihi in omni genere mirabiliter ſatisfecerunt. Nulla enim eſt res in illis prætermiſſa, quæ uel ad ſapientißimum hominem, uel ad amicum officioſißimum, uel ad grauem & ſanctum autorem Chriſtianæ pietatis pertineat. Certè nunquam tuæ literæ ad me perueniunt, quin deferant ſecum effigiem eius uiri, quem ego talem eſſe poſſe uix unquam credidi: his præſertim moribus, & his temporibus. Itaq; incredibili ſum amore incenſus, & nouo quodam inflammatus ſtudio, tui colendi, amplectendi. in oculis ferendi. In quo habeo propoſitum mihi exemplar eius uitæ uirtutisq; imitandæ, qua maximè beata uita contineri mihi uidetur. Sed cùm tu initio tuarum literarum tantùm labores in excuſanda tarditate reſponſionis tuæ, quam ad meas ſuperiores literas diſtuleras, qua in re quidem peccati

nihil fuit: quid mihi nunc reo ueri criminis agendum eſt? Faciam breue opinor, & ad tuam facilitatem clementiamq́; confugiam: teq́; orabo & deprecabor, ut mihi lapſo in hunc errorem ueniam des. Nec tamen uelim exiſtimes me aut negligentia, aut obliuione tui, aut quòd officij immemor ſim factus, duobus iam menſibus reſcribere ad te diſtuliſſe. Nihil horum eſt. Sed cùm ſcripſiſſet Paulus ad me, quædam te ſecum de me locutum, quæ uehementer ad me pertinerent, eaq́; ipſe nonnihil in literis ſignificaſſet, uberius autem coràm ſe communicaturum diceret: expectare illius aduentum antè uolui, quàm ad te ſcribere: ne ſi nihil ad te reſcripſiſſem de illis rebus, aut tacere ingratè, aut diſsimulare callidè uiderer. Omnia autem quæ opus eſſent, ſcribere planè tunc non poſſem. Eò factum eſt, ut ad hunc diem uſq; fuerim retardatus. Quæ utrum idonea ſit excuſatio, nec'ne ſit, ego ignoro: uera quidem certè abs te accipienda, ſi tuæ ſingulari humanitati, eximiæq́; æquitati conſtare uoles. Quod te facturum eſſe non dubito. Nunc eis partibus Epiſtolæ tuæ omiſsis, quibus tu humaniſsimè ſimul & modeſtiſsimè meum de te iudicium imminuis atq; eleuas: tuum de me amplificas, atq; auges: cùm iam decretum & iudicatum inter nos ſit, quòd ego abs te diligar, totum id eſſe humanitatis tuæ: quòd uerò ipſe te colam atq; admirer, tuis præſtantiſsimis uirtutibus omne deberi: ueniamus ad ea quæ rem ipſam continent. In quibus illud primum de commentarijs meis: qui quòd miſsi aliquanto antè Lugdunum erant, quàm inter me & hominem illum res conueniſſet, icirco non fuerunt correcta omnia loca, quæ ab eo adducta in controuerſiam ſunt. Sed quod tu me admonuiſti, de eo miſſa eſt ad Gryphium additio. Et erant alia nonnulla, quæ ego ſponte mutaueram. Neq; tamen

uideo in his ipſis quæ notata ſunt, quid iure reprehenſum eſſe uideatur: cùm uerborum meorum ſenſus, id quod patet Latinè intelligenti, in pleriſq; locis fugerit reprehenſorem. Quod à me tibi duntaxat uni indicatum uolo. Locum illum Eſaiæ correxi libello miſſo ad Gryphium, cùm iam liber ad exitum fermè adductus eſſet: cætera ferè eodem modo ſe habent. Et quoniam nunc de hoc genere rerum inter nos ſermo eſt: cùm ſcripſiſſem ad Paulum, me quadam in re leuiter à te diſſidere, idq; mihi dixerit, cupere te ſcire, ubi, & qua de re ſit diſſenſio: primum tibi prædico, me in illa de Libero arbitrio ſententia non omnino aſſentiri Auguſtino: qui libertatem noſtræ uoluntatis perſpicuè aufert: dumq; Dei gloriam maximè complecti uult, uidetur mihi illi derogare aliquid potius, quàm quod debeatur, tribuere. Hæc ſi eſſemus unà, libroſq; in manibus haberemus, facilè me tibi probaturum confiderem. Sunt enim in eo ipſo, de quo loquimur, doctiſſimo nimirum ſanctiſſimoq; doctore, prorſus manifeſta, qui in illam extremam & remotiſſimam ſententiam ſe contulit, odio hæreticorum & contentione diſputandi (ut ego quidem arbitror) magis, quàm conſiderata, & quieta ratiocinatione adductus. Nec tamen ſi non conſentio cum Auguſtino, iccirco ab eccleſia Catholica diſſentio: quæ tribus tantum Pelagij capitibus improbatis, cætera libera ingenijs & diſputationibus reliquit. De quibus ego meam ſententiam in commentarijs protuli, nihil mihi arrogans: (abſit enim hoc à me) ſed tantum ingenuè quid ſentirem, exponens. Quod uerò tu affers, moueri te uerbis illis, quæ apud Paulum ſunt, quà ille ait, Deum ut notas faceret diuitias gloriæ ſuæ in uaſa miſericordiæ, quæ præparauerat in gloriam, & quæ ſequuntur: hæc ego uerba quemadmodum interpreter atq; explanem, ne lon

ne longum ſit epiſtola complecti, ad meam expoſitionem horum ipſorum uerborum in commentarijs meis te reijcio. Quæ *quòd abs te leguntur, gratum quidem mihi eſt, ſed tuis grauiſsimis ſtudijs atq; occupationibus parum arbitror accommodatum: cùm præſertim fontes à riuis non mutuentur: legereq́; te noſtra magis mihi honorificum ſit, quàm tibi utile. Sed tu ut uoles.* Ego quidem hoc labore *& onere, quod propter tuam admirabilem humanitatem mea cauſa ſuſcipis, prorſus te libero.* Fratrem tuum mor*tuum, non noueram: ſed quia tuus erat frater, cùm præclarè de eius uirtute ac natura ſentio, tum illum nobis ereptum eſſe doleo, quem ego amo mediusfidius etiam uita functum,* Deum*q́; immortalem deprecor, ut illi ipſe propitius & liberalis ſuæ cæleſtis gratiæ ſit.* Tuam *quidem animi firmitatem, ſapientiam, religionem, & miror, & meritis laudibus in cœlum fero: qui tam manſuetè & patienter decreta* Dei *accipias.* Verùm *de his ſatis: reſponſum enim ferme eſt ad omne argumentum tuarum literarum.* Nunc *ueniamus ad ea quæ pertinent ad me: pluribus mihi uerbis expoſita à* Paulo*, accurateq́; narrata.* In qui*bus illud non nouum, quòd tua inſignis erga me beneuolentia omnibus locis ſe oſtendit: cui aliquando utinam referam meritam gratiam.* Hoc *nouum, quòd tu de honore meo atq; ornamentis cogitans, id agis ac moliris, quo nil meis rationibus inueniri poteſt inimicius.* Ego *enim uitam beatam in libertate animi, & in tranquillitate, eisq́; agendis & ſuſcipiendis rebus, quæ è libera noſtra uoluntate dependeant, poſitam eſſe duco.* Cuius *etiam generis facultatem quandam nactus, exerceo me in illa, quoad quidem poſſum, quantulumq́; mihi tenuitas mea,* Dei *adiuta ope, ſuppeditat & elargitur.* Quæ *ab hoc genere uitæ diſsident*

alienaq́; ſunt, tanquam aduerſaria mihi & moleſta multum, abijcio atq; repudio: neq; ullum eorum appetitum atq; ſenſum ad animum meum introire ſino. Quod acriore etiam iudicio facere mihi uideor, quòd utriuſq; uitæ uim conditionemq́; expertus, ſtatuere facile poſſum, quantum hæc illi in omni ratione beatitudinis antecellat. At intereſt *Reipubl. (cognoui enim ex eodem Paulo rationes omneis & diſputationes tuas, pleniſſimas nempe & pietatis & doctrinæ) O doctiſſime, & optime Contarene: utinam te iſta ſpes nunquam deceptura ſit. Tu eximia adhuc quadam bonitate, ueraq́; prudentia & integritate ad hoc ſperandum adduceris: cùm quod optimum factu eſſe intelligis, & illis ipſis ſalutare, quorum cauſa es ſolicitus, id iam factum iri confidis, & exiſtimas. Quod ſecus longè eſt, atq; utinam ne eſſet. An tu arbitrare, ſi eſſet ſpes aliquid præclarè ſalutariterq́; agendi, quin ego memetipſum eſſem expoſiturus atq; oblaturus, non dico ad honores, (improbi enim illud hominis eſt, & non Deo, ſed ſibi fauentis & inſeruientis) ſed in mortem atq; crucem, ut caput Apoſtolorum dixit: cùm quicquid meo incommodo & damno Reipubl. pareretur, ego maximum meum lucrum exiſtimaturus eſſem? Sed (crede mihi) temporum horum uitia, & corrupta ſtudia, iſtam probitatem ſapientiamq́; non recipiunt. Caput (ut ſpero) egregiè probum habemus: hoc eſt Pontificem ipſum, cogitantem & cupientem ea quæ ſe digna ſunt. Sed non plus ille poteſt, quàm temporum peruerſitas. Aegrotat enim corpus Reipubl. & eo morbi genere ægrotat, quod præſentem medicinam reſpuit: magisq́; eſſet longo circuitu ad partem aliquam ſanitatis reuocandum: ſicuti ipſum paulatim curriculo temporum in hanc tabem delapſum eſt. Multis (inquam) uigilijs, plurimis*

remed

remedijs, diſſimulatisq; ſæpenumero conſilijs, ſalus eſſet & dignitas Chriſtianæ Reipub. reſtituenda. Ac quoquomodo res quidem ſucceſſura ſit, ſi conuentus is agetur, de quo expectatio eſt: adero unà uobiſcum, nec deſeram partes meas, quantulæ illæ cunq; ſunt, meumq; officium pium & debitum, tum Deo atq; Reipubl. tum iſti Sanctæ ſedi Apoſtolicæ præſtabo: teq; & uidebo, & complectar ita libenter, ut nullam maiorem lætitiam animo meo ſim percepturus. Interea onus hoc feram, quod ab Deo mihi iniunctum atq; impoſitum eſt, ſi non aptè, & robuſtè, ut integrum & fortem decet, at certè non contumaciter. In quo pro mea parte ſanè inſeruiam Reipub. cùm meum penſum curabo. Aliquantumq; hic tamen proficiam: qui ſi iſthic eſſem, nec proficere quicquam poſſem, & proprium meum munus curationemq; relinquerem. Quamobrē ſi me amabis (quod profectò facies) conſules huic ocio & tranquillitati meæ. Quæ ſi mihi ſalua permanebit, uberius erga te potero eſſe gratus, quàm ſi in illos fluctus, & turbidas rerum agitationes me conijcerem. Itaq; rogo te atq; obſecro, per fidem amicitiæ noſtræ, quam ſanctè inter nos conſtitutam, ad extremum diem uſq; inuiolatam perducturi ſumus, ut ſuſcipias otij & libertatis meæ patrocinium: atq; ab ea mente, de me quam ſuſcepiſti, deſiſtas: meumq; hunc ſtatum, qui mihi maximè cordi eſt, & quo uitam ipſam non habeo cariorem, ſaluum mihi præſtes, atq; incolumem: de quo plurimum ſpei in tua autoritate, & prudentia, & amore aduerſum me, repoſiturum habeo. Ego de hac re ad ſummum Pontificem ſcribens, ingenuè illi quidem animum meum expono. Sed ut tu ſubſequare literarum mearum ſententiam tuis amantiſſimis uerbis atq; conſilijs, (ſic enim te facturum Pontifici pollicitus ſum) peto à te magnopere

etiam atq; etiam. Paulus tuus iam magis quàm meus, nonnulla ad te meis uerbis perſcribit, ad rationes horum temporum ſpectantia: quorum uel ſupprimendorum, uel proferendorum tua erit poteſtas. Vale. III. *Idus Martij,* M. D. XXXVI. *Carpentoracti.*

IAC. SADOLETVS EPISC.
CARPENT. NIC. ARCHIEPISC.
CAPVAE S. R. E. CARD.
S. P. D.

Literæ tuæ perbreues, ſed amoris humanitatisq; pleniſſimæ hoc mihi etiam fuerunt iucundiores, quòd manu tua ſcriptæ, illud ipſum teſtimonium, de quo ſcribis, noſtræ perpetuæ & conſtantis amicitiæ, grauius multò faciebant. Etſi illud in eis nimis liberaliter: quòd mihi ea honorum cognomina attribuis, quæ ego uobis ſummatibus libenter facileq; concedo. Nam mihi ſanè paruitas mea eſt uoluptati, quæ in tranquillitate animi, otioq; literario poſita lætatur. Florere autem amplis titulis, & honorum ea inſignia obtinere, quæ cum magnis curis & negotijs coniuncta ſint, magis in te, cæterisq; amicis meis, quàm in memetipſo gratum mihi eſt. Veſtro enim patrocinio, ueſtro labore & opera, nos uiuimus pacatiores. Quanquam nullus quidem mihi amicus eſt te antiquior, ac ne beneuolentior quidem. Ita enim & ad me ſcripſit, quoad in urbe manſit, Paulus: & reuerſus ad nos illud idem uehementius confirmauit, nullum ſibi à te ſtudium, nullum indicium amoris, quod quidem optari potuerit aut debuerit, defuiſſe: cùm & in deferenda ope tua, inſignem in ſe beneuolentiam: & in communicandis maximis rebus, ſummam fidem: & in omni ſermone uſuq; familiari, egregiam tuam comitatem

ſe exp

ſe expertum eſſe, plurimumq; adamaſſe teſtificetur. Quæ mihi omnia iucunda auditu, ipſa re pergrata, non quidem præter ſpem, ſed tamen ſupra ſpem mihi tributa ſunt: ut tantùm tibi pro illis gratiæ debeam, quantùm noſtra amicitia patitur. Ea porrò uult, ut animo magis, quàm uerbis gratam memoriam officiorum comprehendamus: quod tibi quidem à me, & amplitudini tuæ nunquam deerit. Tu quando mihi omne tuum ſtudium & autoritatem & operam amantiſſimis uerbis polliceris atq; defers, ſummo me omnium beneficio afficies, ſi amorem iſtum tuum erga me conſeruaueris. Vale. III. Idus Martij, M. D. XXXVI. Carpentoracti.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. MARIO MAFFAEO Volaterrano Epiſcopo Caualliceníi, S. P. D.

PAulus ad nos reuerſus, tanta ſe abs te comitate, ac tam lautè & liberaliter acceptum eſſe narrat: eosq; ſe lepôres in te perſpexiſſe ingenij, urbanitatis, elegantiæ, ut difficillimum omnium rerum ſibi fuiſſe affirmet, iſthinc ſe auellere, & ad nos proficiſci, cùm inexplicabili penè glutino admirabilis cuiuſdam ſuauitatis teneretur. Quod ego Mari uſu illi ueniſſe nō miror: eſt enim hoc proprie tuum, & ſemper fuit, ut Syrenarum modo, non Mutinarum illarum, quibus Sauoia noſter illudebat (recordaris enim profectò & hominum illorum & temporum) ſed earum, quarum ex ore Homerus mellitiſſimas narrationes rerum geſtarum manare dicit, homines captos tibi uinctosq; detineas. Nam ſi ego cùm Romæ ambo eſſemus, ſemper te appetebam, aſſiduéq; tecum eſſe cupiebam, cùm repellerer

à te, & abſterrerer, omnibusq; modis congreſſus meos deuitares, quòd natiuam illam tuam ſuauitatem ſumpta ad tempus uocis uultusq; aſperitas obſcurare non poterat: quid nunc debuit euenire Paulo, *cui tu non ſolùm omneis uenuſtates tuas, quæ & plurimæ ſunt, & amabiliſſimæ: ſed animum, domum, penum omnem pateſeciſti?* Etſi *eſt in eo quiddam quod me mordet.* Quo *enim fato mihi infortunato contigit, ut te ita facili & hoſpitali non ſim uſus? cùm nemo unquam fuerit alienis cœnis tantopere addictus, ut ego eram tuis: quarum unum illud condimentum erat potiſſimum, quòd te frui ipſo, ac ueſci tum maximè licebat.* Itaq; *putas'ne me tantam iacturam lepôrum, omnisq; amœnitatis, æquo etiam nunc animo perferre poſſe, quibus tuarum fui paucitate cœnarum priuatus? Sed acta ne agamus.* Quòd *tantam humanitatem in* Paulum *oſtenderis, ualde mihi gratum: qui quidem tuus iam eſt magis, quàm meus: ſemperq; in ore nomen tuum habet: neq; loquendo, neq; prædicando de te, ſatiari unquam uidetur.* Ab *eo etiam accepi tuas literas, amanter quidem ſcriptas, ſed nimis feſtinanter.* Video *enim tibi propoſitum fuiſſe, ut citò te exolueres.* Vt *ut eſt, gratia tamen eſt habenda, quòd abs te dignatus ſim ſonantibus illis uocabulis, in quibus me uſq; cò reuereris, ut magnus eſſe homo, mihi uidear: ſed tantiſper dum tuas lego.* Nam *ut à lectione earum digreſſus ſum, ſtatim irrideo ipſe memet: nec tantam in me potentiam autoritatemq; reperio, ut tu tam grauiter reuereri debeas.* Sed *omiſſo ioco,* Ego *mihi abs te familiariſſimè ſcribi uolo, atq; ita, ut noſtra uetus coniunctio plena iucundiſſimæ libertatis, etiam nunc, quoad poteſt, in literis redoleat.* Phædri *inſcriptionem, quem modo ad te miſi, gratam tibi eſſe gaudeo uehementer.* Gratiarũ *actionem reſpuo, meum*

enim fuit relinquere aliquod monumentum amicitiæ noſtræ, meiq; ſummi & perpetui erga te amoris: idq; niſi feciſſem, magis agreſtis, quàm cùm id feci, officioſus debeo exiſtimari. Sed tu agis mecum liberaliter cùm de ijs gratias agis, quæ à me prætermitti ſaluo officio non poſſunt. Illud magis expecto à te, ut quando ego tantum tuo iudicio tribuo, quantum certè pauciſſimorum, ita legas librum, atq; expendas, ut quoad eius fieri poterit, nihil obtrectatione dignum in eo relinquatur. Quod tuo imprimis acumine, & earum rerum præſtanti ſcientia de quibus in libro agitur, me aſſequi poſſe confido. Quòd mihi extremis tuis literis gratularis, quòd dignum & benemeritum ſucceſſorem mihi delegerim, id etſi ego feci bono (ut uidebar) conſilio adductus: tamen actiones meas tibi probari mirabiliter lætor. Etenim tunc maximè noſtris operibus delectamur, cùm ea ab optimo quoq; laudari intelligimus. Vtinam Deus noſtra conſilia fortunet. Nos certè id ſpectauimus, ut in ipſo amore noſtro & iudicio, maiores tamen uirtutis partes, quàm conſanguinitatis exiſterent. Sed hæc hactenus. Ego & ſat rectè, ut nunc eſt, me habeo: & tibi ſemper rectiſſimè eſſe cupio: petoq; à te, ut tibi certò perſuadeas, te à me conſtanter & ſingulariter diligi. Vale. IIII. Calend. Aprilis, M. D. XXXVI. Carpentoracti.

IAC. SADOLETVS EPISC.
CARPENT. LAVRENT. GRANAE
Signiæ, & Mario Aligero, Rheatis
Epiſcopis, S. P. D.

CVm digreſſus à uobis, Romam uerſus iter facerem: eoq; itinere aſſiduè ob animum ueſtra mihi uirtus atq; humanitas eſſet uerſata: ſimul ut urbem attigi, paululumq;

lulumq; otij mihi datum eſt, nihil habui antiquius, quàm ad uos ſcribere, & facere uos de mea omni uoluntate certiores. Verè enim dicam, cùm ueniſſem Bononiam, *ac multa antea ipſe de beneuolentia in me ueſtra eſſem mihi pollicitus: re tamen ipſa expertus ſum, ſuperatam etiam opinionem meam ueſtris officijs: nihilq; eſſe à uobis prætermiſſum, quod uel hoſpiti & peregrinanti officioſus homo, uel amiciſsimus amiciſsimo præſtare poſſet. Itaq; illo primo occurſu congreſſuq; ueſtro, omnis ea mœſtitia quæ animum meum obſederat, propè depulſa eſt. Cùm enim ſubinuitus, & contra animi ſententiam iter illud ſuſcepiſſem, pietatem atq; officium in eo, non ullum meum commodum ſecutus, etſi conſtanter id faciebam, quòd recti conſilij nequaquam me pœnitebat: tamen inſidebat in animo quidam dolor, quòd ſtudijs meis, atq; ea tranquillitate uitæ, quam ego maximè expeto amoq;, uacare me aliquandiu neceſſe eſſe intelligebã. Incidi igitur in eos, qui & primi, & præcipuè illa me cura leuare potuerunt. In ueſtris enim uultibus, ueſtriſq; ſermonibus pleniſsimis officij, ſuauitatis, beneuolentiæ, tunc primum conquieui: uidiq; & perſpexi, quod fidelis amicitiæ eſt proprium, mei nominis charitatem nequaquam apud uos ex diuturna abſentia mea imminutam fuiſſe. Quo quid mihi potuit accidere optatius? Etſi enim alter ueſtrum uetuſta mihi familiaritate, alter recente eſt copulatus: tamen eandem prope uim habet naturæ bonitas in noua amicitia conglutinanda, quam fides in uetere conſeruanda. Ferme enim ad ſummum celeriter peruenit, quod firmis & ualidis radicibus eſt nixum. Quo in genere uirtus magnas partes obtinet. Quæ cùm excellat in ambobus uobis: in me autem ipſo non tam expreſſa illa quidem, quàm quibuſdam quaſi lineamentis ſit inchoata: quid mirum*

rum ſi & tu optime ac doctiſsime Grana, perpetuò me conſtanterq́; dilexiſti: & tu Mari ſuauiſsime uix dum de facie cognitum, amare tamen cœpiſti? Quanquam huius quidem amoris erga me, omnisq́; officij quod mihi tribuiſtis, cauſa in ueſtra ſingulari humanitate poſita eſt. De qua habeo uobis magnam gratiam: neq; recuſo, niſi pari uobis beneuolentia reſpődero, quin me ex hominum non eſſe numero iudicetis. Reſpondebo enim certè, neq; patiar me ullo in amicitiæ officio à quoquam uinci: cùm id præſertim non tam in rebus atq; factis, quæ plerunq; fortunæ & occaſionis ſunt, quàm in fideli & beneuola uoluntate ſit poſitum. Quæ nunquam uobis à me deerit: neq; ulla unquam efficiet dies, ut talium & uirorum & amicorum memoria apud animum meum obſoleſcat. Atq; huius promiſsi animiq; mei quo beneuolentiam meam uobis dedo dicoq́;, has literas uolui eſſe teſtes: ut intelligeretis, quæ ſtudia in me contuliſtis, ea longè mihi gratiſsima accidiſſe. Reliquum eſt, ut uos rogem, (id quod minimè uidemini eſſe rogandi, ſed tamen id more & conſuetudine faciundum eſt) ut priſtinū erga me amorē conſeruetis, plurimamq́; meis uerbis Sfortiæ noſtro legato ampliſsimo nuncietis ſalutem: gratiasq́; illi agatis, quòd ab eo & humaniſsimè acceptus, & hoſpitalibus illius donis, quibus me opiparè muneratus eſt, edoctus planè ſum, meum illi aduētum & gratum & iucundum extitiſſe. Valete. VI. Non. Nouemb. M. D. XXXVI. Ex Vrbe.

IAC. SADOLETVS EPISC.
CARPENT. MARIO MAFFAEO
Volaterrano, Epiſcopo Caualliceſi, S. P. D.

CRedo iam ad te eſſe perlatum, me accitum à Pontifice maximo, ſtatuiſſe ſuſcipere hoc iter: accedereq́; ad eam

ad eam Vrbem, in quam à me olim certo conſilio relictam, nulla alia ratio, præter eam quæ nobis propoſita eſt, ſi forte uidelicet ſuccurri per nos poßit periculis communibus, me ualuiſſet retrahere. Quanquam ad hoc quidem tanti ponderis negotium, mea & autoritas tenuis, & ingenij facultas admodum exigua eſt. Sed ſit hoc illius fortaſſe error, qui hoc de me iudicium fecit: mihi quidem optima adeſt uoluntas, cætera ab alijs meliora quærenda ſunt. Nec tamen hoc mihi fuit propoſitum, ut de hiſce rebus ad te ſciberem. Illud meæ proprium argumentum eſt epiſtolæ, ut cùm ego ſine te, neq; urbem hanc, neq; eam quam uiuo uitam, aut uitam eſſe, aut urbem exiſtimem: quòd omnis mea ſuauitas, omne perfugium curarum moleſtiarumq; mearum, omnis deniq; animi mei lætitia in tuo mihi optatiſsimo complexu conſpectuq; prorſus repoſita eſt: te quidem orem atq; obſecrem, uti facias mihi tui præſentis copiam. Et ſi quid eius amoris adhuc reſidet in te, quem erga me ſæpe oſtendiſti, ne graueris capere breuiuſculum hoc iter, quod ego longiſsimum ſum emenſus, quantis meis incommodis & detrimentis non dico: illud tantum dico, in quo ſatis incommodi eſt, aduerſus certè omnem animi mei ſententiam: ſed & officio ſeruiendum, & religioni fuit. Illud tibi confirmo, me toto hoc itinere, incredibiliq; illa quam capiebam itineris moleſtia, te mihi unum propoſitum ſemper habuiſſe, in cuius beneuolentia & ſuauitate, omnem eſſem angorem & ſolicitudinem animi depoſiturus. Itaq; quoties reuocare me à triſtioribus curis ad aliquam animi hilaritatem & lætitiam inſtituebam, ad te ipſum protinus cogitatione reuertebar: meusq; erat unus in mente mihi & in ſermone Marius. Ille conſolator mœſtitiæ

meæ, ille animi confirmator: in hoc deniq; dulciſsimo & mihi cariſsimo nomine acquieſcebam. Poſtea *uerò quàm ueni ad* Vrbem, *neq; te hîc offendi: quid dicam* Mari? *pudet me proferre, quàm perculſus animo & deſtitutus fuerim: ut mihi ſordere & iacere omnia uiderentur, cùm tu deeſſes unus: qui tamen mihi es pro omnibus.* Et *ſi cæterorum quidem officia amicorum mihi non deſunt: ſed illa mihi ſic grata & iucunda futura ſunt, ſi ſale condita fuerint uenuſtatis tuæ.* Itaq; *in maximo deſiderio tui uidendi & complectendi ſum: neq; aliam ſpem ullam habeo reliquam huius non longi temporis, quo* Romæ *ſum manſurus, cum aliqua leuatione moleſtiæ traducendi, niſi tu dederis hoc uel amicitiæ noſtræ, uel humanitati tuæ, ut nos tibi uiſendos eſſe ſtatuas, conferaſq; te aliquantiſper in hanc urbem: quæ priuata conſpectu tuo, cæteris qui te diligunt, ornamento ſuo ſpoliata, mihi uni deſerta & penitus derelicta uiſa eſt.* Nam *ſi in itinere, inanis illa de te cogitatio tantum potuit, ut meos omneis labores faceret leuiores: quid faciet uiua uox, quid uultus, quid iſta ſignificatio amoris, ſi tu mei cauſa adductus huc te retuleris?* Credas *mihi uelim, non poſſum tantum exprimere, quantum mihi in animo eſt, uel ſtudij, uel beneuolentiæ, uel ardoris, ut te tuaq; & ſperata & expetita conſuetudine aliquandiu perfruar.* Quod *quidem minimè longum futurum ſit: ſtatutum enim mihi eſt, ſecundum* Martium *menſem urbanas res relinquere, & uel proficiſci* Mantuam, *ſi agetur conuentus is qui indictus eſt: uel in* Galliam *reuerti, ubi iucundum habeo & ſtudiorum meorum, & omnis mei otij ac tranquillitatis domicilium.* Quæ *res cùm ita ſeſe habeat, & hac occaſione amiſſa, deinde facultas nulla futura ſit, quæ*

ſuſten

ſuſtentet animos utriuſq; noſtrum ſpe iterum congrediendi inter nos & amplectendi: quo me dolore affectum iri putas, ſi hæc me expectatio, ac ſpes, quam nunc penè in manibus habeo, fruendi tui, fuerit fruſtrata? qui te unum omnium plurimum & dilexi ſemper, & diligo: tecumq; cùm ſum, quod creberrimè ſum expertus, nulla omnino moleſtia, neq; grauiore ſolicitudine ſoleo opprimi. Quamobrem Mari *optime atq; humaniſsime, erit non humanitatis ſolùm tuæ, ſed etiam eius uirtutis & integritatis, quam in colenda amicitia ſemper adhibuiſti, dare hoc noſtris precibus, ut te hic præſentem quàm primum habeamus: facilitateq; tua efficere, ut quamuis mea animi incitatio longiorem orationem deſideret, tua tamen natura propenſa ad morigerandum, breuiore contenta fuiſſe uideatur.* In *quo & tui ipſe ſimilis eris, & urbanis omnibus facies gratum: me quidem ipſum incredibili quadam lætitia, & ſummo beneficio affeceris.* Vale. v. Nonas *Nouembris,* M. D. XXXVI. Ex Vrbe.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. ANT. SVRIANO, PATRICIO VENETO, S. P. D.

CVm *ueniſſem ad* Vrbem, *à* Pontifice Maximo *(quod te non ignorare arbitror) accerſitus: atq; ibidem de tua erga me beneuola uoluntate complurium & grauium mihiq; amiciſsimorum hominum teſtimonijs cognouiſſem: faciendum mihi putaui, id quod meæ & naturæ & inſtituti eſt, ut ſcriberem ad te, ageremq; tibi pro tua præſtanti humanitate gratias. Verè enim tibi confirmo, cùm multa eueniant in uita, quæ hominibus grata accidere ſolent: nihil*

nihil tamen mihi contingere potuiſſe optatius, quàm à te tali uiro, omnibus & uirtutis ornamentis, & fortunæ ac nobilitatis prædito, mei abſentis famam innocentiamq; defenſam eſſe, cum eſſem iniuſtis criminibus appetitus. Quid enim à me alienius, quàm uelle deflectere ab eis maiorum noſtrorum ſententijs, in quibus conſtanter & firmè retinendis ſalus et beata noſtra uita conſiſtit? Sed ſiue ille fuit quorũdam error, ſiue religionis, ut uidebatur, defendendæ ſtudium: (non enim adducor, ut maleuolentiam fuiſſe credam) tu mihi ea officia præſtitiſti, quæ uel frater fratri, uel filio præſtare indulgens pater ſolet. Nam & teſtimonijs tuis meam integritatem commendauiſti, & illas falſas quorundam de me ſuſpiciones ægerrimè ferre præ te tuliſti. Quæ ſi aliquo meo erga te merito tributa mihi abs te eſſent, permagni tamen eſſent æſtimanda. Cùm uerò tu nullis meis prouocatus officijs, ita tamen parteis meas tutandas ſuſceperis, ut ſi frater tuus fuiſſem: quo me ſtudio gratiæ, quoúe obligationis uinculo tibi eſſe obſtrictum putas? Equidem gaudeo te eum uirum eſſe, cui optimo iure omnis honos debeatur, etiam ſi nulla fortè deberetur gratia. Quid enim ingenio et doctrina tua, quid prudẽtiæ & uirtutis laude illuſtrius? Cùm uerò ad hæc tot tamq; eximia in te ornamenta, illud etiam accedat, ut maximo tuo beneficio tibi deuinctus ſim: crede mihi Antoni Suriane optime atque ornatiſſime, inter eos qui te amant & colunt, quorum, cùm tu talis, tamq; benefica & liberali natura præditus ſis, magnam profectò neceſſe eſt eſſe copiam: me ita primas appetiturum eſſe partes, ut nihil ſis unquam in me ipſo quod in conſtanti & fideli amicitia requiratur deſideraturus. Itaque & quantum uirtuti debetur honoris, id tibi à me nunquam deerit. Et quantum beneficio gratiæ totum

tiæ totum tibi à me ita paratum eſt, ut omnia mea officia & ſtudia in te potiſsimum ſemper ſim collaturus. Quod ſi aliqua mihi oblata fuerit occaſio, qua me tibi gratum & memorem probare poſsim, agam id ipſe per me: ſin a te fuero admonitus, efficiam ut intelligas, neminem te habere, cui aut fidentius imperare quæ uelis, aut de quo plura tibi & maiora polliceri queas. Quæ quidem non ab opibus fortunæ, quæ tenues mihi ſunt, ſed ab amore & fide conſtantis amicitiæ poſsint proficiſci. Interea iucundam nominis tui memoriam ſumma cum fide beneuolentiaq; conſeruabo. Vale. III. *Non. Nouēb.* M. D. XXXVI. *Romæ.*

IAC. SADOLETVS EPISC.
CARPENT. ANTONIO PVL-
LEONI SICVLO
S. P. D.

IVcundiſsimas accepi literas tuas XVIII. *Calē. Octobr. datas: quibus perſpexi curam et ſolicitudinem animi tui, quam de ſalute mea ſuſcepiſſes, cùm audiuiſſes (ut ſcribis) totum ferme id bellum, quod in Gallia prouincia geſtum eſt, ad nos eſſe trāslatum. Quod autem adiungis in eiſdem literis, gaudere te, quòd à ſummo Pontifice accerſitus, honeſtiſsima ratione ex illis periculis eſſem emerſurus: equidem recognoſco amorem tuum priſtinum erga me, teq; in ea ſententia eſſe planè mihi perſuadeo. Sed profectò mi Pulleo alio ego modo metior paſtoris & Epiſcopi officia, ac tu fortaſſe putas eſſe metienda. Non enim illi terrores aut pericula terrere me debuerunt, ut diſcedere illinc cuperem: ſed magis gregis mei timor ac perturbatio, in eius me cuſtodia retinere, ut in uigilando & gubernando tali eius tempore eſſem attentior. Quod & feci: omnemq; rationem*

tionem & periculi, & ſalutis meæ cum uicibus meis communicaui: nec ab illis cepi ſeparatim ullum conſilium, quod mihi uni præſidio eſſe poſſet. Itaque cùm in medio ipſo tumultu belli ac periculo literæ Pontificis ad me eſſent allatæ, quæ me huc accirent: eo animo fui, ut niſi prius Ciues meos extra omne diſcrimen poſitos uiderem, non fuerim uenturus. Sed Dei immortalis benignitate ac clementia haud ita multò pòſt pacatis rebus, paceq; illis regionibus reddita, non duxi tergiuerſandum, quin me conferrem ad hanc urbem. Inuitus quidem & gemens, quòd nil mihi magis cõtra animi ſententiam potuit accidere, quàm cogi relinquere ſtudia & literúlas meas in pace, in quibus antea bello fuiſſem interpellatus. Verùm tamen ea cauſa afferebatur accerſendi mei, atq; is mihi proponebatur optimorum conſiliorum fructus, ut me impium aduerſus Deum iudicaturus fuerim, ſi non paruiſſem eius mandatis, qui me ad præclariſsimas actiones uocandum cenſuiſſet. Itaque hoc animo è meis locis ſedibusq; egreſſus, Romæ nunc ſum: expectoq; quàm mox aliquid agatur, non modò dignum Optimi Pont. uirtute ac prudentia, ſed etiam leuãdis horum temporũ calamitatibus neceſſarium. Eo enim ſtatu (quod te nõ latet) Chriſtiana eſt Reſp. ut niſi aliquid noui remedij adhibeatur, omnia omnino ruitura ſint. Sed hoc Deus uiderit. cuius ego numini & uoluntati totum me dedo permittoq́;. De me autem ipſo, meoq; animo erga te, ſic exiſtimare debes Pulleo, (quod tamẽ te facere tuæ indicãt literæ) nihil te mihi eſſe in amore amicitiaq; coniunctius. Nam et iudiciũ quod ſemper de te feci, cùm de tua integritate, uirtute, prudentia, honorificentiſsimè iudicaui, permanet idem apud me: & in ſuſcepta erga te beneuolentia conſtantiſsimè maneo: partim ſponte, & conſuetudine naturæ

meæ: partim uerò maximam tuo in me perpetuo atque inſigni amore prouocatus. Cognoui enim te in omni tempore mihi eſſe amiciſſimum. Itaque quàm me putas cupere, ut tu nobiſcum unà hîc adeſſes? atque his intereſſes negotijs (ſi modum ullum tractabitur negotium) cùm intelligam tuam præſtantem prudentiam magno Reip. *poſſe eſſe adiumento? Quòd ſi mea pondus haberet autoritas, contenderem & eniterer, ut tu uocarere, tuaq́; nobiſcum conſilia conferres.* Nunc *optare id licet, ſperare haud ita licet. Quanquam te honore & adminiſtratione honeſtiſſimi muneris à ſummo* Pontifice *ornatum eſſe tua cauſa uehementer gaudeo, tibiq́; eam rem laudi atque emolumento eſſe opto.* Sancius *tuus ægrotabat cùm ego ad* Vrbem *ueni, neque adhuc morbo ſatis leuatus eſt: itaq; cum nec uidere potui, nec alloqui.* Quod *ſanè mihi fuit incommodum: hominis enim & probi, & experientis, opera atque opportunitate carendum fuit: quem ego mediusfidius & tua & ipſius cauſa non mediocriter diligo.* Paulus *nobiſcum eſt unà, magnopereq́; me in rebus omnibus adiuuat, particepsq́; eſt curarum conſiliorumq́; meorũ.* Is *tibi præſtat beneuolentiam quam debet, nec mentionem tui ferè intermitti ſinit.* Nos *ambo te ſingulariter amamus, ſaluumq́; et florẽtem eſſe cupimus: petimusq́; à te more tamen magis, quàm quòd neceſſe ſit., ut ſolitam tuam erga nos beneuolentiam tueare, atque conſerues.* Vale. Idib. Nouẽb. 1536. Ex Vrbe.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. BENEDICTO ACCOLTO *Cardinali* S. P. D.

N*On potuit amantius neq; liberalius ſcribi, quàm ſcriptum eſt à te in eis literis, quas* IIII. *Non. Nouembris,*

bris,ad me dediſti. Planè *enim referta illæ fuerunt humanitatis,ſuauitatis, beneuolentiæ: & (quod in eiuſmodi re mihi propè admirabile uiſum eſt) ſingularis etiam prudentiæ.* Video *enim te,cùm fortiter & inuicte feras caſus humanos, in commemoratione tamen noſtræ neceßitudinis, & in amicitiæ memoria, remolleſcere animo,quod eſt bonitatis:moleſteq; ferre,quòd me & uidere,et alloqui prætereuntem non potuiſſes.* Quo *mihi quoque ipſi nihil accidere potuit durius.*Cùm *enim redirem ad eam urbem ſubinuitus,unde,bonis etiam rebus meis, certo conſilio diſceſſeram: una illa conſolatione ſuſtentabar, quòd reuiſurus eram amicos ueteres, & in eorum congreſſu ac colloquio mœrorem omnem depoſiturus, quicunq; mihi iucundißimum otium relinquenti,& in eoſdem, quos prius,fluctus è tutißimo ac tranquillißimo portu me referenti,ad animum obrepſiſſet.* Quod *etſi mihi aliqua ex parte contigit, (certè enim multorum ſum & uultu & animo amicißimo exceptus)te tamen unum abeſſe,caput amicorum omnium, moleſtißimè ferebam.* Itaq; *te tanto interuallo uidere amplectiq; incredibiliter cupio: quod appetente uere faciundum mihi eſt.* Conſtitui *enim in* Vrbe *hyemem hanc manere.* Qua *confecta, aut ad* Conuentum *publicum profecturus* Mantuam *ſum, ſi modò ullus is agetur:aut in* Galliam,*meam ad propriam ſtationem reuerſurus.* Iſtac *utique iter facturus, ut optatißimo conſpectu & ſermone tuo ad arbitrium meum præfruar.* Quanquam *non diffido, ſummum hunc* Pontificem, *ut eſt ſingulari bonitate & clementia, honoris tui, ac dignitatis rationem quandoque habiturum.* Quod *autem ſcribis ad me, iucundum tibi eſſe, me in priſtina erga te obſeruantia uoluntateq; permanere.* Ego *mi* Amplißime Accolte, *ſi is eſſe uolo,*

qui debeo, colam te atque amem ſummopere neceſſe eſt. Cuius enim habeo plura erga me amoris et liberalitatis indicia ac monumenta? Quid uirtus tua? Quid humanitas? Quid illa & crebro & uehementer repetita amoris tui erga me ſignificatio? Quid doctrina? Quid literæ? per quas ſuauiſſimo uinculo communium ſtudiorum coniuncti inter nos ſumus. parum'ne iſta ualent ad animum meum tibi obligandam, totumq; in ditionem & poteſtatem tuam tradendum? De tua autem in me beneuolẽtia hoc uelim tibi perſuadeas, neque me exiſtimare honorificentius quicquam me aſſequi poſſe, quàm abs te ſic diligi: nec aliquid animo meo accidere poſſe iucundius. Ludouicus medicus tuus, homo (ut mihi uiſus eſt) & peritus, & prudens, idemq; ſtudioſiſſimus tui, offendit me in uia, cùm lectica ueherer, quòd nondum etiam eram ex recente morbo confirmatus. Cum eo ſermonem habui de te, quem illum ad te pertuliſſe arbitror. Iter item mecum ad Vrbem faciebat Molſa, ſummo ingenio & ſumma eloquentia uir, atque is quoque amantiſſimus rerum omnium tuarum. Sed eſt quod mihi ignoſci à Ludouico peruelim. Egi enim cum eo parum ſanè humaniter: qui cùm ſermones inter nos cõſereremus, ſiſti lecticam non iuſſerim. Cuius me mei errati acriter poſtea pœnituit. Conſideranti enim pòſt mihi, nihil uiſum eſt agi potuiſſe magis ruſticè. Sed ſiue torpor quidam mentis atque ingenij ex morbo (ut arbitror) contractus: ſiue ipſa commemoratio de te, plena lætitiæ partim, partim etiam doloris, ita conſilium mihi excuſſit, ut quid tum decerет, nequierim perſpicere. Huius meæ culpæ, cuius recordatio etiam nunc mihi moleſta eſt, & abs te, & ab illo ueniam peto dari, mihiq; ignoſci peto. Reliqua mea officia in te, atque in omneis tuos fideliſſimè ſemper

amantiſſ

amantiſſimeq; conſtabunt. V*ale.* XII. *Calend. Decemb.* M. D. XXXVI. *Ex Vrbe.*

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. COSMO GERIO FANI EPISC. S. P. D.

LVdouicus Beccadellus *familiaris tuus conuenit me, multamq; tuis uerbis ſalutem mihi nunciauit: adiunxitq; in ſermone, te moleſte ferre, quòd cùm ego per iſta loca ad* Vrbem [illegible] *proficiſcens iter facerem, tu iſtic non affuiſſes: cupereq; te in meo reditu, ſi eadem uia iter facerem, uidere me, & alloqui, hoſpitioq; excipere, quem iam ante in amorem et in beneuolentiam tuam recepiſſes. Quæ cuncta mi optime Geri mihi abs te iucunda & grata acciderê.* Nam *cùm de te iampridem in eam opinionem uenerim, ut de uirtute & humanitate tua mirificè ſentiam, multorum honorum teſtimonijs in hunc ſenſum adductus: tum uerò hæc ſignificatio tuæ erga me uoluntatis & meum priſtinum de te iudicium confirmat: & facit, ut te etiam mihi magis præcipua quadam beneuolentia diligendum putem: quem antea communi illo ſtudio, quod uirtuti debetur, tantummodo diligebam. Siquidem nihil eſt, quod me uehementius impellat ad amandum, quàm cùm intelligo me amari. Quod quoniam mihi abs te contigit, ſic uelim tibi perſuadeas, neque in fide amicitiæ, neq; in beneuolentiæ ſtudio, quicquam à uiro bono deſiderari conuenire, quod tibi à me non promptum & paratum futurum ſit. Meq; & tuam iſtam uoluntatem, quam erga me eximiam oſtendis, maximi facere: & tuis tantum tribuere uirtutibus, ut exiſtimem, hanc modò inter nos initam amicitiam, mihi non ſolùm uoluptati, ſed honori etiam permagno fore.*

Quare ita ſentias & conſtituas uolo, me tibi prorſus eſſe amiciſsimum. De hoſpitio quòd mentionem facis: crede mihi, ſi te præſentem iſtic offendiſſem, perlibenter certè ad te diuertiſſem. Quid enim mihi tuo aſpectu & familiaritate occurriſſet dulcius? Neque recuſo, ſi in reuerſione mea in Galliam per eadem iſta loca tranſiero, per quæ, ut nunc eſt, trāſiturum me arbitror: quin ad te rectà me conferam, tecúmq; & apud te diem & noctem ſim. Sed & pueri familiaresq́; tui, te abſente eam mihi ſedulitatem diligētiamq́; præbuerunt, ut facilè appareret ex diſ[...]ina domeſtica, qui in, & quàm liberalis hoſpitum receptor eſſes. Nullum enim certè officium prætermiſerunt, quod tam breui tempore, & peregrino, & hoſpiti potuerit præſtari. In quo declararunt, cùm me tam ſtudioſè inuitarent & colerent, quantopere illud tibi gratum iudicarent fore. Quæ cùm omnia redeant eodem, ut ſint amoris erga me tui indicia atque ſigna: ne uiuam, mi Geri, ſi conceſſurus tibi ſum, ut tu plus me diligas, quàm ego te diligo. Itaque & pro collegio & pro amicitia, paria tibi à me ſtudia polliceor ac defero, atque illa ſunt, quæ tu in me contuliſti: & ſi fieri poterit, etiam ampliora. Sed de his ſatis. Ego genus tuum uitæ, conſiliumq́; in Eccleſia tua commorandi, uſque adeò probo, ut non deſinam id & laudare ſummè, & admirari. Deumq́; immortalem quæſo, ut dignum tua iſta uirtute animiq́; conſtantia fructum atque euentum conſilio tuo largiatur Vale.

Tertio Calend. Decembris, M. D. XXXVI. Ex Vrbe.

IAC. SADOLETI S.R.E. CARDINALIS, EPISTOLARVM LIB. X.

IAC. SADOLETVS S.R.E. CARDINALIS HERCVLI II. DVCI *Ferrariæ*, S. P. D.

QVONIAM *habeo te inter eos, quos mihi eximiè ſemper colendos, obſeruandoſq; propoſui: ideò putaui mihi faciendum eſſe, ut ad te mea manu ſcriberem, nuntiaremq; id quod mihi contigit. Heri enim nihil cogitans, ac ne cupiens quidē, ſed præter omnem opinionem meam creatus ſum Cardinalis. Cuius honoris magnum onus & ſplendidum, meis tamen humeris perquàm graue eſt: non enim uidetur meæ fortunæ tenuitas id poſſe perferre. Sed tamen feram ut potero: & ſi copijs opibuſq; deficiar, in eo elaborabo, ut fide, integritate, amoreq; in* Rempub. *muneri meo ſatisfaciam. Tibi uerò præſtantiſsime* Dux, *cuius nomini clariſsimæq; familiæ iampridem ualde deditus ſum, ita mea ſtudia officiaq; polliceor ac defero, ut tibi cupiam perſuaſum eſſe, ea tibi imprimis præſto ſemper fore: meq; eorum nemini qui te amant & colunt, quorum pro amplitudine & nobilitate tua, magna copia eſt, unquam conceſſurum: ſemperq; ea libentiſsimè facturum, quæ honori tibi & ornamento eſſe poſsint. Sed hæc, cùm uſus uenerit, re magis præſtabo, quàm uerbis. Tu ut me diligas, habeaſq; in numero tuorum, uehementer à te peto. Vale.* Ex Vrbe, x. *Cal.* Ianuarij, M. D. XXXVI.

IAC. SADOLETVS S.R.E. CARD. PETRO BEMBO, S. P. D.

NEque hilariter poſſum, neq; triſtibus etiam uerbis ad te ſcribere: quod in altero mihi animus meus repugnat, in altero hominum opinio atq; iudicium. Qualecunq; tamen id ſit quod mihi accidit, ſcire te uolo, me his proximis comitijs à Paulo Tertio *Pontifice Maximo in ampliſſimum ordinem* s. r. e. *Cardinalium eſſe cooptatū. Quod ſit'ne lætandum, nec'ne ſit, equidem ignoro. Scio enim me aliàs huiuſmodi occaſiones uitaſſe: & nunc quidem certè quod factum eſt, neq; ex uoluntate mea, & præter omnem expectationem factum eſt. Ac ſingularis quidem* Pontificis *Maximi uoluntas declarata eſt aduerſum me, qui iudicauit eo honore me dignum, quò forſitan non ſum dignus: uel potius planè non ſum. quis enim eſt tam arrogans, qui audeat ipſe de ſe facere iudicium dignitatis? Sed quod ego ſine ambiguitate & ſine ullo errore iudico, onera quæ honorem eum conſequuntur, mihi ita grauia ſunt, ut non uideam quo pacto poſſim ea ſuſtinere ac ferre.* Te *quidem rogo mi optatiſſime* Bembe, *ut me amare non deſinas. Minor apud te ſum factus, quàm fuerim anteà.* Hoc *enim & ego ſuſpicor, & re ipſa ita eſt. Sed noli hoc quæſo, meæ culpæ aſcribere: potius fortunam accuſa, quæ me compulit in eiuſmodi uada & cautes, ut aut fama omnis prudentiæ abijcienda mihi fuerit, aut libertas confringenda.* Ego *uerò pudore et timiditate ingenua quadam malui conſtringi, quàm ſtultus iudicari. Si lapſus iudicio ſum, ignorantiæ id meæ tribuendum eſt. Si uerò mea ratio habet aliquam rationem, eam tu ſi defendendam ſuſceperis, potero ſperare, me omnibus purgatum & probatum fore.* Te *quidem egò in dies magis magiſq; diligo, plurimiq; facio. Lazarum meum meis uerbis*

uerbis ſaluere iube: itemq́; cæteros: quos ferè habemus ami cos communeis. Me quo minus plura ſcribam, meæ moleſtæ grauesq́; ſolicitudines, & cura rerum neceſſariarum auocat. Vale. Romæ, Calend. Ianuarij, M. D. XXXVII.

IAC. SADOLETVS S.R.E. CARD.
RODVLPHO PIO CARPENSI
S.R.E. *Cardinali,* S. P. D.

CVm me tecum unà, Paulus Pontifex Maximus in ampliſsimum S. R. E. *Cardinalium ordinem cooptauerit: non tam res ipſa mihi iucunda accidit, propter prioris uitæ meæ (ut ego arbitror) beatioris deſiderium, quàm ſummi benignißimiq́; Pontificis tale de me iudicium, & iucundum, & gratum extitit. In quo auxit permultum animi mei lætitiam, quòd te ſocium, uel potius ducem habiturus ſum in omnibus præclaris actionibus, quæ per nos ad Dei omnipotentis gloriam, & Chriſtianæ Reipublicæ ſalutem, & ſuſcipiendæ fuerint, & tractandæ: ut etiam ſi uirtute tibi impar, uoluntate tamen proximus ſim futurus. Sed de his aliàs. Nunc tibi ex animo gratulabor, teq́; uidere quàm primum opto: ut mutua noſtra beneuolentia, quæ ſemper animo potius retenta, quàm officijs inter nos uſurpata eſt, propter diſiunctionem uidelicet noſtram & uitæ, & locorum, nunc aßiduitate conſuetudinis, & communicatione conſiliorum, uberiorem multo amoris fructum noſtrum utiq; afferat. Tu uale, & ignoſce breuitati meæ: plura enim ſcribere meæ occupationes me non ſinunt. Iterum uale. Romæ,* V. *Calendis Ianuarij,* M. D. XXXVI.

IAC. SADOLETVS S.R.E. CARD.
MARIO ALIGERO RHEATIS,
& Laurentio Granæ Signiæ
Epiſcopis S. P. D.

CVm me nihil tale cogitantem, ac præter omnem expectationem meam, Optimus Maximus Pontifex in ſacrum collegium S. R. E. *Cardinalium cooptaſſet, non existimaui tantum mihi curarum & ſolicitudinis ab ipſo honore, qui certè maximis occupationibus eſt impeditus, afferri oportere, ut officij obliuiſcerer, quo mihi uideor ambobus uobis eſſe obſtrictus.* Tanta *eſt humanitas earum literarum quas mihi reſcripſiſtis: adeoq; ueſtram propenſam & beneuolam erga me uoluntatem uiſus ſum agnoſcere. Quod profectò gratiſsimum mihi accidit. Talibus enim uiris, quales eſtis uos, probatum me eſſe, præcipuum præmium mihi uidetur eſſe uirtutis. Quæ quidem uirtus ſi tanta in me exiſteret, quanta à uobis magis prædicatur, quàm à me ipſo agnoſcitur, gauderem maiorem in modum iudicio doctiſsimorum & amiciſsimorum. Nunc etſi opinionibus de me ueſtris imparem eſſe me ſentio, amore tamen erga me ueſtro nihilominus lætor: facileq; patior, uideri uobis maiora quæ beneuolentia uobis depingit, quàm quæ ueritas ipſa fert. Sed de his ſatis. Ego hoc honore factus ſum uobis non amicus melior, ſed aliquanto ornatior. Qui quidem honor magis mihi erit & optatus & gratus, ſi ex eo facultas mihi affuerit, bene de uobis, & de ueſtri ſimilibus promerendi. Non enim alium ex illo fructum aut ſpecto, aut percipere cupio. Vos ſi priſtinam ueſtram beneuolentiam erga me conſeruabitis, & humanitati conſtabitis ueſtræ, & facietis mihi gratiſsimum.* Valete. *Scriptæ erant hæ literæ, cùm tuas eodem*

die

die Mari doctiſſime accepi literas, & ſimul alteras ad Paulum Granæ noſtri, utraſq; honori noſtro gratulanteis: quas nimirum libentiſſime legi. Gratulatio ueſtra optimi animi index mihi pergrata eſt. Vtinam ego talem me præſtare poſſim, qualem uos deſcribitis. Conabor quidem certè: & ſi aliud nihil, egregiam utiq; uoluntatem ad Chriſtianam Rempublicam afferam: cuius ſalus atq; amplitudo ſemper erit mihi mea uita charior. Vobis autem duobus hoc nunc habeo quod pollicear ac ſpondeam, uos neq; conſtantiam in beneuolentia erga uos mea, neq; in amicitia fidem eſſe deſideraturos. Sicuti quidem & uirtus ueſtra, & meæ uitæ perpetua conſuetudo à me poſtulat. Iterum ac ſæpius ualete. Romæ.

IAC. SADOLETVS S.R.E. CARDINALIS, MARIO MAFFAEO Cauallicenſi Epiſcopo, S. P. D.

ETſi nihil adhuc abs te ad meas priores literas erat reſponſum, quibus ita flagitabam aduentum tuum, ut nihil fieri poſſet ardentius: tamen cùm poſtea fato neſcio quo, aut ne fato quidem, ſed optimi ac præſtantiſſimi Pontificis nimis beneuola erga me uoluntate, ignarus, & incogitans, in ſacrum ordinem S. R. E. Cardinalium cooptatus eſſem, non duxi prætermittendum, quin ad te literas hac ipſa de re darem: quanquam eram, quod te intelligere puto, maximis curis occupationibusq; diſtentus. Sed tamen amor meus erga te, & officij ratio, eius quod noſtræ amicitiæ debitum eſt, nullo impedimento teneri potuit, quin communicarem tecum hoc quicquid eſſet, ſiue gratulandum id ſit, ſiue non gratulandum, ut ambo id unà

comm

communiterq́; faceremus. Non enim quicquam à te ſeiunctum mihi eſſe poteſt: nec tu aliena tibi ea,quæ mihi accidunt, debes exiſtimare. Sed cùm iam diu mutuus inter nos amor animos noſtros in unum quodam modo conflauerit,debet uterq; noſtrum in altero ſemetipſum æſtimare & pendere. Ergo *ſi ornatior ego hoc honore factus ſum, quam anteà, horum mihi ornamentorum pars æqua tecum eſt: ſi minus ornatus,minorisq́; faciendus,(nam certè liber minus, & minus beatus redditus ſum) tu leuare debes onus noſtrum, æqua oneris parte mecum ſubeunda. Sed quoniam res impræſentia ad iudicandum difficilis eſt, egetq; diſceptatione maiore & tempore, illud utiq; ſcire interim te uolo,ſi te præſentem hìc habuero,maximas partes lætitiæ & hilaritatis mihi fore reſtitutas.Nam & erit, in cuius amore conſilijsq́; requieſcam: & nulla tam graui cura ſolicitudineq́; opprimar,quam aſpectus tuus,& familiaris ſermo noſter non continuò tollat,atq; auferat.* Tu *ut ualetudini tuæ ſeruias,mi ſuauiſſime* Mari,*et te huc aliquando conferre mea cauſa animum inducas, uehementer à te peto.*Vale.v.Non.*Ianuarij,* M. D. XXXVII.

IAC. SADOLETVS S.R.E. CARD. ANDREAE GRITTO DVCI VE*netorum*, S. P. D.

C*Vm accepiſſem* Amplitudinis *tuæ literas,&* Laurentij Bragadeni, *hominis uirtute & ſapientia ornati, legati ueſtri uerba audiſſem, qui ſuo ſermone egregiè ſubſecutus eſt grauitatem earundem literarum: equidem non mediocriter ſum lætatus, tale fieri iudicium de me abs te, & ab iſto ampliſſ.ſenatu, in quo ego ueſtigia antiquæ dignitatis atq; autoritatis reſidere intelligo, ut me quoque*

non

non inutilem miniſtrum ad ſubueniendũ Chriſtianæ Reip. eſſe exiſtimetis. Verùm iſta lætitia affert profectò ſecum maiorem etiam ſolicitudinem. Magis enim uideo mihi laborandum eſſe, ut iudicio ueſtro reſpondeam, quàm lætandum, quòd ſic de me uos iudicetis. Quòd ſi recta adminiſtratio huius honoris ac muneris, quod mihi nullo meo merito, ſed quadam bonitate præpotentis Dei ſuſcitantis de terra inopem, & de fimo pauperem erigentis, delatum eſt, à me ipſo mihi ſperanda atq; expectanda eſſet, diffiderem profectò, à uobiſq; peterem, ut ne talem de me opinionem haberetis. Quid enim ego ſum, ſi per memet pſum æſtimer, niſi plebis abiectio? Sed quoniam ad clementiſſimum Deum toto animo conuerſus, illius unius & benignitati confido, & opem expeto: cupioq; illi, quanquam peccatis oppreſſus, ſtudio tamen bonæ uoluntatis inſeruire: ſpe teneor, poſſe me diuino auxilio fretum, aliquando & Reip. afflictæ, & bonorũ de me expectationibus aliqua ex parte ſatisfacere. Præſertim cùm hæc noua atq; inaudita multis iam penè ſeculis ſummi Pontificis Pauli tertij bonitas ac ſapientia, & collegarum meorum præſtantiſſimorum hominum, uirtus ac religio, animum meum excitet atq; erudiat: quorum ego ueſtigijs conſectandis, uirtutibusq; imitandis, errare minimè potero. Quare in hoc mihi nouum uitæ genus hoc animo ſum ingreſſus. Primùm, ut Deo omnipotenti, eiusq; ſanctæ fidei, omni ſtudio, opera, labore, ſanguineq; deſeruiam. Deinde, ut ſanctam ſedem Apoſtolicam, præſidemq; illius Paulum ita meritum de me, ut omnes ſciunt, quantum in me erit, in omni ſua autoritate ac dignitate tuear, atq; conſeruem. Tertio loco, ut ea agam & mediter, quæ probis, & doctis, & amantibus mei, poſſint & honeſtati eſſe, & commodo. Quo in genere gra-

tias

tias amplitudini tuæ agens, quòd ad me tam humanè & tam amanter ſcripſeris, & tibi & iſti Ampliſsimo Senatui ita mea ſtudia polliceor ac defero, ut quoad per me rectè fieri poterit, paucos mihi pares in amore & cupiditate ueſtrarum rerum ſecundarum ſitis habituri. Vale. XV. Calend. *Februarij*, M. D. XXXVII.

IAC. SADOLETVS S.R.E. CARD. CLAVDIO RANGONO COMITI, S. P. D.

QVas ad me & ad *Paulum meum miſiſti literas, gratæ mihi maiorem in modum fuerunt.* Recognoui *enim in tuis priſtinam illam tuam erga nos beneuolentiam, quam ego amare tantopere ſum ſolitus.* Præſertim *adiunctis maximis uirtutibus & animi & ingenij, quas ego in te ab ineunte tua adoleſcentia proſpexi, eaſdemq; ad frugem bonam poſteà perductas cognoui.* Quòd *honore noſtro lætatus ſis, tam facilè tibi credo, quàm mihi ipſi.* Quòd *uerò honos ipſe magni æſtimandus ſit, diſputas tu quidem & ornatè & ſubtiliter. Sed, crede mihi, alia erant potiora, quæ quidem ego magno animo eram perſecutus.* Nunc *uereor ne me ipſo factus inferior ſim. Sed ſi erit locus* Deo *inſeruiendi, nauandæq;* Reip. *fortiter atq; conſtanter, maximo me honore affectum arbitrabor.* Quod *quidem aut hoc optimo prudentiſsimoq; Pontifice gubernacula tenente ſperandum eſt fore, aut nullo alio.* Quotus *enim quiſq; in hunc altiſsimum honoris & dignitatis gradum iam dudum ſublatus eſt, cui* Reſp. *fuerit cordi? Sed hæc* Deus *uiderit, cuius poteſtate & arbitrio reguntur omnia.* Te *ego amo, ut debeo, meq; à te amari uehementer opto.* Imprimiſq; *id cupio, ut de meo optimo animo & uoluntate erga*

te

te perſuaſiſſimum tibi habeas. Vale. Romæ, III. Idus *Ia-nuarij*, M. D. XXXVII.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CARDI. FRANCISCO BELLENCINO MVTINEN. S. P. D.

AVdieram ſæpe ex Paulo meo, qualis tu uir, & quàm mirificè deditus liberalioribus ſtudijs eſſes, ad quæ ab iure Ciuili, in quo eras multis iam annis omni cum laude uerſatus, etiam curam omnem animumq; tranſtuliſſes. Quod quidem erat apud me animi ingenui & præſtantis indicium. Sed crede mihi, tuæ literæ non modo confirmarunt opinionem de te meam, uerùm etiam auxerunt. Ita enim perfectæ atq; elaboratæ in omnem partem ſunt, ut ſtatuere ſatis non poſſim, utrum elegantius ſcriptas putem, an amantius: ita omnia in illis & ingenij luminibus, & amoris ſunt lita. Ex *quo gratulari mihi in mentem uenit communi patriæ, quæ tot ingenia ex ſeſe, & talia effert in hoc tempore, ut artium eam optimarum tanquam officinam quandam eſſe uideamus. Quare quòd mihi eloquentiæ laudem tribuis, feci equidem quod in me fuit, ut digitum intenderem in eam uiam, per quam ad ſummum humanæ dignitatis gradum perueniri poſſe ſum arbitratus, primusq; hanc ipſe, aut certè cum paucis inirem. Sed nunc tam multi tanto cum ſtudio in eam ſe inijciunt, ut mirabilis concurſus ſit.* In *quo ego æquiſſimus ſpectator aliorum laudis, multos partim antecedentes iam me, partim etiam conſequentes, mira cum uoluptate conſpicio, faueoq; impenſius bonis ingenijs. Quo in numero cùm te uel imprimis conſtituam, debes exiſtimare, gratum mihi accidiſſe iſtud ſtudium quod præteſers, & colendi (ut tu ais) & dili-*

gendi mei. Nam quòd honorem mihi hunc nouum gratularis, agnoſco beneuolentiam tuam: ſed magis iure mediuſfidius illam priſtinam meam uitam mihi eſſes gratulatus: qua ego beatiorem aliam nunquam iudicaui reperiri poſſe. Vt nunc res ſe habet, quando in hunc locum euectus ſum, dabitur opera à me Deo bene iuuante, ut noſter honos neque inutilis Reip. nec bonis & doctis uiris infructuoſus ſit. Quibus quidem ſi non re & fortuna, at opera certe & uoluntate non deero. Nullumq; maius præmium me aſſecutum eſſe putabo, quàm ſi facultatem ero nactus, bene de illis quacunq; ratione promerendi. Tu ut ualeas, noſq; diligere pergas magnopere à te peto. Vale. XII. Calend. Aprilis, M. D. XXXVII. Romæ.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. PETRO BEMBO S. P. D.

Redditæ à te breui tempore epiſtolæ mihi ſunt duæ: quarum in una honori noſtro amiciſsimè gratularis: altera habet defenſionem facti noſtri, ita accuratam et grauem, ut ſummus in ea amor tuus cum ſingulari prudentia certare uideatur. Sic enim occurris omnibus dubitationibus noſtris, ſic omnia quæ contra dici poſſunt, rationibus tuis diluis atq; refutas: ut animus noſter ambiguus antea & uacillans, metuensq; ne quid admiſiſſet in ſeſe, quod à reliqua uita mea uideretur diſcrepare, tua nunc autoritate firmior, & in ſuſcepta ratione conſtantior multo factus ſit. Quanquam illa grauiſsima omnium ad conſolandum eſt ratio: ſi mihi in hoc loco conſtituto, tribuerit fortuna facultatem bene de bonis & doctis promerendi: hoc ſi contigerit, cætera moderatè feremus. Nam quod ad ipſum me attinet,

attinet, noli exiſtimare, mi Bembe, *non me aliquantum animo commoueri, cùm conſiderem qui fuerim, quàm beatè, & quàm meum ad arbitrium olim uixerim.* Nunc *autem ex illis amplißimis atq; amœnißimis libertatis ſpatijs, in breuem gyrum ſeruitutis ſim redactus: præſertim cum hic etiam honos non maiorem modò uirtutem & ſapientiam, quàm mea eſt: ſed longè opulentiorem fortunam requirat & poſtulet. Sed quoniam tuis præceptis conſtantia animi ſuſcipienda eſt, & mollicies abijcienda, ſimus ſanè in omni huiuſmodi perturbatione fortes. Noſtram perpetuam beneuolentiam inter nos, amoremq; incredibilem ac ſingularem quo coniuncti ſumus, equidem à mea parte tueor, tueborq; diligentißimè, citiusq; à uita deſerar, quàm ut is ullum unquam detrimentum apud me uel minimum patiatur. Tu ut eodem animo erga me ſis, quo ſemper fuiſti, non equidem te rogo: (non enim uereor ut ſecus facturus ſis) ſed tamen, neſcio quo pacto, ut optem mihi in mentem uenit. Vale mi charißime atq; humanißime* Bembe. XV. *Calend. Februarij,* M. D. XXXVII. Ex *Vrbe*,

IAC. SADOLETVS S. R. E. CARDINALIS ANDREAE ALCIATO S. P. D.

PLenas amoris atq; officij tuas accepi literas: quæ & quòd profectæ à te, & quòd amicè atq; eleganter erant ſcriptæ, plurimum mihi uoluptatis attulerunt. Gaudebam enim A*lciate tibi tali uiro honorem noſtrum probari: quo cum iuncta quidem eſt repentina propemodum totius uitæ commutatio, & ea mihi moleſta, niſi interdum ſolicitudinem animi mei doctißimorum hominum atq; amicißimorum, cuiuſmodi es tu, gratulatio & lætitia leuaret.*

Etenim ſcis ipſe profectò, quam uitam antea uiuere eram ſolitus, quàm beatam, quàm liberam, quàm omnibus ijs fruentem rebus, quæ iucundæ hominibus in uita accidere ſolent. Quibus omnibus nunc carere eſt neceſſe, longeq́; diuerſa et ſtudia et inſtituta ſequi. Sed ſi hoc mihi uni incommodũ, cæteris fortaſſe utile, ac Chriſtianæ imprimis Reip. futurũ eſt, ut tu ſuauiſsimè atq; amantiſsimè augurаris; ſubeatur omne onus, & cuiuis iugo ceruices ſubdantur. Quanquam nil uideo eſſe in me aptum publicis commodis, præter bene & rectè faciendi uoluntatem: quæ mihi quidem nunquam aberit. Eſt enim non cura mea aliqua, ſed diuino in nobis beneficio innata, quæ ſi ſola, & eis nuda præſidijs quæ ab ingenio & prudentia ſuppeditantur, poteſt quicquam prodeſſe rebus communibus, opera quidem mea non deſiderabitur. Cætera in poteſtate Dei erunt, ad quem nos omnia ſumus relaturi. De te uerò mi Alciate, nunquam dubitaui quin ſummam lætitiã eſſes capturus quacunq; ex re, quam mihi honeſtam et utilem fore arbitrareris. Noui enim animum tuum tum propenſum erga me tum ſuapte ſponte bonis omnibus fauentem. Neq; id me primum literæ docuerũt, ſed hæ tamen iucundæ atq; gratæ, quòd teſtes exstiterunt, non beneuolentiæ ſolùm, uerùm etiam memoriæ meiſtuæ. Quas ego legens uidebar tecum loqui. tanta in illis ſuauitas, tantaq́; declaratio amoris; tui erga me inerat. Quare te etiam oro, ut interdum ad me, cùm ocium tibi erit, ſcribere ne grauere. Ego quod meæ uoluntatis in te proprium eſt, ſic te ſtatuere, & tibi perſuaſum eſſe uolo, qui te pluris quàm ego faciat habere te neminem. Quamobrem quicquid ego ſum, aut eſſe unquam potero, totum tibi confidas & tuis commodis paratum. Vale. XIIII. Calendarum Februarij. M. D. XXVII. Ex Vrbe.

IAC.

IAC. SADOLETVS S.R.E. CARDINALIS, ROMVLO AMASAEO S.P.D.

NOn erat opus mecum tot uti excuſationibus: non enim unquam dubitaui quin tu me diligeres. Sed tamen in te quodammodo excuſando cùm adhibuiſti non mediocrem diligentiam, ſimul & illud, quanti tu me faceres, oſtendiſti. Quo ego tuo uel de me iudicio, uel erga me animo mirificè delector. Virtutem tuam, quam amabam: et excellens ingenium, quo es præditus, totum expreſſum uidi in tuis literis: quibus nihil elegantius nec eruditius legi à me potuit. Omnino egregiè ſuſtines nomen quod adeptus es. De quo tibi non minus gratulor, quàm tu honori meo es gratulatus. Cui ego honori utinam par eſſe poßim, ut ne obruar expectatione eorum, qui magna à me poſtulant, et maiora quidem, quàm queam præſtare. Sed in hoc miſericors Deus nos adiuuerit. Ego te diligo Romule, & de tuis uirtutibus honeſtißimè ſentio: meq; uicißim cupio à te amari, paratus, ſi quid forte uti opera mea uolueris, ea tibi præſtare, quæ ab amicißimo homine iure expectanda ſunt. Pompilium tuum hìc ſæpe uideo, eiusq; probitate, & ingenio, ac in me ipſum obſeruantia ſummopere delector. Vale. Romæ.

IAC. SADOLETVS S.R.E. CARDINALIS ACHILLI BOCCHIO BONONIEN. S. P. D.

NVlla fuit antehac mihi tecum familiaritas. Verùm literæ tuæ, quas proximè ad me miſiſti, eam inter nos beneuolentiam conciliauerunt, quæ inſtar antiquæ neceßitudinis haberi poßit. Ita patuit mihi animus tuus, & uera

uiſa eſt gratulatio, quæ ab optimo animo profecta eſt. Itaq; te plane exiſtimo hoc honore noſtro uehementer eſſe lætatum. Qui quidem honos utinam ſit eiuſmodi, ut ex eo ego, & Chriſtianæ Reip. (ſicut tu ſanctiſſimè atque amiciſſimè optas) prodeſſe poſſim, & doctis unà & probis uiris, in quos mea ſemper fuit propenſa & eſt uoluntas. Sed uereor ne quod piè uolo, id re præſtare minus idoneus ſim. Non enim ea uirtus in me, neq; ea eſt doctrina, quam tu fortaſſe arbitraris. Sed cùm ad præpotentem Deum & tu omnia referas, & ego ad eundem confugiam: ſpes eſt, ſi is nobis fauerit, fueritq; adiumento, aliquid aliquando nos effecturos eſſe, quod ad illuſtrandam ipſius gloriam, & ad aliquod commodum Reip. pertineat. Verùm hoc ut illi fuerit placitum. Ego & gratulationem tuam gratiſſimè accipio, & te in ſuſcepta erga me beneuolentia cupio permanere. Quod ut conſtantius facere debeas, pari ego te cõpenſabo uoluntate. Vale Idib. Ianuarij. M. D. XXXVII. *Romæ.*

IAC. SADOLETVS CARDINALIS LAZARO BONAMICO S. P. D.

Binis abs te acceptis commendatitijs literis, ijs quos mihi commendaueras, & uultu & uerbis oſtendi, quantum ualeret apud me tua commendatio. Atque illi cum adijſſent me primò, reſponſumq; tuliſſent, tua me cauſa omnia quæ ex me uellent, libenter eſſe facturum: cùm reuerſi poſtea non ſunt. Credo, quòd me uidiſſent, & ſeſe noſcendos mihi obtuliſſent, ſatis putaſſe impræſentia ſe eſſe conſecutos: redituros, cùm opus fuerit. Tu uerò ita conſtitue de me, & tibi ita perſuade, quicquid tua agere cauſa contigerit mihi, id gratius mihi ſemper futurum, quàm tibi ipſi. Secutæ ſunt poſtea tuæ gratulatoriæ literæ,

qua Deus bone eloquentia! qua copia, quibus ingenij, & amoris refertæ luminibus! quæ cùm mihi redderentur, caſus interuenit mirificus. Eramus enim in ſenatu, & prope me Ampliſſimi uiri Contarenus & Polus: à quibus lectæ, laudatæq; mirabiliter. Farneſio lectiſſimo adoleſcenti deinde ſunt traditæ, qui poſtride domum mihi eas remiſit. Ad eas quemadmodum debeam reſpondere ego planè ignoro. Video enim te tantum permittere amori, ut ex iudicij tui, alioquin recti & boni, regionibus non parũ egrediaris. Tu'ne tanti me facis, et uſque eò de me bene exiſtimas, ut ſtatuas magnum aliquod ex me commodum Chriſtianæ poſſe euenire Reip? Vtinam hoc ita eſſet, eſſem enim & fortunatior mihi ipſe, & certè amicus tibi ornatior. Quid enim eſt quod magis cupiam in uita, quàm huic tali tuo de me iudicio ſatiſfacere? Quòd ſi tu de uoluntate mea ita iudicas, nihil profectò falleris. Sin autem de facultate: quid, quæſo, tantùm eſt in me uirtutis & ſapientiæ, ut huic muneri obeundo egregiè aptus ſim? Sed tamen cùm uoluntas ſæpe ſi acriter ſit incenſa, inuenire ſibi uiam ad res gerendas poſsit, dabo equidem operam, ut ſi non omnino, at aliqua ex parte opinioni tuæ induſtria mea reſpondeat. Quòd de Paulo Tertio optimo maximoq; Pontifice & ſentis præclarè, & prædicas: certè mi Lazare nouum hoc exemplum à præſtantiſſimo Pontifice in Remp. introductum eſt, uel reuocatum potius ex ipſo more maiorum, & longo interuallo repetitum: ut in mãdandis honoribus non gratiæ, ſed uirtutis ratio habeatur. Quod in meis Collegis maxime patet. Quis enim eſt eorum non ſingularibus atque eximijs uirtutibus ornatus & præditus? quorum ego numero utinam adſcribi dignus eſſem: conſtaretq; in me ſummi Pontificis iudicium, ſicut in alijs conſtitit, qui item

ab eo ſunt in hunc amplißimum ordinem adlecti. Sed (ut dixi paulò antè) hòc diligentia utar maiore, quò ingenio im becillior ſum. Tibi porrò quid ego ſcribam? niſi & agere me tibi gratias, qui tantopere meo honore gauiſus ſis, priſtinumq́; tuum amorem erga me, omni mihi tempore probatum & perſpectum, hac etiam in re totum expoſueris atque oſtenderis: & tibi polliceri, meam illam beneuolentiam, qua te ſemper mirificè ſum complexus, non modò ſta bilem & ſaluam conſiſtere apud me, ſed factam etiam, quàm antea, aliquantò auctiorem. Siquidem magna ex parte ſpes lætius traducendæ uitæ in hoc ipſo honore, qui mihi cæteroqui grauem ſeruitutem affert, in eo mihi poſita eſt, ſi amicis & familiaribus meis, in quibus tu principem penè locum obtines, & lætitiæ potero eſſe, & commoditati. Vale. XV. Calen. *Februa.* M. D. XXXVII. Romæ.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS AVGVSTINO BEATIANO S. P. D.

Elegans tuum carmen mira quadam ſuauitate me demulſit: uel propter lumina ingenij, quæ in eo multa extant: uel ob memoriam noſtræ mutuæ beneuolentiæ dulcißimæq́; conſuetudinis, quæ nunquam mihi quidem ex animo lapſa eſt, ſed nunc grata recordatione repetitur. Quòd gaudeas honore meo, non mihi nouum eſt, neque inopinatum: eodem enim tempore tuo ipſius honore lætaris. Quid enim eſt amicitia, niſi communio rerum & ſecundarum, & aduerſarum? Vtinam *modò hæ ſecundæ ſint, per quas auulſum me à rebus mihi incūdißimis uideo. Sed ſi quid hìc boni erit, in eo inerit, ſi &* Reip. *& amicis ego uſui potero & ornamento eſſe.* In *quo dabo utiq; operam,*

ram,ut quæ didici in otio,in negotijs expromam. Poteſtas modò detur agendi aliquid, quod ſit uiro dignum, meam conſtantiam & ſtudium non deſiderabis. Ego tuæ gratulationi ago gratias: maximeq; opto, ut eadem qua fuiſti erga me uoluntate, ſemper ſis: de meq; ita conſtituas, neminem te habere,in amore tui ſuperiorem me, paucos pares. Vale. Romæ.

IAC. SADOLETVS S.R.E. CARDINALIS, LILIO GREG. GYraldo, S. P. D.

GRatæ mihi tuæ literæ, teſtes tui perpetui erga me amoris, qui ſemper mihi iucundus accidit. In quibus quòd honori meo gratularis, agnoſco eandem beneuolentiam tuam: & in eo etiam magis,quòd me exiſtimas alicui uſui fore Chriſtianæ Reip.quod utinam ita eueniat. Non enim tum me beatiorē uitam amiſiſſe exiſtimabo, quæ mihi in otio & tranquillitate poſita erat: ſi aliqua uia operis & negotij, eandem beatitudinem potero conſequi. Non enim minus ad fclicitatem labore honeſto, quàm quiete animi peruenitur. Cuius facultatis ſi dederit mihi Deus occaſionem, non committam, ut fruſtra quiſquam meam operam, & officium boni uiri uideatur requiſiuiſſe. Te cupio ualere,& me à te diligi etiam opto,ſicut ego quidem te diligo: quod re tibi declarabo, ſi acciderit, ut aliquando poſsim. Vale. Ex Vrbe.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS HIERONYMO VIdæ Albæ Epiſcopo, S. P. D.

GRatiſſimæ mihi fuerunt literæ tuæ: quæ & ueteris noſtræ amicitiæ memoriam mihi renouarunt, & declararunt, in te non parum adhuc amoris erga me ipſum reſidere: quo mihi nihil optatius, neq; iucundius accidere potuit. Nam cùm te ſemper ingenij & uirtutis tuæ cauſa plurimum dilexi: tum uerò optaui uiciſſim diligi à te. Id rectè exiſtimans, coniunctionem tecum meam mihi magno honori ſemper fore: quòd tuum de quoq; homine iudicium in utranq; partem magnam uim haberet: neq; ſolùm impræſentia honorificum exiſteret, ſed illuceſceret in omnem etiam poſteritatem. Quanquam hæc quæ notiſſima ſunt, noua commemoratione mea non indigent. Venio nunc ad gratulationem tuam, quæ mihi magis propter animum tuum propenſum & beneuolum erga me, quàm propter rem ipſam, de qua gratularis, iucunda extitit. Gaudeo enim à te tali uiro honorem meum comprobari: ipſo autem honore non tantopere delector. Qui etſi magnus, & expetendus omnibus uidetur: mihi tamen boni multò plus abſtulit, quàm dedit. Abſtulit enim otium, quietem, libertatem. Alia quædam reddidit, quæ nequaquam cum illa felicitate prioris uitæ, meo quidem iudicio, erant comparanda. Sed quoniam oppreſſi ſubitò optimi Pont. beneficio, ſpatij ad conſulendum ac deliberandum nihil habuimus: pareamus ſanè Deo, qui nos huic ſubiectos oneri eſſe uoluit. Illud tamen curemus, in eoq; elaboremus, ut quoad uires noſtræ ferre poterunt, hæc noſtræ dignitatis acceſſio, Chriſtianæ Reipub. & huic ſanctæ apoſtolicæ ſedi poſſit eſſe utilis. Quod conabimur quidem certè. Quantum autem præſtare efficereq; poſſimus, id iam ad Deum ipſum referendum totum eſt: qui faciat nos idoneos miniſtros ſuæ uoluntatis. Sed de his ſatis. Ego te doctiſſime

me Vida & amaui ſemper, ut paulò antè dictum eſt, & tuo præſtantiſsimo ingenio, eximiæq; doctrinæ plurimum tribui. In qua etiam nunc & opinione eadem ſum, & uoluntate. Tibiq; hoc de me eſſe perſuaſum uolo, ſi quem mihi aliquando locum tibi gratificandi dederis, magno me abs te affectum beneficio eſſe arbitraturũ. Tu ut ualeas, & me ut diligas, magnopere à te peto I I I. Id. Febr. Romæ.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS GERMANO BRIXIO, S. P. D.

SEmper hoc ferè euenit in tuas literas, mi humaniſsime Brixi, ut longo interuallo poſtquàm à te datæ ſunt, ad me illæ perferantur. Velut has, quas recèns acceptas, pleniſsimas amoris, humanitatis, officij, ſumma cum uoluptate perlegi. Scriptæ enim à te X I I I. Calend. Februarij, octauo Idus Martias mihi ſunt redditæ. Credo, ut quò ſuauiores mihi & iucundiores ſunt, hòc me diuturniore expectatione torqueant. Sed nihil agit fortuna: cùm enim tuas literas non habeo, neq; lego, tui tamen memoria cogitationeq; delector: quæ ita mihi infixa eſt intimis in medullis, ut auelli non poſsit. Neq; uerò ego fructum in uera amicitia, qualis profectò noſtra eſt, eſſe uberiorem ullum puto, quàm habere amicos animo ſuo præſentes quos locorum longinquitas ab oculis diſtraxit. Hoc ego in te cum faciam aſsiduè ac perdiligenter, quod te idem in me facere arbitror: utrunq; uideor mihi conſequi, ut neq; crucier tuarum literarum deſiderio: & cùm eas accipio, uehementiſsimè gaudeam. Itaque quibus, quæſo, putas me elatum eſſe lætitijs, cùm eas legerem quas proximè accepi, copioſas, graueis, ſuauiſsimè atque ornatiſsimè ſcriptas: quodq; pluris eſt

quàm

quàm cætera omnia, ea indicia amoris præ ſe ferentes, ut iam non beneuolentiam erga me tuam uidear agnoſcere, ſed ſingularem quandam atque eximiam charitatem. Quid enim prætermiſſum eſt in declarando amore tuo erga me, cùm uel tantùm te honoris noſtri accepto nuntio lætatum eſſe ſcribis, quantum uix alius quiſquam? uel de me ita laboras, ut cùm extimeſcas (timidus enim ſolet eſſe amor, præſertim in uiris prudentibus, & circunſpicientibus omnia) ne meus hic mihi honos animum commutet, aliamq́; perſonam, tanquam in ſcena, induere me faciat hoc extremo iam uitæ meæ actu, atque à principio indutus fuerim: non ſolùm monitis, ſed precibus etiam agis mecum, ut me eundem præſtare ſtudeam in celebritate, qui fuerim in frequentia: & quem Romana ambitio florentiore ætate non mouerit, eadem deflexa iam, & penè exacta, ne moueat. Fateor hoc tuum conſilium, prudens, & imprimis fraterni animi à me exiſtimari. Sed tamen mi Brixi, res longè aliter ſe habet, ac tu ſuſpicatus es. Non enim mihi adhuc uideris perſpicere, qui ſit ſtatus cauſæ meæ, & quàm mihi hac amplificatione dignitatis (ſic enim populus fortaſſe exiſtimat) non modò non lætandum, ſed etiam dolendum eſſe putem: qui à uere beata & plena iucunditatum uita, me hac inani ſpecie, graui ea quidem & moleſta certè, diſtrahi ſim paſſus. Quanquam non ego ita ſum paſſus, ut me æquo animo duci permiſerim. Sed cùm ignarus omnium, & nihil minus cogitans, nocte ea primum quæ anteceſſit comitia, certior Pontificis uoluntatis ipſius nuntio factus eſſem, nec temporis haberem ad deliberandum ſatis: animo autem incredibiliter æſtuarem, quòd neque res tota admodum mihi placebat: & tamen tantam uoluntatem Pontificis optimi erga me, illudq́; quod

de me

de me faciebat iudicium repudiare atq; aſpernari ſuperbum exiſtimabam: detuli rem ad amicos, non tam quidem de re, ut ſententias illorum exquirerem, (eram enim prorſus ad recuſandum paratus) quàm ut recuſandi modum honeſtiorem quærerem: quem ego animo perturbato uidere ſatis non poteram. Maxima autem afficiebar cura, ut me ita gererem tractarémq; in recuſando, ut & iuſtam penè iracundiam optimè meriti de me Pontificis ex repudiato illius beneficio, & famam ſtultitiæ ab omnibus hominibus uitare poſſem Atque hic illi qui à me conſulti ſunt, cùm me grauiter increpuiſſent, quòd reſiſtere conarer uocanti me Deo: cuius ego conſilium & uoluntatem ſequi deberem, etiam ſi quò illa tenderet minus perſpicerem: cumq; ſanctißimum mihi Reipublicæ Chriſtianæ nomen opponerent, neq; concederent ullo modò, ut meas priuatas rationes anteponerem publicis: fecerunt, et ego è meis priſtinis conſilijs depulſus, ex tranquillißima uita, & iucundißima rerum omnium libertate, commoditatéq;, non in honorem amplitudinemq;, cuius minima cura mihi ſemper fuit: & ſi ulla fuiſſet, non difficile fuiſſet ſuperioribus temporibus eadem hæc aſſequi, quæ ego tum ſponte libensq; fugi: ſed in durißimam(ut ego intelligo)ſeruitutem prudens ac ſciens conijci me ſim paſſus. Quæ ego iccirco ad te ſcribo, quòd tu, qui utranq; uitam noſſe deberes, & quid interſit huic ab illa optimè callere, quippe qui utranq; es expertus: addo etiam, cùm tantum ingenio ualeas, tantum literis atq; doctrina: cumq; probitate & religione erga Deum ſis admodum præditus, eoq; fructus ex te quotidie ingenij & ſtudiorum tuorum feras, quibus nihil dulcius neq; uberius ſentiri poßit: debuiſti (ut mea opinio fert)potius ad me conſolationem mittere,quàm

grat

gratulationem: hortariq́; , ut ferrem forti animo, quòd tot ſuauitatibus priſtinæ uitæ, eiuſdemq́; multò beatioris, eſſem priuatus. Nam *ut tu ſcias, quod iuratus tibi confirmo, uixiſſe ego mihi uideor, non iam amplius uiuere.* Non *enim appellanda uita eſt, quæ tota ad alienum arbitrium ita degenda eſt, ut nihil tibi liberi, neque uacui temporis ad animo obſequendum tuo relinquatur.* Q*uanquam poteſt ea quoque habere ſuas partes uoluptatis ac lætitiæ, alio tamen ex genere: ſi uſus fortè ueniat, ut ſeruire* Rei*publicæ & ſatisfacere præpotenti* Deo*, & agere aliquid dignum uiro poßis: ſtudiumq́; tuum ac induſtriam, adde etiam autoritatem, ſi placet, in utilitatibus publicis collocare. quo genere actionum maiores noſtri ſanctißimi homines, maximam ſibi apud homines laudem, apud* Deum *gratiam gloriamq́; comparauerunt.* Q*uorum ego ueſtigijs inſiſtere, factaq́; imitari ſummoperè cupio.* Q*uanquam cæteris rebus omnibus longè impar, (agnoſco enim imbecillitatem ipſe meam) ſed nemini tamen ſtudio & uoluntate concedo.* Itaque *hac mente nouam hanc uiuendi uiam ſum ingreſſus, ut me à libera, uera, honeſtaq́; ſententia, nihil unquam omnino deflexurum ſit.* Sed *ſtudia interea noſtra, mi* Brixi*, quo abierunt? illa inquam ſtudia, in quibus & tu iudicas, & ego ſentiebam, beatam uerè uitam eſſe repoſitam?* In *hac tu uita ſolicita fortuna, & miſera propè dicam conditione rerum, etiam uereris, ne quid arrogantiæ mihi aut durioris ambitionis obrepat? qui ſum quàm antè fui, multò abiectior, & mihi metipſe uehementißimè diſpliceo: habeoq́; iam nihil in quo libenter acquieſcam.* Sed *etſi hæc omnia ita ſeſe habent, amorem tamen tuum ualde exoſculor: tibiq́; de prudentibus monitis tuis atque conſilijs gratias ago, habeoq́; pignus animi erga*

me

me tui. Niſi enim me ſummè diligeres, nunquam tantùm de me curarum ac ſolicitudinis ſuſcepiſſes. In quo mihi præſtitiſti id quod frater debet fratri, tametſi in noſtra coniunctiſſima uoluntate & amicitia, cùm fraterna ipſa charitas, tum omnia ſanctarum neceſſitudinum nomina incluſa ſunt. Quam quidem ego amicitiam & meam perpetuam beneuolentiam erga te, ſanctè ſemper atq; inuiolatè conſeruaturus ſum. Tu ut idem aduerſum me facias, etſi minimè rogandus es (quid enim te fieri poteſt conſtantius?) tamen conſuetudinis cauſa, te mi doctiſſime Brixi enixè atq; uehementer etiam atq; etiam rogo. Gratiſſimum quoq; mihi feceris ſi eos omneis præſtantes uiros atq; doctos, qui tibi de noſtro honore gratulati ſunt, meis uerbis ſaluere plurimùm iuſſeris. Vale, & ſcribe ad nos quàm creberrimè. Ex Vrbe.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS FRID. NAVSEAE S. P. D.

CVm propter diuturnam abſentiam meam ab hac Vrbe, minus mihi noti eſſent docti atq; inſignes uiri, qui in iſta Germanica natione florerent: atq; ego nuper Romam euocatus à ſummo Pontifice præter omnem etiam expectationem meam, in hunc ſacrum ordinem S. R. E. Cardinalium adſcitus eſſem: accepi tuas literas, pleniſſimas amoris, humanitatis, officij: quarum lectione mirificè delectatus, (erant enim & piè & eleganter ſcriptæ) conſului Antiſtitem Brunduſinum, quòd is diu in iſtis locis uerſatus eſt, hominem, ut tute noſti, ſummi iudicij, optimi animi, excellentisq; doctrinæ: atque eum de te accuratè percontatus ſum, qui mihi ea de te narrauit, tuasq;

egreg

egregias uirtutes tot apud me laudibus proſecutus eſt, ut non ſolùm tibi reſcribere, ſed gratias etiam agere, quòd prior ad me ſcripſeris, debere me confitear. Quid enim mihi optatius, quàm adipiſci bonorum beneuolentiam, uel ipſorum humanitate, uel meis ſtudijs atq; officijs erga illos, conciliatam mihi atque paratam? Quod quoniam mihi in te, atque adeò per te contigit (non enim ulla merita anteceſſerant erga te mea) crede mihi, mi Nauſea, *ad te amandum non mediocriter ſum accenſus. Facit enim apud me hoc uirtus, ut quod in cæteris uſus & longa efficit conſuetudo, ea repentè me ad eos in quibus ipſa ineſt, diligendos alliciat. Atq; ego, qui ad inſtituendas cum bonis amicitias promptus & facilis ſum, idem in eis tuendis ſoleo eſſe conſtantiſſimus. Quare ſic tibi uolo eſſe perſuaſum, omnia officia, quæ ab amico uetere, & multis in rebus probato, iure expectari poſſunt, tibi & eſſe à me, & fore ſemper parata: quemadmodum re ipſa, ſi uſus uenerit, cognoſces.* De concilio *quod quæris,* Pontifex *ſtat in ſententia.* Et *quanquam permulta ſunt, quæ nos hic retineant, imprimisq; diſcordiæ noſtrorum principum, atq; eius periculi ſuſpicio, quod à* Turcis *grauiter impendet: quoq; omnia itinera omnibus penè in locis infeſta ſunt, ut qui conueniant ad concilij diem futuri non ſint, præter admodum paucos: ſicut & uobis* Germanis *patere ac perſpicuum eſſe non dubitamus: tamen & de profectione* Pontifex *loquitur, & iam ad iter aliqua parare incipit: nosq; ſumus moniti, ut expediti ad tempus eſſe debeamus. Itaque puto fore, ut exacto tempore ieiunij hinc proficiſcamur.* Vtinam, *mi* Nauſea, *auſpicijs bonis, hoc eſt, fauente bonis cogitationibus* Deo: *quanquam ille quidem ſemper ijs fauet. Sed tamen multa mihi ueniunt in mentem, quæ tibi item*

uenire

uenire certò ſcio, quamobrem de toto exitu rerum timendum magis mihi, quàm ſperandum eſſe uideatur. Etenim partim mores hominum, partim etiam maiorum opiniones ita corruptæ ſunt, ut medicinam nullam ſalutarem inueniam, præſertim exaſperatis animis & aduerſus uerum contumacibus. Quod tu malum, quoniam iſtic es, & ab errorum fontibus propius abes, facilius potes & ſentire, & noſcere. In *quo tua quidem præſtans atque eximia laus elucet: quòd uir doctiſſimus, idem'que concionator eloquentiſſimus, recta ſemper, firma'que tenuiſti ſummi* Dei, *& ſanctæ ac* Catholicæ *religionis uexilla: quo etiam nomine ego tibi plurimum debeo.* Habes *de concilio ſententiam meam: quòd ſi tu mihi ſcripſeris, qui ſint habitus animorum apud uos: & quid iſtic agant, & moliantur, qui nouitates, & diſſidia in fide* Catholica *quærunt: & ſint'ne ad æquitatem animi modeſtiam'que parati, nec'ne ſint: cùm nos certè æqui, & faciles ad obſequendum, & indulgendum, quoad recta perſcribet ratio, futuri ſimus: dabis mihi materiem ſæpius ad te ſcribendi.* Quod *quidem & libenter, & ſtudioſè faciam: tecum'que hanc ſocietatem libentiſſimè inibo, ut ambo & coniunctè, & pro ſua parte uterque, huic tanto incendio, quantum nobis datum fuerit, ſubuenire ſtudeamus.*Sed *iam de his ſatis.*Tua *mei honoris gratulatio gratiſſima mihi eſt, proficiſcitur enim ab optimo animo, & ſtudioſa mei uoluntate: quam ego potiorem ipſo honore duco.*Nam *honor ſæpenumero temerè à fortuna datur: talia autem ſtudia talium uirorum, qualis tu es, aſſequi ſolius uirtutis eſt: cuius ego fructum cæteris rebus omnibus antepono.* Vale. VIII. Calend. *Martias,* M. D. XXXVII. Ex Vrbe.

B IAC.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS IO. BELLAIO S.R.E. Cardinali S. P. D.

Literæ tuæ non minus ſcriptæ ſapienter, quàm eleganter, dici non poteſt, quàm ualde me delectauerint. Ha*buerunt enim non honoris huius, quo nuper affectus ſum, gratulationem, (id enim uulgare admodum & quorumuis hominum eſt) ſed quod & tua prudentia acutiſsimè perſpexit, & cauſa maximè poſtulabat mea, conſolatione potius mecum es uſus.* Vidi*ſti enim omnium hominum ferè unus, quid mihi extracto ex illo beatiſsimo ocio, in quo cum omnibus artibus & ſtudijs honeſtiſsimis dulcis mihi conſuetudo, & commercium erat quotidianum: libertate præterea adempta, ad leuandam animi mei moleſtiam opus eſſet.* Itaque *tuum excellens ingenium, quod ego imprimis admirari ſum ſolitus, eo potiſsimum adhibuiſti, ut lenires dolorem meum, non ut augeres lætitiam: quæ nulla à me ſanè ſuſcepta eſt.* Etſi *intelligo diuinis conſilijs eſſe nobis acquieſcendum, eaq; res una ad æquitatem animi me reuocat.* In *quo uſq; adeò mihi profuerunt literæ tuæ, ut quoniam nõ datur mihi tui præſentis poteſtas, illæ tuam uicem me & conſolaturæ ſemper ſint, & quemadmodum in hoc munere me gerere debeam, ad omne tempus eruditur æ.* Q*uanquã, quod tui in me amoris maximũ argumentum eſt, uideris mihi tu plus aliquanto tribuere, quàm ego agnoſcam.* Q*uòd me liberè atq; integrè dictum in ſenatu ſentẽtias putas, in eo minimè falleris.* Q*uòd uerò aut mea eloquentia (ſic enim ſcribis) aut apud ſummũ* Pontificẽ *autoritas multũ ſit profutura* Reip. *in neutra re uideo quid aſſentiri poſsim.* Nã *neq; cõſilio & oratione tantũ ualeo, quantũ fortaſſe eſſet opus: & ſi maximè ualerem,*

ualerem, tamen Pontifex optimus & ſapientiſsimus, non aliorum conſilio in rebus agendis utitur, ſed ſuo. Sed tamen utcunq; eſt: ego certè, quod partium eſt mearum, neq; ſtudio unquam, neq; fide, neq; opera, neque perpetua mea ut rectè omnia agantur uoluntate, Chriſtianæ Reip. deero. Vtinam haberē te autorem, & moderatorem conſiliorum meorum: præclarè profectò inter nos conueniret. Sumus enim ambo ab eiſdē propè diſciplinarū fontibus profecti: tua & dignitas & doctrina longè eſt illuſtrior: ſed certè animis nō diſsimiles ſumus. Verùm hæc uiderit Deus, qui nos agit et uerſat, in quacunq; illi partem eſt placitū. Ego mei præſtantiſsime Bellai, de me tibi ſic perſuadeas uolo: cùm te antea ſemper coluerim atque amauerim, ut quem maximè: nunc in hac noua ſtatus mei conditione, amori meo & obſeruantiæ erga te, potius additum permultum, quàm quicquam detractum eſſe. Sicut tamen & tua eximia uirtus, & ea qua me proſequeris beneuolentia poſtulat: à te peto, ut eadem ſis uoluntate erga me, qua eſſe conſueſti. Vale. Romæ, M. D. XXXVII.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS IOAN. SALVIATO S. R. E. Cardinali S. P. D.

IAm diu nihil literarum ad te dedi: quòd cùm non haberem ferme quid ſcriberem, (quæcunq; enim hîc agerentur, ad te perſcribi à tuis ſciebam) nolui te inanibus literis meis obtundere, & me hercule etiam id cauſæ fuit, quòd hoc nouo mihi uitæ genere à ſtudijs meis abſtractus, ægrè ad ſcribendum referre me poteram, & tamen quæ quotidie in ſenatu agerentur, admonitu meo ad te Antonius tuus ſcribebat: neq; ea ſanè multa, noſti enim ipſe quàm

pauca nobiſcum communicet Princeps. Nunc *prorogato* Concilij *die, & ea collata in* Calend. Nouembris, *has ad te duxi dandas eſſe literas: ut tuas elicerem, atque ex te ſcirem, quid conſtitutum haberes: rediturus'ne eſſes ad nos, an iſtic ubi es, alio'ue quopiam loco per æſtatem manſurus.* Alterum *meæ cupiditati tui uidendi magis aptum eſt: alterum tuæ forſitan ualetudini, cui tamen potius inſeruiendum eſt.* Salubrem *igitur & amœnum locum aliquem tibi deligas cenſeo, in quo æſtatis tempus tranſigas: cùm præſertim de noſtro aduentu in iſtæc loca, animo iam poßis eſſe ocioſo.* Ita *enim prorogatum concilij tempus eſt, ut certus locus nullus ad conueniendum conſtitutus ſit.* Id *accidit ex ea cauſa, quòd* Dux Mantuæ *concurſum tot aduenarum in urbem ſuam reformidans, hoc (ut ſcribit ipſe) turbulento & ſuſpicioſißimo tempore,* Mantuam *ſe conuentui ſine firmo militum præſidio commiſſurum negauit.* De *hoc præſidio actum bis in ſenatu, omniumq́; ſententijs decretum, nullum omnino militare præſidium eſſe dandum, ne* Luterani, *qui nos ſuſpectos ſibi eſſe nunc ſimulant, ſi intra arma & præſidia noſtra uenturi eſſent, uerè atque ob rem id facere uiderentur.* Eius *igitur loci ſpe adempta, alius erat nimirum conſtituendus locus, quod fieri commodè inconſultis* Chriſtianis *principibus non poterat.* Porrò *cùm adeſſet iam concilij dies, neque ad eam diem de uoluntate principum conſtare nobis poſſet, uiſum eſt neceſſariò concilium eſſe prorogandum.* In *hanc ſententiam diſceſſere ferè omnes.* Vna *dũtaxat* Campani *ſententia, & mea, prorogationem diſſuaſit, cùm uideretur nobis plus multò utilitatis in concilio habendo, quàm detrimenti in loci mutatione exiſtere.* Eligebamus *autem ego* Placentiam, Campanus Bononiam: *ille commodiorem*

diorem nobis locum ſecutus, ego Germanis opportuniorem. Ita enim Placentia Cæſarianis eſt propinqua, qui armis atque exercitu impræſentia ualent, ut abſtergere omnem metum eò aduenientibus Luteranis poßit. Etſi illi quidem diſertè conuentu Scamaldæ habito, negauerunt ſe uenturos. Vterque autem noſtrum in eo conſentiebat, ut quem nobis locum non uoluntas noſtra, ſed neceßitas offerret, eum nos non ſtatam concilij ſedem, ſed diuerſorium tantiſper uocaremus: quoad ibidem de cunctorum conſenſu eorum qui adeſſent, certum agendi conuentus locum conſtitueremus. Altera non mediocris opinionum diſſenſio: quòd ego in urbe Pontificem retinebam, legatosq; mittendos eſſe cenſebam: ille eum ipſum quoq; Bononiam extrudebat. Sed, ut dicebam, nobis fruſtra diſſuadentibus, decreta nihilominus eſt prorogatio. Vtinam conſilio bono, & proſpero Chriſtianæ Reipub. euentu: uehementer enim extimeſco, ne hæc procraſtinatio noſtra aliquod magnum malum ſedi apoſtolicæ pariat. Certè enim quos adhuc ex illa propè auerſa & alienata natione in officio retinemus, uereor ne amittamus. Sed nos fortaſſe Deus benignius iuuerit. Paulum Sacratum ſororis meæ filium, propediem iſtic affuturum eſſe confido: quem & fidei cōmendo & liberalitati tuæ: ut quoniam ſemel nos omneis tua beneuolentia complexus es, mihiq; recepiſti te illius rationem, cùm affuiſſet occaſio, eſſe habiturum: meminiſſe uelis, nos tibi ita obſtrictos eſſe, ob tua erga nos merita, ut tu humanitati ac liberalitati tuæ, nos tibi ipſi omnia debeamus. Antonius tuus funebrem Chriſti Domini noſtri orationem in delubro (ut mos eſt) ædium Vaticanarum habuit, ſanè luculente. Ea nunc oratio uerſatur inter manus, & ſumma cum laude ab omnibus legitur: in quo tui

quoq; abſentis honorem & memoriam non mediocriter intelligo uerſari. Vale. Romæ, M. D. XXXVII.

IAC. SADOL. CARDINALIS REGINALDO POLO S.R.E. *Cardinali* S. P. D.

POſt diſceſſum tuum, nihil adhuc ad te dedi literarum, quòd de publicis rebus acta omnia ad te mitti ſciebam. De tuis autem nihil mihi nominatim mandaras proficiſcens, quod me tua cauſa facere aut ſentire oporteret. Quod ſi feciſſes, beneuolentiam tibi meam & præſtitiſſem re ipſa, & literis ſæpe declaraſſem: etſi ad meum tibi amorem teſtificandum, non opus puto eſſe literis. Hic nos in magno metu Turcarum aßiduè ſumus: præſidia tamen adhuc nulla, quæ quidem appareant, comparata habemus: niſi illud unum maximum nobis eſt præſidium, quod poſitum eſt in Principis conſilio & ſapientia: qui iam ſæpius nobis confirmauit, ſe in communi tuenda ſalute, animo excubare. Et tamen arbitror à rerum peritis dictum, niſi extremo Sextili menſe liberum ad nos curſum claſſem habere hoſtium non poſſe. Tuos conatus non eum habuiſſe exitum quem cuperemus, doleo equidem uehementer. Sed hoc æquiore fero animo, quòd ita fore præuiderā. Tu modò ſaluum te nobis exhibeas, atq; reſtituas: occaſiones aliæ nō deerunt, non enim eundem tenere ſtatum diu poſſunt, quæ tantopere ſunt cōmota. Nos hic in fortuna tenui ſuſtinemus tamē onus dignitatis, quoad poſſumus: rectam adhibemus uoluntatem, reliqua Deo permittimus. Te amamus & colimus, ut debemus, amariq; item abs te cupimus. Tu ſi quid fortè mihi per literas mandaueris, efficiā, ut te non fruſtrà id feciſſe intelligas. Epiſcopum Veronenſem

ſem noſtrum plurimum uerbis meis ſaluere iubeas uelim. Vale. Romæ, IIII. Nonas Iulij, M. D. XXXVII.

IAC. SADOLETI
S.R.E. CARDINALIS EPISTOLARVM LIBER XI.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP. GEORGIO DVCI SAXONIAE S. P. D.

Miraberis fortaſſe, Dux præſtantiſſime, quid mihi ego nunc uolens, literas ad te dederim: qui neq; ulla tibi familiaritate coniunctus, nec nomine ipſo penè ſim notus. Faterer mirandum hoc eſſe, niſi illud magis mirum futurum fuiſſet, cùm nihil ad alliciendum amorem uirtute præſtantius ſit, ſi tua uirtus inſignis & ſpectata, tuum excellens Chriſtianæ pietatis ſtudium, tua religio, non me & iampridem in amorem tui impuliſſet, & nunc animum tibi meum, quando coram non poſſum, literis ut indicarem, ſuaderet atque hortaretur. Non enim ueritus ſum, ne tibi ingratum officium hoc meum accideret: nec dubitaui, quin tu, qui uirtutibus reliquis excellis, etiam humanitatis, quæ cæterarum decus lumenq; uirtutum eſt, maximas partes feras. Hac ſpe de te fretus, quod facere ſæpe cogitaui, ut & meum amorem tibi patefacerem, & tuum conciliarem mihi: id agere nunc aggredior, incenſus cupiditate tecum ineundi ſanctiſſimi illius fœderis, quod Amicitiam appellamus: cuius inter nos auſpex & confirmator Deus futurus ſit, quando quidem ambo illi puro corde, & religione integra ſeruire

cupimus. Etſi in hac quidem cõiunctione amicitiæ noſtræ, tuam ego mihi duntaxat beneuolentiam expeto: ea enim mihi maximi muneris loco futura eſt: à me uerò tibi non ſolùm beneuolentiam deberi cõfiteor, ſed ſummam etiam obſeruantiam & pietatem. Cur autem in hunc uſque diem dilata ſit mea hæc uoluntatis erga te, & beneuolentiæ ſignificatio, patere, quæſo, rationem à me repeti aliquanto longius: quò & ipſe tibi notior fiam, & tu intelligas melius qua mente ad ſcribendum nunc ſim adductus. Ego cùm apud Leonem Decimum Pont. Max. (quod te meminiſſe aliqua ex parte arbitror) honeſtiſſimum locum tenerem: atque illo tempore exorta eſſent noua hæc & turbulenta Luteranorum dogmata: aliqua hinc quidem etiam culpa, ſed tamen maiore temeritate eorum, qui ab odijs hominum ad inimicitias Dei ſunt progreßi, ut qui eſſem Chriſto & Chriſtianæ fidei uehementer addictus, ſanctumq; & inuiolatè ſeruandum morem maiorum eſſe ducerem, maximo ex illis rebus afficiebar dolore: neque quicquam unquam uidi mea in uita triſtius, quàm illud factum eſſe inter nos diſsidium, quo non religionis ſolùm unitas atque concordia, ſed ſalus tota Chriſtiani nominis in diſcrimen uocabatur. Augebat dolorem meum, quòd multa quoque ab hac parte fieri uidebam parum accommodata temporibus illis. Nam neque ea, quæ huic malo apta poterant afferri remedia, nulla afferebantur: nec uox audiebatur bene monentium & ſuadentium: ut quæ manſuetudine, & à quibuſdam rebus abſtinentia temperantia'que poterant uulnera ſanari, ea ne ferro & aſperioribus quaſi medicamentis incrudeſcere cogerentur. Exceßit è uita Leo, breuiq; interiecto Adriani tempore, ſucceßit Clemens: uir natura bonus, idem'que colens recti atque

atque honeſti, ſi perpetuò conſtare ſibi ipſe, & in conſilijs ſuis manere potuiſſet. Hoc ego Pontifice *ſperaui modum repertum iri pacandis diſſenſionibus.* Nam *& ipſe hoc maximè agebat, uolebat'que: & ego aßiduus hortator illi aderam.*Tunc agi *cœptum eſt de conuocandis* Epi*ſcopis ex omni regione orbis terrarum, quorum & doctrina emineret & integritas, ut eorum quaſi opera atque conſilio, ſacerdotum mores, qui uehemẽter uidebantur eſſe labefactati, in ueterẽ ſtatum redintegrarentur.* Tunc *cœpta iaci fundamenta ſanctius colendæ & ſeruandæ religionis, ſacerdotij'que ex ſordibus & maculis extrahendi.*Res *denique procedere cœperat: cùm bonus, & mitis & religioſus* Pontifex*, uerùm idem in ſuis conſilijs retinendis aliquantum imbecillior, quorundã artificijs, qui nimio plus apud eum, quàm* Principi *honeſtum ſit, poterant: in bella &* Principum *inimicitias deſcendere, & à ſanctis ſuis cogitationibus deſciſcere eſt coactus.* Hic *ego ſpe erepta, poſſe amplius per me* Reipub. *conſuli: priuatum autem meum commodum, neque in honore, neque in fortuna admodum quærens, potiusq; eligens, &* Deo*, & mihi, & peculiaribus populis meis ſatisfacere, trans alpeis me meam ad eccleſiam* Carpentoracte *contuli, adiutus tum etiam ſingulari* Dei *beneficio, quòd uiginti diebus ipſis antè* Roma *ſum egreſſus, quàm clades illa horribilis ac direptio huic* Vrbi *incideret.* Iam *quemadmodum in* Eccleſia *mea per decem annos manſerim, quomodo populos mihi creditos gubernarim, ſi non religione exemplo'que præſtabili, at animo pio & beneuolo certè quantopere optimis atque honeſtißimis cùm* Philoſophiæ *tum ſacrarum literarum ſtudijs fuerim deditus, nil me commemorare nunc attinet, cùm nec tua interſit iſta intellige-*

re. Illud commemorabo, quod huic tempori magis eſt appoſitum: me, cùm animo obfirmato conſtitutum haberem, nunquam amplius abire ex eis locis, in quibus eſſem Deo quaſi conſecratus, nec ſtationem illam relinquere, in qua me uolens ipſe libensq́; collocaſſem: coactum tamen concilij nomine, & binis huius ſapientiſſimi & optimi Pontificis literis ad Vrbem me euocantibus, per cauſam quæ erat aſcripta, ut tractarentur antè & deliberarentur ea, quæ mox in Concilio agi expediret: & ut morum eccleſiaſticorum honeſtati ac decori conſuleretur, Romam reuertiſſe, mœrentem quidem & inuitum, ſi ſpectentur cætera: hoc uno me conſolantem, quòd tantæ cauſæ Dei omnipotentis pro mea parte non adeſſe, alienum mihi ab officio & pietate Chriſtiana eſſe uidebatur. Veni igitur, & imperio parui, atque ibi paucis illis diebus cùm eſſent comitia augendo numero S. R. E. Cardinalium facta, ego quoque inſcius, & nil tale cogitans, iudicio tacito Pontificis Maxi. in ampliſſimum ordinem cooptatus ſum. Habes ſeriem & rationem rerum mearum geſtarum. Nunc ad ea quæ principio mihi fuerunt propoſita reuertar. Ego, Georgi clariſſime & optime, cùm ſemper tuum nomen, tua'que fidei Catholicæ propugnatio, iam inde ab initio temporum & diſſenſionum illarum omnibus in ore & in ſermonibus eſſet, celebrarentur'que aures quotidie meæ tuorum dictorum, factorum, conſiliorumq́; ad unitatem concordiam'que ſpectantium, nuntijs & fama: cumq́; & ſplendorem nobilitatis tuæ intuerer, & reliqua in te cognoſcerem nobilitati paria: illam autem conſtantiam, & uirtutem, & magnitudinem animi tui uel imprimis ſemper eſſem admiratus, quòd in tantis Germaniæ motibus, tantis defectionibus eorum, qui

excurſum

excurſum & licentiam ſuis cupiditatibus quærentes, ſobrium illum & abſtinentem morem maiorum aſpernabantur paßim & reijciebant, quorum etiam nonnulli honoribus tibi & propinquitate erant coniuncti: tu tamen perpetuò in optima ratione conſtans, & in ſanctis conſilijs fortißimus extitiſſes: tantum iam tunc erga te amoris obſeruantiæq; ſuſcepi, nihil ut uehementius cuperem, quàm aliquo tibi facto meo poſſe, aut dicto, incredibile animi mei ſtudium declarare. Fecit autem diſceſſus meus, & longum abſentiæ noſtræ interuallum, ut minus adhuc id agere, moremq; in eo mihi ipſi gerere potuerim. Nunc autem non modo retractus in hanc Vrbem, quam ſponte prius reliqueram, uerùm etiam in eo honore hoc munereq; affixus, cùm manendum mihi poſthac in hac ſenatoria quaſi uigilia eſſe intelligam, tempeſtiuum duxi, ſcribere ad te: me'que ipſum totum tradere tibi, atque dedere. Itaque omni ſtudio animi mei te rogo, ſi amor, ſi officium, ſi obſeruantia erga te mea, ſi par atque idem in utroque noſtrum ſenſus, & religionis tuendæ ſancta conſpiratio, ſi denique amicißimi & beneuolentißimi hominis uoluntas, in tua illa nobilißima mente, omnibus ornata, & uirtutis & humanitatis laudibus, locum reperire ſibi aliquem ad animum tuum mihi conciliandum poteſt: Primùm, ut me in amicitiam tuam recipias. Deinde, quoniam nihil mihi magis eſt propoſitum, quàm fidem meam & operam Deo omnipotenti dicare, conſilijs etiam tuis, & monitionibus iuues: mihiq; ſignifices, quid tibi per me agi ſuſcipi'ue poſſe, ad ſubueniendum his afflictis rebus, & perturbatis temporibus uideatur. Polliceor enim tibi, ſi ad me interdum ſcribere, & tui conſilij prudentiam communicare mecum uolueris, me effecturum,

rum, ut appareat nullius unquam hominis autoritatem apud quenquam plus ualuiſſe, quàm apud me tuã. Quod hoc fidentius tibi promitto, quòd cùm habeamus ſummum Pontificem nil aliud cogitantem dies & noctes, quàm quo pacto iſta, quæ diſsidijs & alienationibus animorum diſtracta ſunt, in unum rurſus quaſi corpus coaleſcant: eundemq́; conſilio & ſapientia ſingulari: hoc tanto munere Dei *immortalis, ad commune bonum* Chriſtiani *nominis, omnibus uti nobis licebit.* Extremum *illud eſt, quod fidelis beneuolentiæ eſt proprium, ut omnia mea tibi officia ac ſtudia, omnemq́; quantula ea cunque eſt in me, autoritatem deferam atque pollicear.* Proinde *ſcito, nullo me abs te maiore affici beneficio poſſe, quàm ſi occaſionem mihi dederis in tuis & tuorum commodis atque honoribus operam, curam, laboremq́; omnem meum in hac urbe & curia ponendi atque impendendi, ſi quid ſcilicet acciderit, in quo amici tibi hominis diligentia requiratur.* Etſi *enim qui maioribus opibus, amplioreq́; gratia tibi affuturi ſint, multos habiturus es: tamen qui pari amore ac ſtudio id agat, habebis profectò neminem, ſicut tamen eadem probitas tua præſtans & admirabilis, meumq́; perpetuũ de tuis maximis uirtutibus iudicium, requirit & poſtulat.* Vale. Romæ, XIIII. *Cal. Iulij,* M. D. XXXVII.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS GEORGIO DVCI *Saxoniæ* S. P. D.

QVòd *non tam cito tuis literis reſcripſerim, præſertim tam accuratè, tamq́; prudenter ſcriptis, ignoſce (quæſo) mihi.* Non *ea mea fuit culpa, ſed cùm emergere cœpiſſem ex graui morbo, quo quatuor penè menſibus*

oppr

oppreſſus, periculum uitæ non ſemel adij, allatæ eæ mihi ſunt, meq́; ſumma & incredibili quadam uoluptate affecerunt. In *eis enim non ſolùm recognoui tuam priſtinam uirtutem, & ſapientiam, quam ſemper antea ſum admiratus: ſed ſingularem etiam & nouam quandam humanitatem cognoui. Sic enim benignè atque amanter me in amicitiam tuam recipis, ut mihi qui hoc ſummè ſemper concupiui, ut tibi aliquo amoris uinculo coniunctus eſſem, nihil accidere potuerit optatius.* Non *enim ego, Georgi præſtantiſsime, diuitiarum aut pecuniæ amator ſum, nec honores & potentiam magno ſtudio requiro: ſed amo uiros animo & uirtute excellentes, inq́; eorum amicitia & mutua erga me beneuolentia incredibiliter acquieſco.* Itaque *tua nunc erga me uoluntate perſpecta, crede mihi tanto in te ſtudio ſum accenſus, ut nemini unquam conceſſurus ſum, qui aut ardentius te diligat, aut maiore cultu atque honore tuas præclariſsimas uirtutes proſequatur.* Q*uòd ſi locis diſiuncti, congredi unà & colloqui coràm inter nos non poſſumus, literis tamen & crebris ſcriptionibus idem propemodum aſſequemur. Sed de rebus, quæ in tua epiſtola graues, & magnæ, & grauiter ſcriptæ ſunt, tunc tibi reſpondebo, cùm ſummum* Pontificem *fuero allocutus, atque ipſe quoque factus ero firmior.* Nunc *cùm nec mente adhuc, nec corpore ſatis conſiſtam, accipe (quæſo) breuem hanc epiſtolam, teſtem animi & amoris erga te mei. Cùm primùm facultas dabitur, uberius ad te ſcribam: nec te patiar officium in eo meum deſiderare.* Tu *ut ualetudini operam des, nos'que diligere pergas, magnopere à te peto.* Vale. Romæ, IIII. Calend. Ianuarij, M. D. XXXVII.

IAC.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS GEORG. DVCI SAXONIAE S. P. D.

SVperioribus diebus, cùm accepiſſem tuas, non ſolùm elegantiſſimè, uerùm etiam prudentiſſimè ſcriptas literas: ipſeq́; ex graui morbo nondum recreatus, etiam tum nonnihil laborarem, ut domo pedem nequirem efferre: non potui ita citò illis ut cupiebam reſpondere: quanquam me & officium ſtimularet, & amor: mihiq́; eam curã inijceret, ut ſapientiſſimi Ducis, *& optimi, partam mihi beneuolentiam, qua munus nullum maius à quoquam expectare potui, ſtudiosè ac diligenter mihi tuendam putarem.* Sed, *ut dictum apud ueteres eſt, neceſſitati ne* Deos *quidẽ ipſos repugnare, ſic me corporis imbecillitas differre totum hoc negotium coëgit, maxima mea quidem cum moleſtia.* Quid *enim mihi iam optatius, quàm quo uno modo fieri poteſt, per literas uidelicet colloqui tecum? quem habeo propè unum hoc tempore, de cuius uirtute, ſapientia, pietate, præſtantiſſimũ iudicium faciam: & in cuius humanitate & beneuolentia erga me, animus meus præcipuè requieſcat?* Sed, *ut dixi, uis fuit quæ me impedijt, quominus quod ſummè cupiebam facere id exequiq́; poſſem.* Quam *tu uim, & quam meam tarditatem cunctationemq́; in reſcribendo, pro tua illa ſingulari naturæ clementia æqui boni conſules.* Etſi *his paucis diebus dedi ad te literas: breues illas quidem, ſed tamen teſtes huius eiuſdem & animi mei, & uoluntatis.* Poſt *illas autem datas, cùm factus eſſem aliquanto firmior, nihil antiquius habui, quàm adire ad ſummum* Pontificem, *eiq́; literas tuas oſtendere.* Quæ, *ut erant, ſic illi uidebantur planè accuratè ſcriptæ, & perſapienter.* Neque *uerò ille tacitum habuit, neque de tuis*

uirt

uirtutibus non ampliſsimè eſt locutus. Sed cum maxima ſignificatione ſui erga te amoris, & commendatione laudum tuarum, totum penè curriculum uitæ tuæ mihi expoſuit: Quid tibi ipſe, quid ſancta apoſtolica ſedes deberet, quibus tu non operibus ſolùm, ſed etiam beneficijs cunctum Chriſtianum nomen comprehendiſſes. Hæc ego etſi uel omnia, uel multò maxima ex parte per me intelligebā: tamen non mediocri afficiebar lætitia, cùm audiebam ſummum uirum, ſummi etiam principis uoce & teſtimonio laudari. Itaque hoc tibi plane confirmo, ſi qua ſit res, quæ tibi uideatur ad commodum, aut honorem tuum pertinere, quam Pontifex ipſe efficere poſsit: facilè te apud eum, & autoritate & gratia, uel me ipſo interprete, uel alio quouis ualiturum. Non enim ipſe minus gratus eſt, quàm prudens. Et cùm per prudentiam optimè diſcernat, qui ſint de Repub. meriti: tum autem bonitate & beneficentia erga eos eſt propenſus. Sed hæc hactenus. Nunc ueniamus ad eas partes epiſtolæ tuæ, quæ maximam curam in reſpondendo requirunt, quarum omnium præclarè abs te poſitum illud fundamentum eſt, te ſemper exiſtimaſſe, ſtatum orbis terræ commodè regi non poſſe. ſi qui præſunt, & imperium obtinent, ij non ſingulari inter ſe conſenſu animorum ſint coniuncti. Præeſſe autem Pontificem Maximum eccleſiæ, Imperatorem orbi, ut ambos neceſſe ſit pia conſpiratione ad ſalutem cunctorum eſſe copulatos. Hæc ratio conſpirationis & concordiæ inter duos ſummos Principes, & mihi maximè probata eſt, & abs te ueriſsimè affertur. nec dubitarem quin ualitura eſſet, idque efficeret, quod tu potiſsimè optas, ſi talia ſemper eſſent Principum ingenia, quale tuum eſt Dux ſapientiſsime, quale eorum qui Reipub.

bono,

bono, non ſuis cupiditatibus addicti ſunt, quorum minima ſemper, ut tute optimè noſti, fuit multitudo. pauci enim omnibus extiterunt ſeculis, quibus potior eſſet publicæ, quàm priuatæ rei cura, qui ſingulari quidem ſua cum gloria, & in ueterum monumentis, & in noſtris ſermonibus adhuc uiuunt. Sed tamen ille uirtutis ſplendor, animis praua affectione corruptis, minimè notus eſt. Cùm ergo aut Pontifex ſui officij immemor, poſthabita ratione recti atque honeſti, priuatas ſuas utilitates perſequitur: & unde maximè eas ſe adepturum ſperat, eò totus fertur cupiditate & ſtudio: aut Imperator libidine dominandi, Pontificibus metum appetitæ eccleſiaſticæ ditionis inijcit: tum illa contingunt, quæ tu & piè & grauiter deteſtaris. Quæ quoniam utraque ſæpius facta ſunt, & ut Pontifex priuatum ſequeretur commodum neglecto publico, & Imperator nonnunquam Pontificium ius uendicare ſibi contenderet: iccirco exorta eſt tacita quædam cunctorum opinio, non poſſe ipſos inter ſe firma & fideli beneuolentia iungi. Quo quidē ex diſsidio maximas tibi aſſentior Chriſtianis populis inuectas eſſe calamitates. Sed quemadmodum uetera tranſacta ſunt, ex antiquis Annalibus edocemur. Quid autem euenturum ſit, nobis incertum eſt: niſi quòd illud non tam explanandum nobis nunc quidem eſt, quàm quodammodo ſignificandum, fore aliquando ut reperiatur remedium, ſi hæc conſilia tua in medium proferre licitum fuerit, quæ meis in hoc genere planè ſunt conſentanea. Non enim ſi tu me, & cæteros prudentia uincis, quod profectò facis: id tibi etiam concedo, ut religione & ſtudio bene agendi uincas. Si ergo promere tales rationes, et eos qui audierint uelle illis obtemperare rationibus cōtigerit: non dubito fore locum ſanctiſsimis optatis tuis:

tuis: ut & perpetua inter duos hoſce principes concordia conſtituatur, & è Republ. mala omnia tollantur. Quanquam quod optamus, & de quo diſputamus, admirabili Dei beneficio hoc tempore uidemur conſecuti. Nam & Pontifex is eſt, qui nulla cupiditate extraordinaria ſe tranſuerſum agi, neq; ferri paſſus eſt: qui patrem ſe omnibus communem præbet: qui nullas partes diſſentientium eſt ſecutus. Et Imperator optima mente, ſummo conſilio, ac ſtudio in tuenda Chriſtiana Repub. propè ſingulari. quodq; imprimis ad rem pertinet, ambo inter ſe coniuncti cùm amicitiæ fide, tum eiſdem penè ſtudijs ad communem ſalutem & uoluntatibus. Quorum conſenſionem & beneuolentiam mutuam, qui labefactare & conuellere fictis ſuis ſermonibus & iniquis delationibus conati ſunt, illa ſuſpicione freti, de qua dixi paulò antè, per quam inter eos exiſtere poſſe amicitia non putatur: ij non uirtutem & uoluntatem optimorum principum mutauerunt, ſed magis improbitatem oſtenderunt ſuam. Quorum talium utinam aut minor copia, aut ea minus idonea ad nocendum eſſet. Sed cùm tui deſiderij euentum iam bona ex parte uideamur nacti, duobus his principibus amicitia iunctis, bello tetro atq; exitioſo per inducias dilato, aut (quod ego malim) penitus ſublato: ſpe pacis iniecta, quam auidiſſimè cuncti & ardentiſſimè expectamus: reliqua eſt cura & cogitatio conuentus publici: qui in urbe Vicentia, loco opportuno & libero, omnibus qui in Chriſtiana religione cenſentur, eſt indictus, poſt aliquas temporum prorogationes, quas neceſſitate fuiſſe expreſſas, qui ſine cupiditate iudicant, poſſunt facile cognoſcere. Eo in conuentu ſi concurſus fuerit is, qui ad rem tantum requiritur, non diffido fore, quin non ad iniuſtam cuiuſquam potentiam,

ſed ad bonum commune conſilia conferantur. Præſertim ſi tu, & qui uirtutum ac religionis tuæ imitatores ſunt, concilio intereſſe ſtuduerint. Nam Pontifex quidem noſter optimo animo & ſumma temperantia præditus, multa ueſtro, & tuo imprimis conſilio, recta exiſtimaturus eſt, quæ nunc contrarijs ex partibus diſputantur. In quibus tua imprimis & cæterorum bonorum autoritas plurimum ualitura eſt. Neq; ego ſanctis & ſalutaribus Chriſtianæ Reipublicæ conſilijs ullo loco deero. Sed eſt hic quiddam, quod mihi à te petendum ſit: ſcilicet conſilio uti me iuues, quando nihil fugere tuam excellentem prudentiam poteſt. Peto autem, non quidem quo pacto in concilio me geram: ſcio enim debere hoc me Deo, & fidei meæ, ut nihil in eo dicam, aut ſentiam, niſi quod mihi rectum eſſe uideatur: à quo ego propoſito nunquam ne digitum quidem ſum diſceſſurus. Noui enim quid hæc profeſſio noſtra, quid ſacerdotij munus, quid Dei omnipotentis timor à me poſtulet. Quæ ſi non eſſem literis & libris edoctus, in quibus omnem meam ætatem contriui, atq; conſumpſi: negotia tamen, & rerum tantarum longus uſus, in quantis ego uerſatus ſum, facilè potuerunt me inſtruere & docere. Non igitur quæro, quo pacto in concilio me geram: ſed quemadmodum erga aduerſarios Luteranos mihi agendum ſit: qui primum dubito interfuturi ſint concilio, nec'ne. Quanquam ſi pax uobis diuino beneficio donata fuerit, Imperatore Carolo ſoluto à bellicis curis, facilè (ut arbitror) cogi poterunt, ut interſint. Sed ſiue id fiat, ſiue non, anceps animi ſum, quomodo cum eis agam: utrum acriter ac uehementer, an manſuetè & comiter. Primum quàm malè proceſſerit ijs, qui uia illa ingreſſi ſunt, intelligo. Alterum ego cùm experiri conatus ſim, literaſq; ad

eorum nonnullos dederim humanè, ac ſatis etiam honorificè ſcriptas: ſentio quàm male ſim à multis in iſta Germanica natione acceptus, qui me aut ſcripſiſſe ad hæreticos homines, aut illo modo ſcripſiſſe arguunt, ac reprehendunt. In *quo ego ſi conſilio lapſus ſum, ſtudio certè & pietate erga* Deum *non ſum lapſus. Quid enim aliud ego quæſiui, quàm dum honorificè & comiter ad illos ſcribo, ut ipſi quoq; ad parem moderationem & quandam etiam beneuolentiam mei inflecterent ſe, atq; adducerentur? Quod ſi eſſem adeptus, ſperaui maiora me multò & commodiora ad ſpem concordiæ & rationem publicæ utilitatis eſſe facturum. Quæ uoluntas mea certè reprehendenda non eſt.* Nam *de iudicio, & utrum id ſapienter à me factum fuerit, an ſecus, tuum præcipuè iudicium* Dux *præſtantiſsime requiro: quod apud me maximum ſemper & grauiſsimum futurum eſt.* Tu *enim mihi propoſitus es, qui & norma conſiliorum meorum, & actionum omnium regula, quæ ad iſtiuſmodi res & negotia pertinebunt, futurus ſis.* Facit *etiam amor in te meus, & fides inſtitutæ iam inter nos amicitiæ, ut meas abs te potiſsimum actiones aut probari uelim, aut corrigi: cùm approbatio ſummam mihi animi uoluptatem, correctio autem maximam utilitatem ſit allatura.* Si *quidem tuis caſtigationibus & monitis fiam melior.* Summopere *igitur te rogo, ut de hac re ſcribas mihi ſententiam tuam.* Nam *ſi ſuſceptum mihi hoc negotium ſcribendi ad* Luteranos, *& cum eis humaniter agendi, ad quod ego accedere cœpi ſtudio concordiæ &* Chriſtianæ *conſenſionis adductus, tu non improbaueris: pergam ut inſtitui, & plures hoc genere officij comprehendere, ac mollire contendam.* Sin *autem hæc tibi tota inanis actio & minus honeſta eſſe uiſa fuerit,*

tuum ego conſilium potiſſimum ſequar: nec unquam tam firmus ulla in opinione ero, (de his loquor opinionibus, quæ ad quotidianas rerum gerendarum deliberationes pertinent) quin tuum iudicium anteponam meo. Verùm *de his ſatis.* Ego *in amicitia hac noſtra, cùm & officioſi animi tui, & optimæ erga me uoluntatis, ea indicia habeam, quæ habere ſemper concupiui, dabo profectò operam, idq́; meo incredibili erga te amore perpetuaq́; & ſingulari obſeruantia conſequar, ut me tibi iunctum amicitia eſſe nunquam te pœnitcat.* Vale Dux *præſtantiſſime.* Ro*mæ,* XVII. *Calend.*Febr. M. D. XXXVIII.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS GEORG. DVCI SAXONIAE, S. P. D.

NOn *poſſum ſine aliquo dolore animi ſcribere ad te, & tuis humaniſſimis ac prudentiſſimis literis reſpondere.* Quæ *cùm redditæ mihi eſſent illo ipſo tempore, quo mihi proficiſci ex urbe neceſſe erat, & ſummum* Pontificem *qui anteceſſerat ſequi: non habui tum ſpatium quicquam reſcribendi.* Nec *uerò itinere toto uſq; ad* Ni*cæam, ubi principum congreſſus cum ſummo* Pontifice *erat futurus, data eſt mihi facultas, non modò mandandi literis cogitationes meas, ſed ne cogitandi quidem quippiam: quòd & itineris moleſtia & difficultas, mihi ex ſuperiore morbo nondum penitus recreato, & renouatus deinde* Placentiæ *morbus, qui me ad interitum penè perduxit, impedimento fuit, quò minus ad te, ad quem maximè cupiebam, & quem mihi aſſiduè ante oculos propoſitum habebam, literas darem.* Cùm *interim meus in te amor perpetuus atq; conſtans animum meum requieſcere non*

non ſineret: inq; eo mihi uiderer peccare, in quo non peccabam. Ita enim cogitabam tacitus, atq; hæc menti meæ ſubijciebam: quid ille nunc talis uir, & Princeps, cuius tu amicitiam præſtantiſsimis illius uirtutibus permotus tam cupidè appetijſti: ſi literas flagitat tuas, per teq; potiſsimum de rebus quæ aguntur cupit fieri certior, tuumq; repentinum admiratur ſilentium literarum: quam tu eius ſuſpicionem de tua negligentia & tarditate excitabis? crede mihi Georgi clariſsime atq; optime, hæc animi mei ſolicitudo ad morbum adiuncta, ipſo mihi morbo aliquantum erat grauior. Etenim ſi quiſquam eſt qui officium colat diligenter, & indulgeat amori, ubi eum ſemel erga quenquam ſuſceperit: ego me illum eſſe exiſtimo: erga omnes quidem, in quibus aliquæ inſunt cauſæ cur debeant amari: (nihil enim eſt mea natura ad amandum, & ad fauendum bonis propenſius) in te ipſum uerò hoc acrius ac uehementius, quòd nec dignior quiſquam ab ullo unquam hominum qui ametur delectus eſt: nec eis uirtutibus ornatior, quæ non ſolùm officia beneuolentiæ requirunt, ſed obſeruantiæ etiam ſummæq; uenerationis. Quæ cùm ita ſint, cumq; ego tibi iamdudum meum omnem amorem, ſtudium, honorem, obſeruantiamq; detulerim: te rogo atq; oro, ut hanc meam prætermiſsionem officij in eam partem accipias, quaſi hæc culpa non mea ſit, ut certè non eſt, ſed fortunæ: quæ fecit, ut nec ego meæ cupiditati ad te ſcribendi obſequi poſſem, & tu diutius, quàm par erat, literis meis careres. Habes cauſam meæ taciturnitatis, quam tibi pro tua ſingulari bonitate & ſapientia planè probatum iri confido. Nunc audi reliqua. Nicæam ueni quomodo quidem potui, delatus lectica, omni ratione adnitens, ut intereſſem con-

C 3 *ſilijs,*

filijs,in quibus de ſumma Republica *agebatur : cùm tamen quotidie aliquot horas leui febricula laborarem, eſſemq́; inualidus : qua inualetudine adductus non ſum ut deſiſterem à muneribus publicis.* Non enim *mihi corpus eſſe magnificiendum duxi, dum aliquam operam nauarem tum ipſi immortali & omnipotenti* Deo, *tum puræ illi ſanctæq́;* Chriſtianæ *fidei, quam nos erga eundem* Deum *conſtanter retinemus.* Cuius *tu quidem fidei* Georgi *hoc tempore præcipuus es, & propugnator, & ſignifer.* Itaq; *in ſenatu, cùm is haberetur, ſemper interfui : dixiq́; de pace, de concordia, de ſtatu* Chriſtianæ Reipublicæ *ſententias.* Collaudaui *ſummum* Pontificem : *bene inſtitutam ab eo, ſuſceptamq́; pacificandi prouinciam uehementer comprobaui: precatus ſum ut pergeret, inſtaret, rem urgeret.* Noſti *iam cætera, quæ in hanc rationem dici poſſunt.* Id *quoq; egi priuato officio, ut cum utroq; principum colloquerer, deq́; eiſdem rebus cum illis agerem : ſuaderemq́;, ut ciuilibus extinctis diſcordijs,* Chriſtiano *nomini ob eorum diſſenſiones præcipuè laboranti, & ab hoſtibus* Turcis *in extremum penè iam diſcrimen adducto, coniunctis animis ferrent opem, hoſteſq́; comprimerent : relinquerent hanc tanti nominis tantæq́; gloriæ hæreditatem liberis ſuis.* Quæ *quidem hæreditas neq; ijs qui illam reliquiſſent, neq; ijs qui accepiſſent, unquam eſſet interitura.* Nam *cætera quæ ſunt à fortuna, opes, diuitias, honores, imperia, omnia fluxa & caduca exiſtere : neq; quenquam ea ſcire quandiu ſibi aut ſuis manſura ſint.* Hoc *pietatis erga* Deum *ſpecimen, hoc officium uerè* Chriſtianorum Principum, *ſine ulla controuerſia fore ſempiternum.* In *his ſermonibus, cùm uterq;* Princeps *aptè admodum mihi, atq; humanè reſponderet, perſpexi optimum animum* Chriſtianiſſimi Regis: *Cæſaris autem*

autem uirtutem, & animi magnitudinem uehementer probaui. Pòſt conſecuta ea ſunt, quæ tibi nota eſſe certo ſcio. Primùm, quod ad inducias decem annorum attinet. Deinde quod ad colloquia ipſorum Principum, eorumq́; inter ſe complexus, congratulationes, lacrymas: ut omnia optatæ à nobis & deſideratæ pacis, non ſolùm ſigna atq; indicia, ſed certiſſima etiam pignora habeamus. Quæ mihi cùm ſua ſponte iucundiſſima ſunt, (nihil enim uidi in uita quod lætius mihi, aut optatius acciderit) tum uerò cumulatur gaudium meum cogitatione illa, qua te quoq; ſummo ob eaſdem res frui gaudio non dubito. Itaq; & ſæpius relegens epiſtolam tuam hanc, quæ poſtrema ad me miſſa eſt, in qua imago uera optimi Principis expreſſa cernitur: & ea memoria repetens, quæ ſæpius à me tibi ſignificata ſunt, de mente & uoluntate ſummi Pontificis à diſſidijs aliena, de coniunctione eiuſdem cum Cæſare, de rebus cæteris: ualde ſanè delector, & meam fidem apud te conſtitiſſe, & ea quæ optando in literis tuis ſanctiſſimè prudentiſſimeq́; deſignas, ex ſententia tibi atq; eadem etiam mihi Dei immortalis incredibili beneficio feliciter eueniſſe. Sed de his ſatis: etenim uereor ne hæc ipſa epiſtola modum iam tranſierit. Ego à Nicæa Carpentoracte ad meam eccleſiam diuerti, locorum uicinitatem, & ſpem commodiorem ex morbo conualeſcendi ſecutus. Vbi nunc ſum, nec me hac hyeme in Italiam tranſiturum arbitror, ut poſtea meliùs confirmatus ad urbem proficiſci poſſim, atq; ibi Reipublicæ atq; amicis operas meas impendere. Nunc tibi mitto oratiunculam quandam meam, quam ego Romæ confeceram ante diſceſſum, modò Carpentoracti relecta ea à me eſt, & aliquot locis commutata. Ea continet ſanè modeſtam (mihi ut uidetur) & cuilibet rectè iudicanti probabilem

ſanctæ Romanæ eccleſiæ & totius ſacerdotij defenſionem, aduerſus probroſas & penè quotidianas Luteranorum uituperationes. De qua oratione aut continenda aut inuulganda tuum iudicium potiſsimum expecto, ſi eam utilem, ſi profuturam exiſtimas. Nanq; ego irritare neminem prorſus uolo, nec ſerere contentiones: hortator enim ſum pacis & autor: id ſcribere opto, quod nec Luterani iniquo omnino animo ferant, & Catholici accipiant æquiſsimo. Hoc tu Dux optime diligenter animaduertes, mihiq; ſenſum animi tui ſignificabis, & ſuadebis quid agendum ſit. Te, & item Cochlæum, & Iulium tuos, uiros optimos, & optimè de Chriſtiana religione meritos, quos ego quoq; ualde diligo, rogatos uolo, ut antequam ad me quid ſentiatis, reſcripſeritis, egoq; uobis reſponderim, in alienas manus orationem meam ne exire patiamini. Vale. Carpentoracti, XI. Calend. Octobr. M. D. XXXVIII.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS IVLIO PEFLVGO DE CANO MISNENSI, S. P. D.

NOli mirari, ſi tuis ſanè iucundis mihi & ſuauibus literis ſerius reſpondeo, quàm æquum fuit. Cùm enim in illo ipſo noſtro ex urbe Roma diſceſſu, quo Nicæam omnes contendebamus, eas accepiſſem: neq; tum ſpatium habui reſcribendi, & toto illo itinere incertis febribus doloribusq; inteſtinorum grauiſsimè uexatus, uix uitam potui retinere: quæ certè fuiſſet amiſſa, niſi Dei ſummi bonitas & clementia opem mihi tuliſſet. Quanquam utrum mihi magis expediat utiliusq; ſit, uiuere, an mori, ego neſcio: neq; horum alterutrum mea multum intereſt, idq;
ad

ad Dei uoluntatem totum reijcio. Literis quidem tuis, ut primum commodè licuit, reſpondere non prætermiſi: quas mihi ſcito fuiſſe gratiſſimas. Nam & ingenij tui ſpecimen mihi detulerunt, & iudicium erga me non mediocris amoris. Quorum alterum facit, ut te dignum omnium beneuolentia iudicem: alterum, ut ipſe quoque te diligam. Quodquidem ita neceſſe eſt, ſi is uolo eſſe, quem tu tibi aliâs cognitum ita humanum & comem eſſe ſcribis. In quo profectò non aberrat à natura mea prædicatio tua: ſum enim ad fauendum bonis mirificè propenſus. Itaq; quòd meam in fidem & patrocinium contuliſſe te ſcribis, ego uerò te Iuli chariſſime in ius & in amicitiæ fidem libenter recipio, uel tuæ uirtutis, uel cognati tui hominis ampliſſimi collegæ mei cauſa, quem ego & uiuum dilexi ſemper & mortuum eadem beneuolentia proſequor, nec unquam illius eximias uirtutes officiaq́; erga me è memoria deponam. Eſt & illa cauſa, cur te debeam amplecti, quòd uidere mihi uideor in literis tuis pietatem eam qua erga Chriſtianam Rempubl. es affectus. Sic enim quereris, ſic luges rerum præſentium ſtatum, ut appareat te meliora ualde cupere. Cui cupiditati tuæ, meæq́; unà earundem rerum uoluntati, utinam præpotens Deus ſecundos aliquando exitus concedat. Sed hæc hactenus. Ego impræſentia Carpentoracti ſum, à Nicæa huc digreſſus, quieſcendi aliquandiu & ualetudinem curandi gratia. Tu ſi quid opera mea indigueris, dum in his ſum locis, per literas, cùm Romæ fuero, ubi me uere proximo futurum eſſe arbitror, præſens ipſe ita te & res tuas tuebor, ut quo ad eius fieri poterit, te aliquod in me præſidium tuis & rebus & fortunis conſtituiſſe nunquam pœniteat. Vale. Carpentoracti, x i. Calend. Octobr. M. D. XXXVIII.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS IOANNI COCHLAEO, S. P. D.

TVas literas XVII. Calend. Auguſti Miſnæ datas, ego Carpentoracti VIII. Calend. Decembr. accepi. Eas tu me Romæ, aut in itinere ſperaſti accepturum. Quæ opinio non ſolùm te, ſed me ipſum etiam fefellit. Nam ſummum Pontificem ad conciliandos Principes Nicæam proficiſcentem, ego ex urbe proſecutus, toto illo itinere Placentiæ præſertim, grauiter ægrotaui. Nec tamen deſtiti quin peruenirem Nicæam, illisq; ſanctis & ſalutaribus negotijs intereſſem. Pòſt conuentu ſoluto, locorum uicinitatem, & cœli ſalubritatem ſecutus, Carpentoracte meam ad eccleſiam me recepi, ubi etiam nunc commoror, nec ante proximum uer in Italiam rediturus ſum. De his omnibus, deq; inducijs & compoſitione inter diſsidentes antea inter ſe Principes facta, ſcripſi ſuperioribus diebus ad clariſsimum uirum Ducem tuum: quas ad eum literas hoc tempore arbitror eſſe perlatas, & cum eis unà oratiunculam quandam meam, quam ego Romæ conſcripſeram antequam inde proficiſcerer, ad hæc ipſa negotia uidelicet, & Germaniæ & Luteranorum pertinentem. De qua oratione tum Georgij ipſius optimi, doctiſsimi, religioſiſsimi principis, tum tuum etiam iudicium exquirebam: edendá'ne eſſe uideretur, an potius domi continenda: quod ut magis putem tuæ literæ faciunt. Scriptæ enim ſunt & accuratè, & prudenter. Videtur enim (quemadmodum tute ſcribis) diſceptatio ad uos, ad nos autem iudicatio magis pertinere. Itaq; ego, qui de tua & doctrina, & probitate, ſemper optime ſenſi: nunc ex his literis tuis, & ex eo libello, quem ad Sturmium miſiſti, qui à me lectus ſumma

cum uoluptate eſt, addidi etiam aliquid ad opinionem priſtinam. Non enim ſolùm mihi doctè, uerùm etiam moderatè, & leniter ſcribere uideris: quam ego ſcribendi rationem & uiam imprimis probare ſoleo. Dederam ſanè ego quoq; ad Sturmium literas, eum leniter obiurgans: quarum exemplum miſi ad te, ut ſi tibi etiam uiderentur inuulgandæ, tuo arbitratu ſtatueres. Decet enim nos iſtorum inſolentiam non exaſperare conuitijs, quo in genere maximè exultant ipſi: ſed manſuetudine retundere, quod proprium officium Chriſtiani hominis eſt. De concilio ſpem non amiſi, bene enim ſentio de Pontifice maximo. Hæc certè poſtrema eius prorogatio, rogantibus & contendentibus ambobus principibus, facta eſt. Quare ego quoq; ad id temporis quo auſpicandum concilium eſt, in Italia eſſe cogito. Albertum Pighium, hominem meo quoq; iudicio doctiſsimum, audio ex te libros edidiſſe de Eccleſiæ Principatu: quos equidem habere cuperem, libenter enim lego eius hominis ſcripta. Quòd uerò in quibuſdam tibi uideatur nimis ille exaggerare ſummi Pontificis autoritatem, idq; tametſi uerè fiat, tamen in hoc tempore nonnihil periculoſum eſſe: noli ægreferre. Vtinam tam mores noſtri probati eſſent hominibus, quàm eſt Pontificis poteſtas ſine ulla dubitatione maxima. Neq; hoc nocere publicæ cauſæ (ut ego arbitror) poteſt. Reliquum eſt, ut à te petam, ut ad me frequenter ſcribas, faciasq; me de iſtis rebus Germaniæ quàm ſæpiſsimè certiorem: quo nihil gratius expectare à te poſſum. Mea & beneuolentia & opera ſemper eſt tibi, & erit parata. Vale, & Georgium ducem præſtantiſsimum omnium, meis uerbis iube ſaluere quàm plurimum. Carpentoracti, Pridie Calendas Decembris, M. D. XXXVIII.

IAC. SADOLETVS CARDI-
NALIS IVLIO PEFLVGO, ET IO.
COCHLAEO, S. P. D.

COmmunes ad uos dedi literas, quòd eram multis occupationibus impeditus: ueſtras autem amborum & diligenter, & non ſine aliquo animi dolore legi. Quæ ſtatum mihi Germaniæ *ante oculos poſuerunt & infelicem, & miſerum: & cui (ut perſpicio) non à nobis, ſed à ſummo* Deo *auxilia ſunt petenda. Quanquam ego quidem pro mea parte non deero. Sed quid poſſum unus, aut certè cum paucis? uideo enim omnino paucos quibus iſta negotia ſint cordi. Concilium futurum ſit, nec'ne, non poſſum affirmare certò. Spe tamen teneor,* Pontifici Maximo, *hanc rem fore curæ: optimè enim ipſe & loquitur & ſentit. Quo autem tempore aut quo* Chriſtiani *populi commodo ſit futurum, non habeo quid dicam.* Primum *pendet non è* Pontifice *ſolùm, ſed* Chriſtianis *etiam ex* Principibus, *qui maioribus curis diſtricti mihi uidentur: præſertim tanto conflato aduerſus* Turcas *bello.* Alterum, *quidnam euenturum ex concilio ſit, nec ſatis ſcio, nec ſi ſciam auſim dicere.* Maxima *mihi uidetur ratio fore conſtituendæ* Chriſtianæ Reipubl. *ſi* Pontifex *unus ad corrigendos mores eccleſiæ incubuerit. Quod ipſe tamen prædicat & promittit ſe facturum.* In *ueſtris porrò literis tua pietas in* Chriſti *rem & fidem mihi* Iuli *probata eſt, & beneuolentia erga me iucunda, neq; ego tibi propter uirtutem tuam propterq; eum* Principem, *cuius tu contubernalis, ego amantiſſimus & ſtudioſiſſimus ſum, ullo unquam loco ſum defuturus.* Tu *uerò* Cochlæe, *nihil mihi gratius facere potuiſti, quàm me de illis in oratione mea partim meis, partim etiam librarij erratis admonere, quæ ego corrigi iuſſi.* Hoc *tu, ſi me*

me amabis, ſemper ut me admoneas facies. De oratione *edenda ſcripſi ad Clariſsimum Ducem Georgium quid mei conſilij ſit.* Tu *illas leges literas, & ages quod utile tibi uidebitur Chriſtianæ eſſe* Reip. *Librum tuum in illas ueſanas* Luteri *declamationes, legi ſumma cum uoluptate, uehementerq́; probaui. Arbitror poſſe me affirmare, rarò adhuc uidiſſe in eo genere quicquam editum, quod diſtinctius mihi, & accommodatius ſcriptum uideretur: atq; ex ea quidem doctrina, quam ego maximè probo: non ſpinoſa & cauilloſa: ſed plana, atq; illuſtri, è puris ſacrarum literarum fontibus deprompta. Quamobrem miror illum hominem impuriſsimum, ita ferreum os ad contentionum ſtudia afferre, ut eum neq; uitæ neq; impietatis ſuæ pœniteat. Sed illum ulciſcetur improbitas ſua.* Ego *quodam alio in opere, quod nunc cudo, habeoq́; in manibus, nonnulla inſector* Luterana *dogmata, eorum quæ maximè ad reuellendam* Chriſti *religionem intenta ſunt.* Re*ctène an perperam, tuum & aliorum erit iudicium.* Mihi *quidem uoluntas bona eſt, & ad tutandam autoritatem eccleſiæ animus paratus: ſed uires interdum me deficiunt. Quicquid tamen erit à me, ad* Dei *gloriam & fidelis populi ſalutem totum erit.* Tu *ut ſcribas ad me crebro* Cochlæe, *atq; adeo ambo ut ſcribatis, uobiſq́; perſuadeatis me omnia cupere & uelle ueſtra cauſa, à uobis peto. Valete. Carpentoracti.*

IAC. SADOLETVS CARDINALIS IOAN. COCHLAEO, S. P. D.

B*inas à te uno ferè tempore accepi literas, quæ utinam ad me nunquam fuiſſent allatæ.* Triſtiſsimum *enim mihi nuntium attulerunt, de* Georgij *morte optimi & ſapientiſ*

pientiſsimi Principis. Quem ego propter præclariſsimas illius uirtutes, æquitatem, religionem, integritatem, prudentiam, ſummo in honore habebam: eumq; ita amabam, ut ſi fuiſſemus eodem ex utero geniti, neq; maior meus erga illum, neq; iuſtior potuerit eſſe amor. Itaq; tanto dolore ſum affectus, ut moderari mihi ipſe non queam. Quid enim eſt quod me amantiſsimum & talium uirorum, & rei Chriſtianæ publicæ, maiore uulnere conficere potuerit, quàm tanti Principis mors? quæ, ut ipſi forſitan matura, rei quidem publicæ extitit peracerba. Mihi uerò tantum mœroris, tantumq; luctus attulit, ut penè mihi ſolus in hac calamitoſa conditione temporum uidear eſſe relictus. Qui cùm die noctuq; de Repub. cogitans, in eo curas conſumerem omnes meas, ut aliquando reconciliata eccleſiæ unitate: in pace & otio debitum cultum Deo tribueremus: maximam eius rei ſpem in illo ſapientiſsimo Principe repoſitam habebam. Quo nunc ſublato, quid eſt quod ſperare amplius, aut quod noſtris conatibus & conſilijs confidere debeamus? Quanquam ſolet Deus, cùm ad deſperationem penè res ipſa nos deduxerit, ſubitas interdum ſpes & improuiſa auxilia fidelibus ſuis oſtendere. Quem equidem ſupplex omnibus precibus obteſtor primùm, ut animæ illius præſtantiſsimi uiri clementiam & miſericordiam ſuam tribuat. Deinde, nobiſcum ita agi permittat, ut ne cogamur eum nimis ſæpe, nimiſq; acriter & dolenter deſiderare. Etenim uideo pericula quæ impendent: tuq; ſatis planè ad me omnia perſcribis. Sed tibi mi Cochlæe, quantum in me eſt, quodq; meæ exiguæ fortunæ mihi concedunt, ita beneuolentiam meam polliceor, ut nulla ſim unquam in re tibi defuturus. *Cùm hæc ad te ſcriberem, aberam ab Vrbe, deq; meo illhuc reditu nondū quippiam certi conſtitueram:*

ut te

ut te non poſſem Pontifici Max. præſens commendare. Se l quod abſens efficere poſſum, ſcribam ad Ampliſsimum uirum Gaſparem Contarenum, ut is & ſuam & meam uicem in te commendando ſuſcipiat: addatq; ad amorem eum quo te ipſe diligit, aliquid prætereà mei honoris, & mea erga te uoluntatis cauſa. Quod facturum illum non dubito, tanta eſt uirtus hominis, & in omneis bonos beneficentia. Ego, quæ meæ erunt partes, nomen & memoriam ſanctiſſimi Principis mortui, chariſsimè ſemper diligentiſsimeq; cuſtodiam. Tibi autem & Iulio ita ero affectus, ut plus quidem uos in me facultatis ad uos ornandos, amoris autem & ſtudij nequaquam plus ſitis deſideraturi. Tu cura ut ualeas, & in omni fortuna eam patientiam præſta, quam Chriſtiana uirtus poſtulat. Carpentoracti, VII. Idus Iulij, M. D. XXXIX.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS IOAN. COCHLAEO, S. P. D.

Dolore non paruo affectus ex tuis literis, quas abs te menſe Auguſto datas, ego VI. Idus Nouembris accepi, ſtatim has ad te ſcripſi: non ſine aliqua aduerſus fortunam querela. Quòd cùm iam antea tibi, & illi præſtantiſſimo Duci Georgio de mea ad Germanos oratione non uulganda reſcripſiſſem: deinde ex binis literis tuis, primùm de obitu filij, deinde de ipſius etiam morte certior factus, tibi quoq; tum reſpondiſſem, illius religioſiſsimi Principis obitum, & ſimul Reipub. Chriſtianæ calamitatem deplorans: intelligo nihil mearum ad te literarum allatum fuiſſe: cùm tamen abſens adhuc & in eccleſia mea manens Carpentoracti, meis qui in urbe ſunt, præcepiſſem, ut omneis

meas ad te literas per Ambroſium Theutonem, quem tu mihi nominas in literis, ad te mittendas curarent, quod ita factum eſſe ab illis non dubito. Sed fortuna profectò mihi mœrorem renouare uoluit, quem ex Georgij optimi & ſanctißimi Principis morte acceperam, cuius mihi mentio & nomen ita hæret in intimis ſenſibus, ut nunquam Deo pro mortuis ſupplicem, quin illum nominatim & imprimis diuinæ miſericordiæ commendem. Sed hæc quæ ad priuatum officium pertinent, non tam nobis commemoranda, quàm præſtanda ſunt. De te mi Cochlæe uelim hoc tibi maximè perſuadeas, eam me ſuſcipere cogitationem, quam frater de fratre ſuſcipere ſolitus eſt. Amo enim te, tum probitatis, religionis, doctrineq; tuæ cauſa, quam ego magnifacio: tum etiam quòd intelligo me abs te amari. Itaq; facultates meas, quantulæcunq; eæ ſunt, omnes tibi libenter defero. Si cætera te deficiant, quæ aliunde maiora & uberiora expectare potes; digna uirtute & laboribus tuis, apud me quidem receptus tibi eſt, & communicatio fortunarum mearum: quæ etſi pertenues ſunt, animis tamen à cupiditatibus liberis, & maioribus uirtutis ac literarum ſubſidijs præditis, exiguæ opes ad bene uiuendum ſufficiunt. Si Romæ eſſem, plura polliceri tibi poſſem: nunc cùm ſim in his locis, neq; illhuc (ut nunc eſt) me conferre cogitem, cauſis & multis & neceſſarijs adductus, ut Euangelij uerbis utar, quod habeo, mi Cochlæe, hoc tibi do. Tu certè nunquam in me nec fidem, nec officium, nec amicitiæ memoriam, nec beneuoli hominis animum deſiderabis. Iulium tuum quem ſingulariter diligo, cupio tecum omnia habere proſpera. Faueo certè utriq; ueſtrum, & ueſtro proprio, & communis religionis nomine. Quæ ſcribis ad me de Eccleſijs iſthic deſertis à cultu

Dei,

Dei, deq; concionibus aduerſariorum noſtrorum, periculiſq; omnibus quæ pijs & probis hominibus impendent: ita mihi acerba & luctuoſa uiſa ſunt, ut non audeam ea, tanquam uulnera animi mei, uerbis refricare. Deum ſupplex oro, ut aliquando ipſe benigníoribus oculis nos reſpiciat. non enim iam ullis noſtris in conſilijs, ſed in eo uno ſunt omnia, ad quem ſpes noſtras penitus habere conuerſas debemus. Vale. Carpentoracti, Pridie Idus Noue. 1539.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS GVLIELMO BAVARIAE DVCI S. P. D.

CVm ab Carpētoractenſi eccleſia mea Romam rediiſſem Pontificis maximi iuſſu non modò euocatus, uerùm etiam compulſus: nihil habui antiquius, quàm ut ad te literas darem: per quas teſtarer, illum ipſum amorem, illam inſignem beneuolentiam ſimul & obſeruantiam, qua te, & fratrem tuum clariſsimum uirum, uniuerſamq; domum & familiam ueſtram ſemel ſum, non caſu, nec fortuitò, ſed propter maximas uirtutes, ueſtraq; in Chriſtianam Remp. egregia merita complexus: manere & perſeuerare eandem. nec ob meæ abſentiæ diuturnitatem quicquam illi detrimenti, aut diminutionis accidiſſe. meq; eo eſſe animo, quo ſemper fui: ut ueſtro honori, commodo, dignitati, ornamentiſq; omnibus, incredibili animi ſtudio ſim addictus. Sic enim & ſumma uirtus ueſtra nobilitaſq; meretur, & meæ conſtantiæ ratio poſtulat, & tempora ipſa præcipuè requirunt: in quibus turbato ſtatu orbis terrarum, diuinis humaniſq; legibus penitus contemptis atq; reiectis, ueſtra imprimis pietas, & ſapientia, tanquam in tenebris lumen elucet. Itaq; ego, qui ob propinqua pericula

quæ inſtant nomini Chriſtiano atq; imminẽt, dies noctesq́; aßiduè ſolicitor, nec ullam partem capio quietis, uehementiſsimè equidem optarim habere Stocamerum noſtrum, aut alium quempiam tuorum, qui cum ea quæ me angunt & ſolicitant, communicare tutò poſſem. Profectò enim ſi cæteris auxilijs, opibusq́; deficior, quas ſi haberem libentißimè tibi deferrem: non omnino monita, conſiliaq́; mea tibi aut ingrata eſſent interdum, aut inutilia. Sed tamen ita Stocamerum habere uelim, ſi id quoq; reliquis tuis rationibus conducat. Etenim ſcito me grauiter angi, quòd uideo nos omnes in extremum iam ruere diſcrimen. Quando iſta auxilia apparatusq́; Germaniæ, qui feruntur, me quidem non conſolentur, ſed perterreant. Quamobrem, & quibus de cauſis, non eſt epiſtolæ committendum. Sed hæc hactenus. Et quando iam Romæ, & apud Summum Pontificem ſum, ita hîc tibi operam, fidem, ſtudium, beneuolentiamq́; meam defero atq; polliceor: ut tibi hoc eſſe perſuaſißimum uelim, neminem te unquam reperturum eſſe, aut amantiorem tui, aut qui maiore ſtudio & diligentia tuis rebus deſeruiat. Vale Romæ, VI. Idus Maij, M. D. XLII.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS GVLIELMO DVCI BAVARIAE S. P. D.

ACcepi tuas Dux præſtantißime literas, ex quibus duplici lætitia affectus ſum. Nam & de tua, fratrisq́; tui clarißimi uiri ſalute et incolumitate nuncium mihi optatißimum attulerunt, & ueſtram mei erga uos amoris memoriam, declarauerunt apud uos uigere. Quorum utrum mihi iucundius acciderit, iudicare difficile eſt. Sed quod pertinet ad eas curas, & ſolicitudines, quibus cùm ad te

ſcribe

ſcribebam, uehementer eram diſtrictus, & ob quas Stocamerum hic adeſſe cupiebam: ut ſatiſfaciam deſiderio tuo, qui te cupidum cognoſcendi eſſe ſcribis, quæ me res tantopere ſolicitum tunc habuerit: ſcio me, cum dolerem uehementiſſime & angerer, regnum Vngariæ ab immaniſſimo hoſte nominis noſtri Turca Chriſtianæ Reip. eſſe ereptum. Maiore quoq; in metu præterea fuiſſe, ne expeditio iſta Germaniæ, et conatus ueſter regni illius recuperandi, cumularet potius clades & ruinas noſtras, quàm leuaret. Cur autem ita pertimeſcendum putarem, has habebam cauſas. Primum, uidebam exercitum conflatum ex uarijs nationibus, non facile in unum poſſe conſenſum conſpirare: ut omnium prorſus eadem eſſet & uis & uoluntas. Deinde, intelligebam nullum eſſe certum noſtri exercitus ducem eiuſmodi, qui ſcientia rei militaris regere, autoritate & fama rerum ante geſtarum, milites ad prompte alacriterq; parendum cogere & compellere poſſet. Tum autem territis altero iam, aut tertio aduerſo prælio noſtrorum animis, non magnopere confidendum putabam. Poſtremò, ut eſſent tolerabilia cætera, uidebam tamen in uno prælio periclitari fortunam totius Chriſtianæ Reip. quæ, ſi fuſi, fugatiq; eſſemus, (quod quidem Deus omen in ſuos hoſtes conuertat) nullum mihi uidebatur præterea habitura præſidium, quo aut ſe ſuſtinere diutius, aut unde niti ad ſe uindicandam poſſet. Etenim quis non intelligat, ſi uictus ſit noſter exercitus, Auſtriam continuò in hoſtium ditionem conceſſuram? Germanos Principes ut quiſque proximus Auſtriæ ſit, differendi ſupremi exitij cauſa, pactiones & fœdera cum Turcis quæſituros? Maximum ſubitò equitatum hoſtium in Italiam irrupturum: omnia deniq; terrore & tumultu completum iri? Atq; hæc cùm timerem, gra-

uius etiam illa re exterrebar; quòd contrà apud hoſtes omnia ſe habebant. Vnus Dux ſumma potentia, & autoritate, exercitus numero infinitus, concors inter ſe atq; conſentiens, idem conſuetudine uincendi ad pericula audax: equitatus præterea propè innumerabilis: quem quidem equitatum quomodo noſtri ſuſtinere poſſent, non facilè rationem inueniebam. Hæc cùm cogitarem, Dux optime, & perhorreſcerem caſum propinqui certaminis, non immerito (ut arbitror) quietem animo non percipiebam. Nunc pars mihi aliqua timoris adempta eſt, ſi Rex hoſtium (ut aiunt) ad exercitum non eſt uenturus. Quanquam his paucis diebus contrarij uenere nuncij: qui pertulerunt, illum ad iter ſeſe, & ad bellum accingere. Habes rationem angorum & ſolicitudinum mearum. Sed de his ſatis. Ego tibi & fratri tuo, totiq; familiæ ueſtræ ita ſum animo beneuolentiaq; addictus, ut nihil ſit quod uehementius optem, quàm & diligi à uobis, & meum uobis amorem omnibus in rebus præſtare atque oſtendere. Romæ, x. Calendas Auguſti, 1542.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS GVLIEL. DVCI BAVARIAE S.P.D.

QVòd poſt reditum meum ad Vrbem, non cõtinuò dederim ad te literas: nec ueteris meæ erga te obſeruantiæ beneuolentiæq; memoriam renouarim: non mea negligentia, neq; adeo obliuione mutui noſtri amoris: ſed potius pudore quodam accidit. Cùm enim ſæpius iam conatus eſſem, exoluere me his urbanis curis atq; negotijs, & in eccleſia mea Carpentoractenſi Deo, & mihi, & populis meis duntaxat uiuere, ſtudiaq; ea perſequi, quorum

& liberaliſsima eſt cognitio, & fructus iucundiſsimus, neſcio quo meo fato, ſiue iniqua potiùs conditione fortunæ, (namq; ego meas partes ſedulo & accuratè egi) cõtingere tamen mihi non potuit, ut animo meo morem gererem: colere mq; eam uitam, in qua qui doctiores & ſapientiores ſemper existimati ſunt, munia beatæ uitæ maximè poſita eſſe cenſuerunt. Sum enim quotieſcunq; illuc me contuli, toties huius Pontificis Maximi, à quo etiam præſertim mihi aſſentiente, commeatum obtinueram, iuſſu atq; imperio in hanc urbem reuocatus. Quæ ſi meæ, ac non alienæ uoluntatis commutatio uarietaſq; extitiſſet, puderet me uehementer inconſtantiæ meæ, neq; auderem quicquam hoc ad te tempore ſcribere. Quid enim eſſet quod polliceri alteri de me poſſem, ſi mihi ipſe et conſilijs meis non conſtarem? Sed cùm, ſi qua in hac re culpa ineſt, ea certè mea non ſit: potiuſq; tempori & rebus quotidie nouis, quàm conſilio cuiuſquam aut uoluntati illa ſit attribuenda: peto à te Dux humaniſsime atq; optime, ut quòd ego toties domicilium commutaſſe uiſus ſim, id Pontificis uoluntati tribuas: quòd ſuam ille uoluntatem, id aſsignes tempori. Proxima enim cauſa illinc me extrahendi & Romam euocandi, concilij habendi neceſsitas fuit & cogitatio. Quod utinam concilium bonum ac proſperum Chriſtianæ ſit & religioni & Reip. Et ſi Deum quidem confidere debemus tandem aliquando populis ſuis eſſe conſulturum: ſed tamen, ut ſe nunc res habent, quid ſpei certæ ſequamur, non uidemus. Illud quidem in hac tanta perturbatione temporum, ſingulari tamen nobis eſt lætitiæ & uoluptati, quòd apud omnes bonos tuum nomen in ſumma eſt gloria. Nihil enim tam celebre, neq; tam commemoratum eſt, quàm tuæ uirtutis, conſtantiæ, pietatiſq; prædicatio: quæ una & conſentienti

omnium uoce in cœlum meritò fertur. Itaq; ego qui *tuam amplitudinem iam diu omnibus meis ſtudijs officijsq; ſum complexus, quotidie non beneuolentia quidem (nam ea ad ſummum iam peruenerat) ſed meis dictis, teſtimonijs, ſcriptis, ad te colendum honeſtandumq; ſum propenſior.* Gaudeoq; *uehementer, & tibi gratulor, quòd in reddenda tuis clariſsimis uirtutibus debita laude, ego qui tantum cæteris ſtudio erga te amoreq; anteeo, prædicatione tamen tuorum meritorum ſuperior eſſe non poſſum? tantus eſt conſenſus omnium, de te omnia præclara egregiaq; memorantium.* In *quo non magis homines, quàm* Deus *ipſe, cuius tu integram & ueram religionem ſuſtines atq; defendis, de tua fide & ſapientia illuſtre teſtimonium fert. Sed hæc quæ theatrum maius & grauiorem operam deſiderant, in tempus magis idoneum differenda ſunt.* Ego *ſicut tibi ſæpe aliâs ſcripſi, quicquid in me eſt, quantulum id quidem eſt, ingenij, diligentiæ, ſtudij, autoritatis, totum tuis commodis & uoluntatibus ita polliceor ac defero, ut ſi quid uſu uenerit, in quo tua cauſa mihi ſit elaborandum, id ſim alacrius multò, libentiusq; facturus, quàm ſi mea ipſius cauſa idem mihi conandum & ſuſcipiendum eſſet.* Quod *cùm acciderit ut agam, cura quidem & amore ſatiſfaciam tibi: ſtudium autem et cupiditatem meam ſatiſfaciendi nunquam aſſequar.* Nunciatum *eſt nobis fratrem tibi deceſsiſſe ornatiſsimum, atq; nobiliſsimum: quod mihi auditu ſanè quàm moleſtum fuit.* Amaui *enim illum ſemper tecum unà, digniſsimumq; illo loco & honore iudicaui.* Quòd *ſi de tua uirtute & ſapientia non eam haberem opinionem, quam certè habeo, aggrederer fortaſſe aliquid ad te conſolandum: exponendisq; rationibus quare tu hunc caſum animo æquo ferre deberes, leuare dolorem tuum adnite-*

rer.

rer. Sed cùm tu aliorum conſilijs non indigeas, magisq́; ipſe ad conſilium alijs dandum ſis paratus, ſuperſedebo hoc genere orationis. Tantum te hortabor, ut animum illum, illamq́; prudentiam, quam in cæteris rebus eximiam præſtas, eandem in hac quoq; re adhibere meditere: ut omnes homines intelligant, nihil tibi deeſſe, quò minus & in ſecundis rebus & in aduerſis, par & perfecta undique & uirtus ſit, & conſtantia tua. Iterum & ſæpius uale. Romæ, XVII. Calend. Auguſti, M. D. XLV.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS GVLIEL. BAVARIAE DVCI S. P. D.

CVm ex literis tuis multiplici ſum ac uaria animi lætitia & uoluptate affectus, tum quod in extremis illis à te eſt poſitum, grauiſſimisq; & ornatiſſimis uerbis explicatum, id mihi maximè iucundum, & de tua ſingulari eximiaq; uirtute etiam admirabile accidit. Sic enim ſcribis, te hanc piam & ſanctam Catholicæ fidei, & Chriſtianæ religionis cauſam, quæ omnium bonorum Principum communis, & quorundam etiam magis propria eſſe deberet: nulla iacturæ & periculorum, quæ plurima iam adijſti, habita ratione, & amplexatum eſſe adhuc conſtanter ac fortiter, & ad ultimum uſq; ſpiritum amplexaturum eſſe. Quibus tuis uerbis quam expreſſiorem habere deſiderare'ue poſſimus Principis optimi & præſtantiſſimi imaginem, non uideo. Faxit ille ipſe omnipotens Deus, quem tu in literis tuis omni cum fide & pietate inuocas: ut talem animum, dignaq́; omni ipſius gratia & beneficentia mentem, ea præmia

conſequantur, quæ & in cœlo & in terra debeant iudicare maxima. Quanquam cui in hac uita pacatus cum Deo animus, & ſecum ipſe concors, in altera domicilium beatæ immortalitatis eſt propoſitum, is ſemper maximis & uerißimis præmijs à Deo affectus eſſe uideatur. Sed tamen ne hæc quidem quæ in his locis expeti ſolent, tibi defutura confido. In tanta enim rerum omnium confuſione, quantam alia ætas nulla unquam uidit, aberrantibus ferè cæteris omnibus, & propè mente dimotis, quibus harum rerum gubernandarum & regendarum poteſtas erat data: conſiliaq; ſua non ad ſalutem publicam, ſed ad propriam ipſorum (ut illi putant) utilitatem, ut autem res indicat, & magis etiam quotidie indicatura eſt, perniciem conferentibus, ſtare & eminere unum, in cuius animum atq; uirtutem, cùm hæc temporum mala damnaq; incurrunt, tanquam fluctus ſaxo, ſic illa eius conſilio ſapientiaq; franguntur: non ſolùm his temporibus nouum quodam modo & penè inauditum eſt: ſed apud bonorum iudicia imprimis admirabile. Itaq; neceſſe eſt, poſteaquam ſatis fuerint debacchati, qui ex incommodis publicis ſua priuata commoda uenari & captare ſoliti ſunt: poſteà quàm edormierint ſui erroris crapulam, & nihil inuenerint uerarum diuitiarum in manibus ſuis: ut experrecti tandem aliquando & reſipiſcentes, cum ſtupore quodam maximaq; admiratione intueantur eos, qui in tanta iactatione tempeſtatis publicæ, ſoli tenere portum & uoluerunt, et ualuerunt. Quorum utinam quidem magnam copiam haberemus. Sed tua inſignis uirtus atq; conſtantia, Gulielme præſtantißime, multorum in eo nobis Principum uicem præbet. Es enim tu & caſtæ integræq;

religionis illuſtre exemplum populis Chriſtianis omnibus, & in omni poſteritate conſequentium temporum, futurus es ueræ ſapientiæ ueræq; uirtutis egregium documentum. Quam cunctorum de te ſummam exiſtimationem, non uideo poſſe fieri, quin aliqua terrena etiam, non modò quæ è cœlo ſint, præmia comitentur. Hac igitur ego tua laude & Chriſtianæ pietatis ſumma gloria (ut initio epiſtolæ ſcribere fueram orſus) præcipuè ſanè delectatus ſum. Cætera quæ ſcribis de tuo animo erga me amico ac beneuolo, deq; ea cupiditate, quam præ te fers, factis mihi probandi qua uoluntate in me ſis: ſunt mihi quidem gratiſsima & iucundiſsima omnia: ſed uno (ut mihi uidetur) amicitiæ nomine cuncta continentur. Sic enim ego memetipſum donaui dicauiq; tibi: ſic tu me tua humanitate & beneuolentia es amplexus, ut quod iam bonorum uirorum, & fidelis amicitiæ proprium eſt, certare officijs inter nos debeamus. In quo ego quæ ad tuam amplitudinem colendam & obſeruandam pertinebunt, omnia ſumma cum fide beneuolentiaq; præſtabo. Tu ſi me dilexeris, charumq; habueris, maximũ hunc me adeptum ex tua amicitia fructum ſemper ſum exiſtimaturus. Vale. Romæ, VI. Idus Decembris, M. D. XLV.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS FRANCISCO FREGEPANI Vngaro, Epiſc. Agrienſi S. P. D.

ACcepi tuas literas mihi gratiſsimas: in quibus illud perhumanum, quòd mea erga te officia plurimi facere uideris. Quaſi uerò non ego ita agere debeam: aut ſit quicquam, quod à me tuæ eximiæ uirtuti & amori erga

me non debeatur. Imò uerò, quæcunq; mihi dabitur tibi commodandi, & rem gratam faciendi occaſio, ſic ea utar, ut eodem tempore beneficium me abs te accipere ſim arbitraturus. Quid enim eſt, quod potius agamus, quàm ut faueamus bonis, & uirorum inſignium uirtutes, cuiuſmodi tu profectò es, iuſtis honoribus afficiamus? præſertim tanto amicitiæ fundamento inter nos iacto, quod non ſolùm beneuolentia mutua, ſed iure etiam hoſpitij ſancitum ſit. Noli enim putare me obliuiſci poſſe illius humanitatis, qua tu adductus, Carpentoracte ut me inuiſeres diuertere uoluiſti. Quo quidem tempore cepi fructum permagnum è conſpectu & ſermonibus tuis. De quibus ſcripſi ad Pontificem ea quæ mihi uidebantur: illud præcipuè ſpectans, ut ſi quid anteà ille fortè in tua natura fuiſſet offenſus, animaduerteret & ſciret, inter elationem animi & libertatem plurimùm intereſſe. Quod de Eccleſiarum dilatione confirmationis ſcribis, cùm mihi tuæ literæ ſunt redditæ, unà item Roma ſcriptum à Ioanne Marſupino tuo eſt, omnia eſſe iam tranſacta: præſertimq; quod ad te attinet fuiſſe perfectum. Quo equidem nuntio ualde gauiſus ſum. Illud tantùm doli, me non fuiſſe in ſenatu, cùm mentio de te facta eſt: iuſtis enim & debitis laudibus dignitas & uirtus non caruiſſet. Quanquam illa quidem ſine cuiuſquam noſtrum teſtimonio per ſeſe ſplendida ipſa eſt. Ego illa uerba in literis tuis maximopere probo: tibiq; imprimis conuenientia eſſe duco: quibus te confirmas nullis unquam iniurijs ab honore & cultu ſanctæ ſedis apoſtolicæ eſſe diſceſſurum. Certè ſic facere decet eos, qui Deum, non qui homines intuentur: quiq;, ut tu grauiſſimè & ſanctiſſimè ſcribis, ſpectant ea quæ non uidentur, non ea quæ oculis & ſenſibus ſubiecta ſunt: in quibus homines

mines ſalli & errare iam quotidianum eſt. Sed de his ſatis. Tuæ epiſtolæ longiſsimæ mihi forent ſuauiſsimæ. Nam quas accepi, perbreues uiſæ mihi ſunt, tanta à me cum uoluptate ſunt lectæ. Qui ſi Romæ eſſem, laceſſerem te crebro meis ſcriptis. Nunc longè gentium abſum, neque ſanè mihi conſtat quod ad tempus ſim in Vrbem reuerſurus: nam neque quicquam adhuc uideo quod me illuc attrahat: & multa ſunt hîc quæ me detineant. Proinde ſcito, labare meum illud primum conſilium Romam redeundi. Quicquid tamen egero, faciam te certiorem. Tu me uti diligas, Regiq; tuo meam & fidem offeras, & obſeruantiam, Brodericumq; plurimum meis uerbis ſalutes, ualde te rogo. Carpentoracti, VII. Idus Iulij, M. D. XXXIX.

IAC. SADOLETVS CARD. FRANCISCO FREGEP. EPISC. Agrienſi, S. P. D.

Accepi tuas literas datas Viennæ extremo menſe Iunio, ad me Septembri ineunte perlatas. Ex quibus cognoui, quod mihi fuit iucundiſsimum, te rectè ualere, & apud Regem Romanorum eſſe Reipublicæ cauſa: accepiſſeq; optatum nuntium de confirmatione ueſtrarum eccleſiarum. Quæ diu antè debita, aliquot de cauſis dilata, poſtremò tandem à ſummo Pontifice facta eſt. Qua etiam ego de re dederam ad te literas, quas te accepiſſe poſteà arbitror, & meam de omnibus tuis commodis lætitiam ex eis cognouiſſe. Etenim noli exiſtimare optime Franciſce, quicquam mihi poſſe euenire optatius, quàm audire taleis uiros ad gubernacula eccleſiarum deligi, & uocari: qui tantum onus & conſilio regere, & uirtute tueri, & religion

ligione ac pietate illuſtrare etiam poßint. Cuius quidem generis hominum quæ ſit penuria his afflictis temporibus, utinam potius priuatis incommodis noſtris, quàm publicis calamitatibus ſentiremus. Sed de his uiderit Deus, quem tantùm orare atque obſecrare reliquum nobis factum eſt. Quid autem geratur, quid paretur, quò tantis damnis eatur obuiam, nihildum cernimus. Sed ut ad propoſitum redeam: ego honorem tibi delatum uel comprobatum potius, & tibi honeſtum, & Reipub.*Chriſtianæ utilem eſſe foreq; non dubito. Mihi quidem certè, qui te uehementer diligo proboq;, iucundißimum. Qua eadem in cauſa* Broderico *etiam noſtro gratulor: à quo habeo literas, quibus ille à me quiddam petit, nimirum* Romæ *me nunc eſſe ſuſpicans. At ego nõdum de eccleſia mea deceßi: ubi multas habeo commorandi cauſas, nullam adhuc aliò me conferendi. Quòd ſi* Romæ *fuiſſem, & uobis id ſignificaſſem, & nullum meum officium, quod ad uos quidem pertineret, deſiderari eſſem paſſus. Nunc abſens, id quod queo, uos abſenteis amo.* Vbi *proficiſcar ad* Vrbem, *omnes meæ & operæ, & diligentiæ fructus, uobis imprimis promptos atq; expoſitos eſſe intelligetis.* Ioannes Marſupinus *tuus planè mihi ſatisfacit: eſt enim in ſcribendis ad me rebus urbanis admodum diligens. Idem tibi apud me maximas ſæpe agit gratias, tuæq; erga ſe beneuolentiæ & liberalitatis complura iam indicia non deſinit prædicare. Quæ mihi quoq; ipſi grata ſunt, eaq; ut perſequare à te uehementer peto. De rebus* Turcicis *nihil habeo quod placeat mihi ad te nunc ſcribere. Tu quò propior illis es, hòc melius noſſe omnia potes. Nos illud timemus, (in quo utinam fallamur) ne iam de nobis ac* Chriſtiano *nomine actum penè ſit: ita laboramus inteſtinis externiſq; malis; nec quicquam fir-*

mi auxilij paratum nobis eſſe ulla ex parte cernimus: niſi quòd in Deo uno ſunt omnia. Sed hæc hactenus. Vina Gallicana te interdum optare, ſuaue admodum mihi eſt intelligere ex tuis literis. Quod longè eſſet ſuauius, ſi te illorum poſſem facere participem. Non enim mihi bibere illa tam foret iucundum, quàm tecum bibere. Quod forſitan Romæ aliquando licebit utriq; noſtrum. Regi tuo optimo & clariſſimo Principi, plurimam meis uerbis ſalutem dic. Vale. Carpentoracti, IIII. Idus Octobris.

IAC. SADOLETVS CARD. FRANCISCO FREGEPANI EPIſcopo Agrienſi, S. P. D.

ETſi literæ tuæ tardiſſimè ad me fuerant perlatæ, tamen cùm eſſet occaſio Romam ſcribendi, nolui præterire, quin ad eas reſponderem. Quanquam mutata temporum conditione, te iam extra periculum & timorem huius anni eſſe ſuſpicarer. Nihil enim hoſtes adhuc mouerant, quod quidem fama ad nos pertuliſſet. Neque dum tamen pax inter uos dicebatur eſſe conſtituta. Cùm autem præcipitante æſtate, hyems antè uideatur affutura, quàm adminiſtrari bellum poſſit: ſpes eſt, aut diſcuſſum iri, aut in longius tempus collatum id malum, quo te pro tua pietate curáq; Reip. ſolicitat. Equidem uideo res Principum Chriſtianorum ita contractas, ut nihil neq; ſperari boni poſſit, neq; non metui mali. Sed erit ingenij, & uirtutis, & prouidentiæ tuæ, primum agere omnia, quantum in te ſit, quò imminentibus iſti regno è Turca periculis occurratur. Id ſi autem non poteris, neq; erit tuæ facultatis prouidere: tum tibi ipſi parare aliquod ſubſidium, quo, ſi ita res cadat, ſuſtentare fugam atq; exilium tuum poſſis. Quanquam

quod

quod ad noſtram amicitiam & amorem mutuum attinet, ego memet tibi, & mea deſero omnia, quantulacunque ea ſunt. Sed tamen te tuis fortunis frui malo, quàm alienis egere. Si tamen alienæ dicendæ ſunt, quæ ab amiciſſimis hominibus libenter deferuntur. Id autem cùm in poteſtate nobis non ſit, uideanturq́; caſu magis & temeritate, quàm aut hominum conſilijs, aut prudentia Principum regi, & pendere omnia: ego qui tutiores & ab omni periculo remotiores oras incolo, perfugium habeo paratum eis omnibus, quos & propter neceſſitudinem, & propter uirtutem digniſſimos ſtatuo, qui à bonis diligantur. Quo in numero tu mihi inter primos propoſitus es. Sed de his ſatis. Diplomata ueſtrarum eccleſiarum nondum uobis eſſe reddita demiror: uideoq́; ubi reſideat culpa. Eſt enim genus quoddam in nonnullis hominibus ſapientiæ, quod quibus modis res geri tractariq́; conueniat, penitus neſcit. Itaque etiam quæ bene facta ſunt, ſæpe ingrata accidunt illis, in quorum gratiam & utilitatem ſunt facta. Sed tamen habebam ex urbe à Marſupinis literas, Ius tibi, conſecrationem, & Pontificatus (ut mos eſt) inſignia accipiendi, eſſe datum. Quod Idem ualere debet, ac ſi ipſum diploma commendatæ tibi Agrienſi eccleſiæ, teſtimonium habuiſſes. Quòd libertatem tuam homines perperàm interpretentur: eamq́; magis uelint ſuperbiam exiſtimare, quàm libertatem: noli mirari, Franciſce optime, in tam corrupto ſeculo, tamq́; ſeruilibus moribus. Vtinam uerò ſemper apud noſtros Principes libera uox ualeret: cuius inopia & egeſtate eſt factum, ut aut nulla, aut rara conſilia ineantur, per quæ decus atq́; ſplendor, ſalus etiam & incolumitas Chriſtianæ Reipublicæ reſtitui poſſit. Sed hæc quæ ab hominibus aut prodita, aut deſerta ſunt, diuinis

conſilijs gubernabuntur. Te quidem ſenſiſſe hominum perfidiam: neque ſuis promißis ſtetiſſe eos, qui te in ſpem illam adduxerant, iccirco non ægerrimè fero, quoniam nihil uideo quod ſit expetendum in eo præmio, quod fuerat tibi oſtentatum. Quin lætor magis, quòd magnitudinem animi tui agnoſco: quam uehementer probo: magisq; uirtuti & conſtātiæ tuæ gratulandum à me eſſe arbitror, quàm conſolationem ullam adhibendam. Sed hæc hactenus. Ego etiam nunc Carpentoracti maneo: nec cogitationem ullam habeo digrediendi ex his locis. Literæ tuæ, quanquam triſtioribus curis refertæ, me quoque tecum in eandem penè ſolicitudinem & ſocietatem mœroris attraxerunt: tamen in eo mihi fuerunt periucundæ, quòd magnum mihi dederunt teſtimonium tui erga me amoris: qui me potißimum delegiſti, cum quo omnia quæ te angebant, communicares. De qua re uelim ſic conſtituas, te neque fideliorem deligere potuiſſe quenquam, neq; amantiorem tui. Vale. Brodericum noſtrum diem ſuum obijſſe moleſtum mihi fuit; amicum certè hominem, & eundem uirum bonum prudentemq; amiſimus. Iterum Vale. Carpentoracti, x. Auguſt. M. D. XL.

IAC. SADOLETVS CARD. FRIDERICO NAVSEAE S. P. D.

Titubans, infirma manu, contra ualetudinis commodum, hæc ad te mi Nauſea ſcribo, ut ſuccenſere mihi deſinas. Etenim ſcito, biduo poſt, aut triduo, quàm accepi tuas literas, & illam eruditiſsimam orationem, qua me nihil unquam delectare potuit magis, me in grauem morbum incidiſſe; febribus que uexatum & adductum

fuiſſe

fuiſſe, ut aliquando de mea uita deſperatum ſit. Quo tamen periculo Dei clementia liberatus, in ipſa remiſſione morbi nondum nec mente nec corpore ſatis conſiſto. Quòd ſi tu humanos caſus conſiderare uoluiſſes, omnia prius cogitare debebas, quàm me neglecti officij accuſare: etſi gratum id quidem mihi accidit. Video enim & beneuolentiam erga me tuam & deſiderium literarum mearum. Ad hominem illum ſcripſi, bono, ut mihi uiſus ſum, conſilio: ſancto quidem, & pio certè. Neque enim aliud quæſiui, niſi conciliare mihi eius uoluntatem. Quod ſi ex ſententia mihi ſucceßiſſet, crede mihi, aliquo præclaro munere Chriſtianam Rempublicam affeciſſemus. Cur autem eæ literæ tantopere reprehendantur, cauſa certè non eſt: nihil enim eſt in illis, niſi priuata familiaritate præſcriptum. Fortaſſe aliquando humilius, quàm noſtra dignitas ferat: ſed ego inter homines grauitatem meam conſeruo, in cauſa Dei depono. Siquidem & Dauid ante arcam Dei pietatis memor fuit, non dignitatis. Nam quòd ego ad Luteranos deſciſcam, quis ſuſpicari ex illa epiſtola poteſt? cùm teſtificer in ea, me opinionibus ab eo diſſentire? Amo ingenium hominis, doctrinam laudo, ſententias certè non probo. Ex quo mirum mihi ualde accidit, id quod tu ſcribis: uideri me ijs literis & ſummum uirum Symonetam, & totum collegium noſtrum quaſi perſtringere. Hoc tu, quæſo, quibus ex uerbis epiſtolæ meæ colligere potuiſti? Ego collegis meis omnem ubique honorem defero, & in Catholica ueritate conſtantißimus ſum, eroq; quoad uiuam: potiusq; de uita, quàm de ſententia decedam. Cupiebam plura, ſed langor animi corporisq; prohibet. Cùm ualetudinem recuperaro, crebritate literarum tibi ſatisfaciam.

ciam. Interea quando imprimenda epiſtola mea id agere cœpiſti, de quo ago tibi gratias, famam & exiſtimationem meam tibi commendo. Vale mi Nauſea. Vale, & nos perpetuò dilige. Romæ, x. Calend. Decembris, M. D. XXXVII.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS, IOANNI ARCHIEPISCOPO Vſpalienſi Gotto S. P. D.

AD XV. *Calend. Ianuarij cùm eſſem in mea eccleſia Carpentoracti, quò pòſt diſceſſum à Nicæa ſummi Pontificis me contuleram, accepi tuas literas Tertio decimo Calen. Nouembris Venetijs datas. Ex quibus cognoui iuſtiſſimam querelam tuam, & dolorem eum, quem ex publicis incommodis, tuisq́; priuatis, non ſine magna ratione ſuſciperes. Itaque tuis literis ad dolendum tecum uehementer permotus, optaui equidem eſſe Romæ, quo tibi præſtarem eadem officia quæ apud ſummum Pontificem antea præſtitiſſem. Sed cùm id fieri non poſſit, abſum enim ab Vrbe paſſuum ſexcẽtis amplius milibus, nullum habens remedium quo à me poſſes iuuari, cùm ſim ego quoque in anguſtijs poſitus: has conſtitui ſcribere ad te literas, quibus de mea erga te uoluntate certior fieres: & quoniam operam meam non poſſes, animum ſaltem meum in te propenſum beneuolumq́; recognoſceres. Quod ſcribis perniicioſum fore fidei Catholicæ, concilium habitum non eſſe, noſtrosq́; aduerſarios ea de cauſa iam inſolentiores eſſe factos: nihil ſanè mihi ſignificas noui. Ego enim et hoc prouidi ita futurum: & poſteaquam contigit, ut concilij habendi ſpes omnis extingueretur, auctos animos eorum, qui contra Romanam inuehuntur eccleſiam, multorum nun-*

cijs literisq́; cognoui. Quin quotidie aliqua ad aures meas perueniunt de opinionibus illorum hominum, aduerſus Deum impia, ob multitudinem cum illis conſentientium periculoſa: neque adhuc uideo quid nobis iam reliquum ad ſpem rerum meliorum eſſe poßit. Etſi Pontifex Maximus (quod ego ſcire tum potui) ad omittendum concilium non ſua ſponte, ſed duorum ſummorum principum conſilio fuit adductus, qui negabant tempus idoneum eſſe tantæ agendæ rei, quæ & tranquilliorem Chriſtianæ Reip. ſtatum. & otium à Turcis ac fidei hoſtibus requirebat. Itaque ego eodem conſilio uſus quo tu, pariq́; dolore affectus de Chriſtianæ Reipublicæ incommodis: optimum factu mihi conſtitui manere in hoc portu, & in hoc meo exiguo gubernando grege Deo ac fidei meæ ſatisfacere. Cùm præſertim in optimarum & ſanctißimarum literarum ſtudijs aßiduus ſim: Chriſtiq́; fidem, quam autoritate & opibus non poſſum, meis quoad licitum eſt ſcriptis, meisq́; uigilijs in ueterem dignitatem reſtituere coner. Alia tua cauſa eſt, qui non portum tenes, ſed tempeſtate iactaris, & fluctibus. Quod mihi quidem dolori eſt: eoq́; magis, quòd quemadmodum tibi opituler non habeo. Sed ſi diligentius tecum ipſe ſcripturæ ſanctæ documenta recolere uolueris, intelliges, talibus potiſsimum qui propter defenſionem ueritatis & iuſtitiæ, hominum impiorum odia inſectationesq́; perpetiuntur, regnum cœlorum & promiſſum eſſe & paratum: in quod per ærumnas & huius uitæ calamitates oportet nos ingredi. Non afferam ſcripturarum teſtimonia: quæ tibi nota ſunt: illud dicam, Nullum mihi malum in iſta tua miſera afflictaq́; fortuna uideri ineſſe, ſi modò tu is es, quem te mihi Romæ oſtendiſti. Cùm ego et ſcientiam tuam bonarum literarum artiumq́; adamarem, & conſtantiam

animi in

animi in rebus aduerſis laude proſequerer. Nec uerò ullum cuiquam malum dominari poteſt,cui Deus prorſus,& ſuum in Deo ſummum bonum ſit repoſitum. Sed hæc hactenus:non enim arbitror te egere noſtris admonitionibus. Ego quoniam Romæ non ſum, tibiq; in ea urbe operam nauare non queo,ſcribo ad Contarenum talem uirum,qualem tu noſti,ſcientia, religione,integritate, omnibus præſtantem: ut is cauſam tuam, & ſuo & meo nomine apud Pontificem agat. Ad quem ſi tu quoque dederis literas, measq; haſce ante tuam profectionem in Germaniam acceperis:non dubito, quin aliquo genere ſubſidij à ſummo Pontifice tibi ſubueniatur. Vale. Carpentoracti, IX. Calend.Ianuarij, M. D. XL.

IAC. SADOLETI
S. R. E. CARDINALIS, EPIST.
LIBER XII.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS ALEXAN. FARNESIO S. R. E. CARDINALI S. P. D.

AVENIONE *cùm eſſem, adierunt ad me conſules cum multitudine honeſtiſſimorum ciuium:ſacerdotum etiam ordine adiūcto:uehementerq; à me petierunt,ut cùm ipſi ſcripturi ad te eſſent,& cùm uir ampliſſimus legatus idem eſſet facturus, ego item ſcriberem: ut omnes uno conſenſu te rogaremus, quo uelles tam nobilem & tam illuſtrem ciuitatem ornatam eſ*

tam eſſe abs te Epiſcopo, qui uicem tuam ſacris præeſſet, aßiduéq; in ea commoraretur. quando quem tu huic curæ & muneri præfeciſti, is & abeſt multò maximam partem temporis, & rarò Auenionem commeat. Accidunt autem ferè quotidie multa in tanta urbe, quæ egeant Epiſcopo: præterquam quòd non mediocre ſibi ornamentum deeſſe ciuitas putat, ſi Epiſcopus præſens non adſit. Hac de re cùm ipſi ad te accuratè dant literas, tum ego quoque optime Farneſi ſummo animi ſtudio te rogo, ut ſatisfacias florētißimæ ciuitati: præſertim quæ in te uno ſpes ſuas omneis collocatas habet. Facies enim eis gratißimum: meq; qui pro illis rogo, magno ornamento affeceris, ſi paſſus fueris preces meas, illorumq; unà autoritatem, quæ certè parui non facienda eſt, apud animum tuum, ad impetrandum quod petimus, ualere. Ego cùm te ſemper optimo ingenio, egregiáq; natura præditum eſſe cognoui: tum illud tibi im primis curæ eſſe debere arbitratus ſum, ut iſtam fœlicitatem atque fortunam, quæ te complexa eſt, in ijs præcipuè actionibus adhibeas, atque exponas, quæ ad beneuolētiam hominum uirtute ac beneficijs tibi conciliandam ſint accommodatæ, ne tibi poſtea ulla rerum temporumq; commutatio nocere poßit: tuq; iudicio & prudentia tua magnus ſemper ſis, non caſu. Sed ego fortaſſe ineptus, qui hæc ad te ſcribam: cùm tu domeſticis & admonitionibus & exemplis quotidie fias doctior. Verùm ignoſces mihi, maiorem amoris mei erga te, quàm eius officij quod mihi conueniat, rationem nunc ducenti. Quem maximè apud ſe cupiant eſſe Epiſcopum, Auenionenſes, ipſi ad te ſcribunt. Hortor & oro, ut eorum uoluntati morem geras: & tamen præſcribas, quibus eum finibus uti uelis poteſtate, quem ſacris rebus tuo nomine tractandis agendiſq; præficies.

cies. Quo maximè modo ſine ullo honoris & famæ tuæ periculo, tuis per te populis & ciuitati nobiliſsimæ erit conſultum. Sed hæc hactenus: non enim uereor ne iuſtiſsimæ preces locum apud te non habeant. Summus Pontifex mihi mandarat, cùm me in hæc loca ex Nicæa eſſem recepturus, ut curam & uigilantiam adhiberem, quod ad hoſce populos in recta religione continendos pertinet: quòd audiebat Luteranos in his regionibus ualde increbreſcere: quod idem ego quoq; multorum literis cognoueram. Itaq; huc poſtquam ueni, quid egerim & Carpentoracti & Auenione, quomodo inſidias omneis eiuſmodi rerum ſuſpicioneſq; compreſſerim, quàm nunc omnia compoſita ſint & ſedata, malo eum ex literis aliorum cognoſcere quàm ex meis. Certè eam & uoluntatem, & obedientiam, quam illius ſanctitati debeo, perpetuam præſtabo. Et quoniam ut hìc maneam uſq; ad proximum uer, & multas & neceſſarias cauſas uideo me coacturas: rogo te ampliſsime Farneſi, mihiq; meritò chariſsime, ut in tuis cum Pontifice Max. ſermonibus, interdum mei mẽtionem facias, neq; memoriam mei apud eum intermori totam ſinas, habeaſq; tibi & fortunas & dignitatem meam apprime commendatam, ſi tamen tua officia apud hominem gratum poſiturum te intelligis. Vale. Carpentoracti, IIII. Calend. Octobris, M. D. XXXVIII.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS ALEXANDRO FARNESIO S.R.E. CARDINALI S. P. D.

GRatæ mihi tuæ literæ tantum' ne? imo uerò et peroptatæ, & dulces: quæ aliquam mei memoriam reſidere

apud te mihi indicarunt. Quod ego quanti faciam, non nunc ſcribo: aliud erit tempus iſta commemorandi. Hoc dico, in tuis iucundiſſimis literis illud tamen offenſionis fuiſſe, quòd hæ tardiſſimè ad me perlatæ ſunt. ſcriptæ enim à te VII. *Idus Septembris, tertio Idus Octobris mihi ſunt redditæ: ſexto & trigeſimo die uidelicet poſtquam tu eas dederas. Sed quod ad rem pertinet, utinam Farneſi ampliſſime uobis uocantibus, quemadmodum quidem cuperem, ſubitò parere poſſem: neminem profectò promptiorem ad obtemperandum uobis inueniretis. Sed quæ me impediant cauſæ quominus ſtatim accedam, ſcribo ad Pontificē Max. ſcriboq; non tam ſapienter, quàm ingenuè & liberè, Quod Pontifex ipſe pro ſua perpetua præſtantiq; humanitate in bonam partem accipiet. Earum ego literarum exemplum ad te miſiſſem, niſi illas cōmunes tecum fore exiſtimaſſem: quod certe ita futurum eſt. In ijs ego peto atq; oro, ut tempus meæ abſentiæ mihi prorogetur uſq; ad proximum menſem Aprilem: quo tempore in Italiam reuerti mihi in animo eſt. Hac in re Farneſi optime, te mihi aduocatum eſſe cupio, ut facilius impetrem, quod æquiſſimè à me petitur. Neq; tamē recuſo, ſi uos omnino ita ſtatueritis, quin primo quoque tempore iſtuc ueniam. Sed cùm neque magnum fructum ex me iſtic percipere poſſitis, quòd in tot ſapientiſſimorum patrum conſilijs, & prudentia, parum eminere opera mea poteſt: & ego magni mea intereſſe ſentiam, aliquandiu hìc manere: erit humanitatis & liberalitatis ueſtræ, faciles uos præbere in eo, quod uobis parum admodum, mihi autem plurimum profuturum ſit. Sed de his reijcio me ad eas literas, quas Pontifici ſcribo, futuras (ut dixi) tibi etiam communes. Te quidem ipſum rogo, ut mei abſentis famam atq; fortunas in tua fide & patrocinio eſſe*

patiare:

patiare: talemq; te mihi præſtes, qualē ego animum erga te in omni tuo honore dignitateq; tuenda, ſi res ita ferret, plenum amoris & diligentiæ afferrem. Vale. Idibus Octobris, M. D. XXXVIII. *Carpentoracti.*

IAC. SADOLETVS CARDINALIS ALEXANDRO FARNESIO S.R.E CARDINA. S.P.D.

SVperioribus his diebus tuis literis, quibus me Romam euocabas, reſpondi: reddidiq; rationem meæ hîc non modò iuſtæ, uerùm etiam neceſſariæ uſq; ad certum tempus commorationis. Quod item aduerſus ſummum Pontificem feci, cui mea acta atq; conſilia imprimis cupio eſſe probata. An uerò mea excuſatio in bonam accepta partem à uobis fuerit, nondum equidem ſciebam: nullas enim ea de re acceperam literas. Sed tamen cōfidebam, ueſtræ naturæ clementia & bonitate fretus, nō fruſtra uobis oblatas fuiſſe preces et obteſtationes meas. Itaq; ſedato eram animo, totuſq; ad literas & ſtudia conuerſus, neſcio quid excudebam, quod in hac perturbatione temporum alicui fortaßis uſui eſſe poßit. Poſtea uenerūt ad me ex urbe literæ, omnia de uobis læta nuntiantes, quà de nuptijs & affinate Cæſaris: quà de ueſtræ familiæ aucta & amplificata dignitate: quod utrunq; mihi iucundißimum auditu fuit. Cùm enim habeam ſummum Pontificem auum tuum omnis mei honoris et dignitatis autorem, omnia ego uobis debeam neceſſe eſt. Itaq; ex hac ueſtræ amplificatione fortunæ tantum lætitiæ capio ac uoluptatis, quantum ex mea aut meorum, ſi iſto ego loco eſſem, profectò non caperem. Deumq; ſupplex oro, ut iſta uobis rata & perpetua eſſe ſtatuat. Et tamen, ut timidus eſt amor, cogitanti mihi rerum uicißitudi-

nes, & temporum, atq; in ſecundis & proſperis uaria & dubia ſemper pertimeſcenti, uidebantur ueſtra hæc, ſiue fortunæ, ſiue etiam humanæ prudentiæ præmia, clauo ut dicitur trabali firmiter ad diuturnitatem temporum figi poſſe, ſi quam ſapientiam hoc tempore in amplificanda generis ac familiæ ſuæ dignitate, ſummus Pontifex adhibuit, eandem ad religionem Dei redintegrandam, ſanctosq; mores in ſacerdotum ordine reuocandos, quemadmodum quidem initio agere aggreſſus eſt, uſq; ad præclariſſimi operis effectum adhibuerit. Quod mihi ſanè uidetur non diuturnæ conſultationis, ſed magni animi et parati fore negotium. Vt enim nauis aduerſus uim & metum impendentis tempeſtatis duabus anchoris religari ſolet, quarum maior altera dicitur, altera minor: ſic uos maiore anchora fortunarum ueſtrarum in ipſo Deo iacta atq; firmata, ab omnibus tempeſtatibus tuti atque muniti, ſecundos ſemper curſus tenebitis. Sed ego ineptus qui ad iſta progrediar, quaſi uerò aut uirtus uobis deſit, aut conſilium: quod utrunq; in uobis cernitur abundare. Illud meum eſt Farneſi ampliſſime, ut & uobis gratuler, quod equidem libentiſſimè facio, & optem ueſtris ſecundis rebus perpetuitatem: quod ſemper animo amiciſſimo ſum facturus. Vale. Carpent. pridie Calend. Decembr. M. D. XXXVIII.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS,
ALEXANDRO FARNESIO
S. R. E. CARD. S. P. D.

ETſi aliquanto antè idem cognoueram ex literis meorum, quod tu ad ampliſſimum noſtrum collegam Polum de amplificata Bembi ſummi uiri dignitate & præſtantiſſimo erga eum Pontificis maximi beneficio ſcripſiſti: tamen

tamen omnia illa tuæ literæ mihi uberiora, lætioraq; fecerunt, cùm eſſent abs te ipſo ſcriptæ, qui autor etiam tam præclari operis extitiſſes. Scito enim nos certiores eſſe factos, maximè inſignem atq; egregiam in illo ornando, operam tuam autoritatemq; fuiſſe. Quod etſi tu liberalitati, nobilitati, uirtutiq; tuæ præcipuè tribuiſti: quo his initijs, & ueluti fundamentis, tua in poſterum præcellens dignitas in immenſum quaſi creſceret, tamen quoniam eius beneficij magna quoque pars ad me ipſum peruenit, qui pro homine amicißimo, & fraterna mihi neceßitudine coniuncto, amplius etiam quàm pro me ipſo egiſſem, & uehementius laboraui: ſic habeto, maximas me tibi pro eo & agere, & debere gratias, neque ex multis officijs, quæ tua mihi inſita in animo & in memoria ſunt, ullum me habere, cui iuſtius & libentius me obligatum eſſe confitear, quàm iſtud ipſum, per quod, in Bembi *mei honore, me non mediocriter à te eſſe ornatum intelligo. Verùm in his tua tibi uirtus & liberale ingenium, etiam ſi minus gratiam nos referre poterimus, qui animo quidem ſumus alacres, ſed parum ualemus opibus, maximum fructum & uerißimæ animi uoluptatis, & ſingularis laudis afferet: nos certè id agemus, quod eſt gratorum hominum, ut beneficia ueſtra memoria & prædicatione noſtra, pioq; animo ſemper proſequamur. In quo cùm ego neque erga te, neq; erga ſummum* Pontificem *facere ſatis animo & cupiditati meæ poßim, rogo te amplißime atq; ornatißime* Farneſi*, atq; omnibus precibus uehementer oro, ut tu meam uicem* Pontifici *agas gratias: quantumq; me ille ſibi hoc nouo munere deuinxerit, quem tot iam uinculis habuerat antè obſtrictum, explices & exponas facundia tua: quando*

ad magnitudinem rei mea uox ſatis uirium non habet. Quod abs te gratiſſimum mihi, & ſimulc futurum eſt tuorum omnium. Polus tuus, uir fortiſſimi animi, uirtutiſq; non eximiæ ſolùm, uerùm etiam admirabilis, (quod ipſe & aliàs ſæpe, & nunc cùm maximè, in hac iniquitate fortunæ, acerbiſq; ſuorum euentibus declarauit) ſumma mea cum uoluptate nunc eſt Carpentoracti. Itaque ab omnibus colitur, & in honore habetur, ut non hominem noſtri temporis, ſed quaſi è cœlo demiſſum, aut ab antiquitate nobis redditum, uideantur intueri. Tanta eſt is ſapientia, modeſtia, humanitate, religione: quod quidem etiam in gloriam ueſtri nominis cedit: cùm uideant hæ nationes, cuiuſmodi uos uiros ad ſedis Apoſtolicæ gubernacula acciendos eſſe putaueritis. Sed hæc notiora ſunt, quàm ut noua commemoratione indigeant. Tu ualebis Farneſi optime, & nos gratia ac præſidio tuo tuebere. Vale. Carpentoracti, Calendis Maij, M. D. XXXIX.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS, ALEXANDRO FARNESIO S. R. E. Cardinali, S. P. D.

TVus ſubitus diſceſſus, & feſtinatio Romam perueniendi, fecit, ut quod maximè cupiebam, atq; optabam uidere te & alloqui, id mihi fuerit ereptum: tamen iudico te quicquam niſi bona adductum ratione feciſſe: quòd uel pietas tua erga tuos, uel deſiderium rerum urbanarum, quod ſæpe ætate iam prouectis, nedum adoleſcentibus, magnum calcar affert: uel forte Pontificis imperium & uoluntas approperare te coëgit. Tamen in

expect

expectatione maxima tui uidendi & complectendi cùm eſſem, quòd mea me ſpes fruſtrata eſt, non poſſum non dolere. Qui ſi tuo inductus nuntio non fuiſſem, quo me Carpentoracti ſubſiſtere, & tibi hoſpitium parare iuſiſti: obuiam certè tibi Auenionem proceſſiſſem: & ſi non omnem, at aliquam tamen partem cepiſſem ſperatæ uoluptatis. Nam & conſpectus tuus mihi iucundiſsimus, & mea tibi obſeruantia (ut arbitror) non ingrata extitiſſet. Nunc cùm neque hîc, neq; alibi conſpicere te potuerim, measq; tecum rationes familiariter conferre, cumq; ciues mei, penè populariter, ſumma cum alacritate & lætitia obuiam tibi prodire, feſtumq; diem agere aduentus tui conſtituiſſent: potes pro tuo ingenio exiſtimare, fuiſſe nobis moleſtum, quòd tu in alium repentè ſenſum, & aliud iter te conuerteris. Sed ſi hoc quod nobis cecidit perincommodè, tibi idem commodum atq; opportunum accidit: & ſi iter totum ſic ex ſententia confeciſti, ut ad tuos ſaluus incolumisq; redieris (quod ego & ſpero, & Deum quæſo ut ita ſit) uincat ſane utilitas tua cupiditates noſtras: ſitq; nobis potior tua ſalus & uoluntas, quàm omnes eæ rationes, quibus nos ſperauimus ex congreſſu tuo gaudium nobis & lætitiam poſſe comparari. Nam quæ ego coràm tecum eram acturus, parum ſanè intereſt, utrum ea uoce, an per literas exponam. Quod uerò ſummæ uoluptatis & lætitiæ ex tuo aduentu ad nos percipere potui, id amiſſum, ſic animo æquo fero, ſi tibi id fuit gratius, atq; optatius. Dabitur enim mihi (opinor) aliud tempus, meam tibi obſeruantiam, & gratam in omneis tuos uoluntatem declarandi. Nunc ut ueniam ad id quod egi tecum, cùm fuiſti Auenione, de diuturniore mea manſione in his locis; id te oro atq; rogo Farneſi ampliſsime, ut in

ut in memoria habeas: excuſesq́; me apud ſummum Pon-*tificem, totumq́; me deniq; & tuendum tibi, & defen-dendum ſuſcipias.* Ego nec ullo patrono poſſum eſſe mu-*nitior, quàm te, ſi modò dignus à te fuero iudicatus, qui in fide et clientela tua ſim: nec tu opinor, dedecus ullum ex tua erga me humanitate ſuſcipies.* Ita *enim me geram, & eam operam dabo, ut te mihi præſidio adiumentoq́; fuiſſe ne unquam pœniteat. Cur autem iſtuc uenire non poſſim, cauſæ partim neceſſariæ ſunt, partim habent in ſe hone-ſtatem & laudem.* Neceſſitas *in confitendo nonnihil pu-doris affert, ingenuis præſertim animis: quam tamen ne-ceſſitatem uos intelligere, etiam tacente me, poteſtis.* Nec *tamen propterea ambio à uobis quicquam, aut flagito. Sed ſi ego ea natura præditus ſum, ut nemini uelim ſum-ptui eſſe, & oneri: decet uos quoq; ea eſſe benignitate, ut me commodum meum ſequi, & ueſtræ liberalitatis inſi-gnibus ornatum, ubicunq; ſim, duplicem uobis habere gratiam patiamini, & maximi honoris ac beneficij, quod in me contuliſtis, & ſummæ benignitatis, qua me morem mihi gerere, & meo obſequi animo indulgentiſſimè per-mittitis.* Sed *(ut dixi) neceſſitas uerecundiam quandam habet: honeſtas eſt prædicabilior.* Dico *igitur, me hîc manere non inuitum: quòd & inter amantiſſimos mei uer-ſor, et multa quotidie ex me commoda atq; adiumenta his populis proueniunt: quòd diurnis nocturniſq́; meis cogi-tationibus hoc conſequar, ut & pace atq; concordia eos contineam: & propulſem hinc impios, qui ueritatem ca-tholicæ religionis conantur euertere. quorum, niſi ego huc ueniſſem, magna iam copia in his locis exiſteret.* Nunc *meis uigilijs atq; curis fit, ut illi non modò ad nos, ſed ne ad uicinos quidem noſtros ſe audeant conferre.* Con-

tingit enim peropportunè, ut cùm apud populos etiam alieniores fides mihi non parua ſit: tum uerò ſenatoria conſilia quæ Gallicanis præſunt prouincijs, ut Aquenſe, ut Tholoſanum, ut Grationopolitanum, meo non minimum teſtimonio moueantur. Itaque cùm his paucis diebus diploma ad me pontificium eſſet allatum, quo datur mihi in Luteranos inquirendi atq; animaduertendi poteſtas: accepi equidem illud uenerabundus, & gratulans: gratiasq́; de eo ſummo Pontifici egi, qui tantum mihi honoris ſuo iudicio detulerit: quas etiam à te Farneſi optime meis illi uerbis agi cupio, idq́; ut facias rogo. Sed quod ad uſum iſtius poteſtatis pertinet, equidem ſi neceſſe erit, utar: dabo operam tamen ne ſit neceſſe. Nam quibus ego armis libentius utor, ea ut leniora ſunt ad opinionem atq; aſpectum, ita ad conuincendos improborum animos longe ſunt ualidiora: cùm non terror ab illis neq; ſupplicium, ſed ueritas ipſa & Chriſtiana imprimis manſuetudo, confeßionem erroris, corde magis quàm ore prolatam, exprimit. Eſt autem hoc loco quod uobis à me apertè indicandum ſit: de quo tecum habui, ſi recordaris, mentionem cùm tu in Hiſpaniam iter haberes: deq́; eadem re tecum poſteà, me abſente amplißimus Polus collocutus eſt: cui tu, & mihi benignißimè es pollicitus: de Iudæorum negotio uidelicet: quibus aliquando frænum aliquod imponi profectò eſt neceſſe, ſi non illorum auaritiæ infamiam, qua gens illa præter cæteras laborat, transferre ad nos totam uolumus. Agam fortiter, utarq́; libertate, quam tribuit mihi Deus: neq; eum Principem, cui omnia debeo, cuius eximiam laudem uirtutis, probitatis, ſapientiæ, ullis hominum ſermonibus infringi aut imminui iniquißimo animo patior; falſis aſſentationibus in errorem

induc

inducam. Sed dicam apertè ut ſe res habet. Q*ui poteſt uideri amore religionis in ſuis prouincijs* Luteranos *perſequi, qui in eiſdem prouincijs tantopere ſuſtinet* Iudæos? *Suſtinet autem?* Imò *uerò auget, condecorat, honeſtat!* Nulli *enim unquam ullo à* Pontifice *Chriſtiani tot gratijs, priuilegijs, conceſsionibusq; donati ſunt, quot per hoſce annos* Paulo Tertio Pont.*honoribus, prærogatiuis, beneficijs, non aucti ſolũ, ſed armati ſunt* Iudæi. Ac *cæteris quidem fidelibus & optimè meritis, noua iuris beneficia, ad propulſandum, ſi qua illata ſit, iniuriam conceduntur:* Iudæis *ſolùm ad inferendam.* Q*uanquã non eſt iſta* Pontificis *optimi culpa, ſed eorum qui ad ſuum ex* Iudæis *quæſtum,* Pontificis *nomine abutuntur: de quibus honeſtius eſt uos exiſtimare, quàm me ſcribere.* Iudæi *quidem opibus referti, fauoribus inſolentes, inter has plebes, tanquàm inter pecudes lupi graſſantur.* Oppida *iamdudum pleraq; uaſtata ſunt, familiæ plurimæ exturbatæ laribus ſuis & extorres factæ, diſperſæ inter finitimas nationes, queruntur horum conditionem temporum, & miſeras fortunas ſuas: cùm tamen quotidie* Iudæi *iſtinc ex urbe à præfectis ærarij noua ad nos priuilegia deferant.* Et *in his nuper duo, quæ maximè ualentia ſunt ad euertendos* Chriſtianos, *ſcilicet nutu ibi quod uolunt conſequuntur: nec eſt quicquam iam ſanctius, & ad reconciliandam eccleſiaſticam dignitatem, quæ propè omnis iampridem amiſſa eſt, utilius, quàm fouere* Iudæos*: quibus (quod omnibus ſeculis inauditum eſt) licitum ſit ſolis tanta frui apud magiſtratus autoritate & gratia, ut ad impetrandum omnia quæ poſcunt, eorum accuſatio audiatur ſine reo, cauſa cognoſcatur ſine teſte, ſententia feratur ſine iudicio.* Et *hæc uos tandem quomodo ab his trans alpes nationibus accipi exiſtimatis, quarum in oculis*

lis

lis & in conſpectu poſita ſunt? Quæ nationes carēt omnes hac Iudæorum peſte, nec abominantur peius quicquam, quàm Iudæorum nomen, quos tantopere uident iſtic in delicijs eſſe. In tanta'ne defectione animorum omnium iam à nobis gentium (planè enim dico omnium, quod ego ita eſſe intelligo: uos haud ita ſentitis, propterea quòd auribus ueſtris uulgò homines blandiuntur) in tanta'ne inquam defectione omnium, & propè execratione autoritatis eccleſiaſticæ, magno Reip. præſidio futurū putatis, ſi ſic alueritis, ſic extuleritis Iudæos? fideles autem, & pauperes populos ueſtros ſic lacerari ab illis, & diripi neglexeritis? Porrò in hæc loca, quod tu tranſiens noſſe potuiſti, prouinciæ maximè cōcurrunt, Italia, Hiſpania, Gallia, atq; Anglia: è quibus qui hâc iter faciunt homines, conſcios eos eſſe huiuſmodi querelarum, eaſq; domū ad ſuos referre, ſanè exiſtimationi ueſtræ & communi ſaluti non expedit. Sed ego hæc ad te uerè quidē & liberè, forſitan autem dolentius, quàm neceſſe erat, ſcripſi. In quo ignoſce mihi optime Farneſi. Paſtor ſum populorū horum, non mercenarius. Moueor, ſi quiſquā alius, in improbos ſtomacho, erga pauperes miſericordia. Fungor officio meo, & fungar. Si potero opem ferre & conſulere meis, habebo Deo omnipotenti, & optimo maximoq; Pontifici gratiam: ſin minus, totum hoc onus reijciam in uos, qui principes paſtorum eſtis. Vos & meā uicem & ueſtram, eidem ſummo Deo rationem reddetis, quando ueſtra, non mea, omnium rerum eſt poteſtas. Vnum, quod ad te ipſum propriè pertinet, (dat enim mihi ætas mea, non autoritas quidem, neq; prudētia, apud te loquendi ueniam) unum, inquam, te admonebo: cùm tu iſtis initijs nobilitatis, fortunæ, honoris, ingenij, ad ſummam omnium hominum commendationem, & ſpem præſtantiſſimæ uirtutis productus

ctus

ctus ſis: ſi tales cauſas & huiuſmodi patrocinia ſuſceperis, oſtenderiſq; tibi curæ eſſe (id quod tamen facis, in quo nos admodum lætamur) æquitatem, iuſtitiam, pacem populorum, & erga Deum religionem: quæ quidem res ſanctiſſimæ, ac præclariſſimæ, nulla re alia magis quàm cupiditate lucri, auaritiaq; fœdantur, quam iſti palàm præ ſe ferunt, qui Iudæis tantopere ſtudere ſe non diſſimulant, ſtabile (mihi crede) & firmum fundamentum in omnem poſteritatem tibi ſubieceris ad dignitatem & gloriam nominis tui quotidie magis augendam, altiuſq; extruendam. Quam nunc & magnam admodum, amplamq; eſſe uehementer lætor, & maiorem in dies futuram eſſe confido. Vale. Carpent. IIII. Cal. Auguſti. M. D. XXXIX.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS ALEXANDRO FARNESIO, S. R. E. Cardinali, S. P. D.

ACceperam ex Vrbe literas, te à ſummo Pontifice è Belgis Romam eſſe reuocatum: futurumq; in uia ad medium menſem Maij. Quod ſimul atq; cognoui, ſtatim miſi Paulum meum obuiam tibi Lugdunum, & ſimul cum eo ad te literas, ut quoniam præſens ipſe non poſſem, illo modo te ſalutarem, & obirem abſens meæ in te obſeruantiæ munia, quæ, coràm cùm ſum, libentiſſimè tibi præſtare ſoleo. Accidit autem celeritate tua, & ſtudio properandi, ut Paulo non fuerit neceſſe Lugdunum peruenire. Cùm enim abeſſet ab ea ciuitate diei unius iter, certior factus eſt amicorum literis, quibus negotium hoc fuerat datum, te repentè ante omnium expectationem eò ueniſſe, ſtatimq; profectum: nec punctum ferè temporis Lugduni com

morat

moratum eſſe. Quocirca ille meis Lugdunũ miſsis literis, quæ te, quoad fieri poſſet, conſequerentur, ad nos reuerſus, hunc mihi nuntium retulit. Accepi dolorem *ſcilicet, quòd cupiditas mea mei officij atq; amoris tibi declarandi, bis iam conandi mihi, irrita cecidiſſet.* Sed tamen *me conſolatus ſum, quòd exiſtimaui ſtudium tuum perueniendi ad* Vrbẽ, *meo tui uidendi ſtudio anteponendum eſſe.* Nunc *rurſus cùm ad me ſcriptum ſit, te ſaluum atq; incolumem ad tuos rediſſe: magnamq; eſſe lætitiam ex tuo aduentu* Romæ *concitatam, uolui tibi his literis non gratulari ſolùm, quòd fauſtum & fortunatum iter habuiſſes, multaq; ex ſententia & tua & aui tui* Principis *ſapientiſsimi cum* Cæſare *confeciſſes, ſicut amantiſsimo & deditiſsimo animo tibi gratulor: ſed etiam gratias quàm maximas poſſem agere, quòd tua commendatio rerum cauſarumq; noſtrarum, hoc eſt prouinciæ huius, quam ex urbe diſcedens apud animum* Pontificis *reliquiſti, uſque eò nobis profuit, ut ſimus omnia quæ uoluimus, quæ ad horum fidelium populorum fortunas, ac ſalutem potius, aduerſus* Iudæorum *improbitatem ac fraudes tuendam, pertinebāt, ipſius non ſolùm æquitate & iuſtitia, ſed ſumma etiam clementia & benignitate conſecuti. Qua in re tuus conſanguineus* Aſcanius Sforti*a, ſingulari uirtute, & ſupra ætatem prudentia præditus adoleſcens, digniſsimus eis honoribus, quibus tecum ſimul fruitur, nobis amiciſsimè & conſtantiſsimè ſuffragatus eſt. Quapropter cùm quoquo me uerto, habeam ueſtigia ante oculos ueſtrorum plurimorum erga me meritorum: nihil'que iam ſit, quod non uobis debeam, uel in honoribus, uel in uita, uel in fortuna: poteſtis exiſtimare, ſi me inſtitutum optimis artibus eſſe cognoſcitis, neminem uos habere, qui maiore ſtudio,*

F

dio,beneuolentiore animo,ſanctiore obſeruantia,uobis,& nomini,honoriq; ueſtro inſeruire paratus ſit. Sed hæc hactenus.Ego cùm tecum poſtremò Auenione locutus ſum, uiſus ſum uidere imaginem in te quaſi floreſcentem in ætate uiridi,egregiæ grauitatis, eius uidelicet, quæ maximè ſolet decere nobilitatē,quæ ſit cum humanitate comitateq; coniuncta.Itaque tum à te gaudij plenus diſceßi,nec deſtiti poſtea hoc de te & ſentire & prædicare. Nunc Cæſar Triuultius Epiſcopus Comenſis, uir doctus & prudens, reuerſus è Gallia,idem ait & ſibi, & compluribus eorū, qui iudicare ſciunt,in aula Regis, cùm illàc iter feciſſes, fuiſſe uiſum: magnamq; opinionem & ſpem de tua futura uirtutis amplitudine, in qua uera ineſt dignitas, in animis multorum conceptam eſſe.Cuius hæc oratio, & de te teſtimonium,priſtinam illam animi mei lætitiam renouauit. Quid enim eſt, quod auribus meis accidere poßit iucundius? Tu uerò macte uirtute, qui tam diligenter exprimas domeſtica exempla & prudentiæ,& grauitatis. Et nimirum nulla eſt ſpecies uſquam præſtabilior, quàm humanitatem cum grauitate ita habere temperatam, ut altera alteri non modò impedimento nulli,ſed decori etiam & ornamento potius ſit. Difficilis omnino res,ſed in quo ea ineſt, is diuino quodam ſpectaculo oculos,atque animos hominum cunctorum commoueat,neceſſe eſt. Cuius te ab ingenio,& à natura præclarißimi doni, compotem iam factum eſſe,uehemētißimè lætor.Sed de his etiam ſatis. Illud amabò te,mi Farneſi,ſuſcipe, & ſupple quod mihi deeſt, ut quas ego digne non poſſum, tu Pontifici Maximo non meis ſolùm uerbis, ſed tuo etiam nomine agas gratias. Nam quæ ad nos ab illo beneficia profecta ſunt, ea tibi ab eo primum data, per te uerò deinde ad nos tranſmiſſa ſunt.

ſa ſunt. Quare tu quidem illi? ego ambobus uobis maximam gratiam debeo, quam equidem ſanctam & inuiolatam perpetuò ſum ſeruaturus. Vale, & nos dilige. Carpentoracti, Pridie Non. Iulij, M. D. XL.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS, PAVLO III PONtifici Max. S. P. D.

COgit me ratio temporum, & ſanctitatis tuæ bona exiſtimatio, quæ iam in animis omnium gentium & nationum inſita eſt, eademq; mihi omni alia re longè eſt charior: ut quoniam colloquendi facultas commoda nondum fuit, ſcribam ad te id quod animum meum ſtimulat: & quod ad tuam ſummam laudem, publicamq; utilitatem ualde iudico pertinere: ſatis fidens, te pro tua ſingulari humanitate & ſapientia, libertatem hanc meam in optimam partem eſſe accepturum. Cùm enim Pater ſancte appetere iam incipiat agendi concilij dies, idq; intelligam ab uniuerſo terrarum orbe tantopere expeti, atque omni ratione flagitari, ut nullo pacto differri ſine pernicie, aut graui ſaltem periculo poſſe uideatur: nondum tamen bene parata aſpicio ea arma, quibus muniti contra aduerſarios eſſe poßimus. Ac uideo id quoque, multa etiam forſitan impendere quæ hîc nos retineant: ſed aduerſus ea, difficile illud quidem, ueruntamen aliquod inuenietur remedium: propria enim hæc ſapientiæ tuæ futura eſt conſultatio. Ego tantum nunc de eo, quod ad concilij rationem attinet, munere atque officio loquor: in quo etſi ſpe bona ſum Deum omnipotentem nobis & ueræ atque honeſtæ cauſæ non defuturum: idq; ego pro mea parte ut ita fiat contendam & elaborabo, cæterosq; item pro ſua ſpero eſſe

ſtcturos: tamen angit me, & ſolicitum uehementer habet, quòd unum opportuniſſimum & imprimis utile membrũ noſtri corporis uideo languere. Non *utar circuitionibus, neq; obſcurè aut obliquè tecum agam: ſed apertè, atq; ut ueritas ipſa & fides mea fert.* Incredibile *eſt,* Pater *ſancte, quantùm dolorem acceperim, quòd ſummus & doctiſſimus uir* Hieronymus *Aleander* Brunduſinus *Archiepiſcopus ab eo honore exciderit, ad quem ego uocatus ſum: quo adiutore & ſocio, ambobusq; nobis, ut etiam apud* Homerum *eſt, ſtudio locoq; coniunctis, alacris animo eram, planeq;* Deo *fretus, confidebam, nos nõ modò apertos impetus hoſtium, ſed abſconditas etiam inſidias facilè propulſaturos.* Multa *enim collecta ſunt in eo homine magna atq; præſtantia, quæ in cæteris ſingula uix inſunt, eaq; omnia maximè & huic tempori, & huic cauſæ neceſſaria.* Linguarum *ſumma cognitio: conciliorum, rerumq; quæ ad eam rationem pertineant omnium memoria, ſcientiaq; admurabilis: uſus & conſuetudo cum exteris nationibus, ac cum* Germanica *natione præſertim, in qua diu, & acriter addo etiam feliciter, negotia* Catholicæ *fidei tractauit.* Quò *ergo tantum bonum à nobis reiectum eſt?* Nollem *detrahere cuiquam, non enim id naturæ, nec conſuetudinis eſt meæ: ſed tamen ſedis apoſtolicæ amor, qui mihi penitus inſitus eſt, uincet in hoc loco naturam.* Etenim *ſi confidit ſanctitas tua res bene proceſſuras horum* Theologorum *ope, qui in doctoribus iſtis recentioribus tantùm exercitati ſunt: credat mihi ipſa, in quo mẽtiri cupio, acerbiore diſſidio, & multiplicatis hæreſibus nos ex concilio eſſe diſceſſuros.* Quamobrem *& quomodo hoc futurũ putem, aut aliàs dicam, aut res ipſa indicabit.* Doleo *igitur, et uehementer doleo, quòd* Aleandrum *comitem mihi fortuna inuiderit.*

inuiderit. Nam cùm in me aliquid fortaſſe inſit, quanquam exiguum id et tenue, attamen publicæ cauſæ non inopportunum: id illo comite & adiutore amplius & ualentius certè erat futurum. Omnino ſemper cõſilium tuum ſapiẽs, nihilq; niſi ſumma ratione abs te agi ſolet: mihi tamen & dolere, & timere neceſſe eſt, quòd uereor, ne ſit non leuis plaga publicæ cauſæ iniecta. Atque hîc Deum teſtor inſpectorem cordium, me hoc teſtimonium de illo uiro, neque gratiæ dare, neq; ulli cupiditati meæ: ſed unam mihi ueritatem, unam utilitatem publicam, unam rationem honoris eius & nominis quod tibi eximium & memorabile partum eſt, eſſe propoſitam. Neque tamen audeò à ſanctitate tuá poſtulare, id quod poſtulandum eſt, neque rogare quod rogandum: prohibet enim pudor meus, præſertim ab eò Principe, cui omnia debeo: ne temerarius à ſapientiſſimo exiſtimer, impudens ab optimè de me meritò. Hoc ſolùm affirmare non dubito: ſi ſanctitas tua ſuam prudentiſſimã atq; optimam mentem ad hunc honeſtãdum hominem deflexerit, præter rei Chriſtianæ commodum & tuam ſummam laudem, omnes & res & homines tale tuum iudicium atque factum ſummopere eſſe comprobaturos. Romæ, M. D. XXXVII.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS, PAVLO III. PONTIFICI MAX. S. P. D.

Accepi ab optimo atque ampliſſimo Cardinale Farneſio literas, datas VII. Idus Septembris, mihi autem tardius ſanè quàm uellẽ, hoc eſt tertio Idus Octobris redditas: quibus ille me hortatur & admonet, ac ſanctitatis tuæ uerbis etiam mandat, ut iam exacto ferè eo tempore,

quod meæ abſentiæ abs te præſtitutum fuerat, ad Vrbem *quàm primum me recipiam: quò intereſſe eis cõſilijs poſſim, quæ iamdudum à ſanctitate tua inita, Christianæ religioni commoda & ſalutaria, promere nunc demum atque exequi tempeſtiuum ipſa indicat: dignamq́; molitur uirtute & ſapientia ſua, cùm correctionem emendationemq́; præſentium meorum, tum ueteris innocentiæ & integritatis in ſacerdotibus, hoc eſt in Chriſtiano populo uniuerſo, reſtitutionem.* Ego *uerò his acceptis literis, cum inſigni quadam lætitia animi ac uoluptate, tum non minore ſolicitudine & moleſtia affectus ſum.* Nam *cùm lætarer magnopere, & gauderem, quòd intelligebam meum abſentis nomen hærere etiam nunc in memoria ſanctitatis tuæ, quo nihil mihi euenire optatius poteſt: illud tamen grauiter moleſteq́; ferebam, quòd non uidebam hoc tempore, quo pacto poſſem, id quod ſemper maximè cupio, mandatis tuis uoluntatiq́; parere.* Itaque *cùm pararem ipſe me ad ſcribendum ſanctitati tuæ, ut appropinquante iam exitu mei commeatus, longiorem mihi à te diem prorogari peterem: allatæ ad me interim ſunt* Farneſij *literæ, quæ me ſanè admonent, ut id quod facere decreueram, faciam etiam accuratius: ne qua aliena à mea erga ſanctitatẽ tuam obedientia & uoluntate animum tuum fortè ſubeat opinio.* Ego *enim* Pater *ſanctiſſime, cùm ſemper apud ſanctitatem tuam eſſe cupio, quam habeo autorem meæ omnis dignitatis: tum huic etiam honori & muneri, quod mihi ab eadem commiſſum eſt, deeſſe profectò non debeo.* Vt *non ſolùm amore, qui certè meo in animo erga te flagrans & perpetuus eſt, ſed ipſo etiam uiri boni officio appetere cogar, tum frui optato & deſiderato conſpectu tuo: tum ſenatoria opera muneráque obire ea uidelicet,*

quæ

quæ ad bonum, & diligentem, & amantem Reipub. Cardinalem pertinent: quemadmodum certè mihi agere ſemper propoſitum eſt. Quocirca non ego hîc quidem maneo inuitus, in tanta horum populorum omnium erga me beneuolentia & uoluntate, tam ſalubri cœlo, tot etiam ex me actionibus ad fructum meorum populorum, et ad ſeruandam in his rectam religionem, quæ oppugnabatur, prodeuntibus. Sed tamen ſanctitatem tuam, urbemq; Romanam aßiduè ante animum mihi propoſitam habeo: non quòd meum priuatum aliquod commodum, aut maior iſtuc iucunditas me uocet: ſed quia ratio officij, quæ apud me ſemper plurimùm ualet, deſiderare me cogit, ut eo ſim in loco, in quo & fidem ac pietatem meam ſanctitati tuæ, & Reip. ſtudiũ atq; operam nauare cõmodius poßim. Verũ mea hæc uoluntas, aliquot domeſticis difficultatibus implicita, ualdeq; impedita eſt. quas quidẽ cõmemorare difficultates tenue eſt, et in tantis tuis curis occupationibusq; ineptum. Tacere autem non licet, ſi me excuſare uerè, & is uolo eſſe qui ſemper cupij, ut ueritate & recta conſcientia fretus, nihil ſubticeam eorum, quæ res & cauſa poſtulat: quòd ingenuo animo ac liberaliter inſtituto dignum ſemper duxi, ut nec falſas confingeret eius rei, quancunque agere ſtatuiſſet, cauſas: nec ueras reticeret. Ergo quominus ſanctitatis tuæ imperio, ac mandatis ut ad ipſam me conferam, obtemperare ſtatim poßim, non iam ualetudo prohibet, (ſatis enim planè mihi uideor eſſe confirmatus) ſed illa res magis, quod prouidendum mihi uehementer eſt, ne dum Reip. animo optimo deſeruio, priuatim in aliquod dedecus incidã: quod fidei meæ, quam habeo uita longè chariorem, maculæ & detrimento eſſe poßit. Hæc me res adhuc hîc detinet, quòd facilius hîc uideor poſſe

neceßitatibus meis ſubuenire, & obuiam ire meæ famæ periculis, quàm in Vrbe facere poſſem: tanto ibi ſumptu in omneis ferè res neceſſario, tamq; exiguis meis uectigalibus: quibus præſertim tertia ferè pars in Veronenſi penſione detracta ſit. Quæ tametſi me libente quidem in optimos uſus conſumitur: hoc tamen efficit, ut mihi urbẽ Romam incolere non liceat: hac præſertim durißima conditione temporum, de qua multorum ad me literis nuntijsq; perfertur. Nec uerò hæc proferens, fortunam meam accuſo, quæ mihi ſi locuples fieri uellem, maximas ſæpe temporum opportunitates obtulit: in quibus ego magis officium & abſtinentiam, & in omneis homines comitatem ac liberalitatem, quàm ſtudium lucri aut pecuniæ ſum ſecutus. Et ſanctitati tuæ maximas gratias habeo, atque ago: quæ totiens iam mihi ferre ſubſidium ex pecunia ſua largè ac liberaliter, annua etiam conſtituta mihi mercede uoluit. Quod ego beneficium tuum erga me, ita amplum atq; magnum, ut ei nunquam à me referri poßit gratia, cùm animo gratißimè accepiſſem, re ipſa tamen accipere recuſaui. Non ob eam cauſam quidem, ut minus tibi obligatus, ſed ut mei magis eſſem ſimilis: qui ita natus, ita inſtitutus ſum, ut neque pecuniam admodum concupiſcam, & parum decorum eſſe arbitrer animis ingenuis & dignitatis ueræ notionem aliquam habentibus, eiuſmodi mercedibus & pecunijs quaſi obſtringi, niſi quibus à Principe onus aliquod imponitur, & eiuſmodi mandatur adminiſtratio, quæ maiorem fortè ſumptum apparatumq; requirat. Tum enim legitima quædã ſunt conſtituta præmia, quæ accipere non fas ſolùm, ſed perquàm etiam honeſtum eſt. Neq; ego iudicium animi mei exponens, eos reprehendo, ſi qui fortè ſunt, qui annuas & menſtruas mercedes ex ærario accipiant:

piant: fieri enim poteſt, ut illi multò ſapientius hac de re conſtituant, quàm ego iudicem: ſed tantùm eam opinionem & ſententiam, quæ mihi inſita penitus & planè innata eſt, apud ſanctitatem tuam fidenter profero. Sola ea cupio uectigalia nanciſci, quæ cùm eccleſiaſtica ſint, poſita ſunt in medio ſacerdotibus diſpertienda, habentq; adminiſtrationem et procurationem ſacerdotiorum coniunctam: ad quæ meo iure nonnihil aſpirare mihi poſſe uideor: non ut curſem huc illuc, eorum adipiſcendorum cauſa: neque ut ab alijs Principibus ea obtinere contendam: ſed meam ſpem duntaxat in tua optima aduerſus me uoluntate, quam mihi ſæpe benigniſsimis uerbis oſtendiſti, & quam nulla adhuc occaſio conſecuta eſt, repoſitam habeam. Tranquillum equidem ſemper habens animum, & nulla ſolicita expectatione ſuſpenſum, quòd conſtantiam animi malo & modeſtiam retinere, quàm plurimos fructus uectigalium eccleſiaſticorum acquirere: ut in omnibus pudor meus mihi, non flagitandi importunitas proſit. Verùm hæc ego fortaſſe uerboſius: cum ſanctitate tamen tua, tanquam cum parente egi. Reliqua nunc agam, ut cum domino meo, ut cum Principe. Si iudicarem, Pater ſancte, meam iſtic aut operam, aut præſentiam ualde opportunam eſſe utilitatibus publicis: nullo expectato tuo imperio, nulla ratione incommodi ullius habita, ad Vrbem ſtatim aduolaſſem: neque me aut ualetudinis meæ, aut etiam periculi cogitatio uſquam retinuiſſet. Cùm uerò in tanto conſilio tuo, tantaq; ſapientia, adſtantibus etiam tibi tot prudentiſſimis doctiſsimisq; patribus, quorũ tanquã orbis terræ luminum abs te habitus delectus eſt, mei conſilij autoritas parum, aut nihil elucere inter cæteros poſsit: ſanctitatẽ tuam ſummè rogatam à me uolo, ut cum bona ipſius uenia com-

morari hîc uſq; ad uer proximũ, quo tempore in Italiã & ad conciliũ omnino cogito: colligereq́; tantiſper mearum fortunarum reliquias mihi liceat: in quo magnum in me collatũ abs te beneficiũ ſum arbitraturus. Sin aliter ſanctitatis tuæ ſententia eſt, eaq́; me uult ad Vrbẽ omnino accedere, ſi leui modò ſignificatione hanc eius uoluntatem cognouero, accurrã, & approperabo: neq; me cauſa, neque difficultas ulla detinebit, quo minus & tibi et cæteris oſtẽdam, nihil omnium rerum mihi magis eſſe cordi, quàm ut præſto ſim, & paream iuſsis omnibus, ac mandatis tuis. Quodq; hîc manere aliquandiu cupiam, totum neceſsitatis cuiuſdam eſſe: quòd uerò in Vrbem & ad ſanctitatẽ tuam accedere, ipſa iubente paratus ſim, id eſſe propriæ & perpetuæ meæ uoluntatis. Vale. Carpentoracti, Idib. Octob. M. D. XXXVIII.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS, PAVLO III. PONTIFICI MAX. S. P. D.

CVm huc eſſet allatus nuntius de creatione Cardinalium, quos ſanctitas tua proximè in Ampliſsimũ collegium cooptauit: equidẽ de cæteris nihil mihi ad iudicandum aſſumens, quorũ uitam moresq́; ignoro: ſatisq́; confidens abs te omnia & ſapienter, & optima ratione fuiſſe acta: de Scoto illo uehementer probaui conſiliũ tuũ. Perſpexi enim penitus cùm altitudinẽ animi tui, tum uim ſingularis prudentiæ, per quã pati non uis, impiũ Regẽ uacantẽ domeſticis finitimisq́; periculorum ſuſpicionibus, impunè ac licẽter in depopulanda Dei Eccleſia debacchari, quod conſiliũ ſimul & factũ ſanctitatis tuæ Deũ immortalem fortunaturũ eſſe non dubito: idq́; uti ita eueniat, Deum

eund

eundem precor. Quòd uerò inter cæteros unũ adhuc Venetum in ordinem legendum noſtrũ tibi reſeruaſti, en Pater ſancte occaſio & locus, quo ſanctitas tua poteſt clariſſimo uiro, & omni uirtute, doctrina, eloquentiaq; ornatiſſimo, hunc honorem ſi detulerit, nõ tam quidem ſibi nouam comparare gloriam præclari ſui in hominibus diligendis iudicij, quàm ueterem & iam partam confirmare: ut non ſolùm ab his, qui abs te honeſtãtur, ſed prætereà ab omnibus qui in toto orbe terrarũ coniectos habent in te oculos, cùm laudibus feratur in cœlum tua uirtus, animi magnitudo, ſapientia: tum maxima tibi & perennis gratia habeatur. Eſt enim omnium cõmune beneficium, quod confertur in hominem, & bene de multis antea meritum, & paratum ad benemerendũ. Qualis certè Petrus Bembus eſt, qui hoc etiam magis beneficentia tua uidetur amplectendus, quòd complures annos diligenter atq; honorificè Romanæ curiæ inſeruiuit. Quam unam in me ipſo rationem ſanctitas tua ſecuta eſt: cùm me non alijs meis meritis, ſed ſuâ incredibili benignitate ac liberalitate adſciuit in eum ordinem, unde mihi celebritas & bona fama magis etiam ex iudicio tuo, quàm ex honore ipſo acquiſita eſt. Pro quo amplo inſigni'que erga me beneficio, ſi me perpetuò obſtrictum tibi, tuo'que cuncto generi & nomini eſſe ſentio: cupio etiam à ſanctitate tua intelligi, ſi Bembum ſummum uirum pari quodam modo eiuſdem beneficio collegam fuero nactus, non me uno & ſimplici uinculo, quanquam eo firmiſſimo & arctiſſimo: ſed pluribus, & nunquam extricabilibus laqueis, tibi obligatum fore. Deus omnipotens omnia & cœpta & conſulta ſanctitatis tuæ ad optatum finem, & eundem ſibi gratum, acceptumq; perducat. Carpentoracti, Non. Ian. M. D. XXXIX.

IAC.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS, PAVLO III. PONT. MAX. S. P. D.

PRimum deprecor ſanctitatem tuam, ut mihi liberius fortaſſe quàm humilitatem meam deceat, meum apud ipſam deſiderium expromenti, ignoſcere ne grauetur: deinde ut quod dicturus ſum, pro ſua ſapientia examinet, & perpēdat. In altero enim ſingularis tuæ ſanctitatis humanitas, in qua ipſa quoq; uult, quàm in honoribus fortunæ eſſe excelſior, dat mihi fiduciam: alterum, quia cum utilitate Reip. & cum tua laude coniunctum eſt, dignum mihi uidetur, quod & à me proferri, & abs te debeat diligenter conſiderari. Etenim Pater ſancte ego mecum ſæpenumero recordans illa præclara initia gerendi Pontificatus, tum cùm ſanctitas tua correctione morum ſacerdotibus indicta, multiſq; uiris clariſsimis & omni uirtutis laude præſtantibus, ad ſummos honores eccleſiaſticos uocatis, uniuerſum terrarum orbem in ſpem meliorum rerum erexit (Deum immortalem teſtor,) cupiui ex eo tēpore ſemper ut illa propria & perennis tua eſſet gloria: ne'ue eam unquam in deligendis optimè meritis hominibus, aliqua adiuncta obſcurior electio infuſcaret. Memini enim quanta celebritate famæ, quibus hominum ſermonibus, qua admiratione uirtutis, prudentiæ, magnitudinis animi tui, illud egregium & commemorabile facinus fuerit acceptū. Itaque ego, qui in colenda, amanda, uenerādaq; ſanctitate tua, arctiore multo beneficij uinculo, quàm cæteri omnes, aſtringor: propterea quòd alij multum quidem habuerunt in ſe omnes & uirtutis & meritorum, quamobrem beneficium tuum illis quodāmodo debitum uideretur: ego autē nihil: ſed omnis meus honos, meæq; dignitatis amplificatio,

tio, liberum fuit iudicium & propria liberalitas ſanctitatis tuæ: ſicut plus quàm cæteros tibi debere me intelligebam, ita maiore etiã quàm illi, in tanta tua gloria & prædicatione ampliſſimæ laudis, animi lætitia & uoluptate perfruebar: qua aſſiduè quoq; in poſterum frui cupio. Nec mihi quicquam magis eſt in optatis, quàm audire, ſanctitatem tuam, nõ cupiditatibus huius, aut illius, ſed ſuæ potiſſimum ſapientiæ, & Chriſtiani nominis utilitati inſeruientem: ſi ſupplendus ordo noſter ſit, quem ſuppletũ iri fama nuntiat, habere hominum digniſſimorum, ut ſolita eſt, delectum: & optimos ac doctiſſimos in ampliſſimũ collegium adſciſcere. Nanque Pater ſancte præter communis Reipub. commodum quæ inclinata iam & propemodum corruens, talibus columnis maximè fulcienda eſt: hi præterea ſoli omnino ſunt, qui fidem præſtant ſuam honoris ſui autoribus: quiq; eos & in ipſis, et in poſteritate eorũ, ſemper ſaluos, honeſtos, florentesq; eſſe cupiunt: cæteris (ut ſanctitas tua animaduertere ſæpe potuit) qui non ex uirtute, ſed ex ambitione lecti ſint, ſtudia & actiones ſuas, non officio aut honeſtatis decore, ſed emolumenti compendio ferè dirigentibus. Atq; hæc quidem tuæ ſanctitatis erit conſideratio. Illud meum deſiderium, de quo agere eram exorſus, ut in habenda Cardinalium cooptandorum ratione unum tibi hominem nominarem, tua ut dixi, benignitate fretus, quem certe dignum omni honore arbitror, & in quo ornando iudicium tuæ ſanctitatis ſummam conſecuturum laudem eſſe non dubito. Is autem eſt Gregorius Corteſius, Abbas: de quo nemo eſt profectò qui neſciat, quæcunq; in magno & bono ſacerdote poſtulanda ſint, omnia in eo excellenter ineſſe, ingenium, cõſilium, eloquẽtiam, doctrinam, & quæ his quoq; laudabiliora ſunt, quoniam

niam Chriſtianis moribus ſunt propiora, pietatē prætereа, continentiā, religionem. Neq; uerò aliter de eo ſanctitas tua iudicauit, tum cùm eum uocandum in conſilium maximarum rerum putauit. Hunc *igitur ego in ſupplendo Cardinalium collegio ſanctitati tuæ uehementer cupio eſſe cōmendatum.* Et *eò magis, quòd* Federico Fregoſio *tanto & tam præſtante cardinali nuper amiſſo, dolorem quem ex illius morte incredibilē accepimus, huius honore, ſi tua ita uoluntas fieret, conſolabimur.* Atq; *ipſe quidē nihil omnino huiuſmodi rerum cogitat: ego autem laboro, qui & illum diligo, uirtutis quidem cauſa, & imprimis tamē decus ſanctitatis tuæ habeo mihi ante oculos propoſitū.* Ad *cuius inſignem laudem ſi hoc factum redundaturum eſt: ſi cōſueuit ipſa nihilominus honores eccleſiaſticos talibus uiris libenter mandare: ne aſpernetur quæſo preces et obſecrationes meas: meq; dignū efficiat, cuius uoluntati ſuam rectiſſimam & benigniſſimā accōmodet uoluntatem.* Equidem Pater *ſancte ſi hoc me beneficio, &* Chriſtianā *mecū unà* Remp. *affectam eſſe uidero, qui ſum plurimis iam tuis erga me meritis deuinctus, maximo me hoc munere cumulatum arbitrabor: tibiq; perpetuas & agam, & referam, quo ad licebit, habebo quidem certè & prædicabo gratias.* Deum *omnipotentem oro, ut ſanctitatem tuam ſaluam & florentem diu nobis conſeruet.* Carpentoracti, VII. Calend. Decemb. M. D. XLI.

IAC. SADOLETVS CARD.
PAVLO III. PONT. MAX. S. P. D.

F*Acere non poſſum, ubi uirtuti & dignitati, multiſque præterea & magnis erga* Sanctam *ſedem* Apoſtolicam *meritis, teſtimonium mei iudicij tribuendum eſt, quin*

id trib

id tribuam: partim natura in hanc erga bonos uoluntatem adductus, maiore autem ex parte ſanctitatis tuæ clementia & benignitate prouocatus. Quæ cùm poteſtate & amplitudine cæteris hominibus omnibus antecellat: maiorem tamen uult ſuæ humanitatis eſſe, quàm poteſtatis gloriam. Ea igitur fretus, non poſſum tibi non commendare homines eos qui mihi tuo digni iudicio, digni etiam honore, qui fructus eſt iudicij, eſſe uideantur. Cùm ergo proximis Cardinalium comitijs, quæ inſtare iam iamq́; , & propè adeſſe ſermonibus hominum circunfertur, ſit ſanctitati tuæ locus, ſuam, quemadmodum conſueuit, liberalitatem & beneficentiam in benemeritos exercendi: putaui ad meam fidem atque officium pertinere, duos tibi commendare, quos tibi ipſi non dubito eſſe probatiſsimos. Quod equidem facio, non illorum precibus efflagitatus, abſunt enim ambo à me longè gentium, meæq́; huius cogitationis penitus ignari ſunt: ſed hoc officiū atq; operam, uirtuti, & ueritati, & amicitiæ ſponte tribuens. Sunt igitur quos ego digniſsimos omni honore exiſtimo, Hieronymus Capoferreus deſignatus Nicenſium Epiſcopus, & Thomas Campegius Epiſcopus Feltren. Neque ego hos duos ita laudo, ut cæterorum laudibus, ſi qui ſunt, qui uirtutibus ornati, Curiam iſtam ſequantur, eſſe detractum uelim: ſed quia in his præter eximia animi, & ingenij ornamenta, quibus uterque eorum præditus eſt, illa quoque inſunt, quæ maximè mouere animum tuum & ſolent & debent, ut magnam tibi horum honoris & commodorum habendam eſſe rationem putes. Alter propè ſimul atque natus eſt, in fidem abs te & clientelam receptus, ubi acceſsit ætas, quæ declarare animum atq; ingeniū illius poſſet, nihil aliud unquam ſibi propoſitū habuit, quàm ut ſuas omneis

omneis curas, omneis uoluntates, ſtudia omnia in ſanctitatis tuæ cultu, atque obſequijs figeret, & locaret. Multis in urbe & magnis muneribus ac negotijs abs te præpoſitus, extra urbem etiã maximos ad Principes ſæpe, maximisq́; de rebus miſſus, nec fidem ſuam, nec conſilium, nec diligentiam uſquam paſſus eſt deſiderari: omniaq́; præſtitit, quãquam penè etiã adoleſcens, quæ à uiro prudentißimo, & ætatis uſu eruditißimo requiri atque expectari ſolita ſunt. Quodq́; in eo mihi peregregium & commemorabile imprimis uiſum eſt, non ille ſuos labores, ſuas uigilias, ſua & corporis & fortunarum diſpendia, cùm tibi inſeruiebat, ad ſpem honoris & commodorum ſuorum direxit, aut retulit. Sed tantum illud ſpectauit, ut domino, & Principi ſuo ſatisfaceret: fidemq́; & pietatem, non ſpem ullam propriam ſibi habuit propoſitam. Quæ ſi rara ſunt, et omnibus propè ſeculis in paucis animaduerſa, ſingularem quoque ea promerentur à tua benefica uoluntate ac natura, & honorem & beneuolentiam. Quid cætera commemorem, quæ in eo præclara inſunt? ingenium, literas, humanitatem, comitatem, liberalitatem, illamq́; uenuſtatem & elegantiam moris atque ſermonis, qua in rebus gerendis ita aptè utitur, ut non minus gratioſum ſe reddat ijs Principibus, ad quos miſſus eſt, quàm illis à quibus miſſus? Omnia ſunt in hoc homine eiuſmodi Pater ſancte, ut ipſa per ſe, ſine ullius commẽdatione & teſtimonio, uincire animum tamen etiam durioris alieniorisq́ue Pontificis poſſe uideantur. Quid mitißimi facient? quid liberalißimi? quid beneuolentißimi? Non enim dubito, uirtutes Capoferrei ſanctitati tuæ non notißimas modò eſſe, uerùm etiam charißimas. Quare cùm de honore eius certus eſſe debeam, qui & de gratißima ac beneficentiſsima tua mente

atq;

atq; natura certus ſum, hoc officio perfunctus, ad alterum conuertar. Atq; hîc ego intelligo, obijci mihi poſſe nimiam quandam imprimis audaciam, uel temeritatem potius, qui tantis de rebus cum maximo & meo & omnium Principe, tam familiariter & tam liberè agam. Sed in hoc me tamen illa ſumma & propè incredibilis humanitas tua conſolatur. Illud eſt difficilius, quòd ego quorundam hominum uirtutes & merita ſanctitati tuæ demonſtrans, uideor non ſatis intelligere, quo cum Principe mihi agẽdum ſit, quàm ſapiente, quàm ſagaci: cuius acre ingenium, ſummum acumen, admirabilem perſpicaciam, nihil eſt omnino quod fugiat aut lateat. Verùm hîc mihi ignoſcat quæſo ſanctitas tua, & patiatur me meo animo, & illi beneuolentiæ qua optimos uiros proſequor, morem gerere. Si enim de quoquam commodè ſentio, ſi quenquam uideor propter eius uirtutes, & propter ſingularia partim erga me ipſum, partim uerò maximam erga ſedem apoſtolicam ſtudia atq; officia diligere debere, Thomas profectò Feltrenſis Epiſcopus, mei & amoris & iudicij, in his rebus omnibus primas partes obtinet. Quòd ſi ego ſolus ita ſentirem, mea tamen apud te commendatio aliquid habere deberet, ſi non autoritatis, at certè excuſationis. Sed ego mihi ſic perſuadeo, eadem in talem uirum & mente & opinione, cùm reliquos, tum te ipſum imprimis exiſtere. Atq; ego mitto in eo ſplendorem nobilitatemq; familiæ, quæ ſummo honore nuper in Laurentio Campegio eius fratre ornata atq; florens, poſtquam ipſo illo honore fortunæ & mortis iniuria ſpoliata eſt, uidetur ea ab æquiſſimo clementiſſimoq; Pontifice in priſtinum decus reſtitui debere. Quæ tua tamen plena bonitatis & prudentiæ conſideratio in pluribus iam perſpecta eſt. Mitto etiam literas, Iuris ciuilis Pontificijq;

ſcientiam, bonarum artium cultum, in Theologicis rebus uſum, intelligentiamq; penè ſingularem. Illud eſt quod ego ſanctitati tuæ potiſsimum in hoc homine cogitandum propono: quòd nullus eo in Rom. curia publicisq; negotijs laborioſius, fidelius, diuturnius, iuſtius, his quàm plurimis annis uerſatus eſt: cùm interea in tanta uarietate rerum gerendarum, nemo unquam illius ſuperbiam, nemo auaritiam, nemo negotiorum quæ is ſuſcepiſſet neglectum, nemo ullam uel minimam ſuſpicionem criminis in eo annotauit. Varijs laborioſisq; muneribus diutiſsimè exercitatus, libellis poſtulatisq; ſupplicum aut ſubſcribendis, aut reſcrendis: cauſis litigantium committendis, iudicibusq; dandis: regendo quoq; & in officio continendo ſcribarum ordine: in quo horum munerum non egregiam fidem, prudentiam, abſtinentiamq; præſtitit? Tanta in audiendis hominibus manſuetudine, in expediendis negotijs diligentia, in rebus omnibus integritate & innocentia, ut præclarum in eo exemplum uerißimi & optimi magiſtratus, ac ſedis apoſtolicæ miniſtri, fuerit conſtitutum. Quod quidem exemplum Pater ſancte abs te pro tua gratiſsima mente, admirabiliq; ſapientia, merito honore afficiendum eſt. Etſi enim caput ipſe es totius orbis, tamen propius atq; coniunctius urbis Romanæ es caput: in quo tuo præcipuè corpore, membra quæ præſtantiora ſunt, beneficijs tuis ornare debes: ut inde animi uoluptas ad nos, ad te bene iudicandi laus perueniat. Quanquam non his ſolum de cauſis Thomas Campegius ſanctitati tuæ debet eſſe commendatus: ſed ex eis quoq; laboribus & operis, quas is peculiares tibi præſtitit. Toties abs te in legationes miſſus non ſolùm difficiles & aſperas, uerùm etiam periculoſas: tam multis negotijs, curationibusq; præfectus: quem labor

laborem unquam periculum'ue refugit, quo ſanctitati tuæ tanquam illi addictus toto & corpore & animo deſeruiret? cuius quidem ad mandata omnia peragenda, ſolitam ſuam ſecum ipſe ſemper & diligentiam & integritatem: uoluntatem autem unius tuæ ſanctitatis, non ſuam, extulit. Sed non omnia commemorabo. (nota enim tibi ſunt) Tantum ego alumnus amatorq; Rom. curiæ, illius honeſtatem atq; decus cordi habens, orabo atq; obteſtabor ipſius curiæ Principem, & Principem quidem, non ſolum poteſtate, ſed magis etiam omni illa quæ iſthic plurimum poteſt, polletq;, acie ingenij, electiſsimaq; ſapientia, ut in Feltren. Epiſcopo, doctiſsimo, iuſtiſsimo, laborioſiſsimo, & nos omnes qui uirtutibus fauemus, & ipſas uirtutes, & Romanam imprimis curiam, proprium ac præcipuum corpus tuum, quæ illius honore ornari ſe arbitrabitur, hocq; impenſe ipſa poſcit atq; deſiderat, tibi habeas commendatum. Dominus Deus ſanctitati tuæ omnia ſemper proſpera & fœlicia largiatur. Ex Feliciano Carpentoracten. diœc. VI. Idus Auguſti, M. D. XLIII.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS PAVLO III. PONTIFICI MAX. S. P. D.

ACcepi ſanctitatis tuæ literas, per quas illa dignum me duxit, quanquam nullius admodum pretij hominem, perinde tamen ac ſi momenti alicuius futura ſit præſentia iſthic mea, ob hæc Reipubl. tempora, ad urbem Romam accerſere. In quo quantum mihi officij onus impoſitum ſit, ſanè intelligo. Sed ego paucis antè diebus ſcripſeram Ampliſsimo Cardinali Farneſio, rogans eum, & obſecrans, ut ſi quid tale accideret, ut uocarer: mihi ipſe apud ſancti-

tatem tuam teſtis eſſet, cupidum me quidem eſſe parendi, & obtemperandi: ſed ob domeſticas multas magnasq; difficultates, hoc tempore nullo modo uenire poſſe. Quem quidem, qua diligentia atq; humanitate eſt, officio functum eſſe non dubito. Etſi non uidetur egere hæc cauſa apud ſanctitatem tuam teſtibus. Sed tamen quoniam ſæpe hoc iam contigit, ut uocarer: egoq; maiorem in eo uoluntatis tuæ, quàm incommodorum & difficultatum mearum rationem habui, ijsq; propterea etiam magis nunc oppreſſus teneor: cogor nunc neceſſariò omnem meam cauſam eidem ſanctitati tuæ breuiter exponere: audacius fortaſſe, quàm aut humilitati meæ, aut ſummæ illius amplitudini conueniat. Sed opinor illa admirabilis humanitas, quæ tuam maximè ornat augetq; dignitatem, faciet, ut quod audacter agere uideor, id nec temerè, nec inopportunè agam. Dico igitur non latuiſſe ſanctitatem tuam meorum præteritorum curſum omnem temporum. Nemo enim te neq; ad intelligendum acutior, neq; ad iudicandum ſapientior unquam fuit. Non latuit ergo te, cùm fungerer negotioſo & ſat honorifico munere apud duos ſummos Pontifices, magnamq; ex eo pecuniam, magnasq; diuitias honeſtè comparare poſſem: neglexiſſe tamen: multoq; maximam illius temporis partem gratis me Reipubl. & urbanis, aduenisq; omnibus ſeruiuiſſe, quòd in me nullam cupiditatem quæſtus atq; lucri natura ingenuerat. Pronuntiatus ſum à Leone Epiſcopus cùm eſſem abſens. Hoc quoq; meminit profectò ſanctitas tua, recuſaſſe me illud onus quoad potuerim, & quietam ac priuatam uitam honoribus ſemper præferre cupiiſſe. Honores enim ego tum, non honores, ſed tanquam compedes liberioris uitæ eſſe exiſtimabam. Non multis pòſt annis ueni ad eccleſiam meam, cupidiſſimus in ea perpetuò

manen

manendi. Factus eſt Clemens Pontifex, is ſtatim uehementer à me contendit, ut me ad eum conferrem. Itaq; Romam reuerſus ſum. Non potui enim Pontifici optimè de me merito operam & obſequium meum denegare. Anno illius quarto in eccleſiam meam redij. Sic enim fueram cum illo pactus, in quo ille mihi egregiè fidem ſuam præſtitit. Vrbs non multò pòſt capta & direpta eſt: meæ fortunæ, & antea naufragio, & tum quoq; iterum in urbis calamitate omnes diſperierunt. Adhuc quis fuit locus, ubi aliquod meum apparuerit ſtudium, rem meam familiarem augendi & amplificandi? At ego dico, neq; tunc me, neq; unquam anteà, neq; adeo etiam pòſt, aut pecunia, aut ueſte, aut argento, aut lautiore aliqua ſupellectili ornatum inſtructumq; fuiſſe, ſed nec deſideraſſe me iſta confirmo. Stultè fortaſſe, ſed tamen ſolutum animum ab his cupiditatibus habere ualde me iuuabat. Tantum annis illis decem, quibus in mea eccleſia commoratus ſum, reditus annuos meos quotannis integros expendebam: ita, ut uertente anno, nec deeſſet mihi quippiam, nec ſupereſſet. Non enim ullum unquam omnino coaceruandæ pecuniæ ſtudium me tenuit. Interim ſanctitate tua ad ſummum Pontificatus honorem meritiſſimo ſublata, ſecundo opinor anno ab ea accitus ſum: ad quam, ut debui, ſtatim ueni, continuoq; ſum ab ea in ampliſſimum ordinem S. R. E. Cardinalium cooptatus: cuius ſui iudicij rationem ipſa nouit. Equidem quod ad me attinet, nec meritis ullis, nec uirtutibus meis dignum me tam honorifico eius iudicio, & tam eximio honore unquam arbitratus ſum. Quo etiam maior tibi à me gratia debetur: ac prorſus tanta, ut ſi uitam pro tuo honore dignitateq; profundam, ne minimam quidem partem eius beneficij ſim conſecuturus. Acceßit cùm ego ægrotarem, cognoſſetq;

ſanctitas tua multis rebus me egere, ut ſuo illo excelſo & liberali animo commota, magnificentiſſimum donum mihi mitteret, præſentem pecuniam ſatis grandem, & præterea ſubſidium centenûm aureûm nummûm in menſes ſingulos ex fiſco ſuo conſtitueret. Qua ego tam ſingulari & eximia benignitate ac liberalitate penè attonitus permanſi. Atq; hic eſt locus, Pater Sancte, in quo ego aliquantum hæreo: qui tam duro & agreſti animo tum fui, ut potuerim illud honeſtiſſimum, mihi quidem certè opportuniſſimum, & neceſſarium donum recuſare. De quo etiam nunc rogo & deprecor ſanctitatem tuam mihi ut ignoſcat. Non enim profectò aut peruerſitate ingenij, aut moris naturæ'ue contumacia in id ruſticitatis ſum lapſus: ſed quòd diu antè ſtatueram, meorum ſacerdotiorum fructibus duntaxat uiuere, nihil pecuniæ extraordinariæ capere, quodcunq;, aut undecunq; unquam mihi obueniſſet. Itaq; conſtantiam illius meæ ſententiæ retinere uolui. Quod ſiue rectè egi, ſiue perperam, certè nihil unquam poſtea ſum aſſecutus, quod ad ſuſtinendam molem huius tanti honoris, mihi auxilio eſſe poſſet. In hoc ergo ſtatu meo, conſulo ipſam ſanctitatem tuam quid me agere pàr ſit. Si habuiſſem à principio ſubſidia huic tuendo honori neceſſaria, nunquam ego ab eius latere diſceßiſſem. Non inficiabor equidem, ſi meum ſit iudicium liberum, me hanc ocioſam & literis deditam uitam, omnibus honoribus & diuitijs antelaturum eſſe: ſed amor, officium, ipſaq; cupiditas referendæ gratiæ, affixum me tibi ſemper tenuiſſet. Nunc tenuibus fortunis, perexiguis facultatibus, re idonea nulla ſatis inſtructus, quomodo iſthuc ueniam, ne cogitare quidem poſſum. Quòd ſi tanti ipſe me facerem, ut meam iſthic operam, præſentemq; autoritatem uel mediocriter utilem fore arbitrarer,

trarer, uenirem utiq; quoquomodo poſſem: nec indignitatem, ſi eſſet perferenda: nec famem, ſi eſſet patienda: nec mortem, ſi eſſet obeunda, pro ſedis apoſtolicæ & tuæ ſanctitatis dignitate refugerem. Sed cùm in tanto cœtu prudentiſsimorum, & doctiſsimorum patrum, mea opera potius ſuperuacanea futura ſit, ego autem impotens omnino ad ueniendum iſthuc ſim: rogo, oro, obteſtorq; ſanctitatem tuam, uelit aliquando mearum difficultatum grauiumq; detrimentorum aliquam rationem ducere. Si occaſio dederit, ut aliqua eius liberalitate, aliquibus ſubſidijs eccleſiaſticis ſubleuer, non expectabo dum accerſar. Egomet enim adero, meq; tuæ ſanctitati ita adiungam, ut nulla deinde ab eius conſpectu & comitatu fortuna me unquam ſeparatura ſit. Nunc ſi non uenero, cùm iter mihi iam toties per Italiam *faciendum ſit, inter tot notos & propinquos, & ad eam urbem accedendum, in qua apparatus, impenſæ, domeſtica onera, meis puſillis facultatibus planè intolerabilia ſunt: ſpero æquiſsimum animum tuum iuſtiſſimam excuſationem meam boni conſulturum, mihiq; hîc manendi ueniam daturum.* Quòd *ſi ad* Concilium, *ſi modò id futurum eſt, accedere me oporteret, qua de re ad eundem* Farneſium *ſcripſi, nulla harum rerum & difficultatum me impediret.* Nam *& per ignotos liberum ac ſine rubore iter, & in* Concilio *frugalitas laudi potius eſſet.* Quod *ſanctitati tuæ puto accuratè eſſe conſiderandum.* Nam *ſi in* Germania *futurum eſt* Concilium, *uerumq; eſt id, quod à multis mihi nuntiatur, meum nomen apud illas gentes non omnino eſſe contemptui, cùm ſuſpicer, magnos in ſanctitatis tuæ, & ſedis apoſtolicæ dignitatem, ſeditioſorum hominum fore impetus, poſſem fortaſſe illhic eſſe,* Deo *iuuante, idoneus ad prohibendum aliquid &*

moderandum, ſi eò ſponte mea uenirem, quò etiam alij Cardinales, Galli præſertim, priuato ſuo nomine ituri dicuntur. Sed de hoc, ut dixi, ſanctitas tua, ſi uidebitur, cogitabit: cuius uoluntati omnes meas rationes cogitationesq́; permitto. Ego *quicquid ſum, quantulumq́; poſſum & ualeo,* Deo *primùm omnipotenti, eiusq́; ſanctiſsimæ Chriſtianæ fidei: deinde ſedis apoſtolicæ & tuæ ſanctitatis nomini, honori, dignitatiq́;, deuoueo totum ac dedico.* Quo *in eodem officio multos doctiores, grauiores, prudentiores habitura eſt ſanctitas tua: fideliorem quidem certè, & officioſiorem quàm me, neminem.* Deus *ſanctitati tuæ omnia ſua uota optataq́; ſecundet. Carpentoracti,* XII. *Calendas* Februarij, M. D. XLV.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS PAVLO III. PONTIFICI MAX. S.P.D.

HOdie *cupienti mihi accedere ad ſanctitatem tuam, coramq́; illi dolorem meum declarare, quem ex eius domeſtico mœrore & incommodo accepiſſem, qui præſertim etiam ad me ipſum mœror, propter eximias præſtantiſsimæ illius fœminæ uirtutes, meamq́; in illam & eius liberos obſeruantiam, beneuolentiamq́; pertineret: cùm hoc ita eſſet reſponſum, nolle ſanctitatem tuam ſilentium & cogitationes ſuas interpellari: uiſum tamen non alienum eſt, hoc quicquid eſſet mei ſenſus & animi, ad ipſam ſcribere, & quod præſens non potui, id per literas efficere: ut hominis amantiſsimi, & tuæ ſanctitati deditiſsimi officio aliquo fungerer.* Quanquam *hoc ipſum imprimis mihi dubitandum eſſe uideo: utrum mœſtitiam tuam lenire uerbis, an conſtantiæ eiuſdem, animiq́; uirtuti gratu-*

lari

lari debeam. Cùm enim amiſſa tali filia, qualem tot & tam eximijs ornamentis præditam, uirtutis, ingenij, humanitatis, prudentiæ, noſtra non alteram extuliſſet ætas, nos heſterno die ſanctitatem tuam maximo dolore affectam, & prope afflictam eſſe arbitraremur, eſſetq; ei tunc diuina res facienda: nihil ipſa tanto uulnere retardata, in conſpectum omnibus ſeſe dedit, obiuitq; ea, quæ ad religionem & ſummum Deum *pertinebant: neq; eorum colloquia, qui ab ea aliquid petebant, deuitauit. Talem deniq; ſe omnibus in rebus præſtitit, uoce, uultu, ſermonis animiq; firmitate, ut miraremur cuncti, mutuoq; inter nos quæreremus, quónam telum illud abijſſet, quod tam ualidè immiſſum in tuum pectus à fortuna uidebatur. Sed profectò res ita ſe habet, ut nullum ſit munimentum nec animi, nec corporis, ſapientia præſtantius: qua ſanctitas tua complures iam annos, ſocia, & adiutrice conſiliorum actionumq́; ſuarum omnium cùm ſit uſa, non eſt quòd uereamur, ne huic nouo uulneri & dolori cariſſima amiſſæ filiæ cedat illa atq; ſuccumbat. Quòd ſi tamen, quæ eſt & naturæ noſtræ infirmitas, & humanarum rerum uarietas, altius fortaſſe in animo tuo iſte inſedit dolor, quàm ut facilè poſſit uel ratione comprimi, uel ea, quam adhibere in omnibus rebus ſoles, ſapientia tolli: putaui mihi eſſe faciundum, non ut te quidem docerem ea, quæ melius multò ipſe noſti, quàm quiſquam noſtrum, nos omnes homines eſſe, ea conditione natos, ut nullo habito delectu uel ætatis, uel generis, uel fortunæ, in quemuis noſtrum liberam habeat mors ipſa poteſtatem: neq; in re quæ certa ſit, de incerti temporis euentu queri nos oportere, ſi fortè maturius quàm expectaremus, accidit nobis id quod caſurum omnino ſciebamus. Cùm in hoc præcipuè uis prudentiæ maxima inſit,*

ut ad ea quæ incerta ſunt, muniat ſe & præparet: in rebus autem certis, natura non prudentia, habeat dominatum. Non,*inquam,ut hæc & his ſimilia multa commemorem: quæ ſanctitati tuæ & longo uſu,& doctrina notiſsima ſunt: ſed ut tibi redigerem in memoriam,quæ nunc maximè inſtant,quæ aguntur,quæ premunt,hæc à me opera, coniuncta officio, meæq́; in ſanctitatem tuam pietati eſt ſuſcepta: ſi fortè animus tuus luctu impeditus, minus hæc nunc animaduerteret.* Q*uod tamen in tanta tua ſapientia, tantaq́; animi uirtute, minimè eſt credibile.* S*ed tamen in hac orbis terræ perturbatione, cùm alienatis tot gentibus, infenſis multis regibus,diſſenſione de rebus diuinis & humanis ubiq; ferè gentium excitata, atq; commota, ſpes tota rerum meliorum in unius ſanctitatis tuæ autoritate, prudentia,conſilioq́; repoſita ſit: non decet profectò talem animum, qui maximis uulneribus* C*hriſtianæ* R*eipublicæ medendis atq; ſanandis,* D*ei hominumq́; conſenſu idoneus qui præficeretur iudicatus ſit, paruis ipſum ictibus fortunæ commoueri: & in quo* P*ontifice grauitas,& temperantia, & rerum omnium moderatio, ſedem ac domicilium conſtituiſſe uiſa eſt: in eodem uulgares haſce & quotidianas animi imbecillitates, non ineſſe quidem (non enim nec ueritas, nec mea unquam opinio huic uerbo aſſenſura eſt) ſed tamen tanquam inſint, ab ignaris rerum commemorari.* Q*uæ quidem commemoratio mihi ſanè quàm moleſta eſt.* S*iue enim magno dolore(ut nonnulli prædicant)afficiare, non poſſum non propemodum æquè atq; tu pro mea in te propenſiſsima uoluntate, & in illam mortuam beneuolentia dolere.* S*iue hoc ut cætera,moderatè agas,& perferas: moleſtum tamen mihi eſt, ſummi* P*ontificis uirtutem ſingularemq́; animi magnitudinem,in aliam ac debeat partem*

ab imp

ab imperitis accipi. Sed ego, ſi rectè noui, (ut mihi quidem uideor) quæ ſit mens tua, quæ totius uitæ ratio, quæ cura tuendæ ſeruandæq; grauitatis: & cùm conſidero te optimè noſſe, quid à te expectetur, qui ſit in te oculorum animorumq; noſtrorum coniectus, quàm omnia à nutu tuo & arbitrio pendeant: nullo modo dubito, quin poſteaquam naturæ & amori exiguum quid dederis, tantum uidelicet, quantum & humanitas poſtulat, & ipſa planè ſapientia nequit recuſare, ad priſtinam tuam animi magnitudinem reuerſurus: & omiſsis his omnibus, quæ populi ſunt & quorumlibet hominum communia, ad id quod in te eſt ſingulare & proprium nempe orbis terræ, & Chriſtiani generis tutelam, regimen, procurationem, celeriter rediturus ſis. Cùm præſertim illi, quam lugemus omnes, nihil euenerit triſte nec acerbum. Sed qua uirtute illa inter nos uerſata eſt, cùm & gratiam qua plurimum ualebat, & ingenium quo admirabili erat prædita, & opes quibus egregiè florebat, ad ſubſidium impotentium, ad tutelam uiduarum & pupillorum, ad gratificationem omnium qui ad eius opem auxiliumq; confugiſſent, ſemper omnes conuerterit atq; adhibuerit: eadem uirtute ſibi ad æternam fruendam beatitudinem muniuerit uiam: & uelut de domo in meliorem domum, ſic è terris in cœlum, Dei illam clementia excipiente, migrauerit: eiuſmodi ſobole filiorum relicta, quam noſtrum omnium ſpes atq; opinio, ipſorum autem nota iam atq; perſpecta in pleriſq; excellens atq; eximia uirtus, tali dignos matre, tibi auo ſuo iucundos, nobis omnibus gratos & uenerabiles reddit. Quæ omnia Pater ſancte tibi debent eſſe ſolatia doloris, firmamenta animi, monumẽta diuinæ erga te indulgentiæ & bonitatis, ut cùm hæc ſanctitas tua meminerit, ſuisq; cogitationib

tionibus propoſuerit, referat ſe ad ſuam ueterem atq; perpetuam firmitatem animi atq; conſtantiam, quemadmodum & nos precamur, & Reipublicæ tempora imprimis requirunt & poſtulant. Vale. Romæ, VII. Calend. Iunij, M. D. XLV.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS PAVLO III. PONTIFICI MAX. S. P. D.

CVm multa ſint indicia diuinæ erga ſanctitatem tuam beneficentiæ, ſummæq; liberalitatis: tum nullum eſt præſtantius, quàm quòd eodem dono nunc Deus *propagationem familiæ tuæ, & publicam pacem ac tranquillitatem eſt complexus. Geminis enim pronepotibus ex ſummi* Imperatoris *filia, & nepote tuo in lucem nobis éditis: addidit ille quidem decus generi, ornamentum familiæ, ſubſidium nomini, cuius recens hic partus perpetuitatem quandam denuntiat: ſed in tanto priuato ſanctitatis tuæ commodo, illa etiam maior in ipſius animo lætitia inſidet, quòd omnibus iam ſuſpicionibus penitus eliſis, quæ nos ſolicitos aliquandiu habuerunt, communi* Italiæ *paci & otio à* Deo *eſt conſultum.* Duorum *enim maximorum principum ſanguine in unum genus, unamq; prolem deriuato, atq; conflato, animos quoq; eorundem in unum ſenſum confluere neceſſe eſt. Qui ſenſus, ſi tuæ ſanctitatis conſilia ualebunt, ſicut certè ualitura ſunt, ad tranquillitatem publicam, ad quietem* Italiæ, *ad conſeruationem pacis, cuius ipſa tutrix ſemper fuit, ſine dubio ſpectabit. Quare agimus quidem gratias præpotenti* Deo; *qui te hoc tanto, & tam eximio dono eſt proſecutus. Facit enim mea in ſanctitatem tuam obſeruantia, ut nihil tibi proſperum*

rum & fortunatum accidat, cuius non ſim ego particeps. Sed agimus etiam ob eam rem maiores, quòd cum tanto in te beneficio, publici quoq; boni beneficium coniunxit. Nec uerò dubium nobis eſt, quin ſanctitatis tuæ letitia, quæ in illius animo ex hoc expectato atq; exoptato partu iure meritoq; exorta eſt, hac re longè ſit cumulatior: quòd, quo ipſa ingenio, & qua prudentia prædita eſt, uidet planè & proſpicit, ſuum hoc priuatum gaudium cum publicis utilitatibus eſſe coniunctum. Etenim habet obſides iam Reſpublica duos duorum præſtantiſſimorum Principum liberos, qui utranq; nobilitatem in unum genus iungunt, qui ſpondent pollicenturq; nobis omnibus, immotam pacem, ſecurum otium, animorum concordiam Romæ & in Italia fore: quibus quidem muneribus nullum nobis à Deo, in hoc præſertim tempore, accidere poteſt optatius. Quapropter gratulor equidem ſanctitati tuæ, quòd eius res, rationes, commoda, Deo immortali curæ eſſe intelligo. Sed in hac felicitate magis etiam illi gratulor, quòd non eſt ipſius commodum à publica utilitate ſeiunctum. Quòd ſi beneficia Dei immortalis erga te tanta iam ſunt, ut uideatur mens hominis nihil amplius poſſe deſiderare: erit quoq; tuæ curæ & prouidentiæ, ea quæ bene cœpiſti, de tollendis hæreſibus, de ſedandis diſcordijs, de bonis moribus, caſtaq; religione in Chriſtianum nomen, ordinesq; præſertim eccleſiaſticos reuocanda: ita gubernare, regere, ad exitum deducere: ut quoad homini fas eſt, par tot diuinis & ſingularibus donis abs te gratia relata eſſe uideatur. Deus in ſanctitate tua ſuam benignitatem perpetuam conſeruet. Romæ, IIII. Calendas Septembris,

M. D. XLV.

IAC.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS, GVIDO ASCANIO SFORTIAE S. R. E. CARDINALI, S. P. D.

Cvm tantum in te habeam fidei, quantum & tua præſens probitas, & ad omnem egregiam ac præſtantem magni hominis facultatem expectata uirtus habere me hortatur: egoq; pro amore & obſeruantia qua te proſequor, non me indignum ducam, cuius tu aliquam habeas & honoris & uoluntatis rationem: his de cauſis adductus, ſuſcipio onus populos hoſce meos tuæ amplitudini commendandi. Quos ego quidem uerè paterna beneuolentia complector: proq; eorum ſalute & commodis laboro, etiam aliquanto acrius, quàm pro meis. Sed ſine uobis, hoc eſt, ſine auo tuo optimo & ſapientiſsimo Principe, & ſine tua apud eum autoritate & gratia, parum ipſe per me prodeſſe illis poſſum. Ita confugiam ad uos neceſſe eſt: quos tamen non dubito fore ad omnia quæ æqua poſtulabuntur paratiſsimos. Atq; hi quidem populi legatos ad Vrbem mittunt, qui aduocatis ſibi peritis iſthic rerum, Pontificem edoceant, quibus maximè rebus nunc egeat prouincia. Quæ quidem nullum grauius incommodum patitur, quàm ex Iudæis: qui maximis priuilegijs, conceſsionibus, beneficijsq; muniti, grauiter hic uexant & populantur Chriſtianos. Neq; ſolùm cladem & miſeriam his populis afferunt, ſed apud tranſalpinas etiam nationes ordini noſtro, & nomini, infamiam nõ mediocrem: quod te ipſum ignorare certò ſcio. Non enim ingenua tua mens, & uoluntas bonitate prædita, hanc tantam iniquitatem ullo pacto ferret. Sed tamen quoniam tuum nomen in diplomatis præſcribitur, tuq; uideris eſſe indignæ huius rei autor: non putaui alienũ à fide mea,

eoq;

eoq́; officio quod tibi debere me intelligo, facere te de his rebus certiorem: teq́; uel monere pro ætate, uel rogare pro ſumma mea in te obſeruantia, ut hæc animaduerteres, haberesq́; exiſtimationis, & famæ, ac dignitatis tuæ rationem: nec tuum nomẽ in re tam inhoneſta interponi ſineres. Nam quid eſt turpius, quàm tantopere ſuffragari Iudæis, idq́; contra Chriſtianos: & eorum cauſa ius, æquitatem, uinculum religionis, pauperum iniurias, calamitatesq́; negligere? Cùm præſertim pateat omnibus, & perſpicuum ſit, quid ſit, quod Iudæos efficiat tam ualde gratioſos. Ego, qui tuæ laudi tantùm faueo, ut non plus certè meæ, quiq́; & ſpero ipſe de te, & cæteris ſum autor eadem ſperandi, nos te in noſtro collegio, & ampliſſimo ordine, magnum & grauem uirum & omni præſtantem autoritate uiſuros eſſe: cupio ea abs te iaci iuuentæ tuæ fundamenta, ſuper quibus poſtea ampla dignitatis moles extrui poſſit. Quapropter hoc animo fretus, & liberius hæc ad te ſcripſi, & tamen non dubito, te in optimam partem omnia accepturum eſſe. Extremum eſt, ut te orem, ut horum meòrum populorum commodis & ſaluti tua benignitate & gratia faueas, & ſuffragère: quod mihi à te futurum eſt rerum omnium grauiſſimum. Præſtãtiſſimæ omnium fœminarum matri tuæ, quam ego in ſummo honore habeo, ac mirificè colo, plurimam quæſo dic meis uerbis ſalutem. Vale. Carpentoracti, Prid. Non. Octobr. M. D. XXXIX.

IAC. SADOLETVS CARDIN. GVIDO ASCANIO SFORTIAE S.R.E. CARD. S.P.D.

IN *eis literis, quas proximè à te accepi, quibus mihi de re & negotio Iudæorum diligenter reſpondes: ſic imago tota*

tota uirtutis, ingenij, & probitatis tuæ expreſſa eſt, ut ego, qui te mirabiliter diligo coloq́;, ſæpius in eam intuens, mihiq́; de eo quod iamdudum feci de te iudicio gratulans, tuas etiam atq; etiam literas, & in illis te abſentem, animo & beneuolentia ſim exoſculatus. Video enim atq; perſpicio, quod mihi maximè in optatis eſt, id genus, eamq́; familiam, cui ego omnia mea honoris atq; uitæ ornamenta refero accepta, non ſolùm florere uirtute & prudentia maiorum natu, eorum uidelicet, qui res ſummas adminiſtrant: ſed habere etiam in liberis & adoleſcentibus paratam certiſsimam ſpem, nihil eos à parentum grauitate & ſapientia eſſe deflexuros. Quod mihi, qui uobis non minus faueo, quàm ſi ex meo ſanguine eſſetis geniti: quiq́; omnia mea officia atq; ſtudia uobis & laudi ac dignitati ueſtræ penitus addicta eſſe uolo: non ſperare ſolùm de uobis, ſed experiri iam, & re ipſa noſſe, iucundiſsimum eſt. Facilè enim indicant literæ tuæ, uerißimumq́; dicunt teſtimonium, cuiuſmodi tu ingenio, & qua naturæ bonitate præditus ſis. Sed hæc & aliâs dicta ſunt, & ſæpius, ut uideo, dicentur. Quod ad rem ipſam & ad Iudæos pertinet, noli quæſo exiſtimare, humaniſsime Sfortia, me quicquam illiuſmodi rerum abs te ipſo unquam profectum putaſſe: noui enim integritatem, & ingenuitatem tuam: nec ſum tam iniquus, ut cuiquam uitio uertam id, quod ab illius abeſſe iudicem culpa. Alios quoſdam ſuſpicatus ſum, neq; nunc ſecus ſuſpicor, ad ſuos, & ſibi non inſolitos quæſtus tuo nomine fuiſſe abuſos. Quod cùm in aliquam notam recideret tui honoratiſsimi, & mihi cariſsimi nominis: pro meo amore erga te, proq́; ea qua tuam amplitudinem proſequor obſeruantia, exiſtimaui liberè tibi à me hanc ſuſpicionem & querelam deferri oportere. Quare quem tu in meis

literis

literis ſtomachum, aut quam tecum grauiorem dicas expoſtulationem, non intelligo. Scripſi equidem commotiore animo: uerùm non iracundia adductus, quæ mihi nec admodum uſitata aut familiaris eſt: & in te certè ſemper exiſteret non iniuſta ſolùm, uerùm etiam inepta: quo utroque à uitio plurimum me abeſſe cupio. Sed meum animum miſericordia mouerat eorum, quibus non in pecunia & bonis, (nam id eſſet aliquo modo tolerabile) ſed in libertate & corpore, ab hoc improbiſſimo hominum genere quotidianas inferri iniurias uidebam. Porrò quorum ſalus mihi ab Deo *tanquàm parenti & paſtori eſt concredita, eorum me incommodis & calamitatibus permoueri, mirum'ne cuiquam uideri debet?* Et *quidem ſcio obſoleuiſſe iam magna ex parte hæc* Epiſcoporum *munera atq; officia: plebium enim paßim & gregis cura negligitur: aliarum rerum maior ratio ducitur. Verùm ego clara uoce pronuntio atque teſtificor, me nunquam fuiſſe, neque adeò fore de numero eorum, qui hanc animi labē propè inexpiabilem, in alteram illam uitam ante conſpectum Dei ſecum deductam uelint. Satis multis aliorum generum criminibus & delictis premor: ab hoc equidem crimine cauebo, quantum* Deo *adiuuante potero conſequi, ut qui meæ tutelæ & fidei erunt crediti, non eorum ſalutis & commodorum maiorem ſuſcipiam curam, quàm meorum. Nec uerò huius me animi et ſententiæ eſſe pœnitet: tantam experior in bene agendo, & in uirtutis, atq; officij ratione ducenda, ineſſe uoluptatem: quam noſſe non poſſunt, (crede mihi optime Sfortia, qui & ætate longè iam prouectus, et multarum ac magnarum rerum uſu diu edoctus ſum) non inquam noſſe poſſunt hanc animi lætitiam, uoluptatem, pacem, qui ſpirituali imperio populis præfecti, omiſſa cura & diligentia conſu-*

lendi commendatitijs ſuis, ad ſuas potius priuatas opes, & ad hunc externum ſplendorem atque faſtum ſtudia omnia conuertunt. Quorum quidem cunctorum exitus atq; caſus, ſi commemorare nunc uellem, id quod & uerè, & copioſè poſſem facere: equidem uererer, ne ex epiſtola tragœdiam uiderer efficere. Quare ab hoc toto genere ſermonis abſtinebo: tantùm te rogabo atq; hortabor, ut quam ſpem & expectationem tuæ præſtantis eximiæq; uirtutis, tuæq; futuræ ſummæ amplitudinis nobis excitaſti: eam tu ſpem in nobis, & in cæteris omnibus, præclarè ſemper agendo, & uirtuti ac ueræ dignitati ſeruiendo, tueri, augere, confirmareq; non deſinas. Quod tibi futurum eſt (ut aliàs etiam dixi) in omni & fortuna, & uarietate temporum, maximum, tutiſſimum, iucundiſſimumq; perfugium. Sed ut reuertar ad Iudæos, quòd illi ferri & ſuſtineri apud nos debeant, fateor Chriſtianæ hoc eſſe humanitatis: eſtq; ita nobis à ſacris patrum decretis præſcriptum. Qui ſi priuilegijs etiam muniendi ſunt, ne afficiantur ipſi iniuria: muniantur ſanè: nihil ego in hac re magnopere repugno. Non enim hominibus infenſus ſum, ſed hominum illorum uitijs. Vt uerò ad inferendas ultrò iniurias, & ad circumueniendos, euertendosq; Chriſtianos, tot quotidie decretis conceſſionibusq; instruantur, atq; armentur: poteſt'ne hoc ullius hominis recta, et pretio ac pecunia non contaminata ratio, æquum eſſe arbitrari? Liberius tecum loquor, quòd te expertem omnis omnino in hoc genere ſuſpicionis eſſe non dubito. Quid enim mihi tua probitate, moderationeq; perſpectius? Sed habeo quos timeam, quos etiam facilius animo deſignare, quàm exprimere oratione poſſum. At mos hic iam inueteratus eſt, talibus Iudæos priuilegijs ornandi & fulciendi. Scio, & noui ueruntamen idem ego & uideo, &

ſcio,

ſcio,propter huiuſmodi morem, alioſq; multos ſimiles,orbis terræ populos,& prouincias iam permultas, ab iſtius ſanctæ ſedis nomine & fide deſciſſe. quas utinam cæteræ nō ſequantur,quod ne accidat,paruula modo aliqua mutatione Principum facta,uehemēter cogor pertimeſcere. Sed ne plura de his.Ego ſi in meis literis, aut prioribus,aut in his quas nunc ſcribo, aliquid inſit dictum inconſideratius, quodq; animo tuo minus accidat gratum:peto à te,mihi ut ignoſcas. Non enim animo lædendi quempiā,teq; omnium minimè, quem incredibili quodam amore & planè optima opinione proſequor: ſed ſtudio ſubueniendi meis, quibus ſum ſanctiſſimæ neceſſitudinis uinculo obſtrictus, liberius interdum cogor ſcribere.Quæ libertas ſi imprudentia appellanda eſt,non obſtabo quin ita appelletur: dum ea cum pietate,& cum paſtoris boni officio intelligatur eſſe coniuncta. Et ſi tuæ quidem naturæ bonitas ut confidam facit meas preces & poſtulationes à te in meliorem partem acceptas fuiſſe:qui mihi liberaliſſimè reſcribis, te & daturum per te operam,et apud Pontificem Max. curaturum, ut reſtrictius poſthac & cautius cum Iudæis agatur,quàm adhuc actum ſit.Quam ego tuam promiſſionem in earum rerum numero repono,quæ mihi chariſſimæ & iucundiſſimæ ſunt.Non enim ea ſolùm mihi ſpem facit, forte tua ope & autoritate populis meis melius conſultum:ſed eadem id confirmat,quod ego de te & ſentire & prædicare libenter ſoleo magnum in te noſtro ordini ornamentum, magnos ex te fructus aliquando ad Chriſtianam Remp. eſſe uenturos. Quorum utrumq; nobis ut ex ſententia eueniāt, & tu operam dabis, & ego Deum aſſiduè obſecrabo. Sed hæc hactenus. Meum erga amplitudinem tuam ſtudium, meaq; grata in omneis tuos uoluntas, honoſq; præcipuus

 in lectiſſ

inlectiſſimam omnium fœminarum matrem tuam,per petuò uobis conſtabit.Vale.Carpent.Prid.Id.Ianu. M. D. X L.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS, GVIDO ASCANIO SFORTIAE S.R.E. CARD. S.P.D.

ETſi *acceperam iampridem à te literas, quibus mihi ſignificabas,negotia huius prouinciæ, quà pertinet ad* Iudæos,*ita per te confecta,eaſq;* Iudæis *eſſe uiuendi leges impoſitas,ut nihil iam nos poſthac, quod hoc nomine poſſemus iure conqueri, habituri eſſemus; tamen in maxima mea,quam ex eis literis cepi, lætitia, aßiduaq; cogitatione tuæ uirtutis, quæ mihi in animo ſemper infixa eſt, ad eas adhuc nihil reſcripſi:non negligentia,ſed ualetudine retardatus.*Nam *cùm tuæ eſſent eo tempore mihi allatæ literæ, quo contigit ut minus belle me haberem:poſtea uerò quàm melius mihi eſſe cœpit, eſſet iam in expectatione legatorum reditus,qui harum rerum agendarum cauſa* Romam *mißi,de ſuo iam ex* Vrbe *diſceſſu literis ſignificarant,commodißimũ duxi eos antè audire,quàm ad te ſcriberẽ.* Qui *ut tandem aduenerunt,ad* V I I.*Calẽd.* Iulij,*omnibus rebus expoſitis quas in* Vrbe *geſſerãt,diplomatiſq; prolatis,quæ ibidem obtinuerant:maximas apud ſuos ciues gratias egerunt:*Primùm Pontifici Maximo,*cuius iuſtitiam,clementiã, ſapientiam,ſummis in cœlum laudibus extulerunt.* Deinde *tibi,quo uno autore adiutoreq; potißimo perfectum eſſe dixerunt,multis cõtra nitentibus, et pro* Iudæorũ *cauſa acriter pugnantibus,ut aduerſus æquum atq; bonum,contraq; commoda et ſalutem* Chriſtianorum,*nihil* Iudæorum *aſtutia,nihil importunitas,nihil pecunia,nihil promißio donorũ largitionumq; ualeret.*Quã *ego laudem tuæ innocentiæ,ra*

rißimæq;

riſſimæq; uirtutis, iſta præſertim ætate tua, hisq; hodiernis moribus, omnium honoribus atq; fortunis longe anteponendam iudico. Itaq; mihi credas uelim cùm magna uoluptate afficerer, legatis talia commemorantibus, ex lætitia et gratulatione meorum ciuium, quos, uerè dicam, patrio animo & Chriſtiana charitate amantiſſimè complector: tum illud mihi etiam magis ad nouam quandam & ſingularem animi iucunditatem ualuit: quòd te in cuius amore & beneuolentia ardens ſum, quem colo atq; obſeruo, habeoq; ſemper in intimis meis mihi propoſitum ſenſibus, iuſtiſſimam uidebam gloriam conſecutum, non ſolùm æquitatis et integritatis, ſed ſingularis etiam conſtantiæ, eximiæq; animi uirtutis. Etenim quid uel in bona ratione firmius ea mente & uoluntate dici aut cogitari poteſt, quæ honeſtate ſibi dignitateq; propoſita, nullis hominum artibus & machinis à recto ſenſu ſe dimoueri paſſa eſt: uel ea iracundia & permotione animi generoſius, qua tu iure optimo incenſus, eorum interpretationes et additamẽta, qui diplomatis ſententiam ad commodum Iudæorum detorqueri ualebant, calamo ſumpto obliteraſti, omniaq; ad ſplendidam & ueram rationem redigi uoluiſti: cùm tu homo adhuc adoleſcens, fortunæ quidem muneribus inſigniter ornatus, ſed naturæ bonitate ingenioq; ornatior: ſenum morbos & uitia, tua prudentia corrigeres: nec uirtutis tuæ lumen aliorum tenebris commaculari ſineres. Ac, ut de ipſa ratione iuris aliquid loquamur, ſi maioribus noſtris, ſanctis illis & diuinis uiris, non ſolùm uerũ pietatis & religionis teſtimoniũ, ſed etiam doctrinæ & ſummæ ſapientiæ tribuimus: uiuatur legibus illis, quas de Iudæis illi conſtituerũt. Quòd ſi quæ ſunt præterea amplius Iudæis data, cõceſſa, permiſſa, facilè ipſa ſe oſtẽdunt quibus è radicibus nata ſint: cùm

perſpicuum ſit apud omnes, non fuiſſe illa æquitate impetrata: ſed neſcio quo pacto, occultis certè artibus, & tanquam cuniculis obtenta. Quid eſt, quòd iſti tam diligenter exquirunt mala iura Iudæis, qui in Chriſtianis optima, prædita, & profligata iacere patiuntur? Neque tamen is ego ſum, qui ad antiquam illam continentiam, ſeueriſſimamq́; rationem reaigi omnia contendam oportere, planè enim intelligo hoc contrarium eſſe temporibus: nec facilè mores noſtros poſſe pati id quod plus diuini in ſe quàm humani contineat: ideoq́; Dei miſericordiæ amplior apud nos eſt locus, quòd delicta ſeculi etiam crebriora exiſtunt. Sed tamen modus omnibus in rebus, & modeſtia quædam ſeruanda eſt. Si ſit dandum aliquid Iudæis, ſemper ita detur, ut ne apertè Chriſtianorum commoda oppugnemus: ut pupillos, ut uiduas, ut homines ruſticos & ſimplices, cæterosq́; item, qui cum labore corporis uictum ſibi, & liberis, ſuis manibus quærunt, uel egeſtate uel inſcitia paratos decipi, ab eorum inſidijs & circunſcriptionibus cuſtodiamus. Et ſi hoc meum quidem optatum ſerum iam eſt? ſic enim omnia hæc genera hominum opreſſa hîc atq; obruta ære Iudæorum ſunt, ut niſi ſubſidio fuerit tua uirtus, & Pontificis optimi ſapientia, pecuniarum Iudæis debitarum exactio ſine maxima clade & uaſtitate totius prouinciæ, fieri nullomodo poßit. Quanquam & tu bona ex parte his malis prouidiſti: & nos ad eundem Dominum & patrem, non modò noſtrum, ſed totius nominis Chriſtiani confugiemus, ubi res poſtularit: cuius tantam benignitatem atque iuſtitiam in his ipſis curandis de quibus agimus prouinciæ uulneribus paulò antè experti ſumus. Nunc cùm res hoc tempore in optimum locum Pontificis

tificis Maximi beneficio, & tuo ſimul adducta ſit: populiſq; hiſce, dignis certè multas ob cauſas quorum magna habeatur ratio, uel ad remunerandum eorum fidelitatem, uel ad ueſtræ benignitatis exemplum, quo quidem circumiectas undiq; huic regioni maximas nationes commoueri neceſſe eſt, optime ac liberaliſſimè à uobis ſit conſultum: reliquum eſt ampliſſime, & mihi omni ratione chariſſime Sfortia, ut quæ bene acta & conſtituta ſunt, nulla apud uos cuiuſquam machinatione labefactentur. Scio fore non paucos, qui Iudæorum pecunia conducti (nulla enim alia poteſt ſubeſſe tam iniquo patrocinio cauſa) hæc ipſa, quæ per uos nobis conceſſa ſunt, conabuntur euertere: non ſolùm obliquis uijs, ſed interdum etiam recta, & palàm: onera & tributa Iudæorum exponentes, eaq; uerbis & querimonijs adaugentes, quæ ærario Principis ab illis inferuntur: quæ dependere, niſi habeant ipſi creditarum pecuniarum ſuo arbitratu exigendi facultatem, Iudæi nequaquam poſſint: ut animos ueſtros non ſplendore honeſtatis, qui apud uos præcipuè ſemper debet ualere, ſed utilitatis & lucri mentione commoueant. Quos contra dicendum eſt, Iudæos in his regionibus abundare non pecunijs ſolùm, ſed agri etiam, & prædiorum, & horum bonorum quæ loco moueri non poſſunt, eſſe ditiſſimos, quæ bona ad publicum principis tributum perſoluendum abundè ſufficiant. Ad priuata fortiſſe tributa nonnullorum, neceſſaria illiuſmodi eſt exactio, quæ ut cum iniquitate & iniuria impunè fiat, iccirco illæ clam aliquibus ſuppeditantur pecuniæ. Sed ne hæc impræſentia uerbis pluribus diſputemus: illud à uobis petimus, quod æquiſſimum eſt, ſi quid forte aliquando uenerit in controuer-

ſiam, resq; aliquas reſcindi aut commutari petitum fuerit:ut uos meis ciuibus uocatis, locum illis quoque ſuæ tutandæ cauſæ præbeatis. Quanquam non hæc nunc admodum nobis pertimeſcenda ſunt, te patrono & defenſore rectiſsimi iuris, qui & in præteritis rebus tuæ optimæ mentis dediſti documentum, & de futuris facis ut eadem confidamus. Nam per Deum immortalem, ſi nos excellens aliquod conſilium, & magnam quandam ſapientiam quærere ſtuduiſſemus, quæ his populis rationem ſuæ expediendæ ſalutis oſtenderet, quî potuimus maiorem, quàm in teipſo reperire? Si fidem, uirtutem, abſtinentiam, integritatem, tanta ea in te eluxit, tamq; illuſtri in cauſa declarata eſt, ut laudis tuæ ſplendor, non contentus iam Italiæ terminis, ad nationes exteras progrediatur. Quorum quidem alterum in tua iſta ætate admirabile ualde eſt, alterum in his moribus. Sed ut hæc miſſa faciamus, aut in aliud tempus ea reſeruemus: ego de meo erga te officio pauca tibi exponam. Iandudum enim eſt optime Sfortia, cùm de indole tua & ſpe præſtantiſsimæ uirtutis præclarum iudicium feci: porrò ea mihi de te quotidie magis duplicatur opinio. Non enim iam initia in te uirtutis, ſed uirtutem ipſam intueor, & quidem expreſſam atq; perfectam omnium bonarum artium & partium liueamentis, quæ uerum tibi honorem & ueram dignitatem ſemper allatura eſt. Nam opes hæ, & diutiæ quæ extra nos ſunt, ſi animus intus à bonis artibus uacuum ſit, nihil omnino ad nos pertinent. Vna, & ſola eſt uirtutis integritatisq; poſſeſsio, quæ nos faciat beatos. Quam te iam adeptum eſſe, in eiusq; poſſeſsione conſiſtere, & gratulor tibi, & pro tantis erga populos meos meritis debitas gratias ago: quas ut aliqua ex parte aliquãdo referam, iam

nunc

nunc mihi magnopere uidendum & cogitandum eſt. Nos hîc confecta meſſe concilium totius prouinciæ conuocaturi ſumus, ueſtraq; beneficia in medium coram omnibus prolaturi: quo tempore dabitur à me opera, ut quam ad rem hæ gentes ſuapte natura & ſponte propenſæ ſunt, meis etiam monitis hortationibusq; excitentur, ut non obſcuro uidelicet aliquo indicio eorum grata erga uos uoluntas, & memoria accepti beneficij appareat. Vale. Carpentoracti, Pridie Nonas Iulij, M. D. XL.

IAC. SADOLETVS S.R.E. CARD. MARCELLO CERVINO EPISC. Neocaſtrenſi, S. P. D.

SCriptum mihi à meis eſt, te Pontificis Maximi beneficio, omnium bonorum conſentiente lætitia, collegis meis ampliſſimis patribus libenter prompteq́; ſententias dicentibus, in eum ordinem coaptatum eſſe, qui maximè iſtam uirtutem, prudentiam, integritatem, quæ in te eſt, requirit & poſtulat. Quo ego nuntio ita gauiſus ſum, ut ſi germanum fratrem meum eodem honore eſſe affectum cognouiſſem, non maius ad me gaudium peruenire potuerit. Faueo enim uirtuti: & ſi quiſquam eſt, qui probos & doctos uiros ad honores & publica munera prouehi lætetur, eum ego me eſſe confiteor. habeo enim arctam, & habui ſemper, cum bonis neceſſitudinem: nec plus ualere apud me ſentio ſanguinis coniunctionem, quàm uirtutis. Qua cùm tu ex mei animi iudicio egregiè ſis præditus: cumq́; tui mores, pudor, ingenium, grauitas, ſemper mihi ſummè placuerint, quæ hoc etiam illuſtriora ſunt, quòd artium liberaliſſimarum cognitione & ſcientia ſunt ornata, non potui non magnopere, & epiſcoporum ordini gratulari, & Pontifici

Maximo, Farneſioq; noſtro, clariſsimo & ſpectatiſsimo iuueni agero gratias, qui talem uirum ad Chriſtianæ religionis gubernacula induxerint: cuius ſimiles quàm multos ſi haberet noſtra ætas, non tam graui infamia atq; odio apud omneis ferè nationes ſacerdotum nomen laboraret. Vides ipſe profectò (potuiſti enim iter faciens multa cognoſcere) quanta in inuidia ſimus apud omnes, quàm male quiſq; de noſtris moribus ſentiat. Cui quidem incommodo remedium eſt opportuniſsimum, ſi præficiantur hi eccleſiarum adminiſtrationi, qui ad eas gerendas non cupiditatem quæſtus, nec popularem pompam & iactationem: ſed fidem, ſed iuſtitiam, ſed religionem afferant. Quod quidem Paulus tertius Pontifex maximè omnium, quos ego nouerim, Pontificum efficit. Eſt enim ſemper in cœlum tollenda iuſtiſsimis laudibus præſtantiſsimi Pontificis uirtus & uoluntas. Tantum cuperem, ut quod ipſe per ſeſe facit, cæteros quoq;, qui habent nominandi facultatem, agere idem, atq; obſeruare cogeret. Sed ego in hæc paulißper digreſſus ſum, ut intelligas Marcelle mihi chariſsime, quod in negotium, & quam in curam ſis uocatus: quam ſplendidam, quàm amplam, quàm difficilem (hoc quidem tempore) & penè inuſitatam: etſi non eges tu quidem cuiuſquam admonitione. Veruntamen amor in te meus ſuſcipere me partes beneuoli certè, ſi minus neceſſarij monitoris coëgit. Sed quod extremum eſt, ego & tibi tuoq; iſti honori, quem iampridem meritus, nunc demum adeptus es, & eccleſiæ tuæ Neocaſtrenſi, quæ tam ſpectatum præſidem ſit nacta, ualdè ex animo gratulor. Deumq; oro, ut iſta res uobis bene feliciterq; eueniat: tuq; maioribus quotidie honoribus dignus exiſtimere. Quod quidem facta perfacile tibi erit, qui & probitate, & prudentia inſtructus

ctus es : noſq; qui te amamus, tuæ nunquam laudi dignitatiq; deerimus. Quandoquidem ſanctis honeſtiſq; conſilijs, cuiuſmodi tua confidimus ſemper futura, Deus, et fortuna, & bonorum amor aſſiduè ſuffragatur. Vale. Carpent. x. Calend. Octobris, M. D. XXXIX.

IAC. SADOLETVS S.R.E. CARD. HIPPOLYTO ESTENSI S.R.E. Cardinali, S. P. D.

POſtea quàm nuntium accepi de amplificatione dignitatis tuæ, teq; in ordinem ampliſſimum S. R. E. Cardinalium magno omnium conſenſu cooptatum eſſe cognoui, tantum cepi ex iſto honore tuo uoluptatis, quantum & uirtus tua, & mea perennis, ac meorum omnium, ab ultimis uſq; maioribus penè noſtris in familiam tuam obſeruantia, & fratris tui clariſſimi Principis aduerſus me beneuolentia poſtulat: cuius ego ita multa ſigna amoris ergà me habeo, ut ei me deuinctum non mediocriter putem. Maximum porrò illud meæ in te obſeruantiæ & uoluntatis uinculum, quòd ſub ditione familiæ ueſtræ omnes mei ferè & nati, & educati: neq; ſolùm hi qui nunc ſunt, uerùm etiam antea qui fuerunt, & ſuam ipſi fidem conſtanter atq; integrè uobis præſtiterunt, & à uobis cuilibus ſæpe honoribus & præmijs, uirtutis cauſa ſunt honeſtati. Quam ego neceſſitudinis memoriam & uetuſtatem ſanctiſſimè mihi conſeruandam eſſe iudico. Atq; huius mei animi cùm Alfonſus pater tuus optimus eſſet teſtis, ſi uiueret, cuius ego temporibus, quantum ſalua fide mea mihi licuit, omni in uarietate rerum nunquam defui: tum fratrem tuum arbitror non leuia mea huiuſce uoluntatis ſigna indiciaq; perſpexiſſe. Sed hactenus præterita. Nunc quod huius eſt

temp

temporis,cùm tua uirtus & nobilitas aditum tibi præſtantiſſimo in honore,ad tuam declarandam animi magnitudinem,eamq; uoluntatem, quam erga Chriſtianam Rempub. *habes, aperuerit: quæ quidem Reſp. ſi aliàs unquam,hoc cùm maximè tempore talibus & uiris, & ſubſidijs eget: primùm gaudeo, tibi oblatam occaſionem, omnibus oſtendendi,quo è genere, quáq; ex diſciplina, hoc eſt,quibus ex fontibus honoris,uirtutis, nobilitatis, ad commendationem hominum,famamq; proceſſeris:deq; eo tibi,& generi tuo, noſtræq; communi patriæ uehementer gratulor.* Deinde, *polliceor tibi atq; confirmo,me in tua colenda amplitudine, ea ſemper officia tibi præſtiturum,ut nunquam me non tui cupidiſſimum atq; obſeruātiſſimum ſis iudicaturus.*Et *quoniam diuino quodam conſilio in eandem* Reipub. *gerendæ ſocietatem ambo uocati ſumus,ſi tu ad capeſſendam* Remp. *ſenatoriaq; munera obeunda dare te uolueris,quod tamen imprimis à uirtute tua expectatur, eſtq; id noſtri ordinis hominibus ab* Deo *omnipotente præcipuè propoſitum, ut ſententijs in ſenatu dicendis rectè & fortiter publicæ ſaluti conſulamus: promitto me tibi in ea ratione gerendi honoris ita aſſiduum comitem futurum, ut præeunte ſemper prudentia & uirtute tua, te meæ quoq; ſocietatis, & optimæ in* Rempub.*uoluntatis nunquam pœniteat.* Vale. *Carpentoracti,* M. D. XXXIX.

IAC. SADOLETVS S.R.E. CARD. PETRO BEMBO CARDINALI, S. P. D.

PVto *eſſe iam maturum aliquid me ad te ſcribere: non gratulandi quidem cauſa, nam etſi tuæ dignitatis amplificatio mihi æquè grata & iucunda accidit,atq; accide-*

rit tibi, quo etiam nomine optimo Pontifici Paulo tertio me obligatiorem factum eſſe confiteor: tamen quoniam multa inſunt in ea, quæ puram et liquidam lætitiam ad nos peruenire non ſinãt, ego ex mei animi ſentẽtia de tuo ſenſu iudicans, ſtatui illo gratulationis munere mihi ſuperſedendum eſſe. Idq; *etiam fuit cauſæ cur nullas adhuc ad te literas dederim, quòd neſciebam quo me potiſſimùm uti argumento conueniret.* Nunc *demiſſa mentione tui honoris atq; ſtatus, (quem tamen honorem Deum tibi & diuos omneis fortunare uolo) fraterno noſtro more atq; inſtituto hæc pauca ad te exarare conſtitui.* Ex *quibus noſſe poſſes, ualere me, hærereq́; mihi in animo perpetuam memoriam tui abſentis. Nihilq́; mihi magis in optatis eſſe, quàm ut te florentem beneq́; ualentem in omneis partes audiam ſaltem, ſi minus tam maturè quàm ego cupiſſem congredi, & de rebus noſtris coràm alloqui contigerit.* Nam *ego quidem partim caritate & penuria earum rerum omnium, quæ ad uictum pertineant, quo incommodo audio* Italiam, *& ipſam præcipuè* Vrbem *premi: partim domeſticis meis difficultatibus impeditus, (ut ea tantum commemorem impræſentia, quæ neceſſitatẽ mihi in his locis conſiſtendi afferunt) in* Italiam *hoc anno tranſire non cogito.* Quod *hactenus quidem mihi moleſtum eſt, quòd multorum amiciſſimorũ & ſuauiſſimorum hominum familiaritate atq; conuictu, mihi carendum erit, atq; imprimis tuo.* Nuntiatum *enim mihi eſt, te primo quoq; tempore ad* Vrbem *profecturum eſſe, atq; ibi aliquandiu manſurum.* Qui *certè ſi adeſſem, & tua dulciſſima conſuetudine ipſe fruerer, & tibi quoq; ex me aliquas uoluptates darem.* Nunc *hanc ægritudinem animi eis leniam commodis, quæ mihi hic multa nec iniucunda ſuppetunt: præſertim his quæ capio ex optimarum artium*

tium ſtudijs, quæ me ſola adhuc detinent: delectationibus cæteris aut conſeneſcentibus omnibus, ut penitus iam extinctis. Quanquam quod ad ſuauitatem amicitiæ & familiaritatis attinet, multorum mihi amicorum uicem præſtat uir clariſſimus Polus, qui apud nos complures iam eſt menſes: quo homine caue mi Bembe quenquam exiſtimes aut dulciorem in congreſſibus, aut fideliorem in conſilijs, aut ſanctiorem in omni parte uitæ optimisq; moribus exiſtere: præterea ſummæ ipſum doctrinæ, ſummiq; iudicij. Sed quid ago? tibi'ne ego eum laudo, qui tibi ipſi melius notus eſt, quàm mihi? Illud affirmare poſſum, hòc illius ſermones mihi etiam gratiores eſſe & iucundiores, quòd in magna copia & uarietate rerum, de quibus colloquimur, ſæpe nobis de te in loquendo incidit mentio, in qua diutius commorari ſolemus, Priulo præſertim tuo materiem & copiam ſermonibus ſuppeditante. Florebellum meum tam humane à te, tamq; liberaliter tractari, gratiſſimum mihi eſt. Ego illum iuuenem non mediocriter diligo: ſummaq; in ſpe ſum, fore eum huic ſeculo & ſuis temporibus ornamento. In quo tua quoq; laus non minima futura eſt, quòd ex domo tua atq; ex diſciplina, tale ingenium prodeat. Is maximas tibi ſæpenumero apud me per literas agit gratias. Quare eum tibi ne commendo quidem, uideo enim minimè eſſe id neceſſe. Hoc te ſcire uolo: quicquid in eum comitatis & beneuolentiæ tuæ contuleris, id me exiſtimaturum, in me abs te collatum eſſe. Vale mi chariſſime Bembe. Carpent. VI. Idus Septembris, M.D.XXXIX.

IAC. SADOLETVS S.R.E. CARD.
FEDERICO FREGOSIO CARDINALI, S. P. D.

Primo

PRimo illo nuntio, quo te, quanquam abſentem & totius negotij ignarum, præclaro tamen Pontificis Maximi de tua uirtute & dignitate iudicio, magnoq; conſenſu bonorum omnium, in ampliſsimum ordinem S. R. E. Cardinalium cooptatum cognoui, cepi equidem eam uoluptatem, quam uetus noſtra coniunctio, & inſignis ac mutuus inter nos amor poſtulabat. Sed uerè dicam, in ea animi mei lætitia & gratulatione, maiorem duxi rationem meæ commoditatis, quàm aut utilitatis, aut dignitatis etiam tuæ. Nam tibi quidem ipſi, pro tui nominis fama, & multarum ac magnarum celebritate uirtutum, quæ in te elucent, non multum mihi afferre atq; addere uidebatur iſta honoris acceſsio. Ego uerò, qui talem collegam eſſem nactus, ſocium in conſilijs, coniunctum olim quidem in uita & in amicitia, nunc etiam in Repu. omni laude uirtutis prudentiæq; præſtantem, chariſsimis mecum conſtrictum ſummæ beneuolentiæ uinculis, non potui non efferri maximo gaudio: reputans identidem ipſe mecum, ſpem fruendæ tuæ optatiſsimæ conſuetudinis, qua mihi quondam neq; dulcius quicquam fuit, neq; honorificentius, aut reſtitutam mihi denuò, aut certè oſtentatam eſſe. Video enim, ſi ita res tulerit, ut mihi ad Vrbem omnino ſit redeundum, habiturum me tecum familiaritatem quidem eandem quam prius, utilitatem autem in eo genere maiorem, quòd te optimorum in Rep. conſiliorum non tam comitem, quàm ducem habiturus ſum. Quod utriq; noſtrum hoc etiam arbitror futurum eſſe iucundius, quòd habebimus magnos uiros, omniq; præditos uirtutis & religionis ſtudio, integerrimos ornatiſsimosq; Cardinales, Contarenum, Polum, Bembum, aliosq; ſatis multos, qui de Republica optimè ſentientes, & animorum concordia & ſuauitate conuictus nobiſcum

con

coniuncti erunt. Hæc igitur erant, quæ primo illo tui honoris nuntio ego cum animo meo tacitus agitabam, non tam de te, quàm de me ipſo cogitans: qua quidem cogitatione non mediocriter oblectabar. Tibi autem ipſi ut ne tum ſubitò gratularer, illa res effecit: quòd ſtatuebam mihi prius expectãdum & factum eſſe, & iudicium tuum. Anceps enim animi eram, neque certum habebã, quid eſſes facturus. Memineram enim ſuperioribus comitijs, quibus nos adlecti in ſenatum fuimus, te uel recuſaſſe quodammodo honorem eundem iſtum, qui ad adipiſcendum facilis tibi fuiſſet: uel certè non curaſſe. Qua ex re etiam magnam te laudem conſecutum intelligebam. Sic enim tum omnes iudicarunt, te magnitudine quadam animi præditum propè ſingulari, plus in te ipſo & uirtutibus tuis honoris, quàm in externis iſtis inſignibus repoſitum putaſſe. Nunc mutata tota ratio eſt. Vt enim magni tum animi fuit, negligere honores: ſic nunc oblatos ultrò repellere, & Pontificis optimi liberalitatem aſpernari, ſuperbum certè extitiſſet. Quam te uitaſſe offenſionem, & Dei uocationi, ac Principis uoluntati non reſtitiſſe, & mea, & tua, & Chriſtianis Reipublicæ cauſa uehementer gaudeo. At nunc tibi gratulor, idq; ago & animo amiciſſimo, & incredibili cum lætitia: ſerò fortaſſe, ſi dierum & temporis ratio ſola putetur. Sed huius tarditatis culpam infirmitas meæ ualetudinis ſuſtineat, quæ me perdiu detinuit, ut fungi ipſemet officio ſcribendi non poſſem. Nec tamen in gratulando ero longior, quando nec tibi id magis, quàm Reipublicæ eſt tribuendum: & tu etiam me tacente animum probe noſſe & perſpicere meum potes. Illud, quod ad priuatum meum erga te officium pertinet, libentius cõmemorabo. Ego cùm te amaui ſemper, omniq;

honor

honore & obſeruantia digniſsimum duxi: tum tuis plurimis beneficijs affectus atque ornatus, cui plus debere me confiterer, quàm tibi, habui unquàm neminem. Non enim *oblitus ſum perpetuæ tuæ erga me liberalitatis, & contubernij olim noſtri: quo tempore domus & familiaritas tua maiori etiam honori mihi fuit, quàm commoditati. Quarum ego rerum memoriam conſeruo, & gratiſsima mente proſequor. Tulit autem poſteriorum temporum fortuna, ut diuerſis locis occupationibusq; diſtracti, frui ſuauitate noſtræ conſuetudinis non poſſemus: cuius nunc repetendæ ac recuperandæ ſpes mihi eſt oblata. Quæ ſi mihi, ut cupio atque opto, ſic ex ſententia proceſſerit, perficiam profecto, ut meæ in te obſeruantiæ, ſummiq; amoris, tu fructus eos percipias, qui maximè ueſtra amicitia & tua amplitudine digni, tibiq; præcipuè à me debiti ſunt.* Vale. *Carpentoracti,* IX. *Calend. Maij,* M. D. XL.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CARDI. GREGORIO CORTESIO ABBATI S. P. D.

FRuctus noſtræ amicitiæ, qui ex uſu & congreſſu quotidiano, communicationeq; ſermonum et cogitationum omnium, percipi uberrimus ſolet, fuit ille quidem nobis multa & rerum uarietate & temporum interruptus: quòd in ſimili & uoluntate, et natura, diſsimilitudine quadam curarum atq; actionum, & longinquitate regionum fuimus ferè diſiuncti. Sed tamen & tua eximia uirtus, præſtansq; optimarum artium ſcientia, te animo meo præſentem ſemper conſtituit: & amicitiæ fides (ſicut ego mihi perſuadeo) item me tuo: ut ſi abfuimus corporibus, animis tamen proximi, copulatiq; fuerimus. Ac nunc tanto

interuallo literarum inter nos facto, quòd propter conſuetudinem ad te ſcribam, ne forſitan mireris, ratio tibi à me mei facti reddenda eſt. Ego te, Corteſi *optime, & doctiſsime, cùm talem iamdiu uirum eſſe cognouiſſem, qualem omnes exiſtimant, omnibus ingenij, humanitatis, doctrinæ ornamentis præditum, amare cœpi ab initio non mediocriter: nec cõmuni illo, quo omneis bonos diligimus: ſed præcipuo quodam, & ſingulari amore.* Quam *animi mei propenſionem erga te, ſecuta aliquot locis inter nos, breuis quidem illa, ſed iucunda congreſsio, confirmauit.* Neque *uerò poſtea memoriam unquam tui, quanquam abſens, intermiſi. Sed quod uſu uenire interdum ſolet, ut accidant res occaſionesq́; nonnullæ, quibus ad acriorum amicorum abſentium recordationem animus commoueatur: id mihi nunc contigit, aduentu ad nos, uel reuerſione potius,* Antonij Florebelli *noſtri. Quem & ipſum doctiſsimum iuuenem, mihiq́; cariſsimum, cùm per ſe libentiſsimè uidiſſem: tum acceſsio ad eam uoluptatem, quam ex eius aduentu cepi, non exigua fuit, quòd is de abſentibus amicis ac neceſſarijs meis, ea quæ ſcire cupiebam, expoſuit mihi omnia: in quibus multus de te nobis ſermo, isq́; iucundiſsimus.* Faciebat *autem & conditio temporum, & neceſſitas rerum communium: quas hodie uidemus in graue diſcrimen adductas, ut in percontando de te diutius commorarer: partim id mihi ſumens ad animi ſolatium & oblectationem: partim, in eam ſolicitudinem atque curam, quam pro* Repub. *capio, conuertens & referens.* Ac *mihi quidem in magno meo & penè intolerabili dolore, quem ex* Federici Fregoſij, *utriuſque noſtrum, ut tute ſcis, amiciſsimi, ſummi præterea & ſingularis uiri ac* Cardinalis, *morte acceperam: non mediocris leuatio erat tuarum inſignium uirtutum, &*

tum, & mutuæ inter nos beneuolentiæ commemoratio. De Rep. autem ita cogitabam, cùm ea tali ſuo tempore, ex tanti uiri interitu grauiſſimè eſſet affecta, debere nos omnes, qui eam ſaluam & incolumem eſſe cupimus, dare operam, & elaborare pro ſua quenque parte, ut ad ipſius gubernacula ij admoueantur, qui ferre illi opem, & ſubuenire periclitanti poßint. Quo quidem è numero tu cùm ſemper aptus, tum hoc tempore præcipuè præſtans eximiusq; iudicaris: cùm reliquis tot iam luminibus extinctis, eluceat uirtus, & doctrina, & integritas tua. His ego curis & cogitationibus excitatus, præter et meam & tuam expectationem, ut ad te ſcriberem adductus ſum: non memoriam tui & beneuolentiam, tanquam obſoletam renouans, quæ ſemper apud animum meum incolumis ſeruata eſt: ſed hoc recens tibi conſilium meum ſcribens, qui decreui, & ſtatutum habeo, curare atque eniti, quantum in me eſt, ut ab ijs quos penes eſt poteſtas, tui honoris ratio, et utilitatis ſimul Reip. habeatur. Hoc ſi in urbe & curia præſens adeſſem, agerem fortaſſe accuratius & uigilantius. Nunc quando abſum longè gentium, ſicut ipſe perſpicis, ita contendam tamen, ut mea mihi teſte animi conſcientia, quam ego omnium rerum facio longè plurimi, nullum à me officium, quod ſit uel amicitiæ uel Reip. debitum, prætermittatur. Tu interim, ut ualetudini ſeruias, ſaluumq; te nobis conſerues, & Iſidorum Clarium tuum, hominem doctiſſimum, uirumq; optimum, meis ut ſaluere uerbis iubeas, abs te peto. Carpentoracti, 1541.

IAC. SADOLETI S. R. E. CARDINALIS, EPIST. LIBER XIII.

IAC. SADOLETVS S.R.E. CARDI. GASP. CONTARENO S.R.E. Cardinali S. P. D.

POLVS *collega noſter, optimus atque ampliſsimus uir, digniſsimus illa fortuna in qua erat natus, non hac quæ nunc illi obſtat, grauiterq; infeſta eſt, iter faciens in Hiſpaniam, Carpentoracte ad me diuertit: ſuoq; mihi aduentu cùm non mediocrem dolorem, tum magnam etiam attulit uoluptatem.* Videre *enim & aſpicere hominem eum, quem ſummè diligo, & affari præſentem, quem abſentem deſiderare ſum ſolitus, inſigni quadam lætitia me affecit. Audire autem ex eodem acerbos familiæ ſuæ caſus, & nobiliſsimam immanitate teterrimi* Tyranni *penè extinctam domum intelligere, ſanè uſque eò mihi miſerum & crudele uiſum eſt, ut niſi eiuſdem* Poli, *cui erat illa calamitas inflicta, uirtute & ſapientia lenitus eſſem, modũ meo dolori facturus non fuerim.* Verum *ille, qua ſuis in rebus omnibus animi conſtantia et moderatione eſt, cùm* Deo *ſemper ſe ſubijciens, atque illius uoluntati obtemperare paratus, de ſuis acerbiſsimis rebus, tanquam de alienis loqueretur: ſuum domeſticum quidem incommodum fortiter ferebat: de publico uerò* Chriſtiani *nominis incommodo grauius commouebatur.* Cui *certè communi* Chriſtiano *nomini ab impio* Rege *(ſi* Rex *eſt appellandus is, qui feritate animi et magnitudine crudelitatis iam ne hominis quidem ap*

dem ap

dem appellationẽ retinet) noua atque inaudita omnibus ſecu lis iniuria allata eſt. Quod tamen ego diuina prouidẽtia fre tus nõ diu illi inultum futurũ eſſe cõfido. Sed cum Polo *no ſtro reliqui ſermones habiti, qui ſunt partim de* Rep. *rebusq; urbanis, partim de amicorum et familiarium noſtro rum ſtatu, gratia, autoritate, periucũdi nobis fuerunt.* In *qui bus nimirum de te plurima mentio.* Nam *nec mihi percon tandi, neq; illi cõmemorandi de tuis dictis factisq; omnibus ſatietas erat ulla: tanta eſt utriuſq; noſtrum uirtutis tuæ opi nio, iure illa quidem à nobis ſuſcepta.* Quid *enim tua prudentia, integritate, ſanctitate eſt illuſtrius? Sed quò iſta in te maiora præſtantioraq; ſunt, hòc noſter amor in eundem te ardentior, diſiunctionem à te meam (de me enim præcicipuè loquar) moleſtiorem mihi facit uideri.* Itaque *quanquam hic multa ſunt, quæ me non inuitum detineant: locorum amœnitas, cœli ſalubritas, earum rerum omnium, & quidem optimarum copia, quæ ad uitam uictumq; pertinent: tum autem uel imprimis amor horum populorum, qui ut à me diliguntur, ita me uiciſſim diligũt ipſi, omnesq; in meo uultu atque in excubijs quodammodo meis acquieſcunt.* Tamen *ut* Romam *interdum deſiderem, uos, uos ami ci mei facitis: & imprimis tu optime* Contarene, *cui omnes mei ſenſus ita ualde ſunt cõſentientes, ut nulla noſtram non fortuna, ſed iudicio cõtractam familiaritatẽ, atq; amicitiã, labefactura ætas ſit. Sed nimis longè progredior in his rebus, quæ nec modum ullum, nec finem habent.* Quæ *enim meæ erga te beneuolentiæ ſimul & obſeruantiæ par inueniri poſſit oratio?* Quare, *ut in pauciora conferam, ſcito, me tui abſentis memoriam ſumma cum fide & beneuolentia retinere.* Heri *ueſperi accepi ab* Vrbe *literas, in quibus mihi illud iucundiſſimum, quòd mei certiorem me faciunt,*

te libenter meo rogatu recepiſſe cauſas Ducum Bauariæ ſummo Pontifici commendandas:quo nil mihi gratius efficere potuiſti: neq; item (ut arbitror) tuæ uirtuti, autoritatiq; conuenientius. Illi enim fortiſſimi ac nobiliſſimi Principes, & in cauſa Dei religionisq; firmiſſimi, digniſſimi profectò ſunt, quorum ab omnibus nobis, quibus Chriſtiana Reſp. eſt curæ, honoris ac dignitatis ratio uel maxima habeatur. Quapropter abs te peto, ut et pro amicitia noſtra, & pro conſtantiſſima fide tua, quod iam ſuſceptum abs te eſt, in eo nauiter perſiſtas: remq; ita geras, ut Duces illi intelligant, me etiam abſente ſibi non deeſſe in urbe Roma optimorum & diligentiſſimorum Cardinalium patrocinium. Iiſdem de rebus ſcripſi Ad Ambroſium Gupembergum, hominem uſu multarum rerum præditum, ad te uti adiret, communicaretq; tecum cogitationes quaſdam ſuas & conſilia, quibus commodiſſimè rationibus obuiam iri Luteranis, & conſuli eius nationis populis ac principibus poſſit. Quem tu pro tua ſingulari humanitate diligenter audies: reliquaq; ages apud Pontificem maximum, quæ tibi Reip. utilia eſſe uidebuntur: imprimisq; ipſum Ambroſium in fidem tuam uti recipias, et quoad honeſtè facere poteris, faucas illi tua autoritate & gratia in eis rebus conſequendis quas ipſe optat, te ampliſſime Contarene rogo atque oro. Vale Calend. Februarij, M. D. XXXIX. Carpentoracti.

IAC. SADOLETVS S.R.E. CARDINALIS, GASPARI CONTARENO CARDINALI S. P. D.

Te &

TE & amici, & optimi atque integerrimi hominis offi cio apud ſummum Pontificem, & reliquos noſtros collegas functum eſſe gaudeo. Id certè egiſti, quod ab uno te potiſſimum, & à tua præſtantiſſima uirtute potuit expectari: cùm idem tu & grauiſſimus teſtis, & uerus amicus, et maximè peritus earum rerum, de quibus agebatur, exiſteres. Quare hoc quoque ſit in magno numero tuorum erga me meritorum. In epiſtola mea ad Geneuates, ea quæ notas legi perdiligenter, totamq; rem cum eruditiſſimo Polo communicaui. Quod in ea ſcripſi, uiſum eſſe Spiritui ſancto & mihi, in eo nihil ſum equidem elatum neq; arrogans meditatus: quinetiam me deprimere uolui, ne ſi tantummodo mihi uiſum id fuiſſe dicerem, plus mihi ipſe tribuerem, quàm ferri poſſe uideretur. Atque illud dictum tamen dupliciter ſum interpretatus: nam & ſcripturæ ſacræ morem loquēdi imitari me dixi, & re uera ita eſſe, ut quæcunque recto et pio erga Deum agūtur animo, ex Spiritusancto cuncta ſint. De iuſtificatione & iuſtitia, placet mihi uehementer tuarum rationum contextus & diſtinctio ex Ariſtotele ſumpta. Sequitur enim certè charitas curſum illum antecedentem, quo ad iuſtitiam peruenitur: non tamen ſequitur eadem charitas (meo quidem animo opinioneq;) iuſtitiam, ſed eam ipſa conſtituit: uel potius charitas ipſa eſt iuſtitia. Habet enim formæ uim charitas: forma autem eſt id quod ipſa res. Cùm ergo acceditur præeunte illa præparatione ad iuſtitiam, acceditur unà & ad charitatem: ad quā cùm eſt peruentum, tum iuſtitia per ipſam charitatem conſtituitur. Iuſtitiam uoco, non uulgari, neque Ariſtotelico nomine, ſed Chriſtiano more et modo, eam quæ omneis uirtutes complexa cōtinet: neq; id humanitus, ſed inſtinctu influxuq; diuino. Quam ipſam iuſtitiam quòd talis ea & hu

iuſmodi ſit, hoc eſt Chriſtiana atq; diuina, charitas ſola efficit. Hæc *orationem fortaſſe longiorem requirerent, nec mihi fuit in alijs ſcriptis occaſio iſta explicandi. Sed quod ad rem nunc pertinet, ſcito me ſentire tecum: ita tamen ut charitas non iam partam iuſtitiam ſubſequatur, ſed formet ipſa & conſtituat iuſtitiam.* Qua *tamen in ſententia tu quoque uideris eſſe. Sed (ut dixi) pluribus hæc fortaſſe uerbis eſſent exponenda, nec facilè committi epiſtolæ poſſunt: præſertim his qui iam flagrare incipiunt caloribus.* In *quibus mei ſuburbani horti hoc mihi amœniores iucundioresq; ſunt, quòd eos interdũ ampliſsimus uir* Polus *noſter uiſere humaniſsimè, & mihi cupientiſsimo ſuauitatis ſuæ copiam facere non grauatur.* Vtinam, *iterum dico utinam, te nobiſcum unà optime* Contarene *haberemus. diſceremus profectò ſimul uiuendo & lætando quibus in rebus beata uerè conſiſtat uita. Sed hæc aliàs.* Vale, XIII. Calend. Iunij, M. D. XXXIX.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CARDINALIS, GASPARI CONTARENO CARDINALI S. P. D.

POlus *noſter, qui à nobis hinc diſceſsit, ita magnum ſui mihi reliquit deſiderium, ut à cogitatione & dolore auocare animum non poſsim.* Non *ſolùm enim beneuolentia erga illum moueor, uerùm etiam indigniſsimæ illius fortunæ miſericordia: quæ talem uirum tam acerbè opprimit, ut omnino uirtuti inimicam ſe offerre uideatur. Sed certè hos non illius tantùm priuatos, ſed publicos Chriſtianæ* Reip. *caſus, quos principes noſtri tam lentè ferunt,* Deus *ſibi ſumet & prouidendos, & uindicandos: atq; utinam*

atq; utinam non iam cœpiſſet ulciſci. Ego enim quantum humana ratione aſſequi poſſum, non uideo quem exitum Principum conſilia ſint habitura: à quibus utinam aliquando optimus Pontifex noſter ſe emergat. Pro cuius honore & ſalute excubo animo, gratiamq; me illi maiorem habere iudico, qui de me optimè meritus eſt, ſi timeam ea quæ accidere multa poſſunt, quàm ſi præſenti illius fortunæ ſim gratulatus. Sed quoniam de his aliud erit loquendi tempus, id quod mihi fuit in ſcribendo propoſitum, nunc potius exequar: ut tibi optime & mei amantiſſime Contarene, meos hoſce populos omni ſtudio commendem: in quos ego ſum tanta beneuolentia affectus, ut parentum charitati erga filios non cedam. Ipſi legatos mittunt ad urbem, qui de incommodis prouinciæ ſummum Pontificem edoceant: petantq; remedia ſuis rebus neceſſaria. Præcipuè contra Iudæos, quorum eſt dominatus in his locis non ferendus. Nam tot priuilegijs iſtinc muniti ſunt, ut planè domini Chriſtianorum ſint effecti, cum maxima quidem pernicie & tanquam ſtrage horum populorum: è quibus quotidie aliquos cedere bonis, & ſuis laribus familiaribus emigrare cogunt. Quod nationibus finitimis omnibus, quæ carent prorſus hac Iudæorum peſte, & mirabile uidetur in ſedis apoſtolicæ imperio, & non ſine graui infamia noſtra eſt diuulgatum. Sed ego ſingula non colligam. Statum & ſalutem huius prouinciæ tuæ fidei, integritati, iuſtitiæq; commendo: ut faueas, ut ſuffragere, ut te apud ſummum Pontificem interponas, quò ea quæ honeſtè petierint, facilè etiam conſequantur. In quo quàm gratum mihi ſis facturus, ne conabor quidem tibi exponere: cùm tu id per te ſatis cognoſſe queas. Tuum equidem amorem, ſtudium, diligẽtiam, ſi alia ulla in re, in hac permaximè flagito. Verùm

pluribus apud te uti uerbis, noſtræ fortaßis coniunctißimæ neceßitudini non conuenit. Quare hic finem faciam: de te id ſemper optans atq; ſperans, quod mihi ipſe ſumo quantum poſſum: ut repoſita omni in Deo *noſtrarum rerum ſpe, læto & iucundo animo uitam traducamus.* Vale amplißime, & *mihi charißime* Contarene, *etiam atq; etiam uale.* Carpent. Pridie *Nonas* Octobris, M. D. XXXIX.

IAC. SADOLETVS S.R.E. CARDINALIS, GASPAR. CONTARENO CARD. S. P. D.

SVperiore anno confeceram quidem ſecundum meum de Aedificatione eccleſiæ librum: ſed non retractaueram, quod deinde æſtate proximè exacta feci: eumq; deſcribendum curaui: quem nunc ad te mitto, tuæ & prudentiæ & doctrinæ totum me permittens: teq; enixius rogans, ut ea qua ſoles humanitate & beneuolentia, me & corrigere, & admonere ne graueris. Forſitan *facio interdum temerè, qui ſententias meas aduerſus tuas argumentationes defendam. Sed debet hoc eſſe (ut ego iudico) in noſtra familiaritate liberum: ne aſſentari inter nos, ſed amicorum uti officio uideamur: præſertim cùm editio libri in longum tempus ſit conferenda: & quoad is excuditur ac perpolitur, licitum ſit nobis diſputare & ambigere: nec refellere ſolùm, uerùm etiam refelli.* Nam *cùm edendi quidem dies aduenerit, nihil omnino ſine tuo conſilio faciam.* Nec *uerò habeo impræſentia aut doctiorem quenquam, cuiq; magis confidam, quàm ipſum te: aut amantiorem etiam mei.* Atq; *ego quidem obtundere te non deſino, & in tua grauiora ſtudia importunus irrumpere. Sed ignoſce*

mihi

mihi, facere aliter non poſſum: ea eſt opinio mea de te, ea ſpes & expectatio amoris erga me tui, ut quicquid ego agam, quoquo'ue modo me gerã, nihil omnino aſſequi mihi uidear, niſi id & communicatum tecum, & abs te potiſſimum approbatum fuerit. Facit autem naturæ tuæ bonitas, humanitas, liberalitas, ut non liberius ſolùm ad te adeam, uerùm etiam audacius. Sed ut ne de his plura, (etenim uereor, ne hæc quæ dicta ſunt, in tanta noſtra coniunctione amoris & animorum, etiam nimis multa eſſe uideantur) habes librum, quem ut perlegas totum, & accuratè excutias rogo. Multa ſunt in eo de ſacramentis eccleſiæ conſcripta contra Luteranos: in quibus ſi non doctrina & ingenium, mea tamen uoluntas in ueræ pietatis ſtudio egregiè conſtans apparebit. De quibus rebus omnibus exquiro iudicium tuum: idq́; præterea te precor, ut cum ampliſſimis collegis noſtris, & concordiſſimis fratribus, Fregoſio, Bembo, Polo, meam lucubrationem communices. Neq; urgeas tamen, niſi tantum, quantum eos uideris in legendo oneris atq; curæ libenter uelle ſuſcipere. Ne fortè dum ego meam utilitatem quæro, alijs moleſtus ſim: & præſertim ijs, quorum ipſe omnes ſolicitudines & moleſtias meo labore atque ærumna redimere paratus eſſem. Ad horum numerum addes Rodulphum Pium collegam noſtrum, digniſſimum (meo iudicio) qui in ſummorum & optimorum Cardinalium numero cenſeatur: eundemq́; præterea amantiſſimum mei. Sed ne tibi præſcribam omnia, ages in meorum ſcriptorum lectione, & correctione, quod tibi ex fide tua & amicitia noſtra æquum rectumq́; uidebitur. Nos hîc optimè ualemus: in literis aſſidui ſumus, nec in ſuauitate huius uitæ, quæ mihi in his locis proximè accedere ad cœleſtem illam uitam alteram uidetur, quicquam habemus

quod

quod nos angat, atq; turbet: niſi interdum Reipub. *ſtatum, quem uideo quotidie in deterius ferri.* Quòd *ſi priuatim quoque aliquid aliquando ſentimus moleſtiæ, id omne naſcitur ex eo deſiderio, quo tecum & cum cæteris ſimilibus tui nonnunquam eſſe, & uiuere cuperemus. Sed hæc* Deus *uiderit.* Tu *ut ualeas, tibiq; ut perſuadeas, me ex omni mente, & ex omnibus ſenſibus penitus eſſe tuum, à te optime atq; ampliſsime* Contarene *peto.* Carpentoracti, III. *Calend.* Februarij, M. D. XLI.

IAC. SADOLETVS S.R.E. CARDINALIS, REGINALDO POLO S.R.E. Cardinali, S. P. D.

QVanquam literæ tuæ, quas Idibus Nouembris Veronæ dediſti, ſerius ad me allatæ ſunt: eaſq; ego ineunte Ianuario accepi: tamen quoniam in illis tuum nomen, & tua mihi perſpecta, eademq; ſemper dulcis, inſignis erga me beneuolentia ſe oſtendebat: non illæ ſemel à me, ſed ſæpius etiam atq; etiam perlectæ ſunt, cùm te mecum quaſi loquentem in illis uiderer audire: tuámq; illam mihi non ignotam uirtutem, humanitatem, comitatem, in eiſdem recognoſcerem. Qua dum frui mihi fuit licitum, quandiu uidelicet mecum in his locis commoratus es, nihil meæ felicitati deeſſe exiſtimabam. Nunc abſentem ita animo requiro, ut in magno dolore diremptæ ſuauiſsimæ conſuetudinis noſtræ, tui tamen nominis memoria & recordatio mutui noſtri amoris, magnopere me ſuſtentet. Atq; ego quidem poſt diſceſſum tuum, cùm ſolicito diutius animo nuntium de te expectans, tandem aliquando literis tuorum, quas Paulus acceperat, certior factus eſſem, te in eum locum, quo maxi-

mè

me optaras, hoc eſt Veronam, & ad utriuſq; noſtrum hominem amantiſſimum, ipſumq; digniſſimum qui ab omnibus nobis ametur, Epiſcopum Veronenſem, tutò perueniſſe: ſtatim exhilaratus animo, literas ad te dedi, quas tardius ſuſpicor ad te fuiſſe perlatas: aut ne perlatas quidem. Siqui dē habeo Roma ſat recētes, in quibus faſciculi noſtri mentio nulla fit, cùm tamen dierū ratio apertè indicet, literarū reddendarum tempus iam præteriiſſe. Sed quicquid acciderit de literis, non eſt in chartis, neq; in atramento poſitus noſter amor: ſed in cordibus utriuſq; noſtrum, non tam inſcriptus ille quidem, quàm inuſtus, ut deleri non poßit. Quod quoniam neutri noſtrum de altero poteſt eſſe dubium, huius ſanè rei commemoratione omiſſa, ad ea quæ ſunt huius temporis ueniamus. Quanquam quòd Symonetæ noſtri mortem in tuis literis defles, nihil facis alienum humanitate tua: planeq; ego agnoſco quantum mihi in eo tribuas. Scio enim te mea imprimis cauſa, illius ſummi uiri caſum ægreferre: quem mihi amicißimum, & tu eſſe intellexeras, & ego re ipſa quotidie experiebar. Sed etſi tu rationes affers, quare minus dolendum nobis ſit: egoq; & ſapientiæ, & autoritati tuæ aſſentior: tamen illud efficere non poſſum, ut meo arbitratu dolori moderer. Non ſum equidem ita inſtitutus, ſed ita ſum natus, ut quos amare ſemel cœpi, (quod multis de cauſis ſæpe accidit: præcipuè autem eam ob cauſam, cùm me amari intelligo mutuo) eorum amißionem moleſtius feram, quàm uideatur hominis in rebus fortuitis multum exercitata ratio poſtulare. Quamobrem facere non poſſum, quin deſiderem illum mortuum: multiſq; & magnis illius officijs uirtutibuſq; priuatus, non incommodum meum lugeo (eſt enim id degeneris animi) ſed familiaritatem hominis, ſed integritatem,

tatem, ſed fidem, conſtantiamq́; amicitiæ, quam ille mihi cumulatiſsimè præſtabat, uehementius requiro: quod abſq; dolore animi fieri non poteſt. Vt enim illi nihil euenerit mali, quod quidem ita eſſe perſuaſus ſum, cùm audio eum cùm ſua pietate, tum Dei fretum bonitate & clementia, non ſolùm alacriter, uerùm etiam libenter è uita exceſſiſſe: habet tamen amor aculeos quoſdam, quos difficillimè uitare uiri boni poſſunt: qui me pungunt & ſtimulant, & in recordatione faciunt dolorem. Sed opinor his nos modum conſtituemus. Symonetæ memoriam & nobis ipſi ſeruabimus, & in precationibus eam Deo ſubijciemus: quod unicum iam eſt fidelis noſtræ amicitiæ officium. De te ipſo mi Pole, quòd Romam ſaluus perueneris, quòd ipſo primo in introitu in duo lumina noſtri ordinis incideris, Contarenum, & Bembum, quòd fueris ab optimis, amiciſsimis, præſtantiſsimisq́; hominibus ſumma cum lætitia & hilaritate acceptus, & gratulor tibi, & mihi plurimũ gaudeo. Videor enim mihi quaſi uobiſcũ unà adfuiſſe. Etenim quid tandem intereſt, utrum gaudeas ipſe, an lætantibus amicis ſimul gaudeas? quin maior etiam (meo iudicio) uoluptas eſt, gaudere gaudium amicorum, quàm ſuum. Siquidem ubi plus officij ſit, ibi maior eſſe animi lætitia ſolet. Vos ergo inter uos congreſſu complexuq́; ueſtro, ego abſens auditu ueſtræ iucundiſsimæ congreſsionis lætatus ſum. Si tamen ego abſens, qui & ipſe per me ſuſpicor, & ex tuorum literis intelligo, plurimùm uobis inter uos ſermonem de me fuiſſe: cùm in ore trium optimorum, atq; omnis penè memoriæ, honore, ingenio, innocentia, doctrina ornatiſsimorum hominum, meum nomen uerſaretur. Quos ego iure iamdudum treis elegi, in quibus mea ſtudia omnia & officia collocarem: quos haberem in amore & in obſeruant-

uantia omni eximios. Hic eſt tibi Pole uidendum, ne, quod in literis tuis facis, ut mea erga te officia uerbis magis augeas, quàm illa merita ſunt, facias idem apud alios: ne ea in te, quæ cæteris in rebus abundat, in hac re una duntaxat prudentia requiratur. Quid enim ego egi, quod ſit uel minima laude dignum, aut quod non tibi multo maius à me officioſiusq; deberetur? Si communia quædam officia, quæ in mediocreis etiam homines conferri ſolita ſunt, in unum omnium præſtantiſsimum uirtute, nobilitate, dignitate, contuli: icciroćne uidebor magnum quid egiſſe, quodq; tu tam gratis & amantibus uerbis proſequaris? Imò ego, qui te certè amo coloq; mirabiliter, ruſticitatis tamen ipſe me condemno, quòd neſciui quemadmodum uoluiſſem, & quemadmodum tua excellens dignitas poſtulabat, beneuolentiam in te meam tibi declarare. Quare cùm tua commemoratio meorum erga te officiorum ruborem mihi potius incutiat, quàm ullam afferat cauſam, in hoc genere quidem, bene de me ipſo exiſtimandi: quæſo obteſtorq;, ut conſeruato inter nos neceſsitudinis uinculo, quò ad æternam (ut ego ſtatuo) amicitiam & beneuolentiam coniuncti ſumus, reliqua alter alterius officia, non tam efferamus uerbis nos quidem, quàm cùm opus erit, mutuo requiramus. In quo tuæ ſemper partes ampliores futuræ ſunt, & gratificandi, & beneficijs afficiendi: cùm non ego ſolùm, ſed mei hi populi omnes, in tua ope, autoritate, patrocinio, magnam ſpei ſuæ partem repoſitam habeant. Quicquid porrò meis commodatur, mihi certè commodatur, qui illorũ cauſa nunc cùm maximè laboro. Etenim ut tu ſcias, dilatio data debitoribus Iudæorũ, cuius tu uel imprimis extitiſti auctor, ad exitũ iam adducta eſt: neq; quicquam ultrà iam in expectatione eſt, niſi ut ſecundum hoc

biduum,

biduum, compleatur carcer hominum miſerorum, & ad ſoluendum impotentium, duriſſimo tempore anni, annona cariſſima, pauperibus peſſimè affectis. In *quo magnus quamplurimis luctus, mihi animi dolor paratus eſt: cùm tamen interea actorem* Prouinciæ *ſatis pridem in urbe habentes, nihil adhuc humanitatis & miſericordiæ potuimus conſequi.* Id *credo fit Summi* Pontificis *occupationibus, propter quas fortaſſe aditus ad eum non fuit.* Nam *illud quidem mihi perſuadere non poſſum, tam ſapientem* Principem, *ſi cognouerit incommoda ſuorum populorum, non opem illis & remedium allaturum.* Nos *interim patiemur acerba, & (ut ego iudico) minime æqua: ſed ſunt qui contra putent.* Verùm *ſuus cuiq; ſenſus, ſuaq; existimatio eſt.* Apud *nos minimum utilitas, plurimum ſemper ualebit officium atq; fides.* Nullaq; *erunt bona ueritate & uirtute nobis potiora. Sed hæc hactenus.* Habeo *à* Bembo *ſuauiſſimè ſcriptas literas: quibus impræſentia ualetudine impeditus, accuratè reſpondere non poſſum.* Epiphora *enim tentor, eaq; mihi in dentes & gingiuas dolorem inijcit: qua etiam moleſtia coactus ſum aliquot hoſce dies ſtudia intermittere, haſceq; ad te literas negligentius ſcribere, quàm uoluntas mea ferret.* Quin Paulus *quoq; leuiter ægrotat: uerùm id perbreue futurum eſt, omniaq; iam illi ſunt ad ſalutem explorata.* Ille *uerò, &* Paulus *alter unà, uel tota potius noſtra domus, quæ tua eadem eſt, eiuſmodi & tui & tuorum memoriam conſeruat, nihil ut fieri poßit, neq; in amore, neq; in deſiderio uehementius.* Tu Contareno, & Bembo, Ludouico *item, &* Priulo *tuis, plurimam à nobis omnibus ſalutem.* Legi *ſanctiſſimæ & prudentiſſimæ fœminæ* Victoriæ Columnæ *ad te literas, in quibus illa mei mentionem facit, uideturq; hic noſtram ſtationem appro-*

bare,

bare, quod ego incredibiliter gaudeo, mea conſilia tantæ eſſe & uirtuti, & ſapientiæ probata. Te quidem rogo uti operam des, quò hæc illa ex te, meamq́; præterea in ſe obſeruantiam beneuolentiam'que quàmprimum intelligat. Nos hîc audiuimus quæ comitia habita ſunt, ad quæ tu tempore ipſo aduenisti: nihil dum tamen earum rerũ quas cupimus, cognouimus: quæ ubi ſingula ad nos certius & diſtinctius fuerint allata, tum conſtituemus, quid nobis etiam agendum ſit, & quibus, quatenusq́; gratulandum. Tu ualebis, & nos diliges, etiam atq; etiam Vale. Carpentoracti, XVI. Calend. Februarij, M. D. XL.

IAC. SADOLETVS, S. R. E. CARD. REGINALDO POLO S.R.E. Cardinali S. P. D.

TVis literis menſe Februario ex Vrbe datis, quòd adhuc non reſponderim, iuſta mea hæc apud te erit excuſatio, quòd minus commodè ualui. Multa enim pituita, & alui fluxionibus diu conflictatus, laboraui morbo, non tam periculoſo illo quidem, quàm moleſto: abfuit enim febris. Sed tamen & meæ uires debilitatæ, & corpus uſque eo fuit extenuatum, ut non eſſet certa, neque explorata, mihi ratio ſalutis. Nunc cùm Dei benignitate melius mihi ſit, iam'que ad literas & ſtudia mea priſtina reuerti cœperim: non putaui mihi prætereundum eſſe, quin ad te primo quoque tempore literas darem. Scito igitur tuas mihi fuiſſe iucundiſsimas. Etſi enim conſtituta amicitia, & amore mutuo perfecto, ſtudium ſcribendi uidetur eſſe ſuperuacaneum, niſi ſi quid ſit eiuſmodi, quod abſentium amicorum ſcire atque intelligere interſit: tamen omnis ſemper commemoratio beneuolentiæ iucunda eſt, etiam

ſi non ſit neceſſaria. Priulum quidem meum concertaſſe tecum, cauſamq́; meam tueri & defendere conatum eſſe, quemadmodum mihi ſcribis, ita credo. Sed tamen uereor, ne magis ſuum ipſe oſtentare ingenium, quàm ius meum tutari uoluiſſe uideatur. Solent enim magni iſti patroni, qui ſuæ eloquentiæ plurimum confidunt, ſuſcipere interdum non bonas cauſas, ut cùm iudicio uicerint, non iuris ueritas illi ſuffragata, ſed ipſi ius ſibi feciſſe, & ueritatem cauſæ, appinxiſſe uideantur. Qui ſi in diſputatione quam habuit tecum, me amantiſſimum tui eſſe dixiſſet, nec ſine aliqua ſolicitudine animi fuiſſe, quoad tuis de rebus certior fierem: uerè illa egiſſet, eaq́; dixiſſet, quæ mihi uſu certè euenerunt. At non hoc fuit ſatis ingenioſo homini, ſuamq́; dicendi copiam ubique oſtendenti. Iam enim illa non uera, te culpam admiſiſſe, mea multa & magna erga te officia extitiſſe. Quorum primum in tuam naturam uirtutemq́; non cadit, alterum ego non agnoſco. Quicquid enim egi tua cauſa, ſi quid modo egi, inferius id multò eſt, quàm tuæ præclaræ uirtutes poſtularint. Nec uerò uideo me egiſſe quicquam, niſi quod prætermitti ſine ſcelere non potuit. Quin interdum memetipſe ruſticitatis arguo. Tali enim à me uiro, qualis es tu, non animus, neque domus, quæ communia ſunt, ſed ſalus ipſa & uita debuit eſſe expoſita. At tu quantum, quæſo, honoris mihi habuiſti? quantum etiam fidei? qui te mihi potiſſimum & meis tectis commiſiſti? quod tuum teſtimonium meæ integritatis, atque officij, cùm mihi uehementer honorificum fuerit, ſi id cogitaſſet, & ſibi propoſuiſſet Priulus, non ille te in me negligentem, ſed me in te potius minus gratum diſſeruiſſet. Sed tamen, quando amore mei adductus, fauere mihi uoluit, & quodammodo

aſſent

aſſentari: diligam hoc nomine etiam hominem neceſſe eſt, & amantius complectar, quòd meas abſentis partes defendendas ſuſceperit. Quare tu illi plurimam à me etiam atque etiam dices ſalutem.

Dialogos de me cum ſummo Pontifice à te habitos libentiſsimè legi, tuamq́; priſtinam erga me beneuolentiam recognoui: cui nunquam parem gratiam referre potero. Hæc enim ea ſunt officia, quæ me uehementiſsimè obligant. Illud mihi accidit optatiſsimum, quòd de me reuocando uerbum ab eo nullum. Ad quod, quæſo, incumbe mi Pole, ut mihi uiuere in honeſto ocio liceat: quando iſta negotia placere mihi non poſſunt. Qui ſi noſſes quæ nunc ſint rumoribus hominum peruulgata, etſi ea fortaſſe ſcis, (non enim obſcura ſunt, ſed paßim in circulis anguliſq́; omnibus iactantur) dolore animi mecum unà tabeſceres. Erumpunt porrò omnia in illius caput & nomen, quē nos & ueneramur, et diligimus, & cuius beneficijs maximè obſtricti ſumus. Quæ ego nō cōmemorabo, ne & augeam dolorē meū, & tibi mœſtitiam afferam. Illud certè patet et perſpicuū eſt, quicquid eueniat in Rep. Chriſtiana aduerſi atq; mali, de eo ſtatim homines culpam in nos, & crimen conferre paratos eſſe: ut occultari diſsimulariq́; nō poßit, quæ ſit omniū mortalium de nobis, & de moribus noſtris planè iam exiſtimatio. Sed abeamus ab his, quæ præter modum moleſta ſunt. Contarenus noſter ualde humanè egit mecum, qui me uoluit abſentem nihilominus participem eſſe earum pecuniarum, quæ noſtro ordini attributæ, diſtribui ſolitæ ſunt duntaxat inter præſentes: quod ego profectò nec cogitaui unquam, nec poſtulaui: quò etiam illius benignitas erga me eminentior. Nam quòd à Caſulano mentio fuerit facta, ille ſponte ſua hoc egit, nullo admoni-

 tu meo.

tu meo. Non enim meum eſt aucupari lucra, nec ea quæ mihi non debeantur flagitare. Sed & Caſulanus uir optimus, qui me admodũ diligit, mei commodi curã, me etiam inſcio, ſibi habendam putauit: & apud illam præſtantem atq; eximiam Contareni noſtri uirtutem, humanitatem, integritatem, uideo monitore nihil fuiſſe opus. per ſe enim ille propenſus ad me iuuandum, & omnibus beneficijs afficiendum aßiduè eſt. Cui utinã aliquando referam meritam gratiam: habebo quidẽ ſemper. Nam etſi mihi nullũ emolumentũ, nullaq; utilitas ita eſt cordi, ut uel minimum uelim de mea dignitate propter eam deperdere: tamẽ habere hæc indicia amoris à ſummis uiris, maximã ego arbitror eſſe dignitatẽ. Quapropter abs te peto, ut illi & meis, & tuis etiam (ſi tibi uidebitur) uerbis agas gratias. Prouinciales hîc noſtri te maximũ in modum diligũt, atq; colunt: ſuamq; tibi ſalutem referunt acceptam. De meis ſtudijs nihil poſſum tibi impræſentia polliceri: inſtat enim æſtas, quod ego tempus cõſumere in manſuetioribus literis ſoleo. Librum tuum magna ex parte legi, animumq; in eo tuum magnum atq; præſtantem, copiamq; unà & eruditionem, imprimis uerò ſtudium pietatis ac religionis uehementer probaui. Da operam ut ualeas. Carpentoracti, IX. Calend. Maij, M. D. XL.

IAC. SADOL. S.R.E. CARDINALIS. GVLIELMO POIETO CANcellario Galliæ S. P. D.

Accepi literas tuas tertio Idus Nouembris Lutetiæ datas, pleniſsimas amoris, humanitatis, prudentiæ, quæ meum, quod ego diu antè de tua præſtanti uirtute & dignitate feceram iudiciũ, non modo confirmarunt, uerùm etiam

etiam auxerunt. Ita enim ſcriptæ ſunt, ut nullum omninò in illis officium, quod uel à ſapiente homine expectandum ſit, uel benignitati & amicitiæ debitũ eſſe uideatur, abs te ſit prætermiſſum. Quodq; me mirifice imprimis delectauit, omnia in tuis literis ſic aptè, ornatè, grauiterq; explicata, tum uerbis, tum ſententijs, ut mihi uidearis, id quod magnorum quidem uirorum eſt, ſed tamen non tam ualde occupatorũ ſicut tu, cum rerum gerendarum prudentia, elegantiam quoq; orationis ut coniungeres, non mediocriter laboraſſe. In quo genere laudis (dicam enim quod uerum eſt) expectationem meam longè ſuperaſti. Cognorã equidem antea excellens ingenium tuum, & in arduis rebus agendis atq; adminiſtrandis conſilium, diligentiã, induſtriamq; perſpexeram. Non enim mihi tuus animi ſenſus, & ad laudem impetus fuerat ignotus. Sed re uera in tanto cumulo ponderéq; negotiorum, quæ tibi maximis curis occupationibusq; diſtricto, quotidie affluant, & ſuperfluant neceſſe eſt: quòd aliquam quoq; partem cogitationum tuarum & temporis liberalibus ſtudijs impertires, non mihi uenerat in mentem de te exiſtimare. Quod quoniam nunc habeo ex tuis literis exploratum, et cognitum, ſi quid ad eam addi beneuolentiam poteſt, qua ego te iampridem ſingulari ſum complexus, erit hæc etiam cauſa unà cum reliquis & ſancta & grauis, quamobrem tu à me plurimi uideare eſſe faciendus. Sed hæc quæ longiorem deſiderant orationem, in aliud tempus differenda ſunt. Venio nunc ad ipſas literas, in quibus mirari mihi uiſus es, quòd ego in graui meæ dignitatis & libertatis diſpendio, tantula de re (ita enim ſcribis) tantopere laborarim. In quo ſi pecuniariæ iacturæ cauſa id laboris & moleſtiæ ſuſcepiſſe me exiſtimas, obſecro te Poicte chariſſime ut

me hac tam graui infamia deſinas onerare. Nihil ego tur-*piuſ eſſe iudico, quàm moueri pecunia: & quidem moue-ri in utranq; partem, ut uel adaucta nobis magnam læti-tiam afferat, uel ablata moleſtiam.* Et tamen recordor *ſcri-pſiſſe me tibi, pecuniam mihi leuiſſimam, honeſtatem autẽ grauiſſimam ſemper eſſe.* Quare *deſiſte, ſi me amas, hoc tam iniuſtum de me facere iudicium,* quod alienum certe et *mea natura, & noſtra neceſſitudine eſt.* Si uerò, *quòd meã læſam dignitatem apud te ſum conqueſtus, id leuius à me factum arbitraris: quæſo, quid apud te futurum graue eſt, ſi leuis fuerit dignitas?* Sed *ego hæc quæ nunc lo-quor, non ita accipi uolo, quaſi doleam hæc à te mihi fuiſſe ſcripta, non enim ita eſt: ſed quia cupio doctis & ſapientibus uiris, cuiuſmodi tu es, meam & cognitam, & probatam naturam eſſe, ac uoluntatem, quæ ab hiſce uitijs illiberalitatis & ſordium longè profectò aliena & abhorrens eſt.* Ac *ne ad ea quidem reſpondebo, quæ à te ſcripta ſunt de poteſtate eorum iudicum, quibus uos eccle-ſiaſticas cauſas & iudicia commiſiſtis. Satis enim in lite-ris prioribus ſum teſtatus, exiſtimare me, nihil neque à te, neque ab iſto præſtantiſſimo* Rege, *ſine magna ra-tione & conſilio factum eſſe.* Ad id *potius me conuertam, quod & huic tempori eſt aptius, & meæ naturæ certè conuenientius: ut & tibi, & noſtro optimo maximoq;* Regi *agam gratias, quòd meæ & quietis, & dignita-tis, pro ueſtra ſingulari bonitate rationem habueritis.* Tametſi *intelligo, eas nequaquam à me ſatis dignè agi poſſe: uincit enim &* Regis *beneficentia, & tuum erga me officium, facultatem in hoc genere meam.* Ago *tamen quantas poſſum maximas, meq; huius ueſtri erga me be-neficij memoriam perpetuò ſeruaturum polliceor.* Quã-

quam

quam nec ad meam in ſummum Regem obſeruantiam quicquam uidetur poſſe accedere: nec ad eam quam erga te iandudum ſuſcepi uoluntatem. Sed tamen, ſiue in hoc portu, in quo me locatum per literas gratularis, & quidem iure, (in eo enim diurnis nocturnis'que commentationibus rerum, ut ego arbitror, altiſsimarum ſimul et ſanctiſsimarum ſum deditus) ſiue in negotijs & fluctibus actionum, in quos me redire fortaſſe erit neceſſe, (non enim ego illam conditionem uitæ aſpernor, ſi mihi ea offeratur, quæ in rebus cum uirtute & cum prudentia religione'que tractandis, futura ſit occupata) ſiue ergo hic, ſiue illic, ego meam omnem operam, ſtudium, fidem, amorem, diligentiam autoritatemq́;, quæcunque ea in me fuerit, & noſtro Chriſtianiſsimo Regi, & tibi optime Poiete defero atque dico. Cui quidem Regi quòd meum interdum te nomen in memoriam redacturum polliceris, eſt hæc tua mihi gratiſsima uoluntas: idq́; uti facias, te uehementer rogo. Quid eſt enim quod malim, quàm me illi Regi in memoria eſſe, cui propter altitudinem, nec tam fortunæ quidem, quàm ipſius uirtutis & humanitatis, uel notum duntaxat eſſe, ſummus honos cenſendus eſt? Et quidem imprimis ac maximè illius erga me beneuolentiam quæro: hac mihi nihil poteſt euenire optatius. Cætera quæ ab illius liberalitate poſſunt proficiſci, quæ à me ut fluxa, & caduca negligi ſcribis, non eo quidem ſum animo ut mihi negligenda eſſe uideantur: ſunt enim bene inſtitutis mentibus egregia inſtrumenta bonitatis & liberalitatis: non tamen per ambitum & cupiditatem iudico eſſe petenda. Itaque ego, qui hæc quæ obtineo, quantula ea cunq; ſunt, aliena ſponte omnia, non mea cura & contentione ſum conſecutus: ſi quid mihi quandoq; eo mo-

do deferatur, magis iudicio Principis, quàm meo commodo lætor: ob eamq́; etiam cauſam bene de me merentibus maiorem gratiam habeo. Sed de his etiam ſatis. Tu mi doctiſſime Poiete *me amabis, & totum tuum duces: dabisq́; operam, ut ualeas: hoc mihi facere gratius nihil potes.* Vale. *Carpentoracti,* x v. *Cal. Ianuar.* M. D. X L.

IAC. SADOLETVS S.R.E. CARDINALIS, GVLIELMO POIETO S. P. D.

CVm neminem habeo ad quem libentius ſcribã, quàm ad te: tum uerò id libentiſſimè facio, cùm quis & tua dignus beneuolentia, & mea meis tibi literis commendandus eſt. Quod ſi aliàs unquam mihi accidit facere ut deberem, nunc profectò maximè debeo: quòd eum tibi commendo, cui aut neminem, aut paucos certè, in omni laude doctrinæ & literarum iudico eſſe pares. Nec tamen dubito, quin tibi Alberti Pighij *nomen ſit auditum: tanta id & celebritate eſt omnibus penè in gentibus, & eruditionis fama. Nos quidem qui complura eius ingenij monumenta legimus, non ſolùm probamus ſcientiam hominis, & doctrinam, quæ multiplex in eo, & uaria, & referta eſt: ſed etiam propoſitum animi, & inſignem* Chriſtianæ *pietatis cultum.* Incredibile *eſt enim quantum hic uir de fide* Catholica, & Chriſtiana *religione ſit meritus.* Is *ergo iſtuc ueniens, ut ſalutat ac ueneretur noſtrum* Regem, *agatq́; cum eo quibuſdam de rebus ſuis tum ſponte ſua (eſt enim tui nominis amantiſſimus) tum ſuaſu etiam meo: magnam ſpem habet in te ſuorum negotiorum bene expediendorum poſitam. Quæ ne eum ſpes fallat uehementiſſime te rogo. Multa ſunt mi* Poiete, *quæ*

præd

præclara & egregia facere potes: dedit enim tibi ſummum ingenium natura, fortuna etiam facultatem. Sed certè nihil uideris facere poſſe præclarius, quàm tales uiros in fidem & patrocinium recipere: eisq́; adeſſe ubicunque ſit opus, opera, gratia, beneuolentia, autoritate. Quòd niſi tua præſtans humanitas mihi eſſet perſpecta planè & cognita, uterer uerbis pluribus. Nunc tantum dico, quicquid in Pighium contuleris officij & ſtudij, id à bonis omnibus in eam partem acceptum iri, ut ſi tu id, non in hominem, ſed in uirtutem ipſam & doctrinam contuliſſes: tantum nos & ipſius eruditioni tribuimus, & tuæ laudi gloriæq́; fauemus. Illud extremum erit, ut te uelim id quoque exiſtimare, ſi eum amanter, comiter'que mea etiam cauſa exceperis, mihi in ea re gratiſſimum te facturum. Vale. Carpentoracti, Idibus Nouembris, M. D. XLI.

IAC. SADOLETVS S.R.E. CARDINALIS, GVLIELMO POIETO S. P. D.

PVto te audiſſe, nos omneis qui de Cardinalium collegio ſumus, ſummi Pontificis literis ad Vrbem eſſe accitos. Itaque, etſi ægre ab eccleſia mea diuellor, mihiq́; cùm hoc iter, tum uerò in Vrbe manſio in omnem partem incommoda futura eſt, tamen quando excuſatio, qua uſus fueram, accepta non eſt: ea quæ huic itineri neceſſaria ſunt, comparo: me'que his uiginti circiter diebus, profecturum hinc arbitror. Memor autem noſtræ mutuæ inſignis'que beneuolentiæ, ſtatui meum ad officium pertinere, ſcribere hæc ad te, & tibi, ſi unquam aliàs, nunc quidem quàm maximè, meam operam, ſtudium, be-

neuolentiamq́; deferre. Futurus enim ſum in cis locis, in quibus,quo ſim in te animo, multo illuſtrius tibi declaraturus ſum, quàm declarare potuerim in his, in quibus ad hoc tempus fui.Itaque quæ de laude,de honore, de uirtutibus tuis mihi agenda, & commemoranda erunt uel in noſtro ſenatu, uel ad Pontificem, uel apud reliquos ordines, agam ipſe per me: nec expectabo de ea re literas & admonitiones tuas. Si quid præterea erit, quod tu meam operam diligentiam'que requiras, ſi me feceris literis tuis certiorem, dabo operam ut intelligas, te id non fruſtra feciſſe. Vnum eſt, quod ego multo uſu rerum & obſeruatione præteritorum euentuum edoctus, animaduerti à uobis, & in memoria haberi cupio: id porrò eſt, ut ſedis apoſtolicæ honorem & autoritatem, coniunctionemq́; cum ea, uobis cordi eſſe omnibus ſignis oſtendatis: hoc enim ſi fiet, omnia uobis profectò erunt faciliora. Sed ſapienti pauca, ut dicitur. Illud etiam à te mi humaniſsime Poiete poſtulo, ut omne, quicquid ego ſum, aut eſſe poſſum, regi noſtro meis uerbis polliceare & deferas. Parum latè fortaſſe & prudentia mea & autoritas patet. Sed certè quæ ab integerrima fide, & ſummo amorè poſtulanda ſunt, ea illi à me non deerunt, ſi quid uſu uenerit,in quo gloriæ illius & maieſtati inſeruire poßim. Extremum eſt,ut meas abſentis, & meæ eccleſiæ res, negotia,iura, itemq́; huius patriæ mihi chariſsimæ ſalutem & tranquillitatem, tuæ humanitati, fidei, uirtutiq́; commendem: abs teq́; petam,quod tibi pro tua præſtanti autoritate agere facillimum eſt,ut ne quid aut mihi abſenti, aut meis hic præſentibus, oneris, moleſtiæ, iniuriæq́; à ueſtris inferatur. Vale, & nos mutuo dilige. Carpentoracti, XIII. Calend.Martij, M. D. XLII.

IAC.

IAC. SADOLETVS S.R.E. CARDINALIS, GVLIELMO POIETO S. P. D.

ET ijs quæ tibi dudum aduerſa euenerunt, pro noſtra amicitia uehementer dolui: & nunc, quod audio te tibi eſſe atque tuis reſtitutum, pro eadem noſtra coniunctione gratulor: etſi uidentur fortunæ tuæ aliquid fortaſſe detrimenti accepiſſe. Sed in tanta tempeſtate, & maximorum periculorum procella, quam tibi inimici & inuidi tui concitarant, cùm & caput, & fama, et fortunæ tuæ eſſent in diſcrimen adductæ, ſaluo capite quoquomodo euadere, magnum profectò fuiſſet uiſum: niſi illud etiam maius multò eſſet, quòd in tantis inimicitijs potentiſſimorum hominum, tot inſidijs, tam multorum contra te concordi & conſentiente calumnia, ad extremum tamen innocẽtia ipſa tua, exitum ſibi ac uiam ad ſalutem inuenerit. Quam ego tibi maximam eorum incommodorum, quæ cœpiſti, conſolationem eſſe non dubito. Quid enim nobis eſt interius, magisq́; coniunctum, & quo lætari magis iure debeamus, quàm conſcientia cuique ſuæ bene actæ uitæ? quæ in quocunque ineſt, is & in aduerſis rebus interritus, & in periculis fidens, & contra omnem calumniam fortiſſimo animo eſt: quemadmodum quidem te fuiſſe ipſa res eſt indicio. Equidem nunquam ipſe de tua uirtute ac fide dubitaui. Sed ut uulgus eſt hominum, apud quos Principum longè pollens & grauis eſt autoritas, ut quiſq; in crimen, & in iudicium uocatus eſt, ita ſtatim non Regi, ſed reo criminis culpa infertur: quaſi ipſi Reges errare non poſſint. Quam nunc de te hominum ſuſpicionem, ſi quæ fuerat ſuſcepta, hæc rebus omnibus diligentiſſimè excuſſis, poſt longam & grauem diſquiſitionẽ, tui liberatio penitus

tus extinxit. Itaq; qui antea uirtutis tuæ lumen non bene perſpexerant, poſtquàm illa prodire in publicum, & certare palàm cum iniuria et cum iniquitate coacta eſt, uicitq́; tandem ipſa fraudem & improbitatem, non ſolùm uideant illud, ſed laudent etiam, & admirentur neceſſe eſt: ut maior nunc quidem apud omnes uir appareas, quàm paulò antè fuiſti, tum cùm in illa occupata & negotioſa uita, tamen eras maximus. Sed illic inuidia, & æmulatio, & iniquorum fraudes plus potuerunt, quàm integritas tua. In hoc autem ocio ad quod es compulſus, fœlici (ut ego quidem iudico) & optanda calamitate, cùm tantum ualeas ingenio, quantum mihi optimè notum eſt, ſisq́; non iuris ciuilis, ſcientia duntaxat, ſed optimis etiam & liberaliſsimis artium ingenuarũ ſtudijs inſtructus, quæ tibi maximè iucunda atq; grata in tali tuo tempore eſſe poſſunt: teq́; (ut antè dixi) & caſus tui, & ipſorum inimicorum tuorũ de te iudicium, ab omni iam indigna ſuſpicione uindicet: debes (opinione quidem mea) non ſolùm pacato ferre animo ea quæ acciderunt: ſed gaudere etiam et lætari, quòd ex turbulento & agitato tot ambitionum ac inſidiarum fluctibus mari, in tutum & tranquillum portum aliquando ſis peruectus. Quòd ſi (ut decet uirum fortem magnumq́;) & ſenſeris ita & egeris, cùm meam priſtinam de tua uirtute opinionem confirmaris, tum iſtius tuæ firmitatis atque conſtantiæ uberem apud omnes fructum laudis feres. Ego, ſicut fides mea, & noſtra mutua beneuolentia poſtulat, cùm tibi defero quicquid in me eſt, aut opis ad leuandum, aut ingenij ad conſulandum incommodum tuum, tum tibi imprimis hoc eſſe perſuaſum uolo, neminem te habere fortaſſe, qui tui amantior, quàm ego ſim, eſſe poſſit. Qui uerò fidelius aut conſtantius amicitiæ memoriam

tueat

tueatur, habere te quidem certè neminem. Vale. Romæ, v. Idus Nouemb. M. D. XLVI.

IAC. SADOL. S.R.E CARDINALIS, IOAN. PETRO CARAFÆ S.R.E. Cardinali S. P. D.

MAxima cum animi mei lætitia legiſſem tuas literas (ſignificabant enim humanitatem & beneuolentiam erga me tuam, quam in alleuando fidei meæ onere adhibuiſſes: quod ego tuum imprimis erga me officium à tua uirtute & prudentia poſtulaueram) niſi eædem ad me literæ detuliſſent querelam quandam multarum moleſtiarum, quas ſuſtines, & non obſcurum indicium doloris tui, quem uideo tibi in animo exortum propter temporum calamitates, quibus & intus & extrà ſic premimur & urgemur, ut conſolationem ullam uix poßit quiſquam, quamuis ſapiens, inuenire. Sed ego qui ad dandum tibi conſilium aptus non ſum, tamen confido te, cùm temetipſum reſpexeris, nec ex ijs quæ extra te, ſed quæ in te ipſo ſunt, expenderis, multas reperturum ad te conſolandum uias. Omnino cuncta & ab impetu hoſtium infeſta, & ſeditionibus ac ſectis, quæ inter nos ipſos ardent, grauiter uexata ſunt: animis præſertim hominum, qui ubique ſunt, his temporibus ac moribus uehementer infenſis. Sed tamen in quo culpa noſtra non eſt, id animo æquo omnes ferre debemus. Sed non ingrediar ad diſputandum; neque tibi meam ſapientiam oſtentabo, quæ prorſus nulla eſt, magisq; ea mihi abs te eſt mutuanda. Quod partium eſt mearum & mei muneris, id facere conabor: ut tibi agam pro tuo erga me

me ſingulari merito gratias, quas equidem habeo ago'que maximas: teq; obſecro, ut quæ reſtant ad res illius monachorum ordinis, qui meæ fidei crediti ſunt, conſtituendas, eodem quo inſtituiſti conſilio prudentiaq; gubernes: quo quidem nihil mihi accidere poteſt gratius. Vale. Carpentoracti, II. Nonas Septembris, M. D. XXXIX.

IAC. SADOL. S.R.E. CARDINAL. FRANCISCO QVIGNONIO CARDInali *ſanctæ Crucis* S. P. D.

QVas poſtremas accepi à te literas, eis non reſpondi, quoniam tu ex Vrbe per æſtatem in alia loca ſalubriora ſeceſſeras: quod mihi idem facere fuit neceſſe. Et ſanè ipſis in caloribus difficilis eſſe ſolet ſcribendi, & quidpiam accuratius agendi ratio. Nunc æſtate exacta, cùm frigidiora tempora etiam maturius aliquanto aduenerint, quàm ſoleant, egoq; ad intermiſſa mea ſtudia reuerti cogitem, nihil mihi prius faciendum putaui, quàm ut ad te darem literas: primumq; gratias agerem de omni ſignificatione tuæ erga me uoluntatis, quam ego mihi beneuolã pluribus in rebus iam expertus ſum: quas quidem tibi & habeo & ago maximas. Deinde etiã tibi amantiſſime ſuadenti, ut aliquando ad Vrbem me referrem, eas dicerem cauſas, quæ me hic retineant: ut neq; tuo prudentiſſimo conſilio, neq; meæ tibi obtemperandi uoluntati ſatisfacere tam cito poſſim. Nam cùm mea iſtic præſentia aut nullius omnino, aut parui certè momenti in rebus publicis ſit: eadem hic his populis non ſolùm commoda eſt, uerùm etiam ſalutaris. Quod enim uel ad ueram religionis normam, uel ad pacem concordiamq; inter ipſos pertinet, non leue habet pondus mea apud eos hortatio & autoritas.

Deinde

Deinde multa alia ſunt paſtoris boni officia, quæ hic præſens melius quàm abſens exequi poſſum: imprimisq́; hac charitate annonæ, cùm impendere fames uideatur, compluribus egenis ferre opem potero. quod, Romæ ſi eſſem, facere certè non poſſem. Vectigalia enim eccleſiæ meæ, quæ per ſeſe magna non ſunt, dabunt tamen hic mihi aliquid ad alijs ſubueniendum facultatis: quæ ſi in Vrbe domicilium haberem, ne meæ quidem ipſius familiæ neceßitati ſufficerent. Quod etiam ipſum per ſe conſiderandum eſt, quomodo Romæ in hoc tanto honore, ſine idoneis uitæ adiumentis, quæ in re familiari & uectigalibus annuis poſita ſunt, retineri dignitas poßit: præſertim cùm alienis opibus uiuere prorſus indignum ducam. Hæc me Pater amplißime, & optime, adhuc hìc detinent. Nec tamen hæc cùm ego narro, ambio, aut flagito à quopiam quicquam: non enim meus hic mos, nec mea unquam flagitatrix fuit natura: ſed eis fortunis quæcunque ad manum ſint, bene & liberaliter uti, ſemper magis proprium uiri eſſe exiſtimaui. Pontificem porrò maximum, cui me totum & debeo & iandudum tradidi, uideo ipſum carere hac diſtribuendi eccleſiaſtica uectigalia facultate, principibus omnia ad ſuum arbitrium trahentibus: quibus me ſubijcere, & ad eorum accedere fores, conſilium non eſt. Nec tamen ita urgeor cupiditate habendi, ut non hoc ſtatu, in quo ſum, poßim eſſe contentus. Viuo enim inter hos populos & diligens eos patria charitate: & (ut uidere mihi uideor) ab eiſdem etiam dilectus. Quæ amoris mutui conſenſio uitam beatam facit: præſertim cùm eſt ad Deum, & ad ſummum bonum relata. Quos ego nunc populos tuæ commendem fidei, iuſtitiæ, integritati, eſt neceſſe. Illi enim ad Vrbem nuntium mittunt, quò doceant ſummum

mum Pontificem de incommodis prouinciæ, quibus illa premitur. Eos igitur tuæ æquitati & ſapientiæ ita trado atque commendo, ut maiore animi ſtudio commendare non poßim. Quidquid certè in illos beneficij, patrocinij, auxilij, contuleris: id mihi ſic futurum eſt gratum, ut ex tuis plurimis erga me meritis, hoc uel maximum ſemper omnium ſim iudicaturus. Vale. Carpentoracti, Pridie Non. Octob. M. D. XXXIX.

IAC. SADOL. S.R.E. CARDINALIS, DIONYSIO CARDINALI ſancti Marcelli S. P. D.

AD eam uoluptatem, quam acceperam ex amplificatione tuæ dignitatis, (quòd iſte honos cùm ſimilibus tui, hoc eſt doctis uiris prudentibusq; defertur, gaudere ſemper ſoleo) acceßit ſuauitas literarum tuarum, quæ me ita affecit, cùm commemoratione tui priſtini erga me animi, tum declaratione præſentis uoluntatis: ut ego, qui te antea tacito potius quodam de tua uirtute iudicio, quàm aperta amoris ſignificatione diligebam, quòd nulla admodum inter nos interceſſerat cõſuetudo: nunc ex literis tuis, tam amanter, tamq; honorificè de me ſcriptis, non amem ſolùm, ſed tanquam amicißimum, & familiarißimũ, omni animi mei ſtudio & beneuolentia te amplectar. Equidem ſentiebam optimè de te, nec tam mea ſponte, (non enim fuerat notitia inter nos, egoq; multis & magnis meis difficultatibus abſtractus, diutius in Vrbe eſſe non potui) ſed eorum teſtimonio, quos ego uehementer cùm probarem, intelligebam ab illis te quoq; probari. E quibus uir clariſſimus, & mihi quoad uixit amicißimus Symoneta, multa mihi narrare de te ſolitus erat. Sed iam nullum amplius

quæro

quæro de te teſtimonium: tuæ enim uirtutis, tui ingenij, tuæ humanitatis, ſatis mihi graues & certas literas tuas miſiſti teſtes. Quæ ita ſcriptæ ſunt, ut neq; ornatus in uerbis, neq; in ſententijs prudentia deſit. Quanquam in eis mihi tu quidem plus tribuis, quàm ego intelligo me poſſe ſuſtinere. Sed hoc amori in me tuo aßignandum eſt, & illi, de qua modò locutus ſum, humanitati. Quod autem ad amicitiæ fidem pertinet, quæ iam inter nos & pro collegio, & pro ſimilitudine ſtudiorum debet eſſe inſtituta, atq; coniuncta primùm de iſto honore, qui in te iure ac meritò collatus eſt, tibi gratulor, deq; eodem mihi gaudeo: ſiquidem omnium rerum inter amicos communicatio eſſe debet. Deinde memetipſum tibi, & mea omnia ſtudia, omnemq; beneuolentiam ita deſero atq; trado, ut ſim gratißimum habiturus, ſi tu in eis, à quibus te diligi putas, me Principem locum uelle obtinere duxeris. Quem ego animum cùm cæteris tuis uirtutibus & ornamentis debeo, tum ei præcipuè, quam ſingulariter præ te fers, beneuolentiæ tuæ erga me, & uoluntati. Vale. Carpentoracti, Idibus Februar. M. D. XL.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CARDINALIS, DIONYSIO CARDINALI SANCTI MARCELLI, S. P. D.

Alteras habeo iam à te literas, ſimiles prioribus & humanitate & beneuolentia: quæ mihi fidem prorſus faciunt me abs te diligi. Quod cùm ita ſentiam, certoq; opiner: debes exiſtimare, ſi me arbitrare dignum eis ſtudijs, quæ ambobus nobis communia, ad integritatem morum ingenuitatemq; naturæ animos informant, in quibus

IAC. SADOLETVS S. R. E. CARDINALIS DIONYSIO CARDINALI SANCTI MARCELLI, S. P. D.

NOn mihi opus eſſe arbitror longo tecum procœmio uti, & laborare in ipſo ſcribendi principio, quò tua mihi beneuolentia concilietur. Satis enim ea mihi, non meo quidem merito, ſed tua humanitate parta & quæſita eſt. Cùm enim ad me binas literas miſiſti, obſides tuæ erga me beneuolentiæ & uoluntatis: tum tu te ipſe mihi dedidiſti: tum te obligaſti, quaſi ex pacto & conuento, nihil quod amicitiæ & officio deinde deberetur, te mihi negaturum. Itaq; fidenter accedo ad te, nõ minus te mihi obligatum ex literis illis, & fide uiri boni eſſe exiſtimans, quàm ſi te omnibus ſponſionum uerbis obſtrinxiſſes. Sed ne grauius aliquid expectes aut uereare: ſcito id me petere à te, quod & mihi ad petendum honeſtiſsimum ſit, & tibi ad tribuendum largiendumq; facillimũ. Id porrò huiuſmodi eſt. Annus hic agitur tertius, ex quo ego, cùm me Carpẽtoracte retuliſſem, aggreſſus ſum opus laborioſum ſanè, atq; magnum, ut de ædificatione Catholicæ Eccleſiæ conſcriberem: illud mihi præcipuè propoſitũ habens, ut quoniam hæc quæ nunc eſt, & nominatur Eccleſia, uehemẽter labefacta eſt, nec poteſt (ut ego ex omnium gentium aduerſus nos odijs, & graui apud cunctos inuidia nominis noſtri, magnum in timorem uenio) ab extremo ſuo periculo longè abeſſe: égo pro loco, & pro pietate, qua Deo conſeruatori meo ſum obſtrictus, exemplum eius incolumis atq; integræ, quoad per me poſſet, abſolutum & perfectum in literis expreſſum relinquerem. Quo liceret uti, ſi quis attendere animum uellet uel ad hanc fulciendam reparandamq; eccleſiam,

quæ iam ad procumbendum uehementer prona eſt, & inclinata: uel ad nouam & firmiorẽ aliam, ſuper idem tamen fundamentum, conſtituendam. Hoc ego *animo erga Chriſtianam* Remp. *affectus, ſumpſi onus huius laboris atq; officij, maximè id cõuenire honori & profeßioni meæ reputans: iamq́; instituti operis duos libros abſolui, & nunc in tertio lucubrando uerſor: neq; laboribus in eo, neq; uigilijs parco.* Contendo *deniq;, atq; nitor, ut habeat hoc à me* Reſp. *cùm boni & amantis ciuis ſacerdotisq; officium, tum teſtimonium meæ perpetuæ ſententiæ & in ſe uoluntatis.* Sed *horum duorum qui confecti ſunt librorum, prior annò ſuperiore à me ad* Vrbem *miſſus, in manus tuas (ut opinor) non incidit, neq; habeo impræſentia idoneũ eius exemplum quod ad te mittam: idq́; cùm habebo, certè ſum miſſurus.* Nunc *cum ſecũdum mitterem ad ampliſsimos uiros, mihiq́; & Reip. imprimis amiciſsimos,* Contarenum, Fregoſium, Polum, Bembum*: mandaui iſthic meis, ut poſtquàm ij legiſſent, meum ipſi librum continuò ad te deferrent: quem, te oro atq; rogo* Dionyſi *doctiſsime, ut attento animo perlegas: meq; tibi monẽdum, & ubicunq; opus ſit (erit autem opinor in multis) etiam reprehendẽdum & corrigendum ſuſcipias.* Nam *ego quidẽ hoc corrigendi reprehendendiq́; officio, modò id ingenuè & beneuolo animo fiat, nullum ab amico homine nec gratius poſſum expectare, nec optatius.* Quid *enim eſt reprehẽdi, niſi alieno labore fieri meliorem?* Et *ſanè is ego ſum, qui in meis ſcriptis, præſertimq́; recentibus, minimum mihi confidam.* Itaq; *audio libenter cunctorum opiniones: iactariq; in manibus doctorum hominum mea ſcripta, atq; excuti cupio: quò deinde ex omnium iudicijs atq; dictis, quod melius ſit, & uerius mihi eligatur.* In*terea quidem (id quod me impetrare æquißimũ eſt, petere*

& pre

& precari ab omnibus ſoleo) ut ne quis ex meis ſcriptis, quoad illa ſunt ſub alienum iudicium ſubiecta, quicquam decerpat, in quo ſe putet quaſi conſignatam ratamq; habere meæ ſententiæ autoritatem. Etenim qui ſe ſubmiſit aliorum iudicijs, nihil adhuc ipſe habet decreti & iudicati. Qui uerò non expectato idoneo tempore, res etiam nunc dubias, tanquam certas accuſant, & in earum autores inuehuntur (quo à genere hominum & mihi eſt nõnunquam, & multis ſæpe probis negotiũ faceſſitum) hi profectò magis maleuolentiam ſuam indicant, quàm alterius innocentiæ labem & detrimẽtum afferunt. Sed hæc aduerſus aliquos fortaſſe neceſſaria: tecum quidem, mi Dionyſi, neq; opportuna, neq; apta eſt oratio: niſi quatenus querelam & dolorem horum temporum conferre cum amico, & cõmunicare iucundum eſt: quod ego ſanè tecum & amãter, & liberè facio. In quo uerò & mei optati ac poſtulati ratio, & tuæ uirtutis atq; humanitatis uis tota conſiſtit: te obteſtor atq; oro, ut legere accuratè meum librũ, meq; admonere & docere audacter omnibus de rebus uelis: ut quoniam ego & in doctrina, & in beneuolentia tua maximam ſpem repono, id per tuam fidem ac diligentiam conſequar, ut ex fontibus ſcientiæ & eruditionis tuæ, mei tenues riui uberius irrigentur, tuáq; opera & ope fluãt pleniores. Cui ego tuo officio, magnam profectò gratiam, & eam perpetuam debiturum me confiteor. Vale. Carpent. XVIII. Cal. April. M. D. XLI.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CARDINALIS, DIONYSIO CARD. SANCTI MARCELLI, S. P. D.

Contigit mihi in te, quod haud ſcio an nemini, ut cùm te luxiſſem mortuum, repentè nec opinato nuntio tuæ

ſalutis & incolumitatis,ex ſummo dolore ad ſummam lætitiam traducerer. Sic enim fuerat ad me ſcriptum,te contracto in Hetruria morbo, in oppido Luca opinor, grauiter ægrotum,delatum Florētiam,poſt aliquātum temporis diem extremum tuum obijſſe: quæ res animū meum ualde perturbarat. Nam cùm propter inſignem beneuolentiam, qua te ſum cōplexus,& quæ eſt cùm amicitiæ noſtræ,tum tuis uirtutibus debita: tum uerò etiam,quòd breui tempore poſt meum à uobis digreſſum,multis ex noſtro ordine clariſſimis uiris, eiſdemq; mihi amiciſſimis, & me & Remp. fortuna ſpoliarat:mihi tua mors cumulum maximum attuliſſet doloris, niſi meliora Deus de utroq; noſtrum conſtituens,& tibi ſalutem, nobis quidem peroptatam, reddidiſſet: & mihi moleſtiam,ac mœrorem abſterſiſſet. Cui quidem Deo omnipotenti & immortali maximas (uti debeo) & meritas gratias ago. Nunc mi Dionyſi,quoniam ſaluus & ſoſpes nobis es reſtitutus, tuæ erit poſthac uirtutis & diligentiæ,dare operam, eniti, efficere deniq; ut ualetudinem bonam tuearis & cuſtodias: noſq;, qui te diligimus, lætis de te nuncijs quotidie afficias: quod erit nobis abs te omnium rerum gratiſſimum. Illud quidem arbitror à me peti non oportere, ut conſerues memoriam noſtri: non enim dubito, quin par mihi in officio & in omni fide beneuolentiæ eſſe uelis. Tantùm te rogo, tibi ut perſuadeas, me & percupidum & peramantem eſſe tui. Vale.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CARDINALIS, MARCELLO CERVINO CARDINALI, S. P. D.

Credo amorem noſtrum mutuum non egere teſtibus. Etſi enim non admodum magno inter nos uſu & familiar

miliaritate coniuncti fuimus, propter occupationes quidem utriuſq; noſtrum, quæ impedimento fuerunt: tamen neq; ego unquam de tua erga me beneuolentia dubitaui, neq; tu potuiſti dubitare de mea. Itaq; & cùm de te, tuaq́; uirtute, modeſtiſſimiſq́; moribus, optimum ſemper iudicium feciſſem, lætatus ſum maiorem in modum incremento & amplificatione tuæ dignitatis: & poſteaquam in iſtum locum atq; honorem ſublatus es, quo eſſes erga me animo liquidius etiam cognoui: optimo uidelicet atq; amantiſſimo: quemadmodum & Ludouici Beccadeli, hominis officioſi & prudentis, ſæpe literæ, & tua in meis meorumq́; negotijs opera ac benignitas aliquoties iam declarauit. Quare cùm conſtitutam habeamus inter nos eam amicitiæ neceſſitudinem, quæ ex morum, & ſtudiorum, & (ut opinor) etiam ſententiarum ſimilitudine maximè ſtabilis & ſancta exiſtere ſolet, mutuaq́; illam & pari inter nos uoluntate tueamur: æquum eſt, utrunque noſtrum alterius ope atque conſilio, in his quæ uſu quotidie ueniunt, ita uti, ut eiuſdem amicitiæ officia non uerbis tantùm, ſed factis etiam & rebus ipſis uſurpemus. Ac ut breue faciam, quod abs te poſtulo, id huiuſmodi eſt. Cùm eſſes anno ſuperiore in Gallia, legiſti primum meum de Aedificatione catholicæ eccleſiæ librum. Sic enim ad me ſcripſit Triuultius noſter: id fuit mihi non mediocriter gratum, uerùm gratius etiam fuiſſet, ſi idem feciſſes quod ille, ut me de his, quæ tibi uiſa eſſent minus commodè in eo libro à me ſcripta, admonuiſſes. Soleo enim ego hoc maximè à doctiſſimis expetere, ut eorum labore & annotationibus lucubrationes meæ fiant meliores: neq; arbitror alia in re magis elucere officium id, quod amicitiæ debeatur, quàm in hac ſolicitudine atq;

L 4 cura,

cura,quam quis ſuſcipit,quò alterius famæ & exiſtimationi bene ſit conſultum. Hoc ego à te *& tunc deſideraui, & nunc expeto:ut tu ingenuo quidem & beneuolo animo, ſed tamen audacter libereq́; reprehẽdas,quicquid tibi uidebitur in meis ſcriptis eſſe reprehendendum.* Ego enim *cùm aliorum opiniones & ſententias audio, cùm mea in manibus iactata ſcripta, & multorum obiectionibus ueluti excuſſa ſunt: tum colligo memetipſe, habeoq́; delectum, & quod probabile mihi ac uerum uiſum ſit, id ſine ulla priuata cupiditate in meas lucubrationes libenter transfero: mutoq́; facilè ſententiam,ſi rectius eſſe uideatur.* Veruntamen *antequam hoc fiat, dumq́; mea ſcripta ſub alienum iudicium ſubiecta ſunt: non arbitror eſſe rectum, ex meis dictis, ſi qui forte in illis error aut non bona ratio ſit deprehenſa, de me ipſo iudicari: qui enim aliorum iudicium expectat, nondum utitur ſuo.Quare iniqua eſt eorum ratio,qui ſcriptorem accuſant de ijs rebus,quæ ipſi illi qui ſcripſit, nondum ſunt probatæ nec ratæ. Sed tu non eo de numero es, qui & natura ingenua, & liberali doctrina, & ſingulari temperantia ac bonitate es prædítus. Cùm igitur mitterem ad urbem ſecundum mei illius operis librum ad Ampliſſimos collegas noſtros, Contarenum,* Polum, *Fregoſium,* Bembum*: mandaui meis, ut poſteaquam ij legiſſent,illum ad te deferrent.In quo oro te atq; rogo mi optime* Marcelle*, ut hanc eius perlegendi operam, ſiue etiam moleſtiam, non grauatè recipias meæ utilitatis cauſa: tribuasq́; hoc cùm amicitiæ noſtræ, tum humanitati etiam tuæ:ut tuo labore,cura,diligentia,meus liber efficiatur correctior: primùm in his,quæ ad integritatem religionis pertinent:quam ego ſanctè, atq; piè ſemper per me eſſe cultam uolo. Deinde, ne mea forte in ſcribendo libertas cuipiam moleſta eſſe*

poſſit:

poßit: præſertim eorum, quibus omnia me debere & nunc confiteor, & ſemper profeſſus ſum. Nam quòd ego Chriſtiano animo cupiam uidere emendatiorem eccleſiam, quàm ea nunc ſit, nunquam certè inficiabor. Quòd uerò huius præclari operis gloriam atq; fructum ad eos optarem potißimum peruenire, qui à me ſummo honore & obſeruantia coluntur, Deum immortalem teſtor, nihil me unquam cupiiſſe ardentius. Et fuerat quidem ab initio egregium ſuſceptum iter, ſed poſtea neſcio quo pacto aliquantum de uia declinatum eſt. Nec tamen uideo, quid ad illam præclaram & ſempiternam laudem, firmamentum non nominis ſolùm atq; famæ, ſed poſteritatis etiam & generis, horum mortalium & terrenorum bonorum poßit comparari. Sed de his ſatis. Fac mi Marcelle humanißime ut ualeas, noſq; tui amantißimos ut diligas. Vale. Carpentoracti, XVII. Calend. Aprilis, M. D. XLI.

IAC. SADOLETI S. R. E. CARDINALIS, EPISTOLARVM LIB. XIIII.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CARDINALIS, IOANNI MARIAE MONTIO S. R. E. CARD. S. P. D.

ADVENTVS huic Poli amplißimi collegæ noſtri, & magnum mihi dolorem attulit, ut tu quoq; futurum uideras: & non minorem etiam uoluptatem. uidere enim hominem amicißimum utriq; noſtrum, ſumma ipſum uirtute, ſumma temperantia, modeſtia, ſanctitate uitæ præditum, ſanè iucundißimum mihi fuit.

Eundem autem uidere tot appetitum iniurijs, atq; alienæ impietatis & crudelitatis ſcelere, in tantas, & tam graues coniectum calamitates, certè non mediocriter mihi moleſtum accidit: cùm præſertim non amici ſolùm in eo incommoda, ſed Chriſtianæ etiam Reipub. uulnera, uno & eodem tempore, dolere & miſerari cogerer. Atq; ipſe quidem, quo animi robore, & qua erga Deum pietate munitus eſt, ferebat res aduerſas fortiter atq; conſtanter. Ego uerò qui nequaquam ſimili uirtute præditus ſum, cùm me affligtarem in eius acerbis caſibus, illo ipſo conſolatore ſubleuatus ſum, cui me afferre ſolatium magis oportebat. Atq; is unum diem apud me cùm fuiſſet, ita à me diſceßit, ut præter priſtinam meam de illo opinionem, nouam etiam admirationem ſuæ ſpectatißimæ uirtutis in animo meo relinqueret. Sed quò mea tamen in eius aduentu lætitia foret uberior, tuæ ſuauißimæ & mihi iucundißimæ literæ fecerunt: quas cùm auidè legerem ſic familiariter ſcriptas, ita mihi Deum propitium eſſe opto, ut omnes meos ſenſus intimos incredibilis quædam uoluptas pertentabat. Videbar enim mihi tecum tunc eſſe, & in tuo illo familiari uultu requieſcere: cuius ſi mihi præſentis facultatem fortuna tribuerit, crede mihi eos exigam fructus, qui neſcio quo pacto olim à me prætermißi ſunt, cùm tua iſta dulcis amabilisq; natura nondum ſe mihi totam pateſeciſſet. Illud nollem, quòd in Epiſtola tua mihi nimis magnum imponis onus iudicij & teſtimonij tui. Et ſi uerum audire uis, is mihi uiſus eſt in tua ſimplici, & aperta ſcribendi comitate, quaſi quidam næuus interuenire: quod à noſtris familiaribus epiſtolis abeſſe debet. Nam ſi de eo, in quo me laudas, reſpondendum à me tibi ſit, nihil ego uideo eſſe in me, quod non idem in te multò ſit præſtantius. Alia præterea multa tibi

egreg

egregia adſunt, quæ ego commemoraturus impræſentia non ſum nec commiſſurus, ut à quo te genere ſcribendi abſtinere cupio, in id ipſe genus incidam. Quare agamus inter nos, ut cœpimus, cùm liberè, tum amanter: ad quòd (ut mihi intelligere uideor) uterq; noſtrum natura propenſus eſt, quanquam aguntur à te omnia uenuſtius. Ego meum in Italiam reditum, niſi Pontifex iſthuc, aut ad concilium uenerit, uſq; in menſem Septembrem differre cogito. Deq; ea re dedi ad ſummum Pontificem literas. Hîc non deſino & legere, & ſcribere: quid effecturus operis ſim, neſcio: meditor certè præclara. Sed non ut uolumus (inquiunt) uerùm ut quimus. Quicquid egero, utar tuo quoq; iudicio. Tu ut ualeas mi Monti ſuauiſſime atq; ampliſſime, totumq; me tibi addictum eſſe perſuaſum tibi habeas, amoremq; iſtum tuum erga me mihi perpetuum conſerues, te etiam atq; etiam rogo. x. Calendas Aprilis, M. D. XXXIX. Carpentoracti.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CARDINALIS, NICOLAO RODVLPHO S. R. E. CARD. S. P. D.

Noli putare, me, quòd ad te adhuc nil ſcripſerim, tui immemorem factum eſſe: non ſic uirtus tua nec mea natura poſtulat. Noſtra autem inter nos uetus neceſſitudo, cum ſumma mea erga te obſeruantia coniuncta, etiam illud exigit, ut colam te cùm præſens, tum abſens, præcipuo quodam officio & inſigni beneuolentia: quod facturus ſemper ſum, abs teq; uiciſſim peto, ut quem mihi amorem tuum multis in rebus præſtitiſti, eundem pro tua præſtanti humanitate conſerues: meq; abſentem omnibus rebus, quibus fuerit opus, defendas & tueare. Ego ſi quid uſu

ueneri t,quòd tuum patrocinium mihi ſit expetendum,confugiam ad te, niſi tibi id moleſtum futurum ſit: non propter naturam quidem,ſed propter occupationes tuas. Nam *illa ſemper in te pleniſſima humanitatis fuit.* Occupationes *uerò efficiunt interdum, ut non ſit nouis curis & cogitationibus locus. Sed tamen in tuis aſſiduis ſtudijs, procurationeq́;* Reip. *nonnihil mihi loci uacare in tuo animo uehementiſſimè cupio: quò ſit mihi receptus ubi ad tuam fidem confugiendum erit: quod poteſt in dies ſingulos contingere.* Non *ſum oblitus, nec uerò unquam obliuiſcar, quibus me officijs & beneuolentiæ ſignificationibus proſecutus fueris, cùm proximè* Romam *ueni quo quidem tempore non prius penè pedem in* Vrbe*, quàm in tuis beneficijs poſui. Cura enim potiſſimum ac diligentia tua domum egregiè inſtructam atq; ornatam ipſo meo in ingreſſu ſtatim ſum nactus.* Q*uæ tua bonitas ac liberalitas altius mihi tum hæſit,quàm ut facilè ſit uerbis explicare.* Non *enim ego is ſum qui meum commodum magis, quàm ipſius commodi autorem amem.* Fontem *enim beneficiorum magis ſpecto, quàm ipſa beneficia: qui quidem fons amor eſt.* Eundem *igitur in me animum tuum ſi conſeruaueris,* Rodulphe *humaniſſime, gratiſſimo omnium & optatiſſimo beneficio me affeceris. Sed ne multis, totum me tibi & tuæ fidei beneuolentiæq́; dedo, atq; commendo.* Vale. *Idibus* Ianuarijs M. D. XXXIX. *Carpentoracti.*

IAC. SADOLETVS S. R. E. CARDINALIS, NICOLAO RODVLPHO S. R. E. CARD. S. P. D.

NOn *obliuione mutuæ beneuolentiæ noſtræ, rarius ad te do literas, quàm forſitan uſus ueteris noſtræ con-*

iunct

iunctionis poſtulet: ſed pudore quodam id fit potius: quod uereor, ne tuis grauioribus curis intempeſtiuus obſtrepam. Nam mihi quidem otium eſt (ut tute ſcis) abſenti à negotijs publicis: ſi tamen in tantis calamitatibus Reip. otium cuiquam aliquod eſſe poteſt. Sed tamen ex alterius uoluntate non dependent actiones meæ, quas ipſe mihi ad meum arbitrium comparo. Itaq; mihi ad ſcribendum tempus ſuppeditat, & ſoleo ego amicos libenter ſalutare literis. Sed ea (ut dixi) ratione deterreor, quòd metuo, ne occupationibus illorum moleſtus interueniam: tuisq́; præſertim, qui publicis negotijs priuata etiã tua & domeſtica addidiſti. Non enim tu, ubi à ſenatu dimiſſus es, refers te continuò in otium, aut ullam partem temporis deſidiæ & ceſſationi das: ſed Reip. curas, illa domi præclara artium optimarum ſtudia excipiunt, in quibus ætatem tuam rectè collocãdam putaſti. Eſt autem hoc tempore non modò prudens hoc cõſilium, uerùm etiam unicum propemodum & ſolum ſalutare: parare ſibi quenq; domi ad bene beateq́; uiuendum copias. Cùm enim uideamus quanto labãtur in deterius quotidie rationes publicæ, cur non domeſticis bonis nos ipſos muniamus? quorum bonorum (ut tu optimè noſti) caput omnium eſt, cùm cæterarum quidem liberalium artium, tum Chriſtianæ imprimis Theologiæ ſcientia. Quanquam uos quoq; arbitror, ſub ſapientiſſimo Pontifice aliquid iſthic opis atq; auxilij cadenti Reip. eſſe reperturos. Equidem qui lætis rebus, & ex ſententia fluentibus, à ſtrepitu iſto Vrbis & curiæ, ab honoribus & pompis æquo animo abſum: idem ſi quid durius increpuerit (quod quidem Deus omen in barbaros hoſtes conuertat) promptiſſimè accurram: nec tam ut præſens conſilio uos iuuem, (iſtud enim in me exiguum ſanè, & parui admodum momenti eſt) quàm ut pietati meæ erga

Remp

Remp. ſatisfaciam. Sed ut ad id quod primo propoſueram reuertar, cupio maiorem in modum, doctiſsime humaniſsimeq; Rodulphe, ut me, ſiue loquentem tecum per literas, ſiue etiam tacentem, manere tamẽ ſemper in eodem amore & obſeruantia erga te, tibi plane perſuaſum habeas. Vale. Carpentoracti, VII. *Calend.Decembr.* M. D. XLI.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS, IOAN. SALVIATO CARDINALI, S. P. D.

NE *me fortè putes tui oblitum eſſe, & quoniam de gloria librum, quem tuo nomine ſcribendum ſuſceperam, non ſum perſequutus, in alias me curas & cogitationes remotas à noſtræ amicitiæ memoria auerſum eſſe: accipe argumentum multò grauius, (ut ego arbitror) & utriuſq; noſtrum perſonæ accommodatius: quod ego de Extructione catholicæ eccleſiæ exorſus ſum, tuoq; id nomini dicaui, ut quoquomodo poſſem, tuis erga me meritis gratiam aliquam referrem. Huius ego operis duos iam libros confeci: ſed cùm prior liber aliquantò uideretur eſſe limatior, non duxi procraſtinandum, quin mitterem eum ad te, ut perſpicere primo quoq; tempore poſſes Saluiate ampliſsime, quàm in intimis meis ſenſibus fortiter inhæreres. Videbantur duo adhuc reſtare libri, quos ut abſoluam atq; perficiam, maximæ quidem mihi curæ eſt. Sed omnino magnitudine rerum impediebatur uis ingenij noſtra: etſi animo quidem ſumus alacres, ſed copijs haud ita firmi. Eſt autem quòd Deo habeatur à nobis gratia, quòd hoc otium, quod oblatum fuit nobis quaſi fortuitò, ita fuit expetendum, ut nobis diuina quadam ſorte donatum fuiſſe uideatur: quò in hiſce curis, & ſplendidiſsimis (ut ego iudico) animi mentiſq;*

tiſq; agitationibus, traducere tempus poſſemus. Quanquam non deſunt in hac quoq; licet exigua meæ eccleſiaſticæ diœceſis procuratione, occaſiones honeſtiſſimæ, quæ uirtutem prudentiamq; requirant: quam utinam nos præſtare ſic poſſemus, ut ea & ſæpe à nobis, & uehementer exquiritur. Sed tamen cùm illam animi iucunditatem, quæ ex rectè factis ſuauiſſima percipitur, præcipuè nobis propoſitam habeamus, Deo bonis (ut ſcribitur) mentibus occurrente: nihil eſt quod non illius ope & auxilio freti, in noſtro munere obeundo, & ſuſcipere poſſe, & agere confidamus. Quod ad ſtudia bonarum artium pertinet, quando quidem mihi in otio cõſeneſcendi conſilium eſt, & nihil nunc præſtantius propoſitum eſt quod agamus, potes exiſtimare, Saluiate, me & diurnis & nocturnis lucubrationibus ac uigilijs, aſſiduam operam daturum eſſe, quò laboranti Chriſtianæ Reip. ſi non ſubſidium per me, repugnantibus temporibus, at ſubueniendi tamen cupiditas, & boni ſacerdotis officium præſto eſſe uideatur. In quo duplicem aſſequar fructum. Nam & religioni præſtabo pietatem quam debeo, & multorum à me inſignium præſtantiumq; uirorum, quorum mihi & uirtus & dignitas eſt cordi, nomen ac memoria literis mandabitur. Verùm hæc poſterius. Illud te rogo, ut cùm liber ſatis apud te fuiſſe uidebitur, Romam poſtea illum ad Contarenum noſtrum remittas: ad quem ego hac de re ſcribo, ut ibi quoq; tanti uiri grauitate & ſcientia, & eorum quos ille adhibuerit iudicio, diutius perpendi & omni ex parte excuti diligenter poſſit. Quando quidem quæ de religione ſcripta ſunt, non erratis ſolum, ſed etiam omni uel minima errorum ſuſpicione carere debent. In quo nos libenter doctorũ hominum iudicia reprehenſionesq; ſubire ſemper parati ſumus. Tu ualebis

optime

optime Saluiate, & nos quod facis diliges. Carpentoracti, v. *Idus* Decembris, M. D. XXXIX.

IAC. SADOLETVS CARDIN.
ALEXANDRO CAESARINO, S. R. E.
CARDINALI, S. P. D.

NOn ſum auſus dare ad te antehac quicquã literarum: quòd cùm res non eſſet ulla digna quæ ſcriberetur, inanem ſermonem literarum tibi iniucundum fore putaui. Etſi *me quidem ad ſcribendum ſæpius ſtimulabat cùm mea inſignis erga te obſeruantia, ſimul & beneuolentia: tum illud iudicium quod ego de tuis eximijs uirtutibus præclarum iampridẽ feci: poſteaquam cognoſcere cœpi in ſenatu tuis audiendis notandisq́; ſententijs, quæ tua eſſet in* Chriſtiana Rep. *mens, quàm rectus ſenſus: ut prudens, & apta conſilijs explicandis, ex tuo ore manaret oratio.* Verùm, *ut dixi, ueritus occupationem & grauitatẽ tuam, nihil adhuc ad te ſcripſi.* Nunc *cùm & magna res mea agatur, (ſiquidem nihil mihi ab his populis qui in fide mea ſunt, eſſe disiunctum poteſt) & in tua non ſolùm autoritate & gratia, quam ego permagni facio, uerùm humanitate etiam & bonitate, magnam mihi ſpem habeam propoſitam, ea conſequendi, quæ huic prouinciæ ſalutaria eſſe poßint: conſtitui ſcribere ad te, & tibi uel imprimis cauſam populorũ meorùm commẽdare: omni te animi ſtudio deprecans, ut quanquam mea erga te merita nulla admodũ ſint, quæ cuperem equidem permulta eſſe, quò meum erga te ſtudiũ atq; animum cognoſcere potuiſſes: tu tamen nobilitate & liberalitate naturæ tuæ adductus, ſuſcipias horum patrocinium populorum: atq; in eis rebus obtinendis, quas ipſi iuſtas honeſtasq́; petierint, fautorem illis & patronum apud ſummum* Pontific

*Pontificē præbeas.*In *quo non mihi ſolum rem gratiſsimam feceris:hancq́; tibi gentē in perpetuum obligaris: ſed conſules etiam officio et dignitati tuæ.*Nam *& nobilitatis eſt, plurimos homines beneficijs comprehendere : & horum populorū in iſtam ſanctam apoſtolicam ſedem ea eſt fides, tam inſignis conſtansq́; obedientia, ut non uideam qui illis in hoc genere uirtutis & fidelitatis pares habendi ſint.* Itaq; *quicquid illis datur,id ſedi apoſtolicæ & eccleſiaſticæ autoritati datur.*Quapropter *eos tuæ etiam atq; etiam fidei,benignitati,ſapientiæq́; commendo.* Quid *poſtulent, & quas querimonias deferant, ipſi te per legatum & ſuarum rerum actorem edocebunt.*Nec *tamen grauiore malo premuntur,quàm* Iudæorum *, qui, incredibile eſt,quantis & quàm uarijs hanc totam prouinciam damnis iniurijsq́; afficiant.* Quos *ita ferre, uel ita fouere potius, non ſolùm his plebibus pernicioſum eſt:ſed nomini etiam noſtro apud tranſalpinas nationes turpe.*Verùm *tu hæc melius pro tua ſumma prudentia conſiderabis.* Ego *pro officio meo, & quòd hos populos uerè paterna charitate complector,tantam capio de commodis & rebus eorum omnibus curam, ut maiorem certè de meis capere non poſsim.* Quo *etiam maius tuum erga me hoc beneficium futurum eſt, quàm ſi pro meo ipſo aliquid laboraſſes:cùm horum hominum ſuſceperis defenſionem,quorum mihi ſalus & tranquillitas in intimo corde penitus infixa eſt.* De *hac eadem re dedi ad ſacrum collegium noſtrum literas : quas tecum iuſsi antea communicari, ut cùm iudicaſſes reddendas,tum redderentur.* Vale *ampliſsime* Cæſarine, *& mei abſentis tibiq́; deditiſsimi,res(ut tuam præcipuè decet nobilitatem)tibi habe commendatas.*Iterum *& ſæpius* Vale.Carpentoracti,Pridie Non.Octobr. M. D. XXXIX.

aliquid momenti & ponderis addidiſſe eam beneuolentiam qua me proſequeris: uellem equidem, ſed non inuenio apta uerba, quibus tibi agam meritas gratias. Sed tamen quas oratione exponere non poſſum, ut tibi aliquando rebus ipſis referam, omni amore, fide, ſtudio, diligentiaq; curabo. Quapropter hoc officium in tempus aliud magis commodum reijciamus. Ego, quod ſemper maximo opere optaui, poſteaquam ſum tua bonitate cōſecutus, ut in fidem tuam clientelamq; recipere: te rogo atque oro Cæſarine præſtantiſſime, ut eodem erga me animo eſſe perſeueres. Principia mei abſentis tuendi, atque fouendi, à tua nunc libera uoluntate profecta ſunt: fuerunt enim tota humanitatis & liberalitatis tuæ. Nunc legem tibi ipſe benignitatis conſtantiæq; tuliſti: qua quidem lege ſummi uiri, & nobiles, & magnitudine animi præcellentes, libenter aſtringi ſolent. Quorum tu ſimilis & par, etiam hoc genere uirtutis atque officij nemini futurus es ſecundus: ut qui ſe tibi ſemel addixerunt, eos tu ſemper tua gratia autoritateq; protegas. Ego quæ meæ erunt partes, operam aſſiduè dabo, ut neque de tua erga me beneuolentia, neque de mea in te obſeruantia rubore unquam ullo afficiare. Vale. Carpentoracti, Pridie Nonas Iulij. M. D. XL.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS, IACOBO SYMONETAE CARD. S. P. D.

ACcepi literas tuas, datas XVIII. Calēd. Septembris, cùm tu Vicētiæ id temporis eſſes: quibus ſumma cum mea uoluptate, non ſemel, neque bis, ſed ſæpius lectis, in mentem mihi uenit cogitare: quid tu tibi tandem appetens, cùm multarum iam ſcientiarum gloria laudéq; floreres,

noſtras etiam artes nobis ereptum ueneris: in quibus nos, qui ætatem in illis conſumpſimus, cedamus iam neceſſe eſt tuorum ſcriptorum ubertati et elegantiæ. Ita enim ſcriptæ literæ tuæ grauiter, ita ornatè, ita copioſè ſunt: ut non quæ in iuriſconſulto, ſed quæ in ſummo requiritur oratore copia facultasq; dicendi, ea in te omnis inſit. Sed profectò uerum eſt quod dicitur, qui egregio ingenio ſit præditus, eum ad omnes artes, omnia diſciplinarum genera, facilem aditum introitumq; habere. Quod tibi doctiſſime Symoneta contigit: qui cùm inter iureconſultos noſtræ ætatis habeare omnium iudicio conſultiſſimus: non contentus una laude, ut cæteris quoque in literis ingenuis & liberalibus emineres, ſtudio tibi omni eſſe elaborandum putaſti. Verùm mittamus hæc quæ ſatis ſibi ipſa perhibent teſtimonium, meo ut teſtimonio nihil indigeant. Ad illam tuam eximiam præſtantemq; humanitatem conuertor. Tantum'ne, quæſo, amori tuo erga me indulgere potuiſti, ut eis me laudibus afficeres, quæ longè iuſtius conueniunt in te, quàm in ipſum me? Et ſi ego quidem illa legens, quæ tu mihi in tuis literis tribuis, gaudio quodam afficiebar penè ſingulari. Non ea quidem in me agnoſcens, ſed de tua in me tam inſigni beneuolẽtia mihi ipſe gratulans. Quanquam eo quidem me eſſe animo nõ inficior erga Remp. quo tu prædicas. Sed multa nimirum me deficiunt, ut illi poſſim & utilitati eſſe, & ornamento: quæ ego à te petam, cùm uſus fuerit: teq; ducem mihi & autorem rectorum conſiliorum tam in ipſo ſenatu, quàm in cæteris rebus propoſitum habebo. De oratione mea ſic uolo te exiſtimare, monita mihi omnia ualde tua placuiſſe: ſed accidit caſus ſanè mihi moleſtus, ut in ipſo motu rerum, cùm Roma migrandum nobis eſſet, iterq; Nicæam uerſus ingrediendum, ſchedula illa deperierit, in qua

annotationes tuæ perſcriptæ erant, cùm ſaluas tamen literas tuas mecum extuliſſem. Quare poſtea orationem meam relegens, quantum conſequi memoria potui, correxi ea omnia quæ tu minus probaras. Si quid fortè à me tum obliuione prætermiſſum eſt, ſi quando edenda erit oratio, iterũ ad te meam lucubratiunculam mittam, ut deintegro abs te corrigatur. Eius ego orationis unum tantum exemplum adhuc in Germaniam miſi, ad Georgium Ducem Saxoniæ: ſapientem et pium Principem: nullo meo inſcripto nomine, magno opere rogans, ut ea contineatur domi, quoad is de ſuo ad me omni iudicio præſcripſerit. Alterum cogitabam Patauium mittere ad meos familiares doctiſsimos homines: ſine titulo tamen, & ſine inſcriptione: ut (qui meus eſt mos) amicorum iudicijs mea ſcripta ſubmitterem. Sed de his quoque ſatis. Te Romam incolumem perueniſſe, nondum quidem mihi erat auditum: ſed tamen confidebam, te iam ueniſſe: itineris tui rationem dierum mecum ipſe ſupputans, quomodo ea à te in literis tuis ſcripta eſt. Sum tamen in aliqua animi ſolicitudine, & cura: quoad certò cognouero, ubi ſis, & num rectè ualeas: quod mihi profectò maximè (ut debet) curæ eſt. Ego in his locis hyemem hanc commorabor, cùm ſponte mea, tum tuo etiam amantiſsimo conſilio adductus. Sed cùm Farneſius ſummi Pontificis uerbis atque iuſſu, me per literas euocarit, ad quas ego me excuſans reſpondi: te uehementer rogo, ut cauſam meam apud Pontificem agas: meamq; hîc manſionem tranquillam & liberam, ad diem uſq; concilij, tua mihi autoritate præſtes & tueare. Vale. Carpentoracti, VI. Calend. Nouembris. M. D. XXXVIII.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS IACOBO SIMONETAE Cardinali S. P. D.

IVcundiſſimæ mihi literæ tuæ. Iucundiſſimæ ſolùm? immò etiam ſalutares. Quòd enim te ſaluum mihi & ſoſpitem nunciarunt, per eas mihi quoque incolumitas eſt reſtituta: de qua re, & tibi gratulor, & mihi gaudeo: Deumq́; ſupplex oro, ut te in optimo ſtatu diutiſſimè ualere iubeat. In ijs quòd tuam mihi opem & beneuolentiam paratam ſemper oſtendis, iamdiu eſt cùm ego ita iudico, neminem me habere neq; amicum, nec patronum, ad quem fidentius omni meo in negotio, quàm ad te ipſum confugere poſſim. Quanquam facis tu quidem ſecus, quàm cæteri omnes. Alij enim prius pollicentur, quàm quicquam præſtant: tua beneficia liberaliſq; natura bene mereri antè incipit, deinde etiam uerbis benignitatis officia proſequitur. Sed hæc & mihi aliàs dicta ſunt, & ſuis dicètur locis. Curam quam adhibes in conualeſcendo, laudo atque probo: teq́; uehementer hortor, ut nullum tibi ſtudium ſit ſalute tua potius: quæ ipſa quoque nobis tui amantiſſimis communis tecum eſt: & in ea tamē eſt fons ſtudiorum officiorumq́; omnium. Signandorum libellorum ius, dandorumq́; iudiciorum, quòd ultro tibi à Pontifice maximo delatum ſit, non ego miror in hòc factum optimi Pontificis: cui ita facere, ſi ſuæ ſapientiæ conſtare uoluit, fuit neceſſe. Quis enim te peritior in eo munere ſuſtinendo? quis iuſtior? quis iuriſconſultior? Nec tuo commodo gaudeo, res enim plena eſt ſolicitudinis & laboris: ſed communi hominum utilitati & commoditati gratulor. Ad eum enim hominem ea collata eſt poteſtas, qui & ſciat, & uelit ius unicuique ſuum tribuere. Quare tu quidem eadem & integritate, & prudentia hoc

munus tractabis, qua cætera ſolitus es. Sed mihi accidit peropportunè, ut quod facturus fueram omnino, nunc propenſius faciam: quando & pro amicitia, & pro æquitatis patrocinio, quod tibi cùm ſemper antea, tum nunc maximè ſuſceptum eſt, (ſi quidem factus es magiſter æquitatis, qui eras antea fautor) confido fore, ut me hi abs te populi facilius et melius, quæcunque æqua poſtularint, conſequantur. Quos notum tibi eſſe arbitror, quanta beneuolentia, & quo amoris ſtudio, iam inde ab initio, cùm Dei uoluntate meæ fidei & curæ concrediti fuerunt, amplexus ſim: ucrè ut parentum in liberos charitati mea in illos beneuolentia non cedat. Hi ergo nonnullis incommodis publicè opreſſi, maximeq́; iniquitate & perfidia uexati Iudæorum: quos nimium multis iſtinc honoribus priuilegijsq́; inſolentes, eorum callida crudeliśq́; auaritia huic hominum generi pernicioſos reddit: mittunt legatum ad Vrbem, à ſummoq́; Pontifice, & à ſede apoſtolica remedia ſuis ſanandis uulneribus quærunt. Quos ego tibi quibus uerbis commẽdem, neſcio: cùm illud te ſcire uelim, multò plus, in eos ſi beneficia tua contuleris & ſi eorum cauſas ut cognoſcas & defendas fueris adductus, quàm ſi in me ipſum eadem contuliſſes, me tibi deuinctum, obligatumq́; futurum: quanquam fortaſſe nõ eſt nouæ iam in me obligationi locus. Sed tamen ſic habeto: Ex omnibus tuis in me meritis, quæ plurima ſunt, hoc me uel imprimis magnum exiſtimaturum. De rebus ſuis ipſi te edocebunt, neq; ita monente, tua imprimis ope auxilioq́; nitentur. Eos ego tuæ iuſtitiæ fideiq́; commendo. Dedi etiam ad ſacrum collegium noſtrum ſuper hac re literas: quas tu leges & perpendes, et tuo omnia arbitrio ſapientiaq́; moderabere. Polus ampliſſimus uir, certè incredibili quadam uirtute animi & ſanctitate uitæ præ-

ſtans, totus tibi deditus eſt, plurimamq; tibi reddit ſalutem. Is in uiam ſe daturus eſt hodie, aut cras, ut proficiſcatur ad uos: cuius ego abeuntis deſiderium non ſine magna moleſtia perferam. Vale, & me, quod facis, dilige. Carpentor. v. Calend. Octob. M. D. XXXIX.

IAC. SADOLETVS CARDI. FRANCISCO TVRNONIO CARD. S. P. D

PRimùm tibi ago maximas (uti debeo) gratias, quòd tua opera & autoritate eſt factum, ut nos hic, qui hibernis militum grauiſſimè preſſi eramus, Regis clementia & benignitate leuaremur. Quod tuum in meos hoſce populos beneficiũ hoc mihi accidit gratius, quàm ſi in me ipſum propriè collatum fuiſſet, quò plus apud me ratio officij ualet, quàm commodi. Certè enim nihil eſt homini optandũ, quod ego malim meum eſſe, quàm eorum qui meæ fidei & cuſtodiæ ab ipſo Deo crediti & commendati ſunt. Sed grati animi noſtri erga te declarandi alius dabitur locus. Nunc inſtat occaſio ut eandem tuam humanitatem requirã, quam erga me propenſam ſæpe iam expertus ſum Albertus Pighius, cuius tibi quoque nomen propter uirtutis et doctrinæ excellentiam, auditũ eſſe arbitror, iſtuc uenit, aditurus Regem aliquot de cauſis. Hunc ego tuæ fidei humanitateq; diligentiſſimè commendo. Amo enim hominem, idq; maiorem in modum. Nec ſolùm amo, uerùm etiã admiror. Facile enim intelligo, idq; audacter nõ dubito cõfirmare, eorũ qui ex cæteris nationibus doctrinæ & literarum nomine ad cognitionẽ meam peruenerint, neminem neq; doctiorẽ, neq; uarijs ſcientijs inſtructiorẽ atque ornatiorem, quàm hũc, mihi notũ fuiſſe. Accedit, quòd Theologiæ ſcientiam, qua mirabiliter eſt præditus, ad eos uſus conuertit, qui maximè

ximè ſancti et ſalutares populo Chriſtiano ſint. Sēper enim fidem catholicam, et eccleſiam Romanam noſtram acri & inuicta propugnatione, pluribus egregijs uoluminibus editis eſt tutatus: ut hoc quidem nomine noſter illi ordo plurimum debeat. Quocirca cùm ita ſe habeat res, tuaq́; in huiuſmodi homines propenſa ſemper & benefica extiterit uoluntas: oro te ampliſſime Turnoni, & omnibus precibus rogo, ut hominem in fidem & patrocinium tuum receptum, tua apud Regem gratia, quæ maxima eſt, foueas & tueare: atq; ad eam benignitatem, quam tua ſponte illi eſſes præſtiturus, aliquid quoq; præterea mea cauſa addas, quo mihi facere nihil gratius potes. Illud tibi confirmo, ſi hominem hunc humanitate tua & liberalitate fueris complexus: maximam gratiam ab omnibus ijs, qui ubiq; terrarum optimis artibus dediti ſunt, initurum te eſſe. Vale. Carpent. Idib. Nouemb. M. D. XLI.

IAC. SADOLETVS S.R.E. CARDINALIS, AMBROSIO CATHARINO Polito, S. P. D.

NOn potui perferre diutius deſiderium tui, quin ſciſcitarer ex te per literas, quid ageres rerum, quomodo'ue ualeres: quod tamen æquius fuerat me cognoſcere ex tuis literis, tuæq́; in illis erga me beneuolentiæ habere teſtimonium: nec tamen puto me totum tibi ex animo effluxiſſe. Etſi enim habes patronum eiuſmodi, præ cuius ingenio, uirtute, elegantia, nos tibi fortè ſordere uideamur: tamen ut ille præſtantia & grauitate dignitatis ſuæ ſuperbum te aduerſum nos reddere potuit: ſic humanitate idem & comitate, qua ſingulari eſt præditus, docere te debuit, non eſſe abſentium amicorum memoriam deponendam. Sed

iam ſerio, mi Catharine: cupio uehementer audire quid agas. In ſtudijs te eſſe arbitror: quod enim iam aliud tibi eſt negotium? Veruntamen ſi mihi aliquando indicaſſes, quæ tibi opera nunc ſint in manibus, ualde mihi rem gratam mediusfidius feciſſes. Ego hic quanquam familiaribus curis grauiter implicatus, quòd multa neceſſe habeo extricare, quæ anteà contraxi: tamen ſcribendi & elucubrandi curam non deſero: uolumenq́; contexo, quod ſi Deo bene iuuante ex ſententia proceſſerit, nonnihil certè arbitrabor eſſe actum. Habeo autem propoſitum argumentum, ut tu ſcias, de ordinibus & conſtructione catholicæ eccleſiæ: reliqua iam tu noſti. Magna res eſt, meisq́; uiribus longè ſuperior: ſed tamen quoniam ſemel ſuſcepta eſt, non eſt per ignauiam abijcienda. In tanta re utar ope & conſilio tuo, cùm opus fuerit. Nunc uolui te fieri participem conſilij mei, ut uideres & animaduerteres, me ne in otio quidem otioſum eſſe poſſe. Otium porrò eſt, ubi Roma non eſt. Sed hæc hactenus. Tu ut me diligas, quemadmodum quidem ſoles, ualetudinemq́; tuam diligenter tueare, à te etiam atq; etiam peto. Vale. Carpent. v. Idib. Decembris, M. D. XXXVIII.

IAC. SADOLETVS S.R.E. CARDINALIS, AMBROSIO CAtharino Polito, S. P. D.

MAxima mea cum uoluptate eum accepi librum, quem ad me de peccato originis miſiſti: in quo ut inſcriptiones tituliq́; indicant, ſunt & alia præclara multa. Sed huius loci planè cognoſcendi ſumma quidem cupiditate ſum affectus. Itaq; quanquam ſolẽnibus occupatisq́; diebus (hodie enim dominicæ mortis memoria recolitur) tamen

cùm hæc pauca ſcriberem ad te ante lucem, iam bonam partem diſputationis tuæ, non tam legeram quidem, quàm eram helluatus. Tantam titulus ipſe in me legendi cupiditatem excitarat: cùm tuam præſertim lucubrationem ſcriptoris autoritas & doctrina mihi magnopere cõmendaret: & ſanè omnia mirabiliter placebant. Sed ego ad aliam accuratiorem & attentiorem lectionẽ me reſeruo. Quod tamen hactenus perlectum mihi eſt, & ſubtiliter & perdoctè mihi uidetur ſcriptum. Tu quod facis, ut perpetuò facere poſſis, Deum immortalem quæſo, ut te diu nobis incolumem conſeruet: multa enim profectò tuo iſto ſingulari ingenio, quæ in obſcuritate diu iacuerunt, poterunt illuſtrari. Vale, & nos dilige. Carpent. XXV. April. M. D. XLI.

IAC. SADOLETVS S.R.E. CARDINALIS, AMBROSIO CATHARINO Polito, S. P. D.

ACcepi literas tuas pleniſſimas amoris: quibus à me petis, ut de tuo libro, quem de originali peccato edidiſti, & quem penè totum maxima mea cum uoluptate, impeditiſſimis diebus illis, me quaſi deuoraſſe ad te ſcripſerã, proferam tandem quid ſentiã & ſenſum meum tibi explicem. Addisq; humaniſſimè, ſi quid inſit, quo minus mihi placeat, te mihi aut ratione, aut emendatione ſatisfacturum. In quo agnoſco equidem æquitatem & facilitatem tuam. Sed non eſt de hoc controuerſia, quid mihi in tuis ſcriptis placeat, aut ſecus: cùm omnia mihi tua perplaceant, ſiue ingenium in illis, ſiue in dicendo lepos & copia, ſiue ipſa rerum, quas tractas, enodatio ſubtilitasq; pendatur. Illud eſt, quod tibi à me indicandum eſſe puto, cùm perlegiſſem librum tuum, uiſum quidem mihi eſſe, tuam opinionem & ſententiam refelli,

felli, reijciq; non poſſe: tanta eſt uis in argumentis, tantus & tam inter ſe aptus rationum contextus, tantum acuminis & probabilitatis in dicendo. Sed ut ſolent qui uincti ſunt, habere quidem conſtrictum corpus, & ad eius nutum neceſſariò paratum qui eos conſtrinxerit: quoſdam tamen motus inchoatos & imperfectos eiuſdem corporis ſibi retinere, quibus fruſtra & inaniter nitantur: ſic mihi, cùm mea mens & cogitatio tuis argumentis capta & colligata eſſet, reſtabat tamen adhuc in animo neſcio quid dubitationis & ſcrupuli. Itaq; cùm tuum librum bis iam legiſſem, ad tertiam eiuſdem lectionem me parabam: quò tibi poſteà liquidius totum animi mei ſenſum cogitatumq; exponerem. Sed ſcito hac mutatione rerum, quæ incidit in his locis, Legato ſuperiore uita functo, nouoq; ſuffecto, tantum mihi laboris & negotij contractum eſſe, ut non modò legendi, aut ſcribendi, ſedne cõſiſtendi quidem ullo certo in loco fuerit poteſtas. Cogor enim homo omnium quietiſſimus, meorum interdum populorũ cauſa: hoc eſt, eorum qui meæ fidei & curæ crediti ſunt, non mediocreis ærũnas & ſolicitudines capere. Quòd ſi aut mihi dabitur otiũ, aut tu fortè aliquando in has regiones te contuleris, aut ſcriptis inter nos, aut coràm communicabimus ea quæ de hoc ipſo originali peccato, uel dubitanda nobis, uel comprobanda uidebuntur. Nunc tibi hoc ſignifico & nuntio: nec tuo mihi libello doctius aut ingenioſius quicquam, nec eo argumento quod tractas difficilius uideri poſſe: & ſupereſſe tamen adhuc quiddam, quod mihi à te cupiam diligentius explicari. Nam ſpeculo illo tuo hæreticorum (tertium enim librum de uera iuſtificatione nondum legi, eiſdem, de quibus dixi, angoribus animi impeditus) poſſum tibi confirmare, nihil me unquam nec eruditius legiſſe, nec quod cum ſingulari

exim

eximiaq́; doctrina, plus etiam prudentiæ & ueræ religionis coniunctum habeat. Vale, & nos dilige. XIII.*Cal. Iunij*, M. D. XLI.*Carpentoracti.*

IAC. SADOLETVS S.R.E. CARDINALIS, AMBROSIO CAtharino Polito, S. P. D.

VT *primùm otium & tempus ſcribendi nactus ſum, duxi eſſe reſcribendum eis literis, quas ego abs te ſuperioribus diebus mihi iucundiſsimas accepi. Atq; eo magis duxi, quòd cùm legiſſem iterum tuum de perfectã iuſtificatione librum: atq; eodem ferme tempore binæ ad me ab* Vrbe *eſſent allatæ ſchedæ, in quibus erant perſcripta capita, de quibus in conuentu* Ratiſponenſi *inter* Theologos *noſtros & aduerſarios conueniſſe dicebatur: facilè intellexi, tuam ſententiam ab illiuſmodi concordia diſcrepare.* Qua *in re mea ſemper opinio tuæ rationi, quæ in ſcriptis tuis ſeſe oſtendit, ſuffragata eſt.* Nunquam *enim mihi perſuaderi potuit, fidem ſolam per ſe ſine operibus bonis ad adipiſcendum regnum* Dei *idoneam cenſeri debere.* Tu *uidelicet & doctius & explicatius iſta diſceptas.* Sed *mihi tecum eadem rei ſumma eſt, ut iudicem, ad ueram iuſtificationem fidem cum operibus coniunctam eſſe oportere.* Et *ſcripſeram quidem ipſe quoque ad* Vrbem *quod mihi ſentiendum in hac cauſa eſſe uidebatur: cuius meæ pagellæ miſiſſem ad te exemplum, ni omnia in tuo libro multò diligentius enodata declarataq́; reperiſſem: qui liber mihi mirificè probatus eſt.* Miſi *autẽ earum exempla pagellarum, quæ ad me ex* Vrbe *perlatæ ſunt: ut uideres, & animaduerteres, ecquid ea concordia* Chriſtianæ *rei utilis & ſalutaris haberi deberet.* Verùm *tu hæc conſide-*

rabis

rabis diligentius. Ego *tuam de prouidentia & prædeſtinatione lucubrationem ſummopere expecto: ſpero enim hauſturum me inde nitidiſſimas aquas, quibus mea diuturna ſitis, & illarum rerum auiditas cognoſcendi, ſumma mea cum uoluptate aliquando expleatur.* Tu, *quæſo, da operam, ut illam primo quoq; tempore accipiamus: quod facilè tibi erit factu, propterea quòd inter bibliopolas* Lugdunenſes & Pariſienſes *frequens eſt harum rerum commercium.* Ego *ut ſcripſi ad te anteà, à literis aliquandiu feriatus fui, & nunc æſtiuis caloribus impedior, quominus (quemadmodum uellem) ad earum conſuetudinem me referam: quod tamen paulò pòſt uideor eſſe facturus.* Tu *quòd* Lugduni *commorari annum hunc ſtatueris, mihi ualde gratum: ſpei enim nonnihil habeo, fore ut interdum nos (quod commodo tuo facere poßis) inuiſas.* Illud *me pupugit in extrema tua epiſtola, quòd optimũ & coniunctiſſimum collegam meum* Nicolaum Gaddum, *laborare febricula ſcripſiſti: quo nihil mihi potuit accidere moleſtius.* Incredibile *eſt, quanti ego illum, quanti ſummam illius humanitatem, mitiſſimos mores, imprimisq; notam mihi & perſpectam erga me beneuolentiam faciam.* Quapropter *ſi me amas, uiſe cum quamprimùm meo nomine, meisq; uerbis amantiſſimè ſaluta: & hortare etiam atq; etiam, ut omnem curam & diligentiam ad conualeſcendum adhibeat.* Abs *te autem peto, quæſoq;, ut me primo quoq; tempore facias certiorem.* Vale. Ex *ſuburbano noſtro Carpentoractenſi.*

IAC. SADOLETVS S.R.E. CARDINALIS, HERMANO ARchiepiſc. Colonienſi, S. P. D.

Cum

CVm legiſſem commentarios, quos tu de concilio epiſcoporum prouinciæ tuæ, more maiorum per te habito actoq́;, de corrigendis moribus ſacerdotum, deq́; eccleſiæ ſacramẽtis eruditiſſimè ſcriptos, in lucem edidiſti: equidem cõmotus admiratione tui præſtantiſſimi conſilij, eiusq́; actionis, qua nulla maior hoc tempore, nec Chriſtianæ Reip. utilior ſuſcipi potuit: auxi maiorem in modum beneuolentiam erga te meam, quam aliquot de cauſis conceptam anteà habebam: teq́; & magnum uirum, & optimum antiſtitem, omniq́; honore ab omnibus digniſſimum iudicaui. Non enim ſolùm tu primus aliquot iam ſeculorum ſpatio eam ad ritè & ſanctè gerendum ſacerdotium tuum, uiam tibi aperuiſti, quæ anteà ob diuturnam deſuetudinem, tanquam impeditiſſimis ſtirpibus, penitus erat obſepta: ſed etiam cæteris exemplum illuſtre præbuiſti, ut te imitarentur, ſi qui uellent, & ſi quorum in cordibus pietas & religio Chriſtiana locum aliquem haberet. Nec tamen omnibus hoc liberum fortaſſe, nec par atq; eadem cunctorum conditio eſt. Vidi enim ego, cùm in Vrbe eſſem, & cùm in ſenatu noſtro hæc de communi omnium Epiſcoporum concilio habendo, cauſa ageretur: multa re uera oſtendi impedimenta, quæ Pontificis Maximi ſtudium retardarent. Sed tamen ego & tunc ita ſenſi, & nunc ſentio, aut una hac ratione concilij ritè congregandi, ſubueniri poſſe his tot incommodis quotidianisq́; detrimentis, quibus urgetur & ad interitum agitur Chriſtiana Reſp. aut ſi hoc remedium non ſit profuturum, nullo alio hominum conſilio à peſte ſummi exitij Remp. poſſe prohiberi. Non enim ſi conciliũ caſtè, legitimeq́; habitum non proderit, alia erit expectanda medicina quæ opem ferat. Sed illud certò ab omnibus nobis exiſtimandum, Deum infenſum delictis noſtris, repoſcẽtemq́;

à nobis

à nobis ſcelerum & peccatorum pœnas, quæ ipſe ad ſummum intelligat eſſe perducta, ſupremum iam decretum de interitu noſtro feciſſe. Quapropter occurrere illius iracundiæ nos oportet, & precibus atq; operibus quæ à uera humilitate in nobis, uera religione, uera pœnitentia ueterum malefactorum, nouáq; inſequentis uitæ integritate & iuſtitia proficiſcantur, anteuertere uindicantis ſeueritatē, cuius lenitatem tolerantis tandiu deſpeximus. Hoc enim *ſi egerimus, & confugerimus ad ipſius miſericordiam, gemitusq; eos ediderimus, quos acer peccati dolor à nobis expreſſerit: flectetur ipſe, & ut bonus eſt infinitè, ac miſericors, conuertetur ab ira ſua, ſimulac nos cōuerſos à peccato ſenſerit. Quo nobis reconciliato atq; placato, ceſſabunt continuò iſta quæ nos domi foriſq; perturbant, non ſolùm hoſtilis arma crudelitatis, ſed etiam uenena domeſticæ perfidiæ.* Verùm *hæc recōciliatio nullo alio prorſus pacto uniuerſa & integra cōmodè fieri poteſt, niſi generalis concilij quodam quaſi feriendo fœdere ſanciatur.* Nam *ſi uniuſcuiuſq; arbitrio (id quod ferè nunc fit) ſuæ uitæ correctio permittatur: primùm, haud ita multi ſunt, qui ſua ſponte moueātur ad piè religioſéq; uiuendū.* Deinde, *quàm multos eſſe exiſtimamus, qui iter rectum neſciant: quàm multos, qui in hoc uitiorum regno, quæ noſtra hac ætate plurimū pollent uigentq; multa ſibi arbitrētur licere, quæ tamen improba & reprehēdēda ſint. De quibus etſi poſſunt à ſacris literis, & earum gnaris ac peritis doctoribus admoneri: tamen in hoc penè communi generis humani ad uitia cōſenſu, obſtrepit bonis & ueris admonitionibus mala conſuetudo, magiſq; pleriq; mores ſuos ex prauis eorum qui præſunt moribus, quàm ex eorundē proba oratione effingūt: cùm præſertim ſeuera lex nulla ſit, quæ homines à delinquendo coërceat.*

Quanq

Quanquam non deſunt quidem leges ſeueræ, & graues: ſed earum fidi cuſtodes profectò deſunt, defueruntq; iam diu: ita ut non prauis ſolùm, & uitia ipſa conſultò ſectantibus: ſed etiam cæteris, quos bona diſciplina fortaſſe, ſi eſſet adhibita, efficere bonos potuiſſet, ampla præbita ſit occaſio, uel illecebra potius, corruptè, inquinatéq; uiuendi. Quibus omnibus damnis & detrimentis, diuinæq; unà aduerſum nos iræ, mederetur ſine ulla dubitationē conciliū, quod & ritè indictum eſſet, & ex fide bona ageretur, ſi in id nō ſolùm à Ro. Pontifice*, & à nobis, uerùm etiam à reliquis* Chriſtianis principibus conueniretur. Quod enim publicæ utilitatis cauſa comparatum eſt, omnium debet aſſenſu & comprobatione firmari: præſertimq; eorum, qui opibus & potentia antecellunt, quorum cæteros poßit autoritas permouere.* Tale igitur ſi haberetur, celebrareturq; cōcilium, non dubium eſt, quin aſpirāte bene cœptis rebus *Deo*, hominum ſtudijs conſentientibus, miſera & infelici præſentis noſtri ſtatus conditione demonſtrata, facilis eſſet & parata in Chriſtiano nomine malorum morum emendatio: quòd & ueteres leges ſanctæ & ſalutares de integro ſancirentur, & nouæ promulgarentur: maliq; pœnarum & ignominiarū metu, cæteri exemplis doctrinaq; ſacerdotū ad ueræ pietatis & religionis erga* Deum *officia redigerentur: totaq; conſentiente in laudem* Dei, *& in correctionem Chriſtiani populi catholica eccleſia, ex multis perſonis, ut eſt ab apoſtolo* Paulo *dictum, multiplices preces & gratiæ referrētur ad ſummum* Deum. *Quòd ſi hoc modo coire fortaſſe concilium non poßit (uideo enim tempora, uideo difficultates) multum ſit omnino de ſpe noſtra detractum. Sed tamen ſi qua reliqua ratio iniri queat, non tam confirmandæ noſtræ quidem nec ſtabiliendæ, quàm ad tem*

pus aliquod ſuſtentandæ ſalutis, ea mihi in iſto potiſsimam concilio uidetur eſſe poſita, cuius tu initium in tua prouincia feciſti, remq́; omnium pulcherrimam & Deo acceptiſſimam es auſpicatus. Sic enim ſtatuo, poſt Chriſti Dei noſtri aduentum ad nos, miſsionemq́; ab eo Apoſtolorum ad exteras gentes, nulla magis re creuiſſe, amplificatamq́; eſſe Chriſtianam & religionem & Remp. quàm his prouincialibus Epiſcoporum conuentibus, qui per nationes & prouincias anniuerſarij fiebant. Qui mos iampridem unà cum plurimis alijs optimis & probatiſsimis, penitus extinctus, magis deſiderare nos cogit uetuſta tẽpora, quàm hodiernis confidere. Hunc igitur ſanctiſsimũ omnium & præclariſsimũ morẽ, quòd tu in lucem & uſum reuocare conatus es, tuæq́; uirtutis & religionis exemplo, tanquam quodam alte ſublato lumine, aut oſtendiſti, aut cérte in ſingulos dies es oſtenſurus, qui ſint in Chriſtiano ſacerdotio Archiepiſcopi aut primates illo honore & loco digni, & qui ſecus: uere tibi dicam Hermanne optime, & ſapientiſsime, nulla mihi laus uidetur cum tuo iſto facto poſſe cõparari. Et ſi non his quidem rebus & actionibus laus hominum quæritur, ſed ad Deum ſunt directa huiuſmodi conſilia: qui unus noſtra merces, noſtrum præmium eſt: & cuius in ſancto nomine quæ geruntur, ea ſola & recta & glorioſa ſunt. Cuius quidem Dei immortalis & omnipotentis remunerationi atq; iudicio quoniam ſunt bona hominum opera reſeruata, æquum eſt, ut nos hîc de illis parcius commemoremus. Venio nunc ad ſacramentorum librum, quod tu Enchiridion appellas, cuius ſum lectione incredibiliter delectatus. omnia enim quæ pro Dei cauſa, & catholicæ fidei ac religionis propugnatione, aduerſus illius inimicos & obtrectatores afferri poſſunt, ſunt à te in eo libro accuratiſsi

ratiſsi

ratiſſimè collecta: talibusq́; explicata cùm uerbis, tum ſententijs, ut cum ſumma rerũ in illis diuinarum cognitione, ſedatus planè animus, & in docendo redarguendoq́; ſingularis modeſtia coniuncta appareat. Quæ ſcribendi ratio uerè Chriſtiana eſt. Non enim tantum in uerbis pietas, ſed etiam in moribus multò magis requiritur: in quibus uerior quoq; Chriſti eſt imitatio: cui cùm malediceretur, ipſe nemini contrà maledicebat. Proinde ſit hæc aliorum propria inſolentia, clamare, maledicere, conuitia iacere, & inuehi petulanter: atq; utinam ne ſit quidem: à cunctisq́; potius & animi æquitas, & ſtudium amplectendæ ueritatis adhibeatur. Nos ſanè manſuetudinem & Chriſtianam charitatem teneamus, quæ à te mirificè in tuo libro retenta eſt. Itaq; mihi non ſolùm admirari & laudare doctrinam tuam, ſed etiam morem diligere neceſſe eſt. Es enim tu, quod hoc tempore rarum eſt, non ſolùm ſcientia, ſed etiam uita Chriſtianus: quam nobis imaginem præſtantis & uirtutis & eruditionis tuæ, tui ſcripta repræſentant. Atque hæc hactenus. Vnum tantùm in tuo libro eſt, quod ego deſiderarim, quod'que mihi percontatione dignum uiſum ſit. Sum enim tacitus mecum nonnihil admiratus, quòd tu capite eo libri tui, in quo de ſacramento pœnitentiæ uerba facis: ubi ad tertium illius membrum, quod ſatiſfactio eſt, uenitur, nullam prorſus in eo mentionem purgatorij facias, cùm & hoc maximè locus ille requirere uideatur, & nos cum catholica eccleſia unà teneamus, illa ſatiſfactionis opera non tam ad declinandas temporarias pœnas, quas in hac uita à nobis pro peccatis noſtris Dei ſeueritas repòſcit, quàm ad leuandas illas & mitigandas, quæ in altera uita nobis purgandis proponuntur, uim habere. Niſi hoc fortaſſe tu eodem modo intelligis, in pœnasq́; temporarias,

etiam eas includis, quæ ſubeuntur in purgatorio igne. Eſt enim temporarium, quicquid non eſt æternum. Veruntamen(ut mihi uidetur)oportuit in eo loco aliquam purgatorij fieri mentionem: ne aduerſarijs in hac re fidem catholicæ eccleſiæ impugnantibus, quaſi quodam ſilentio uictoria traderetur:qui iniuſtè certè & ſine ratione inſimulant Eccleſiam. Nam ſi remiſſa nobis culpa à miſericorde Deo, pœna tamen aliqua reſtat, quæ ſoluenda ſit, ut tu quoq; piè religioſeq́; confirmas: non poteſt huiuſmodi pœna ex his tantum huius uitæ temporalibus incommodis cenſeri. Primùm, quia hæc incommoda Chriſtianis hominibus non ſemper mala ſunt ſed habent plerunque uirtutis in ſe & patientiæ exercitationem:ut ſæpe à Paulo repetitum legimus,ſæpiusq́; bonis inferuntur à Deo,quàm malis. Siquidem oportet Chriſti ſectatores multa in hoc pati ſeculo,ut confirment erga ſe promiſſiones Dei, quemadmodum ſcripturæ ſacræ multis in locis teſtantur. Deinde multi, qui grauia & improba multa admiſerunt, poſtquam redierunt ad cor, & ex pœnitentia in gratiam ſunt reſtituti, pœnas tamen haſce in hac uita effugerunt:in quo eſſet quædã quaſi iniuſtitia ſummi iudicis, ſi nullas uſquam hi ſoluerent peccatorum pœnas, & nimirum niſi pœnæ in purgatorio abeuntibus his ex hac uita, quanquam à culpa abſolutis, ſint propoſitæ (ſi tamen pœnæ appellandæ ſunt, quæ non puniunt,ſed purgant) uideatur uacillare Dei ſeueritas, & iuſtitia: cuius ratio reddi idonea nulla poteſt, quamobrem ex eodem ſcelere hic in hac uita à Deo puniatur,ille impunitus euadat: niſi, quòd & impium eſt ita de Deo cogitare, & in purgatorio æqua ſit omnium compenſatio.Deinde, cuius eſſet erroris, accerſere ſibi quempiam præſentia corporis incommoda, ut futura in hac eadem

dem

dem uita deuitaret:ieiunare, algere, ſudare, bona ſua clargiri: ut paupertatem in poſterum effugeret, ut ærumnam, ut uigiliam, ut famem, præſertim quæ forſitan non eſſent euentura, ſicut non omnibus qui peccarunt eueniunt? Non cohærerent iſta, ſi effugiendarum hu ius tantum uitæ temporalium pœnarum cauſa pœnas quaſdam nobis in ſatiſfactione, uoluntarias adſciſceremus. Sed hæc opera ſatiſfactionis ſuſcipiuntur omnia, primùm obedientiæ & humilitatis cauſa: Deo enim & ſacerdoti ſic præcipienti obtemperamus: deinde, ut aliquo noſtri hic corporis incommodo aut tollamus omnino, ſi forte datum ſit, aut certè minuamus alterius uitæ purgatorias pœnas: earumq; aut magnitudinem, aut longinquitatem contrahamus. Quæ potior mihi ratio ex ſententia eccleſiæ ſemper uiſa eſt, quare nobis ſacerdos confeſſis peccata noſtra, opera illa ſatiſfactoria poſt abſolutionem imperet: quæ etſi ualent, aptaq; ſunt ad nos in bono more rectè pieq; agendi, magis confirmandos, quod & confiteor, & tecum unà, cumq; eccleſiaſticis cæteris doctoribus ſentio: tamen id potiſſimum in illis ſpectatum eſt, ut quoad poſſumus, poſt extremum diem, ſemper abundante erga nos Dei miſericordia, aut nulla aut leuia purgatorij ignis cruciamenta perferamus, cùm eorum iam nonnullam in hac uita eiuſmodi operibus ſubierimus partem. Hæc habui Antiſtes optime & præſtantiſſime, quæ tibi à me putarem literis eſſe declaranda: qui & eximijs tuis uirtutibus mirabiliter fauco, omniq; tibi cultu & beneuolentia ſum deditus, & in qua re aliquid à te prætermiſſum putem, ingenuè de eo tecum & liberè loquendum arbitror. Tu ſi meam erga dignitatem tuam ſtudium amoremq; ſingularem pari tua in me uoluntate exceperis: efficiam profectò, occaſione oblata, ut nemi-

nem tui amantiorem quàm me facile reperias. Vale. Carpentoracti, III. Calend. Decemb. M. D. XLI.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CARDINALIS, IOANNI HVRTADO MENDOZAE S. P. D.

IAcobus, & Martinus monachi Hiſpani, duo (quantum ego ex breui cum illis ſermone perſpicere potui) religioſi homines, & egregiè prudentes, cùm à ſuperiore uſq; India in has noſtras regiones, adeundi conuentus cauſa, qui ipſorum ordini in Italia indictus eſt, ſe conferrent: mandatum ſibi abs te eſſe dixerunt, ut hàc haberẽt iter, mihiq; ſalutem tuis uerbis dicerent, & de tua erga me inſigni beneuolentia narrarent: quam quidem non ſolùm ex eorum ſermonibus teſtimonioq; cognoui, ſed ex tuo erudito & pereleganti carmine, quod ad me miſiſti, aliquanto etiam luculentius. Vidi enim & perſpexi ex ipſo poëmate tuo, & quàm ingenio ualeas, quamq; ſis liberalibus artibus inſtructus: & quantum me, quanquam tibi de facie minime cognitum, diligas. Quorum alterum facit, ut tu & mea, et omnium beneuolẽtia digniſſimus meritò iudicere: de altero ago tibi atque habeo magnas gratias. Non enim mediocrem animi uoluptatem capio, cùm ſentio, me à tali uiro, qualis es tu, & probari, & diligi. Quòd ſi me non indignum his ſtudijs, quibus uterque noſtrum deditus eſt, exiſtimas: debes hoc tibi perſuaſiſſimum habere, me non conceſſurum tibi eſſe, ut in amando ſis ſuperior: ſed quod & communis humanitas, & mea natura imprimis poſtulat, omnia me facturum, ſi oblata fuerit occaſio, quamobrem tu de mea erga te uoluntate nõ minora indicia habere poſſis, quàm ego habeo de tua. Quare, quod ijdem monachi mihi

mihi expoſuerunt, cupere te quandam tuam lucubrationē à me perlegi, & meum de ea iudicium tibi indicari: utinam quidem aptus ſim ad id præſtandum quod tu requiris. Sed certè quicquid in me eſt uel ingenij, uel facultatis: etſi eſt exiguum, tamen ita tibi totum promptum & paratum eſt, ut eius ad tuum omne arbitrium reuocandi, & quocunque libuerit tibi, conuertendi, ſummam habeas poteſtatem. Hunc ego animum cùm nobilitati debeo & præſtanti uirtuti tuæ, tum ipſi præcipuè amori, quo iam tibi in perpetuũ ſum deuinctus. Vale. Carpent. X V I I. *Calend. April.* 1541.

IAC. SADOLETI S. R. E. CARDINALIS, EPIST. LIBER XV.

IAC. SADOLETVS S.R.E. CARDINALIS, HERCVLI GONZAGAE S.R.E. *Cardinali* S. P. D.

CVM *eſſet nuntius ad nos allatus de morte præſtantiſſimi uiri, atq; omnibus nobis chariſſimi, Federici fratris tui, equidem eum cepi animo dolorem, quem & meus perpetuus erga uos amor, & ratio ipſa temporũ, conditioq; afflictæ Italiæ poſtulabat: quæ alijs cũ pluribus incõmodis detrimentisq; affectã, hoc quoque nunc amiſit præſidiũ, quo uidebatur in aduerſis rebus nonnihil poſſe ſubleuari. Itaque luxi non propriã tantum familiæ ueſtræ, ſed communẽ Italiæ calamitatem, à qua ſi noſter hic dolor diſiunctus eſſet, cætera ſanè ferẽda nobis modicè eſſent. Nõ enim mihi cõueniret, neque tibi, qui ſpes in Deo noſtras collocatas habemus, quiq; optimè nouimus, nõ eſſe hãc*

nobis ualde expetendã uitam, quæ mortalitate fragilis, & ſemper infeſta eſt: ſed illam alterã potius optandam beatam & immortalem, ad quã nos pietas et Chriſtiana religio deducit, unius hominis morte tantopere commoueri: de quo præſertim ſpe bona nixi eſſemus, aditũ illi in cœlum, atque iter diuina clementia eſſe patefactũ. Non igitur, inquam, id me maxime permouit: quòd eſſet fratris tui, nõ extincta illa quidem, ſed tranſlata in melius & cõmutata uita. Cogitabam enim primùm, nihil illi ipſi omnino mali accidiſſe. Deinde uidebã, domui ueſtræ paratũ in tua uirtute, ſapientia, amplitudineq; ſubſidiũ: populosq; eos, qui ueſtra ditione imperioq; reguntur, ſine ullo pene rerũ commutatarũ ſenſu, in eadẽ erga uos fide officioq; mãſuros. Atque in omnibus, his rationibus et argumẽtis appoſitis ad cõſolandũ, amor tamẽ ipſe tanquã ſtimulos quoſdã doloris admouebat: quos mihi tecũ ſtatuo fuiſſe cõmunes, quanquã tu unius hominis morte mœres: ego et eadẽ morte, et tuo inſuper dolore nõ mediocriter moueor. Nõ enim mea erga te uulgaris eſt beneuolẽtia: ſed & magna, & multis de cauſis, iuſtißimisq;, ſuſcepta. Etenim patiere nunc tu quidẽ me meũ de te liberè proferre iudiciũ: non enim blandiẽdi cauſa loquar, ſed uerè de te dicã quod ſentio. Ego paucos homines mihi uidiſſe uideor: quanquã quid dixi paucos? utinã alter mihi facilè ueniret in mentẽ, qui tecũ uideretur eſſe comparãdus. Sed tamen paucißimos eſſe iudico, qui in tanta nobilitate, tantam manſuetudinẽ: in tam amplis domeſticis copijs, tam modeſtum earũ uſum: in tam corruptis horum temporũ moribus, tantam æquitatem, temperantiã, moderationem animi præſtent atq; exhibeãt: quanta in te mihi cognita iampridẽ, atq; perſpecta eſt. Sunt alij inſignes uiri, atque in Collegio præcipuè noſtro, omniũ uirtutũ laudibus excellẽtes, quibus ſuus

honor,

honor, & ſua debita laus tribuenda eſt. Sed tua iſta præſtans eximiaq; nobilitas, conſociata pari adiunctaq; uirtuti, omnia in te facit maiora atq; illuſtriora. Accedit id, quod maximum eſt, & quod ego pluris facio quàm reliqua omnia, quòd timorem illum Domini, quem initium ſapientiæ uocant ſacræ literæ, qui autem eas literas ſubtiliter & piè interpretati ſunt, ex illo non inchoari modò, uerùm etiam perfici ſapientiam diſſeruerunt, (non enim eum ex eo genere timorem eſſe, quem eijciat foras atq; expellat, ſed quem augeat magis & confirmet ipſa charitas) hunc timorem inquam, qui eſt robur animi noſtri, & fortitudo, per quem Deum nobis antè oculos ponimus, arbitrumq; eum, & iudicem omnium noſtrarum actionum conſtituimus: in tuo uerſari animo atque hærere ſemper ſenſi. Quo non maius mihi, neque certius argumentum confirmatæ in te ipſo uirtutis, egregiæq; in Chriſtianam Remp. uoluntatis, ullum offerri poteſt. Sed quorſum hæc? Non enim ſine cauſa hæc ſuſcepta eſt impræſentia tuarum à me uirtutum commemoratio. Dabit porrò mihi uel ætas mea, uel tua potius humanitas, fiduciam & libertatem, quæ uiſa fuerint, loquendi. Non enim aut non uera, aut non cum maxima tui charitate loquar. Iſta in te peregregia quæ dixi, faciunt ut ueniam in rerum pulcherrimarum ſpem: abs teq; requirere & poſtulare audeam, ut omnium oculos hoc tempore in te putes eſſe coniectos. Certè enim impoſitum tibi eſt regere Mantuæ ciuitatem, illosq; unà populos, qui familiæ ueſtræ fidei, curæ, uigilantiæq; commiſſi ſunt. Sic enim fraterna neceſſitudo, & tutoris nomen tuaq; imprimis dignitas poſtulat. In quo uidendum tibi eſt, Hercules optime & præſtantiſſime, in quem & rerum ſtatum, & temporum, tuum hoc munus incurrat.

Habemus patriam omnes Italiam, quam ut chariſſimam parentem diligere debemus. Ea porrò hac ætate quemadmodum perdita afflictaq; ſit, nec ſolùm domeſticis malis, ſed externis etiam periculis terroribusq; concutiatur, obſcurum nemini eſt. Patet enim, neque oculos ſolùm ea res noſtros, ſed intimos etiam ſenſus, & cor ipſum uulnerat. Quid ergo eſt? omnes qui illius ſumus alumni, officio fungi ac pietate debemus: & tanquam parenti optimè meritæ opem pro ſe quiſque & auxilium afferre. Nec tamen imminentibus aliunde & extrinſecus malis obuiam uerè unquam ibitur, niſi prius domeſtica fuerint emendata, atq; correcta. Quibus utinam mederi utriuſque noſtrum eſſet, uigeret ſumma inter nos profectò ſalutis & dignitatis publicæ conſtituendæ concordia. Quod etiam non leuiter tentatum quandoque eſt, ut uideremus quid proficere poſſemus. Nunc quando ego penitus excluſus ſum, tuq; in eum locum adductus, ut ſi non re tota, neque uniuerſa poteſtate, at præclaro tamen rectè imperandi beneq; regendi exemplo, plurimum opis ferre laboranti patriæ poſſis: ego tibi exponam breuiter, quæ in hac re dicenda meo animo occurrunt, & tu plura etiam, & meliora pro tua ſapientia cogitabis. Omnium malorum, exitiorum, calamitatum, quibus per hoſce annos uexata Italia eſt, & nunc cùm maximè ad interitum prolabitur, fons & origo (mea quidem ſententia) ex praua ratione gubernandi populos manauit: quibus ad eum modum Principes imperant (de ijs loquor qui in culpa ſunt) ut illos non in numero hominum, ſed in gregibus uideantur habere mancipiorum. Ad ſemetipſos enim in gubernando omnia referunt: non (quæ uera eſt principatus ratio & uia) ſalutem ſuorum & commodum ſpectant popu-

lorum

lorum. Ita fit, ut nec ipſi iam qui imperant, dignos imperio ulla ex parte gerant animos: & quibus imperatur, hi aßiduitate onerum & acerbitate exactionum exhauſti, oppreßi, lacerati, tanquam omnia iam deſperantes, lucem quodammodo fugiant, omnemq́; uirilem animi motum atq; ſenſum abijcere cogantur. Nam dum omnibus rebus, & fructibus, & operis, & aduectionibus, atq; euectionibus, ipſis etiam itineribus, & uijs, paßim uectigalia imponuntur, nominaq́; conquiruntur tributorum indicendorum, nihilq́; tam tenue, neq; tam uulgare, neq; tam ſordidum eſt, quod ſuo onere portorij permittatur uacare: fitq́; ita quotidie, nec in cogendis quacunq; ratione pecunijs tempora diſcernuntur: ſeruitq́; iſta exactio delicijs, non neceßitati: primùm, illi qui ſic imperant, mergunt ipſi ſeſe in curas ignobiles & contemptas: fractumq́; minutis illis & quotidianis ſolicitudinibus animum, nullam ad rem ſplendidam, & principibus dignam uiris queunt attollere. Non enim idem laudis & ſordium domicilium eſſe poteſt: neq; in qua mente pecuniarum ſummulæ, ſubductiones, ratiunculæ, omnibus penè uerſantur horis, in ea mente licitum eſt conſilijs præſtantibus, non modò ſedem ſuam, ſed ne ueſtigium quidem ponere. Nemo igitur, huiuſmodi iam populorum rectores amplum aliquid de Repub. & de ſua dignitate cogitare exiſtimat: & unde lumen aliquod poßit miſeræ Italiæ, atq; extrema metuenti, melioris ſpei ſalutisq́; illuceſcere. Quid? qui ſeruiunt his, & ſubiecti ſunt, ſic tractati, exinaniti, & uexati, afferent'ne unquam animos ad laudis ſpem & ad cupiditatem gloriæ erectos? ut eorum aut in pace conſilijs, aut fortitudini in bello poßit acquieſci? Minimè iſtud quidem. Itaque quod accidere & ſequi talia in gubernando conſilia neceſſe eſt, omnia

&

& in moribus hominum noſtrorum, & in uoluntatibus, hac quidem ætate, uſque eo ſunt inquinata, peruerſa, corrupta, conturbata, nullum ut antiquæ illius uirtutis & præſtantis diſciplinæ, in genere hominum ſuapte natura nobiliſsimo eodemq; fortiſsimo, ueſtigium appareat, quod totum ex praua & imperandi conſuetudine, & parendi uſu, euenire cernitur. Et *ſunt qui mirentur, cur generoſos illos ſpiritus, & magnificos animos, quorum apud maiores noſtros tanta redundauit copia, iamdiu parere & procreare* Italia *deſtiterit? Quaſi uerò non uideamus, etiamſi indoles & natura ſeminis bona ſit, praua tamen cultura, & præpoſtera educatione eam corrumpi. Eſſet eadem nimirum* Italia, *quæ iam fuit, ſi eadem qua quondam, diſciplina, eiſdem item conſilijs inſtitutiſq; regeretur Cuius ineundæ rectè gubernandi rationis & uiæ, cùm* Principum *uirorum ſit poteſtas: iccirco paulò antè dixi, licere nunc tibi diuo quodam (ut arbitror) conſilio, præclarum imperij & populorum gubernationis exemplum, tua ipſius uirtute atque prudentia, ante oculos omnium ponere & conſtituere, quod imitentur, ſi qui fortè erunt, qui ſemetipſi, & ancipitem ac dubium ſuarum fortunarum ſtatum, exitiumq; impendens parenti noſtræ* Italiæ *reſpicere uelint. Quæ tibi profectò facilis (ſi bene uim ingenij & altitudinem animi tui habeo cognitam) imperandi, & moderandi populos ratio futura eſt. Nam & laxare eos anguſtis tot illis & conciſis exactionibus oportebit, locumq; illis & ſpatium reſpirandi concedere: eaq; tantum uectigalia retinere, quæ non ad domeſticas delicias, ſuperuacaneoſq; apparatus, ſed ad continendam & uinciendam communem utilitatem pertineant. Homines autem eos qui tibi ſunt ſubiecti, pro cuiuſque ge-*

nere,

nere, inſtitutis, & uita, appellare liberaliter, excipere, adhibere: à plebe propulſare famem, atque iniurias: lautioribus ciuibus communem te, affabilemq; præbere: aduocare tibi interdum in conſilium eos, qui ingenio & rerum uſu politiores cæteris eſſe uideantur: caſtigare uerbis errantes: honeſtis ſtudijs & actionibus deditos laudare, atque extollere: & ſi incidat ut commodè fieri poßit, beneficijs etiam eos tuis munerari: quòd his maximè modis & rationibus in hominum animis inſeritur, & quaſi ingeneratur, amor ille uirtutis, et cupiditas acrior quædam comparandæ ſibi laudis & gloriæ. Quæ quorum inſedit in mentibus, & accenſa eſt: hos illa fortes, & fideles, & ad omnia adeunda pro ſuo Principe pericula paratos facit. Quo maximè hominum genere & noſtra ætas, & communis patria Italia indiget. Atq; hi qui ſic reguntur & inſtituuntur, qui temporibus tranquillitatis & otij liberè agere res urbanas ſuas, & ſoluto animo ruſticari poſſunt: neque illis ſemper exactor, ſemper tributum, ſemper crux aliqua ante oculos eſt propoſita: ijdem ubi tempeſtas & periculi terror intonuit, non opibus ſolùm, ſed ſtudijs etiam ſuis, & animis, ad propulſandum tanquam commune incendium alacres concurrunt. Sed ego longius labor, præſertimq; tecum, qui abundas ipſe per te conſilio: nec mea aut cuiuſquam admonitione indiges. Quod mihi ignoſcas ſanè uelim: non enim te docendi, ſed & beneuolentiæ meæ erga te declarandæ, & mei ſenſus atq; animi, quem in Rempublicam habeo, teſtificandi cauſa, ulterius fortaſſe quàm decuit, aliquantum ſum prouectus. Et tamen arbitror omni hac mea ſcriptione eſſe patefactum, quid de tua eximia excellenteq; natura ego ſentiam: & quàm ea abs te expectem, quæ niſi à uiro fortißimo, &

ab homine ſapientiſsimo non queunt expectari. An ego, cùm uiderim (quod ſanè ſum non leuiter admiratus) honorem hunc quo uterq; noſtrum ſacra collegij neceſsitudine coniunctus eſt, maximum illum quidem, & in Eccleſia Dei *ampliſsimum (quem cæteri fere omnes tanto ſibi ambitu expetere conſueuerunt, non ſpiritualium ornamẽtorum, ad quæ inſtitutus eſt, ſed terrenæ, & mundanæ dignitatis conſequendæ cauſa : atq; ut oculos hominum fulgore purpuræ, non animos religione & continentia uitæ permoueant) cùm, inquam, uiderim, hunc honorem ipſum, in quo tibi præcipuè tanta in familia nato, concedi poſſe uidebatur, ut altior ex eo atq; honoratior inter homines incederes : tamen à te intra ſuos fines ita eſſe reuocatum, ut is tibi, quemadmodum quidem debet, pietatis erga* Deum *monumentum aſsiduum ſit, non inſtrumentum ambitionis: idem ego uerebor expectare à te, aut petere, ut errorem alterum ſeculi noſtri, in re quidem diſpari, ex ipſa tamen ignorantiæ cæcitate parem : quo terrena iſta dignitas, non exercitatione prudentiæ, nec conſilijs conſequendæ laudis, ſed uoluptatibus, & delicijs, & exquiſito corporis ac cubiculorum cultu, imprimisq; bene plenis ac refertis nummarijs thecis penditur, corrigas, atq; tollas? cùm rei huius aut perficiendæ, aut certæ tentandæ, & ad imitandum cæteris proponendæ, magna tibi facultas oblata ſit: tuq; in ea opinione apud nos omnes ſis, ut omnia ampla atq; egregia à tua uirtute requiri debere uideantur?* Certè *ſi te in hanc curam,* Hercules Gonzaga, *actionemq; contuleris: tum tu præclaras, perpetuoq; commemorabiles in* Dei *hominumq; conſpectu, exequias fratri tuo duces : noſq; tui amantiſsimos maximo gaudio cumulabis : ipſe uerò uberrimum tuarum uirtutum fructum, ſempiterno beatitudinis*

in

in cœlo: in terris, famæ, & celebritatis præmio diuinitus conſequere. Vale. Carpentoracti, VIII. Calendas Octobr. M. D. XL.

IAC. SADOLETVS S.R.E. CARDIN. THO. CAMPEGIO EPISC. Peltrenſi, S. P. D.

VEllem poſſe ad te hilariore animo ſcribere, cuius mihi amor hæſit in intimis ſenſibus: longo ille quidem tempore antè iam conceptus, ſed ex eo amplificatus & auctus, cùm tu mihi à ſummo Pontifice Romam accerſito, diſciplinæ publicæ corrigendæ, & morum imprimis urbanorum cauſa, amiciſſimo ac fideliſſimo animo præſto fuiſti: & qui in Vrbe aſſiduus fuiſſes, me poſt annos decem tanquam poſtliminio in eam redeuntem, diligenter & ſtudioſè, pro tua in Chriſtianam Rempublicam uoluntate, docuiſti: quæ tibi uel ſoluta à uetere diſciplina, uel à bonis moribus detorta, uel mala conſuetudine deprauata, contaminata, corrupta, egere nouis remedijs, aut reſtitutis antiquis legibus uidebantur. Qua ego tua tum admonitione factus ſum ad dicendas illis de rebus ſentētias paratior. Noli enim exiſtimare, mi optime Campegi, tuum id ſtudium atq; officium non mihi in animo hærere: cuius quidem officij, quoad ego uiuam, nulla unquam obliuio me capiet. Sed quominus ad te familiariter & iucundè (ut cuperem) ſcribam, mors Laurentij fratris tui uiri clariſſimi facit. Quæ me quidem ita conturbauit, ut uobis, qui illi ſanguine eratis coniuncti, in deplorando tanto communi incommodo non cedam. Etſi nulla quidem maior potuit eſſe coniunctio, quàm ea, quæ inter me atque illum fuit: qui amicitia primùm, pòſt collegio, deinde conſenſione animorum & uolunt

uoluntatum, in capiendis de Republia conſilijs, ſic copulati eramus, ut uideremur ad ſalutem & utilitatem Reipub. uno propè ſenſu & eodem ſpiritu duci. Quare pro me quidem ego triſti illo nuntio ita ſum affectus, ut conſolari ipſe me non queam. Quo etiam minus ſum ad uos conſolandum accommodatus. Difficile enim eſt, eum qui ſibi mœreat, aliorum opitulari mœroribus: & qui animo ipſe perturbato ſit, ex aliorum animis turbidos motus eijcere. Sed cum meo ipſo in dolore, amor item ille meus emineret, quo te, quo Alexandrum Epiſcopum Bononienſem, quo reliquam omnem Campegiorum familiam ſemper complexus ſum: non duxi alienum neceſſitudine noſtra, pauca ad uos uerba facere: quæ ſi non ſolatium uobis, at mihi certè aliquam à dolore aberrationem: etſi non prudentiæ meæ iudicium ad uos, at ſignificationem optimæ uoluntatis afferrent. Dico ergo, uos qui non minus ſimilitudine uirtutum, quàm cognationis uinculo, ſummo illi uiro adiuncti eratis, debere illius quoque fortitudinem & patientiam imitari: qui in tanta imbecillitate corporis, tam graui morbo, tam aſperis omnium artuum doloribus, nihil unquam egit, neque dixit, quod indignum eſſet illa gloria, quam ex multis & maximis uirtutibus ſibi comparauerat. Qui ſi eſt à uobis ereptus, magnumq́; in eo ornamentum ueſtræ familiæ ablatum: tamen id amiſiſtis, quod perpetuum uobis eſſe non potuit. quod uerò neque ipſi illi mors, neq; etiam uobis potuit adimere, id ſemper retinebitis: ut illius honores, magiſtratus, publica munera, legationes, ſummam in iure ciuili & Pontificio ſcientiam, ſummam integritatem, ſummam autoritatem, præterea animum in Chriſtiana religione præſtantem & integrum, nulla ex animis hominum deletura ſit obliuio. Et quoniam quæ uoluntate

&

& numine præpotentis Dei fiunt, commutabilia non ſunt, eſtq; hic euentus omnibus propoſitus, qui in hanc lucem naſcimur, & ad uitam non ſtabilem, ſed caducam producti ſumus: non eſt grauiter dolendum de eo, quod omnibus communiter accidit. In quo uerò ſingularis atque eximia ueſtræ familiæ laus poſita eſt, quòd talis uir potiſsimùm in ueſtro genere ſit natus: id, cùm uobis, tum mihi, qui mirabiliter faueo ueſtris ornamentis & laudibus, etiam cum aliqua animi lætitia ſæpius recolendum & commemoratione uſurpandum eſt. Et nunc is quidem ſublatus in eas cœli religiones, quæ pijs & probis mentibus propoſitæ ſunt, fruitur præmijs pietatis & integritatis ſuæ, quibus, per Dei præcipuè clementiam & benignitatem, dignus effectus eſt. Ego uerò, qui hoc animo ſum erga collegas meos, ut quoniam in eadem tempora incidimus, & in eodem orbe Chriſtianæ Reip. uerſando, & moderando, ſub optimo & prudentiſsimo Pontifice unà exercemur, arcto me omnibus illis uinculo amoris atque obſeruantiæ eſſe obſtrictum ſentiam: non poſſum non affici dolore & deſiderio, quòd talem atque tantum, non collegam ſolùm, uerùm etiam amicum, & defenſorem ueterem amiſerim. Cuius interitu, non orbus quidem ſenatus, multis ſummis uiris ordinem eum ornantibus; ſed res certè publica non mediocre detrimentum paſſa eſt. At nobis priuata forſitan res ueſtra nunc quidem curæ eſt: quod ego non reprehendo: eſt enim humanitatis domeſticis ſuis incommodis angi. Sed tamen ex eo eo ſolari uos poteſtis, quòd tibi in fratre, cæteris qui ex familia ueſtra ſunt, in ſuo cuiuſque aut patre, aut patruo humanis rebus exempto, quicquid contigit damni, id commune omnibus etiam alienioribus contigit: tanti autem uiri famæ laudiſq; perpetuitas, propria & perennis

ueſtra futura eſt. Sed ego longius prouehor, amore uidelicet impulſus: nec ſatis animaduerto, me ad uiros fortes, & artibus optimis; diſciplinisq́; inſtructos, nec conſolationis à quopiam egentes, orationem habere. Quare finem faciam. Tantum te admonebo mi Thoma, id quod meæ erga te beneuolentiæ eſt proprium, amiſiſſe te quidem in fratre tuo, quod maximum in eo fuit, & quo nos aſpirare non poſſumus, ſummam uirtutem nimirum ſummamq́; autoritatem, quæ in illo utraque peregregia fuerunt. Amorem autem & charitatem erga te nequaquam amiſiſſe, quandoquidem ego illi in te amando par, & in reliquos omneis tuos, qui genere ex eodem ſunt, ſimili animo atque erat ille, & eadem uoluntate affectus ſum. Quod tu illis & denunciabis à me omnibus, & mea fide pollicebere. Studiū tuum, & cura quam ſuſcepiſti, quo pars illa ædium Vaticanarum, quam frater obtinebat tuus, mihi aßignaretur, gratißima mihi fuit: ſicuti cætera omnia, quæ pro me facis, aut dicis. Sed ego habita ratione temporum, non duxi eſſe tentandum, quod non confidebam poſſe obtinere. Quem tamen morem omnibus in rebus teneo. Si enim mihi mea dignitas, & pudor meus non prodeſt, extorquere & eripere Principis beneficia non poſtulo. Quæ ſi minus crebra ad me perueniunt, idq́; mihi à nonnullis tribuitur inertiæ, quam mitiore uocabulo, nimiam illi moleſtiam appellant: ſcio ego quid agam. Nam & extra competitorum certamina, atque contentiones, quæ moleſtiarum plenæ, et grauium offenſionum ſunt: extraq́; periculum repulſæ, qua ingenuis & liberis animis nihil accidere poteſt acerbius: placatus interim, atq; tranquillus uitam ago. Quiq́; meæ fidei & gubernationi populi commißi ſunt, & quarum mihi rerum adminiſtratio eſt tradita, in ea ita me

gero:

gero: ſtudijsq́; præterea in talibus artium optimarum & præſtantiſsimarum uerſor, ut alia quadam uia, & quidem certiore ea multò, ác magnificentiore, in hominum beneuolentiam & bonam exiſtimationem me uindicem. Vale. IIII. Calend. Septemb. M. D. XXXIX. Carpen̄t.

IAC. SADOLETVS S.R.E. CARDINALIS, IOAN. MORONO CARDI. LEGATO BONONIAE S.P.D.

TE honorifico Pontificis maximi, totiusq́; apoſtolici ſenatus conſenſu atque decreto, electum eſſe, qui Bononienſi ciuitati præeſſes, partem Italiæ uel florētiſsimam regeres, & legatione illa nobili fungerere; ſummopere & tibi gratulor, & mihi ipſi gaudeo. Quòd enim uideo, honorem eſſe habitum uirtuti atq; prudentiæ, quam ego in te ſemper eximiam eſſe iudicaui, lætor duplici de cauſa: & quòd homini amiciſsimo præmium meritū perſolutum eſt, & quòd ego memet in illo ſimili penè honore affectum arbitror. Etſi enim impari laude, neq; eodem fructu, ego eaſdem arteis ſemper ſecutus ſum, in quibus tu excellis: tamen quicquid uirtuti datur, quoniam ego eius perquam ſtudioſus ſum, id mihi quoque ipſi dari & tribui puto. Sed meus quidem à me iam penè ætatis curſus confectus eſt: tu uiridi etiam nunc ætate, cùm tam maturè in tantas laudes ingreſſus ſis, quò te ſperare debemus eſſe peruenturum, & exiſtimationis, & amplitudinis? Equidē pro mea ſumma ergà te beneuolentia hunc legationis honorem, & hanc ſummam hominum de tuis clariſsimis uirtutibus opinionem, Deum tibi fortunare, & quotidie magis augere cupio. Hoc doleo, me tibi non potuiſſe præſentem gratulari: cognoſces

enim apertius quo in te animo affectus ſim. Atque utinam ſuauiſsimam tuam conſuetudinem diu antea mihi expetitam, deinde breuiter, & quaſi in tranſitu oſtentatam, tum cùm ego Roma *in* Galliam *legatus proficiſcerer; continuare diu inter nos potuiſſemus.* Neque *ego humanitatem tuam, nec tu meam erga te obſeruantiam deſideraſſes: tum autem de noſtris inter nos rebus ambo familiariter et liberè collocuti fuiſſemus.* Sed *poſteaquam id non contigit, ſumusq;, non regionibus locisq; ſolùm, ſed diſsimilitudine etiã actionum conſiliorumq; diſtracti: erit tuæ integritatis & fidei, idem facere erga me, quod ego me tibi præſtaturum eſſe polliceor: ut nunquam nomen tuum, neq; ea beneuolentia qua te iamdudum ſum complexus, ex animo & ex ſenſibus egrediatur meis.* Atque *hæc hactenus.* Nũc *aptum atq; opportunum mihi uiſum eſt, patefacere fores benignitatis tuæ, ut per eas homini omni uirtute doctrinaq; ornatiſsimo mihiq; chariſsimo, ad tuam ipſius amicitiã et beneuolentiã ſit aditus.* Is *eſt* Hieronymus Gratus *ex iſta ipſa ciuitate cui tu præfectus es, et ex nobili in ea genere familiaq; procreatus: qui primo ætatis ſuæ tẽpore, cũ ad iuris ciuilis diſciplinam ſe contuliſſet, media ferme in adoleſcentia, omniũ conſenſu promeruit, ut ad id docẽdum, quod licet præmature, tamen præclare uidebatur didiciſſe, ſe dederet.* Itaque *cõductus honeſtiſsima mercede, ius ciuile aliquot annos in patria ſua docuit.* Pòſt *quærendũ ſibi nomen atq; famam in externis nationibus exiſtimans, ſanè forti animo patriam ſuam domeſticosq; penates liquit, & huc in tranſalpinam* Galliam *peruectus eſt: ubi celeriter cognitus, habitusq; in honore & admiratione,* Valentiæ *diu magno ſtipendio, & maiore ſui nominis fama, iuri ciuili docendo, & cõſulentibus reſpondendo, qui undiq; ad eum penè certatim confluebant*

bant, inſignem operam dedit. Itaq; charus his gentibus, egregieq; probatus,cùm de eius augendis commodis mercedeq; amplificãda quotidie ab eis cogitaretur:repentè decreto ciuium ſuorum & ſeuero & uehementi in patriam reuocatus,iſtuc parat proficiſci; reuiſens quidem patrios lares libenter, ſed tamen magnũ deſiderium ſui his nationibus relinquens,quo ipſius quoque animus non poteſt non commoueri. Eum ego aduenientem,ut tu humaniſſime Morone omni tua comitate & beneuolẽtia amplectare,quanto animi poſſum ſtudio te uehemẽter etiam atque etiam rogo. Quanquam de iſto quidem fortaſſe non es rogãdus. Quid enim tibi familiarius,quàm tales complecti uiros, et amore & beneficijs tuis? præſertim qui ſint ex eo genere hominum,qui tuæ fidei & curæ commiſſi ſunt.Sed ego ad illam tuam ſolitam erga bonos humanitatem,liberalitatemq;,accedere aliquid abs te inſignius mea cauſa opto: ut Hieronymus ipſe cognoſcat re ipſa & experiatur, ualde ſibi profuiſſe commendationem apud te meam: ſeq; propterea amplius quiddã & maius aſſecutum quã communis tua bonitas & natura cæteris largiatur. Hoc ego à te ita expecto,ut nihil ſit quod poſſim expectare gratius,aut optatius. Vale. Carpentoracti.I X.Calend.Iulij, M. D. XLIIII.

IAC. SADOLETVS S.R.E. CARDI. GREGO. CORTESIO CARD. S.P.D.

Mutua noſtra uetuſq; beneuolentia, quam ſanctè et fideliter ab utroque noſtrum cultam eſſe intelligo,facit,ut in meis maximis rebus,quæ nunc quidem in ſacrarũ literarum ſtudio omnes mihi conſtitutæ ſunt, tuum imprimis amorem, tuamq; eximiam excellentemq; doctrinam, mihi requirendam eſſe putem.Cùm enim (ut tutè ſcis) com-

mentarium quendam de peccato originis iampridem con- feciſſem, hacq; maximè re & ratione, facultatem in has re- giones reuertendi à ſummo Pontifice *eſſem conſecutus: quòd me (quoad poſſem) otium et tranquillitatem nactum, literis & ſcriptis ſanctam fidem* Catholicam, *decusq; & autoritatem apoſtolicæ eccleſiæ defenſurum pollicitus eſ- ſem: ſtatui mihi, ut primùm huc me retuli, eundem eſſe librũ accuratius retractandum.* Quod *cùm diligentiſsimè fecis- ſem addidiſſemq; non pauca, quæ mihi ad rẽ uberius ex- plicandam idonea uiſa ſunt: illum tanquam meæ diligentiæ teſtẽ,* Pontifici *ipſi maximo autori mei otij mittendũ puta- ui: ſcripſiq; ad ampliſsimũ* Cardinalem Farneſium, *ut cum quibuſdam ex collegio noſtro, tibiq; imprimis legendum, & conſiderandum traderet.* Quod *factum fuiſſe, etſi certi nihil dum ſcio, ut confidam tamen adducor.* Nunc *alterum ὑπόμνημα iam elucubratum, in manibus habeo: nondum illud quidem expolitum, quemadmodum & res ipſa, & mea diligentia poſtulat: ſed tamen eiuſmodi, ut ex eo, quan- quam imperfecto, intelligi poſsit, quid ego habeam de pur- gatorio perſuaſi atq; certi: quæ res una omnium maximè, hoc perturbatiſsimo tempore, ab eccleſiæ (ut ſcis) hoſtibus oppugnatur.* In *quo ego catholicæ ſuffragor eccleſiæ: quod ſanè mihi in omnibus meis & curis & actionibus ſemper eſt propoſitum.* Eum *ego librum ſtatui mittendum ad te eſſe, ut tu mi optime doctiſsimeq;* Corteſi, *pro tua in me be neuolentia, proq; ea fide quam ego tibi habeo ſummam, la borum meorum multarumq; uigiliarum partem aliquam mecum ſubeas: meq; adiutum uelis opera & ſapientia tua.* Primùm, *ut quæ ſcribuntur à me, ea ſanctè, & rectè, & ex integra ueraq; religione ſcripta ſint: deinde, quæ per- tinent ad politiores literas, quando utriuſque facultatis*

ſumm

ſummum tuum eſt iudicium, de his etiam me admoneas: neque patiaris quæ aptè & ornatè imprimis oportet ſcribi, ea me barbarè & inconditè ſcribere. Quanquam hoc leuius fortaſſe eſt. Illud grauiſſimum, ut ne quid prorſus à nobis effluat, quod cuiquam bene intelligenti, queat uel minimum aliquem ſpiritum peruerſæ religionis afflare. Etſi enim ego in hoc quidem offirmantiſſimo ſum animo, ita ut corpus & uitam potius, quàm ſtudium ueræ pietatis amittere paratus ſim: idemq; cum Catholica Eccleſia arctiſſimè ſum coniunctus: propter tamen inbecillitatem ingenij mei, tenuitatemq; doctrinæ, diffidere mihi cogor, et doctiorum, ac ſapientiorum quàm ego ſim, hominumq; præſertim noſtri ordinis iudicia implorare. Quo è numero cum tu mihi præcipuè occurras qui conſulendus ſis: mihiq; iamdiu perſuaſum ſit, te & uelle mea cauſa, & pro ſingulari doctrina qua es præditus, poſſe plurimùm mihi opis & ſubſidij afferre: omni animi ſtudio te obteſtor, ut quicquid futurum eſt negotij & laboris in legendis duabus hiſce noſtris lucubrationibus, eiſq; acriter expendendis, id ne te pigeat ſummo tuo in me beneficio ſuſcipere ac perferre, cùm honoris mei, tum aliorum etiam utilitatis cauſa: cùm omnes qui in hoc gradu tanti honoris locati ſumus, hæc aut agere ipſi, aut agentibus adeſſe fauereq; debeamus. Vides tempora, uides hominum mores: ut quiſq; noſtrum aliquid edit in publicũ, quod aut contra falſas religiones, aut pro ueris ſcriptum ſit: non modò qui palàm aduerſantur nobis et repugnant (nam hi fortaſſe minus pertimeſcendi ſunt) ue rùm etiam qui noſtrarum ipſarum ſunt partium, quaſi ex inſidijs repentè egreſſi, circunſiſtunt, accuſant, inuehuntur: ueluti proditionis inſimulant: nec quicquam hoc tempore periculoſius eſt, quàm de rebus bonis ſanctiſq; diſſerere.

A quo genere ſcribendi ſi abſtinere uelimus, cautiores forſitan ſapientioresq́; iudicabimur: iuſtiores certè, & meliores non erimus. Non *enim qui talentum condidit ſub terra, ſed qui id exercuit, fructumq́; ex eo quæſiuit, is à domino in Euangelio laudatus eſt. Quem quidem ego negotiatorē bonum ſtudeo imitari: ita animo paratus, ut omnibus iis qui me redarguunt, meáq́; mihi errata indicant, modò ut ipſi ſine contumelia id agant, non ſolùm non ſuccenſeam, ſed magnarum etiam illis gratiarum debitorem me confitear. neq; enim quicquam facere erga me poſſunt, quod mihi accidere queat uel utilius, uel gratius. Quamobrem mi optime Corteſi, cùm ego & iudicio tuo plurimum, & uoluntati erga me omnia tribuam: ſimq́; ipſe (ut tute noſti) ſemperq́; fuerim tui cupidiſsimus & amantiſsimus: da mihi hanc operam quæſo, & in hac re officio ueræ amicitiæ inſerui: ut meæ lucubratiunculæ tua ſint doctrina & lima emendatiores.* Vale, *& nos dilige.* Ex Feliciano *Carpentoractēſis diœceſis,* v *Idus Iunij,* M. D. XLIIII.

GREG. CORTESIVS CARDINALIS, IACOBO SADOLETO CARDINALI S. P. D.

ET *ſi ratio officij poſtulabat, ut poſt tuum à nobis diſceſſum crebras ad te literas darem, quibus & de rebus publicis, & de priuato rerum mearum ſtatu fieres certior: (hoc enim & conſtitutæ inter nos amicitiæ, & maximis beneficijs in me tuus fuiſſet conſentaneum) neſcio tamen quo pacto factum eſſe dicam, ut cùm dies nullus eſſet, quo non id facere cogitarem, omnes tamen re (ut ita dicam) infecta elaberentur. Cùm uerò tandem me*

diuturni ſilentij ſuppuderet, conſtituiſſemq́; omnino in poſterum eiuſmodi negligentiæ maculam epiſtolarum frequentia delere: repente redditus eſt mihi à te faſciculus, in quo non ſolùm ad me, & ad complures amicos literæ fuerunt: ſed elegans etiam de Purgatorio loco libellus: cuius (ut facilè intellexi) maxima apud omnes expectatio iam anteà concitata erat: quod dum tu Bononiæ eſſes, neſcio quid de ea re & doctis, & tui amantiſsimis fuiſſes pollicitus: uiſum eſt nobis nihil opportunius accidere potuiſſe. Quod enim prius, cùm nihil haberem quod ſcriptione magnopere dignum eſſet, facere cogitaram, ut ad te ſcriberem: nunc tali propoſito argumento longè facilius mihi uideor eſſe facturus: etſi adhuc quidem accidit incommodiſsimè: tanta enim fuit flagitantium moleſtia, ut uix ſemel libelli legendi, & id ipſum curſim, facultas nobis data fuerit. Qui enim literas tuas reddidit, neſcio qua ratione intellexerat, librum in eundem faſciculum fuiſſe coniectum: cumq́; id ex eo cognitum fuiſſet: non potuit à me, amicis poſtulantibus, diutius denegari. Ex eo tamen quod primis, ut aiunt, labris guſtare licuit, intellexi maximè obſcurum locum, & à nullo anteà ſatis diligenter tractatum, & neſcio an omnium qui nunc præcipuè in controuerſiam uenere, longè difficillimum, à te & tractari commodè, & luculentiſsimè explicari. Qua de re tamen, non ſolùm quid ego ſentiam, cùm ex amicorum manibus librum recuperauero, ſed & quid ipſi iudicauerint, ſumma fide & diligentia te faciam certiorem. Nunc ea tantum de cauſa ad te ſcripſi, ne fortaſſe, ut nunc ſunt tempora, ſuſpicareris, literas tuas ad nos non perueniſſe. Quod ad publicas res attinet, ſcito, omnium animos de rerum euentu hîc magnopere eſſe ſollicitos: nec quieturos prius quàm ad huius mi-

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE ROMA

ſerrimi belli exitum peruentum fuerit. Etſi enim non magnopere adhuc Romæ *tumultuatum eſt, ſummi* Pont. *conſilio & ſingulari prouidentia: cùm tamen omnia armis undiq; circunſonent, uix fieri poteſt, ut ex aliorum calamitatibus, non cogamur de proprijs periculis cogitare.* Tu, *quando honeſtiſsimum otium nactus es, & in eo potiſsimum oppido, in quo & tui ſacerdotij munera præſens obire potes: & quod cœli clementia, & amœnitate locorum, maxima te poteſt afficere iucunditate: partem uelim credas magnam felicitatis te eſſe aſſecutum, præſertim cùm propè omne tempus inſumas in opprimenda extinguendaq; perditorum hominum impietate: qui non iam, ut anteà occultis cuniculis: ſed apertè arcem ipſam caputq; totius religionis inuaſere.* Vale. *Et recuperato ab amicis libello, longiores à me literas expecta.* Romæ, Calend. Iulij.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CARDINALIS, IACOBO SABELLO Cardinali, S. P. D.

ANtonius Florebellus, *maximus laudator & obſeruator tui, ex* Italia *reuerſus ad nos, cùm multis alijs de rebus me docuit, quæ in iſtis locis publicè gerantur: tum ea de meis priuatis amicitijs ac neceßitudinibus mihi nuntiauit, quæ ego maximè audire expetebam.* In *quibus mihi id fuit gratiſsimum, quòd eorum quos ego diuturno iam amore & fideli beneuolentia proſequor, animum mutuum erga me, & parem uoluntatem eſſe declarauit.* Quo *equidem nuntio nihil unquam poſſum audire optatius.* Nam *cùm natura mea eiuſmodi ſemper fuerit, ut omnem propemodum meam delectationem uitæ in bonorum & doctorum amicitijs habuerim conſtitutam: nunc cùm una hæc*

mihi,

mihi; cæteris aut iam planè amiſſis, aut certè extenuatis exoleſcentibuſq; uoluptatibus, remaneat iucunditas, quòd in amicorum cogitatione & memoria ſuauiter acquieſco: cùm de eorum officio ad me perfertur, nihil eſt ex quo lætitia affici maiore poſſim. Ac ille mihi de alijs quidem multa: de te uerò Sabelle optime atq; humaniſſime ea mecum locutus eſt, quæ ego cùm in te etiam tum adoleſcente, multis primò mihi nuntiantibus, deinde breui illa conſuetudine noſtra, tanquam floreſcentia perſpicere cœpiſſem, gaudeo ferre illa nunc eos maturitatis fructus, ut iam non ſperare, ſed admirari tuas eximias et ſingulares uirtutes debeamus. Amabam equidem nobilitatem & animi & generis tui, elegantiam morum, in congreſſibus humanitatem, in dictis factiſq; conſtantiam. Sed illa me res præter cæteras delectabat, quòd uidebam qua uoluntate in publicam rem Chriſtianam eſſes, quo ſtudio erga optimas artes, qua mente ad cupiendum ut rectè omnia fierent mouerere. Quæ tibi egregia & ſumma animi bona, primum à natura inſita, deinde educatione diſciplinaq; firmata, Dei primùm omnipotentis, deinde etiam bonarum artium literarumq; auxilio, ad eam nunc frugem perducta ſunt, ut habeamus in uiridi etiam nunc tua ætate, quem cum grauiſſimis & probatiſſimis ordinis noſtri patribus conferamus. Atq; hæc ornamenta animi ingeniiq; tui, etiamſi mihi tecum nihil unquam fuiſſet, ſi non te amore eo proſequerer, quo iam pridem mirifico ſum complexus: tamen me ad te amandum non inuitarent ſolùm, uerùm etiam inflammarent. Cùm uerò de homine mihi & uirtutibus ſuis, & amicitiæ nomine chariſſimo, tales ad me nuntij perferūtur, ſtatuere ipſe potes, quanta ex eo lætitia & animi iucunditate afficiar. Sed me cogitantem de te, & penè ante ocu-

los

los imaginem tuam habentem, etſi ut perſiſtam diutius quaſi in colloquendo tecum, beneuolentia hortatur: retinet tamen modeſtia. aptius enim & liberius de tuis laudibus cum alijs (ut ſoleo) loquar, quàm cum te ipſo. Quare finem faciam, ſi duo hæc prius precatus fuero: unum, ut tibi ea fortuna ſit, quam iſta uirtus probitasq; meretur. Alterum, ut in noſtra amicitia coniunctioneq; tuenda, quo ego in te animo ſum, tu ſimilem mihi in me diligendo uoluntatem præſtes. Quo quidem munere nullum à te præſtantius accidere mihi poteſt. Patri tuo clariſſimo uiro, quem ego omnibus de cauſis iure facio plurimi, cupio ſalutem per te plurimam meis uerbis nuntiari. Vale. Carpent. v. Idus Iunij, M. D. XL IIII.

IAC. SADOLETVS S.R.E. CARD. ANTONIO PERRENOTO EPISC. *Atrebatenſi,* S. P. D.

CVm ſcriberem ad Patrem tuum clariſſimum uirum, non putaui mihi prætereundum eſſe, quin ad te quoq; aliquid literarum darem: cùm & te non mediocriter diligam, multis quidem de cauſis, ingenij, doctrinæ, humanitatis tuæ adductus, & de tua in me uiciſſim beneuolentia perſuaſus ſim. Scribendi autem cauſa hæc fuit. Ego poſt pacem factam, qua nullum maius neq; præſtantius hoc tempore beneficium à ſummo Imperatore Carolo in Chriſtianam Remp. potuit proficiſci, ſecutus maiorum exempla, qui teſtimonium laudis & iudicij ſui, optimè meritis principibus libenter dabant: exaraui oratiunculam, qua gratias Cæſari communi Chriſtianorum populorum nomine agens, illum prætereà ad eas res gerendas ſuſcipiendasq; adhortor, quas maximè illius amplitudo & dignitas,

reiq;

reiq; publicæ ſalus uidetur ab eo poſtulare. Quo genere ſcribendi ueteres ſummi & doctiſſimi uiri egregios Principes decorare ſoliti ſunt: ſicut multorum declarant orationes, ad Philippum, ad Alexandrum, ad C. Cæſarem, ad Traianum, ad Conſtantinum, ad plures alios ſcriptæ. Item igitur ego, his quidem omnibus ingenio & facultate impar, ſed dignitate cauſæ aliquanto ſuperior, inſtituo ſuadere Cæſari, ut in eas ſe conferat curas & cogitationes, quæ illius admirabili prudentia & maxima autoritate præcipuè ſunt dignæ. Quod tute noſſe ex mea oratione, ſi eam modò duxeris legendam, facilè poteris. Cùm ergo hanc ipſam orationem ad fortiſſimum uirùm Ferrandũ Gõzagam per eum tradendam Imperatori miſerim, amicitiam ſecutus, quæ mihi cum illius omni nobiliſſima familia permagna eſt: rogaui patrem tuum per literas, ut adeſſe in tradendo, aut ſi Ferrandum fortè aliqua res impedierit, ipſe eam per ſe reddere Imperatori uelit. In quo mi chariſſime Perrenote, tuam quoq; operam & beneuolentiam mihi aduoco. Si erit non indigna lucubratio mea quæ legatur, maximum me exiſtimabo laboris mei fructum eſſe adeptum: quòd laudem optimi Principis, coniunctam cum ea ſpe, quam de illius uirtute, animiq; magnitudine, Chriſtianæ Reip. futura ſalutari, iam concepimus, meis literis ornatam illuſtratamq; uidebo. Sin ea ſordebit, ego tamen hoc aſſequar, ut meo exemplo, doctiores alij in eandem curam & ſtudium ſcribendi ſe dedant. Sed de his rebus mandaui tabellario huic meo, ut meis uerbis tecum accuratius loqueretur. Ego quod ad me attinet, amorem eum conſeruo, quem iam ab eo congreſſu quo ad Nicæam primùm unà fuimus, erga te ſuſcepi: in quo meæ in te amando conſtantiæ plurimum tuarum uirtutùm recordatio ſuffragatur. Tu ſi pari erga me uo-

luntate fueris, non ſolùm meæ expectationi ſatisfacies, ſed humanitati etiam conſtabis tuæ. Vale. *Carpent.* v. *Idus Nouembris*, M. D. XLV.

IAC. SADOLETVS S.R.E. CARDINALI, IOAN. TOLETANO Epiſc. Burgenſi, S. R. E. Card.

S. P. D.

LOngum interuallum eſt, cùm literas ad te dedi nullas. Quod accidit, non remiſſione obſeruantiæ in te meæ, nec obliuione uirtutis, & humanitatis, & beneuolentiæ erga me tuæ: ſed quia multis & moleſtiſſimis occupationibus impeditus, fratris etiam mei mihi chariſſimi morte, qua grauiter affectus ſum, omnes meas curas ad luctum mœroremq́; reuocante, alia quoq; officia permulta deſerere coactus ſum. Nunc cùm tempus uenerit, quo tempore, ſi aliàs unquam, tua mihi & beneuolentia & autoritate maximè ſit opus: fretus tua uirtute & bonitate, cauſam omnem meam tibi imprimis exponendam cõmendandamq́; putaui. Pontifex Maximus *me per literas ad* Vrbem *uocat: quod ego facturus ſim libenter, uocantiq́; obtemperaturus, ſi mihi id per meas rei familiaris anguſtias, & maximas difficultates facere liceat: eaq́; habeam facultatum ſubſidia, quibus & itineris ſumptum, & urbanas illas impenſas ſuſtinere poſſim.* Video *enim quid mei officij ſit: quid poſtulent ſedis apoſtolicæ tempora: cui ſi non ingenium atq; prudentiam, quæ in me aut nulla, aut ſanè quàm exigua eſt: at animum certè bonum, & fidelem operam præſtare debeo. Sed ita omnium ad iter ſumptumq́; neceſſariarum rerum inops atque egens ſum, ut ab omni iſtuc ueniendi & uoluntate, & conatu, deſiſtere cogar.* Et

quon

quoniam te æquum iudicem & ſapientem nactus ſum, ſi hoc non alienum tua grauitate exiſtimas, audi quæſo breuem meorum preteritorum temporum rationem, & ſermoni meo benignitatem tuam accommoda. Ego olim *honeſtiſsimum locum apud ſummos* Pontifices Leonem, & *Clementem obtinens (ut te ſcire arbitror) cùm magnos ex illius autoritate loci, bona & uſitata ratione, quæſtus facere poſſem, & ad opes facilè diuitiasq́; peruenire: abſtinui tamen: neq; me ſtudium coaceruandæ pecuniæ ullum unquam tenuit: ſed gratuitam omnibus tam urbanis, quàm aduenis, operam meam ac diligentiam aſsiduè præbui.* Po*ſteà uoti cauſa ad* Lauretanum Diuinæ *uirginis templum profectus, cùm abſens à* Leone *Epiſcopus pronuntiatus eſſem, ut primùm in* Vrbem *redij, onus illud à me quoad potui, excutere conatus ſum.* Non *enim huiuſmodi honores mens mea unquam appetierat: liberamq́; ego uitam magis ſequebar. Atq; harum rerum grauiſsimos ampliſsimosq́; collegas noſtros,* Saluiatum, Rodulphum, Gaddum, *teſtes tibi exhibeo: & ſi qui alij ſunt, quibus illorum temporum res acta curæ fuerit cognoſcere.* Poſteà Leone *mortuo, in meam hanc* Carpentoracten*ſem eccleſiam aduenions, cupidiſsimus in ea perpetuò manendi, facto* Pontifice Clemente, *ſtatim ab illo euocatus ſum. Cui optimè anteà de me merito, fidem operamq́; meam negare non potui.* Hoc *cum eo tamen pactus, ut operam illi meam triennium nauarem: quòd reliquum uitæ meæ tempus, non iam hominibus, ſed uni* Deo *in eccleſiæ meæ cuſtodia tribuere ſtatuiſſem.* Quod *ille, ut erat natura bonus, & mihi pollicitus eſt, & præſtitit.* Roma *igitur profectus, uiginti diebus ipſis antequam* Vrbs *caperetur, eo animo* Carpentoracte *redij, ut hic domicilium non ſolùm corporis & fortunarum, ſed*

omnium

omnium rationum conſiliorumq́; meorum totius denique meæ uitæ perpetuum collocarem. Itaq; & literis ijs quæ huius maximè loci ſunt & muneris, tum me penitus dedidi: & quod ſolent hi qui frugalitate & rebus exiguis delectantur, nec ueſte, nec argento, nec ſupellectili lauta, domum meam ornare atq; inſtruere unquam curaui: tantum meos reditus annuos in eos ſumptus qui obtingebant integros erogabam, ut uertente anno nec deeſſet mihi quicquam, nec ſuperaret. In hac mihi iucundiſsima & uerè beatiſsima conditione uitæ, cùm decem annos ferè exegiſſem: repentè ab hoc ſummo Pontifice Romam *accerſitus, in ſacrum ueſtrum iſtud collegium, nihil tale ſuſpicans, cooptatus ſum. Cuius quidem tanti beneficij gratia à me huic* Pontifici *maximo debetur ſempiterna. Sed magnus bonor, & meis longè ſuperior uiribus, infirmis admodum & imbecillis ad ſuſtinendum humeris meis impoſitus eſt. Ego enim qui nec pecuniam unquam numeratam poſſederam, & inſtrumento omni honeſtiore carebã, meosq́; fructus annuos, qui mille ferme & ſexcentos aureos efficiunt, (tot enim ad me omnibus deductis poſſunt peruenire) uniuerſos expendere eram ſolitus: nouis ſubitò & magnis oneribus ſumptibusq́; oppreſſus, magnum æs alienum conflare neceſſe habui: nec mihi poſteà rem familiarem meam explicare licitum unquam fuit. Acceſſerunt tot itinera, tam multæ & crebræ ultrò citroq́; præteruectiones, ex* Vrbe *in* Galliã, *&* ex Gallia *rurſus ad* Vrbem*: ut nunc planè omnibus conſumptis atque detritis, non ſolùm equis, mulis, ueſte, inſtrumento ad hoc iter idoneo nullo munitus ſim: ſed ne ſpem quidem uideam aut rationem ullam reliquam inſtruendi mei: cùm nihil omnino ſub cœlo habeam quod meum propriumq́; ſit, quodq́; ſi ſumendæ*

mut

mutuæ pecuniæ ſint, (quod tamen ipſum in hac iam ætate eſt miſerum) creditoribus pignori & fiduciæ eſſe poßit, præter unam tantummodo uineam, quæ mihi in Vrbe eſt, quæ ne ipſa quidem à creditoribus eſt libera. Has meas difficultates ipſe ſummus Pontifex non ignorat: qui mihi etiam ſæpe oſtendit, ſe meis cōmodis conſulturum, idq́; aliquo eccleſiaſtico reditu: nam alio genere ſubſidij non delector. Quod cùm ille adhuc non fecerit: non uoluntate quidem, quæ optima certe illius erga me eſt: ſed difficultate temporum impeditus: æquum erit mihi ignoſci, ſi neceſſitate cogente, cui diuina etiam cedere ueteres Philoſophi dixerunt, ad Vrbem me conferre non potero. Etenim uoluntas quidem mea prompta ad parendum eſt, ſed facultas penitus mihi erepta. Quamobrē peto à te, precorq́; Ioannes amplißime, ut pro tua autoritate, quæ meritò maxima apud omnes eſt, tueare, ubi opus eſſe uideris, & cauſam et famam clientis tui: neq; meū factum in aliam partē, quàm ut à me tibi res eſt expoſita, accipi, interpretari'ue patiare: ſi tamen iure & rectè te id facere poſſe exiſtimas. Nāq; ego qui mearū rerum ſatis mihi conſcius ſum, eum qui magis etiam eſt conſcius, Deum omnipotentem teſtor, & inuoco, me nō uidere, quemadmodum poßim ita in Vrbe domicilium conſtituere, ut illas impenſas urbanas ſuſtineam: præſertim qui nec petitor unquam, nec flagitator, nec ſacerdotiorum auceps eſſe animum induxi. Sed ſemper his fui contentus, quæ aliena ſponte, non meo flagitatu delata mihi fuerunt. Summa hæc eſt: cùm omnes meæ facultates & fortunæ, tenues ipſæ per ſeſe, æri etiam alieno multiſq́; alijs oneribus hoc quidem tempore impeditæ ſint: egoq́; præterea & à pecunia, & ab omni itineris inſtrumento imparatus ſim, atque nudus: nullo modo honeſtè

me poſſe de meo aduentu ad Vrbem *cogitare.* Quòd *ſi aliqua in hoc motu rerum,& expectatione propinqui (ut homines ferunt) concilij, opera mea requiritur,) quanquam ego in tanto cœtu ſapientißimorum & doctißimorum patrum infimus ſum omnium) tamen & per amplißimum* Cardinalem Farneſium *antea* Pontifici *maximo, & denuo per meas literas paratum me eſſe oſtendi, ad concilium ipſum (ſi ei uideatur) ire: etiam priuato meo nomine,ſi ita magis placuerit.* Eáq; *ibi,quantum mea infirma et tenuis autoritas patietur,officia & ſtudia ſanctæ apoſtolicæ ſedi,& ſummo ipſi* Pontifici *præſtiturum: ut mea & integra & grata in eius ſanctitatem maximè extet uoluntas.* Etenim *potero commodius illò, quàm ad urbem accedere.* Propterea *quòd quæ in urbe* Roma *ordini noſtro indecora ſunt,illic arbitror fore honorifica: tenuitatem,frugalitatem,comitum paucitatem, & omnium rerum humilem ſummiſſamq; modeſtiam.* Habes *cauſam meam, quam totam tuæ fidei,uirtuti,humanitatiq; commendo.* Tu *quicquid in me ſtudij, officij,beneuolentiæq; contuleris: perſuadeas tibi uelim, te in hominem gratißimum, & tui obſeruantißimum eſſe collaturum.* Vale. *Carpentoracti,* XIIII. *Calend.* Febr. M. D. XLV.

IAC. SADOL. CARD. RANVTIO FARNESIO CARD. S. P. D.

QVæ *in hanc* Vrbem *de tui ingenij, ſummi'que ad omnem liberalem percipiendam doctrinam ſtudij, fama & laude perlata ſunt, eademq; uno & conſtanti omnium ſermone confirmata: tantum mihi ea uoluptatis attulerunt, ut id literis ſatis explicare non poßim.* Fuerunt *enim & eximia, & noua, atque eiuſmodi, ut non*

modò

modò lætitiam omnibus qui te diligunt, uerùm etiam ignotis, & alienis, amorem erga te, & admirationem potuerint excitare. Sic enim dictum, & percelebratum eſt, te iſta ætate, quæ nec dum matura ad cognoſcendam percipiendamq; uim ſcientiæ & uirtutis eſſe ſolet: & iſta fortuna, quæ cùm amplior atque opulentior facta eſt, præſertim in pueris & adoleſcentibus, ſæpius ad optimas artes capeſſendas eſt impedimento: tantos tamen feciſſe in uirtute doctrinaq; progreſſus, ut nihil eruditius, nihil à quoquam uiro ingenioſius, ne in moribus quidem totiusq; uitæ modeſtia, compoſitius poßit expectari. Quod magno in conuentu amplißimorum hominum, magnis de omni literarum genere diſputationibus, cum omnium admiratione declaratum in te aiunt eſſe atque perſpectum. Quam ego tuam non iam ſpem, neque indolem, ſed præſentem laudem uberemq; fructum eximiæ uirtutis, cùm te pro mea in uniuerſam domum & familiam tuam perpetua ſingulariq;, & uoluntate & obſeruantia in filij loco diligam, ad magnum quoque animi mei fructum duco pertinere. Siquidem non minus fruimur aliorum bonis, cùm ex ea re gaudemus: quàm illi fruantur ipſi, qui ea bona obtinent. Quod hoc etiam mihi in te cumulatius cõtigit: quòd non uulgaribus tuis, neque communibus bonis: ſed ſummis & ſingularibus gaudeo atque lætor. Atque in iſta tua admirabili progreßione ad uirtutem, in qua longè ætatem tuam ipſa induſtria ſuperat, agnoſco equidem uim generis, uirtutem ſanguinis, fortunam familiæ tuæ, quæ ſemper iſtiuſmodi uiris atque ingenijs fuit referta. Etenim quis hominum unquam tuo auo ſapientior, quem ad ſummum in orbe terrarum ſanctißimi honoris principatum, ipſa ſapientia prouexit? Quis fratre tuo Alexandro pro-

bior,liberalior, moderatior: qui cùm & fortuna, & dignitate,ſummis antecellat:humanitate tamen omnibus uult eſſe par? Non cõmemorabo cæteros: ſunt enim omnes ex eadem ſtirpe & ſanguine procreati. Ad te ipſum reuertar, in quo uirtus & nobilitas generis tota relata planè, & præclarè expreſſa eſt: teq́;, quod mei iam in te amoris eſt propemodum paterni,hortabor & rogabo, ut hoc curſu quo cœpiſti,ad ſummam laudem ſic contendas & enitare, ut ſtatuas,tibi hominum expectationem, quæ magna & incredibilis de te excitata eſt,non modò explendam, ſed omnibus partibus & numeris abſolutiſſimæ uirtutis etiam ſuperandam eſſe. Quod etſi perquam difficile uidetur eſſe, tuis tamen ingenij neruis, & tuæ naturæ præſtantia dignum eſt: optimeq́; id & commodiſſimè fiet, ſi bonorum morum uelut firmo fundamento ſubſtrato, ſtudia deinde & genera doctrinarum ita ſuper extrues, ut in eligendis, quæ opportuniſſimæ ſint,& in addiſcendis quatenus poſſunt eſſe utiles, non ſolùm cura atque conſilio, ſed diuina etiam ſorte quadam adiuuere. Qua de re dabitur aliquando nobis tempus inter nos colloquendi. Nunc quod à me breuiter ſignificatum eſt, non id docendi tui cauſa à me eſt ſuſceptum (non enim tu ingenio neque optimis monitoribus indiges) ſed uolui meæ etiam beneuolentiæ erga te, & uoluntatis, aliquod ad te teſtimonium peruenire. Vale. Romæ, v. Calend. Octobris, M. D. XLV.

IAC. SADOL. CARD. RANVTIO FARNESIO CARD. S. P. D.

CApio non mediocrem curam debitam illam quidem egregiæ indoli tuæ,& ei opinioni quã ego de te iandudum maximam concepi: ut quæ commota eſt hominum expect

expectatio (cùm ferè omnes in te & oculis, & mentibus conuerſi ſint) ea cùm ingenij tui laude, tum uirtutis & probitatis gloria expleatur. Quod etſi difficile uidetur eſſe, quòd nihil à te expectatur aut uſitatũ, aut mediocre: tamen proprium eſt generis & præſtantis animi tui, eò uelle conniti, quò nemo alius non modò peruenire, ſed ne aſpirare quidem poſſe uideatur. Mihi quidem pro mea ſumma erga te beneuolentia, ſæpe deſideranti congreſſum atq; conſpectum tuum, & ob hanc cauſam te in Vrbe uidere cupienti, illa leuatio deſiderij ſemper propoſita eſt, quòd intelligo, te dum abes à nobis, id agere tamen, & ei rei operam dare, ut cùm Romam tibi fuerit reuertendum, maior multò ad nos atque ornatior redeas. Sic enim nobis de te pollicentur eximiæ illæ artes, & præclara ſtudia, in quibus tu, conſentiente omnium fama, noctes & dies aſſiduè uerſaris. Etſi (quod mihi magnæ fuit admirationi) nouus quidã hominum ſermo percrebruit, auum tuum, et dignitate & ſapientia omnium principem, tibi iam autorem eſſe, magnopereq; ſuadere, ut omiſſis his liberalioribus ſtudijs, ad ius ciuile perdiſcendum te dedas. Noua res, & mihi inexpectata: ſed tamen, ſi ille ita uult, & ſi hoc illi ſtatutum eſt ac deliberatum, nil contradico: parendum eſt ſummæ autoritati, ſummæq; poteſtati: præſertim cùm nihil ille ſine maximo conſilio, maximaq; ratione facere exiſtimandus ſit. Sin autem, quod magis puto, magisq; credibile eſt, nõ ille imperantis modò, ſed ueluti tentantis, & quaſi communicantis, hac de re tecum locutus eſt: uidelicet, ut eliceret ſenſum animi tui: exiſtimaui mei officij eſſe, quid in hac re mei ſit iudicij, breuiter ad te perſcribere. Nam ſi tu natus in fortuna tenui, exiguis ad magnam dignitatem aſſequendam præſidijs munitus eſſes,

laudarem ipſe etiam huiuſmodi conſilium, tibiq; ut ad ius ciuile te conferres, autor exiſterem. Eſt enim apta et omnibus patens uia, ijs qui humilitate generis, & rei familiaris anguſtijs laborant, ab ſtudio iuris ciuilis atq; ſcientia ad magnos ſæpe honores opesq; perueniendi: neque aliam ob cauſam ius ciuile diſcitur, niſi ut per illud ad aliquã cognitionem hominum, & meliorem fortunæ conditionem ueniatur. Tu uerò qui illuſtriore multò ratione, nempe Dei *immortalis beneficio, & uirtute maiorum tuorum, in excelſo & fortunæ & honoris gradu iam conſtitutus es: eaq; adeptus ſine ullo labore, ad quæ iuriſconſulti tantis cõtentionibus aſpirant: quî tibi nunc conſtes, ſi ineas iſtã uiam, quæ te eò deducat, quò fœlicitate quadam iamdudum es perue ctus?* Non *ergo tibi eſt ius ciuile percipiẽdum eorum adipiſcendorum præmiorum cauſa, quæ illi ſtudio præmia propoſita ſunt.* Habes *enim illa & poßides, neque tibi, ut ea quæ extra te bona ſunt, conſequare, iam eſt laborandum.* Quod *ergo tuum ſtudium? quæ debet eſſe animi tui contentio?* Nempe *mi* Ranuti, *ut ea addiſcas, cõcipias, meditere, quæ te ipſum maiorem, quàm tua fortuna eſt, efficiãt. Aliter enim tu neq; diuinis de te ipſo iudicijs, neq; hominum expectationi ſatisfacere potis es.* Conſiſtit *porrò uera hæc & propria hominis magnitudo duabus potißimum in rebus: quarũ una eſt, ut te ipſum iuſtitia temperantiaq; exornes: altera, ut cæteros conſilio & prudentia tua regas. Atque harum rerum neutram ius tibi ciuile, utranque tradere & largiri philoſophia poteſt: modò ea ſit ingenuè ac liberaliter, non inchoata ſolùm, ſed ad faſtigium uſque ſacræ* Theologiæ, *& ueræ* Dei *cognitionis perducta.* Etenim *ſi uerum eſt, quod ſæpe dictum eſt, & quotidie dicitur, talem quenque fieri hominum, quales ſunt res,*

res, & qualia ſtudia, quibus ille delectatur et ducitur: quid poteſt à iuris ſcientia magnum præclarumq́; exiſtere? in qua primùm tenues ſunt res et minutæ: in quibus tractandis animus occupatus, frangitur ipſe quoque & comminuitur, ita ut uix amplum quippiam aut magnificum concipere poſtea poſſit. Deinde, id quod magis etiam animaduertendum eſt, ciuile ius totum ad eam unam rem præcipuè intentum eſt, ut de pecuniarijs controuerſijs, quibus maximè tumultuatur atque agitatur hominum genus, iudicia reddantur. quo in genere qui uerſantur, uel iudicando, uel cauſas agendo, cùm uident tantum hominum pecuniæ uel quærendæ, uel retinendæ ſtudium: ipſi quoq; uehementiore aliqua pecuniæ cupiditate ſæpenumero tanguntur. Quod unum ad adipiſcendam animi uirtutem maximè homini infeſtum atque aduerſum eſt. Et ſunt tamen ex numero iuriſconſultorum clari aliqui & præſtantes uiri, quales in ſenatu noſtro non paucos cernimus, aptos ad populos ciuitatesq́; regendas: uerùm illi bonitate ingenij, & naturæ præſtantia, non iuris ciuilis ſtudio tales effecti ſunt: præſertim ſi ad legum ſcientiam, id quod plerique eorum fecerunt, optimarum quoque artium cognitionem addidere. Illud quidem certè non eſt inficiandum: probi iuriſconſulti munus humano generi eſſe perutile: quòd legum imperio & prouidentia, cohibita ui fraudeq́;, hominum inter ipſos ſocietas conſeruatur. Sed tamen legum tota uis in re familiari ſua cuique conſeruanda, non in homine ipſo ornando magnificandoq́; conſumitur. At philoſophia, relictis eis ſolicitudinibus atque curis, quæ ad compendium & quæſtum pertinent, atque illis prorſus pro nihilo habitis: ipſummet ſuſcipit hominem formãdum ſibi atque expoliendum: ut ex hac extractum communi

infirmitate, quoad eius fieri poſsit, ſimilem Deo *conſtituat, nihil ſibi quod externum & fragile ſit, auidè appetentem: conſulentem libenter cæteris, omnia ſua bona in uirtute poſita ducentem. Quæ quidem uirtus gratuita ſit, nihilq́; foris quærat, quodq́; omnium ſummum et præſtantiſsimum eſt, omnibus in rebus, quid deceat, intelligentem: quæ eſt una omnium difficillima generi humano ſcientia. Ille enim decori ſplendor, quo ad* Dei *proximè imitationem accedimus, uſque adcò hoc tempore oppreſſus & perturbatus eſt, auaritia, ambitione, cupiditatibus cæteris, quæ tenebris & caligine animos hominum infuſcant, ut ne minimam quidem partem luminis ſui uideatur obtinere: qui tamen è philoſophia bonis ingenijs inſerendus atque inſinuandus eſt: ſi qui uidelicet ſunt, qui uerè magni uiri, & in ſeipſis perfecti homines cupiant euadere.* Nam quod ad regen*dos & moderandos alios pertinet, nulla eſt ſcientia, nulla ars omnino, ad hanc docendam prudentiam, quàm philoſophia, præſtantior. Illa enim cùm in conſilijs præpotentis* Dei *ueſtigandis atque indagandis quotidie uerſetur, quibus ille hunc mundi complexum, tamq́; immenſam molem, & conſtituit ab initio diuina quadam ſapientia, & aſsiduè continet, uegetat, moderatur: uerendum erit credo, ne nos parum doceat, quæ ſit ratio optima gubernandi: & quemadmodum hominum cœtus, quas ciuitates appellamus, regendi à nobis ſint: cùm præſertim in eo genere nil melius agere poſsimus, quàm ut omne noſtrum conſilium ad illa præcelſa & ſempiterna* Dei *conſilia referamus: qui ex illis bonis, quæ nobis ſuppeditat, nullum ſibi ipſe appetit: ſed ſuis quibuſdam maioribus multò, longeq́; eximijs contentus eſt. Quam præclariſsimam rationem noſtræ uirtutis, ac prudentiæ in gubernatione po-*

pulor

pulorum exercendæ, ſola philoſophia tradere nobis & docere poteſt. Quemadmodum eſt de Pericle Athenienſi ſcriptum: qui cùm illam Remp. quadraginta annos continuos rexiſſet, mirarenturq; homines quî potuiſſet populum illum, ſuapte natura admodum inſolentem, & faſtidientem crebro rectores ſuos, tam longo tempore gubernare: intellectum eſt, ea id ratione accidiſſe, quòd Pericles Anaxagoræ in Phyſicis auditor, & in illa rerũ naturalium ſciẽtia, percipiendis naturæ cõſilijs exercitatus et doctus, animũ quẽ ſummis rationibus erudierat, prudẽtiamq; quam maximã inde cõpararat, ab illis altiſſimis rebus, ad hæc inferiora tractãda agendaq; trãſtuliſſet. Sed quid ago? epiſtolã inſtituerãm ſcribere, ea autem creſcit in uolumen. Finem igitur faciam: teq; & orabo, et hortabor, ut (quod aui tui uoluntate fiat) ita ad philoſophiã animũ tuum applices, ut ſtatuas, ex illa, nec aliunde uſquam, ueram tibi laudem, ueramq; dignitatem acquiri oportere. Vale. Romæ, XII. Calend. Octob. M. D. XLVI.

IAC. SADOL. S.R.E. CARDINALIS, CHRISTOPH. MADRVCIO *Epiſcopo Tridentino* S. R. E. *Cardinali* S. P. D.

AD eum amorem, quem antea erga te ſuſceperam, & ad eam obſeruãtiam quæ tuis plurimis magniſq; uirtutibus à me tribuebatur, incredibile eſt, quantũ acceſſerit ex eis literis, quibus proximè ad meas reſpondiſti: pleniſſimis amoris, officij, humanitatis, elegantiæ: deniq; talibus, quales à doctiſſimo, & liberaliſſimo, omniq; dignitate & prudentia ornatiſſimo homine debuerũt proficiſci. Quibus ego certè ita ſum delectatus, ut nulla re unquã magis. Nã

ſi diligi & probari à ſummis uiris, homini non inhumano ſolet eſſe iucundiſſimum, quid eſt in tuis literis, hoc quidem in genere, quod abs te mihi tributum non ſit? Potuit'ne aut amantius ſcribi, quàm ſcriptum eſt: aut honorificentius ſentiri de me, quàm abs te eſt factum? Quanquam ego de iudicio ipſo, quod tu de me facis, multum tibi remitto: de amore quidem nihil. Nam amari à te cupio, & uolo: idq; quàm maximè: nec eſt quicquam quod mihi euenire poßit optatius. In quo etiam enixurus ſum, ut merito id meo à te fiat. Non enim neq; in amore, neq; ullo in officio tibi ſum cõceſſurus. Tanti uerò fieri à te, quantũ tuæ literæ declarant, neq; poſtulo, neq; me admodũ eſſe dignum arbitror: Sunt in me fortaſſe umbræ aliquæ uirtutũ magis, quã uirtutes. Sed hæ tenues, et ſubobſcuræ, nec illuſtribus ſatis ductæ lineamẽtis: quas cum tantopere ipſe auges atq; ornas, facis tu quidẽ quod natura tua, et candor animi eximius poſtulat. Sed in eo bonitatẽ, & liberalitatẽ, et uirtutẽ tuã magis oſtẽdis, quàm illuſtras meã. Quòd enim me cum Polo meo, tua opinione ſentẽtiaq; cõiungis, homine ſumma eruditione, ſumma pietate, ſumma prudentia prædito: optasq; denos utriuſque noſtrum ſimiles, ſi fieri poßit, exiſtere: quorum fide, uigilãtia, conſilijs afflictæ Chriſtianæ Reip. ſubueniatur: eſt quidem hoc & tuæ probitatis, ac religionis argumentum maximum: & eius opinionis, quam de me habes conceptam, indicium inſigne. Veruntamen ſcito, cùm iam diu ſit, quòd ego uirum illum & colo, & admiror, nunquam me optare eſſe auſum, ut cum eo compararer: tantum ſat mihi duxiſſe, ſi illius modò perſequi ueſtigia, uel procul obſeruando atque imitando poſſem. Itaque habeo eum & in uita, & in diſciplina, & in omnibus forenſibus, ſenatorijsq; actionibus, ducem ac magiſtrum.

Quem

Quem quòd tu quoque tam ſtudioſè laudas & probas, periucundum id mihi eſt: propriumq́; eiuſdem præſtantis animi tui, de quo iandudum loquor. Pares enim cum paribus (ut eſt in prouerbio) facile coniunguntur. Sed mihi ſæpe in mentem uenit optare, qualem uos ambo Chriſtianam Rempub. eſſe cupitis, talis ut ea, ſi non hominum opera, at diuino tandem aliquando beneficio conſtituatur. In quo tua autoritas, & erga Deum religio, aliæq́; complures animi ingeniiq́; uirtutes, plurimum eidem Reipub. profuturæ ſunt. Sed de his ſatis. Ego quod mei iam priuati erga te officij eſt, & maximas tibi gratias ago, habeoq́;, quòd tantam, & tam beneuolam uoluntatem erga me ſuſceperis: & tibi uiciſſim ſpondeo atque polliceor, qui maiore cum fide, ardentiore ſtudio, fideliore obſeruantia colat te & diligat, te non alium facilè eſſe reperturum. quòd ſi uenerit uſus ut re ipſa declarandum ſit, me tui cupidiſſimum ſemper eſſe cognoſces. Vale. Romæ, XIII. Calend. Febr. M. D. XLVI.

IAC. SADOL. S.R.E. CARDINALIS, CHRISTOPH. MADRUCIO S.R.E. Cardinali S. P. D.

CVm huc allatum eſſet, fratrem tuum Aliprandum, uirum clariſſimum, diem ſuum obiiſſe: etſi ego quoque hoc nuntio grauiter eram perturbatus, quòd & illius mortui uirtus, & mea in te beneuolentia communem mihi eam calamitatem faciebat: tamen non alienum duxi amicitia eſſe & coniunctione noſtra, quæ mihi uenirent in mentem ad tuum dolorem leuandum, aliqua ad te perſcribere. Non quòd dubitarem, quin à te ipſo commodè & ſapienter id fieri poſſet: ſed quia forſitan do-

lore

lore impræſentia impeditus, minus illa perſpiceres. Atque *ego, cùm te ipſum abſens intueor animo & contemplor, cumq́; de uirtute tua, de uſu rerum maximarum, de optimis artibus, quibus es egregiè & liberaliter inſtructus, cogito: uix uideor poſſe credere, te cedentē fortunæ oppugnationibus, de ſtatu diſcedere grauitatis tuæ.* Rurſus, *cùm mecum reputo quem uirum amiſeris, cuiuſmodi tibi frater ſit ereptus, quo & quàm inſigni lumine atque ornamento orbata ſit domus & familia tua: cogor ignoſcere humanitati, & ueniam dare, ſi mollius fortaſſe aliquanto fers, quàm conſtans et firma ratio magni hominis poſtulet.* Sed *tamen ſi quid tibi rei nouæ accidiſſet, quod apud cæteros eſſet inuſitatum & inſolens, poſſes iure tu quidem propriam aduerſus te fortunæ iniuriam accuſare.* Sed *ſi hoc omnibus planè eſt propoſitum, ut moriendum ſit: neque ullum in eo inter claros & obſcuros, ſenes & adoleſcentes, bonos & malos, omnino diſcrimen eſt: cur mœremus illius obitu, qui expleuit ſuæ ætatis curſum, ſi nõ annorum numero, at certè rebus geſtis, & magnitudine honorum, quos ſumma cum laude eſt adeptus?* An *non uides & cogitas, non modò in longa, ſed mediocri etiam in ætate, omnibus propè mortalibus uſu hoc uenire, ut circunfuſi ſtrage amicorum & beneuolorum, quos uarijs caſibus amiſerint, deſertam propè à prioribus neceßitudinibus, quæ maximè ſolent eſſe iucundæ, reliquam uitam degant?* Quod *mihi quidem hoc tempore præcipuè & præter cæteros accidit: qui & multis antea partim cognatis, partim hominibus amiciſsimis & iucundiſsimis, & proximè duobus propè animi mei pignoribus,* Bembo *meo, et* Victoria *Columna, ſanctiſsima, atque omni tum animi, tum ingenij laude præſtantiſsima fœmina, priuatus ſum.*

Sed

Sed qui finis lugendi ſit, ſi cunctos quos amauimus, uelimus amiſſos mœrore diutius & lacrymis proſequi? Nos uerò tollamus potius animos ad immortalitatis ſpem: & illud cœleſte regnũ, quod nobis Deũ in CHRISTO *ritè colentibus, ab eodem Deo oblatum propoſitumq́; eſt, omnibus noſtris uiribus ſtudeamus adipiſci: intelligamusq́;, nos ad agendum res præclaras, non ad plorandum eſſe natos. Sicut & ipſe frater tuus optimè intellexit: qui in omnibus uitæ ſuæ conſilijs & actionibus, non ut diutiſsimè uiuere poſſet, ſed ut fortem et illuſtrem uitam ageret, ſemper eſt meditatus. Quem nunc ablatum nobis, & in eam uitã quæ multò melior eſt multoq́; præſtantior, cùm ſuarum uirtutum merito, tum diuina imprimis benignitate translatũ, laude quidem debemus & pia commemoratione, non autem lamentis & cõplorationibus proſequi. Qui ſi uixiſſet, teq́;, quod potuit accidere, ante ſe uita functum lugere neceſſe habuiſſet: non'ne uides, qua ille in te fuit pietate & beneuolentia, quàm durã & aſperã fati conditionẽ ſubijſſet? qui nunc ab omni eiuſmodi cura periculoq́; ſolutus, in ſumma gloria fœlicitateq́; uerſatur. Atqui ſi illum amabas, ut profectò amaſti, patere quæſo meliorẽ hoc eſſe illius cõditionem, quàm tuam, quòd ille in uera perpetuaq́; lætitia, tu inani nunc in dolore es poſitus. Quem tamẽ dolorem dies tibi ablatura eſt, etiam ſi ratio & uirtus tua ceſſauerit. Quapropter uide quid tibi ſit neceſſe: omnes de te ita opinamur, & ſentimus, ut de fortiſsimo & conſtantiſsimo homine ſentiẽdum eſt. Qui ſi tuis tot alijs egregijs ornamentis, hanc unam deeſſe uirtutem ſenſerimus, patientiam in rebus aduerſis, & in retinenda animi firmitate conſtantiam: non nos quidem mirabimur, humanum enim hoc, & commune eſt peccatum: ueruntamen*

non

non magni illius eſt uiri, quem & tu præſtare te debes, & nos optare ut talis ab omnibus eſſe cognoſcaris. Ego *beneuolentia erga te inductus, hæc ad te pauca ſcribēda mihi duxi: quibus multò plura & meliora, et ingenium tuũ, et quibus ſemper operam dediſti, doctrinæ ſtudia tibi ſuppeditabunt.* Q*uòd ſi aliquid erit à me his literis effectũ, quod ualeat uel ad mitigandum dolorem tuũ, uel ad uirtutē animi excitandam: habebo amicitiæ noſtræ magnã gratiam, quæ me hoc ut facerem non ſolùm ſuaſit, ſed etiã impulit.* S*in autē tua prudentia iſta non requirente, ego minus neceſſario officio fuero functus: tu tamen pro tua humanitate & bonitate, hæc noſtra ab optimo animo & propenſiſsima erga te uoluntate profecta accipies.* R*eliquũ eſt, ut tibi redigam in memoriam, me ab eo tempore quo te amare cœpi, tuis humaniſsimis literis prouocatus, mãſiſſe ſemper in amore, & manſurum eſſe: atq; ita, ut dies potius allatura ſemper aliquid incrementi ſit, quàm quicquam de mea in te ſingulari beneuolentia detractura.* Vale. Romæ, III. Idus Martij. M. D. XLVII.

IAC. SADOL. S.R.E CARDINALIS, ADAMO AB EPISTOLIS Ferdinando Regi Rom. S. P. D.

IOannes Marſupinus, homo ea comitate, eoq; ingenio, quod tibi quoque uideo eſſe notum, atque idem in rebus gerendis ſumma fide, diligētia, aſsiduitate præditus, ſæpius olim ad me cùm Roma abeſſem, de tuis uirtutibus permulta ſcripſerat: taleq; tibi teſtimonium apud me dederat, ut egò te cùm uirum doctum atque grauem, tum uerò etiam imprimis prudentem, & iure iſti clariſsimo Regi gratum atque probatum eſſe iudicarem. Poſteaquam autem & idem

idem aſcripſit, & ego ad Vrbem paulò antè reuerſus, ex eis quas ad eum dediſti literis ipſe perſpexi, te non ſolùm mei amantiſsimum, ſed ſcriptorum etiam meorum perſtudioſum eſſe, quæ abs te undique conquirerentur, ut quàm plurimum mecum quaſi colloqui poſſes. Dicam id quod *res eſt, in tantum tui ſtudium & amorem adductus ſum, ut continere me non potuerim, quin has ſtatim ad te exararem literas: tibiq́; & animum meum totum, & ſenſum patefacerem.* Nam *ſi quiſquam eſt, optime & ſuauiſſime* Adame, *qui aliqua ſignificatione alterius erga ſe beneuolentiæ capiatur, ego me eum eſſe confiteor: cui nil accidere poſsit optatius, quàm à bonis uiris, & tui ſimilibus diligi.* Nec *uerò fructum ullum in agenda uita maiorem aut uberiorem percipi poſſe arbitror, quàm primùm quidem mereri: deinde etiam ſi non ita planè mereamur, tamen adipiſci aliquo caſu, ut chara ſit prudentibus uiris atque bonis, non modò ſalus noſtra, ſed etiam memoria.* Q*uod quando non tam meo quidem ullo merito, quàm tua præſtanti humanitate conſecutus ſum, ut abs te tantopere diligar, tantíque fiam: niſi par tibi in omnibus officijs beneuolentiæ extitero, hominem ipſe me non putabo.* Q*uamobrem uelim ſic tibi perſuadeas, habeasq́; certiſsimum, neminem eſſe qui tui amantior, quàm ego ſum, eſſe poſthac poſsit: omniaq́; & ſtudia & officia amicitiæ, in quibus ego ſeruandis ac retinendis admodum ſum diligens, tibi ita à me prompta eſſe & parata, ut gratiſſimum ſim habiturus, ſi mihi occaſionem aliquam obtuleris, per quam mea erga te uoluntas, & animus amiciſsimus perſpici liquidò poſsit.* De *meis ſcriptis nihil ſanè erat quod tibi pollicerer.* Habe*bam equidẽ inchoata nonnulla, ſed nihil erat perfecti: niſi forte orationem libenter*

lectur

lecturus es, qua ego Cæſari pro pace Chriſtiano nomini cōceſſa ſuperioribus mēſibus gratias egi. Eius ego orationis deſcribēdæ, ſi id uoluerit, faciā Marſupino noſtro poteſtatē. Atq; ipſum Ioānē Marſupinū prorſus amantißimū & ſtudioſißimū tui, etſi minimè opus eſſe arbitror, tamen ita tibi cōmendo, ut maiore ſtudio, magis'ue ex animo, neminē cuiquā cōmendare poßim. Amo enim iuuenem hunc mirabiliter: cùm ingenio ipſius, & ſingulari probitate, tum plurimis erga me eiuſdē officijs adductus. Quare ſic exiſtimes uolo, quicquid in illū ſtudij & beneuolentiæ tuæ contuleris, totum id abs te in me collatum me eſſe iudicaturum. Vale. Romæ, v. Idus Iulij, M. D. XLV.

IAC. SADOL. CARD. DIDACO MENDOZAE S. P. D.

AB eo tempore, quo tu me primū Carpentoracti uidiſti, & cùm illac iter in Italiā haberes, apud me inuitatus familiarißimè diuerſatus es: ego iam tum cognita et uirtute et humanitate tua ſuſcepi cum amorē erga te, quem etiā nunc ſumma cū fide tueor: neq; mihi longinquitas temporis quod poſtea interceßit, neq; locorū diſtantia, quibus ſeiuncti fuimus, de meo iudicio quicquā beneuolētiaq; imminuit. In qua te eadē puto & amoris cōſtantia erga me manſiſſe, et uolūtate. Secuta ſunt tempora quibus uterq; noſtrū ad uarias deinde & curas, et actiones uitæ diſtractus eſt. Ego in hanc urbem bis, ter'ue accerſitus, quanquā ægerrimè à ſtudijs artium optimarum diuellerer, uitamq; illam priſtinam plenam ſuauitatis et otij commutare nollem: tamen Pontificis maximi imperio ſubire ſenatorij huius muneris onus, et publicis negotijs me dedere compulſus ſum. Tu Imperatorē Cæſarem ſecutus, cuius magnitudo plurimas

mas

mas orbis terræ & Chriſtianæ Reip. partes complexa eſt: probata illi fide, induſtria, & uigilantia tua, magnis ab eo ſæpe rebus & negotijs præpoſitus es. Itaq; ego ut proximè redij in hanc urbem, à qua aliquot abſueram annos, cùm cognouiſſem te legatũ eſſe apud Venetos Cæſaris, munusq; illud egregia quadam cum dignitate & gratia ſuſtinere: cogitaui illico ſcribere aliquid ad te, & renouare illius primæ cõgreſsionis noſtræ per literas memoriam: ut ſi tu uinculum illud initæ tũc inter nos amicitiæ firmum retineres, ipſe quoq; tibi oſtenderem, me non eſſe tui neq; noſtræ coniunctionis oblitum. Sin te fortè graues aliæ occupationes atq; curæ, ab hac de me cogitatione abduxiſſent, ut inſinuarem rurſus me tibi, antequam totus planè ex animo tuo effluerem: Scito igitur me nũc Romæ eſſe, implicitum quidem his ſolicitudinibus atq; curis, quas & rerum omnium perturbatio, & duriſsima tempora Reipub. ferunt. Quanquam in hac occupatione animi, atq; moleſtia nitor eum tenere curſum, ut non in ſermonibus ſolum communibus, qui quotidie incidunt: ſed etiam ſententijs in ſenatu dicendis meus in Republ. ſenſus, meumq; iudicium appareat. Non enim deſino hortari & monere, rectè iam agi neceſſe eſſe omnia, ſi ſaluam Chriſtianam Rempub. ſiſtere uelimus, & ueterem illam ſanctitatem Chriſtianæ religionis in mores & ſtudia hominum reuocari oportere: in qua imprimis ſententia Pontifex ipſe Max. eſt. Itaq; datum ab eo eſt & legatis qui præſident, & concilio patrum qui conuenerunt, negotium, ut conſulant ipſi & conſiderent, quæ uideantur eſſe corrigenda, quòd eorum monitis atq; cõſilijs ipſius diligentia & autoritas minimè defutura eſt. Quamobrem uenio magnam in ſpem, bene actum iri cum rationibus publicis, ſi & Cæſar tuus unà cũ Pontifice in hoc incubuerit

ſtudium, ut in reparanda religione Chriſtiana & Repub. communis quoq; pacis, & omnium dignitatis ratio habeatur: quod ſublatis odijs diſſidijſq;, illaq; æquitate animi moderationeq; ſuſcepta, quæ Chriſtianis principibus maximè digna eſt, ipſo iuuante imprimis & opem ferente Deo, ſi eum nos piè deprecati fuerimus, non difficiliter poterit obtineri. Verùm hæc ad eiuſdē Dei præpotentis arbitrium ſummumq; conſilium reijcienda ſunt. Quod autem ad priuatum noſtrum officium pertinet, ego te mi Didace, non ſolùm diligo, quod iampridem facere inſtitui, ſed etiam in oculis fero, quòd meis optatis de te tua uirtus atq; induſtria mirificè reſpondit. Petoq; à te, ut quoniam propiores iam ſumus, quàm fuimus, faciliſq; eſt inter nos miſſio literarum, ne me tuarum rerum inſcium atq; expertem eſſe ſinas: ſcribaſq; interdum ad me, fructumq; hunc uel amoris, uel humanitatis tuæ mihi tribuas, ut ex literis tuis intelligam me tibi eſſe cordi. Quanquam (quod mihi fuit moleſtiſſimum) audiui te laborare quartana febri. Sed fretus prudētia tua, & uerni temporis auxilio, quod iam appetit, confido tibi celeriter futurum quemadmodum cupimus: nempe ut ualeas, firmuſq; ſis. Quod ex ſententia tibi & tua & noſtra ut contingat, Deum rogo ſupplex atq; oro. Vale mi Didace. Romæ, M. D. XLVI.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CARD. HENRICO LVSITANO S. R. E. CARDINALI, S. P. D.

ACcepi literas tuas, plenas humanitatis atq; officij: in quibus quòd mihi gratias agis, quòd te mea ſententia in ſacrum collegium noſtrum cooptandum duxerim, eiuſmodiq; cooptationē non differendam in aliud tempus: quæ

anteq

antequam locus mihi dicendi datus eſt, in ſenatu ſententia ualere uidebatur: ſed ſtatim & impræſentia declarandam cenſuerim: facis tu quidem grato animo, agnoſcoq́; in eo humanitatem tuam. Sed ego in ea opinione ſum, quæ claris & præſtantibus uiris officia tribuantur, ea non tam gratia ab iis quibus tributa ſunt, quàm gratulatione ab omnibus celebrari conuenire. Ego cum de tuis plurimis magniſq́; uirtutibus, quæ & ad doctrinam, & ad religionem pertinent, multa ſæpe audiſſem, quæ mihi penitus inſederant in animo: eſſesq́; tu prætereà eius regis frater, quem nos penè unum uerè Chriſtianũ Regem hac noſtra ætate poſſumus appellare: purum atq; integrum ab omni Chriſtiani ſanguinis macula, fidem Chriſti ſanctiſsimã longè lateq́; propagantem: quid mirum, ſi omneis meas curas, omneis contentiones, omnia ſtudia ad augendum honorem & amplitudinem tuam contuli? præſertim cùm is ſim, qui erga tales animos incredibili quodam ſtudio beneuolentiaq́; afficiar. Quamobrem quod ego feci, id ſummo ueſtro merito à me factum eſt. Quod tu autem agis, ut mihi ex eo gratiam te debere agnoſcas, magis id bonitati tuæ, quàm ulli meo merito æquum eſt aſſignare. Sed de his ſatis. Illud quod eſt in literis tuis ſcriptum, quodq́; ego plurimi facio, imprimis expecto à te uti præſtes. Scribis enim te & fidei Catholicæ, & ſedis Apoſtolicæ autoritati, quarũ utraq; magnis in hoc tẽpore procellis tempeſtatibusq́; iactatur, paratum eſſe uel tuo ſanguine ſubuenire, ſi ita res ferat: conaturumq́; id facere omnibus tuis opibus, hoc maiore animo, quò iſte honos, atq; iſtius ampliſsimi ſacerdotii dignitas maiorem tibi facultatẽ eius rei agẽdæ uidetur allatura. Iſte animus tuus, Henrice optime, tuaq́; præſtans atq; eximia in Chriſtianam Remp. uoluntas, ea eſt profectò, quæ te ſuperiorẽ omni

honore facit. Tu uerò ſubuenies, (mihi crede) tuaq; opera plurimum & autoritate Remp. adiuuabis. Quid enim eſt quod tanta uirtus nõ queat efficere, præſertim tot ornamentis fortunæ & nobilitatis adiuta? Sed initium tam præclari operis, niſi ego fallor, tibi inde ducẽdum eſt, ut frater tuus, clariſſimus Rex, ueterẽ ſuam & ſuorum maiorũ omnium in hanc ſanctam apoſtolicam ſedem obſeruantiam: quæ ueſtræ regiæ familiæ & nomini ueſtro maximam ſemper laudem attulit, nullis hominũ inſidijs, nulliſq; machinationibus patiatur interrumpi. Quod non ſcriberẽ, niſi mihi quædam intuenti, nonnulla extimeſcenti, tu opportuniſſimo tempore uiſus eſſes uocatus ad eum honorem, diuino propè conſilio, in quo tuæ partes præcipuè futuræ eſſent pacis & amicitiæ ſtabilis retinẽdæ. Quod quidem à tua uirtute atq; prudentia maximè expectatum eſt. Sed de his quoq; plus etiam ſatis. Extremum eſt, ut tibi omnia tua ſtudia mihi pollicẽti, non ſolùm agam, uti debeo, gratias: ſed pari uoluntate & beneuolentia ita reſpõdeam, ut amicitiæ fides, & bonorum uirorũ mos & natura ipſa poſtulat. Quare ſic habeto, me & permagni facere amorem erga me tuum, & in omnibus rebus quæ ad dignitatem tuam pertinebũt, ea ſemper acturum eſſe, eaq; ſenſurum, ex quibus meus uiciſſim amor in te ſummus, & ſingularis obſeruantia appareat. Vale. Romæ, XII. Calend. Septemb. M. D. XLVI.

IAC. SADOLETVS CARDIN. GEORGIO CAELIO LVSITANO, S. P. D.

Literæ tuæ quas menſe Septembri Vlixipone datas, ego ad tertium Idus Aprilis accepi, ſummã quandam mihi atq; incredibilem uoluptatem attulerunt. Vidi enim in illis

& perſp

& perſpexi, non ſolùm qui tu uir eſſes, quo ingenio, qua doctrina, qua etiam eloquentia præditus: ſed etiam quantopere me diligeres: quo munere atq; honore, à tali uiro præſertim, nihil habeo quod uel optare poßim præſtantius: quanquam tu in me laudando aliquanto es effuſior. Sed ut ego eas in me laudes non agnoſco, ſic beneuolentiam tuam erga me amicißimè complector, parq; in me amoris & uoluntatis ſtudium refero tibi, atq; reddo. Poëma tuum (quod patere omnibus neceſſe eſt) omni ex parte elaboratum & elegans, magnopere me delectauit: nihil enim uideo te ſubterfugiſſe in eo, quod ad mundiciē Latinæ linguæ, omnesq; in ea lepóres & uenuſtates pertineat, quas apud nos propè iam intermiſſas, & quaſi obſoleſcentes, tu homo nō in Latio natus, tam diligenter cōſectaris & exprimis, ut aut mutata hominum locorumq; conditio, aut Latium hinc ad uos uideatur eſſe trāslatum. Sed ut cætera in tuo carmine digna approbatione, ſic illud maximè laudandum extollendumq; eſt, quòd ueræ & incorruptæ religionis patrocinium præſtas: quæ religio in hoc tempore calamitoſo oppugnata undiq;, atq; uexata, quò pauciores habet à quibus & legitimè & fortiter defendatur: hoc magis ipſa ſuorum defenſorum & nomen & memoriam tueri debet: & cùm illis præmia apud Deum immortalia parata ſint, humanos quoq; honores impartire. Quorum quidem in numero te egregias tenere partes, præclara illa Chriſtiana patientia, quam carmine tuo tam accuratè illuſtras, uel imprimis oſtendit. Sed hæc hactenus. Ego & beneuolentiam erga me tuam magnificio, & meam tibi non minorem polliceor: tibiq; hoc ſic perſuaſum eſſe uolo, me in omnibus officijs, quæ fidelis amicitia requirat, nec ſtudio, nec uoluntate tibi unquam defuturum. Vale. Carpent. v. Non. Maij. M. D. X L.

IAC. SADOLETI S. R. E. CARDINALIS, EPISTOLARVM LIB. XVI.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CARDINALIS, ALBERTO PIGHIO CAMPENSI, S. P. D.

LIBROS *tuos de Hierarchiæ eccleſiaſticæ principatu cùm legerem, plurimaq́; in illis inuenirem, quæ tua cura & diligentia in lucem è tenebris quaſi uetuſtatis prolata ſunt: ſcatereq́; ibidem omnia optimis & ſententijs & autoritatibus cernerem: equidem ingenium, & doctrinam, & notitiam tuam rerum antiquarum ſum admiratus.* Probitatem *autem & religionem illa mihi res etiam in te oſtendit, quòd uidi & cognoui, te optimo animo & conſilio adductum, quò* Chriſtianæ R*eipub. tot malis detrimentiſq́; affectæ, opem pro tua parte ferres, tantum negotij & laboris ſuſcepiſſe.* Q*uæ res, & mea ſimul propenſa in doctos proboſq́; homines uoluntas, effecit, ut has ad te inſtituerem dare literas, quibus tibi indicarem, cùm mihi uehementer tua ſcripta probentur, pietatem tamen, & uoluntatem tuam, multo etiam magis probari. Itaq́; quod ſolet ſequi neceſſariò, ut cùm de quopiam bene exiſtimamus, illum etiam diligamus: ſcito, me tantum ſuſcepiſſe beneuolentiæ erga te, ut ſi quid extiterit, quod tibi ex me commodum aut honorificum poſſit accidere, neminem qui me uincat in amore & ſtudio tibi gratificādi ſis habiturus.* Ego R*omæ non eram cùm has ſcribebam literas: ſed in eccleſia mea* C*arpentoracti, quò* N*icæa ueneram, ut ex longo & difficili morbo perditam propè ualetudinem recrearem:*

quibus

quibus in locis hyems me oppreſſit. Nunc in Italiam & ad Vrbem *cogitabam: quò cùm his paucis menſibus, ut ſpero, peruenero, (ſi mihi id* Dei *benignitate ſaluo facere licuerit) ita memoriam tui, & meritorũ tuorum apud ſummum* Pontificem Collegaſq; *meos ſanctæ* Rom. Eccleſiæ Cardi*nales excitabo, & calefaciam: ut & ipſi, & cæteri omnes intelligant, doctis & excellentibus uiris, quanquam alienigenis & abſentibus, magnos tamen fautores in urbe* Roma *non deeſſe. Nec tamen prætermittam, quin interea dem ad* Pontificem Max. *literas, debitumq; impertiam tibi & uirtuti tuæ apud illum teſtimonium: quod hoc triduo omnino ſum facturus. Sed quod ad priuatas meas cogitationes attinet: ſcito* Alberte *doctiſſime, me ex tuis libris in maximas anguſtias & ſolicitudines animi coniectum eſſe.* Verſabar *enim in eiſdem planè ſtudijs, & in eodem argumento elaborabam: iamq; confeceram bonam partẽ lucubrationis meæ, cùm tui ecce libri mihi inopinanti aduenerunt.* Nunc *quò me uertam neſcio: ſi pergo atq; inſiſto, uidebor omnia abs te eſſe mutuatus. quid enim tu cuiquam reliquiſti, quod is tanquam nouum aut inexpectatum poſſit dicere? Si deſino, durum erit fruſtra à me ſuſceptos fuiſſe tot labores.* Quid *igitur agam? quid? opinor id, quod ueteres etiam philoſophi & iureconſulti faciebant, eiſdem de rebus, alio modo.* In *quo hauriam de fontibus quoq; tuis: nec me tantum ſcriptorum tuorum excellentia deterrebit (quanquam deterret illa quidem, & ut quieſcam ſuadet) quantum adiuuabit copia: quæ facit, ut maiore etiam animo quàm antea, & minore meo cum labore, confidam, ſpatium me curriculi mei, in quod ingreſſus ſum, bene & celeriter eſſe confecturum.* Vale, *& nos tui amantiſſimos dilige.* Carpentoracti, III. Calend. Martij, M. D. XXXIX.

Q 4 IAC.

IAC. SADOLETVS CARDIN. LAZARO BONAMICO, S. P. D.

ADuentus ad nos Florebelli noſtri, cùm mihi per ſe magnæ uoluptati fuit: tum eò etiam gratior, & iucundior, quòd & tuas is mihi attulit literas, & percontationibus meis quas habui de te, peritiſſimè reſpondendo, omnia tua diligenter eſt perſecutus. Quo quidem ſermonis genere, in quo uidelicet Lazarus meus, is & amicus, & uir, quem ego & iudicio animi, & ſtudio, & beneuolentia complector propè ſingulari, ultro citroq; uerſatur, nullum facile poſſum reperire ſuauius. Illud cupiſſem, ut te tuæ occupationes non detinuiſſent, quo minus ad me longiorem epiſtolam mitteres. Non enim dici poteſt, quàm libenter tuas epiſtolas legam, & quidem longiſſimam quanq; libentiſſimè: ut illas legens, tecum mihi uidear loqui. Quòd ſi olim in collocutionibus noſtris, illud inerat & uſitatum, & dulce, quòd liberè, & ſine cura ulla, ſine cautione inter nos effutiebamus quæcunq; in buccam uenerant, quam nobis licentiam familiaritas dabat: quî nunc cõuenit reſtrictos eſſe in ſcribẽdo, cùm liceat eadem fiducia & libertate loquendi literas conficere, qua ſermones conferebamus? Sed tu uereris fortaſſe, ne tibi in epiſtolis tuas facundiæ opes explicanti, poſtea cùm è ſuggeſtu iuuentutem doces, contra cauſidicos deſit oratio: quorum tu, quanquam optimus dialecticus es, captiones tamen uitare nequiuiſti. Quid uis fieri? ſua cuiq; hominum generi ſophiſmata ſunt, quibus capt tent aduerſarios, & in laqueum inducant: quãquam capitaliora fortaſſe quæ aurum, quàm ea quæ mentem ex ſuis educant locis. Sed quid ago? cùm ad iocandum minimè idoneum tem pus ſit: & ego id non cogitans, ad ueterem inter nos conſuetudinem ſic garriendi relapſus ſim. Nam ſi uerum ſcire

uis, mi Lazare, ego cùm has ſcriberem literas, & in maxima eram ſolicitudine de Rep.ub. quam uides ipſe profectò quo in ſtatu, uel potius quo in motu poſita ſit: omnia quidem ut aduerſa in ea, & aſpera horrere debeamus. Et tantum doloris acceperam ex morte ſummi uiri, mihi collegæ, omnibus & amoris, & officij uinculis coniunctiſſimi, Federici Fregoſij, ut adhuc animus illo uulnere æger, ex mœrore & triſtitia recreari non poſſet: cui tamen uulneri paulum quid medicamenti lenioris induxit tui abſentis recordatio. Nunc reuiuiſceret dolor, niſi cum ego ab huius argumento epiſtolæ penitus excluſum uellem: præſertim cùm alia quadam mea lucubratiuncula tanti uiri obitum ſatis ſim lamentis proſecutus. Eam ſchedam ad te perferet Paulus Sacratus meus, quem ego cupientem iamdiu ueſtrum iſtud gymnaſium Patauinum inuiſere, & in eo dare operam non ſtudijs ſolùm artium optimarum, ſed ſtudiorum etiam in diſputando & cum æqualibus diſſerendo exercitationibus, libenter ad uos dimiſi: tua fretus imprimis humanitate, & in nos beneuolentia: non enim dubito, quin cum tu ſis eodē loco habiturus, quo ego habere ſoleo. Itaq; illum ne commendo quidem: ſatis enim tibi noſtra amicitia commendat. Tuam ad Donatum Rullum epiſtolam legi perlibenter non ſolùm quia diſertè & eruditè ſcripta eſt, ita ut accedat ad antiquitatis laudem: ſed etiam, quia ad hominem eum miſſa eſt, quem ego mirabiliter diligo, tum uirtutibus eius, tum etiam officijs erga me, uel beneficijs potius prouocatus: cui ipſi, quæſo meis uerbis dicito, ſi nos dignos ſtatuerit, quos aliquando in hæc loca ueniens inuiſat, permagnum me ex aduentu eius, & ex conſpectu lætitiam eſſe capturum. Vale mi Lazare. XII. Calendas Octobris. Carpentoracti.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS ROMVLO AMASEO, S. P. D.

VEnienti iſthuc Iacobo Bordingo, *qui Scholæ* Carpentoractenſi *triennium præfuit, optimo uiro, &* Græcis Latiniſq; *literis erudítiſſimo, nôn potui nihil ad te literarum dare: tum ut commendarem tibi hominem, quem mediusfidius ego ſingulari beneuolentia complector: tum etiam, tu ut agnoſceres, memoriam me tui cum ſumma item beneuolentia retinere.* Is *ea de cauſa* Bononiam *proficiſcitur, ut quoniam dedit aliquot annos medicinæ operam, id ſtudij & laboris in iſta urbe perficiat, doctorumq; iudicio ſtatuatur dignus, qui ipſe quoq; poſſit eam ciuibus ſuis artem & ſcientiam profiteri: quod illum magna cum ingenij & doctrinæ laude adepturum eſſe confido.* Nunc, *etſi non dubito mi* Romule, *quin quem à me & diligi & probari intelligis, cum ſis tuis ſtudijs atq; officijs omnibus proſecuturus: tamen ſic uolo te exiſtimare, uix quenquam inueniri poſſe, in quo tua mihi officia accidere poſſint gratiora, quàm in* Bordingo, *cui omnibus de cauſis merito amiciſſimus ſum: cupioq; eum quàm maximè & celebrari & ornari.* Quod *tu præter cæteros egregiè mihi præſtare potes, qui præes* Bononienſi *iuuentuti, & elegantibus ingenijs dominaris, in ea urbe natis, è qua eruditio, & optimarum artium diſciplina, in has tranſalpinas nationes dimanaſſe creditur.* Porrò *autem hæc ſunt quæ ego te poſco:* Primum, *ut diligas hominem ipſe, & charum habeas: deinde, ut eidem doctos iſthic uiros cõcilies, reddaſq; eum, & meo, & tuo teſtimonio omnibus notum.* Poſtremò, *ut cùm publicè iudicium de dignitate* Bordingi *per doctorum collegium fiet: tu cum tuis omnibus ueſtro eum comitatu*

frequen

frequentiaq́; honeſtetis. Quanquam ſumma poſtulatorum meorũ hæc eſt: te uti ita geras aduerſus Bordingum,*amore, ſtudio, diligentia: ut intelligat ipſe, meam hanc ſibi commendationem apud te plurimùm profuiſſe: egoq́; in hoc homine experiar, id quod tamen iampridem ſcio, me abs te non ſolùm diligi, ſed etiam uehemẽter amari.* Vale *mi* Romule.*Carpent.* IIII. *Calend.Octobr.* M. D. XL.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CARDINALIS, SCIPIONI BLANCHINO, S. P. D.

Bordingus *meus ſuis literis, quæ tamen ad me tardiſſimè ſunt perlatæ, de eis rebus ſcribens, quæ iſthic ipſi honoris ſui comitia obeunti, ualde fœliciter & ex ſententia proceſſere: cùm multa multorum erga ſe officia commemorat plena amiciſſimi in me, qui illum abſens meis literis commendaram, ſtudij & beneuolæ uoluntatis: tum tibi dat præcipuè, ſummæ erga ſe humanitatis, & præſtantis cuiuſdam liberalitatis teſtimonium: coactuq́; tuo diuerſatum ſe eſſe apud te, & domo tua, tanquam ſua comiter ac iucundè uſum eſſe perſcribit. Quod ego mi* Blanchine *in eam partem accipio, ut quanquam tu omnium doctorum uirorum & fautor, & obſeruator ſis: tamen hoc mihi in ipſo* Bordingo *honoris abs te atq; officij tributum eſſe non dubitem.* Non *enim ſum oblitus, cùm ego olim iſthac iter facerem,* Bononiamq́; *ueniſſem: te mihi ad hoſpitium publicum præſto fuiſſe: inuitaſſeq́; domum tuam ſtudioſè, & omnia ſigna egregij cuiuſdam amoris mihi oſtendiſſe. Qua ego tua tum humanitate cùm non eſſem uſus, quòd mihi iter inſtabat præproperum ac neceſſarium: recordor tamen, perinde me habuiſſe, ac ſi & tecto,*

& opib

& opibus tuis ex labore uiæ planè recreatus fuiſſem. Neq; uerò poſtea (ut ſum natura factus) ex animo unquam exceſsit meo, illius tui facti officijq; memoria, nunc in Bordingo *ipſo renouatum per te, factumq; eſt excitatius: quod non obſoleuerat quidem in mente mea, ſed ſe ad occaſionem aliquam tempusq; reſeruabat, ſtudium meæ quoq; tibi, uiciſsim beneuolentiæ aliquibus tibi ſignis indicijsq; declarandæ.* Quod *quoniam propter diuturnam abſentiam meam, re ipſa efficere difficilius uidetur eſſe, & ſpiſsius: iccirco has ad te interim dare inſtitui literas, quibus tibi ſignificarem, animum tuum iſtum erga me, & mihi perſpectum iampridem, & nuper in* Bordingo *apertiorem etiam factum fuiſſe: quem tu honoris mei gratia tam honorificè amanterq; tractaris.* Quòd *ſi locum mihi fortuna præbuerit, ut poſsim, quanti te faciam, & quid tua cauſa uelim, quemadmodum quidem cupio atq; opto, declarare: perficiam ut intelligas, te homini gratiſsimo, & ſimilium tui amantiſsimo, præſtitiſſe ea officia, quæ non ideò ſolùm permagni æſtimanda ſunt, quòd à beneuolentia & amore proficiſcuntur: ſed etiam quòd gignunt ipſa & procreant ſummam beneuolentiam: quam iam inter nos mutuam conflatam eſſe, & à mea parte conſcius mihi ſum, & è tua confido.* Tu *mi* Blanchine *da operam ut ualeas: nosq; fac abſenteis ut diligas.* Matthæū *Curtium medicum apud nos inſignem, & doctiſsimum hominem,* Romulum, *totamq; ſimul Campegiorum domum, qui omnes in* Bordingo *ſuum mihi animum & amorem patefecerunt, meis diligentiſsimè ut ſalutes uerbis, gratiasq; cunctis hoc nomine agas, etiam atq; etiam à te peto. Carpentoracti.*

IAC.

IAC. SADOLETVS CARDIN.
PROSPERO SANCTACRVCIO, S. P. D.

MAgna me uoluptate affecerunt literæ tuæ:ex quibus perſpexi,uigere apud te & memoriam amicitiæ noſtræ, & ſtudium propenſæ erga me uoluntatis: quam ego habui ſemper cariſſimam, ab eo tempore uſq;, quo tu Patauij *optimis artibus operam impendens, nonnulla iam illhinc ad me tui amoris indicia miſiſti. Quo quidem tēpore memoria teneo,me dupliciter ex te lætari eſſe ſolitum: cùm ab eiſdem teſtibus cognoſcerem, & quantum tu mihi tribueres,& quantum cæteris ipſe æqualibus tuis,qui tunc in eodem uerſarentur curſu, induſtria & omni laude ingenij antecelleres.* Secutū eſt tēpus,*cùm fuimus* Romæ*: omniaq́; ea quæ inter nos interceſſerant tanquam elementa & ſemina futuræ familiaritatis,congreſſu noſtro mutuiſq́; ſermonibus alta, educta, confirmataq́; ſunt: noſtraq́; coniunctio in eum ſtatum adducta, ut & tua mihi obſeruantia, & meus tibi animus amorq́; patuerit.* Sed *quorſum hæc?* Vt *intelligas, mi cariſſime* Proſper, *ea quæ tu ſcribis in literis tuis, de tuo ſtudio & beneuolentia erga me, deq́; ea fide ac diligentia quam in cauſis meorum ſis præſtaturus, etſi iucundiſſima mihi fuerint legenti literas, tamen etiam ſine literis, animo mihi præcepta, ac minimè dubia fuiſſe.* Carolum *quidem meum optimo iudicio uſum eſſe uideo,qui te &* Aragonium *noſtrū patronos populis meis aſciuerit.* Quid *enim mihi utriuſq; ueſtrum fide, doctrina, beneuolentiaq́; exploratius?* Equidem *laboro meorum ciuium cauſa:idq́; me & iuſtè & piè facere iudico.* Agitur *enim illorum res: meum autem officium: quod ego ita ſanctè diligenterq́; tueor, ut nihil ſit omnino quod habeam antiquius.*

Quòd

Quòd ſi in humanis actionibus & negotijs, ualuit ſemper apud me ratio officij plurimum, quid facere debeo in diuinis? Ex Deo *enim eſt hæc, non ex hominibus, quæ mihi cum his populis neceßitudo contracta eſt: quam ego dum integrè caſteq; cuſtodio, ſi minus ſeruio commodis & utilitatibus meis: illos tamen fructus multò uberiores conſequor, quòd pacatus intus, & totus mihi concors, optima cum ſpe uiuo. Cùm igitur mei huius laboris atq; officij bona pars ad uos delata, uel potius mihi communicata ſit uobiſcum: peto ambobus à uobis, ut eiuſdem etiam mecum & ſtudij & curæ participes eſſe uelitis. Quanquam non tam hoc petere, quàm me uobis gratias agere oportet: tanta mihi ſatisfaciendi uoluntas in literis eſt declarata. Cuius ego certè memoriam perpetuò conſeruabo.* Vale mi Proſper, *& tibi ita perſuade, me ſi facultas & occaſio affuerit, fautorem ſemper fore & amplificatorem tuæ dignitatis. Aragonio plurimam dic meis uerbis ſalutem. Carpentoracti,* Pridie Idus Ianuar. M. D. XL.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CARDINALIS, IOAN. BAPTISTAE SPECIANO, S. P. D.

Sicuti mea & natura & conſuetudo erga amicos poſtulat, facio hoc & ſæpe & libenter, ut abſens te abſentem meis cogitationibus proponam: gratamq; recordationem uſurpem, cùm uirtutis tuæ, tum mutuæ beneuolentiæ noſtræ. Quin illum quoq; diem, quo poſtremò fuimus unà, ſermonemq; totum, quem contulimus inter nos, in memoria ſemper habeo; cùm tu mihi Carpentoracte redeunti ad portam Mediolani *in diuerſorio præſto fuiſti: mecumq; primo amiciſsimè conqueſtus, quòd non introijſſem in urbem:*

bem: quòd nec tuo, nec ſummi uiri fortiſſimiq́; ducis Alfonſi Dauali hoſpitio eſſem uſus: cùm tibi mei facti atq; conſilij rationem attuliſſem, conſuluiſti boni: ad eaq́; officia mihi tribuenda conuerſus, quæ maximè tempus illud meum, & itineris ac periculorum quæ impendebant, ratio requirebat: nihil prætermiſiſti, quod uel in me adiuuando, ſtudium tuum atq; amorem, uel in docendo & commonefaciendo, prudentiam deſideraret. Quo quidem tempore illud mihi fuit iucundiſſimum, quòd uidi, tibi quoq;, quem ego alieniorem ab huiuſmodi ſententia fore arbitrabar, meum relinquendi res propemodum perditas, & in ſolitudinem abeundi conſilium, probari. Habebat autem nonnihil controuerſiæ & diſceptationis res: utrum liceret homini hoc honore prædito, parteſq́; eas in Republica obtinenti & autoritatis & ſententiæ, quas longa iam ætas, & uſus rerum plurimarum mihi attribuerat, diſcedere à conſilijs publicis, & ad priuatas cogitationes ſe referre. Quanquam, hoc quidem modo re propoſita, nulla uideretur eſſe excuſatio, quæ me uindicare à culpa & peccato poſſet. Quo quid homini, ea quæ gerat, rectè atq; ordine gerere cupienti, poſſet accidere grauius? Exponamus igitur cauſam alio modo, & ita quæramus: utrum licitum ſit homini in aliquo munere publico & honore poſito, cum aduerſis omnium uoluntatibus uideat nihil ſe proficere poſſe, quod ad Reip. pertineat ſalutem: habeat autem idem domi & priuatim præclaras genere actiones, in quibus uerſari & ſe exercere commodo eiuſdem Reip. queat: dimittere curas publicas, & ad priuata ſtudia ſe conferre, quæ præſertim nihilominus in publicam utilitatem reditura eſſe uideantur. Sic enim propoſito ſtatu cauſæ, facilior erit explicatio ueræ rationis, & mei facti defenſio. Nam ſi ego

operam

operam meam utilem eſſe Reip. exiſtimans, ſubtraherem me à negocijs publicis, & otij fruendi ac deſidiæ cauſa Vrbem curiamq; relinquerem, ne me ipſo quidem iudice, à maximi criminis culpa eſſem abſoluendus. Etenim quid cogitari poteſt iniuſtius, quàm ſi quæ habeas animi aut ingenij bona quæ in communi hominum utilitate elucere poßint, ad eaq; exhibenda, tui honoris munere atq; officio ſis obſtrictus: non illa ad publica emolumenta conuertere, ſed quærere tibi ipſi priuatim otium, cùm tuus labor proficere ad plurimorum hominum fructum & commoditatem poßit? Vera hæc eſt ratio, neq; excuſationem habet huiuſmodi uoluntas. Sed ſi, quò res collapſæ in ſuum ordinem & locum reſtituerentur, ueraq; regendi & gubernandi ratio à principibus noſtris iniretur: neq; temeritati, & fortunæ, cupiditatibusq; inconſultis permitterentur omnia, multa ſæpe à me & dicta & tentata ſunt: nihilq; prætermiſſum, quod uel ad docendum, uel ad cohortandum, uel ad rogandum etiam ualeret: porrò autem nullæ meæ ſint in Republica præterquam ſententiæ dicendæ, & conſilij explicandi partes: quid facere debui poſtquam omnia conatus, niti me fruſtra, & laborare intellexi? An contra fluctum flatumq; (quod aiunt) nauigio tenui, remis ueliſq; contendere? Quòd ſi ſpes aliqua tamen extitiſſet melius fore aliquando: & ſi iſti, quorum imperium ſummum eſt & poteſtas, non præcipitanter prorſus & prærupte, ſed cum timiditate tamen & cautione aliqua in ea conſilia ſe conijcerent, quæ ſunt & ipſis pernicioſa, & Reipublicæ potuiſſem aliquandiu forſitan dolorem pati, potuiſſem occaſionem expectans dißimulare, quoad ueniret tempus, in quo ex mei animi ſententia, quæ certè in hoc genere rectiſſima & ſanctißima eſt, poſſem opem ferre auxiliumq;

Reip

Reip.cùm conatus meos, & labores omneis, quos pro illa ſuſciperem: fore illi ſubſidio, nec caſuros irritos exiſtimarem. Cùm uerò noſtri principes, qui maximè tueri & regere Chriſtianam Remp. deberent, nihil uideantur ſibi habere propoſitum, niſi exitium & euerſionem earum ipſarum nationum, quarum præcipuè ſalus à præpotente Deo illorum eſt fidei commendata, & credita: cumq; ea illi ſola conſilia exquirant, & appetant, quæ ſibiipſis, omiſſa conſideratione Reip. arbitrantur utilia: (in quo falluntur quidem, ſed doctorem monitoremq; non recipiunt) ſeſeq; ita gerant, ut quaſi mercede à Barbaris hoſtibus Chriſtiani nominis conducti, operam illis ipſis in profliganda re Chriſtiana ſtrenuam ſtudeant nauare: quid me tandem agere conſulere'ue oportuit? Spectatorem'ne me communium miſeriarum conſtituere? Et eſſem tam ferreo animo præditus, ut atrocitatem illius ſpectaculi perferre poſſem? Qui enim mœror meus in calamitate tot populorum, qui animi dolor eſſet? qui non mihi corporis uel aſperrimus cruciatus, leuior tamen illa acerbitate accideret? An cùm in hoc communi tanquam nominis & generis noſtri incendio, omnes ferè non ad auxilium, ſed ad direptionem conueniant, ego quoq; particeps aliqua ex parte illius prædæ eſſe debui? At mihi prius millies mors acerba eueniat, quàm ut illiuſmodi culpam labem'ue ullam ſuſcipiam: de qua ne cogitari quidem poſſe ſine ſcelere & parricidio ab homine ullo puto. Ergo id, quod fuit reliquum, atq; ſolum, ſumpſi mihi, & conſtitui: concedendum mihi eſſe in ea loca, quò nec Pelopidarum nomen, neq; facta meas ad aures perlaberentur. Quod etſi non omnino aſſequor, multas habeo tamen & iucundas à moleſtiſsimis hiſce curis & ſolicitudinibus animi auerſiones, quas mihi potiſsi-

mum præclara artium optimarum ſtudia ſuppeditant. Et *ſi uerum ſcire uis: ego cùm uiderem multis & uarijs modis ac impugnationibus labefactari rem religionemq; Chriſtianam: habereq; eam hoſtes & externos & domeſticos, qui hoc etiã deteriores pernicioſioresq; exiſtunt, quòd illi externi, bona hæc terrena ſua ſponte caduca, per ſeq; interitura, nobis eripiunt: hi cœlum, & patriam illam beatam atq; ſempiternam conantur eripere: quæ ad uim hoſtium reprimendam idonea ſunt arma atq; conſilia, ea principibus terrenis à* Deo *permiſſa ſunt, ſi illi nutum & uoluntatem ſummi* Dei *uoluerint attendere. quibus uerò prauæ huiuſmodi opiniones, quæ in* CHRISTI *fidem ueramq; & puram* Dei *religionem, magno cum omnium ſalutis beatæq; uitæ amittendæ periculo, non diu antè irruperunt, coërceantur, & retundantur: illa ego mihi ſumo, & ad hoc opus ſaluberrimum atq; ſanctiſſimum ſtudium, operam, laborem, curam, diligentiamq; meam omnem polliceor atq; profiteor.* Itaq; *ſi meis optatis* Dei *benignitas affuerit, opera ea ſum effecturus, quæ ſi non magnitudine & numero, at perſpicuitate & intelligentia, certè multa fidei in* CHRISTVM *noſtræ myſteria ita apertam in lucem proferent, ut uelut magno illato lumine, facilè ſit futurum unicuique, qui animum modò æquum attulerit, ad cognoſcendum, inter uerum atq; falſum diſcernere & iudicare.* Quod *meum conſilium cùm maximè ad commodum & ſummam* Chriſtianæ Reip. *ſpectet utilitatem, eiuſq; ad partem illam tuendam fouendamq; pertineat, quæ præcipuè ægra, eademq; nomini* Chriſtiano *maximè ſalutaris ſit: ego qui ex illis fluctibus in hunc portum me recepi, & in eis commoror nunc locis, ubi plurimum illi opitulari & prodeſſe queam, nõ deſeruiſſe curam*

cogita

cogitationemq́; de Rep.ſed illam nunc demũ uerè & utiliter ſuſcepiſſe ſum exiſtimandus. Sed, ut ad prima redeam: cùm antea te dilexiſſem,& uirtutibus tuis multis,& etiam officijs erga me prouocatus: tum uerò extremus iſte congreſſus noſter, prudentiam maximè mihi tuam & æquitatem animi probitatemq́; aperuit. Vidi enim,uidi,te et lugere eoſdẽ Reip.caſus,quibus ego affl ctor: & eodem animo appetere honeſtũ otium,quo ego id ſum conſecutus. Quod etſi fœlicius mihi obuenit, quàm adhuc fortaſſe tibi: magnum tamen præ ſe fert probi & ſapiẽtis animi indicium, illa eiuſmodi mens, quæ tædio malè rerum contractarum, & exitum ſibi, & facultatem fruendæ libertatis quærit. Quod ſolet accidere fermè ijs, qui optimo ingenio & natura ingenua in lucem editi,poſtquam diu uerſati in principum negotijs, aliquando perſpexerunt, quàm illa aliena à tranquillitate animorũ, uel potius inimica beatæ & iucundæ uitæ ſit uiuendi ratio: quippe quæ tota angoribus aſsiduis,maximisq́; ſolicitudinibus,tanquam ſentibus & ſpinis, inteſtinos ſenſus noſtros lacerat atq; cruentat: aut è ueſtigio ſi poſſunt, aut ſaltem pedetentim & cautè, illis ſeſe laqueis & cõpedibus conantur exoluere. Quæ cùm in utroq; noſtrum ſimilis uoluntas ſit,eodemq́; ambo ſtudio,optimis & artibus & literis dediti ſimus,ad multas & graues noſtræ coniunctionis mutuæq; beneuolentiæ cauſas, hæc quoque, ſimilis ſenſus & communium ſtudiorũ ratio, tam magni momenti pondus affert: ut ego amorem quem erga te ſuſcepi,quoad uixero perpetuum ſim ſeruaturus. Quod ut de me tibi polliceor, ſic mihi uiciſsim de te perſuadeo. Tu, ſi eiuſdẽ tibi erga me animi conſcius es, id mihi literis tuis ſi declaraueris, facies rem mihi uehementer optatam atque gratam. Alfonſum Daualum, cuius ego uirtutem, nobilita-

tem, magnitudinem animi, mirificè & cultu & beneuolentia mea proſequor, ut ſaluere iubeas meis uerbis, ſummeq́; me ab eo cupere diligi illi ut confirmes, magnopere à te peto. Vale. Carpent. Idibus Semptemb. M. D. XLIII.

IAC. SADOLETVS CARDINALIS, IOAN. BERNARDO FELICIANO S. P. D.

ETſi in ſumma expectatione eram, poſt Rulli mei literas, quibus ad me de Appiano Alexandrino ſcripſerat, illius libri habendi, meæq́; in eo legendo explendæ cupiditatis, qua diu fueram huius egregij (ut ego ſentio) ſcriptoris ipſius lingua cognoſcendi, non mediocriter accenſus: tamen non exiguum fructum eius moræ, quæ mihi afferebatur, tuas accepi literas: quæ, & qui tu uir eſſes, & quam beneuolentiã erga me ſuſcepiſſes, planè mihi indicarunt. Sunt enim amanter prorſus, & perdiſertè ſcriptæ. In his quòd tarditatem negotij tantopere excuſas, tua quidem diligentia mihi uehementer grata: ſed excuſatio non ita neceſſaria fuit. Facilè enim intelligo, ea quæ aliena fide operaq́; gerantur, non admodũ ſæpe reſpondere uotis eorum, qui ſuum in ijs rebus officiũ agi putant. Quod tamen officium magis à te ex humanitate tua ſuſceptum eſt, quàm quòd ego de te ulla in re bene ſim meritus. Sed tamen quicquid eſt, quod abs te actum eſt mei honoris cauſa, id mihi prorſus non modò accidit gratiſſimum: ſed magnã etiam curam attulit, ut ſi fuerit occaſio, coner te compenſare non impari munere, præſertim cùm uideam quanta cum diligentia & literarum elegantia ſcriptus liber, idemq́; à glutinatoribus quàm aptè & compoſitè concinnatus ſit: in quo amoris & liberalitatis primas Rullo partes, tibi ſecundas

ſine

ſine dubitatione deſero. Agoq́; propterea ambobus uobis magnas gratias. Tibi autem, qui me in tuis literis eis laudibus exornas, quas ego nō agnoſco: totumq́; id refero amorem ad eundem, qui tuus erga me mihi iam perſpectus eſt: his meis Feliciane literis hoc reſpondeo: te, etſi nequaquam antea mihi fueris notus, tamen hoc recente officio ita animo inſediſſe meo, ut quidem te poſthac in meorum amiciſſimorum numero habiturus ſim. Neq; id ſolùm, uerùm etiam optaturus, locum & tempus aliquod mihi dari, quo tu me item tui amantiſſimum eſſe intelligas. Vale. Carpentoracti, Idibus Iunij, M. D. XLI.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CARD. DONATO RVLLO S. P. D.

SAt longum interuallum factum eſt, ex quo ego tuas literas accepi, XII. *Calend. Aprilis Venetijs datas. Quæ etſi ſummam ſignificatiōnē tui erga me amoris habebant, erantq́; ita ſcriptæ, ut nihil illis ſuauius, nihil ingenui animi liberalisq́; naturæ ſignificantius fieri poſſe uideretur: tamen quoniam habebant Appiani Alexandrini mentionem, teq́; adhibuiſſe diligentiam, ut is liber Græcè deſcriberetur, mihiq́; mitteretur, indicabant: non putaui mihi quicquam reſcribendum, quoad certum ſcirem, quò allatus ille liber, & cuius fidei ac diligentiæ mihi reddendus commendatus fuiſſet. Nihil enim erat de hac re in tuis literis ſcriptum: neq; ualebam coniectura aſſequi, unde illum mihi, aut quo pacto accerſendum putarem. Quod cùm longius duceretur, egoq́; in maxima expectatione tui mihi optatiſſimi muneris eſſem: recordor ſcripſiſſe ad Priulum, talem uirum, qualem tu quoq; exiſtimas: hoc eſt, omnibus ingenij, officij, uirtutisq́; ornamentis præditum: ut is re ex-*

 plorata,

plorata, quamprimùm hac me expectatione liberaret. Qui cùm ad me ipſe ſcripſit, tum miſit etiam Ioannis Bernardi Feliciani *(hominis docti, & , ut perſpexiſſe uideor, mei quoque ſtudioſi & amantis) literas: ex quibus dupliciter lætatus ſum, quòd in eis luculentum inerat teſtimonium & tuæ ſingularis beneuolentiæ erga me, & item ſuæ.* Neque *tamen ſtatim liber tunc unà cum literis, ſed poſt aliquot dies, mihi tandem redditus eſt.* Quem *ego mi ſuauiſſime* Rulle *ea cum animi lætitia accepi, qua ſolent, qui magnum honorem aliquem aut regnum concupiuerunt, ad ſui deſiderij exitum peruenire.* Nam *mihi quidem regnum atque honos literæ ſunt: in quibus ita uerſor, ut non ex illis lucem aut gloriam, ſed moderationem animi, & regulam quandam uitæ pacatius traducendæ, mihi ſumendam putem.* Porrò *autem hunc autorem ſemper inprimis admiratus ſum, prudentiamq́; in eo penè ſingularem cognoui: etſi cùm* Latinum *legerem, neq; uerba ſatis in eo, neq; ſententiæ conſtabant: perſpiciebam tamen in eius ſcriptis neſcio quid, quod ſe mihi extollere ſupra communem uſum cæterorum ſcriptorum, præſertimq́;* Græcorũ *uideretur: quod nunc tuo inſigni mi* Rulle *beneficio melius & liquidius dijudicare potero.* Totum *enim ſcriptorem hunc planè penitusq́; comprehendam, & perſcrutabor: ad quod me adiuuabit, quòd ita & ſcriptus, & glutinatus liber eſt, iiſq́; & literarum intus, & extra pegmatis illuſtratus: ut non ſolùm utilitas, uerùm etiam uoluptas me ad legendum uehementer ſit allectura.* In *quo uideo tuam ſummam diligentiam, cum ſummo amore, quem in me habes, certaſſe.* Quare *gratias tibi equidem ago pro tua erga me liberalitate, & habeo maximas. Sed in quo etiam gratius mihi es facturus, ſi me diligis, & ſi hominem eſſe me exiſtimas non*

indig

indignum eis ſtudijs, in quibus ambo educati ſumus, perſuaſiſſimum tibi habebis, nunquam tui huius officij elapſuram mihi memoriam ex animo: nec modò me adductum beneficio, uerùm etiam imprimis beneuolentia erga me tua, curaturum omni ſtudio, ut aliquod aliquando mei in te amoris & gratiſſimæ uoluntatis indicium appareat. Vale. Ex Feliciano Carpentoractenſis dioceſeos, Idibus Iunij, M. D. XLI.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CARD. DONATO RVLLO S. P. D.

QVintus hic agitur menſis, ex quo tempore ego in hanc urbem me retuli: non mea ſponte quidem neq; uoluntate huc adductus, ſed inuitus, ac dolens Pontificis Max. Imperio literiſq; compulſus, cùm mihi in otio ſtudijſq; meis honeſtiſſimè ſimul ac libentiſſimè commoranti, hoc ſanè iter perincommodum, & ualde contra animi ſententiam accidiſſet. Sed ut primum Romam attigi, fuitq; cum quo de meis rebus loqui familiariter, & liberè poſſem: id quod & tua erga me officia meritaq; poſtulabant, & mei animi grata fideliſq; memoria mihi ſuggerebat: ſtatim de te & de tuo omni ſtatu percontatus ſum. Noli enim putare mi Rulle, non mihi inſidere in animo perpetuam memoriam illius liberalitatis tuæ, cum miſſo ad me tranſalpis uſq; optatiſſimo libro, non ſolùm conſuluiſti ſtudijs meis: ſed quo tu eſſes erga me animo, qua beneuolentia oſtendiſti. Neq; hoc tantum: uerùm illud etiam perſpicuè declaraſti, ſingulare quoddam tibi eſſe ingenium, ſummumq; indicium in perſpiciendis hominum uoluntatibus & deſiderijs: tuaq; liberalitate ad illorum uſum tempuſq;

accommodanda. Cùm id mihi, homini etiam tum tibi ignoto, muneris deſtinaſti, quo nullum nec tibi in dando conuenientius, nec mihi in accipiendo honeſtius eſſe potuit. Quæ res fuit ea quidem mutuæ initium beneuolentiæ noſtræ. Sed ego longius, pro mea natura, progreſſus ſum. Ex eo enim tempore ita te amare cœpi, ut nullum unquam ſtudium erga te amiciſſimi hominis intermiſerim. Itaque Romæ ut primum mihi conſiſtere datum eſt, tu mihi ferè occurriſti primus, de cuius ſtatu & incolumitate amicos ſciſcitarer. A quibus cùm id quod maximè optabam mihi eſſet reſponſum, te ſcilicet ualere in omnem partem, pauloq; antè uiſendæ rei pulcherrimæ, hoc eſt publici Chriſtianorum conuentus ſpectandi cauſa Tridentum acceſſiſſe: laudaui equidem & animum & ingenium tuum, qui nunquam ab ingenuitate tua, & ſolita tibi probitate diſcedas. Etenim uidere mihi uideor, quàm tu ſis cupidus rerum bene reſtituendarum: quàm in eiuſmodi ſtudio & uoluntate flagrans: ut te angant, & ſolicitum habeant ea, quæ quotidie afferuntur impedimenta. Sed de rebus illis Deus uiderit. Nos quidem optamus, & aſſiduè uota facimus, ut quàm rectiſſimè omnia agantur: ueruntamen quid ſperare debeamus, incertum eſt. De te ipſo autem, id quod ad me nunc pertinet, eſtq; mei in te ſummi amoris proprium, nonnulla mihi, Donate, incidit ſuſpicio, & metus quidem, ne ex animo tuo penitus elapſus ſim. Quid enim eſt? quinquéne iam menſes ſunt, fluxitq; tantum temporis, neque dum mihi abs te quicquam, ne ſalus quidem, aliorum ſaltem literis, tuis uerbis nunciata? tantóne tibi labor ſcribendi aut monendi moleſtior, quàm mei abſentis fuit appellatio iucunda? Quomodo ergo hoc lues? opinor ſi & literas mihi miſeris, & doctiſſimorum hominum

contub

*contubernalium tuorum, Aloiſij, Priuli, & M.Antonij Flaminij acta aliqua ad me perſcribes. Niſi forte omnem tuam mentem,cogitationemq; rerum cæterarum, illa prope immenſa ſuauiſsimi huius tui comitatus uoluptas ſic obruit, ut diſpicere in partem aliam non queas: præſertim, omnium hominum longè & uirtute, & comitate,& prudentia præſtantiſsimo, Polo, tuos oculos animumq; complente. Quod ſi eſt ita, ignoſco tibi equidem, neq; te amplius ullo crimine accerſo. Sed in magno meo deſiderio retinendi tui,illa me res tamen plurimum conſolatur,quòd intelligo,plus ſemper apud me officij ac diligentiæ in tuenda amicitiæ memoria reſidere. Quare ſi me amabis, & ipſe ad me ſcribes, & hæc præterea efficies, ut te internuntio, ſodales tui & me ſui amātiſsimum eſſe cognoſcant: & ego illos memores intelligam mei. Quod probè eueniet,ſi illi mihi ſalutem ex tuis literis dixerint. Quam ego ut illis plurimam à me nunties,uehemēter abs te etiam atq; etiam peto. Vale. Romæ,*IX.*Cal.Octobr.* M. D. XLV.

IAC. SADOLETVS S.R.E. CARDINALIS, ISIDORO CLARIO ABBATI, S. P. D.

Commodum emerſeram ex tertiana febri, cùm tuæ mihi allatæ ſunt literæ, datæ XVI. *Calend. Auguſti* Tridenti*: aliquanto autem ſerius, quàm dierum & itinerum ratio poſtulabat, tabellariorum negligentia nobis redditæ: quibus in literis facilè & amorem tuum erga me, & memoriam ueteris noſtræ conſuetudinis recognoui.Sed quominus ad eas tum celeriter reſponderim,partim imbecillitas corporis, partim etiam publica hæc negotia, quæ nos hic anxios & ſollicitos admodum habent, aliquandiu*

retardarunt. Video *enim Iſidore, id quod tu quoq; in literis tuis ſignificas, rem communem noſtram, hoc eſt, cauſam* Chriſtianæ *religionis (quid enim eſt quod magis noſtrum eſſe poßit:) eò deductam eſſe, ut grauißimorum concurſum periculorum metuere debeamus: ſpe præſertim concordiæ penitus ſublata, qua anteà ſuſtentabamur.* Nam *qui anteà, cùm à nobis & ab* Eccleſia *Catholica grauiter diſſentirent, omnia ſua tamen concilio ſe eſſe permiſſuros pollicebantur: nunc poſteaquam indictum conuocatumq; conciliũ eſt, cùm retractent promißionem ſuam, plurimaq; dent indicia, non ſolùm non commutati priſtini animi ſui, uerùm etiam in prauis opinionibus uehementius pertinacis: qua ſpe poſſumus niti, ut turbæ hæ, quæ omnia diuina humanaq; permiſcuerunt, aliquando pace conſenſioneq; tollantur?* Atq; *utinã, quod tu uideris confidere, mea opera atq; induſtria aliquid prodeſſe poſſet Chriſtianæ* Reip. *nos hoc damnum uiolatæ perturbatæq; religionis, uel noſtro ipſorum ſanguine libenter redimeremus.* Sed *cùm neq; ingenio multum, & autoritate nihil poßim: quòd tantum mihi tu tribuis, id ego amori tuo erga me, non illi quo cæteris in rebus plurimum uales, iudicio eſſe aßignandum puto.* Verùm *quoquo ſe modo habeant Chriſtianæ res, illa eſt ſpes nobis in* Deum *conijcienda firmior, quòd is pro ſua ſumma perpetuaq; benignitate & clementia populos ſuos ſeruabit ab interitu: neq; gentem delectam ab ſeſe nonnullorum ſcelere atq; perfidia dari in exitium uolet.* Q*uam ego unam conſolationem, nec aliam præterea ullam, his tot malis reperio.* Sed *de his ſatis.* Q*uòd ſcribis, iucunda iſtic multorum conſuetudine, inprimiſq; eorum qui legationis munere apud uos funguntur, amplißimorum, ſapientißimorumq; hominum, comitate erga te,*

ſum

ſummaq́; liberalitate leuari moleſtias tuas: facilè adducor in eam ſententiam, ut tibi iſta peregrinatio non deſugienda fuiſſe uideatur. Nihil *enim poteſt eſſe dulcius, quàm cum doctis, cum probis, cum tui amantibus uerſari. Quibus quidem legatis, quos ego omneis ſummo cum honore colo obſeruoq́; plurimã ut ſalutem uerbis meis nunties, nõ rogo te ſolùm, uerùm etiam flagito.* Lucianum, *ſodalem & contubernalem tuum, uidi* Ferrariæ, *ſumq́; cum eo bis collocutus, & quantum illo breui tempore iudicare potui, eius excellens ingenium, ſingularemq́; doctrinam ſummopere probaui. Eum tu, & item contubernalem tuum* Chryſoſtomum *quem teſtimonio tuo, & amare cœpi, & uirum egregium eſſe arbitror, meis uerbis ſaluere iubeas uelim.* Fac *ualeas, noſq́; mutuo diligas.* Romæ, Calend. Septembris, M. D. XLV.

IAC. SADOLETVS S.R.E. CARDINALIS, ISIDORO CLARIO ABBATI, S. P. D.

ACceperam tuas unà & Luciani noſtri literas, gratas mihi utraſq́;: ſed cùm illi tum aliqua reſcripſiſſem, diſtuli ſcribere ad te, quoad haberem abſolutum meum de peccato originis librum. Quem nunc tibi mitto, correctum aliquod in locis: non quæ mihi uiderentur ab integra in Deum *fide eſſe aliena: ſed ut contentiones fugerem, quas ſtudio omni ſemper deuito: ſi tamen id mihi aliqua ratione concedatur: eſt enim ſeculum hoc, ſi quod unquam aliud, ut tu quoq́; ſcribis, ita paratum ad inſidias omnium ſcriptis lucubrationibusq́; tendendas, ut tranſiri nuſquam ſine periculo poßit. Sed ſi uirilis animi non eſt, deterreri metu ab actionibus honeſtis: ne meum quidem erit, ſi quid*

ſit

ſit in quo prodeſſe poßim fidei Catholicæ, quam ego ſanctiſsimè & conſtantiſsimè colo, deſiſtere à conando hominum contentioſorum cauſa. Ego pro mei captu ingenij (*quod ſanè quàm exiguum eſt, ſed cupiditate incenſum indagandæ ueritatis*) *conatus ſum, quoad potui, aperire rem obſcurißimam: & hoc originis peccatum, quod ſemper adhuc mihi latuiſſe uiſum eſt, in conſpectum hominum lucemq́; proferre: ſi id tamen ſum aſſecutus:* Quod iam non *meum, ſed aliorum erit iudicium: & imprimis tuum,* Iſidore *charißime, comitumq́; tuorum unà* Luciani *&* Chryſoſtomi*: quos ego ſcio non certandi ſtudio, ſed animo cognoſcendi, amicè & ingenuè mea ſcripta lecturos.* Habes *igitur librum, in quo legendo quædam à te peto: primùm, ut attento animo eum perlegas, deq́; tota materia non antè quicquam ſtatuas, quàm illa tibi bene percepta & cognita fuerit: habet enim (ut opinor) ſubtiliores nonnullas conſiderationes.* Deinde, *ut cùm legeris, remq́; cum familiaribus tuis communicaueris, ſi qua offendes in eo, quæ apertè uideantur à Catholica fide diſcrepare, mihi antè nunties, quàm cuiquam notum facias: ut poßim, id quod maximè opto, non ſolùm probus eſſe eccleſiæ filius: ſed etiam uideri.* Equidem *laboraui, & adnixus ſum, omniaq́; circunſpexi, ne imprudens inciderem in ſententias reprehenſione dignas.* Nam *de induſtria in eas incurrere perquam impium: eſt: neq; id unquam ſinat me* Deus. *Inſcium autem & oſcitantem labi aliquando, & errare, eſt humanum.* Sed *tamen, ut admonitu beneuolorum error ſtatim tollatur: quo ego mediusfidius ſum animo, ut & auditurus ſim libenter errores meos, & illos ſtudioſè emendaturus ac correcturus.* In *quo mi* Iſidore *tuam imprimis operam beneuolentiamq́; requiro.* Si *ergo erit quippiam eiuſmodi, me quàm primùm*

cert

certiorem facies: reliquos celabis, donec tibi à me fuerit reſponſum. Cùm reliquos dico, tuos comites excipio: quorum ego permultum, & confido probitati, & tribuo doctrinæ. Sin autem nihil fuerit quod Chriſtianæ pietati ſit aduerſarium: erunt autem aliqua, quæ diſputationibus trahi in diuerſam partem poſſe uideantur: ijs poſthabitis atq; neglectis, librum communicabis quibus cum uoles. Nam certè res ipſa & ueritas ſe ipſam tutabitur. Aut ſi quid erit fortaſſe, quod nequeat defendi: tarditas mei ingenij accuſabitur, non in Deum fides: quorum primum tolerabilius eſt, alterum ferri nullo modo poteſt. In conferendo autem & communicando, rogo te uti habeas potiſſimũ Ambroſium Catharinum: omniaq́; ita agas & tractes, ut tua in me beneuolentia, & mea erga te mutua poſtulat. Quãti momenti ſit, & quantopere conducat hominibus Chriſtianis, cognoſcere hoc originis peccatum, qua in re conſiſtat, & ad fidei noſtræ myſteria intelligenda quam habeat uim, diſſererem pluribus, niſi te optimè id noſſe ſcirem: quamobrem ſuperſedebo hac parte orationis. Tantum te orabo atq; obſecrabo, ut ſuſcipias hunc laborem non inuitus, mei honoris cauſa: tuamq́; ſolitam humanitatem & beneuolentiam, ſæpe mihi perſpectam, in hac re potiſſimum exhibeas mihi & præſtes: quod ego ſummum à te officium, & indicium animi amiciſſimi ſum habiturus. De prædeſtinatione quid ſtatuam, & quàm cum Luciano mea mens conſentiat, ex hoc meo quoq; libro poteris habere compertum. Vale. Romæ, XIII. Calend. Februarij, M. D. XLVI.

IAC. SADOLETVS S.R.E. CARD.
NICOLAO PEITELLIO,
S. P. D.

Paulus

PAulus ad me ſcribit, in eo obeundo munere, quod rogatu meo ſuſcepiſti: te & Carpentoractenſibus ciuibus uſq; eo ſatisfacere, ut in ſacris illis concionibus, quas ad populum habes, nec religionis ſtudium ardentius, nec rerum copia uberior, nec orationis ſubtilitas maior deſiderari poſſe uideatur. Itaq; admirabilem ad te audiendum hominum cuiuſq; generis, ætatis, ordinis, concurſum fieri, ut prorſus nunquam iſtic quiſquam maiore hominum uel frequentia, uel admiratione, eius generis conciones habuerit. Quod mihi quidem, qui præſtantiſſimũ ingenium tuum, pari uitæ integritate ac pietate coniunctum, iſtic cùm eſſem facilè perſpexi, minimè mirum uiſum eſt. Non poſſum tamen facile uerbis conſequi, quàm id gratum mihi & iucundum acciderit. Nihil enim uehementius ſtudeo atque opto, quàm illos homines, quos fidei meæ commiſſos, paterno planè amore proſequor, his tam turbulentis temporibus, quibus multi quotidie à uera religione abducuntur, in recta erga Deum fide atque officio manere. Itaq; cùm tu ad eos continendos, tam fidelem, tamq; egregiam operam mihi abſenti naues, incredibili quadam uoluptate afficiar neceſſe eſt. Tibi uerò eo nomine tantum debere me intelligo, quantum equidem uix poſſe unquam uideor perſoluere. Sed tamen, & is primùm, qui pias hominum actiones cœleſtibus præmijs remuneratur Deus, cui tu in primis deſeruis, tam præclari officij tui ampliſſimam tibi mercedem reddet: & ipſe non deſiſtam, quin tibi pro tantis tuis in me, meosq; ciues meritis, aliquam aliquando gratiam referam. Tu ut ciuitati iſti pergas rectam, quemadmodum facis, ſalutis & immortalitatis uiam oſtendere: neq; apud Deum precationibus tuis iuues, uti mihi ad eccleſiam meam regendam redire illius benignitate contingat, abs te uehement

menter peto. Vale mi Peitelli. Romæ, M. D. XLVI.

IAC. SADOLETVS S.R.E. CARDINALIS, FLORENTIO VOLVSENO SCOTO, S. P. D.

EVm, qui ſuperioribus diebus tuas ad me attulit literas, teſtimonio tuo adductus, libenter uidi: opemq́; illi & ſtudium meum detuli, ut multum apud me ualuiſſe commendationem tuam facilè intelligere potuerit. Nec te tua ſanè, quam de me habes, opinio feſellit. Sumus enim, ſemperq́; fuimus, ad bene de doctis & probis hominibus merendum, ſi minus opibus & facultatibus inſtructi, at certè natura ſtudioq́; propenſi ac parati. Te quidem, quem & optimis artibus eruditum, & in his de religione diſſenſionibus optimè ſentientem ſemper iudicauimus, eo quo debemus ſtudio & amore proſequimur. Itaq; quòd ſententiam exquiris noſtram, quam uiam cùm in patria tua conſtiteris, in qua maximas de religione contentiones eſſe ſcribis, inſiſtere debeas: nos id tibi conſilij dabimus, quod & amore noſtro erga te, & uirtute ac pietate tua dignum ſit: quod tamen à te iam pridem captum eſſe minimè dubitamus. Nam cùm & ſacræ nos literæ, & rerum euentus ipſe docuerit, eccleſiam Dei turbulentis hominum ſeditioſorum conſilijs perpetuò infeſtam eſſe, & obnoxiam: nimirum id permittente Deo, quò hîc bonorum exploretur fides atq; conſtantia: profectò dubium eſſe non poteſt, quin quod ſanctiſsimi uiri huiuſmodi diſsidijs & contentionibus exortis, ſemper fecerunt: ut eccleſiæ partes ſequerentur, eiq́; tanquam firmamento ueritatis initerentur: id hoc quoq; tempore optimus & grauiſsimus quiſq; facere debeat, & ſanctiſsimam parentem omni pietate & ſtudio conſtantiſsimè tueri

tueri atq; defendere. Etenim ſummæ ſit, non dicam imprudentiæ, ſed amentiæ, Catholica relicta ac deſerta Eccleſia, eiusq; perpetuo conſenſu, & tot ſanctiſsimorum patrum autoritate contempta, eorum ſectam ſequi, qui impulſi odio, & furore quodam rapti, tam temere ac nefarie ab Eccleſia deſciſcere, eamq; uexare atq; oppugnare auſi ſunt. Quos ut corrupti ſacerdotum mores grauiſsime offenderint, nequaquam ea tamen, aut alia omnino ulla, turbandæ pacis & commouendæ ſeditionis cauſa iuſta eſſe potuit. Quamobrem te quidem nec conſilio, nec cohortatione mea egere arbitror. Sed tamen, quando me, quomodo gerere te in patria tua debeas, conſulendum putaſti, credo quo autoritate mea conſilium tuum confirmaretur: ſuadeo, hortor, & moneo, ut maiorum noſtrorum ueſtigijs inſiſtas, atq; ea quæ ſtatuit, decreuit, et tot iam ſeculis obſeruauit Eccleſia: tanquam ſpiritusſancti, qui illi cuſtos & ueritatis omnis doctor perpetuò adeſt, decreta & inſtituta ſanctiſsime ſeruanda eſſe cenſeas: utq; hæc quæ tibi à Deo data ſunt, ingenij, doctrinæq; munera, ad eos quibuſcum uiues, in fide & uera religione (quantũ in te erit) continendos, ſedulo ut Chriſtiano homine dignum eſt, conferas. Hæc profectò una rectiſsima ad æternam ſalutem uia eſt: hanc qui inſiſtunt, deiq; & Eccleſiæ præceptis ac legibus obtemperant, ad illam quæ Chriſtianis hominibus propoſita eſt felicitatem ſine ullo errore perueniunt. Sed hæc ut uoluntati tuæ obſequerer, non quò te putarem de his rebus non optime & ſentire, & tecum ſtatuiſſe, iam attigi. Tu uelim beneuolentiam erga me tuam conſerues: tantumq; de animo & uoluntate mea tibi pollicceare ac ſpondeas, quantum uirtus, & probitas, & uetus tuum erga me ſtudium poſtulat. Vale, Romæ, M. D. XLVI.

IAC.

IAC. SADOL. S.R.E. CARDINALIS, GABRIELI PALEOTO BONONIENSI S. P. D.

ACcepi literas tuas, teſtes cùm eius ingenij quod ego in te ſummum eſſe audio: tum etiã officij atq; amoris, quem erga optimum & clariſsimũ uirũ mortuum, quemq; in me ipſum habere te oſtendis: quorum utrunq; nequaquam mihi quidem præter opinionem accidit. Cognoui enim ſemper ueſtram familiam cùm ingenij & literarum laudibus, tum probitate & in amicos obſeruantia, in iſta ciuitate facilè excellere. Quæ penè propria & domeſtica ornamenta cui generis in te ipſo non relatum ſolùm, ſed etiam cumulatum iri confido atque opto. Quòd autem ſcribis in literis tuis, te arbitrari, collegæ mei, uel fratris chariſsimi potius Petri Bembi *Cardinalis, importuna morte me grauiter afflictum, & proſtratum iacere: non fallit in eo te opinio tua. Nihil enim mihi potuit euenire acerbius, quàm diuelli ab eo, cuius ego amicitiam fraternamq; coniunctionem quatuor & quinquaginta annos inuiolatam tenueram: quem propter ipſius præſtantiſsimas uirtutes, ſummamq; humanitatem, probitatem, ſuauitatem, ſingulari quodam & penè inaudito amore proſequebar: quo cum eram omnibus & ſtudiorum eorundem, & uoluntatum, tam in familiaritate & conſuetudine noſtra, quàm in ipſa* Repub. *uinculis & neceſsitudinibus aſtrictus: ut eo mihi nunc erepto, ſolus planè, & ab omnibus mihi deſertus eſſe uidear.* Ex *quo non poſſum non dolere caſum meum.* Nam *illum quidem lugere non eſſet fas. Caue enim putes quenquam unquam ulla in gente, ullo tempore, uixiſſe tam beatè, quàm* Petrus Bembus *eſt mortuus, ſiue diuinæ in eum beneuolentiæ indicia ſpectentur,*

ſiue humanæ. Quæ magna quidem mihi eſt conſolatio: ſed nequaquã adhuc mœrori meo par. Verùm dabimus operã, quoad Deo adiutore poterimus, ut dolorem minuamus, qui eſt imbecillitatis: memoriã autem talis uiri, id quod ad fidẽ amicitiæ, & ad illius uirtutũ gratam commemorationem pertinet, aſsiduam retineamus. Tu mi Palcote *perge, ut cœpiſti, atque ita te confirma, ut ei expectationi, quæ magna de te concitata eſt, ſpeiq́; tuorum cumulatè ſatisfacias. Fratribus tuis humaniſsimis ac ſuauiſsimis,* Galeatio, Camillo, *&* Aſtori, *plurimam à me dic ſalutem.* Vale. Romæ, v. Nonas *Febr.* M. D. XLVII.

IAC. SADOL. S.R.E CARDINALIS, FRANCISCO MARIO Molſæ ſuo S. P. D.

Cogitanti mihi ad te reſcribere, commodum allatæ ſunt ex Vrbe *literæ, quibus certior factus ſum, ſummum* Pontificem *in* Vrbem *ingreſſum eſſe, teq́; cum* Farneſio *tuo optimo ac liberaliſsimo iuuene eſſe aſsiduum: eos quoque, de quibus nonnullam ad me detuleras querelam, quaſi illis abſens, quibus minimè debebas, eſſes contemptui, tecũ nunc adeſſe, teq́; illos planè habere in poteſtate. Quæ res breuiorem me in ſcribendo facit: res enim tuas in tuto poſitas, teq́; iam mea nec conſolatione egere, nec conſilio, nec cuiuſquam ope amplius arbitror: cùm ſitiens, ab ipſis fontibus reſtinguere ſitim tuam nunc facilè poſsis. Ego ſanè cùm eſſemus etiam tum* Niceæ, *de tuis difficultatibus exponens, commoram* Pontificis *animum: optimum'que principem ſua ſponte fauentem tui ſimilibus, hoc eſt, doctis & bonis uiris, etiam magis ut tibi conſuleret atque opitularetur, mihi ut uiſum fuit, accenderam. Secuta eſt*

poſtea (ut tute ſcis) diſtractio omnium noſtrum: cùm me huc ut conferrem, ualetudinis ratio non modo me hortata eſt, uerùm etiam coëgit. Nec tamen dubito, quin mea illa opera, aut tibi attulerit iam fructum, aut certè allatura ſit: cùm præſertim tua uirtus, excellens'que ingenium, omnibus ſit amabile. Id ſi factum eſt, aut certè cùm fiet, ut mihi literis tuis ſignifices, planè tibi mando. Epiſtolas omneis tuas, quas & ad me, & ad Paulum miſiſti, legi ſumma cum uoluptate, uehementer'que probaui. Nec unquam ſanè dubium mihi fuit, quin quaſcunque tu ad res ingenium tuum applicuiſſes, dum modò in una ratione unoq; genere ſcribendi commorarere, futurus fueris omnium longè primus. Sed hæc tu melius. Nos hic conualeſcere iam cœpimus: omnino ſumus adhuc imbecilli, ſed ſpe nitimur bona. Noſtrum ad Vrbem reditum aliquot menſes neceſſariò differemus. Vale mi Molſia, et cùm erit otium, nos tuis literis ſæpiculè appella. Carpentoracti, VIII. Calend. Septemb. M. D. XXXVIII.

FRANCISCVS MARIVS MOLSA, IACOBO SADOLETO S. R. E. Cardinali S. P. D.

QVibus me abſentem officij complexus ſis, Pater ampliſſime, ex Pauli Sadoleti tui epiſtola, accuratè admodum ac peramanter ſcripta, certior factus ſum. In quibus cùm iucunda multa acciderunt: tum illud iucundiſſimum fuit, quòd à nemine nec leuiter quidem admonitus, me tamen Pontifici Max. his uerbis cõmendaueris, ut mihi ſingularis cuiuſdam beneuolentiæ indicium, ac indicij teſtimoniũ, quo nihil grauius eſſe potuit, imper-

tieris. Quanquam ſubuereri uenit mihi in mentem interdum, ne maiorem tua prædicatione de me expectationem (quæ tua ſcilicet in amicis tuendis eſt diligentia) excitaris, quàm ego ſuſtinere poßim. Vtrunque certè eo ſtudio es perſecutus, ut amoris erga me tui, rationibus meis conſulendo: iudicij uerò, de ingenio bene ſentiendo, egregiam ſignificationem dederis. Amori certè quoad eius fieri poterit reſpondebo, tuorumq́; erga me meritorum memoriã ſtudioſißimè diligentißimèq́; ſeruabo. Iudicij uerò ſi minus ſatisfecero, mihi ignoſces, imò etiã tibi, qui me ad eam laudem uocaueris, eaq́; de me fortaſſe receperis, ad quæ conſequenda, cùm uires omnes animiq́; cogitationes, operam, diligentiam, cæteraq́; omnia quæ in mea ſunt poteſtate attulero, ſi minus fidem tuam liberabo, omni tamen culpa prorſus ſim uacaturus. Quod ad Pont. pertinet, uix dici poteſt, in eius liberalitate quàm nihil propemodum ſpei mihi ponendum iudicem: qui eo ingenio eſt, ut ſi etiam uelit, ita tamen frigidè ac cunctanter uelit, ut ei qui illius arcæ confidat, prius ſit conturbandum, quàm ſubſidio aliquo ſubleuetur, neceßitati'ue eius ſubueniatur. Itaque ſtatuo ipſius liberalitatem afferendo æri alieno multò aptiorem eſſe, quàm diſſoluendo. Quicquid tamen inde commodi ad nos peruenerit, id totum à te profectum iudicabo. Meas interim anguſtias (quod nunquam futurum putaſſem) amare incipiam: quæ mihi cauſam harum literarum dederunt. Optabam ſiquidem iampridem Sadolete uir omnium ſanctißime, atque doctißime, te meis literis compellare: idq́; ob eam unam cauſam, ut tuas elicerem literas. Cur enim ego cupiditate non ardeam, ut aliquo in loco ſcriptorum tuorum nomen intexi poßit meum? cùm ea eloquentia præditus ſis, ut ſi in ueteres illos Craſ-

ſos,

ſos, Antonios, addo etiam Cicerones, ætas tua incidiſſet, cùm multis tamen nunquam numeratus fuiſſes. Ea uerò doctrina, ut nemo illorum temporum neque uberioribus floruerit artibus, neque eloquentiam grauiorum diſciplinarum inſtrumento ditauerit. Huius ego rei cùm nullum exitum reperirem, propterea quòd te iſta dignitate, grauitate, doctrina, interpellare me poſſe non uidebam ſine maximo ſcelere: præſto tandem fuit, adiuuitq; hunc animi mei ardorem, egregia tua ac ſingularis erga me pietas: qua factum eſt, ut eam iuuandi mei atque ornandi actionem cogitationemq; ſuſceperis, quæ ſilentio præteriri non poßint. Itaque ſum conſecutus, ut non modò omnes nihil mihi tam paratum eſſe intelligant, quàm operam & autoritatem tuam. Sed etiam ſcribendi ad te occaſionem (quod maximè cupiebam) nactus ſum: quam mihi oblatam nullo pacto dimittendam cenſui. Huc acceßit, quòd is qui me in ſcribendo impediebat, tui interpellandi metus, eò minus nos commouit, quòd te laboribus, ſenatorijsq; muneribus liberatum, Carpentoracti ueſtro illo familiari in loco oblectari iam puto. Quod etſi nobis perincommodè cecidit, qui aduentum tuum auidißimè expectabamus: non tam mœrendum tamen noſtra cauſa, quàm lætandum tua arbitratus ſum: quòd te in domeſticam illam ſedem receperis, ubi & ualetudini tuæ commodè inſeruias, & honeſto otio ac optato perfruare. Dum id ſic tibi ſumas, ut tantiſper ibidem manendum putes, dum efferueſcat calor, tuq; cùm meliuſculè tibi erit, id eſt cùm planè confirmatus fueris, dare te uiæ uelis, ac Romam redire, quæ uirtutis tuæ ſemper aptißimum domicilium fuit. Hæc ſcripſi paulò uerboſius, timens, ne ad eum uitæ curſum relatus, à quo Reipub. cauſa inuitus aliquantum deflexiſti:

ueterem uiuendi libertatem tibi ſequendam ſtatuas: qua te adeò delectari ſolere non ſum neſcius, ut ab ea uix digredi poſſe mihi perſuadeam. Neq; uerò eſt, quod me in his literis facilitate tua abuſum exiſtimes. Non enim eius generis *ſunt officia tua, quæ gratiarum actionem non deſiderent: neque ego is ſum, qui niſi aliquem mihi ſplendorem aliunde arceſſam, eo non ſim penitus cariturus.* Vale. Romæ, Prid. Non. Iulij, M. D. XXXVIII.

FRANCISC. MOLSA, PAVLO SADOLETO S. P. D.

PVtabam ego poſt tuum, & Sadoleti patrui tui ab Vr*be diſceſſum, maximam mihi Quirinales ueſtros hortos obeundi facultatem datum iri: quorum amœnitate cùm tui deſideriũ, loco ipſo admonente, lenirem: tum me ipſum maximis ſolicitudinibus penè confectum colligerem, ac interdum aliquid etiam commentarer, quò tibi cùm redieris, otij mei fructus extaret aliquis: cuius rationem diligentius, cùm diſcederes, exacturum confirmaſſe te memini.* At *quàm me fruſtrà ſpes ea conſolata ſit, accipe.* Non modò *ego ad illos nullus acceſſi, ſed* P. Paulus *etiam ueſter, quaſi edicto prætoris prohibeatur, ne uidit quidem.* Obſecro te, *quid eſt hoc?* Tanta'ne *illum, quem uos præfeciſtis, parſimonia in rebus alienis uti, ut eos etiã quos uobis ſciat eſſe chariſſimos, non admittat?* Vinitorem, *nauum ac induſtriũ hominem, quem à uobis ſibi cõmendatum in fidem receperit, uexet? nam quòd eius ſuperbiam ferre non poſſit, illũ diſceſſiſſe mihi uideor exaudiſſe.* At *fructuoſas res ſibi habeat:* Gallina *abundet, abundet olea, malo, fama; & rerum ruſticarum gloria ſe duci præ ſe ferat: horum nihil impedio.* Nobis, *qui animi, uitandiq; caloris cauſa, illuc conuenire*

nire conſueuimus, umbram, apricationem, ac ne me delicijs omnibus bellum indixiſſe putes, roſam non inuideat. Liceat Curtio, liceat Bino, Sauoiæq́; etiam noſtro, mihiq́; ex condicto oluſculis cœnare, ac tui nominis memoriam noſtris collocutionibus tueri, donec tu cùm adueneris, nos apparatioribus (ut ſoles) epulis accipias: draconemq́; iſtum, qui tuos hortos circumplicatus, nobis omnibus aditum obſtruit, exturbes, expellas, extermines. Extra iocum mi Sadolete, P. Paulum gallica illa ſimplicitate ac libertate imbutum, ualde commotum uidi, quòd eius puer hortorũ aditu eſſet prohibitus: cùm nihil tamen aliud petitum iret, quàm λευκοΐα, quibus herilem menſam ac puluinum inſpergeret. Verùm cuſtodes illi diligentes ſanè ac fideles, λευκὰ ὦα timuerunt: de quo illi cùm recepiſſem, me per literas facturum te certiorem, pauliſper requieſcere eſt uiſus. De meo negotio, nihil eſt quod ad te ſcribam amplius, in quo Deos omnes mihi iratos planè uideo. Nam quid minus ferendum, quàm me Mottam etiam ipſum deſeruiſſe, hominem mihi cum multis officijs, tum amicitiæ uetuſtate coniunctiſſimum? Quod etiam eo indignius uideri debet, quòd literis Calend. Maijs datis, nos in ſpem ſummam adduxerat, biduo aut ſummum triduo, ſe perfecturum, ut tandem hac ſolicitudine liberaremur. Hoc non modò non effecit, ſed neque ullam literam ad me: cùm Romam quotidie epiſtolas mittat, eaſq́; etiam inanes, ac nugarum plenas. At qua tandem in re tantopere laboramus? num ut principem locum, aut honorem aliquem publicum tuear? num ut abacos complures auro argentoq́; celato exornem? num ut exquiſitioribus epulis mihi cotidie menſæ extruantur? nihil nobis alienius. Tantùm illud laboro, ut ea quæ uſui ſunt ad uitã, non omninò incõmodè

agendam ſuppetant: ne'ue his qui me malè oderunt, deſpicatui ſim, ac ludibrio. Nolo cōmemorare *quibus anguſtijs premar: hoc tantùm affirmo, nullũ genus incommodi reperiri poſſe, quo ego non urgear. Quòd ſi in eam me expectationẽ* Motta *literis ſuis non uocaſſet, aliquid certè noui conſilij capere potui.* Nunc *eò res eſt deducta, ut nec* Ro*ma exeundi, nec (quod peius eſt) remanendi ratio ulla iam proponatur.* A*deſſes tu ſaltẽ, minus multùm profectò laboraremus.* H*æc non eò ſcribo, quòd te his meis anguſtijs aliquo pacto mederi poſſe confidam: (nam ſi id per te fieri potuiſſet, eſſet iam planè factum) ſed ne hoc quoque ad ſummũ mœrorem addatur, mihi deeſſe, qui cum liberè omnia cõmunicem, ac quaſi mecum colloquar.* In *quo tuam aliquot iam dierum ceſſationẽ ægrè ferrem, ni Sadoleti patrui tui ualetudo, cui tamẽ melius eſſe intelleximus, eius omnem cauſam ſuſtineret.* N*am literas noſtras ad te nõ perferri quî putẽ, cùm eas ſemper in faſciculũ eum conijciam, qui à tuis Cardinali ipſi inſcriptus, tabellarijs ad uos perferendus datur? Q*uòd ſi olim reſcribendi aliqua tibi ſeſe occaſio obtulerit: ſcito, te nobis ſatis non eſſe facturũ, ni tuas epiſtolas quodã quaſi cumulo addito, ponderoſiores effeceris: quò nos ſcilicet de* R*egum congreſſu, deq́; pacis cõditionibus (modò inter eos conueniat) certiores facias, idq́;* τυπωδῶς, *ne nos omnino abfuiſſe uideamur.* H*æc ego ſcribebã nono* Cal. Iunij *maximo imbri, ac* Ioue *tonãte: utinam etiã approbante. quo quidem tempore ſi rectè itineris illorum tempora diſpoſuimus, rem ſatis calere arbitrabamur.* N*onnihil tamen de uobis adhuc ſuſpenſo animo eramus: nec dum ſatis conſtituere poteramus, utrũ uos profectos pro certo haberemus, an potius alicubi iſtorum locorũ conſediſſe, ob patrui imbecillitatem arbitraremur.*

Quapropter cùm primum poteris, hic quoque ſcrupulus nobis tuis literis eximendus erit. Vale, & me ama. Romæ.

IAC. SADOL. CARD. ANTON. FLOREBELLO SVO S. P. D.

ET *prius epiſtolam tuam libenter legerã, & pòſt oratione tua huc ad nos allata mirificè eius ſum lectione delectatus. Eſt enim ornatè atq; amplè ſcripta, teq; ipſum mihi ante oculos conſtituit: cuius ego ingeniũ & copiam admodum ſemper probaui. Pauca ſanè quædã adnotaui in ea, quæ haud magni momenti ſunt. De quibus mãdaui Paulo, ut certiorẽ te faceret. Nunc mi Antoni, quando eos curſus cepiſti, qui ad ſummã laudẽ deducere te poſſunt: perge porrò atq; enitere, ut ſpes noſtra de te in dies fiat erectior, magnumq; ex te accedat noſtræ cõmuni patriæ ornamẽtum. Non eges tu quidẽ hortatione: ſed tamen amor meus non patitur à me prætermitti ne hoc officiũ quidem: ut te horter & admoneam, ut inſtare atq; urgere tantam gloriã ne ceſſes. Ego ita faueo tibi, ut filio: ita in tuis laudibus acquieſco, ut illis me quoq; exiſtimẽ ornari. Quare ſi hoc animo fueris, ut & meã & tuã uicem tibi conandum atq; elaborandum eſſe putes: non dubito quin ad ſummum honorem huius facultatis ſis peruenturus. Vale. Ex hortis noſtris,* IIII. Non. Iunij, M. D. XXXVI.

IAC. SADOL. CARD. ANTON. FLOREBELLO SVO S. P. D.

SV*perioribus proximis diebus dedi ad optimum uirum* Ioannem Nicolaum *patrẽ tuũ mea manu ſcriptas literas, quibus cupiditatẽ illi meã tui reditus ad nos, nõ mediocrẽ ſignificabã: magnopereq; eum hortabar, ut is quã pri-*

mum de te noſtra huiuſmodi uoluntate faceret certiorem. Quæ literæ ſatis'ne fideliter perlatæ ſint, ignoro: nullum enim ad te eas adhuc accepi reſponſum. Cum autē res ipſa, & tempus meum poſtularet, ut inſtarem & urgerem, quòd tua, aut alicuius tui ſimilis (ſi tamen alij ſimiles) opera, fide, induſtriaq; uehementer egeo: ſtatui mihi ipſi ſcribendum eſſe ad te. cùm neq; haberem quenquam, quem pro meo iure fidentius atq; amantius, quam te ipſum poſſem accerſere: & ſi multi eſſent ad nutum nobis parati, quem præferremus tibi neminem tamen inueniremus. Ac ne mirere, unde hæc noſtra tui euocatio tam incitata & uehemens nata ſit: ſcito Paulum *tuum, qui mihi in meis omnibus curis, ſtudijs, actionibus, uigilijs, ſumma cum fidelitate & diligentia præſto ſemper fuit: ſuoq́; labore, & in omni genere excellenti uirtute operaq́; effecit, ut te tantiſper abeſſe à nobis æquiore animo ferremus: nouo nunc magiſtratu impeditum, (huius enim* Prouinciæ Rector *conſtitutus eſt) non ita multum eſſe iam nobiſcum: neque eam, quam ſolitus eſt, operam poſthac nauare nobis poſſe. Cuius ego etſi honore laudeq́; uirtutis uehementer lætor, & quòd in eo munere tractando, ad quod eſt uocatus, ita ſe gerit, ut cum maxima laude omnium, ſummaq́; & prudentiæ & æquitatis fama, & ſuam & noſtræ familiæ dignitatem reddat illuſtriorem: tamen non queo mearum rerum priuatarum non ſentire incommodum, & priſtinam illius conſuetudinem utilitatem'que nòn deſiderare. Quapropter cogor alium quempiam ſufficere in eius locum: qui & mearum cogitationum particeps, & fortunarum ſocius exiſtat. Eum ego te eſſe opto, mi* Antoni, *& præter cæteros expeto. Tu enim ſolus, aut certè optimè omnium, & deſiderium noſtrum hoc lenire, & ſarcire*

incom

incommodum tua præſentia potes. Nam cùm de tuo ingenio, doctrina, probitate, ſingulare iudicium ſemper feci: tum te habui proximum, quē æquè penè atq; illum ipſum diligerem. Præterea *te mihi obſtrictum fide & promiſſo eſſe arbitror:* Diſceſſiſti *enim à nobis me concedente & permittente: cùm* Patauium *es profectus, ea lege & conditione, ut ſimul atque inclamaſſem, opusq́; eſſe duxiſſem, reuolaturum te reciperes.* Quare *cùm tui accerſendi tempus uenerit: egoq́; te non uocem ſolùm, uerùm flagitem etiam, atq; expectem: tuarum nunc partium eſt, tuiq́; etiam pudoris, & eius ingenij, quod optimum in te cognitum & perſpectum mihi eſt: non ſolùm operam dare, ut reſtituas te nobis: ſed ut confeſtim & ſine ulla mora reſtituas.* In *quo ipſe uolo tibi perſuadeas, te à me non modò in conſuetudinis & familiaritatis conſortium, ſed in omnis fortunæ, tum dubiæ, tum ſecundæ, ſocietatem uocari.* Has *ego cùm ſcriberem literas, cupiebam uehementer tibi eas cito reddi: ut tu primo quoq; tempore, quid de hac re ſtatutum haberes, facere me poſſes certiorē. Si enim tua conſilia (id quod opto & ſpero) cum expectatione mea cōſenſerint, ad iter ſtatim te parabis. Sin autem fortè (quod uix fas eſſe arbitror) alieno fueris à noſtra uoluntate animo: noſſe aueo tamen, idq́; quàm primum, cōſilium omne tuum: ut ſi mihi præciſa ſpes tui aduentus fuerit, alium alicubi quæram, qui mihi & ad manum & ad curarum communicationem præſto ſit: quem tamen neq; alium, quàm te eſſe uelim: & potiſſimum omnium te fore confido atq; auguror.* Vale, *& reſcribe.* Ex Feliciano *noſtræ diœceſeos,* XVI. Cal. *Septemb.* M. D. XLI.

FINIS LIBRI DECIMISEXTI.

IAC.

IAC. SADOLETI

EPISTOLARVM AD PAVLVM SADOLETVM LIBER.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARP. PAVLO SADOLETO S. D.

ALTERAS *has ad te ſcribo literas, prouocatus tuis, quas* Viglania *proficiſcens dediſti.* Nam *cùm primas meas ſcriptas* XI. *Calend.* Octob. *ad octauum itẽ Cal.* Auenione *miſiſſem, ut celerius illinc ad te perferrentur: poſtridie ueſperi redditæ mihi ſunt tuæ: in quibus mihi illud periucũdum, quòd te aſperiorẽ itineris tui partem ſine detrimento ullo emenſum eſſe cognoui.* Et *quidẽ cùm hæc ſcriberem, in illam opinionem coniectura ducebar, ut te putarem iam ueniſſe* Mutinam*: erat enim ſextus hic dies & decimus tui diſceſſus: ut etiam ſi diem unum* Mediolani*, alterum* Parmæ *ponere inſtituiſſes, cõmodum tibi tamen fuerit cò peruenire.* Ego *uerò nõ ſolùm proſperum & fortunatum tibi iter, ſed facile etiam & expeditum imprimis cupio: ſi rediturus es ad nos, mea etiam cauſa: ſin id minus, utiq; tua, quod tamen ipſum mea maximè intereſt.* Nihil *enim eſt tuum, quod pro paterna mea erga te indulgentia, mihi non meis omnibus aliquanto cõiunctius ſit.* Sed *quoniam* Mutinæ *iam mentio facta eſt, tametſi ego in accuratione diligentiaq; tua magnam ſpem habeo rectè à te omnia & circunſpectè geſtũ iri: nihilq; te prætermiſſurum eius officij, quod ad nos pertineat: tamen uellem tibi* ἐμφατικώτερον *mandaſſe, quod ad* Ferrarienſium *ducem attinet.* Quem *cùm tantùm & colamus & di-*

ligamus,quantum illius dignitas, & erga nos beneuolentia poſtulat: tum etiam nõ mediocrem illi profectò debemus gratiam,quòd is amorem ſuum erga nos,ſignis et rebus iam multis patefecit. Quem ego ipſum nunc abs te, nec conueniri tuo cõmodo, nec præteriri ſaluo officio poſſe uideo. Quare etſi hæc in me non iam ſuo tempore incidit cogitatio, me tamen illa ſolicitum uehementer habet. Quòd niſi (ut dixi) in tua prudentia huius quoque rectè obeundi muneris ſpem maximã ponerem, penderem animi multò magis: ſed me ipſe conſolor, quòd tibi conſueſſe hæc uenire in mentem certò ſcio. Negotia Mutinenſia quòd tibi cæteris difficiliora ob animum uerſari ſcribis, non uideo cauſam cur ita eſſe debeat. Facilis enim eſt negotiorum gerẽdorum ratio, ijs qui fideliter illa atq; integrè tractãt. Quòd ſi aliqui ſunt aliquando, qui rationi bonæ recuſent aſſentiri, in ipſis culpa reſideat: τὸ δὲ καλὸν μετά σου cuius tibi potiſsima ſemper ſit cogitatio. De rebus noſtris hic nihil eſt ſanè noui quod cupias ſcire: res in eodem ſtatu ſunt, quo reliquiſti. Nos uictus totam rationem domi cõmutauimus: cõpulſi enim grauibus periculoſisq; diſtillationibus, cœna abſtinemus, cui ſolebamus libẽtius indulgere: ad prandia ſumus cõuerſi: idq; facimus palàm, tricliniumq; ſterni in maiore aula iubemus. Quod ſentimus familiæ mirè eſſe gratũ: celebratur enim domus, & ſimul abſentiæ tuæ mœror hac ratione etiã magis lenitur. Cõuiuæ aſsidui Verotus, & Auguſtinus, alijq; præterea quos interdũ ſors obtulit. Quin habemus materiẽ ſat bellã hilarius nos habendi. Medicus eſt quidam ſubruffus, breuis ſtatura, oculis diſiectis, quem tu noſſe fortaſsis potes, haud enim ita diu eſt quòd ſe contulit in hanc urbem: de eo mihi cùm eſſet dictum, acutum hominem eſſe, & Philoſophum, iuſsi

iuſsi ad prandium uocari. Aderat Stephanus Ruffus, & cum eo cæteri ordinis illius noſtri (ut tutè ſcis) in diſputationibus concertatores: Iſnardus nobiſcum unà. Laceſſiui hominem, cùm ſe excitaſſet: Ruffus noſter ſuſcipit negotium. Diutius ducta contentio eſt. Ego ſpectator attentus: quid enim dicam auditor, cùm omnis non audiendi, ſed ſpectandi fuerit uoluptas? Quanquam ille quidem in diſſerendo & argumentando non imperitè ſe habuit: ſed corporis, uultus, oculorum eiuſmodi agitatio, ut nihil uideatur ridiculoſius poſſe reperiri. Itaque hominem ſæpius uocaturus ſum. Nam quod ad ualetudinem attinet, uideor iam nonnihil hoc nouo more, mihiq; inſolito, eſſe conſecutus. Vrgeor enim minus, & caput non tam infeſtum habeo quàm antea. Verùm de his dies ipſa exploratius iudicatura eſt. Nunc ades ad parendum. Recordor enim in mandatis hoc tibi à me uel præcipuum fuiſſe datum, ut Magiſtrum huic Iuuentuti erudiendæ quæreres. In quo te obteſtor Paule, ut laboris & diligentiæ reliquum nihil facias, quò noſtri optati compotes nos efficiamur. Nihil eſt hac curatione neque honeſtius nobis, nec ciuibus noſtris utilius. Quorum quidem cauſa cùm cupiamus omnia, cur non in hoc potiſsimum officij honeſtiſsimo genere, omnibus neruis contendamus, ut & illis, & nobis ipſis ſatisfiat? Antea caſtigare illos ſolebamus, quòd ad ſuum tantum bonum minus eſſent attenti: nunc uiciſſim illi me appellant, atq; urgent: neque dies ferè ullus eſt, quin ad me accedant eorum aliqui rogatum. Quibus reſpondeo, tibi ſuſceptam eſſe hanc prouinciam: neq; te quieturum, quoad idoneum repereris: cum hac ſpe dimitto illos. Et ſi quæris, maximo eos ſtudio in hac re ferri uideo. Proinde enitere atq; elabora, ut talem aliquem inuenias,

qualem

qualem nos cupere noſti: hoc mihi gratius facere nil potes. Plana *hodie à legato reuerſus, multam mihi ſalutem illius uerbis nuntiauit: eaq; mihi de eo rettulit, quæ certè mihi iucunda ſunt: perbelle illum ualere, gratiſſimumq; habuiſſe, quod ego illi iuſſiſſem nuntiari: ſi qua in re tua in* Vrbe *opera uti uellet, te ei & ſtudio omni & beneuolentia præſto futurũ.* Egit *gratias: nil ſe de noſtro animo dubitare dixit: uſurum cùm res poſceret affirmauit: &, quod intelligere facilè queas, habuit certè gratum.* Atq; *ego hoc egeram dedita opera, ut ſuſpicionibus nonnullis occurrerem, de quibus ad te ſcripſi* Crucianũ *mecũ locutũ fuiſſe, & tamen ſimplici animo ac ſyncero omnia à me gerũtur.* Quid *enim minus homine ingenuo dignum, quàm aliud in corde gerere, aliud habere promptum in lingua? Sequamur igitur uera rectaq; conſilia, à quibus deflectere nullã in partem poſſumus.* De *rebus urbanis (ut antè ad te ſcripſi) tunc & quærendum mihi abs te, & ibi præcipiendum putabo, cùm te* Romam *perueniſſe cognoro.* Nunc, *ut ſe res habet, illa cogitatione ſuperſedendum eſt.* Mutinenſia *acta expectabo interim, quæ in manibus ſunt: cætera ut dies afferet, & fortuna diſpenſabit, ſic mihi deinceps literis facias nota.* Nos *hic fructibus annuis condendis, non parũ laboris moleſtiæq; ſuſcipimus, è quibus decumæ uini uſque eò fuere uberes, ut eas nullæ neque cellæ neque apothecæ capere potuerint.* Itaq; *neceſſe eſt, lacus eos ipſos, in quibus muſta ferbuerunt, doliorum inſtar adhibere: quibus à ſummo munitis compactis aſſeribus, & ad omnem introitum externi aëris probè obſtructis, confidunt iſta qui norunt, uinum incolume nos ſeruaturos.* Ego *hæc non tã quidẽ intelligo, quã quæ peculiaris mea curatio eſt.* Hortos *ſuburbanos ita pulchrè habeo inſtructos omni huiuſmodi*

modi copia, ut optimè proſpectum in æſtatem proximam ſit: ad quod tempus te expectabimus: &, niſi erit maior iſtic manendi cauſa, etiam accerſemus. Vale mi Paule, & ſi nos diligis, ualetudinem tuam cura diligenter. Florebello noſtro & cæteris ſalutem. VI. Calend. Octobris, M. D. XXXV. Carpentoracti.

IAC. SADOL. EPISC. CARP.
PAVLO SADOLETO S. P. D.

Latinus Iuuenalis, homo & ingenio et rerum uſu præſtans, mihi iam inde ab adoleſcentia notus, hàc iter faciens Auenionem uerſus, rerum illarum quæ ad eccleſiam Auenionenſem ſpectant conſtituendarum gratia legatus à Pontifice: mecum erat pluribus de rebus collocutus, de quibus, alijs literis ſcriptũ eſt à me tibi perdiligenter. Verùm cùm is tum à me diſceſsiſſet, tanquã alio itinere rediturus ad urbẽ, neq; me amplius uiſurus: nihilominus mutata ſententia, heri ueſperi huc ſe retulit, amanterq́; eſt à me hoſpitio acceptus. Sumus enim perdiu iam familiares. Cogitabat autem ipſe hodie cum prima luce proficiſci, (nam hæc ego ſcribebam ante lucem) & cum eo aderat Raymundus Vitalis noſter. Has ei literas daturus ſum ad te perferendas, quas cùm acceperis, fac ut conuenias hominem, eumq́; tibi in amicitia adiungas: probum enim uirum, & integrum, & magni animi, & bonorum amantem, fautoremq́; cognoſces. Plura ad te ſcribam cùm tuas aliquando accepero, quas auidè expecto: neq; enim citeriores ijs habebam, quas ad Tarum dediſti. Vale.

IAC. SADOL. EPISC. CARP.
PAVLO SADOLETO S. P. D.

Literas tuas pridie Nonas Nouembris, ueſperi, & ipſis Nonis poſtridie manè, cùm in prandio iam diſcubuiſſem, eſſentq; mecum unà Cæſariſta, Cuſanus, Oppeda, Vellarenus, multijuges accepi, & Florentiæ, & Viterbij, & in ipſa urbe iam bis datas: quarum ſum mirifica cura & copia delectatus. Ac primùm illud gaudeo, te itinere toto acto ex ſententia, incolumem ipſum atque cæteros Romam perueniſſe: ibiq; fuiſſe acceptum ut maximè uolebamus. Sed quoniam mihi ad omnia reſcribendum eſt, ſeruabo ordinem, ut prioribus prius reſpondeam. Quod ergo ad negotia Mutinenſia pertinet, matrem & fratres mihi commodè ualere, peroptatum mihi eſt: teq; ab illis amanter fuiſſe acceptum. De ære alieno matris fratriſq; demortui, habeo iam rationem atque conſilium quo illos expedire ab omni difficultate poßim: quare audacter promittito, eam rem ut rectè agatur fore tibi curæ. annuo enim ab utroque noſtrum ſpatio ſumpto, quod in tempus facultas ſoluendi cadere nobis poßit, aureos trecentos numerabimus. Puerum quidem ipſum penes me habere cupio, ſi eſt talis, ut ſpes de eo nobis eſſe poßit, in eum uirum euaſurum, quem quærimus, & quod de fratre tuo iam confidere cœpimus, facilè nobis ductu futurum, ut fingamus in eo formam illam, quæ ſit maximè ad decus & ad dignitatem idonea. Doctorem huic iuuentuti & magiſtrum abs te quæri non puto fore amplius opus. Narrabo enim tibi, ſimul'que tu agnoſces, quanto plus ſæpe fortuna polleat, quàm hominis conſilium. Receperam me fortè in bibliothecam nudius quartus, cùm eſſet iam nox: ibiq; attentius libros quoſdam uoluebam: cùm cubicularius nuntiat, eſſe qui me conuentum uelit. Rogo quis homo? Togatus inquit. Iubeo intromitti. Accedit.

cedit. Interrogo *quid ſibi uelit, qui illa hora adeat ad me.* (*cupiebam enim abſoluere ocyus hominem, & ad ſtudia me referre.*) Tum *ille, repetito altius principio, ita aptè mecum, ita accuratè & modeſtè locutus eſt, ut mihi curam iniecerit cognoſcendi interius, & percunctandi. Itaque clauſo libro, ad eum totus conuerſus, ſciſcitari incipio, cuius ſit, quam diſciplinam profiteatur, quid ſibi quærens in has regiones uenerit. Ac ille : Scotus ſum, inquit.* Ex *ultima'ne, inquam, orbis terræ natione ?* Etiam. Vbi *ergo diſciplinis liberalibus operam dediſti?* (*quod ideo interrogaui, quia eius ſermo &* Latinitatem, *& ingenium redolebat*) In *patria primum, inquit, compluris annos philoſophiæ operam dedi : deinde* Lutetiæ *ſum eruditus, ibiq́;* Eboracenſis *Cardinalis fratris filium in diſciplina mea habui. Pòſt cùm patrui mors à puero illo nos diſtraxiſſet, ad* Bellaium Pariſienſem Epiſcopum *me contuli, eramq́; cum illo* Romam *profecturus, niſi morbus me grauis in itinere ab eo diſiunxiſſet.* Quid *ergo tibi hîc expetis ? inquam. Cupiditas, inquit, primùm tui uiſendi, quod maximè optabam, huc me compulit.* Deinde *cùm* Auenione *eſſet mihi dictum, te alicuius hominis indigere, qui iuuentutem tuam hanc erudiret, ſi forte ego eſſem iſti negotio aptus, offerendum tibi me duxi : non tam onus illud appetens quidem, quàm tibi gratum facere ſtudens : & ſimul intelligens, fore mihi laudi quodcunque munus apud te, & tuo iuſſu, hortatuq́; ſuſcepiſſem.* Quid *quæris ? uſque eò mihi placuit, ut primo mane* Glocerium *conſulem, atque* Heliam *accerſierim : expoſui de homine quid ſperarem, & quæ mihi in eo egregiè complacita eſſent, omnia narraui.* Certe *enim eiuſmodi modeſtiam, prudentiam, compoſitionem oris atq; uultus, uix in* Italo *homine talem expectare*

pectare potueramus. Neque hoc contentus, ad prandium inuito, cùm Florentium ipſum, (hoc enim illi eſt nomen) tum medicum noſtrum, de quo ſcripſeram ad te antea: itemq; Heliam unà cum conſulibus. Poſt prandium, ſtatim diſputationes me cohortante inductæ ſunt: argumenta phyſices aſſumpta: certatum à medico noſtro acriter, obtorto uultu, magniſq; anhelitibus. Ille alter, modeſtus, placidus, nihil non ad rem, nihil non accuratè & ſobriè, ſanè quàm peritè omnia, & intelligenter. Quin cùm ego concluſiſſem argumentum quoddam aduerſus medicum, tortuoſum ac difficile, in quo erat enodando magnus illi labor: iſte petita uenia, ſolutionem protulit quam maximè fieri potuit doctè, atque accommodate. Quid quæris? accenſi omnes deſiderio ſunt retinendi hominis, conſuleſq; eum ſeuocauerunt. Res pacta eſt aureis nummis centenis tanta cum uoluptate ciuium, ſicuti ego audio, ut omnes nouam quandam fęlicitatem huic urbi eſſe exortam putent. Quin circunferuntur ſermones, quos cum conſulibus habuit, ita liberales atq; ingenui, ut nil poßit ſupra. Quamobrem ſpero huic negotio & muneri optimè promſum fore: & ſpero adhuc, tamen nondum compertum habeo. Sed uidebimus reliqua. Habet autem iſte, quod mihi maximè uoluptati eſt, Græcarum etiam literarum quod pueris imbuendis ſit ſatis. Quocirca tu de eo ſine cura eſſe potes. Mutinenſes ciues noſtros rectè habere ſe, tibiq; officia præſtitiſſe, quæ in utrunq; noſtrum beneuolentiam ſignificarent, maximè lætor. Quæ ad Quirinales hortos pertinent, à me tibi miſſa, hæc me ſcribente tibi iam accepta eſſe confido. Erat enim hic undecimus dies, quo tabellarius qui attulit, diſceſſerat. Reſpondi literis Florentinis, nunc uenio ad Romanas: in quibus hoc primum lætor, bi-

nas iam te ibidem meas accepiſſe. De Capiſucco *gratiſſimum mihi eſt, &* Romæ *cum commorari, & habere locum quem uirtus eius meretur, quanquam non ut meretur quidem, eſt enim uir ſummis honoribus dignus: qui quòd tui amantiſſimum ſe oſtenderit, non eſt aliena illius naturæ & humanitati, hæc comitatis exercitatio.* Eum ego maiorem in modum diligo, & diligam ſemper: ſummaſq; eius uirtutes, atque imprimis humanitatem illam qua ſingulari eſt præditus, omnibus meis officijs complectar. Eum tu meis uerbis & ſalutes centies, & amplexere etiam uelim. Quòd Iudæorum mentionem intuliſti: in cauſa illa omnes nunc laboramus: itaq; rogatus ſum à Delectis huius præfecturæ, quorum de numero ſunt qui heri mecum in prandio fuerunt, ut cum ijs unà ad legatum accedam: quod libenter annui. Dies dictus eſt accedendi ab hoc die tertius, quò etiam propero magis, ut ad te antea ſcribam: ne negotio illo hæc opera diſtrahatur. Propter quam cauſam etiam habiturus es literas inaccuratas, atque illepidè ſcriptas: non enim eſt otium deſcribendi. Sed ut de re: cùm eſſent conditiones Iudæis latæ à Delectis, quibus noua illorum iura reſtringebantur: eaſq; illi recuſaſſent: interuenit Latinus Iuuenalis, ad quem eſt aditum à noſtris, idq; meo conſilio: petitumq; ut æquitatem conceſſionum Iudaicarum inſpiceret, ad pontificemq; referret. Non recuſauit laborem, uocauit Auenionem Iudæos: parteis ambas audiuit. Correxit ipſe nonnulla, quæ nos heri propoſuimus Iudæis, interrogauimuſq;, num illis ſtare animum inducturi eſſent. Tempus poſtularunt ad reſpondendum. Biduum datum eſt, ut perendie, qui dies erat futurus VI. Idus, mane reſponderent: decretumq; inter nos, ut reſponſo quocunq; habito, ad legatum ſtatim proficiſceremur. Atq; hoc à nobis

bis de induſtria factum eſt, ut ſi repudiaſſent illas conditiones, Latinum inimicum ſibi redderent, cuius autoritatem tam parui feciſſent: quanquam intempeſtiuum nunc quidem eſt de Iudæis ſcribere. Amicum illum noſtrum nondum inueniſſe exitum rebus ſuis magnopere miror: eiuſq; actiones minimè probo, in quo tu quoque potes animaduertere Paule, quàm popularis hæc quæ uidetur ſapientia, à uera uiuendi ratione, uerisq; prudentiæ conſilijs aliena ſit. Sed hæc miſſa. Ego uerſor in ſtudijs languidius, & de gloria quidem aliquantum proceſsi: ſed neſcio quo pacto piger magis etiam ſum ad ſcribendum, quàm ſolebam: legendi uoluptate ducor: ſumq; reuerſus ad Ariſtotelica ſcripta, quæ quotidie mihi maiora, præclarioraq; uidentur. Prooemium de gloria miſeram tibi, quod poſtea mutaui aliquot locis, neq; nunc uellem Saluiato lectum. Sed ego hoc confecto de gloria libro, optimum illum principem omnino ſum explicaturus, ſi impedimento nullo fuero tardatus. Cùm huc à me peruentum eſſet, ſuſtinui ſcripturam, ſi quid forte mihi in mentem uenire poſſet, quod præterea eſſet ſcribendum. Interim conuertam animum ad literas Contareno ſcribendas, ſi & tempus & ingenium mihi ſuppeditaturum ſit: quod ſanè diffido. Ad Contarenum non ſuccedit quod ſcribo. quare in aliud tempus differamus: & ſanè ſum aliquantum μετέωρος. ſcriptio autem ad talem uirum ab animo uacuo & ſoluto petenda eſt. Tandem confeci ad Contarenum literas, quas quoniam examinare, ut ſoleo, non poſſum, neq; ingenium ad iudicandum attendere, tibi Florebelloq; permitto, ut niſi duxeritis idoneas, ne reddatis. Vale, & ſalue mi Paule: imprimisq; animaduerte, ne frequens tua ad primores acceſsio aliquam indignam nobis ambitionis ſuſpicionem excitet. Gallicis ſanè quidem illa

 moribus,

moribus,quàm Romanis *eſt congruentior.* Quocirca *temperato tibi ab ea, & longiora ſpatia intermittito.* Iterum *uale.* VIII. & VII. *Idus* Nouembris.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. PAVLO SADOleto S. P. D.

CVm *ueniſſem* Auenionem *ad* xv. *Calendas* Decembris, *ob cauſam publicam aduerſus* Iudæos *illuc euocatus,protinus mihi ex equo deſcendenti,literas tuas* Vitalis *obtulit,tertio* Nonas Nouembris *ſcriptas:quas non mediocri cum uoluptate legi.* Delectabat *autem me in illis, cùm ſummi pontificis de te opinio, tot iam ſignis indicijsq́; declarata, quam tibi & honori & ornamento fore confido: tum ueterum amicorum noſtrorum, ſummorum hominum, erga me uoluntas non ſolùm non extincta diuturnitate noſtræ diſiunctionis, ut mihi ex literis tuis conſpexiſſe uideor: uerùm etiam beneuolentior facta, poſtquam tu tuis officijs,tuaq́; diligentia acriores quodammodo faces illorum animis adhibuiſti. Sed præter omnia maximæ mihi iucunditati fuit* Contarenus*: cuius ex epiſtola dici non poteſt quale de eo iudicium fecerim.* Et *re uera exemplum mihi illa attulit humanitatis eius, probitatis, benignitatis, prudentiæ.* Primùm, *quòd ad me prior ipſe ſcripſit.* Obſecro, *hoc quanti?* Deinde, *quòd illo modo, quòd tam ingenuè, tam fraternè, tam amanter ſcripſit: & cùm pro me omnia ſumma feciſſet, non tacuit etiam in literis in quo me ſibi uiſum ieiuniorem arbitraretur.* Crede *mihi, amo hominem,& tanquam alterum me eſſe iudico: quando ita ſumus conſentientibus ſenſibus, ut ſimplicitatem illam, quam ego tantopere amplector,& quam tibi amplectendam ſem-*

per

per magnopere prædico, ambo eodem quaſi inducti ſpiritu, tenemus. Ac de magiſtro quidem lætor, & eum illum non eſſe quem fueramus ſuſpicati, & de omnibus controuerſijs inter nos conuentum eſſe: quem iam diligere incipio, tuo imprimis teſtimonio adductus. Proinde, etſi ſtigmata adhuc in fronte gerimus eius dedecoris, quod mihi ab illo uel per illum inuſtum eſt: facilè tamen & libenter obliuiſcimur priſtini doloris, atque ad fraternam beneuolentiam animum noſtrum conuertimus. Ad Contarenum *reſcribo. cui cùm reddes meas literas, de meo in ipſum animo, deq; maximis obligationibus quibus illi ſum obſtrictus, tu quoque ea loquere, quæ ex mea fide & natura eſſe ſcis.* Bellaio *etiam ages meis uerbis gratias: ipſiusq; erga nos uoluntatem neq; unquam mihi incognitam, & ſemper optatam atque gratam oſtendes eſſe.* Nam quòd hortatur ut in Epiſtolam ad Galatas commenter, *ſatis tibi exponere non poſſum, quàm à ſcribendo nunc abhorreat animus. etſi hoc fortaſſe breuis deſidiæ ſit.* Verùm *ſi ſcribendum maximè ſit, num tu ad ſacrarum rerum commentationes me hortare, quarum ſcriptio tot inſidijs & calumnijs eſt infeſta? Illud me mordet, Pontifici te eſſe pollicitum: quanquàm hoc fuerit bonitatis. Te autem exiſtimare, breui à me tempore elucubrari quicquam poſſe, quod lectione dignum ſit, id ſanè in te uehementer ſum admiratus: qui noſſe tarditatem, & cunctationem meam maximè omnium debeas: qui crebro me deſperatione ſuſcepta opera penè abijcientem uideris.* Tibi'ne *ueniſſe in mentem, menſtruo ſpatio poſſe aliquid à me confici?* Ne *tu in hanc opinionem de me diſceſſeris unquam: ne'ue tibi perſuaſeris, eum eſſe me ſemper, quem tu interdum expertus es, hoc eſt, in poteſtate & arbitrio; uel (ut nonnulli dicere ſolent) in numera-*

to ſemper orationis copiam habentem. Sed quoniam promiſſo ſatisfaciendum eſt, tuaq́; fides exoluenda, quam pontifici adſtrinxiſti: magnopere uelim te expiſcari & indagare, quo ille argumento potiſſimum lætaturus ſit: atque utinam ipſemet mihi præſcriberet: fierem enim attentior illo mihi admoto ueluti ſtimulo. Quid autem? quicquid: dummodo ne de concilijs: quòd in eo genere & permulta ſcripta ſunt: & uolo fidei meæ teſtimonio derogari, ſi forte in concilio quid ſentirem de his rebus, eſſet mihi expromendum. Poteris igitur, ſi cum eo familiarius loquendi tibi poteſtas fuerit, ſciſcitari de eo met, quid ſibi maximè placeat. Ad Farneſium compoſui gratulatorias literas: ſerius fortaſſe, quàm expectarit: ſed ita accuratè, ut nihil mihi in ea re uideatur potuiſſe ſcribi grauius. Florebellum ſummopere diligo, & quanquam mihi illius abſentia incommodo eſt, atque, ut priſco utar uerbo, diuidiæ: tamen florere eum in celebritate magis opto, quàm mecum in ſilentio, & quaſi in ſolitudine uiuere: idq́; adeo illius cauſa, quem ego dignum omni honore ſtatuo. Gratum ergo erit mihi intelligere, eſſe eum eo loci poſitum, ubi ſpem magnam capere ſuæ liberaliter fortunæ conſtituendæ poſſit. Nos hîc ſat bellè habemus: aſperiorem aliquanto ſentimus hyemem, quàm in his regionibus ſolita ſit: annona & reliquis fructibus abundamus. Frater tuus quotidie magis & moribus honeſtis, quod uidemus: & literis, quod ſperamus, proficit. Sacratus in officio eſt, commodamq́; mihi præbet operam. Amici & familiares ualent. Reliqua ſi qua ſunt, à domeſticis ad te ſcribi copioſè puto. Carpentoracti, VI. Calendas Decembris, M. D. XXXV.

Nigrum meum ſaluere plurimum iubeas uelim: quem ego anno mediusfidius, et in medullis habeo: eius literis non

reſcripſi,

reſcripſi, ſatis ſpatij non habens: & tamen nullam ei epiſtolam arbitror te internuntio futuram gratiorem.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. PAVLO SADOLETO, S. P. D.

Scripſi literas ad te ſpecioſas, quas Pontifici oſtendere poſſes: in quibus de tua iſtic manſione, reditu'ue ad nos, conſilium illud do, quod unum in huiuſmodi re uiſum mihi eſt dari tibi oportere. Nunc ſcribo has familiariores alteras, ut etiam hoc addam, quod mihi maximæ curæ eſt. Nam cùm ego prius quietiore animo eſſem, reditum tuum expectans ad eam diem, quæ fuerat dicta: hoc eſt, circiter menſem Aprilem, poſtquam tu non ſemel, ſed bis iam ſcripſiſti ad me, cupere te anticipare illam diem, & primo quoque tempore ad nos reuerti, magna ſum incenſus cupiditate uidendi tui. Sed tamen, quod eſt mei paterni animi erga te proprium, ſemper commodum & utilitatem tuam meæ uoluntati præuerti uolo: ut ſi habiturus ſis ſplendidam occaſionem iſtic commorandi, agas quod animo tuo lubuerit, quemadmodum tamen in alteris literis, quæ ad ſpeciem factæ ſunt, conſilium meum tibi de hac tota re explicatum eſt. Illud tantum te admoneo familiarius & propius, ut ita ſtatuas, idq; habeas exploratum, ſi ſemel in illam naſſam te inieceris, liberum tibi poſthac inde exitum non futurum. Nos enim ipſi, id quod tu ſcis, niſi diuino potius quàm humano certè conſilio, emiſſi ex illis uinculis, tanquam è cuſtodia fuiſſemus, adhuc impediti & conſtricti hæreremus. Neq; ego te impedio, nec deterrere te uolo, quominus iſtic maneas, ſi commodum tibi ſit. Sed utrunq; putaui meũ eſſe, & quod faceres approbare, & quod ſentirem

tirem id uerè expromere. Confeci etiam ad Pontificem epiſtolam, quam omnino conueniet reddi: eſt enim ſcitè (opinor) ſatis, & grauiter ſcripta. Quam quidem ut conſcriberem, illa me res præcipuè impulit: quòd noſci ab eo, & à cæteris omnibus uolo, firmum animi mei propoſitum, huius qua nunc fruor, retinendæ tranquillitatis, & libertatis meæ, uſque ad extremum ſpiritum conſeruandæ. Amicos noſtros quidem omnes, ſed imprimis, ac præcipuè Bloſium meum omni à me ſalute & charitate complectere. Vale.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENTORACTI PAVLO SADOLETO, S. P. D.

Binas à te acceperamus literas, datas menſe Nouembri: nunc accepimus trinas ipſo natali Dei & domini noſtri die. Reſpondebo igitur ad omnes. De tua cupiditate, ut ſis mecum, & mihi audire gratum eſt, & te uideo poſtremis tuis cognouiſſe iam de eo ſententiam meam: nempe te non minus auidè expectari à me, quàm deſiderari me tibi: quamobrem ages quod quandoq; tibi uidebitur. Illud tantum te admonitum uolo, ut cautè iter facias. cùm propter anni tempus, eſt enim hyems: tum quòd cùm non maximè comitatus ſis, ſisq; per ea loca, eosq; homines tranſiturus, quorum mos & natura mihi ualde eſt ſuſpecta: non ſine animi ſolicitudine eſſe poſſum, neque ſoluto animo de te cogitare. Quare fac ut omnem adhibeas cautionem & diligentiam, quò te nobis ſaluum atq; incolumem ſiſtas: fidosq; habeas & comites, & uiarum duces: in quo neque operæ, neque pecuniæ parci à te uolo.

Et quoniam uno aliquo egemus qui à pedibus ſit, Fabritium eram deſideraturus. Sed is retinetur à Florebello, cuius commodum facilè antepono meo, alium adduces quemlibet, quem tu idoneum & fidelem eſſe iudicaris. Cæſium Cardinalem & amaui, coluiq́; ſemper, (quemadmodũ tute ſcis) & ualde bene de eius ingenio, prudentiaq́; iudicaui: meq́; ab eo diligi etiam ſenſi: quod eſt caput meæ in eum obſeruantiæ, eximijq́; amoris. Qui quòd tibi ſe comiter amiceq́; dedat, habeatq́; nonnunquam de me mentionem, gratiſſimum mihi eſt: teq́; illi meis uerbis & agere gratias, & mea in illum perpetua officia polliceri, planè uolo. Lapidem autem illum quin ferat cauſa nulla eſt: quare niſi iam feciſti, facias illi primo quoq́; tempore eius auferendi, & ſibi habendi poteſtatem. Marium noſtrum aueo ſcire quid agat, & quo animo procemium noſtrum acceperit: tu ſi ab eo aliquid, continuò facies me certiorem. Gambarum cõuentum à te, & meis ſalutare uerbis iuſſum, admodum lætor: illudq́; magis, quòd tibi uiſum ſcribis fuiſſe, me ab eo diligi. Quod ego non parui facio: eius enim de ingenio, & de nobilitate animi, ſummaq́; humanitate, ſemper exiſtimaui bene: quapropter item meis uerbis ages illi de hac eius uoluntate erga me gratias. Petrum Lambertum meum, optimum ſanctiſſimumq́; uirum, eundemq́; omni uirtute atq́; humanitate præditum, ſic non amo ſolùm, uerùm etiam colo ac ueneror, ut nullius hominis amplitudini & dignitati plus tribuam, quàm eius unius integritati ac uirtuti. Qui quòd me, teq́; diligit, ſuamq́; omnibus in rebus oſtendit aduerſus nos beneuolentiam, tam gratè accipio, ut nihil ſupra. Sed quando tot eius erga nos meritis refertur à nobis gratia? utinam ueniret mihi in mentem, qua re poſſem me illi exhibere, agereq́; ali-

quid,

quid, quod tali uiro accideret optatum, teſtimonium meæ ardentis erga illum uoluntatis. Sed, ſi omnia ad gratiam oſtendendam nobis reliqua ſunt clauſa, teſtimonium certè tantæ uirtutis ac benignitatis pro uirili noſtra in poſteritatem propagauimus: eſt enim mihi ille ſemper in intimis medullis infixus. Tu ei à me millies ſalutem, uel centies millies potius: nemo eſt cui me magis charum & commendatum eſſe cupiam. Quòd autem ille tibi ſuadet, ut munus conſecrationis, uel facultatem potius eius muneris accipias, idem ego & probo, & te hortor. Moroni epiſcopi Mutinenſis noſtri uirtute & dignitate plurimum lætor: teq́; iniiſſe cum eo amicitiam ualde laudo. Caluum habeo in memoria, fuit enim ſemper mei amiciſsimus: ipſe certè (quod noſſe de illo potui) ingenio animoq́; erectior, quàm uideretur illius fortuna poſtulare: quem ſalutes uelim à me: eiq́; dicas, gratum illum mihi facere, quòd memoriam mei non intermittit: petereq́; ab eo me, ut hoc aſsiduè faciat. Capiſuccum meum, talem tibi beneuolentiam oſtendere, tantumq́; impartire amoris, quantum ſcribis incredibile eſt quantopere gaudeã, & certè nihil fieri poteſt illius uirtute præſtantius, humanitate lenius, familiaritate dulcius. Et tamen hæc in eo antea etiam cognoram: nunc uerò, quòd tantam fidem præſtet amicitiæ, quòd ita memor ſit eorũ à quibus ipſe mirificè diligitur, quanquam longè abſentium, hoc prope ſingulare eſt & ſummũ in hac ætate optimi uiri indicium: cui ego toto corde & animo penitus ſum addictus. Illud doleo, quòd cùm ipſe facultatem amplam habeat crebro nobis amorẽ ſuum oſtendendi, nos nihil ſimile aduerſus eum agere poſsimus. Sed aliquando poterimus: aut ipſe eadem uirtute, animiq́; ingenuitate, qua nos officijs omnibus proſequitur, noſtram uoluntatem erga ſe prore-

latã

lata gratia accipiet. Quòd eius omnibus in rebus ope & conſilio uteris, facis rectiſsimè, idq; ut ſemper facias tibi potiſsimùm mando. Ad Gonzagam ampliſsimum uirum ſuades ut ſcribam. Enimuerò quid? præſertim cùm aſcribas occupatiſsimum illum eſſe. Videtur tibi'ne rectum, ut obtundamus eum inanibus epiſtolis? At delectatur ſtylo & genere meo dicendi. Primùm, non uideo cur delectari debeat, quid enim eſt in meis ſcriptis egregium, quodq́; non imprimis humile & ſerpens humi ſit? Deinde, ſi maximè delectetur, iuuenile eſt ſummos uiros literis laceſſere, quæ nil afferant aliud, præter animi delectationem. Immò uerò habeat ille hoc pignus noſtræ ſummæ erga eum obſeruantiæ, maximiq́; quo illum proſequimur honoris, quòd uacuas rebus & negotijs literas ad eum dare erubeſcimus. Quem quòd ſcribis omnia ſumma officia Accolto noſtro in illius grauiſsimis incommodis præſtitiſſe, lætor uirtute & laude ampliſsimi ac nobiliſsimi hominis: multumq́; ego quoque hoc nomine illi debere me intelligo. Gratum & id mihi, quod de Vbaldino nuntias, eſſe eum cum Accolto in amore & gratia, hominemq́; ſeſe in illius aduerſis rebus præſtitiſſe. Laudo uirtutem, officiumq́; diligo. Sed de eo ipſo eſt quod expoſtulem. Tandiu'ne, cùm in Vrbe aſsiduus fuerit, nihil ad me literarum, ac ne per alios ſalutem quidem? at tu illi à me plurimam. Cui indicabis, etiamſi ipſe me minus diligat, ſummè tamen eum à me & amari & ſemper amatum iri. Hortos noſtros Quirinales ſcripſi ut redimeres: nunc ſi tibi uidetur commodius ſinere eos uti ſunt, ea ratione, ne ſi ab uno auellantur, in aliquem potentiorem incidant, à quo non tam facilè poſtea poſsint auelli: facies quod iudicaris rectum, totum enim hoc negotium

tibi

tibi permitto. Latinum Iuuenalem amo. maiorem in modum, meq́; ab eo amari opto: tu me illi & mea omnia, & res prouinciæ huius commendabis. Aemylius quod à me petit, neque facile id factu eſt, & certè alieniſsimum noſtræ integritatis. Nos officia amicitiæ illi præſtitimus, quoad licitum fuit: ſinat nos nunc officij quoque noſtri habere rationem. Nam ut nos cogitationibus urgendis, & aduerſarij perſona ſuſcipienda, lites proſequamur, neq; honeſtum, neque decorum nobis eſt: longeq́; remotum à more & profeſsione noſtra. Libellum hîc retinebimus, quoad ipſe inueniat qui rem exequendam curet: quem ex prouincia ipſa eſſe oportet: & tamen magnus numerus eorum hominum ſolet in Vrbe eſſe: ut futura ſit ei alicuius copia, qui id agat ſedulò & diligenter: quandoquidem ad talia genus illud hominum eſt aptiſsimum. Si qua re honeſta Aemylius meam beneuolentiam erga ſe expetet, experietur ſemper me amantiſsimum ſui. Ain' tu Romæ eſſe Hieronymum Alexandrum? quem ego abeſſe longè putabam: audieram autem eſſe eum Venetijs: gaudeo mediusfidius, datam tibi facultatem, hominis omnium doctiſsimi & noſcendi, & uiſendi: quem quòd ſcribis mei eſſe peramantem, moriar ni eo nuntio mirabiliter ſum delectatus. Hic de illis Paule eſt, quos ego imprimis mirari ſoleo. Incredibile propè eſt, quæ ſit hominis ſcientia, memoria, cognitio rerum plurimarum, de quo ſæpe equidem tecum locutus ſum. Sed nunc cùm nactus occaſionem es, complectere hominem omnibus officijs, & te illi inſinua: abibis enim ſemper ab illius latere & colloquio doctior: quem ſalutari à te meis uerbis ſtudioſiſsimè uelo. Tantum utrunq; noſtrum ab ampliſsimo uiro Contareno amari, quantum tu ſcribis, ſummæ mihi uoluptati eſt: utinam

ille modò habeat iuſtas cauſas id agendi. Ipſe quidem illi omni obſeruantia iure optimo ſum addictus: cuius legi adnotationes, & eſt tamen quiddam, in quo leuiter diſſentimus: in quo tamen meis rationibus allatis illius ſententia potiſsimum ſtaturus ſum. Sed oporteret nos colloqui: quod aut faciemus coacti concilio, ſi modò unquam cogetur: nam ego quoque Chriſtiano illi negotio pro mea parte non deero. Aut ſi facultas ea non dabitur, & deſperaro poſſe nos congredi, per literas accuratius & ſciſcitabor ſententiam eius, & explicabo meam: quamobrem tota iſta res in id tempus differatur. Mendum illud in libro meo, quòd ipſe quoq; corrigi debere dicat: probetq; in eo opinionem meam, quæ tamen eadem ſemper fuit, neque quo pacto in uerbis illis fuerit immutata ſcio, nec miror, & tantò magis dari à te operam uolo, ut in omnibus libris, quotquot fieri poterit, error ille tollatur. Ad poſtremas uenio literas: Saluiatum & Campegium, & Symonetam, quantum colam tu optimus teſtis es: qua autem illi in rebus noſtris beneuolentia utantur, cognoui ego ex tuis literis. Agito igitur illis maximas à me gratias, omnemq; meam obſeruantiam officium, amorem, eiſdem deferto: quod commodiſsimè facies, cùm commeatum petes ad nos reuertendi gratia. Hortenſium lætor bonis ingenijs probari. Octauio Pantagatho optimo atq; eruditiſsimo uiro, cuius officium gratiſsimum habui, meam item gratam eſſe & memoriam eius officij, & erga ipſum uoluntatem gaudeo. A Steuco accepi literas humaniſsimè ſcriptas, quæ me maiorem in modum delectarunt. Quòd ad Fregoſium ſcripſiſti, laudo. De penſione illa tua petere à Rege ut eam autoritate ſua comprobet, indignum eſt. Noſtra erga illum officia eiuſmodi ſunt, ut ſi fortu-

nam ſequeremur, maiora ab illo expectare deberemus. Nunc cùm è fortuna non pendeamus, infringere in re parua magnitudinem animi noſtri, ne cadere quidem in cogitationem noſtram debet. Si penſio per Pontificem poteſt roborari, honeſta eſt actio, & petere non indecorum. Si ad Regem confugiendum eſt, non eſt tanti penſio, cur hanc demiſsionem animi alienam à moribus & natura noſtra ſubeamus. Nihil eſt quod te pigeat reddidiſſe primò Farneſio literas, & eius opem & gratiam imploraſſe: non enim dubito, quin negotium ſuſcepturus ex animo, idq́; quod uolumus à Pontifice impetraturus ſit. Quod ſi etiam fiat ſerius, ſemper tamen futurum eſt his populis gratum. Non te oblitum arbitror, quod tibi diſcedenti de Alfonſo fratre in mandatis dederim. Id tamen, quoniam (ut debet) magnæ mihi curæ eſt, repetendum his literis duxi, ut inſtes contendasq́; apud Pontificem Maximum, duò magiſtratus ei aliquis illius uirtute dignus mandetur, in quo poßit & doctrinam ſuam, & integritatem exercere. Non enim diffido optimum Principem, pro ſua clementia & erga nos uoluntate, habiturum rationem rogationis noſtræ: nobisq́; ea præbiturum, quæ communia ferè ſunt: cùm nos, qui nihil magnum neq; inſigne quærimus, ac ne optamus quidem, neq; ob eas res aures Principis noſtri obtundimus, hòc ſimus qui parua & uulgaria impetremus digniores. Ages igitur cum illo noſtris uerbis, & diligenter, & audacter: ut habere uelit fratris mei rationem, & docti, & prudentis uiri: cuius iam probitas, iuſtitia, & integritas, in alijs magiſtratibus, quos aliàs perhonorificos geßit, magna cum ipſius laude ſpectata eſt. Cauſas celerioris reditus tui, uel quòd iuſtæ ſunt, uel quia ego rei ipſi faueo, habeo ſanè quàm probatas. Tantùm

te

te moneo iterum atq; iterum, ut cautiſsimè iter facias. Iulium puerum hoc tempore uiæ commiti non placet: primo uere curabitur ut tutò & commodè ueniat. quod etiam eius deducendi onus. Nicolaus Capellus *ſibi ait impoſitum à mulieribus fuiſſe: qui cùm illhuc cupiat redire, comitum penuria etiam nunc detinetur.* Literas *meas ad* Pontificem *maximum, quas poſcebas, cùm hæc ſcriberem ad te, perlatas eſſe arbitrabar, teq; illis iam uſum eò quò utendum putaſſes.* Accoltum *doleo excedere ex ea urbe, in qua ego maximè eum morari uellem: ut enim nobis eſt amiciſsimus, ſic pluribus rebus nauare nobis poſſet beneuolentiam ſuam. Sed ferenda humana.* Quas *quidem ad eum ſcripſi literas, non minore motu animi à me ſcriptæ ſunt, quàm ab illo fuerint lectæ.* Claudium *opto mecum eſſe, tametſi ego in ſcribendo & lucubrando factus ſum ſegnior: itaq; ſcito, nihil à me hac hyeme compoſitum fuiſſe, quod momenti alicuius ſit.* De *gloria inchoaueram, ſed cito intermiſi: habeo tamen in animo opus illud perſequi, in quo* Saluiato, *cui tantum debemus, referatur aliqua ex parte à me gratia: quod etiam per te illi uolo exponi, & declarari.* Tu *ſemper de* Bloſij Palladij *noſtri humanitate, comitate, beneuolentia erga nos aliquid ad me ſcribis: tibi autem quid ego reſcribam? niſi illud, quod ſolenne & fixum eſt, eum à me ſcilicet incredibiliter amari.* Quòd *cùm ſummè faciam, non tamen tantum mihi uideor poſſe facere, quantum illius erga nos officia poſtulant.* Vellem *ſcripſiſſes ad me, ecquid habeat gratum, quòd ego illum in meo* Hortenſio *intexui: & certè habere debet: non tam, quòd magnum aliquid propterea ſit aſſecutus, quàm quòd ego illi in conſpectu propemodum pono uniuerſam imaginem illorum temporum, in quibus noſtræ utriuſq;*

iuuentæ deſideria illa ardentia ferbuerunt, quorum eſt recordatio utriq; noſtrum iucunda. Eum tu meo nomine amplectere, & ſalutem illi plurimam dices. Florentium magiſtrum huius iuuentutis quotidie magis probo: niſi quòd uidetur mihi factus taciturnior, & ſolitudinis amantior: in quo mihi eſt admonendus, (quod facere cogito) ut caueat, ne hoc ſit μελαγχολίας uitium non animi iudicium: omniq; modo ad hilaritatem eſt prouocandus. Ei ſtipendium publicè conſtitutum eſt ſatis amplum. Cuius tertia pars illi à nobis ſoluetur, quemadmodum cùm tu etiam adeſſes, eramus ciuibus polliciti. Frater tuus mihi admodum ſatisfacit, ſeq; exhibet & facilem & cupidum obtemperandi mihi: & certè (ut ætas illa eſt) nihil, aut admodum rarò delinquit. Spero de eo optimè. Sacratus in ſuis ſtudijs eſt aſsiduus: cæteri familiares bene habent. Nos hic in ſuauiſsimo otio uiuimus: copia rerum abundamus (præterquam pecuniæ) penè omnium. Multum mihi tuæ ad Bembum placuerunt literæ: ut, ſi homo es, magno animo dedere te debeas ad hoc Latinè ſcribendarum epiſtolarum genus. Ad poſtremas tuas literas nihil eſt quod reſcribam amplius. Satis enim ad omnia arbitror eſſe reſponſum. Tantùm Iaccobaccio humaniſsimo uiro ut gratias agas meis uerbis mando, atq; ut eidem omnia noſtra commendes: meq; confirmes memorem ſemper & ipſius officiorum erga nos, & patruorum eius futurum: quos ego uehementer amaui dum uiuerent, neq; deſiſto diligere etiam mortuos. Adſcribam hoc quoq;: niſi ex tuis literis fecero coniecturam, diutius te iſthic, quàm nunc facturum te oſtendis, commoraturum eſſe, nullas amplius literas me ad te ſcripturum: ſed tempus & curam omnem poſiturum in ſacrarum literarum ſtudijs: quæ narrare tibi nequeo

quant

quantopere me delectent. Tu ut eo animo ad nos uenias, tanquam te in eadem ſtudia totum immerſurus ſis, omnino facito. Vale etiam atq; etiam. Durando cubiculario ſummi Pontificis multum intelligo me debere: ſuis enim in te officijs egregiè promeruit, ut ego quoq; illi deuinctus eſſem: quamobrem ages meis etiam uerbis ei gratias: meq́; totum ſuum ut exiſtimet, admonebis. Iterum uale. V. Calend. Ianuarij, M. D. XXXV. Carpentoracti.

PAVLVS SADOLETVS
PETRO BEMBO,
S. P. D.

EX eis literis, quas ad Lazarum noſtrum Papia proficiſcens dedi, me in Italiam ueniſſe, Romamq́; iter habere, & quæ profectionis noſtræ cauſæ, quæ'ue conſilia eſſent, cognouiſſe te arbitror. Illud quidem certè cognoſſe te non dubito, quod ei nominatim ut te edoceret mandaueram, deferre mecum me patrui mei de laudibus philoſophiæ librum, quem is paulò antè abſoluerat: atq; ab illo mandatum habere, ut ſimul ac conſtitiſſem, ſtatim eum deſcribendum, & fideliter ad te perferendum curarem: mirificè enim eum cupere, ut tu illum primo quoq; tempore, atq; omnium princeps haberes: cùm eius amicitiæ, quæ inter uos intercedit, cauſa, (præſertim cùm tu illum ab eo librum tantopere efflagitaſſes) tum uerò ut lucubrationem ſuam ad iudicium tuum deferret, tuaq́; imprimis opera, cura, diligentia, fide, in illa expolienda uteretur. quod ipſum etiam, poſteaquam ad Vrbem ueni, diligentius mihi per literas mandare, meq́; ut approperarem urgere nunquam deſtitit: facilè ut appareat, quanquam magna quædam in eo libro ſe eſſe conatum exiſtimet, non tamen

eum illi librum antè probatum iri, quàm is grauiſſimo atq; acutiſſimo iudicio tuo fuerit comprobatus. Quamobrem Matthæo Dandulo ciui tuo, eidemq́; tui nominis (ut mihi perſpicere uiſus ſum) ſtudioſiſſimo, mihi ex Contareni Cardinalis familiaritate cognito, & propter eius uirtutem atq; humanitatem uehementer probato: cùm in iſthæc loca proficiſceretur, ipſum deſcriptum ad te librum dedi, eiq́; quàm maximè potui commendaui: quem effecturum non dubito, ut is fideliſſimè ad te celerrimeq́; perferatur. Nunc te Bembe optime ac præſtantiſſime, patrui mei uerbis etiam atq; etiam rogo, fidemq́; à te amicitiæ, quam nobis omnibus in rebus diligentiſſimè præſtare conſueuiſti, in hac re potiſſimum imploro, ut ad eum legendum eo animo accedas, non ut ſi quid laudandum in illo, ſed ut quidquid reprehenſione dignum ſit, tibi id notandum atq; animaduertendum putes: utq; ita ſtatuas, nos à te non tam uoluptatem ullam ex laudatione tua, quàm maximam ex correctione utilitatem expectare. Id porrò optimè fiet, ſi in legendo iudicis partes ſuſceperis, amici depoſueris. Subuereor enim interdum, ne te nimius amor noſtri in fraudem inducat, tibiq́; omnia quæcunq; à nobis proficiſcantur, arridere faciat. Quare cum tu Bembe amorem in iudicium ne adhibueris, ſanctiusq́; apud te ſit religionis atq; officij nomen, quàm ulla amoris ac familiaritatis ratio. Quanquam quod certius ac proprium magis eſſe cenſendum eſt amici munus, aut quis ex amicitia capi uberior fructus poteſt? quàm ut quiſq; doctrina, ingenio, magnarum rerum uſu quàm maximè excellit, ita ea illum omnia ad amici uoluntatem atq; arbitrium ſummo eius tempore, quàm libentiſſimè conferre? ijs præſertim de rebus, quæ & iam in manus hominum uenturæ ſint,

ſint, & ad poſteritatem etiam ipſam forſitan peruenturæ? ut opera ac fides tua à te nobis ita debeatur, ut eadem etiam pertineat ad uniuerſos. Illud te admonitum uolo, poſſe legi librum, itemq; ab amicis noſtris doctiſſimis uiris deſcribi, Polo, Lazaro, Lampridio. quorum item quod de eo iudicium ſit, ualde auemus ſcire. imprimi uerò atq; edi nequaquam poſſe: uult enim patruus ampliore temporis ſpatio facultatem ſibi eſſe, mutandi & corrigendi, ſiquid ex tuo præſertim iudicio, emendatione dignum uidebitur. Verùm eadem hæc patruum per literas tecum egiſſe confido. is enim ad me proximis literis ſcripſit, ſe literas à te, Iulio (ut arbitror) menſe datas, tunc demum accepiſſe, atq; ut ad eas reſponderet, ſe parare. Tu cùm ſcribere ad nos uoles, cenſeo huc ad Nigrum, qui utriuſq; noſtrum amantiſſimus eſt, ipſas literas mittas, qui eas mihi, quandiu hîc ero, eueſtigio reddet: poſtquam autem diſceſſero, Carpentoracti etiam nobis eas curabit reddendas: ſic enim optatiſſimæ tuæ literæ, quanquam paulò longiore erratione, certius tamen, ac plerunq; etiam celerius ad nos peruenient. Quod autem ad me ipſum attinet, ego cùm in Italiam uenire conſtituiſſem, ita peregrinationis meæ partes diſtribueram, ut ſtatuerem, te iſthic in reditu meo inuiſere, quem ad menſem Aprilem coniiciebam fore. Te autem iccirco uidere omnibus uotis cupiebam: primùm, ut ſummum meum erga te ſtudium, ſingularemq; obſeruantiam qua te iampridem ſum complexus, coràm tibi declarare conarer: fruererq; exoptata uoluptate uidendi atq; alloquendi eius uiri, cuius uirtute ac monumentis noſtra hæc ætas illuſtrior, & ad poſteritatem commendatior futura eſt. Deinde, ut etiam ex tua aliquorum dierum conſuetudine, aliquid ipſe ad

uſum meum transferrem, quod ad optimum atq; honeſtiſsimum uitæ curſum mihi conſtituendum ualeret. Nam cùm hæc ſola ferè cauſa ſit, quamobrem hanc à me urbem, quæ ſemper domicilium uirtutis atque prudentiæ optimo iure habita eſt, uiſendam atq; inſpiciendam putarim, ut ſcilicet in meis uitæ rationibus prudentior ex eo, atq; moderatior fierem: meq; ad præſtantium uirorum, qui in ea ſunt, exemplum atq; imitationem conformarem, quantopere mihi tuus Bembe aſpectus exoptandus eſt, qui mihi unus totius urbis eſſe inſtar potes? Quare ſtatuebam (ut dico) te uidere antequam in Galliam me referrem: maneoq; etiam nunc in ſententia: modò ſtet illud quod diximus, de tempore, ad quod cogitabamus reuerti. Nam ſi expectabimus Aprilem menſem, te omnino uidebimus. At ſi quis interuenerit caſus, quo hyeme cogar reuerti, id quod potius formido, aliud erit mihi commodius atq; expeditius iter ſuſcipiendum: atq; ita, ad moleſtum ſanè itineris, atq; hyemis laborem, illud etiam mihi grauius accedet incommodum, quòd tuo mihi optatiſsimo congreſſu carendum erit. Quicquid autem ceperimus conſilij, te de eo certiorem faciemus. Vale. x. Calend. Decembris, M. D. XXXV. Romæ.

PAVLVS SADOLETVS,
RODVLPHO PIO S. R. E.
CARDINALI,
S. P. D.

Decimus circiter menſis agitur, cùm ego & F. Molſa noſter, Io. Fr. Fallopium ciuem noſtrum iuuenem honeſto loco natum, ac liberaliter inſtitutum, amplitudini tuæ diligenter commendauimus: à teq; omni ſtudio ac

precibus contendimus, ut eum mirificè cupidum ac ſitientem familiaritatis tuæ, uelles in fidem ac familiam tuam recipere: multaq́; addidimus, quamobrem & ille tantopere id cuperet, & tu nolle non deberes. Atq; hoc à nobis (quod te meminiſſe non dubito) quodam die factum eſt, cùm ad prandium apud te, certo conſilio, ego atq; Molſa ueniſſemus: cumq́; à te lautè ac peramanter accepti, loquendo (ut fit) ac deambulando, in anguſtam quandam ac penitiſsimam bibliothecæ tuæ partem ſoli tecum unà perueniſſemus, opportunum ſanè locum, ut non inde tu facilè, niſi ea quam à te petebamus, uenia nobis data, elabi poſſe uidereré. In quo illud mihi ſanè gratum atq; imprimis iucundum accidit, quòd præclarum eo die ſpecimen uidi eximiæ cuiuſdam liberalitatis atq; humanitatis tuæ. Nam cùm à nobis uehementius premerere: ac tibi quominus cupiditati noſtræ, quemadmodum uoluiſſes, obſequi ſtatim poſſes, rei familiaris tuæ non paucæ (ut tute affirmabas, id quod nos etiam agnoſcebamus ipſi) difficultates obſtarent: uidi te tamen mente ſæpius hæſitantem, utrum maior tibi commodi tui ratio habenda eſſet, an ſtudij ac uoluntatis noſtræ: quaſi tibi durius eſſet, nobis quippiam abs te petentibus, non ſatisfacere, quàm contra rei familiaris tuæ rationes atq; commoda facere. Itaq; ea tunc ab amplitudine tua inita eſt ratio, quæ & rebus tuis commodior, & æquè nobis futura eſſet grata. Petiiſti enim à nobis, ut certos aliquot, quatuor (opinor) menſes, Fallopium ipſum ſuſtinere ſe, ac commodum tuum expectare iuberemus: quo tempore domeſticas tuas difficultates explicari poſſe ſperabas, auctis per eos dies ex Gallico ſacerdotio uectigalibus tuis. Tum enim demum te illi, nobiſq́; tantopere pro eo laborãtibus, morem eſſe geſturum.

uſum meum transferrem, quod ad optimum atq; honeſtiſsimum uitæ curſum mihi conſtituendùm ualeret. Nam *cùm hæc ſola ferè cauſa ſit, quamobrem hanc à me urbem, quæ ſemper domicilium uirtutis atque prudentiæ optimo iure habita eſt, uiſendam atq; inſpiciendam putarim, ut ſcilicet in meis uitæ rationibus prudentior ex eo, atq; moderatior fierem: meq; ad præſtantium uirorum, qui in ea ſunt, exemplum atq; imitationem conformarem, quantopere mihi tuus* Bembe *aſpectus exoptandus eſt, qui mihi unus totius urbis eſſe inſtar potes?* Q*uare ſtatuebam (ut dico) te uidere antequam in* Galliam *me referrem: maneoq; etiam nunc in ſententia: modò ſtet illud quod diximus, de tempore, ad quod cogitabamus reuerti.* Nam *ſi expectabimus* Aprilem *menſem, te omnino uidebimus. At ſi quis interuenerit caſus, quo hyeme cogar reuerti, id quod potius formido, aliud erit mihi commodius atq; expeditius iter ſuſcipiendum: atq; ita, ad moleſtum ſanè itineris, atq; hyemis laborem, illud etiam mihi grauius accedet incommodum, quòd tuo mihi optatiſsimo congreſsu carendum erit.* Q*uicquid autem ceperimus conſilij, te de eo certiorem faciemus.* Vale. x. Calend. Decem*bris*, M. D. XXXV. Rom*a*.

PAVLVS SADOLETVS,
RODVLPHO PIO S. R. E.
CARDINALI,
S. P. D.

D*Ecimus circiter menſis agitur, cùm ego &* F. Molſ*a noſter*, Io. Fr. Fallopium *ciuem noſtrum iuuenem honeſto loco natum, ac liberaliter inſtitutum, amplitudini tuæ diligenter commendauimus: à teq; omni ſtudio ac*

precib

precibus contendimus, ut eum mirificè cupidum ac ſitientem familiaritatis tuæ, uelles in fidem ac familiam tuam recipere: multáq; addidimus, quamobrem & ille tantopere id cuperet, & tu nolle non deberes. Atq; hoc à nobis (quod te meminiſſe non dubito) quodam die factum eſt, cùm ad prandium apud te, certo conſilio, ego atq; Molſa ueniſſemus: cumq; à te lautè ac peramanter acceptì, loquendo (ut fit) ac deambulando, in anguſtam quandam ac penitiſsimam bibliothecæ tuæ partem ſoli tecum unà perueniſſemus, opportunum ſanè locum, ut non inde tu facilè, niſi ea quam à te petebamus, uenia nobis data, elabi poſſe uiderere. In quo illud mihi ſanè gratum atq; imprimis iucundum accidit, quòd præclarum eo die ſpecimen uidi eximiæ cuiuſdam liberalitatis atq; humanitatis tuæ. Nam cùm à nobis uehementius premerere: ac tibi quominus cupiditati noſtræ, quemadmodum uoluiſſes, obſequi ſtatim poſſes, rei familiaris tuæ non paucæ (ut tute affirmabas, id quod nos etiam agnoſcebamus ipſi) difficultates obſtarent: uidi te tamen mente ſæpius hæſitantem, utrum maior tibi commodi tui ratio habenda eſſet, an ſtudij ac uoluntatis noſtræ: quaſi tibi durius eſſet, nobis quippiam abs te petentibus, non ſatisfacere, quàm contra rei familiaris tuæ rationes atq; commoda facere. Itaq; ea tunc ab amplitudine tua inita eſt ratio, quæ & rebus tuis commodior, & æquè nobis futura eſſet grata. Petiiſti enim à nobis, ut certos aliquot, quatuor (opinor) menſes, Fallopium ipſum ſuſtinere ſe, ac commodum tuum expectare iuberemus: quo tempore domeſticas tuas difficultates explicari poſſe ſperabas, auctis per eos dies ex Gallico ſacerdotio uectigalibus tuis. Tum enim demum te illi, nobiſq; tantopere pro eo laborātibus, morem eſſe geſturum.

Quod cùm Fallopio renuntiauiſſemus, magnum ſe quiddam per nos adeptum eſſe arbitratus eſt; ac cùm magnas nobis, tum amplitudini tuæ maximas apud nos gratias egit. Sibi enim facilè aiebat fore, quandiu tu uelles expectare: ut qui nulla neceſſitate, nulla'ue inopia ad tuam exoptandam familiaritatem adduceretur: ſed ſola ea fama ac hominum prædicatione, quæ de tua uirtute, & animi magnitudine, ſummaq; humanitate incredibilis penè eſt, ſtudio atq; amore tui accenſus & inflammatus, cuperet ei uiro cultum atq; operam ſuam dicare, cuius ipſe ex nomine & familiaritate fieret ornatior. Accidit, ut tu breui interiecto tempore, à ſummo Pontifice ad Galliæ Regem legatus de pace mitterere. Et paulò pòſt ſecuta eſt ipſius Pontificis, noſtraq; cum eo unà ab Vrbe profectio: tantæq; deinceps res, te imprimis interprete ac adminiſtro, inter maximos principes actæ tractatæq; fuerunt, ut nihil de eiuſmodi priuatis rebus, ne cogitandi quidem daretur loci. Nunc autem cùm ſedatis illis urbanarum rerum agitationibus, & publica re bene conſtituta, unumquenq; ad priuatas ſuas rationes, atq; ad inſtituta uitæ conſilia reuerti liceat: admonet nos perpetui ſui optati Fallopius, ſibiq; nunc demum poſt decimum menſem, patere aditum ad familiaritatem tuam petit: meq; & Molſam ſponſores ſuos appellat. Nos uerò, præſtantiſſime Rodulphe, fidem illi noſtram præſtare non poſſumus, niſi benignitate ac liberalitate tua adiuuemur. Itaq; Molſa quidem qui iſthìc adeſt, communem hanc cauſam noſtram apud te aget pluribus. Quem etſi ſciebam, propter ipſius ſuauitatem excellentemq; doctrinam, apud te apprimè gratioſum eſſe, nec uerò minus cum ualere eloquentia grauitateq; uerborum, quàm gratia: ut ubi ille præſens eſſet, mea uox

ac com

ac commendatio non magnopere deſideranda eſſe uideretur: tamen ut ego quoq; meam fidem ac diligentiam homini amiciſſimo probarem, has ad amplitudinem tuam dedi literas: te etiam atq; etiam rogans & obſecrans, ut æquum te ac facilem poſtulatis noſtris præbere, hominemq; imprimis honeſtum & probum, necnon ſingulari quadam induſtria atq; artificio præditum, qua de re tecum aliâs ſum locutus, benignitate tua amplecti, atq; in tuis eſſe uelis: præſertim cùm ille non caſu, ut pleriq; faciunt, ad familiaritatem tuam appetendam delatus ſit: ſed unum te ex uniuerſo ampliſſimorum iſthic uirorum numero, ſibi iudicio certo delegerit, quem patronum totius fortunæ conſtitueret ſuæ. Hunc ſi ad te admiſeris, atq; in familiam tuam receperis: equidem tibi audeo polliceri, magnam te ex illius fide ac ſolertia uoluptatem eſſe capturum. Mihi ſanè cùm illud gratiſſimum erit, propter amici mei commodum, cuius ego cauſa uehementer cupio: tum etiam intelligo, quàm honorificum apud municipes meos Mutinenſes mihi futurum ſit ac gratioſum, tanti uideri eſſe apud ſummos uiros commendationem meam, ut illorum beneuolentiam ac gratiam ciuibus meis conciliare, eosq; opera ac diligentia mea iuuare poſſim. Quod ſi uides mihi amplum eſſe, ac penè glorioſum: exiſtimare debes, me tibi, cuius bonitate ac beneficentia eam apud meos fuero laudem aſſecutus, quàm maximam ac perpetuam gratiam pro tali tuo beneficio habiturum: & ad multas eas & graues, quas cum Patruo meo communes habeo, tui amandi ac omnibus ſtudijs colendi cauſas, maximam etiam ex hoc tuo in me priuatim ac propriè collato beneficio, cumulum acceſſurum eſſe. Vale. VIII. Calend. Nouembr. M. D. XXXVIII. Carpentoracti.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CARDINALIS, PAVLO SADOLETO, S. P. D.

Decimo octauo die poſtquam à te diſceſſeram, Mutinam ueni, Idibus ipſis Maijs: ibi Alfonſum fratrem offendi ualentem, & ſalua cætera, quæ quidem domeſticas ad res pertinent. Sed illi penè inopinatus fuit aduentus meus. Etſi enim imperium nouerat, quo ego acceſſebar, de mea tamen uoluntate fuerat dubius: itaq; affui quaſi improuiſo. Noſtri quidem ciues officioſè atq; amanter uiſum ad me & ſalutatum frequentes adierunt. Ego illo triduo Florebellum Bononiam miſi, & ad Farneſium literas, nihil diſsimulans de mœſtitia mea, & ſimul exponens quàm mihi graue extitiſſet uenire in Italiam, & alieniſsimo meo tempore iter illud ſuſcipere. Petebam autem ut tranſacto cum Cæſare colloquio, liceret mihi Carpentoracte reuerti, quod iam unum atq; ſolum à ſummo Pontifice expeterem beneficium. Erat & illa excuſatio in literis, me non continuò Bononiam profectum eſſe, quòd de uia feſſus, aliquot dierum quiete, reficiendi mei cauſa indigerem: me tamen quod ipſi imperaſſent eſſe facturum. Reſponderunt, poſſe me Mutinæ ipſorum uoluntate reſidere, donec uocandi adeſſet opportunitas. Quo ego nuntio accepto, in Corlianum noſtrum me contuli, ubi ſextum diem iam ago, nitens quoad poſſum, reficere animum: eumq; reuocare ab ijs ſolicitudinibus, quæ me præter conſuetudinem uehementer agitauerunt, quod literarum imprimis beneficio bona ex parte conſecuturum me arbitror: tametſi libris careo, neq; habeo præter duos aut treis. Sed tamen & perfeci librum illum de peccato originis, ut is iam exire in manus hominum me concedente

dente poßit: & alia commentor, quæ ſi res mihi facultatem dederit, in lucem editurus ſum. Illud quidem mihi ſentio uſu uenire, ut nunquam ex ſtudijs literarum tantum uoluptatis ceperim, quantum hoc tempore: uel quòd nullam aliam habeo ſuauitatem, in qua acquieſcam: uel quòd maior in morbo medicinæ uis apparet. Hic rumor erat ortus (ut dicebat) Bononiæ, mihi legationem illam à Pontifice eſſe decretam. Sed ſine capite hic rumor: nihil enim habebat certi nec conſtituti: tantummodo ſermonibus hominum res iactabatur. Quod quoniam mea neutram in partem intereſt, utrum magis uelim planè neſcio. Ego, ſi mihi detur optio quid expetam, domum cupio, & reuerti ad uos, & agere uitam cum mei amantißimis. Quòd ſi procul à meis tanquam in exilio uitam ducere neceſſe eſt, reliqua eſt deliberatio, mihi'ne expediat habere legationem: Sed de his ſatis. Aduentus Cæſaris adhuc in expectatione eſt, nihilq́; de eo certi ad nos allatum. Dicebatur tempeſtatibus retentus conficere curſum non potuiſſe: & tamen ſunt qui nuncient, peruectum eum ad inſulas quæ ſupra Maßiliam ſunt. Quod ſi eſt ita, citò Genuæ illum habituri ſumus. Noſtrum quidem illud inuentum ad concordiam pertinens, quod tu quoq; tantopere probabas, ſcito non ſuppreſſum modò fuiſſe, ſed ſicubi fuit illius enunciandi neceßitas, alio atq; erat modo interpretatum: uerùm iſta uiderit Deus. Ego poſt diſceſſum iſthinc meum, nec literas à te nec nuntium ullum accepi, quod mihi moleſtum eſt: nihil enim uehementius opto, quàm de te audire ea, quæ mihi iucundißima ſint, ut rectè ualeas: ut in magiſtratu te geras: quid ciues mei, quid reliqui omnes agant, quorum nobis & ſalus & memoria eſt iucunda. Tectum Felicianum abſolui uolo.

Viati

Viaticum huius itineris, pro ratione dierum qui in itinere conſumpti ſunt, miſi ad Carolum noſtrum Gualteruccium uti peteret: res æqua & legitima nihil habuit difficultatis: trecenti ſtatim numerati ſunt, in quo opera Ardinghelli eximia & amor erga me ſingularis. Illud ex hac mea poſtulatione mihi accidiſſe gaudeo, quòd deſierunt mirari ac reprehendere, quòd ducentos illos reddidiſſem, poſtea quàm uiderunt me trecentos poſcere. Non enim iam illa moroſitas mea, ſed religio iudicatur. Adhuc hæc erant quæ tibi ex me nota eſſe uellem. Si quid amplius euenerit, curabo uti ſcias: & uel ipſe ad te mea manu ſcribam, uel delegabo Florebello. Catherinum, Glocerium, Verotum, & reliquos familiares noſtros ſaluere iubebis meis uerbis. Curabisq́; præ cæteris rebus omnibus, ut mihi à te literæ crebrò longiſſimæq́; reddantur. Vale mi Paule, & Deum precare ut redeamus. Iterum & ſæpius uale. Ex Corliano, VI. *Calend. Iunias,* M. D. XLIII.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CARDINALIS, PAVLO SADOLETO, S. P. D.

Datis ad te literis illis, quas in Corliano ſcripſeram, hæc ſecuta poſtea ſunt. Ego cùm angerer animo, diremptum me ab eis optimarum artium ſtudijs, in quibus beata mihi uita erat repoſita: & reliquiſſe tamen cum illis unà, cùm eos homines, qui mihi eſſent chariſſimi, tùm eas regiones in quibus mihi ſumma cum libertate animiq́; iucunditate, meo arbitratu, uiuere erat conceſſum: tentandum & conandum eſſe duxi, ſi quo pacto poſſem me hinc explicare, & ad uos, quibus cum eſſe maximè cupio, primo quoq́; tempore me referre. Itaq́; cepi conſilium

lium opinione mea ſolers plerumq; ſummæ rationis, ſi tamen ratio omnibus in rebus locum haberet. Scripſi enim literas, quarum exemplum tibi miſi: & ad eum ſcripſi, qui maximè mihi ſuffragari meæ uoluntati poſſe uidebatur: idq; ipſe non nolle, quando eodem is ſtudio mecum, eodemq; erga literas animo eſt coniunctus. Qui mihi poſt triduum reſcripſit, omnia ſe ſumma egiſſe: longum habuiſſe cum Pontifice *ſermonem, uiſumq; ſibi illum animo erga me propenſo & beneuolo: certum tamen reſponſum meis poſtulatis in propinquum colloquium reſeruatum eſſe.* Et *ſimul eiſdem literis me admonuit, ut cùm primum commodo meo poſſem,* Bononiam *me conferrem.* Erectus *eram in ſpem, ut non diffiderem aliquid poſſe fieri eorum quæ cupiebam: nec tamen planè confidebam.* Res *ipſa & poſtulatorum æquitas me ut ſperarem hortabatur. Cur enim difficilis deberet eſſe* Pontifex *in ea re mihi concedenda, quæ ſine ullo onere ipſius proprio, & laudem illi & genus quoddam honeſtiſſimæ utilitatis eſſet allatura?* Rurſus *conditio temporum, & impendentes quotidiani penè undiq; metus, ab ea ſpe me abducebant: nonnihil enim in perſona mea ad ſubueniendum tantis præſentibus* Reipublicæ *fluctibus hominum iudicio uidebatur eſſe poſitum.* Anceps *igitur animi, & dubius, quid caſurum eſſet,* Bononiam *perrexi* Nonis *ipſis* Iunijs*, diuerti ad* Paleotos*, quorum uetus hoſpitium nobiſcum, hac noua familiaritate renouatum eſt. Poſtridie mane* Pontificem *ſummum conueni.* Acceptus *ſum ab eo perbenignè: laudauit operas noſtras legationis* Gallicæ*, aduentum noſtrum ad ſeſe ſibi imprimis gratum eſſe affirmauit: oſtendit ſibi curæ fore commoda noſtra, idq; breui nos re ipſa intellecturos pollicitus eſt.* Egi *gratias, commemoratisq; cauſis,*

quibus

quibus ad ueniendum effectus fueram difficilior, institi repetere eadem quæ in literis ſcripſeram: nihil me malle in hac iam mea præcipitante ætate, quàm in ocio uiuere, & quibus me donis Deus *ornare (ſi tamen ullis ornauit) uoluiſſet, ea ipſa dona ad illius laudem gloriamq; conuertere: eſſe mihi in animo laboranti fidei* Catholicæ *ferre opem, ſi quam poſſem: præſertim quæ tam multis oppugnatoribus labefactata atq; uexata, paucos qui ſe defenderent, iam haberet.* Hoc *autem dicebam, quòd de duorum doctiſsimorum hominum morte,* Alberti Pighij, *&* Ioannis Ecchij *nuntij huc peruenerant.* Proinde *rogaui ut mihi reditum concederet in ea loca, in quibus hoc optimè fieri à me & commodiſsimè poſſet.* Reſpondit *in præſentia nihil ſe de hac re conſtituere poſſe: uidere me ſtatum periclitantis* Chriſtianæ Reipublicæ *in ea regenda egere ſe ope multorum, atq; conſilio: in eoq; nonnihil mihi ſubblanditus eſt.* Hoc *ſermone habito, dabatur enim eo die ſenatus* Epiſcopo Geneuati *nuper in* Cardinalium *collegium allecto, tum primum ad* Pontificem *uenienti, ſeſſum omnes conceſsimus.* Poſtridie, *qui fuit dies,* v i. Idus Iunij, *ſenatus iterum uocatus eſt: cauſa conueniendi fuit, quòd cùm ſuperioribus diebus fuiſſet de conſilij ſententia decretum, ſi* Cæſar Bononiam *uenire recuſaret (properare enim dicebatur, nec ſpatium habere tam longè ab itinere declinandi) ut ne ulterius procederet* Pontifex, *ſed uel illum* Bononiæ *exciperet, uel ſi id non contingeret, inappellatum abire pateretur: cùm tamen ſi quid in congreſſu agendum eſſet, id mittendis nuntijs facilè poſſet ſarciri.* Ratio *autem ita decernendi fuerat, quòd uidebatur hoc dignitati & grauitati ſedis* Apoſtolicæ *maximè conuenire: ſimulq; ætatem* Pontificis *pergrandem tot itinerum*

labor

laboribus obijci non placebat. Ergo hæc eadem res iterum adducta erat in diſceptationem: placeret'ne ulterius obuiam procedi nec'ne. Nam Cæſar quidem Parmæ ſe oſtenderat Pontificem libenter conuenturum: hic quinq; ante me rogati, in ſententia priſtina manſerunt: cum exceptione tamen, niſi certa ſpes aliqua de pace eſſet oblata, quæ iter ſuaderet: tum enim iri oportere cenſuerunt. Ego rogatus, contrariam ſententiam dixi. de ualetudine & incolumitate corporis ad Pontificis iudicium reieci. Dignitatem in eo dixi poſitam, ſi quæ utilia & commoda Reipublicæ Chriſtianæ eſſent, agerentur: hanc unam me agnoſcere, neq; aliam præterea ullam in eccleſiaſticis hominibus dignitatem. Inquirere certam ſpem in eis rerum euentibus, quos ſuæ poteſtati Deus reſeruaſſet, non eſſe noſtrum: uelle & conari bona, quod in nobis eſſet, ad nos id pertinere: me tamen ſperare, cùm Cæſar & tempus anni, & Pontificis ætatem laboresq; conſpexiſſet, habiturum illum officij rationem, & ad pacis conſilia ſi non promptè (quod tamen ipſum à tanto Principe expectandum non eſſet) attamen, inductum pudoris ſtimulis, facilius ſe daturum. in hac quidem re ſuadenda plus effecturum eſſe præſentem Pontificem, quàm ſi abſens per nuncios hæc eadem ageret. Poſtremò uel hac una ratione neceſſariò dixi proficiſcendum, ut rumores hominum comprimerentur. Erat enim ſermo latè diſsipatus, ortas eſſe Pontifici cum Cæſare ſimultates: quarum, ſi fuiſſet colloquium deuitatum, non ſine periculi alicuius ſuſpicione altius hominum mentibus opinio inſediſſet. Hac à me ſententia dicta, ab omnibus deinceps in eandem eſt diſceſſum. Itaque Parmam uenimus, heriq; Pontifex ingreſſus urbem eſt: cras uerò aut perendie

Cæſar

Cæſarem expectamus. Is porrò ſi uenerit, poteritq́; à nobis conueniri, quod dabimus operam ut fiat, & ſpatium cum eo habuerimus colloquendi, non deero officio & pietati in Rempublicam meæ: animo equidem ſum optimo, ſed diuina imprimis benignitate eſt opus. Illud mihi admodum moleſtum eſt, quòd non poteſt perſuaderi hominibus, ex hoc congreſſu aliud quippiam quæri, niſi priuatum aliquorum commodum. Itaq; mira iactantur in uulgus, quæ uobis quoq; audita eſſe arbitror. Ego quoquo animo fuerint alij, integrum me quidem à labe omni ſeruabo. Hæc ſcribebam, XVI. Calend. Iulij, cogitans cras conuenire Farneſium, agereq́; cum eo ijs de rebus, de quibus tu ad me ſcripſeras; ut commendem illi cauſas populorum ſuorum, qui non uoluntate, ſed prope neceſſariò magiſtratibus imperio minus audientes fuiſſent. Nec diffido iuuenem illum, ut eſt clementia inſigni & bonitate præditus, ad omnia æqua deſcenſurum. Iam ſum cum Farneſio locutus, gratum habuit conſilium noſtrum: omnia uti fierent, quæ ego ſuadebam præcepit: negotium datum Ardinghello eſt, homini prudenti (ut tute ſcis) & erga nos imprimis officioſo. Tu rem totam quomodo ſe habeat ex Florebello cognoſces. Ego in hac moleſtia & dolore animi, quem ex publicis rebus capio, hoc tamen me conſolor, quòd careo ipſe omni culpa, & quæ mihi aut monenda aut accuſanda uidentur eſſe, libera uoce pronuntio: ſumq́; hanc libertatem perpetuò ſeruaturus. Omnibus quidem ex locis terra mariq́; aduerſæ res audiuntur, itaq; mihi impendere uidetur iam extremum. De Cæſare adhuc incertum, ſit'ne, nec'ne Parmam uenturus. Incidunt enim quotidie nodoſiora quædam, quæ explicatu perdifficilia ſunt. cùm enim hodie aut cras expectaretur à nobis,

in x.

in x. Calendas reiecti repentè ſumus. Vtinam mihi liceat aliquando redire ad uos: cui meo optato ſi fortuna, uel Deus ipſe potius fauerit, nunquam iſtinc uiuus amplius exiturus ſum. mea me ſuauiſſima ſtudia, & ſtudiorum amœna diuerſoria, imprimisq; libertatis tranquillitatisq; cupiditas, & uigilantem & in ſomnis ſemper ad uos rapit. unumq; iam meum eſt deſiderium, cum hominibus iſtius prouinciæ mei amantiſſimis, uiciſſimq; mihi cariſſimis, & habitandi, & uiuendi, quos tu omnes quidem, præcipueq; Carpentoractenſes meos, & priuatim & publicè meis ſalutabis uerbis: eximieq; eos quos ſcis à me ualde diligi, quanquam in amore quidem pares habeo cunctos, in familiaritate non ita. Ioanni Franciſco & cæteris noſtris contubernalibus ſalutem dic: ipſumq; imprimis hortare, ut ad me & crebrò & copioſe ſcribat. Si res meas conſtitutas haberem, ſtatuerem quid agendum mihi eſſet, quod pertinet ad eum & ad cæteros. Adhuc nihil habeo niſi uerba, quibus in Septimum uſq; annum iam ſum productus. Sed hæc Deus uiderit. Tu mi Paule uale, & nos amanter expecta. Parmæ, XV. Calend. Iulij, M. D. XLIII.

IAC. SADOLETVS S. R. E. CARD. PAVLO SADOLETO S. P. D.

ACcepi nudiuſquartus tuas, & Ioannis Franciſci literas, ex quibus illam lætitiam primo aſpectu cepi, quòd de utriuſque ueſtrum ualetudine quæ maximè optabam, ea mihi attulerunt. Quin etiam cumulus additus eſt, quòd in ſuis literis Ioan. Franciſcus de tua quadam egregia in ſe fouendo & ſubleuando cura ſic ſtudioſè loquitur, ut ſalutem ſuam prorſus tibi acceptam uideatur referre. Reli-

qua quæ ſcribis de Nicolao Peitellio noſtro, quòd is mirifice tibi & in concionibus & in uita moribusq; ſatisfaciat, ea mihi iucundiſsima fuerunt: nec eum tamen tantopere abs te laudari miror: ſummam enim ego quoque cùm iſtic eſſem, in eo probitatem, ſummam modeſtiam, excellentem cùm linguarum, tum optimarum artium ſcientiam eruditionemq; cognoui. Eius uerò concionandi genere nihil arbitror fieri poſſe, nec ſententiarum pietate ſanctius, nec rerum ordine diſtinctius, nec oratione elegantius atq; ſubtilius. Qui quòd tam egregiam nobis, ac tam fidelem operam apud ciues noſtros nauauerit, eis in recta & à maioribus noſtris tradita religione ac fide continendis, & dolis inſidijsq; hæreticorum hominum aperiendis, ac tanquam ſub aſpectum ponendis: dici non poteſt quantopere illi me in perpetuum hoc nomine obſtrictum eſſe intelligam. Ei te maximas uolo meis uerbis agere gratias: quas uti etiam referam maximè mihi curæ eſt: etſi hanc eius remunerandi rationem propter ſummam hominis abſtinentiam, de qua tu ſæpe ad me ſcripſiſti, difficilem fore uideo: cùm is nullum huiuſmodi ſpectari unquam à ſe laborum ſuorum præmium præ ſe ferat. Sed quo ille moderatior, hoc omni à nobis honore & remuneratione eſt dignior. De tuo aduentu ad nos, quòd te paratum ad ueniendum oſtendis, mihi ualde gratum. Farneſius mihi certe confirmauit, ſe tibi ſucceſſorem hoc Septembri menſe omnino miſſurum eſſe: quapropter Octobri in uiam dare te poteris. Equidem auidè te expecto, cùm propter alia multa, tum ut de committenda tibi Eccleſia ſummum conſilium capiamus. Ego enim Paule iam nec honores, nec diuitias, nec ullum ſtatum uitæ in quo ſplendor ſit aut dignitas, ſed tantum quietem, & ſilentium, & otium his meis

extr

extremis annis peto. Quod non poſſum quidem adipiſci in præſentia, ob ea impedimenta quæ tu noſti. Veruntamen non abſum longè ab hac ſpe, conſultum aliquando fore rationibus meis, quæ ad hoc genus uitæ cunctæ reſpiciunt: qua de re tota, cùm ueneris, deliberabimus. Etſi id quoque mihi eſt concedendum, ut frui aliquando tuo optato aſpectu, & mei animi ſenſus mihi conferre tecum liceat. Quam communicationem noſtram ſermonum & uoluntatum, tibi quoque olim ſolitam uideri ſuauiſſimam recordor. Quòd quæris, utrum malim per Fortiam an per Olgiatum accipere hic ex permutatione pecunias: iam te puto intellexiſſe ex literis Florebelli noſtri, conditionem Olgiati multò eſſe potiorem, quòd neq; intertrimentum ullum cum eo fit, & nummos anticipare aliquantum antè eſt poteſtas: cuius nunc commoditatis non prætermittendæ longè opportuniſſimum tempus eſt, cùm annuum penu totum ſimul eſt congerendum. Itaq; tenendus quidem eſt Fortia, ſed tamen quoad licebit hac liberalitate Olgiati utemur. Hactenus heri ſcripſeram. Hodie ad me fuit Olgiatus, dixit ſe habere literas à ſocijs ſuis Panciaticis Lugduno, v. Cal. Iunij datas, quibus illi eum faciunt certiorem, ſe nummum adhuc nullum de quadringentis accepiſſe. Porrò biduo pòſt Colybum futurum eſſe Lugduni, hoc eſt ad tertium Calendas Iunij: ad quem diem ſi nihil eſſet ſolutum, ſocios non parum detrimenti eſſe facturos. Sanè dolui, non tam rem meam, quàm fidem in diſcrimen uocari. Nam quod iacturæ hi facient, ſi modò quicquam facient, æquum id quidem eſt reſarciri per nos. Quòd uerò conductor uectigalium noſtrorum fidem meis literis non habuerit: fueritq; ueritus, ne forte ego bis eandem pecuniam acciperem, & hic, & iſtic, uſusq; ſit integritati meæ diffidere, id ſanè mirum

rum mihi accidit: quòd is me, quem optimè noſſe debeat, non ex proprio quodam meo genere, ſed ex communi & quotidiana horum hominum, qui hodie ſunt, conditione exiſtimet. At ego tibi dico etiam atque etiam, me non cum Fortia, *ſed cum* Olgiato *pecunias ſemper permutaturum, quoad ſcilicet licitum erit. Quamobrem ſi ad diem dictam pecunia non ſoluta eſt, ſaltem curato ut ſciamus quid factum ſit iacturæ, ut ſatisfacere ſocijs poßimus: quando fides mihi quidem quàm uita, nedum quàm pecunia longè eſt carior. De locis ſacris uiolatis, quòd perperam fuerit huc ſcriptum, gaudeo rem ut ſcribis ita eſſe: fugio enim contentiones. Sed eo tamen animo ſum, ut temeritati eorum, qui ad hæc audenda facilè adducuntur, nihil ſim ullo pacto conceſſurus. Factos* Coſſ. *optimos & iuſtißimos uiros, quorum ſub tutela & cuſtodia florebit ciuitas, ſummæ mihi eſt uoluptati: & amo equidem omneis, ſed cum duobus* Helia & Papio, *ſcis magnum mihi uſum magnamq; familiaritatem ſemper fuiſſe. Iis igitur tu plurimam meis uerbis ſalutem. Nam quod de ſarto tecto diui* Siffredi *templo præſtando decreuerint, tu continuò ad me ſcribes.* Honorati Ebredunenſis *hoſpitis noſtri ualetudinem magnæ tibi curæ fuiſſe, uehementer mihi gratum eſt, gaudeoq; homini ſanitatem eſſe reſtitutam. Eum ego bonum ſemper uirum cognoui, & amantem noſtri, & dignum cuius cauſa laborem libenter ſuſcipiamus. Omnino hæc humanitas, qua utimur erga omnes, cùm laudanda per ſeſe eſt, tum cùm in benemeritos de nobis confertur, non ſolùm laudem habet, ſed mirificam etiam quandam animi uoluptatem. Nec uerò, cùm multa ſint mea, quæ tu expreſſa in tuis moribus refers, quicquam mihi accidere in te poteſt optabilius & gratius, quàm iſta benefica & libera-*

lis

lis erga notos ignotosq́; , quam adhibes , uoluntas. Prolegatum arbitror in hortis noſtris abs te bene fuiſſe acceptum : eius ego nuncium comiter hîc excepi , multaq́; dixi , quæ ad meam in illum declarandam beneuolentiam pertinebant. De te quidem ipſo ita cum eo actum eſt à me , & antea etiam à Florebello, ut ille in hanc totus opinionem diſceſſerit; ſe à te non mediocriter diligi. Annibalem quæſiſſe nouas nuptias non reprehendo , affinitatem probo. Doleo de Nicolao. Eorum utrunque ſaluere meis uerbis iubebis. Nunc , ut de me ipſo aliquid tibi ſcribam. Ego inuitus quidem in hac Vrbe maneo, longè alieno loco à meis agendæ uitæ conſilijs. Sed tamen firmo animum ad perpetiendum & ferendum , quoad offeratur mihi occaſio honeſtè hinc diſcedendi , quam prætermiſſurus non ſum. Neque eò dico, quòd me quanti fiam ab hoc populo, & ab hac curia pœniteat. Sed nihil mihi iam dulce eſt, præter ſolitudinem & ſilentium. Itaque nec Carpentoracte,nec Felicianum,neq; hortos iam quoſuis tam mihi propono , quàm locum aliquem ſolum ubiuis gentium , in quo mihi deponere omnes harum rerum & temporum curas & ſolicitudines liceat. Quæ etiam de cauſa cupidius te requiro , quòd mihi non uideor quicquam agere rectè ſine aſſenſu tuo,& ſine communicatione tecum omnium rerum poſſe. Ego hoc ipſo tempore , quo hæc ſcribebam , habitabam in ædibus quæ adiunctæ ſunt templo diui Petri cognomine ad uincula. Eæ enim mihi cum titulo unà obuenerunt : & eſt earum tamen proſpectus,quàm opportunitas, commodior : unum enim tantùm ordinem cubiculorum habent,inter ſe peruium totum,tanquam longam lineam omni latitudine carentem : ſed hoc ineſt commodi , quòd in contignationibus quatuor , quibus domus in excelſum ſublata

eſt, in medio duo ſunt ordines cubiculorum, alter alteri ſuperpoſitus: infimus locus culinis cellisq́; deſeruit: ſumma omnium eſt ambulatio longè lateq́; proſpiciens: frons ipſa ædium ad Septentriones conuerſa: itaque ſalubris locus exiſtimatur, & matutinis deambulationibus accommodus: habetq́; hoc præterea boni, quòd uineæ noſtræ Quirinali propinquus eſt. Quæ quidem uinea etſi à me ſatis accuratè excolitur, te tamen longè ſtudioſiorem, quàm me, & meliorem ſui cultorem expectat. Hæc ſcripſi dans operam purgationibus, non enim ſatis belle me habebam, & hoc ipſo die mane potionem acceperam. Hoc autem ſcribendi genere uſurus tecum ſum ſæpius, ſi per calores & ualetudinem licuerit. Noſtri omnes in officio ſunt. Camillus noſter pudore, modeſtia, & pietate erga me, egregiè mihi ſatisfacit. Is te eximiè diligit, ac tuum aduentum auidè expectat. Spero adoleſcentem magnæ nobis uoluptati fore. Tu fac ut ualeas, omnibusq́; amicis ſalutem nuncies, præcipueq́; Catherino noſtro, quem ego hominem facio quotidie pluris, magisq́; & magis diligo, quemadmodum mihi uidentur ipſius optimi mores & uirtutes eximiæ mereri. Iterum uale. Romæ, ſexto Idus Iunij,

M. D. XLVI.

FINIS.

ANTONII FLOREBELLI DE VITA IACOBI SADOLETI S. R. E. presbyteri Card. Commentarius.

*

IACOBVS Sadoletus Mutinæ natus eſt, loco honeſto, & urbe Ciſalpinæ Galliæ imprimis nobili. Parens ei Ioannes Sadoletus fuit: homo ea uitæ ac morum integritate, eaq; iuris ciuilis ac pontificij ſcientia, ut iudicari haud facilè poſſet, utrum melior eſſet, an prudentior. Is cùm Ferrariæ, ubi apud Herculem, eius ciuitatis Ducem, autoritate & gratia multum ualuit, ius ciuile magnis præmijs, maiore nominis ſui celebritate & laude publicè doceret, filium ſuum ijs diſciplinis ac literis, quibus puerilis imbui ætas ſolet, diligenter inſtituendum curauit. Erant tum in ea urbe omnium liberalium artium magiſtri ac doctores egregij. In his Nicolaus Leonicenus, qui non ſcientia ſolùm medicæ artis excelluit, ſed philoſophiam etiam magna cùm laude profeſſus eſt. Eum Iacobus penè etiam puer Ariſtotelis libros de moribus publicè interpretantem audijt. Tantum enim iam propter admirabilem ingenij uim profecerat, ut qua ætate cæteri laborare in linguis diſcendis ſolent, ea Græcas ipſe & Latinas literas egregiè callens, nobiliſſimi omnium philoſophi præcepta cognoſceret. Hunc tali ingenio

præditum, atq; ita inſtitutum, pater amplecti iuris ciuilis ſtudium uoluiſſet (plerunq; enim hoc fit, ut parentes quibus ipſi artibus & ſtudijs dediti fuerint, eiſdem liberos ſuos operam dare cupiant) ſed tamen naturæ eum, & ſtudijs ſuis obſequi paſſus eſt. Etenim egregius adoleſcens maiorum iam & grauiorum artium ſtudio tenebatur: eloquentiæ enim & philoſophiæ amore exarſerat. Itaq; Ciceronem ſibi, & Ariſtotelē penitus cognoſcendos propoſuerat: quorum ex altero philoſophorum omnium principe, rerum cognitionem: ex altero Latinæ eloquentiæ parente, orationis elegantiam & copiam hauriret. Nec uerò non poëtices etiam ſtudioſus fuit: in qua quidem quantum excellere potuerit, ſi ei ſe ſtudio penitus dedere uoluiſſet, complura quæ ab eo adoleſcente facta ſunt poëmata declarant: Itaq; illud in primis, quod CVRTIVS inſcribitur: ex quo intelligi licet, grauem eum, & grandiloquum (ut ita dicam) poëtam euaſurum fuiſſe. Is cùm ætate iam aliquantum proceßiſſet, & ipſam ætatem uirtute ac doctrina longè anteiret, patris uoluntate Romam ſe contulit, Alexandro ſexto Pontifice maximo. Ampliſſimi tum Romanæ eccleſiæ ordinis uirtute atq; exiſtimatione princeps & erat, & omnium iudicio habebatur, Oliuerius Caraſa Neapolitanus: ab eo cupidiſſimè ſtatim in fidem & contubernium receptus eſt: atq; hoc primum prudētiæ ſpecimen ea in urbe dedit, quòd ad eum ſe potiſſimum contulit, non qui opibus & diuitijs maximè præſtaret, (multi enim Romæ tum ditiores opulentioreſq; eius ordinis uiri erant, quorum illi omnium domus patuiſſent) ſed qui integritate, qui prudentia, qui religione cæteris antecelleret. In eius caſtiſſima domo multos annos ita uixit, ut & ad optimarum artium ſtudia aſſiduè incumberet, & cum reliquis omnibus, tum illi grauiſſimo uiro

prob

probatiſsimus eſſet: à quo etiam honeſto in urbe Roma ſacerdotio ornatus eſt. Erat autem *in eo iuuene præter excellens ingenium, incredibilis quidam pudor, ac ſingularis modeſtia: quæ non modo in eius ſermone extabat, ſed in uultu etiam ipſo, & oculis eminebat. Commendabat eum præterea omnibus ijs, qui illum noſſent, grauitas quædam, maior, quàm quæ ab illa ætate poſtulanda eſſet, eximia humanitate temperata. Referta tum ea* Vrbs *erat eruditiſsimis, & in omni doctrinæ ac literarum genere præſtantiſsimis hominibus: eos ille omnes celeriter amicitia & conſuetudine comprehenderat. ex quo celebre iam eius nomen, & principibus quoque uiris, ijs præſertim, qui eiſdem ſtudijs delectabantur, notum erat: quorum breui tempore omnium gratiam ſibi & beneuolentiam conciliauit: in primis autem* Federico Fregoſio *Salernitano* Pontifici *familiaris fuit, uiro cùm genere ac nobilitate, tum uirtute doctrinaq; præſtanti: cuius etiam contubernio aliquandiu poſt* Oliuerij *Caraſæ obitum, unà cum* Petro Bembo *optimo & doctiſsimo uiro uſus eſt. Horum inter ſe amicitia* Romæ *poſteà maximè illuſtris fuit. Etenim iam inde ab eorum adoleſcentia inſtituta, per omnes ætatis atq; honorum gradus, uſq; ad ſummam ſenectutem ſanctiſsimè conſeruata eſt: erat enim uirtute, & ſtudiorum ſimilitudine, firmiſsimis animorum uinculis, iuncta & conſtituta.* Iam *quantopere* Sadoletus *eo tempore uirtutis & eloquentiæ gloria floreret, ex eo facilè iudicari poteſt, quòd* Leo Decimus, *acerrimo ingenio, & grauiſsimo iudicio princeps, ſimul ac creatus eſt* Pontifex *maximus, cum ſtatim, &* Petrum Bembum *ex omni doctorum hominum copia delegit, quorum in conſcribendis epiſtolis opera & ingenio uteretur: quod apud* Romanos Pontifices *munus*

longè

longè honeſtiſsimum eſt. Is autem eo ita munere functus eſt, ut non ingenio modò, & ſcribendi facultate, qua nemo ætate noſtra ad illam antiquorum ſcriptorum laudem propius accedere exiſtimatus eſt: ſed induſtria etiam, & fide, principi illi maximè ſatisfaceret. Itaq; apud eum autoritate & gratia multum ualuit: & ea re facillimè augere honeſtatem & facultates ſuas potuit. Verùm uſq; eò ab hac cupiditate remotus atq; abhorrens fuit, ut (quod uix credibile uiſum iri puto, his præſertim temporibus & moribus) nullum ſibi unquam ſacerdotium à liberaliſsimo, & ſui amantiſsimo Pontifice petierit: cùm tamen amicis ſuis probis idoneiſq; hominibus, & alienioribus etiam, permulta & peteret & impetraret. Tanta idem abſtinentia fuit, ut cùm pro loci eius quem apud principem tenebat autoritate, munera ei multa & ampla mitti ſolerent, ea ſemper repudiarit. Hac ille continentia ita delectabatur, ut pleriq; pecunia, aut elegantiore ueſte ac ſupellectile delectari ſolent. Sua porrò commoda negligentem, aliorum utilitati inſeruire, eum autoritatis & gratiæ fructum eſſe putabat maximum. Cùm profectus eſſet, uoti & religionis cauſa, ad Lauretanæ uirginis templum, Carpentoractenſis eccleſiæ Pontificatus in Gallia uacauit: eum delatum ultrò ſibi abſenti à Pontifice Maximo aliquandiu recuſauit: cùm interea eundem Leo flagitantibus alijs denegaſſet. Vt redijt, diutius illi eum recuſare non licuit. Itaq; ut illud magni animi fuerat, tam honeſtum ſacerdotium ultrò à Pontifice Maximo delatum, à ſe reijcere: ita hoc moderati & Chriſtiani, uocanti ad eiuſmodi munus Deo obtemperare. Hoc ille ſacerdotium adeptus, primò quanta maxima potuit abſens diligentia, commiſſam ſibi eccleſiam per idoneos homines rexit. Pòſt cùm ex hac uita

Leo

Leo exceſſiſſet, ſtatim rebus Romanis relictis, Carpentoracte migrauit, eo conſilio, ut populis fidei ſuæ creditis boni & diligentis Epiſcopi officium præſtaret: neque principibus amplius, ſed Deo uni, & rectiſsimis ſuis ſtudijs inſeruiret. Exceptus eſt aduentus eius maxima lætitia & gratulatione illorum hominum: tantam illis iam abſens de ſe opinionem, expectationemq́; commouerat: cui tamen expectationi poſteà egregiè ſatisfecit. Nam & rebus diuinis procurandis, & uitæ innocentia, & admirabili in primis quadam in eos homines charitate, optimi & religioſiſsimi Epiſcopi munus obijt. Vixit in ea uitæ quiete ac tranquillitate quoad Hadrianus Pontifex Maximus, qui Leoni ſucceſſerat, uixit. Creato enim poſt Hadriani mortem Clemente Septimo Pontifice Maximo ab ipſo ſtatim euocatus, accerſitusq́; eſt: quem cùm eximiè diligeret, multisq́; & magnis eius officijs obſtrictus eſſet: quin ei pareret, tam amanter & tam acriter euocanti, facere non potuit: neque adeò rectum, neq; fas eſſe exiſtimauit, tam bene merito de ſe Pontifici, præſertim optimum in Chriſtianam Rempublicam præ ſe ferenti, operam ſuam denegare. Itaq; etſi inuitus fecit, ut ab eccleſia ſua diſcederet, tamen ad eum ſe contulit: uerùm ea lege, ut ne plus triennium abeſſet: utiq; eo exacto tempore, remigrare ſibi Carpentoracte uoluntate ipſius liceret. Romam igitur cùm ueniſſet, uerſatus eſt in intima eius Pontificis amicitia & familiaritate. Nec uerò ingenio hominis ſolùm Clemens, ſed conſilio etiam in adminiſtranda Rep. uſus eſt. Ad deliberationes eas, quas habebat de maximis & grauiſsimis rebus, eum unà cum aliquot alijs amicis adhibebat: curas illi omnes & cogitationes ſuas impertiebat: tantũ deniq; eius fidei, tantũ prudentiæ tribuebat, ut multa quæ ad

Chriſt

Chriſtiani nominis quietem, & ad morum ac diſciplinæ publicæ correctionem pertinebant, eius potiſſimùm admonitu & conſilio ſibi agenda conſtitueret. Atque utinam is Pontifex ea quæ interdum præclaro quodam animi impetu agere meditabatur, ad exitum perduxiſſet: profectò cùm uniuerſa Chriſtiana Reſpublica meliore loco eſſet: tum ipſa Italia, atque urbs Roma, eas quibus poſtea afflicta oppreſſaq; eſt calamitates effugiſſet. Non enim in eo Pontifice rectum in Republica ſenſum requiſiſſes: conſtantiam potius, & perſeuerantiam maiorem in bonis conſilijs deſideraſſes. Itaque cùm ſalutaribus SAdoleti conſilijs ſæpe uſurus eſſe uideretur, flectebatur poſteà aliorum quorundam, qui longè plurimùm apud eum poterant, oratione. Intimus erat Pontifici illi Maximo Sadoletus: amplificandæ fortunæ ac dignitatis ſuæ facillimam rationem in manibus habebat: colebatur præterea, & magno honore afficiebatur ab omnibus: pro ſua tamen in Rempublicam uoluntate, nullam commodorum ſuorum rationem ducens, ex ea temporum ac rerum perturbatione, maximo animi dolore aſſiduè tangebatur: qui quidem ad extremum, cùm rem in eum locum adductam intelligeret, ut nihil bene monendo & ſuadendo proficere amplius poſſet: ſtatuit, quando Reipub. prodeſſe iam nihil poſſet, ſuæ ſaltem eccleſiæ proſpicere atq; conſulere. Itaq; cùm operam ſuam triennium iam Clementi ſumma cum fide & integritate nauaſſet; etſi nonnulla concordi & compoſitionis ſpes inter eum Pontificem, & Carolum Imperatorem allata erat, iamq; inter eos induciæ pactæ fuerant: tamen in ſententia permanſit. Nec uerò non mouebatur animo, cùm ab eo Pontifice eſſet diſceſſurus, quem cùm ob eximiam quandam eius humanitatem, tum ob perpetuam

erga

erga ſe beneuolentiam mirificè amabat. Sed cùm cogitaret quanto eccleſiæ ſuæ officij ac neceßitudinis uinculo obſtrictus eſſet, cumq; Carpentoractenſis populi deſiderium ferre diutius non poſſet, longiorisq; in urbe Roma commorationis cauſam, ambitionem iam potius, quàm officium uiſum iri ſuſpicaretur, omnino ſibi abeundum eſſe ſtatuebat: cuius iuſtæ uoluntati, ac precibus, ad extremum Clemens cedere coactus eſt. Comprobauit eius conſilium is profectò qui intimos hominum ſenſus perſpicit, neque unquam non rectis bonorum uoluntatibus fauet, Deus. Etenim tam opportuno tempore diſceßit, ut uix dies uiginti ab eius diſceſſu interceſſerint, cùm urbs Roma, decepto à Caroli ducibus per inducias Clemente, abſente ipſo ignaroq; (ut opinio fuit) Carolo, capta atque direpta eſt: ut is ſingulari Dei erga ſe beneficio horribili illi cladi ſubſtractus fuiſſe uideatur. Tum uerò, quanquam ſerò, intellectum eſt, quàm & prudenter ſentire Sadoletus, & fideliter monere ſolitus fuiſſet. Ille enim & initio diſſuaſor belli aduerſus Carolum, & poſteà deponendorum armorum aßiduus hortator, pacisq; quibuſuis conditionibus accipiendæ autor ſemper extiterat. qui quidem cùm ſæpe aliàs, tum eo tempore, quo Chriſtianis Principibus inteſtino bello implicatis, bellum à Turcarum Rege Pannoniæ illatum eſt, cùm regnum illud, quod Chriſtianæ Reipub. firmißimum ad eam diem propugnaculum fuerat, maximo in diſcrimine uerſaretur: honeſtißimè ab ipſo Pontifice Maximo pacis mentionem fieri, & de deponendis ac potius abijciendis armis agi poſſe cenſuit: idq; eum admonere non deſtitit. Sed nimirum Deus nobis ob peccata noſtra iratus atq; infenſus, cùm illa urbi Romæ ac ſacerdotum ordini infligenda plaga, nos ut reſipiſceremus, admonere ſtatuiſſet: eam illi

Pont

Pontifici mentem minimè dedit, ut tum honeſtam conſtituendæ concordiæ occaſionem arriperet. Clade hac cognita, Sadoletus eum quem par erat, dolorem cepit, cùm urbis longè omnium nobiliſsimæ direptione & uaſtitate uehementer doluit, tum uarij & graues multorum clarorum uirorum, ac ſibi amiciſsimorum hominum caſus, quos tempeſtas illa oppreſſerat, in primisq; ipſius Pontificis Maximi calamitas magnum illi mœrorem attulit. Non tamen angoribus ſeſe dedidit: ſed cùm Pontifici Maximo, ac multis præterea amicis tali eorum tempore literas amiciſſimè & prudentiſsimè ſcriptas miſiſſet: tum ipſe doloris ſui leuamentum à Deo, & ab ijs ſtudijs, ijsq; actionibus, quæ cùm Deo in primis gratis, tum etiam animis ſalutares ſunt, petiuit: ad ſacrarum enim literarum ſtudia toto tum (ut aiunt) pectore incubuit: quæ poſt aliarum literarum & artium cognitionem à ſe uehementer culta temporibus quibuſdam, propter occupationes remiſerat. Nec uerò legendo ſolùm, ſed commentando etiam & ſcribendo, tum ſibi, tum alijs prodeſſe conatus eſt. Nam cùm religionem uideret ſeditioſorum quorundam hominum impietate magnopere ubiq; perturbatam: tuendæ eius ſtudio incenſus, Diui Pauli ad Romanos epiſtolam maxima religionis noſtræ myſteria continentem, & obſcuriſsimis quæſtionibus refertam, tribus libris non minus piè, quàm ornatè & dilucide explicauit. Commiſsis uerò ſibi populis ita præfuit, ut nullum in eos fortis & diligentis epiſcopi munus prætermiſerit: quos quidem quanti faceret, nulla re potuit apertius declarare, quàm quòd eorum cauſa, ampliſsimi & potentiſsimi uiri ſimultatem, (qui eo tempore legatus, Auenionem, & finitima illi urbi oppida, quæ in fide eccleſiæ Romanæ ſunt, regebat) homo in iniurijs perferendis quæ

ipſi

ipſi fierent, incredibili lenitate, ac nimia propè patientia, ſuſcipere ueritus non eſt. Multas enim eccleſiæ ſuæ iniurias inferri, multa tum à legato, tum ab eius magiſtratibus ac miniſtris iniquè decerni atque agi, pro munere ac pro perſona quam ſuſtinebat, minimè ſibi ferendum exiſtimauit. Ac primò quidem illum ab eis inſtitutis, hortando & amicè ſæpius monendo, deterrere conatus eſt: ſed cùm nihil hac ratione proficeret, cumq; eius, quanquam abſentis, Romæ magna apud Clementem Pont. Max. eſſet autoritas, breui tempore perfecit, ut legatus ſeſe colligeret, & eos quibus præerat populos, magna in poſterum æquitate & diligentia regeret. Qua in re Sadoleti officium, ac pietatem potius adeò is aliquanto pòſt amauit, ut non modò cum eo in gratiam redierit, ſed ex eo tempore illum & uereri maximè, & patrem etiam appellare ſolitus fuerit. Recreatis hac eius actione Carpentoractenſibus, & reliquis illis populis, altera ab eo actio non minus pia nec minus illis grata ac ſalutaris ſuſcepta eſt. Maxima iamdiu Hebræorum multitudo apud eos conſederat: ij Chriſtianos homines imperitos & incallidos circũuenire, & quibus pecunias credidiſſent, eos fœnoris grauitate & renouandis multiplicandiſque uſuris, ad extremum fortunis omnibus euertere ſolebant. Eorum quoque auaritiam & fraudes, ſuſcepta miſerorum populorum cauſa, eaque diligenter apud Pont. Max. & magiſtratus urbanos per literas & procuratores acta, magna ex parte repreſſit tandem ac coërcuit. Quinetiam orationem in eos pro Chriſtianis compoſuit: & eam quidem omnium, quæ ab eo ſcriptæ ſunt, diſertiſſimam. Alia præterea multa uarijs temporibus in Carpentoractenſes & rem eorum publicam officia contulit: quibus planè declarauit,

nunquam unum cuiquam chariorem fuiſſe, quàm ipſi fuerit uniuerſa eius eccleſia. Vſu ſæpiſſimè uenit, ut illi aut Pontifici Maximo, aut Gallorum Regi, aut ijs qui plurimum apud eos poterant, commendandi fuerint: non dici poteſt, quo animi ſtudio, ac potius qua ſolicitudine id egerit, prorſus ut multò uehementius, quàm ſi ipſius agerentur res, laborare eorum cauſa uideretur. Eorum liberi parum idoneis antea doctoribus uſi fuerant: hoc quoque ad officium ſuum pertinere exiſtimans, ut illi optimis & moribus & diſciplinis imbuerentur: curauit, ut doctores ſemper egregij ad eos inſtituendos conducerentur, quibus ipſe quò diligentius officio fungerentur, præter eam mercedem quæ eis publicè dabatur, non exiguam pecuniam contulit. In eo uerò longè maximam curam ac diligentiam adhibuit: ut tam turbulentis temporibus, eccleſiam ſuam in fide, & recta erga Deum religione contineret. Itaque ſi quos in errorem impulſos, à recto itinere declinaſſe cognouerat, paternis eos admonitionibus in uiam reducere ſtudebat. Si cuiuſpiam concionatoris fides & diſciplina illi ſuſpecta erat, is ne quem aut publicis concionibus, aut priuatis diſputationibus corrumpere poſſet, prouidebat; denique eiuſmodi concionandi munus illis mandabat, quorum pietas explorata ipſi eſſet & cognita: quos ipſos etiam attentè audiebat. Non continebat tamen illos homines in officio tantopere hæc eius diligentia, quàm ipſius innocentia, liberalitas, continentia. Non modò enim neminem ulla unquam affecit iniuria: ſed multorum ipſe iniurias ita pertulit, ut eos patientia & lenitate ſua ad extremum ſibi amiciſſimos reddiderit. Duriore annona magnum hominum egentium numerum alebat. Patebat eius domus ſemper honeſtis illius

lius præfecturæ ac uicinitatis hominibus. In alios præterea honeſtos ac pios ſumptus, uectigalia ſua ſic ſolebat impendere, ut uertente anno par ratio eſſet accepti & expenſi: neq; enim quicquã tantopere deteſtari ſolitus erat, quàm in ſacerdotibus ſtudium cogendæ & coſeruãdæ pecuniæ. Erant ei omnino modica uel exigua potius uectigalia: ſed frugalitate & temperãtia in uictu cultuq; domeſtico, aſſequebatur, ut eius liberalitati ſufficerent. Hoc eius uitæ genere, hisq; officis fiebat, ut illi eum populi incredibili pietate & cultu proſequerentur, ac ſummam, uti parenti, fidem rerum ſuarum omnium haberent. Delecti quidẽ (hoc communis eorum conſilij nomen eſt) ad eum de rebus omnibus publicis referre, eius ſententiã in primis ſciſcitari, & exquirere ſolebãt: eius deniq; unius monitis & cõſilijs nitebantur. Nec uerò illis modò populis tantopere charus & probatus erat, ſed omni ferè Gallia magnum eius erat nomen, magna uirtutis & integritatis opinio. Itaq; Franciſcus Rex cùm Lugdunum quodam tempore ueniſſet, atque ibi officij cauſa à Sadoleto conuentus fuiſſet: eum & comiter admodum atq; honorificè excepit, & ex collocutionibus aliquot, grauitate hominis prudentiaq; perſpecta, ſi manere apud ſe uellet, honeſtiſsimum illi in amicitia ſua locum, & ampliſsima præmia detulit. At is cùm Regi gratias egiſſet de tam propenſa erga ſe uoluntate, expoſuit quo conſilio res Romanas reliquiſſet, petijtque ab eo, ut ſe ad officium & munus ſuum redire pateretur: cuius conſilio animoq; collaudato, Rex eum amantiſsimè dimiſit. Diſceſsit autem illinc cùm Regis iudicio probatiſsimus, tum collecta multorum ex amicis & purpuratis Regijs gratia, quorum ſtudia & beneuolentiam erga ſe, uarijs poſtea eccleſiæ ſuæ temporibus expertus eſt:

Y 2 uelut

uelut eo tempore, quo Franciſcus Allobrogum regulo bellum intulit: ea autem res ita ſe habuit; Per Carpentoractenſem agrum Regis exercitus iter faciebat: in eo exercitu Gulielmus quidam erat, qui magnam Germanorum manum ad Regem adduxerat, homo iracundus & præceps. Accidit, ut cùm aliquot eius milites Carpentoracte ingreßi petulãtius ſeſe gererent, eorum contumelijs & inſolentia accenſi commouerentur primò nonnulli opifices, deinde tota ferè (ut fit) ciuitas concitaretur: quo in tumultu uno altero'ue ex Gulielmi militibus occiſo, reliqui ex oppido expulſi, ſe ad ducem ſuum receperunt. Eam ille ſuorum cædem & iniuriam ulturus, cùm ira exarſiſſet, copias ſuas continuò unà cum aliquot tormentis bellicis Carpentoracte adducere parabat. Hac re cognita Sadoletus, cum forte tum extra oppidum eſſet, ſuorum periculo exanimatus, paratusq; eandem quam illi fortunam ſubire, properè accurrit. Ad eum ſtatim concurſus factus eſt, illum omnes intuebantur, quid agerent, quò ſe uerterent neſciebant: Germanorum enim cohortes iam iam affuturas eſſe nuntiabatur. Is nuntios ſtatim & literas ad præfectum regium pro ea quæ inter eos erat notitia mittit, ciuitatis periculum exponit, auxilium implorat. Præfectus autoritate hominis & precibus adductus, Gulielmum accerſit. cum ægrè ac uix placatum, incepto cogit deſiſtere. Ita Carpentoractenſes cùm iam propè de ſalute & fortunis ſuis deſperarent, epiſcopi ſui beneficio ex ingenti periculo erepti ſunt. Geſta autẽ ea res eſt mortuo iam Clemente Pont. Max. cùm Paulus ei tertius ſucceßiſſet. Huius quoq; Pontificis accerſitu Romã Sadoletus redire coactus eſt. Etenim is ſui Pontificatus initio ſpem atq; expectationem omnium mirabiliter erexit: oſtendit enim ſibi in animo

mo eſſe, nouis legibus ſolutam ſacerdotum diſciplinã aſtringere: & ſublatis eis, quæ à ſuperioribus Pontificibus Romanis inſtituta, minus probarentur, ſanctiorẽ gerẽdi ſummi Pontificatus rationem inſtituere. Eius rei perficiendæ cauſa è longinquis locis accerſiuit, quos doctrinæ, integritatis, & prudentiæ maximam opinionem habere intelligebat: ut cum eis, cumq́; alijs præterea quibuſdam, quos ex ampliſsimo ordine adhibiturus erat, tantarum rerum conſilia communicaret: eorumq́; admonitu ea quæ aut abroganda eſſent, aut ſancienda, cognoſceret. Hi autem qui accerſiti ſunt omnino ſex fuerunt, in quibus Iacobus Sadoletus fuit, qui tam grauem ob cauſam Pontificis maximi literis euocatus, paruit ei, ut debuit. Agitata ea res fuit complures dies, Sadoleto & reliquis grauiſsimis uiris nihil earum rerum obticentibus, quæ ad ſedandam ſacerdotum, in primisq́; ſummi illius ſacerdotij inuidiam, pertinere uidebantur: quo quidem tempore Sadoletus etiam eis de rebus aliquot orationes ſcripſit, quò Pontificis Maximi animum ad rem tam præclaram, tamq́; Reipub. ſalutarem, perficiendam, acrius accenderet. Verùm cùm tota ea res poſtea ob multas & magnas difficultates, & impedimenta quæ obijci uidebantur, uel refrixiſſet, uel dilata in aliud tempus fuiſſet: Sadoletus non amplius Romæ ſibi terendum tempus exiſtimans, de reditu cogitabat: cùm repentè unà cum quibuſdam optimis & præſtantiſſimis uiris in ſenatum Romanæ Eccleſiæ à Pontifice Max. cunctis illius ordinis ſuffragijs, magna bonorum omnium lætitia & gratulatione delectus eſt. Tum is Carpentoracte ſpectans, & ad eccleſiam ſuam redire cupiens, cùm priſtinam uitæ ſuæ rationem ea dignitatis amplificatione obturbatum iri intelligeret, eum honorem recuſare

in animo habuit: iamq́; hac de re epiſtolam compoſuerat, quam ad Pont. Max. mittere cogitabat. Sed cùm in eo accipiendo honore amicorum conſilio autoritatiq́; ceßiſſet, ita in Repub. uerſatus eſt, ut nihil præter ipſius Reipub. commodum, & ſedis Apoſtolicæ dignitatem, propoſitum unquam habuerit: ac ſententiam ſuam ea qua decuit libertate & conſtantia ſemper dixerit. Huius adeo animi ac libertatis ſuæ magnum Reipub. pignus dedit, quo primum die ſententiam in ſenatu dixit: planè enim declarauit, nihil ſibi unquam ſancta illa maiorum noſtrorum diſciplina, nihil fide ſua & officio futurum antiquius. Fortè eo die agebatur de ampliſsimi & nobiliſsimi cuiuſdam hominis honore & commodo: erat autem Sadoletus non collega eius recens ſolùm, ſed uetus etiam amicus. Itaque non poterat non inuitus homini, quem multis de cauſis plurimi faciebat, refragari: tamen cùm cauſa eſſet eiuſmodi, ut illum honeſtè, ſaluis ſanctißimis legibus, ſententia ſua adiuuare non poſſet: illud quod boni & conſtantis ſenatoris fuit, fecit, ut legibus ipſis potius, & religioni ſuæ conſuleret. Nec uerò non eadem libertate & conſtantia uſus eſt, quotieſcunque accidit, ut de ipſius Pontificis Maximi commodis, aut etiam honore ageretur. Libertate autem uti ſic ſolebat, ut neminem ea iure poſſet offendere: leniebat enim illam eiuſmodi orationis modeſtia, quæ cogebat eos ipſos, quibus aduerſaretur, in optimam partem ea quæ is dixiſſet, accipere. Sed ut amicitiæ & gratiæ nihil dabat, cùm id fieri eius fides minimè patiebatur: ita cùm è Repub. eſſe cenſebat, quempiam in ampliſſimum ordinem aſciſci, aut alio quopiam ornamento atque honore affici, cupidißimè ei ac ſtudioſißimè fauebat. Itaque complures egregios & uirtute ingenioq́; præſtantes

tes uiros, quò in ſenatum legerentur, aut alijs ſacerdotijs ornarentur, Pontifici Maximo partim coràm, partim abſens per literas commendauit: idq; illis ſæpe inſcientibus: non enim hoc ambitione adductus faciebat, ſed ſtudio Reipub. Nec uerò ſilendum eſt de illis officijs, quæ in quoſdam Germaniæ Principes, ipſorum quidẽ etiam, ſed multo magis Reipub. & communis religionis cauſa contulit: ſemper enim illa tot Germaniæ populorum & principum defectione, eccleſiæ luctuoſa, ipſis peſtifera, grauiſſimè doluit: ſemper ut ij, qui & poterant & debebant, tanto illi uulneri mederentur optauit. Sed cùm ſedulitate ſua ijs qui tum ab eccleſia & Pontifice Romano penitus alienati erant, prodeſſe nihil poſſet, enixè id operam dedit, ut eos ſaltem qui ſua ſponte in recta religione permanſerant, & ſedi Apoſtolicæ amici erant, officijs ſuis aliquanto etiã amiciores & firmiores redderet. Itaque Georgium in primis, & Gulielmum, hunc Bauariæ, illum Saxoniæ ducem, omni ſuo ſtudio officioq́ue complexus eſt: quæcunque ab eo proficiſci potuerunt ad illos ornandos, & cohoneſtandos, profecta ſunt: in eorum negotijs de quibus cum Pontifice Maximo agendum eſſet, ipſorum procuratores, & legatos, opera, conſilio, autoritate ſua ſemper adiuuit. Eius porrò officia adeo grata illis fuerunt, ut & amiciſſimè ei ſcribere ſoliti fuerint, et gratias agere, & procuratoribus ſuis, ut eius potiſſimum opera & conſilio uterentur, præſcribere. In grauiſſimum poſtea morbum incidit, ex quo nondum planè ſeſe confirmauerat, cùm proficiſcentem Paulum Pont. Max. ad reconciliandos Carolum Rom. Imperatorem, & Franciſcum Gallorum Regem, graue inter ſe & diuturnum bellum gerentes, ſecutus eſt: quo in itinere cùm Placẽtiam ue-

niſſet, deintegro ægrotauit. Ibi cùm aliquot dies curandi ſui cauſa ſubſtitiſſet, ut primum conualeſcere cœpit, feſtinans properansq́; optatiſſimæ illi de de pace actioni intereſſe, itineri ſe commiſit: neque deſtitit, quin Nicæam *quò conuenturi illi erant* Principes, *perueniret.* Tum *uerò tempus illud ratus eſſe, quo bonos omnes pacem urgere oporteret, uti ea fieret pro ſua parte uehementer enixus eſt.* Deinde *cum ea minimè conuenire potuiſſet, pactus* Pont*tificis* Max. *opera decem annorum induciis, cùm is* Pontifex Romam *reuerteretur, ipſe conceſſu eius* Carpentoracte, *reficiendi & confirmandi ſui, ac reuiſendæ eccleſiæ cauſa ſe recepit. Commoratus ibi eſt, ut rem familiarem planè conſtitueret, aliquanto diutius, quàm ſe facturum oſtenderat: ne tamen operam ſuam interea* Reipub. *nauare deſineret, opus præclarum ſanè, &* Reipub. *temporibus aptum aggreſſus eſt, de extructione catholicæ (ita enim inſcribebat) Eccleſiæ: quod opus* Ioanni *Saluiato collegæ ſuo deſponderat, cùm propter ueterem eorum inter ſe neceſſitudinem, tum ob excellentem eius uiri in ſacris literis, & cæteris diſciplinis, quæ magno uiro dignæ ſunt, ſcientiam. Verùm propter itinera & occupationes, quæ illum aliæ ex aliis poſtea impeditum tenuerunt, nec tres, quos iam confecerat eius operis libros, perpolire, nec quartum, quem illi tanquam faſtigium addere in animo habebat, inſtituere potuit.* Reuocatus *enim* Romam, *uix dum ibi conſtiterat, cùm renouato quibuſdam de cauſis inter* Carolum *&* Franciſcum *bello, & ob eorum diſcordias* Repub. Chriſtiana *iterum in maximum diſcrimen adducta, quippe cùm* Turcicum *bellum impendere uideretur:* Paulus Pont. Max. *per legatos cum utroque eorum de pace agendum eſſe exiſtimauit. Itaque delectus ipſe eſt, qui*

leg

legatus ad Galliæ regem iret: qui quanquam affecta iam ætate eſſet, tamen nullum pro Repub. laborem aut periculum recuſans, legationem eam ſuſcepit: adhibitaq; diligentia, quantam maximam ferre ſenile corpus poterat, maturè in Galliam peruenit. Talis uiri autoritate regem permotum eſſe res poſtea declarauit. Nam cùm ei Sadoletus Pontificis Max. mandata ac monita expoſuiſſet, poſt aliquot congreſſus, animum eius, quanquam armati & uiribus ſuis fidentis, ad pacem flexit. Itaque ex magna deſperatione concordiæ, ſubito in ſpem compoſitionis uentum erat, ſi modò alterius legati qui in Hiſpaniam ad Carolum miſſus fuerat, felicior fuiſſet legatio. Non eſt autem omittenda illa in legatione ſingularis eius abſtinentia: nam cùm legatorum qui à Romanis Pontificibus mitti ſolent, quandiu extra urbem Romam ſunt, uaria & multiplex ſit poteſtas, & eam ob cauſam facultatem habeant magnæ conficiendæ pecuniæ, neque id propter inueteratam aliorum conſuetudinem turpe habeatur: ea tamen poteſtate ipſe ad quæſtum abuti minime ſuſtinuit, neque niſi graui ex cauſa uſus eſt: ac ne comites quidem ſuos quicquam, præter mercedes pro ſcriptura, aut huiuſmodi quapiam opera debitas, quas ipſas etiam imminuit, accipere paſſus eſt. Vt à rege autem diſceßit, Carpentoracte uenit, quò reliquam ibi hyemem maneret, ſeq; ex aßiduis laboribus reficeret: id enim ei Pont. Maximus, ætati hominis & ualetudini parcens, permiſerat. Hoc quoque Sadoleti integritatis exemplum ſit, quòd cùm extremo legationis tempore integri menſis ſumptum accepiſſet, atque ante exactum menſem Carpentoracte perueniſſet: decem dierum ſumptum (tot enim dies reliqui fuerant) referri utique ad Quæſtorem Pontificis Maximi, quanquam diſ-

ſuadentibus amicis, & nimiam eius religionem accuſantibus, iuſſit. Eodem tempore clientes domeſticos, quorum opera ſtrennua & fideli in legatione uſus fuerat, alium alio præmio, & quidem ſupra facultates ſuas remuneratus eſt. In ſequenti æſtate in Italiam non ſine maximo Carpentoractenſium dolore diſceßit. Eò cùm ueniſſet, interſuit colloquio Pauli Pontificis Max. & Caroli Romani Imperatoris, qui in agro Parmenſi congreßi ſunt. Iter tum ex Hiſpania Carolus in Germaniam habebat: oblata ea occaſione, Sadoletus magnum laborum quos in legatione pertulerat fructum captum iri à ſe exiſtimauit, ſi illum quoque ad pacem hortatus eſſet. Redierat enim ex legatione Gallica, animum'que eius regis ad concordiam propenſum cognouerat, uel ipſe potius effecerat. Verùm adeo Carolus dolore ira'que exarſerat, quòd à rege Galliæ bellum renouatum fuiſſet, ut neque accurata Sadoleti oratio, neque ipſius Pontificis Maximi autoritas quicquam profecerit. Is tamen poſtea, lenita uidelicet ira, poſt uictum & in deditionem acceptum Sicambrorum ducem, qui regis partes ſecutus fuerat, & expugnata nonnulla Galliæ oppida, pacem cum eo rege fecit: qua ex re Sadoletus tantum lætitiæ ac uoluptatis cepit, ut Deo bonorum omnium autori, ab eccleſia ſua meritum continuò honorem haberi iuſſerit, & ſcriptam ipſe orationem paulò pòſt ad Carolum miſerit, per quam illius ſapientia & moderatione laudata, gratias ei egit ſuo & Chriſtianorum omnium nomine: & ad ea quæ pro religione, & concordia, ac libertate Chriſtiani nominis agenda reſtabant, eum accendere atque incitare conatus eſt: cuius optatis magna iam ex parte, optimi & fortißimi Imperatoris uirtus pietas'que reſpondit. Fuit enim hic uir incre-

dibili quodam in Rempub. Chriſtianam ſtudio: ut ego quidem, qui pro diuturno contubernio ſenſus eius ſatis cognitos & perſpectos habui, hoc de eo affirmare non dubitem, plus illum doloris ſemper ex malis hauſiſſe communibus, contráque ex publicis commodis gaudij, quàm rebus ſuis uel ſecundis lætatus ſit, uel aduerſis doluerit. Idem moribus fuit facillimus, animo aperto ac ſimplici, natura omnino ad iracundiam procliuior, ſed eius comprimendæ aſsidua meditatione tantum profecerat, ut lentus potius eſſe uideretur: ac ſi quando paulò eſſet commotior, tum maximè ſedata & uoce & oratione uteretur. Amicitias ſumma cum fide, & quibuſcunque potuit officijs coluit: familiam ſuam ea charitate eſt proſecutus, ut cùm de ſuis minimum, de illius commodis plurimum laboraret. Patrem, iuuenis: matrem, ſenex ferè octogenariam amiſit: ambos quoad uixerunt ſumma pietate dilexit & coluit. Fratribus, qui ei complures fuerunt, partem ſuam primo paternæ hæreditatis donauit, pòſt alijs quoque eos beneficijs affecit. Adiutor ad regendam Carpentoractenſem eccleſiam, cùm iam ſenex eſſet, ut ſibi Paulus Sadoletus fratris patruelis filius daretur, à Clemente impetrauit: idque non tam propinquitati à ſe datum dicere ſolitus eſt, quàm adoleſcentis ingenio, atque uirtuti. In literarum ſtudijs ſumma induſtria uerſatus eſt. Lucubrare autumno ineunte benè manè incipiebat, hyemè uerò multò etiam maturius: id tempus grauioribus ſtudijs aut ſcriptioni dabat: quod ſupererat temporis, id totum literarum ſtudijs reddebat. Hactenus ea quæ de uita eius memoriæ prodenda eſſe uiſa ſunt, ſcripſimus: nunc de eius obitu pauca ſcribemus: qui quidem uitæ eius integerrimè atque innocentiſsimè actæ, planè conſentaneus fuit. Habitare

bitare

bitare trans Tyberim cœperat, in ædibus diuæ Mariæ templi adiunctis: ibi autumni initio in febrem incidit, quæ leuis primò, ac propè contemnenda eſſe uidebatur: ſed cùm nunquam planè decederet, morbus ingraueſcere cœpit. Tum is ſtatim accerſiri ſacerdotem iuſsit: eo adhibito, ritè & ſumma cum religione, omnia quæ diuinitus ad expiandos animos & placandum Deum instituta ſunt, ſeruauit: re quidem diuina coram eo facta, antequam ſacrum illud & ſalutare Domini noſtri corpus acciperet, cùm CHRISTVM *Deum ac conſeruatorem noſtrum, ſubleuatus à ſuis, uenerari, & ſupplici quadam oratione affari cœpiſſet: tantam ſubitò lacrymarum uim profudit, ut eam precationem præ fletu ac ſingultibus abſoluere uix potuerit: ſupremis propè uocibus ac mandatis Paulo Sadoleto, qui ei ſumma pietate aſsidebat, eccleſiam ſuam commendauit: ac paulò pòſt magno ſuorum luctu, magno bonorum omnium mœrore ac deſiderio, animam Deo reddidit. Doluit eius morte Paulus Pontifex Max: doluit ſenatus: à Ioanne quidem Petro Carapha Sabinorum Epiſcopo, quo primùm die poſt eius obitum ſenatus habitus eſt, ea de illo habita eſt, magno cum aſſenſu cùm reliquorum patrum, tum ipſius Pont. Max. oratio: ut neque uberius cuiuſquam uita laudari, nec mors dolentius deplorari potuiſſe uideretur. Laudauit eum item luculenta oratione, maxima honeſtiſsimorum cuiuſq; ordinis hominum frequentia, in æde D. Laurentij, Iacobus Gallus, ciuis Romanus in primis honeſtus. Obijt annum agens Septuageſimum. Sepultus eſt ſine ulla funeris pompa (ita enim ipſe præſcripſerat) in æde quæ curationis eius fuerat, Diuo Petro in Exquilijs ſacra.*

FINIS.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

